ISTORIA LIMBII ROMÎNE

DE

ALEXANDRU PHILIPPIDE

PRINCIPII DE ISTORIA LIMBII

IAȘI
Librăria Frații Șaraga.

A apărut și se află de vînzare la librăria Frații Șaraga Iași, precum și la toate librăriile principale din țară,

THEODOR CODRESCU,

URICARUL

sau

colecțiune de diferite acte și hrisoave, ce pot servi la Istoria Romînilor,

în

25 volume

dinpreună cu o

MEDALIE DE BRONZ

de 50 mm. bătută cu ocaziunea jubileuluĭ finireĭ volumuluĭ 25.

Prețul fie-cărui volum lei 8. Toate 25 volume dimpreună cu o medalie lei 175.

☞ Toțĭ aceĭ ce posed volume răslețe ☜ și vor a-șĭ complecta acest op important, cumpărînd *negreșit și volumele* 21, 22, 23, 24, 25, nepuse pînă acum în vînzare vor capata gratis și medalia comemorativă.

ISTORIA LIMBIĬ ROMÎNE.

ISTORIA LIMBIĬ ROMÎNE

DE

ALEXANDRU PHILIPPIDE

VOLUMUL ÎNTÎIU

PRINCIPIĬ DE ISTORIA LIMBIĬ.

IAȘĬ
TIPOGRAFIA NAȚIONALĂ.
11 STRADA ALEXANDRI 11
1894.

CĂTRĂ CETITOR.

—·—

Pentru cărţı de soiul celeı de faţă se găsesc puţinı lectorĭ în ţara noastră. Cîţiva prietinı o cumpără—dacă n-o primesc cumva gratis—pentru aducere aminte. Cîţiva oamenı de profesie o întrebuinţează pentru consultat la indice orı o răsfoesc ca să-ş vadă numele şi operele citate. Rarĭ o citesc din scoarţă în scoarţă. Fiind astfel, dacă autorul se îngrijeşte de sine însuş, ţine socoteală de acest cerc strîmt, şi cînd nu-l tămîiază chiar cu cîte un »o perspectivă grandioasă, menită a lăsa în umbră toate încercările lexicale anterioare, s-a deschis filologieı romîne în... cînd supt auspiciile luĭ X a luat Y asupră-ş a îmbrăţoşa într-o vastă sinteză, etc. , orı »autorul opereĭ cutare şi al opereı cutare, iniţiatorul studiilor cutare, cel ce a lăsat pe toate terenurile vasteı sale activităţı urmele uneı puternice originalităţı unită cu o incomparabilă cunoştinţă a izvoarelor, era ca şi chemat a întreprinde execuţia opereı cutare......«, cînd, zic, nu-l tămîiază cu asemenea lucrurĭ, îş strînge macar capul supt ţest, ca broasca, şi păşeşte cu băgare de samă, căcı în cărţı şi reviste şi ziare abordabile maseĭ celeĭ marĭ a opinieĭ publice, acolo el poate fi strivit de vreunul din favoriţiĭ circuluĭ. Acolo atleţı iubiţı şi aplaudaţı vor striga despre el, cel cu mînele legate zvîrlit pradă fiarelor, »idiotul cela are arţag de nebun şi vrea să mă înghită întreg de viŭ şi dintr-o singură înbucătură«, saŭ »prostul cela are trebuinţă de zecı de anı ca să poată pricepe lucrurile pe care tot circul le ştie pe de rost.«

Decît, ce folos să umbli prin această lume cu călușul în gură de frica unor oamenĭ tot așa de slabı ca și tine? Nu-ı de ajuns că ne temem la tot pasul de fulgerele cerului să nu ne trăsnească, de ape să nu ne înece, de focurı să nu ne ardă, de bolı să nu ne omoare? Macar atîta mîngîere să avem și noı, că un gînd care ne-a venit, avere de D-zăŭ nouă dată și de noı nedespărțită, să-l arătăm curat și altora, nepătat de lingușire și de minciună.

Pentru aceia tinerilor neînglobațı încă în partide și în secte, lor închin această lucrare. Eĭ vor vide, ca judecătorı fără părtinire, că probez tot ce spun și că niciun rest de putere nu mi-a rămas pe care să nu-l fi întrebuințat pentru a produce ceva lor profitabil.

Iașĭ, August 1894.

Alexandru Philippide.

Cuprinsul volumuluĭ întîĭŭ

INTRODUCERE.

1) Istoria uneĭ limbĭ însamnă, la ideal, cunoaşterea exactă a tuturor faptelor limbistice (sunete, cuvinte, înţălesurile cuvintelor), cîte aŭ avut loc într-o scurgere oare-care de timp la toţĭ indivizii, cîţĭ au trăit în acel timp. Ni s-ar prezenta limba atuncĭ ca o pînză, în care fiecare fir, fiecare celulă dintr-un fir ni-ar fi cunoscută. O aseminea istorie a limbiĭ este imposibilă, tot aşa după cum imposibilă este istorisirea prea fidelă a ori căruĭ soiu de fenomene, maĭ întîiŭ din cauza imensităţiĭ lucruluĭ, care ar trebui să fie observat şi stăpînit de mintea noastră, apoĭ din cauza necesităţiĭ, în care se găseşte această din urmă de a fugi necontenit dela individ la idee, dela special la general. Chiar cînd ar pute materialul să stea tot întins înaintea simţurilor, ar refuza mintea să-l cuprindă tot şi în nemăsurata mulţime a apariţiilor individuale, din care el este compus, s-ar forma ideile contra voinţiĭ noastre şi fără ştirea noastră, ca rezumate ale uneĭ experienţe prea bogate pentru a pute fi toată păstrată şi pricepută de judecata omenească. Dar cu atît maĭ mult generalizarea şi mulţămirea cu o aproximativă cunoştinţă istorică a faptelor trebue să aibă loc, cu cît aceste din urmă nu staŭ nemişcate, ci trec şi se schimbă în forme, pe care observaţia nu le poate prinde, astfel că din trecut nu ni rămîn decît cîteva urme scrise orĭ fixate într-o palidă imagină din memorie, iar din prezent cunoaştem numaĭ ultimele reflexe ale aceleĭ forţe, care face că lucrurile necontenit se transfoarmă, orĭ, mai bine zis, că elementele lor se pun necontenit în alte raporturĭ unele faţă cu altele.

2) Vom fi nevoiţı prin urmare să amestecăm ştiinţă în discuţia noastră şi această necesitate, în care ne găsim fără voe, ne hotărăşte planul, pe care trebue să-l urmăm în studiul nostru.

Dacă am pute—pentru ca să presupunem imposibilul—să urmărim în mod curat istoric viaţa limbii romîneştı de atuncı, de cînd pentru prima oară (şi însuş acest moment cine ar îndrăzni să-l hotărască? Dar noĭ am presupuş imposibilul) s-a desfăcut din trunchiul limbii latineştĭ, am urmări, individ cu individ, manifestările eĭ şi raporturile acestor manifestărĭ între dînsele precum şi cu celelalte lucrurı, cu organele vocale adecă, cu psihicul, cu ceilalţı oamenı, cu celelalte corpurı naturale şi cu calităţile lor de tot felul, şi ni-am da socoteală de viaţa aceşteı limbı, astfel precum ea într-adevăr a avut loc: am vide, ca într-o oglindă fermecătoare, cel maĭ micŭ sunet, cea maı mică mişcare, cel maı mic înţăles şi cele maĭ micı raporturı de loc, de tip, de cauză, de scop, şi cîte altele. Această defilare neîntreruptă de sunete, de cuvinte, de înţălesurı, de raporturĭ însă ne-ar rămîne n e î n ţ ă l e a s ă, ea s-ar scurge ca o enigmă, pe care o citeşte cineva fără de a-ı pute prinde înţălesnl.

I n ţ ă l e g e r e a, din punctul nostru de videre ominesc vorbind, are loc numaĭ cînd prin analogie raporturile se generalizează şi ceia ce videm petrecînduse la individe presupunem că trebue să se petreacă la ideĭ. Inţălegerea nu poate ave loc fără aşa numitele legĭ, cu care se încearcă slaba minte omenească să pună o stabilitate în nestabila fluctuaţie a universuluı. In realitate se vor fi petrecînd lucrurile altfel, dar omul nu şi le poate înţelege decît r e g u l a t, adecă ideile lor şi le închipueşte ca avînd totdeauna acelaş efect unele asupra altora: orıcum se va fi conducînd lumea într-adevăr, omul trebue numaĭ decît să-ş închipuiască că electricitatea descompune totdeauna apa în elementele sale, că oricare lucru greu cade, că oricare foc frige, că oricare *e* deschis latin se diftonghează în romîneşte, macarcă nu va fi observat (după cum într-adevăr nicı n-a observat) decît prea puţină apă descompusă, prea puţine focurı arzătoare, etc.

3) Dacă sîntem nevoiţi să admitem idei în istoria limbii, sîntem prin urmare nevoiţi să înţălegem, macarcă ni-ar păre mai bine să putem lăsa la o parte această aşa numită pricepere, care în realitate este numai o grăbire a unei minţi pripite şi poate că o înşălăciune, sîntem prin urmare nevoiţi să generalizăm şi noi raporturi şi să aflăm legi. Tot meşteşugul, în faţa aceştei filosofii fără voia noastră, ar sta pe de o parte într'o neobosită tendinţă către individ, către exemplu, într-o neobosită rezervă faţă cu năzuinţile către o pripită generalizare şi legificare, iar pe de alta în alegerea printre raporturi a acelora care sînt cele mai importante din toate, care se stabilesc adecă în mai mare număr. Dar la nişte lucruri, care se petrec intre două puncte în timp oarecare, niciun alt raport n-are loc mai des decît acel de cauză şi de efect. Se vor fi schimbînd într-adevăr lucrurile ori nu, nouă ele ne fac efectul unei schimbări fără sfîrşit. Cind timpul în care le consideri este mai scurt, schimbarea nu este aşa de bătătoare la ochi şi alături cu raportul de cauză o mulţime altele, precum locul, timpul, scopul, etc. es la iveală. Cînd timpul este mai lung, efectul pe care-l face asupra noastră acea nesfîrşită transformare este atît de puternic, încît raportul de cauză înăduşă pe toate celelalte: atunci toată înţălepciunea pare că ar sta numai acolo de a stabili legile acestui raport, atunci observatorul superficial îş face din acea cauză un fetiş, la care se închină, şi în cercurile acestui soiu de oameni numiri chiar proprii es la iveală ca prin farmec, şi ni se vorbeşte de o istorie critică oarecare ori filosofică ori pragmatică ori ştiinţifică ori mai ştiu eŭ cum altfel, unde istoricul ar afla adevărul gol supt forma unei cauze şi unde în realitate el trage de cele mai multe ori numai de păr faptele reale pentru a le pute face să încapă în ingustimea judecăţii sale. Abstracţie făcînd însă de această încumetare, raportul de cauză este într-o istorie a unei îndelungate scurgeri de vreme atît de important, încît trebue să ţină cineva socoteală de dînsul, de-îndată ce este nevoit a se supune macar cît-de-cît jugului unei discuţii ştiinţifice.

4) Vom generaliza prin urmare fenomenele limbistice,

cu toată tendința noastră de a le observa individual pe fiecare, şi vom lega de ideĭ raporturile observate, vom căuta adecă legĭ în istoria limbiĭ, dar ne vom mărgini această ştiințifică năzuință la raportul de cauză, ca la cel maĭ important din toate.

5) In tot cursul istorieĭ limbiĭ romîneştĭ (şi acelaş lucru se petrece cu oricare istorie, orice fel de material va fi avînd ea) munca noastră se va îndrepta necontenit alternativ spre două puncte opuse, spre aflarea fenomenelor individuale într-o direcție şi spre priceperea, adecă generalizarea lor, în altă direcție, şi între aceştĭ doĭ polĭ se va sili ea să se apropie cu orice preț mai mult de cel dintîiŭ, căcĭ altfel pretenția la numele de istorie ar fi neîndreptățită şi ea s-ar preface într-o speculație ştiințifică, ceia ce nu este de fel în scopul nostru.

6) Pentru-ca să nu alunecăm peste granițele permise unuĭ studiu istoric, ar fi bine decĭ să le fixăm dela inceput, am şti atuncĭ în mijlocul căruĭ cerc se poate avînta mintea noastră în p r i c e p e r e a l u c r u l u ĭ. Aceste limite nu se pot fixa altfel decît hotărînd în idee cauzele care provoacă transformarea şi față de care trebue să stabilim noĭ raporturile şi să aflăm legile. In afară de aceste cauze vom şti atuncĭ că nu ni este permis să căutăm şi vom tăia astfel gustul de zadarnică speculație, care a prefăcut — şi preface încă, mai ales în țara noastră—istoria limbiĭ, nu zic într-un studiu prea filosofic, ci într-un joc copilăresc şi netrebnic. Aceste cauze Nemțiĭ le numesc p r i n c i p i ĭ şi vom pastra această numire.

7) Studiul nostru se împarte prin urmare dela sine în următoarele părțĭ. Maĭ întîiŭ vom fixa cauzele care provoacă schimbarea limbiĭ şi apoĭ în mijlocul limitelor hotărîte de dînsele vom povesti cu generalizărĭ, dar numaĭ cu o modestă pretenție de a î n ț ă l e g e lucrul, fenomenele limbiĭ romîneşti, cîte vor pute fi observate dela cea dintîiŭ aproximativă apariție a aceşteĭ limbĭ în istorie până în momentul de față.

Toate cuvintele romîneştĭ scrise cu cursive servesc ca exemple şi sînt scrise cu următoarele caractere: *a, â, b, c (ca, co, cu, che, chi), č (ce, ci), d, e, f, g, (ga, go, gu, ghe, ghi), h* (spiranta mută guturală şi palatală), *i, î, j* (spiranta sonoră guturală şi palatală), *l, m, n, o, p, r, s, š, (ș) t, u, v, z, ž (j),* ' (spiranta mută laringală). ' pus deasupra (*r'*) arată înmuiarea sunetuluĭ, ̨ pus dedesupt (*ę*) arată sunetul deschis, ˘ (*ĭ*) arată scurtimea şi consonantizarea, - (*ā*) arată lungimea. Restul textului este scris cu ortografia obişnuită. Toate exemplele la care nu se arată dialectul de unde provin aparţin limbii comune (cel puţin l. c. din Moldova). Toate cuvintele romîneşti nesubliniate, puse ori în paranteză ori după o linioară şi servind pentru explicare, aparţin limbii comune.

PRINCIPIĬ DE ISTORIA LIMBIĬ

I

LIMBA ÎNTR-UN MOMENT DAT. UZUL. LIMBA COMUNĂ.

1) Dupăcum celelalte lucrurı din natură variează la infinit, astfel că nu se găsesc macar două, care să fie identice, şi numaı după asămănarea maı mare sau maı mică dintre ele se adună de mintea omenească în grupurı, în ideı, tot astfel la infinit variează graiul omuluı, de la un individ la altul şi dela un moment la altul; acelaş sunet din acelaş cuvînt nu este pronunţat la un fel de doı oamenı, oricît de mult ar săıuăna aceştia în vorbă la prima videre, şi nu este pronunţat în acelaş fel nicı macar de unul şi acelaş om în două momente consecutive. In această variabilitate fără marginı limba ni se prezintă, în timp ca un fluid trecător, în spaţiu ca o mare nemărginită, unde fiecare strop are o existenţă aparte. Şi comparaţia nu este justă numaı întru atît că fluidul se duce şi nu lasă urme, învremece mintea noastră păstrează aducerea aminte a tuturor fenomenelor de limbă, care aŭ trecut vreodată printr-însa; iar picăturile dintr-o mare staŭ în continuă legătură între ele, învremece fenomenele limbistice sînt izolate dela un individ la altul. Numaı în idee poate cineva prinde pentru maı multă vreme şi pentru maı întins spaţiu pe acest Proteu cu miı de feţe: noı adunăm la un loc caracterele comune vorbirilor aceluiaş individ şi numim aceasta l i m b a individuluı cutare, adunăm la un loc caracterele comune vorbirilor unuı grup de individe şi numim aceasta dialectul cutăruı oraş, cutăreı provinciı, orı limba cutăruı popor.

2) Numaĭ acolo, unde obstacule fizice împiedică contactul des între două popoare şi unde la obstaculele fizice se adaug şi deosebirı marĭ de rasă, se deosebesc lămurit limbile una de alta, deosebirile între dînsele adecă aŭ loc în mod brusc, fără intermediare treptată, iar înţălegerea între regiunile cele maĭ vecine este imposibilă. Cînd contactul este maĭ mic şi deosebirile de rasă maı micĭ, trecerea dela o vorbire la alta este atît de treptată, încît numaĭ în mod arbitrar se pot despărţi limbile una de alta, căcĭ totdeauna se găsesc indivizı care aparţin cu acelaş drept unuĭ grup, din care aŭ fost despărţiţı, ca şi acelui, căruia în mod capriţios aŭ fost anexaţı. Şi cu toate acestea deosebirile pot creşte astfel treptat, pănă la aşa grad, încît limbile dela extremităţile uneı regiunı cu dezvoltare continuă să se deosebească foarte mult una de alta. Dacă, pentru a scurta vorba, numim limbă acea vorbire a uneı regiunı, care se deosebeşte brusc de vorbirea uneĭ regiunı învecinate, iar dialecte felurile de vorbire dintr-o regiune cu dezvoltare continuă, apoĭ constatăm că dialectele se deosebesc cîteodată maı mult între dînsele decît limbile. In tot cazul comunitatea de rasă şi contactul sînt factorii dela care atîrnă asămănările limbilor: doĭ oamenı de complect aceiaş rasă şi aflătorı într-un comerţ continuŭ unul cu altul — două condiţii imposibile — ar trebui să aibă exact aceiaş limbă. In realitate există tot atîtea dialecte, cîţı oamenı, şi tot atîtea limbı, cîte popoare.

3) Dacă astfel, fără silă, ar trăi limbile, ele ar fi o calitate inherentă omuluı alăturı cu calităţile fizice ale sale, aşa că dela gradul de înrudire în limbă aı pute conchide la gradul de înrudire în rasă. Dar limba este o calitate omenească care se poate lua, despărţi de corpul căruia aparţinea, şi înlocui cu alta. Sila supt toate formele sale, maı ales supt acea a superiorităţii intelectuale, face pe om şi pe un popor întreg să-ş piardă limba de baştină şi să adoapte o alta. Aceasta este soarta tuturor productelor activităţii omeneştı; se schimbă şi se pierd. Nu poţı lua cuiva coloarea feţeĭ, nicı statura, nicı caracterul, nicı judecata, dar îı poţı răpi palatul, pe care şi-l clădise, şi a-l sili să

trăiască într-un bordeiŭ, poţĭ să-l îmbracĭ în orice haine pofteştı şi să-l facĭ să vorbească orice limbă. Inşălător miraj este prin urmare vorbirea omenească, când vreı să conchizı dela ea la originĭ. Decît numaĭ supt haina cea maı bogată urechile luĭ Midas se zăresc, tot aşa după cum în zdrenţe poţĭ deosebi cîteodată pe omul vrednic. Limba adecă, odată împrumutată, se schimbă maĭ departe conform cu caracterul psihic al vorbitoruluı.

4. Reprezentările căpătate de mintea omuluı dela lucrurı se grupează, după asămănările maı marı saŭ maĭ micı ale acestora, în grupurĭ maĭ strînse saŭ maı puţin strînse. In fiecare grup acele elemente sînt maı luminoase, care sînt comune, iar diferenţele se aşaza oarecum în umbră. Aceı sîmburı luminoşĭ se numesc ideı şi graţie lor numaı mintea este în stare să stăpînească nenumărata mulţime a cunoştinţelor sale.

Lucrurile, şi prin urmare reprezentările, se găsesc în raporturĭ unele faţă cu altele, se influinţează adecă reciproc, şi aceste influinţe, aceste raporturĭ, devin treptat conştiute, cutare lucru se constată ca atribut orı obiect orı subiect, etc. al cutăruĭ altuia, şi aceste raporturı sînt şi ele, unele în stare de reprezentare, altele în stare de idee. In mintea celorlalte animale, afară de om, toate reprezentările şi ideile, precum şi raporturile dintre ele, există pentru fiecare individ aparte, fără posibilitate de a se face cunoscute dela un individ la altul. Omul singur înseamnă reprezentările, ideile şi raporturile dintre ele prin semne, prin simboale, care consistă în sunete şi grupurı de sunete. Fiecăreĭ reprezentărı îı corespunde un cuvînt, fiecăreı ideı un cuvînt, fiecăruı raport un cuvînt. Cuvintele care reprezintă reprezentările şi ideile se numesc cuvinte, acele care reprezintă raporturile se numesc forme gramaticale. Şi acum un paralelizmu se stabileşte între cunoştinţile omuluı şi între simboalele, prin care ele sînt reprezentate: după cum umbra însoţeşte corpurile fizice, astfel însoţeşte cuvîntul cunoştinţa. Atîtea reprezentărı asupra stejaruluı am cîţĭ stejarı am văzut, atîtea cuvinte stejar am în cap, cîţı stejarı am văzut (căcı, chiar dacă am văzut

stejarĭ fără să-i numesc, de cuvîntul stejar mi-am adus aminte odată cu reprezentarea şi o nouă întipărire în minte a acestui cuvînt a trebuit să aibă loc); atîtea reprezentări asupra roşului am, cîte colorĭ roşiĭ am văzut, şi tot atîtea cuvinte roş am în cap; forma indicativuluĭ prezent pers. I laud o am de atîtea orĭ repetată, decîte orĭ idea de laudă în raportul de predicat la un subiect de persoana I s'a născut în mintea mea; prepoziţia de am simţit-o de atîtea ori, de cîte ori un raport corespunzător (de atribut, ori de loc, etc.) a devenit conştiut în a mea judecată, etc. Dupăcum prin urmare reprezentările se adună în idei, tot asemenea şi cuvintele se adună în cuvinte tip: dela o mie de stejari văzuţĭ am căpătat o mie de reprezentări, acea mie de reprezentări a constituit apoi un simbure comun, idea stejarului; pentru mia de reprezentări am o mie de cuvinte, acea mie de cuvinte a constituit un simbure comun, cuvîntul tip stejar; — dela o mie de raporturĭ de atribut am căpătat o mie de reprezentări a acestui raport, acea mie de reprezentări a constituit apoi un simbure comun, idea atributului; pentru acea mie de raporturi am o mie de prepoziţii de în cap şi acea mie de prepoziţii au constituit forma tip de; etc. Şi, trecînd la grupurĭ maĭ mari, la ideĭ cu sferă maĭ întinsă, ideile de stejar, fag, frasin, se grupează la un loc, şi tot aşa la un loc se grupează cuvintele tip stejar, fag, frasin. Ideile roş, galbăn, albastru, etc. se grupează la un loc, şi tot aşa la un loc se grupează cuvintele tip roş, galbăn, albastru, etc. Astfel, pentru ca să trecem peste o expunere maĭ detaliată, ca fiind superfluă, verbul laud cu toate formele sale de indicativ, conjunctiv, optativ, formează o grupă, verbul fac alta, merg alta, etc. într-un cuvînt fiecare verb alta, şi apoi verbele la un loc formează o grupă în deosebire de grupa substantivelor, adiectivelor, prepoziţiilor, conjuncţiilor, care fiecare la rîndul lor se subdivid într-o nenumărată mulţime de grupuri mai micĭ. Apoi persoanele I singulare de la verbe (laud, tac, şăd, etc.) formează o grupă, persoanele II singulare alta, etc. indicativele o grupă, conjunctivele alta, genitivele se grupează la un loc, dativele la un loc; şi tot aşa mai departe.

Paralelismul între limbă şi cunoştinţă se poate însă rupe şi cuvintele, considerate în ele înseş, abstracţie făcîndu-se de înţălesul lor, se pot grupa numaĭ după asămănările şi neasemănările sunetelor: g r o a p ă şi g r a p ă pot forma un grup numaĭ din punct de videre al asămănăriĭ sunetului, macarcă ideile reprezentate prin aceste cuvinte sînt tare îndepărtate una de alta, şi tot astfel c r a p şi c r ă p, ţ a p şi ţ a p ă, în lat. dativele şi ablativele plurale -ĭs orĭ -bŭs, genitivul singular decl. III -ĭs cu dat. abl. plural decl. I şi II -īs, etc.

Aceste cuvinte tip, ca oricare idee, sînt nerealizabile, şi oridecîteorĭ voim noĭ să vorbim, de ar fi vorba despre o reprezentare, orĭ despre cea maĭ abstractă idee, tot la cuvinte ocazionale sîntem nevoiţĭ să recurgem, adecă la un cuvînt-reprezentare croit după norma cuvîntuluĭ tip. Acest din urmă serveşte ca model oarecum, după care ne îndreptăm la fiecare moment vorbirea, el este u z u l, elementul conservator în vorbire, în jurul căruia gravitează această din urmă, pe care am pute-o numi v o r b i r e o c a z i o n a l ă, într'o continuă apropiare şi iarăş îndepărtare de dînsul. Şi pentru aceia u z u l schimbă limba. Supt ocrotirea acestuia cuvîntul ocazional poate varia la infinit, fără ca să poţĭ zice că s-ar fi schimbat limba prin aceasta; decum te atingĭ însă de elementele ideale ale cuvîntuluĭ, schimbarea are loc. Pe cuvîntul c a l poţĭ să-l variezĭ în pronunţare la infinit, cîtă vreme se va auzi un *c*, un *a*, un *l*, el va rămîne acelaş cuvînt romînesc. De te veĭ apuca cumva să-l pronunţĭ *ćal* cu un *c* palatal, stricĭ uzul şi schimbĭ limba. Negreşit contururile se cam pierd în acest tabloŭ al uzuluĭ, deosebirea între un *c* gutural şi unul palatal este cam capriţioasă, o lămurire a elementelor care supără uzul şi o deosebire a lor de cele care nu-l supără este imposibilă, dar cînd este vorba de ideĭ, pretenţiile de a le pipăi cu degetul şi de a le traduce în imaginĭ reale şi cuvinte tipărite sînt absurde, şi trebue să ne mulţămim cu aproximaţiĭ şi cu înţălegerĭ pedeasupra.

5) Dar cu toată statornicia sa relativă, uzulŭ este şi el foarte variabil în spaţiu şi timp, fiecare individ are uzul

săŭ, fiecare timp pe al săŭ. Dorința de stabilitate în vorbire se satisface decătră om mai cu succes altfel, prin adoptarea dela un cerc strîmt a uzului acestuia și prin silința de a nu se îndepărta cu niciun preț de dînsul. Omul capătă atuncĭ două limbĭ, una de toate zilele, pe care o lasă pradă schimbărilor de tot felul, și alta de paradă, pe al căreĭ uz îl învață cu dinadinsul și cu hotărîrea de a nu-l schimba cu niciun preț. Cercul strîmt, al căruı vorbire uzuală devine o normă pentru un popor întreg, capătă această onoare din diferite cauze, maĭ ales prin scriitorii popuları, care aŭ eșit din sînul luı, și prin mulțimea legăturilor comerciale orĭ de alt soiŭ cu restul națiunii. Aceasta e așa numita limbă comună. Cu toate silințile diferiților membri aĭ uneı societățı de a-ș întipări în minte cît se poate maĭ adînc uzul limbii comune și de a-l feri de fluctuațiile la care este expusă limba de toate zilele, totuș limba comună capătă pe de o parte nuanțe diferite în gura diferitelor regiunı și diferiților indivizĭ, după graiul de toate zilele al acestora, iar pe de alta se schimbă și ea cu timpul, macarcă maı încet, supunîndu-se și ea la variabilitatea fără sfîrșit, care formează o lege a lumii aceșteia.

6) Limba comună prin urmare se schimbă din cauza uzuluı, iar uzul se schimbă din cauza vorbirii ocazionale. Cine vrea să-ș dea socoteală de cauzele care provoacă schimbarea limbilor, va trebui să cerceteze cauzele care provoacă schimbarea vorbirii ocazionale. Această din urmă mișcă tot; dacă ar fi ea imobilă, ar sta și uzul și limba comună nemișcate.

7) Transformările uneı limbı se fac de obiceiŭ inconscient. Dacă, de pildă, din caballus latinesc a eșit romînescul cal, Romînul nu ș-a dat socoteală de treptele prin care a trecut metamorfoza, s-a trezit de odată adecă vorbind cal, fără ca să știe el singur cum s-a întîmplat această minune. Această inconscientă operație că are loc, nu este de mirare, căcı cele maı multe acte sufleteștı inconscient aŭ loc și vorbirea este și ea un asemenea act, cel puțin pe jumătate —, decît nu trebue exagerată. Un fenomen limbistic, oricît ar fi el de mic, întrucît este act

sufletesc, poate ave cîteodată norocul de a trece şi prin cercul conştiinţii, iar nu de a rămîne numai ascuns în înfundăturile inconscientuluĭ. Apoĭ la transformărĭ psichicul şi fizicul contribuesc de o potrivă. Felul organelor vocale, al buzelor, dinţilor, limbii, ceriuluĭ gurii, etc. este tot atît de important ca şi felul sufletuluĭ şi cauza pentru care un cîne nu rage ca un boŭ, de pildă, nu stă numaĭ în constituţia psichică deosebită, ci şi în conformaţia botuluĭ. Noĭ vom renunţa de a maĭ desface zadarnic firul în patru, de a desface lucrurĭ atît de intim legate unele de altele şi de a căuta cu microscopul la fiecare principiu de schimbare al vorbirii conscientul şi inconscientul, psihicul şi fizicul.

8) Unul şi acelaş principiu provoacă de obiceiŭ schimbări şi în s c h e l e t u l cuvîntuluĭ (sunetul poartă de obiceiŭ numele de f o r m a c u v î n t u l u i, noi am adoptat terminul s c h e l e t, pentru ca să nu se facă vreo confuzie cu f o r m a g r a m a t i c a l ă) şi în înţălesul acestuia. Pentru aceia nu vom face vreo clasificare a principiilor din acest punct de videre, căci legătura între scheletul cuvîntului şi înţăles este atît de strînsă, încît este nefiresc lucru să despartă cineva cele două părţi în discuţie, şi decîteori vom zice c u v î n t, va trebui să se înţăleagă tot aşa de bine înţălesul ca şi scheletul cuvîntului.

[2]) Influinţa raseĭ asupra deosebirii limbilor între ele a fost scoasă la iveală mai ales de A. Schleicher, Compendium, cu ocazia limbilor indogermanice, pe care el (IV ed. 5) le deosebeşte în următoarele ramuri: 1) limba indogermanică primitivă, din care s-a desfăcut maĭ întîiŭ 2) ramura slavogermană, şi apoĭ 3) ramura grecoitalică, rămînînd în tulpina veche încă numai 4) limbile arice. Influinţa contactului din contra de Johannes Schmidt (Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen, Weimar, 1872), pentru care limbile indogermanice formează tot o apă, dela India pănă în extremul Occident, deosebindu-se între ele numai ca valurile, care samănă cu atît maĭ mult cu cît sînt maĭ aproape unul de altul (de aici numele de Wellentheorie, faţă cu care teoria lui Schleicher se numeşte Stammbaumtheorie.) Cîte trecerĭ abrupte se observă şi le explică Schmidt numai prin încălecarea uneĭ limbĭ asupra alteia: valurile intermediare adecă au fost înghiţite de două valurĭ extreme, care s-aŭ

găsit astfel, dela un moment, brusc față în față. Incă până astăzĭ cele două teoriĭ ale maiștrilor împart pe învățațĭ în două tabere, și Gröber (Grund. I, 416) polemizează, susținînd teoria raselor, încontra luĭ H. Paul (Princ. 35 sqq.), care ar fi susținînd—dar, dupăcît am ințăles și eŭ, parcă P. n-ar merita această acuzație—că numaĭ teoria valurilor este cea dreaptă.

Cum că deosebirile dialectale se întrețesă adeseaorĭ astfel, încît linia de despărțire nu se poate trage cu precizie, se poate prea ușor constata pentru a maĭ fi trebuință de insistare. La Botoșanĭ altfel se vorbește decît la Iașĭ, dar care-ĭ satul despărțitor între cele două felurĭ de vorbă? Unde începe Botoșăneanul? Cine ar pute răspunde? Și cu atît maĭ greŭ se face, în aseminea împrejurărĭ, țărmurirea dialectelor, cu cît deosebirile dialectele nu se acoper una pe alta, cu cît adecă, dacă o limbă se desface dintr-un punct de videre în *a* și *b*, se poate desface din alt punct de videre astfel că o parte din *a* se alipește la *b*, cu cît, într-un cuvînt, dialectele se pot reprezenta prin liniĭ, care se întretae, iar nu prin regiunĭ bine țărmurite (să-ș arunce cineva ochiĭ pe harta dialectelor franțuzeștĭ a luĭ Suchier în Grund.). Cum dialectele uneĭ limbĭ, macarcă cu treptată trecere din unul în altul, ajung de se deosebesc foarte mult la două extremitățĭ a uneĭ regiunĭ oarecare, o probează diferința cea mare dintre dialectele Elvețieĭ și acele ale norduluĭ Germanieĭ (Plattdeutsch, care samînă maĭ mult cu limbile ingleză orĭ olandeză decît cu limba nemțească din Elveția), orĭ acea dintre dialectele Italieĭ de nord și ale Italieĭ de sud, etc.

[3]) Cît de slab argument se poate scoate din înrudirea limbilor pentru înrudirea popoarelor o probează limbile romanice și cele germanice în de ajuns: Iberĭ, Celțĭ, Etruscĭ, Dacĭ, Germanĭ vorbesc astăzĭ o limbă latinească; mulțime de Slavĭ vorbesc o limbă germană. Acelaș lucru a trebuit să se petreacă totdeauna și faptul că popoarele indogermanice vorbesc limbĭ de aceiaș origină nu probează comunitatea de rasă a acestor popoare, și tot așa popoare semitice de limbă nu sînt numaĭ decît semitice și de sînge: astfel, dacă întîlneștĭ puște portugheze la Africaniĭ din Congo, nu poțĭ conchide că sînt de neam portughez canibaliĭ.

[5]) Limba comună alăturĭ cu limba de toate zilele (pe care vom numi-o p o p u l a r ă, pentru scurtare) se găsește la toate popoarele cu oarecare civilizație. Romaniĭ aŭ avut de limbă comună limba Lațiuluĭ, Greciĭ în timpul elenizmuluĭ aŭ avut pe acea a Aticeĭ, Franceziĭ aŭ ca limbă comună pe acea din Ile de France, Germaniĭ pe acea fixată

de Luther (pe baza dialectului saxon), etc. Limba comună romînească a început să se fixeze cu cele dintîiŭ tipăriturı şi maı ales cu cele din sec. XVII. Fiindcă tipăriturile cele dintîiŭ şi cele maı multe aŭ fost din Transilvania şi Muntenia, apoı dialectele transilvănean şi muntean aŭ tins dela început spre preponderanţă. Influinţiĭ transilvano-muntene, bazată pe mulţimea şi întîetatea tipăriturilor s-a opus valoarea scriitorilor Moldovenı, ceia ce a făcut că până la 1859 n-a putut exista o singură limbă comună pentru toată romînimea, căcı în fiecare din provinciile Dacieı era plină de provincialisme. Când la 1859 s-aŭ unit principatele Moldova şi Muntenia şi Bucureştiı au devenit capitala Romînieı (1861), influinţa munteană a căutat să se lăţească pe calea cancelarieı şi, maı ales, a căzărmiĭ, a fost însă iarăş cumpănită de valoarea scriitorilor moldovenı, şi astfel a început tocmaı în zilele noastre să se fixeze ca limbă comună un compromis între dialectele diferitelor provinciı romîneştı. Dar lucrul nu e sfîrşit şi o limbă comună romînească, precum este cea franceză, orı italiană, orı germană, este departe de a exista în Romînia. In schimb am căpătat cîteva stilurı şi este bine stabilit astăzı, de pildă, că un militar care se respectă, maı ales un sergent, trebue să vorbească munteneşte, rămînînd ca apoı, cînd va deveni ţivil, să o întoarcă pe cea maĭ pură moldovenească; elementul muntenesc apoĭ stăpîneşte tare în limba sceneı, fapt motivat de aceia că mulţı talentaţı artiştı dramaticı rominĭ au fost Muntenı.

Cine a cetit cu bagare de samă macar cele spuse în acest capitol a trebuit să înţăleagă cît de independentă pe de o parte de voinţa omuluı este fixarea uzuluı şi a limbiı comune (macar că la fixarea aceşteı din urmă întrebuinţarea de voinţă este necontestată) şi cît de treptat pe de altă parte are loc această fixare. Un gramatic nu poate hotărî el, din deplina lui putere, care sînt sunetele şi cuvintele şi formele şi înţălesurile ce trebuesc reţinute cu sfinţenie, cît se poate maı neschimbate, ca un mijloc general de înţălegere între toţı membriı unuı popor, şi care sînt elementele ce trebuesc lăsate pradă schimbărilor de fiecare moment şi loc ale uzuluı. Toată simetria formulelor sale şi toată erudiţia întrebuinţată pentru a le culege de prin scriitorı vechı şi noı se vor sfărma de rezistenţa maseı celeĭ marı, care nu înţălege să fie dusă de nas de gramaticı. Gramaticul, ca orı care istoric, are datoria şi puterea de a constata evenimentele, iar nu de a le provoca. Evenimentele le fac alţiĭ, în cazul de faţă le fac scriitoriı popuları şi nevoia, cea provocată şi satisfăcută prin miı şi miı de cauze, unele maı ne-

prevăzute de cît altele. Cine poate înşira nenumăratele cauze pentru care Germanul s-a hotărît în sfîrşit pentru limba sa comună actuală? Pentru aceia curioază se vede încercarea lui Tiktin de a fixa limba comună romînească (Călăuza ortografică, în Arhiva societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi, I, 16 sqq. 151 sqq.) aşa de odată, de par le roi. »Avem o limbă literară« zice Dsa. Eĭ bine, aceasta nu-ĭ adevărat, şi toate formulele fixate de D-sa, ca şi acele ale lui A. Lambrior, predecesorului săŭ pe această cale (Indreptariu C, L. XV) sînt arbitrare şi nimeni nu va asculta de dînsele, dacă nu va voi întîmplarea. O poezie a luĭ Eminescu este în stare să răstoarne cea mai puternic întemeiată dintre toate clădirile lambriorotiktiane. Cît de neîntemeiată de altfel este pretenţia de a croi pe de a întregul, cu argumente de gramatic, o limbă, o probează lectura unei singure pagini din scrierile legislatorilor. Lambrior şi Tiktin ar trebui să fie în practică, ca legiuitori de limbă ce sînt, expresia cea mai pură a limbii comune romîneşti, aşa ceva ca un Boileau ori ca un Luther. In realitate Lambrior a scris o limbă prea tare amestecată cu moldovenizme, iar Tiktin scrie char o limbă de fantazie, al cărei uz n-a existat de cît în mintea D-sale (Un exemplu dintr-o sută pag. 19: »De aici rezultă că, în substanţă, scrierea ş-a îndeplinit misiunea în momentul unde (!) pune pe cetitor în stare etc.«).

Cauzele care provoacă schimbarea vorbirii ocazionale

II

PRIVIRE GENERALĂ ASUPRA CAUZELOR. — ALUNECAREA SUNETULUĬ.

9) Schimbarea vorbirii ocazionale este provocată de următoarele cauze:

a) Comoditatea. Un cuvînt se schimbă, pentru că este maĭ comod supt forma nouă decît supt cea veche. De ex., pentruca să anticipăm asupra studiuluĭ ulterior şi să luăm aşa un exemplu la întîmplare, Romînuluĭ i-a fost maĭ comod să aibă treĭ declinărĭ în loc de cinci, căci sînt mai uşor de ţinut minte.

b) Clarificarea. Un cuvînt se schimbă, pentru că supt forma nouă este mai clar decît supt cea veche.

Astfel knabe și knappe aveaŭ în limba germană mijlocie acelaș înțăles, adecă însămnaŭ, fiecare din ele, și băiat și paj. In limba germană modernă s-aŭ diferențiat înțălesurile pentru clarificare.

c) Legiuirea (înțălegînduse prin acest cuvînt orice soiŭ de legiuire, dela cea maĭ puternică până la cea maı slabă sancțiune). Dieu este ceva sfînt, decı, cînd Francezul înjură, se ferește de a pronunța cuvîntul întocmaĭ, de frica legiuiriĭ, și schimbă cuvîntul din dieu în bleu: parbleu, morbleu.

a) Principiul comodităţiĭ se subdivide în următoarele:

α) ALUNECAREA SUNETULUĬ

10) La producerea unuĭ sunet în vorbirea ocazională aŭ loc următoarele operațiı. Supt influința uzuluı aceluĭ sunet se produce o mișcare a organelor vocale, și mișcarea aceasta dă naștere unuĭ sunet. Mișcarea și sunetul se întipăresc în minte și îmbogățesc domeniul mișcărilor și sunetelor ocazionale anterioare, pe baza cărora s-a format uzul sunetuluĭ în chestie. Voesc, de ex., să pronunț sunetul *a* din cuvîntul *ápâ:* supt influința ideiı pe care o am despre acest sunet din vorbirile mele anterioare mișc organele vocale corespunzătoare și îndată se produce o mișcare, pe care o prind cu mintea, și ŭn sunet, pe care iarăș mi-Ĭ întipăresc in minte. Dacă am pronunțat cumva cuvîntul *ápâ* de o mie de orı în viața mea, apoı uzul sunetuluĭ *a* din acest cuvînt, ideą acestuı sunet, are în domeniul săŭ o mie de mișcări—inervațiı numite—și o mie de sunete ocazionale. Pentruca sunetul *a* din cuvîntul *ápâ* să rămînă neschimbat, ar trebui ca, macar dela un timp oarecare înainte, toate inervațiile să fie identice, căcı dela identitatea lor atîrnă și identitatea sunetelor respective. Insă, abstracție făcînd de legea variabilitățiı aceșteı lumı, care face că lucrurile se află într-o scurgere fără sfîrșit, așa că nu pot exista vreodată două lucrurı identice, o privire asupra moduluı cum se produc mișcările în organele vocale ne convinge îndată că două mișcărı consecutive identice sînt imposibile, chiar dacă

identitatea ar pute exista pe alte terenurĭ ale naturiĭ. Coardele vocale, limba, buzele, vălul palatuluı, ale căror mişcărĭ produc sunetul, sint atît de schimbătoare în constituţia lor moale şi elastică şi aŭ atîtea puncte de contact posibile între ele orĭ faţă de ceriul guriı şi de dinţĭ, încît producerea a două mişcărĭ consecutive exact în acelaş fel ar fi maĭ minunat lucru decît fluctuaţia, în care mişcările lor se găsesc, chiar atuncı cînd, cum am spus, pe alte terenurı naturale identitatea lucrurilor ar fi ceva obişnuit. Se întîmplă prin urmare, la producerea repetată a unuĭ sunet, o alunecare incontinuă, macarcă infinit de mică, a inervaţiei şi a sunetuluĭ ocazional corespunzător. Dacă alunecarea aceasta s-ar face intermitent în direcţiı opuse orĭ diverse, îndepărtarea dela uz ar fi maĭ anevoioasă, dar ea se face de obiceiŭ în una şi aceiaş direcţie şi atuncı se produce dela o vreme numaı decît o ruptură între sunetul ocazional şi uzul de maĭ înainte şi omul se trezeşte vorbind alt sunet, fără ca să ştie el singur cum a ajuns la dînsul. Cînd schimbarea are loc în vorbirea unuı singur individ, avem a face cu o particularitate a vorbiriĭ acestuı individ singur, cînd schimbarea are loc la maĭ mulţĭ indivizı, avem a face cu o particularitate dialectală maĭ întinsă, care se poate lăţi pe teritoriul uneı naţiunĭ întregı şi poate pătrunde apoı în limba comună.

11) Idea sunetuluı schimbat poate fi maı generală orı maı puţin generală: poate fi de pildă numaı sunetul *a* din *ápâ*, orĭ sunetul *a* din oricare cuvînt, unde este accentuat şi urmat de *p (ápâ, ápe, ápâr, áperĭ, ápere, áprig,* etc.), orĭ sunetul *a* accentuat şi neaccentuat urmat de *p (ápâ, ápe, ápâr, áperĭ, ápere, apâ's, apéšĭ, áprig, aprínd, aprínzĭ,* etc.) şi tot aşa maı departe. Cine poate nimeri raportul dintre sunetul noŭ şi idea, dela care s-a abătut acest sunet noŭ, descopere legea schimbăriı aceluĭ sunet, dar între miile de ideı, de uzurı, cine va cuteza să se laude cu asemenea descoperirı? Deja aflarea de legĭ este lucru greŭ şi pe terenul pur fizic, unde experienţa e uşoară şi schimbările aŭ loc maı încet, aşa de încet, că sînt lucrurı care îţı daŭ aparenţa că nu s-ar schimba niciodată, cu atît mai mult pe acest te-

ren moral al limbii, unde şi experienţa-ĭ grea (căci schimbarea e mai totdeauna inconscientă, iar experienţa e totdeauna conscientă) şi lucrurile se schimbă cu o răpeziciune, care face că deosebirea între limba romînă de azi şi cea de acum două mii de ani este neasămănat maĭ mare decît acea dintre apa Tibruluĭ de azi şi cea de atunci. Se întîmplă apoi că acţiunea unui principiu este încrucişată prin acţiunea altor principii, astfel că în sfera de acţiune a unuia se nasc ştirbături prin acţiunea celorlalte. De aici o sumă de excepţii aparente, care fac desperarea celor care vor cu orice preţ să descopere legile. De aici încă tendinţa de a deosebi fenomenele psihice de cele fizice şi de a explica aşa numitele excepţii şi greutatea de a descoperi legi pe terenul psihic printr-o libertate oarecare a voinţii, care s-ar opune activităţii fatale a forţelor. In realitate excepţii nu sînt, legile există în toată rigoarea lor neînfrînată şi pe domeniul psihic în cazul nostru pe acel limbistic , vina este toată a neputinţii noastre de a le descoperi şi a grabei noastre de a face paradă cu dînsele. Observaţia, pe care o facem aici, se aplică la toate principiile, pe care le vom cerceta mai departe, şi dacă ea este dreaptă, dupăcum sperăm, apoi vom trage concluzia următoare, valabilă pentru toate legile şi în special pentru acele care se nasc supt înfluinţa principiului alunecăriĭ sunetului: vrei să descoperi o lege, să cercetezi cu amăruntul elementele constitutive ale ideii-sunet, ale uzului, care se schimbă, dacă este sunetul lung ori scurt, accentuat ori neaccentuat, la începutul, la mijlocul, la sfîrşitul silabei, la începutul, la mijlocul, la sfîrşitul cuvîntului, dacă este cuvîntul, din care sunetul respectiv face parte, scurt ori lung, monosilab ori polisilab, accentuat, proclitic, enclitic, să se cerceteze sunetele încunjurătoare în numărul lor, în felul lor, apoĭ înţălesul cuvîntului, dacă este substantiv, ori adiectiv, ori verb, ori prepoziţie, ori altceva, etc. Pe de altă parte deosebirĭ mici nu trebue să te împiedice de a discuta la un loc cazurĭ, care altfel sînt foarte asămănătoare; astfel sfîrşitul unui cuvînt proclitic şi începutul unui cuvînt enclitic sînt considerate de cele mai multe

ori de limbă ca mijlocul unuĭ cuvînt. Cîte cercetări aĭ face de acest fel, oricît ar fi ele de supărătoare, te apropie de descoperirea elementelor constitutive ale uzuluĭ, care s-a schimbat, te apropie de descoperirea legiĭ. Dacă ajungĭ altfel la această din urmă, te poţĭ lăuda numaĭ de noroc. Divinaţia geniuluĭ şi altele de acest soiŭ sînt vorbe goale, care astăzĭ nu maĭ sparie pe nimenĭ. Cel maĭ cuminte este de a ne mulţămi cu aproximaţia şi de a nu tinde cu orice preţ la o precizie, care nu este permisă minţiĭ omineştĭ aşa de odată. Decît de a încurca mintea oamenilor cu prejudiţiĭ, de care numaĭ cu greŭ scapă, maĭ bine să te mulţămeştĭ cu o înşirare modestă a faptelor, de care dispuĭ, lăsind descoperirea legilor curiozităţiĭ ştiinţifice a viitoruluĭ.

12) Direcţia, în care alunecarea sunetuluĭ are loc, se schimbă cu timpul. Pentru aceia legile nu sînt valabile pentru totdeauna. Şi această observaţie trebue iarăş generalizată la toate principiile. Hotărîrea timpuluĭ, în care o schimbare a avut loc, este prin urmare o condiţie indispensabilă pentru siguranţa cercetărilor în istoria uneĭ limbĭ.

13) Cînd uzul, care se schimbă prin alunecarea sunetuluĭ, este foarte general, cînd de pildă *e* accentuat se preface, oricare ar fi poziţia în care se găseşte, în *ié*, atuncĭ gramaticiĭ renunţă de a maĭ pune cauza schimbăriĭ pe socoteala vreunuia din sunetele vecine şi transformarea este considerată ca ceva spontaneŭ şi studiată supt diferite numirĭ vage, care nu obligă la nimic, Lautwandel, altération phonétique, fenomen substanţial (Hasdeu, Principiĭ, Bucur. 1875, 67), an sich şi für sich (Hasdeu, ib. 73), trecere organică (Hasdeu, ib.), etc. Acelaş lucru se petrece şi la uzurĭ maĭ speciale cîteodată.

14) De obiceiŭ însă, cînd uzul este puţin general, gramaticiĭ, din cauza aceleĭ obişnuite înşălăciunĭ, care face pe om să considere două lucrurĭ, ce se schimbă unul în vecinătatea celuialalt, ca nişte cauze de schimbare unul pentru altul, consideră sunetele din apropierea celuĭ schimbat drept cauze şi botează fenomenul cu diferite numirĭ precize, precum asimilaţie progresivă, asimilaţie re-

gresivă, asimilație reciprocă (numite toate la un loc sandhi de gramaticii indieni), disimilație: συμπλέκω s-a prefăcut din * συνπλέκω prin asimilație regresivă, labialul π adecă a prefăcut în labialul μ pe dentalul ν; στέλλω s-a prefăcut din* στέλjω prin asimilație progresivă, j adecă s-a prefăcut în λ supt influința lui λ precedent; ἐρέσσω s-a prefăcut din *ερέτjω prin asimilație reciprocă, τ adecă s-a prefăcut în spirantă supt influința lui j, iar acest din urmă ș-a perdut sonul vocalic supt influința luĭ τ; ἐτέθην s-a schimbat din * ἐθέθην prin disimilație, cel de al doilea ϑ adecă a influințat pe cel dintîiŭ in sensul de a-ș perde aspirația.— La asimilație (indiferent dacă progresivă, regresivă orı reciprocă) se deosebesc treĭ cazurı: orĭ cele două sunete se apropie unul de altul numaı într-atît că, de unde formaŭ maĭ inainte două silabe deosebite, se contopesc într-o silabă, filiai = filiaĭ; orĭ asimilația se face fără ca cele două sunete să-ș piardă existența a parte, συμπλέκω — *συνπλέκω; orı cele două sunete se pierd unul în altul, astfel că din două sunete de maĭ înainte rămîne numaı unul, și acela lung, στέλλω = * στέλjω. Cazurile întîiŭ și al treilea, cînd sunetele respective sînt vocale, poartă numele de contracție (συναίρεσις), dacă vocalele sînt din acelaș cuvînt, și de κρᾶσις, dacă vocalele sînt din două cuvinte deosebite: filiai, τιμῶ = τιμάω; τἀγαθά = τὰ ἀγαθά. Și dacă la κρᾶσις lungimea vocaleĭ dispare cu vremea, fenomenul se numește eliziune (ἔκθλιψις), cînd contracția se face în vocala următoare, și ἀφαίρεσις, cînd contracția se face în vocala precedentă: γαλήν' ὁρῶ = *γαλήν' ὡρῶ = γαλῆνα ὁρῶ; φράσω 'πειδή.

15) Se întîmplă cîteodată că schimbarea sunetuluı are loc în acel sens că durata în timp a sa devine din ce în ce maı mică pănă la complectă dispariție. Atuncı fenomenul se numește ἀποκοπή, dacă sunetul cade la începutul orı la sfîrșitul cuvîntuluĭ, și συγκοπή, dacă sunetul cade la mijlocul cuvîntuluĭ: sum = *esum, laudas = *laudasi, gigno = *gigeno.

16) Altădată, din contra, un sunet, la început imperceptibil, capătă din ce în ce maı multă durată în timp, pănăcînd devine lămurit auzuluı. Acest fenomen poartă

numele de πρόθεσις, ἐπένθεσις şi ἐπίθεσις, dupăcum sunetul se naşte la începutul orı la mijlocul orĭ la sfîrşitul unuı cuvînt: span. espíritu=spiritus, ἄνδρα=*ἄνρα, *pùrurĕa—pùrure*. Cînd sunetul care se naşte este o vocală şi apariţia luı are loc între două consonante, dintre care una este sonoră şi alta mută, epenteza se numeşte—printr-un termin răspîndit astăzĭ dela gramaticiĭ indieni—s v a r a b h a k t i: franc. canif—germ. knif.

17) Cînd sunetul se schimbă aşafel, încît se preface într-un diftong, orı cînd un diftong lasă elementele sale să se desfacă în două silabe deosebite, are loc fenomenul numit diftongare, διαίρεσις: πείθω=*πίθω, πάϊς=παῖς.

18) Orideciteorı—şi iată o *lege* cu care se pot mîndri gramaticiı, cu atît maı mult cu cît nu stăpîneşte într-o singură limbă, ci în toate limbile scade un sunet în timp, creşte în timp altul din apropierea luĭ. Acest fenomen se numeşte lungire compensativă: μέλᾱς=*μέλανς.

19) Toţĭ aceştı terminı tehnicı, introduşı întîiaş dată de gramaticiı grecĭ orı indienı, se păstrează, şi după aceste categoriı se face de obiceiŭ înşirarea materialuluı la expunerea istorieı uneĭ limbı. Noı vom păstra clasificarea aceasta a fenomenelor produse prin alunecarea sunetuluĭ la exemplele pe care le vom da maı la vale.

[18]) Un uz foarte general schimbat se observă la prefacerea luı *a* neaccentuat în *â* (*o* nerotunzit).

a neacc. anume dela mijlocul şi sfîrşitul cuvintelor, de originălatină orı străină, s-a prefăcut în *â*, şi acţiunea schimbăriı durează până în momentul de faţă, căcı cuvintele maĭ noŭ împrumutate, macarcă păstrează în parte pe *a* neprefăcut (*barométru, balántsâ, catapitĕázmâ, capác, dáscal*, etc.), tind şi ele spre această prefacere, deoarece lupta între *a* şi *â* se observă în vorbirea ocazională chiar la cele maı nouă dintre dînsele. Pe de altă parte fenomenul este foarte vechiu şi cele maĭ vechı monumente romîneştı îl prezintă. In sfîrşit cele două dialecte maı importante (mr. şi dr.) îl aŭ. Ştirbiturile în continuitatea sa se explică lesne prin încălcarea altor principiı (maĭ ales a analogieı) şi avem, prin urmare, după toată probabilitatea a face cu o lege. Pentru prima oară a fost expus supt această formă de Mussafia (Vok. 141), apoĭ de Miklosich (Beitr. Vocal. I, 11) şi Lambrior (C. L. XV. 132), care însă nu i-a recunoscut toată întinderea.

Dr. *amârí't* — amar, *bârbdt*—barbă, *blâstâmáre*—blastăm, *bogâtsíe, bogâtáš* — bogat, *câdére* — cad, *cámâtâ* — vsl. kamata, *fârmâcá* — farmec, *gâínâ* — gallina, *grâdínâ* — vsl. gradina, *hrânésc* — vsl. hraniti, *împârtsire* — împart, *izbâvíre* — vsl. izbaviti, *câésc*, *câíntsâ* — vsl. kaĭati, *câpâtá* — capăt, *cârbúne* — carbonem, *cârúnt* — canutus, *clâtí* — vsl. klatiti, *crâĭásâ* — craiŭ, *crâčún* — vsl. kračunŭ, *Lázâr* — Lazarus, *cúmpâr* — comparo, *lácât* — lacát, *lârğésc* — larg, *lâudâ'm* — laud, *lâurúscâ* — labrusca, *mârgâritár* — ngr. μαργαριτάρι, *mlâdiós*, *mlâditsâ* — vsl. mladŭ, *mâtrâgúnâ* — μανδραγόρας, *nâdéžde* — vsl. nadežda, *núfâr* — mgr. νούφαρα, *ocârésc* — ocară, *pâdúre* — it. padule, *pârâsésc* — *πάρησα aor. dela πάρημι, *pâmí'nt* pavimentum, *pârére* — par, *pâréte* — parietem, *pâríng* — panicum, *pârtičá* — parte, *pásâre* — passarem, Georg. Lex., *pâšésc* — pas, *plâtésc* — plată, *prâžésc* — vsl. pražiti, *râsârít* — răsar, *râtâčésc* — erratic-, *râz*-(in *râzbóiŭ, râzbésc, râscól)* — vsl. raz-, *sâğátâ* — sagitta, *sâlbâtáčésc* — sălbatec, *sâtúl* — satullus, *scâpáre* — scap, *scârpináre* — scarpin, *strâ-* — în *strâmút*, etc. — ex + trans, *tâĭáre* — taiŭ, *tâtârésc* tatar, *tâčére* tac, *vâpsésc* — ἔβαψα, *záhâr* — zahár, *zâbrĕá* — vsl. zabralo, *zâpsésc* — vsrb. zabŭşiti, etc.; *láudâ* laudat laudant lauda, *zícâ* — dicat dicant, *afárâ* — foras, *cásâ* — casa, *másâ* — mensa.

Mr. K. şi D.: *amârtipsíi* (greşiiŭ) ἥμαρτον, *bânému* (trăim) — ban-, *bârbásľi* (bărbaţii) — barbatus, *bâsĭáricâ* (biserică) — basilica, *bâšâ'* (sărută) — basiare, *blâstimâtóru* (blăstămător) — blasphemus, *dimândâčúnĕa* (cererea) — demandare, *djovâsésc* (citesc) — διαβάζω *(o din â)*, *fârâ* — foras, *fârmâcu* (farmec) — φάρμακον, *gâľínâ* (găină) — gallina, *grâsĭádze* — îngráşă, *hâľítsâ* (piatră) — ngr. χαλίκι, *hârâmísľi* (haramini) — ngr. din turc. χαραμῆς, *hârisésc*u (bucur) — χαρίζω, *se se ji*[t]*ripsĭásca* (să se îndrepte, *ji=jâ*) — ἰάτρεψα, *câcátu* — cacare, *câlâmáru* — ngr. καλαμάρι, *câldúrâ* — cald, *câlcâi* calc, *câlcâ'n'u* (călcîiu) — calc, *câlúgâri* — ngr. καλόγερος, *câmâlávce* — ngr. καμηλαύκι, *câpitin'u* (căpătîiŭ) — cap, *câroáre* (căldură) — *calória, *câtásľi* (judecătorii) — turc. kadi, *câtúša* (felis, în dr. o plantă, ballota foetida, Brinză, Col. Tr. 1882, şi lanţuri) — catus, *câtsâ'nu* (cazan) — catinus, *mâimúnu* (maimuţă) — turc. maïmun, *mâráľu* (marar) marathrum, *pâlâcrâsímu* (ne rugăm) — παρακαλῶ, *pârúngiľi* — palumbes, *pâsĭáste* (păşeşte) — pas, *pâsâlárľi* — paşalele, *râdátsínâ* — radicina, *sânâtósu* — *sanitosus, *sâáte*, plur. *sâétsi* (cias) — turc. sahat, *sâbúrra* — saburra, *ϑârrâsésc*u (sper) — ἐθάῤῥησα. *tâún'u* (tăun) — tabanus, *tsâhtisésc*u (rămîn uimit) — turc. şaştîm aor. dela şaşmak, *zânátĭa* (meşteşug) — turc. sanat. Olimp: *ascâpâ'* (scăpă) — scap 25, *arâdâčínâ* — radicina 26, *bâsĕáricâ* 30, *bâtúĭ*, *bâtús* — batŭ, bats 32, *bârbát* 51, *câpéstrul* cap

26, *cárlĕádze*—* carnelege 27, *cátsáúá*—catus 36, *cát* quantus 58, *cálcám, cálcái*—calc 58, *cráfítsá*—agrafe 48, *cátrá*—contra, etc. Meglen: *vámpíru*—vampir, *búná, úná, oárá* 59, *lásǫ'* 61, *cáméšli* camisia 64, etc.

Ştirbăturı în continuitatea legiı aŭ loc orı prin acţiunea altor principiı orı prin uzurı maı speciale. Astfel alăturı cu *bárbát* se aude şi *barbát* prin analogia lui *bárbá*, apoı totdeauna *statórnic*, prin analogia luı *staú, stat*; dacă numaı decît se zice *scápá'm*, se poate zice *scápát* şi *scupát* prin asimilaţie către *a* următor, şi tot aşa *pará*, însă *párálútsá*, *ğamandán*, însă *ğemándánáš, parádá*, însă *párá'zĭ*, etc. *-ora* sună *-ure* în limba veche şi *-urĭ* în limba de azı prin analogia masculinelor şi femininelor: *tímpure* şi *tímpurĭ* (în loc de anteistoricul * *tímpurá)* prin analogia terminaţiilor plurale ale masculinelor şi femininelor, oamenı, caı, case, mese, etc.; şi tot aşa oricare terminaţie neutră *-a* s-a prefăcut în *e* prin aceiaş analogie, *frí'ne, oáse*, etc. (pentru anteistoricul **frí'ná*, **oasá*). *-e* dela gen. dat. decl. I *(cáse, mése)* este iarăş un product al analogieı, dupăcum se va proba lămurit la discuţia acestuı principiu, nu este nicĭ provenit din *-a* al nominativuluı latin, cum vrea Lambrior (Carte de citire,XI), dar nicı descendentul drept al luı *-e* dela gen. latinesc, cum susţine Tiktin (Grund. I, 450 şi Zeit. XII, 231). Articulul feminin singular *-a* se explică prin diferenţiarea înţălesuluı, cum se va vidé la discuţia acestuı principiu: *cásá* nearticulat, *cása* articulat, cu cele două înţălesurı diferenţiate numaı prin sunetul dela sfîrşit, acelaş articul însă, ca pronume fem. acuz. sing., neavînd nevoe de o diferenţiare, care să-l ţină în loc, s-a supus prefaceriı generale, a devenit *á (*am fácútu-á)* şi apoı *o* prin asimilaţie către *u* dela terminaţiile verbale. *ca*—quam se explică în acelaş chip, prin diferenţiare de *cá*—quod. *la*—illac a păstrat pe *a* neschimbat prin analogia luĭ *a*—ad, care s-a întrebuinţat în limba veche cu înţălesul luĭ *la* (de ex. Vor. 78,147,150,152. cf. astăzı *de-a-drĕápta, de-a-stí'nga, a-cásá, a-mínte)*. *páltin* nu-ĭ platanus; *cí'nepá* nu-ı cannabis; *fármec* nu-ĭ φάρμακον, ci o formaţie nouă din *fármecare*, *pétec* nu-i πιττάκιον, ci o formaţie nouă din *peticire*, care el însuş (ca şi *fármecáre)* este făcut după analogia verbelor cu sufixul *-ic*.

Asupra vechimiı fenomenuluı avem de făcut următoarele observaţiı. Cele maı vechı urme de limbă romînească se găsesc în monumente literare de origină străină, greceştĭ orı slavoneştĭ, unde nereprezentarea lui *á* se poate pune probabil pe socoteala neexistenţiı caracteruluı trebuitor în alfabetele respective. Dacă, de pildă, în actul luĭ Ştefan Milutin dela 1318 (C. L. XXIV, 488) nu se găseşte un singur

â, nu este o probă că *â* n-ar fi existat deja pe atuncĭ, căcĭ scriitoruluĭ serb al actuluĭ, chiar dacă ar fi ştiut romîneşte —ceia ce e foarte neprobabil—i-ar fi lipsit mijlocul de a reprezenta acest sunet. Există însă tocmaĭ în acest act un semn cum că *â* ar fi existat deja pe atuncĭ, ba încă de mult maĭ înainte: cuvîntul Шарьвань anume, care este un derivat romînesc din servus, *šerb*, a trebuit să-ş capete pe *a* din prima silabă prin asimilarea unuĭ *â* anterior către *a* din silaba a doua (cf. *pacát—pâcát, pascár—pâscár, pradá—prâdá, sacárâ—sâcárâ*, etc.); dacă însă cu mult înainte de 1318 *e* neaccentuat s-a prefăcut în *â* într-un uz maĭ puţin general (căcĭ *é* se preface în *â* numaĭ în vecinătatea unor anumite sunete), cu atît maĭ mult a trebuit să se fi schimbat *a* în *â* în sfera sa cea atît de întinsă. In monumentele slavone de origină romînă el este fireşte reprezentat, încă în cele maĭ vechĭ dintr-însele, fiindcă Romîniĭ aveaŭ în alfabetul lor caracter pentru dînsul: act public 1424 (Arh. ist. I [1] 20), царинж; 1435 (ib. I [2] 19), лимбъдоулче; 1442 (ib. I [1] 74), wаны; 1442 (ib. I [1] 123), щефънел, лимбъдоулче, etc.

Odată intrat pe această cale, a alunecăriĭ în sus spre ceriul guriĭ, *a* neaccentuat nu s-a oprit la *â*, ci a continuat maĭ departe drumul spre *î* (*u* nerotunzit). După accent el a devenit în cel maĭ general uz *î* în Moldova. jud. Suceava: *frúndzî, î'ntrî, púĭcî, pŏálî, adápî, vîrgútsî, cúmpîna, cĭítrî, lásî*, etc. (Şez. I, 1, 87, 150; II, 4); jud. Botoşanĭ: *frúndzî, Ilĕánî, crî'šmî, lásî*, etc. (Can.); jud. Neamţ: *frúndzî, drâgútsî, ínimî, pásî*, etc. (Can.); jud. Iaşĭ: *puĭcútsî, púĭcî, dĭštĭáptî*, etc. (Can.); şi tot aşa probabil în toate districtele Moldoveĭ. Pentru Muntenia şi Transilvania n-avem în mărturiile scrise vreun semn pentru această alunecare, cu toate că şi din aceste provinciĭ avem publicate probe de limbă, care pretind a fi exacte. In mr. ea sigur nu există la Olimp şi Meglen, pentru rest sîntem în îndoială. Particularitatea moldovinească în tot cazul este veche şi pentru prima oară probată în scris la 1682, în Viaţa şi petrecerea sfinţilor a mitropolituluĭ Dosoteiu, şi de atuncĭ necontenit vădită în scrierile moldovineştĭ pănă astăzĭ. Inainte de acc. *â* a devenit *î* în vecinătatea unuĭ *r* orĭ *l* (antecedente orĭ consecvente), *n* (consecvent), *cîrnáts*—carne, *cîrtésc*—carte, *cîštíg*—castigo, *cîšléğ*—*caşlegĭ, *cîntár*—turc. cantar, *hîrtíc*—ngr. χαρτί, *mînie*—mania, *mînî'nc*—manduco, *rîdíc*—eradico? *rîdíce*—radicula? *rîsipí*—vsl. rasîpati, etc. Un uz maĭ special orĭ alt principiu (analogia) aŭ împedecat uneorĭ prefacerea: *râdắcínâ, bîrbát, mârgâritár* prin asimilaţie către si-

laba următoare; *grâsime*, *mârcútsâ* prin analogia luĭ gras, marcă. Schimbarea aceasta este răspîndită pretutindenĭ în Moldova. Pentru celelalte provinciĭ din Dacia sîntem maĭ puţin informaţĭ. Cf. *mânî́ncâ* jud. Prahova, Gast. Chr. II, 259; *râsâpítsĭ* Haţeg Trans. ib. 263; *cârnát* Sălagiu pe Someş Trans. Cont. VII[1], 67, *mînî́nc* Cohalm Trans. ib. VII[1], 73; *mîrî́ncâ* Moţĭ Fr. Cand. 37. Pentru mr. avem de făcut aceiaş observaţie ca şi maĭ sus. Alunecarea spre *î*, de care am vorbit acum în urmă, este maĭ nouă decît cea precedentă. In texturile moldoveneştĭ, cîte deosebesc în scris pe *ă* de *î*, publicate în Crestomatia luĭ Gaster, am găsit numaı următoarele exemple: търоѫ'є, an. 1683, I, 264; рьси'пъ, an. 1713, II, 2, (cf. în acelaş text льнгъ, ромь'нилор, немьндрꙋ, пьсаъ, etc., ceia ce probează că ь = *î*). Celelalte texturı, precum letopiseţele luı N. Costin, Mustea, Neculcea, Canta, Cogălniceanu, ciasornicul domnilor, etc. n-aŭ ortografia regulată.

Un exemplu de alunecarea sunetuluı într-un uz maĭ puţin general, care ne va arăta totodată cum precipitarea în aflarea legilor este plină de primejdiı, este următorul. *a* accentuat din elemente latine urmat de *m* rotunzit (adecă modificat în articularea sa printr-un *u* din prototip, în acel sens că se articulează cu buzele scoase maı afară) s-a prefăcut în *â*: întrâ'm — trama, *destrâ'm* trama, *defâ'ĭm* — diffamo, *lâudâ'm* — laudamus, vr. *lâudâ'm* — laudavimus. Din contra *mámâ* — mamma, *arámâ* — aeramen, *scámâ* — squama, *flámurâ* — flammula, *cam* — quammagis (cf. mr. *cama* Olimp 73), *ram* — *ramă (cf. diminutivul *rámurâ*, ital. rama, fr. rame, care ne trimet la un popular rama pentru clasicul ramus), apoı *întrámâ, dcstrámâ,* pentrucă în aceste cuvinte *m* rotunzit n-a existat niciodată.

Deja Mussafia (Vok. 142) observase schimbarea luı *a* accentuat în *â* la persoana I plur. a verbelor de conjugarea I, însă atribuise această schimbare tendinţiı de a deosebi prezentul de imperfect, dupăcum în general acest autor dă o mare importanţă principiuluı diferenţieriı în fonetizmul romînesc. Miklosich (Beitr. Vocal. I, 16) constată faptul fără să-ı dea vreo explicare. Tot aşa Tiktin (Zeit. X, 247). Lambrior însă (Romania, IX, 366), mulţămit cu puţinele exemple pe care i le da I persoane prez. şi perf. plur. şi I persoană sing. prez. dela cîteva verbe, a crezut că poate formula o lege pentru o sferă cu mult maı întinsă, după care *a* accentuat urmat de *m* s-ar preface în *â*, iar cuvintele unde nu se observă prefacerea ar fi unele (mamă ! aramă, scamă) împrumutate tîrziŭ de pe la străinı, altele

(cam, ram) cu defectul monosilabizmului, iar celelalte (întramă, destramă) formate după analogia verbelor ca *apá's, apásă* (*appenso, *appensat). — Fenomenul e tot aşa de răspîndit şi poate tot atît de vechiŭ ca şi cel precedent, în tot cazul maı vechiŭ decît sec. XVI.

Incă în vorbirea ocazională a vechilor Romanı *e* şi *i*, accentuaţı orĭ nu, aluneçaŭ lesne unul în altul şi, pentruca să cităm numaı cuvinte păstrate în romîneşte, parintes, bine, quinqui, legat, vedit, complitus, plina, serinus, venina, nimo, timporibus, vindere, vineri, judecare, vindecare, bebit, baseleca, cántecum, domineca, -ecus pentru -icus, -eçare pentru-icare, degitos, diregitur, teliae, -emus pentru -iuus I p. pl. pr. perf. III conj., lacremis, semiliter, temere, lumenosus, nomene, homene, gemenum, contenere, cenes, meseris, -etis pentru -itis la verbe de III conjug., gemetu, tonetrum, capete, setem, dede, dixe, fecė, vixse, pareclo, tempure, negri, nemenem, face, cinge, remitte, possedatur, se găsesc în nenumărate locurı în inscripţiı şi în manuscripte (vezı Schuch. Vocal. la locurile cuvenite, apoı Seelmann, Ausspr. 175 sqq.). Această alunecare s-a fixat pentru *i* şi *e* accentuaţı, pentru ceĭ neaccentuaţi însă continuă încă, dupăcum se va vide din următoarele exemple, alese la întîmplare din diferite provinciı şi din diferite timpurı, comparate între ele şi cu limba comună, astfel cum este această din urmă fixată în Moldova.

Transilvania. Ps. şch. (sec. XVI), paginele de la început, *báte, besę'reca* (biserica), *cáde, demînĕátsa* (dimineaţa), *derę'ge* (drege), *deščís* (dischis), *den* (din), *énimile* al. cu *i'nrema* (inimile, inima), *ğúdeca* (judecă), *menčúnĭ* (minciunı), *neče* al. cu *niče* (nicı), *necurátsilor*, *ŏámenii* (oaminiı), *rúpem, smentí* (sminti), *štietórii, vietórii* (viitoriı), *zíse.* Moţı, Fr. Cand. *diraínte, irimâ, minčúrâ, oámeri.* — Haţeg, Gast. Chr. II. 262, *beš'isniš'ie* (becisnicie), *cáđe* (cade), *đe* (de), *întsâlinít*, (înţălenit), *pérđe* (perde), *sá'pe, še* (ce), *veđá* (videa), *vúlpe*, — Someşul mare, Cont. II, 656, *čeremónie, márğinĭ, púreče* (purice), *répede* (răpide), *verinŏásâ* (veninoasă). — Ocna Sibiuluı, Cont. VII¹, 250, *de, fáče, gálbin, mî ndrele, pe, prečepút* (priceput), *veninát.* — Râşinarı, ib. VII¹, 252, *pričépe.* Salagiu, ib. VII , 68, *bečíznic* (becisnic), *ciotoáre* (cheotoare). — Cohalm, ib. VII¹, 72, *fâtátele, ščiŏápele, trâ'snet.*

Muntenia. Biblia, 1688 (Gast. Chr. I, 279), *besę'reca* (biserica), *cáre, čitĕáscâ, de, den* (din), *dentru* (dintru), *dimenĕátsâ* (dimineáţă), *ę'ste* (este), *întunę'rec* (întuneric), *žúdecâ, nemerničíei* (nimerniciei), *pre* (pe), *preste* (peste), *p'ričę'petsĭ* (pricépeţı), *privegĕátsi* (privigheţı), *tsárenilor* (ţa-

rinilor), *vę'de* (vede), *vedę're* (videre), *vine.*—Văleni de munte, Gast. Chr. II, 258, *áltili* (altele), *bisérică, búne, buzáte, dobitŏăčili* (dobitoacele), *dî'ndu-le, dobitŏăčilor* (dobitoacelor), *fâtâtoárili* (fătătoarele), *ġítili* (vitele), *gálben, hârdnéšte* (hrăneşte), *hine* (fine), *hiárilor* (fiarelor), *întunicátu* (întunecatul), *însănŷtošázâ-le, láptili* (laptele), *le, netulburát* (neturburat) *nemîhnít* (nemăhnit) *oámini, oáceše, prâséšte* (sic, prăşeşte), *plâġitse* (plăviţe), *pépene* (pepine), *stérpili* (sterpele), *stricurâtoárĕa* (strecurătoarea), *te, túrmilor* (turmelor), *váčili* (vacile), *vidérĕa, vórbili* (vorbele).—jud. Teleorman. Cont. VII', 249, *béte, inéle, încépe, nimic, vérde.*

Moldova. Dosoteiŭ, Viaţă sfinţilor, 1682, Gast. Chr. I, 251, *adevârátŭ, besę'rič* (biserici), *báte, cárte, četitórĭ, četítsĭ, četíndu-le, cápęte* (capite), *če* (ci), *depre* (depe), *de, deščisâ* (deschisă), *dezlegá, deminĕátsâ* (dimineaţă), *dešteptátŭ, inema* (inima), *múntele, niče* (nici), *nemîncátŭ, smoçinile* al. cu *smoçinele* (smochinele), *te, trimíte* (trimete), *vedę're* (vidére).—Botoşanĭ, Can. *árdi* (arde), *câ ti* (cîte), *či* (ce), *čolánili* (ciolanele), *cápiti* (capete), *di* (de), *displetéštĭ, dúči* (duce), *dismierdát, dimúlt* (demult), *dipârtát* (depărtat), *fáči-veĭ* (face-vei), *ġíni* (bine), *ǧudicáti* (judecate), *iší* (eşî), *întunicoásâ* (intunecoasă), *lúmi* (lume), *magirán* (magheran), *ninumârâti* (nenumărâte), *négrili* (negrele), *ocišícâ* (ocheşică), *ostinít* (ostenit), *pi* (pe), *pišti* (peste), *pitréč* (petréci), *soárili* (soarele), *ti* (te), *vérdi* (verde), *víni* (vine).—

Mr. K. D. *aproápe, árbore, cále, cárne, cárte, câldáre, câ'ne* (cîne), *câ'nepa* (cînepă), *câ'ntecu* (cîntecu), *cĕále* (piele), *cerestée, cĭáptine* (pieptene), *desfátsĭ* (disfaci), *desfáptsi* (disfaci) al. cu *dislédzi* (dizlegi), *dispŏáĭe* (dispoaie), *dzise* (zise), *fétse* (făcu), *fitsóru* (ficior), *gálbenu, igúmenu* (egumen), *ĭmeru* (plăcut, ἥμερος), *inema* (inima), *išíre* (eşiră) *muĭáre* (muiere), *pâ'ne* (pîne), *púritse* (purice), *šárpe* (şerpe), *tine, tsi* (ce), *viárde* (vérde), *vúlpe.*—Olimp, *cárte, cápetele* (capitele), *câ'nile* (cînele), *cĭáptine* (pieptine), *cĭále* (piele), *vále, vĕárde* (verde), *vúlpe.*—Meglen, *cárni* (carne), *cǫ'ĭnili* (cînele), *dę'di* (dădu), *dešclídi* al. cu *dišclídim* (deschide, deschidem), *fičór, muĭári* (muiére), *míni* (mine), *púsi* (puse), *pǫ'ĭni* (pîne), *šárpi* (şerpe), *tsi* (ce), *víni* (veni), *viníț* (venit), *vizŭ* (văzu), *zísi* (zise), *zísira* (ziseră).

Cine ar vre să afle legile după care se fac alunecările din *e* în *i* şi vice-versa în silaba neaccentuată, ar trebui să-ş frămînte mult mintea, şi totuş chiar aceste prea capriţioase schimbări sînt supuse sigur unor legĭ, la aflarea cărora de altfel noi renunţăm cu plăcere. Citeva fapte săritoare în ochi voim numai să scoatem la iveală.

Aşa, între limba dela Meglen şi acea din Moldova e-

xistă din acest punct de vedere o asămănare, iar limba comună samînă mai mult cu vorbirea din Valahia şi din Transilvania. In una şi aceiaş vorbire ocazională, şi tot aşa şi în limba comună, se întrebuinţează când *e*, cînd *i*, dela cele maĭ vechĭ monumente de limbă începînd până astăzĭ (Ps. şch. *neče—niče;* Dos. *smocínile—smocínele;* K. D. *desfátsi, desfáptsi—dislédzi, dispŏáĭe;* Meglen, *deščlídi—diščlídim;* etc.), ceia ce probează persistenţa fenomenuluĭ, maĭ ales cînd ne gîndim că el era în toată puterea deja pe timpul vechilor Romanĭ.— Apoi schimbarea de multeorĭ are loc în cerc, adecă *i* se schimbă în *e*, *e* apoi în *i* şi *i* din noŭ în *e*: basilica a dat întîiŭ naştere lui vr. Vŏr. *bâsĕáreca* (şi diftongul *ĕa* nici n-ar fi putut ave fiinţă fără un *e* în silaba următoare, conform unei legĭ a fonetizmuluĭ romînesc), de unde a rezultat *bes̨é'reca* din Ps. şch., dar deja Dosoteiu are *bes̨é'rică; homines* a devenit *ŏámenii* din Ps. şch. (şi diftongarea lui *o* în *ŏa* ne-ar fi probat chiar fără de aceia existenţa de altă dată a unui *e* în penultima), limba comună are însă *ŏáminiĭ*, şi tot astfel dialectal, de ex. Vălenii de munte, Moldova; probabil acelaş drum l-aŭ percurs discludo, *deščíd* Ps. şch. *discíd* dial.; judicat, *ǧúdecă* Ps. şch., *žúdică* Mold.; dixit, K. D. *dzíse,* Meglen *zísi;* rapidus, *répede* Someşul mare, *râ'pide* l. c. (*répede* însă è probabil o formaţie nouă dela *repezíre); capita, cápete* Dos., *cápite* l. c.; qui, *če* Dos., *či* l. c.; anima, *ínema* Dos. *ínima* l. c.,; ducit, *dúče* l. c., *dúči* Mold., venit, *víne* l. c., *víni* Mold.; pectinem, l. c. *piéptene,* mr. *cìáptine* (diftongorea luĭ *e* probează existenţa în silaba următoare a unuĭ *e*), etc.

Vom da acum un exemplu de uz foarte special schimbat, cu ocazia căruia se va vide iarăş silinţa zadarnică a gramaticilor de a afla legi cu orice preţ.

a accentuat dela a treia pers. sing. a perfectului s-a prefăcut în *â*, *lâudâ'*— laudavit, fără să putem preciza împrejurările în care s-a făcut această schimbare. Mussafia, Formenlehre 365 şi Vok. 142 a observat fenomenul şi l-a explicat prin principiul diferenţierii: *lâudâ'*— laudavit pentru a se deosebi de *lăudá*—laudabat. Miklosich Beitr. Vocal. I, 16 şi Tiktin Zeit. X, 248 s-aŭ mărginit — după cum se cuvine — la simpla constatare. Lambrior Romania X, 346 însă, plecînd dela faptul că în toate celelalte limbĭ romanice tipul formei actuale de la III pers. sing. perf. ar fi *-avt*, a socotit fireşte că acelaş tip trebue să fi existat şi pentru perfectul romînesc, însă ş-a închipuit că acel *-avt* a trebuit să deie mai întîiŭ *-au*, apoi *-o* şi în sfîrşit *-â'* şi, odată acest lucru închipuit, a

formulat imediat legea că orice *o* accentuat final se preface în *â*. Iată cum se încearcă el a proba existenţa aceştei legi a priori stabilite. Uitînd deosebirea între cuvinte care poartă accentul emfatic şi acele care nu-l poartă, deosebirea adecă între nume şi pronumele conjunctive, el crede maĭ întîiŭ că pronumele *nâ, vâ, lâ* (astăzi *ne ni, vâ vi, le li*), care se găsesc în texturile vechı şi la Macedonenı, împreună cu conjuncţia *câ*, prezintă un *o* final accentuat latin prefăcut în *â*. Din cele patru exemple etimologia nu este sigură decît pentru *câ* = quod, căcı, în ce priveşte pe *nâ vâ lâ*, ele aŭ putut proveni tot aşa de bine şi din **nes* (*nis* la Festus, cf. ital. *ne*), **ves* (*vis* Schuch. Vocal., cf. ital. *vi*), **les* (**lis, illis*), prin schimbarea in *â* a luĭ *e* neacc. după *v, n, l* (cf. *vádâ* = **vâádâ* = **văádâ*, *vársâ* = **vâársâ* = **văársâ*, *tî nâr* = *teneru, *sânâtáte* = *sanetate, *lâmî'e* = ngr. λεμόνι). Dar chiar cu siguranţă de am şti că *nâ, vâ, lâ* aŭ ca prototipe pe nos, vos, illos, cele patru exemple, reprezentînd cuvinte care nu poartă accentul, nu ne pot da dreptul să hotărîm asupra schimbării luı *o* final accentuat, cel mult pot înmulţi numărul exemplelor care probează un alt fapt cu totul deosebit, anume că *o*, latin şi nelatin, neaccentuat se schimbă saŭ în *u* (*durére, furnícă, ĭépure*) sau în *â* (*nâsâlie* — vsl. nosilo, *lâcuí, râtúnd, câ* şi — poate — *nâ, vâ, lâ*). Este cu atît maĭ curioază la Lambrior această confuzie între două felurı de cuvinte care cu necesitate trebuesc separate, cu cît acelaş autor, oridecîteorı are trebuinţă, separă cu multă băgare de seamă vorbe maı puţin deosebite între dînsele, de pildă cuvintele monosilabe de cele polisilabe (vezı pag. 21). *o* final acc. prefăcut în *â* maı crede Lambrior apoı că găseşte în cuvinte ungureştı ca hordó, ülö, devenite în rom. *hîrdâ'ŭ, ilâ'ŭ*. Dar pentruca într-adevăr o transformare a luı *o* final în *â* să fi avut loc la aceste cuvinte, ar fi trebuit întîiŭ să aibă loc două lucrurı: prezenţa în limbă o bucată de vreme a nume terminate în *o* acc. şi prezenţa în limbă o bucată de vreme a nume terminate în *â* acc., ambele imposibile, pentru că a ave cîtva timp nume în *o* acc. şi *â* acc. terminate înseamnă a ave nouă terminărı, o nouă declinare, iar declinărı nu se împrumută niciodată, dacă nu doar cînd este o limbă în cele din urmă ciasuri ale vieţiı sale. Cuvintele ungureştı Romînul le-a îmbrăcat imediat cu forme romîneştĭ, şi n-a zis niciodată *hîrdó*, pentruca să aibă ocazia de a-l transforma în *hîrdâ'* şi apoĭ în *hîrdâ'ŭ*, ci a zis de a dreptul *hîrdóŭ, ilóŭ*, astfel în cît cuvintele ungureştı terminate în *-âŭ* şi citate de Lambrior probează iarăş un lucru cu totul deosebit de acela la care tinde autorul, anume că *o* acc. urmat de *u* se poate preface în *â*. Aşa de

mult gustul de a găsi precipitat legi orbeşte, încît nu numai terminaţia *âŭ* nu l-a putut lumina de fel asupra adevăratei originĭ a posesivuluĭ *tâŭ, sâŭ**), în prototipul cărora -ŭ'us, *-ŏus se vede forma cea dintîiŭ pe care aŭ primit-o cuvintele ungureştı în limba romînă, dar chiar analogia, la care ţinea aşa de mult, pe care a întrebuinţat-o pentru a explica pe *distrâmâ* prin *apâsâ* (vezı pag. 21), i-a scăpat din videre la formele *dâ*—dat, da, *stâ*—stat, sta, *lâ*—lavit, lave, *vâ*—vade; *fâ*—fac, la aceste forme care, cînd judecı fără prevenire, sar în ochı ca formate după calupul luı *lâudâ*—laudat, *lâudâ*—lauda.—Era în adevăr cu putinţă ca toate acele verbe romîneştı care au un *a* ca terminaţie la a III pers. sing. prez. şi la imperativ (verbe multe la număr) să aibă pe acest *a* schimbat în *â* şi numai **da*, **sta*, **fa*, **va* să-l aibă nechimbat?—Eĭ bine, în dorinţa de a găsi pretutindenı un *o* acc. prefăcut în *â* Lambrior schimbă pe *dat* în **dait* (s-ar fi conjugat adecă *dat* după a treia conjugare), apoı pe **dait* în **daut*, şi din acest închipuit **daut* scoate un alt închipuit **do* ca formă anterioară a luı *dâ*. Prin aceleaş stagiurı trece pe *stâ*—**stait*, **staut*, **stau*, **sto*, pe *vâ* (vr. şi dialectal, du-te=vade), format după analogia persoaneĭ III sing.: **vait*, **vaut*, **vau*, **vo*, şi pe *fâ*, pe care pentru a-l scoate din *fo* a trebuit să facă următoarele presupunerı: vechiul imperativ *fac* a dispărut, în locul pers. III sing. de astăzı *făce*, saŭ alăturĭ cu dînsa, s-a întrebuinţat odată **faut* pentru **fait*, din care a eşit **fo*, şi după analogia acestuı **fo* s-a format imperativul de astăzĭ, care a înlocuit pe *fac*, iar persoana III singulară, care i-a dat naştere, a dispărut, fireşte, dupăce ş-a îndeplinit rolul! Este locul de a spune, ca regele Alfonso X despre sistemul lui Hipparchos, că, dacă aş fi fost eŭ D-zăŭ, aş fi regulat ca limba să se schimbe o leacă maı simplu.

Intorcîndu-ne acum la *â* acc. dela III pers. sing. perf., observăm că, dacă unele inscripţiı arată ca terminaţie pe *-avt*,

*) Pentru explicarea formelor *tâŭ, sâŭ* Lambrior contrăgea întîiu pe **too *soo* din tuus . suus în *to*, *so*, prefăcea în *â* pe *o* final acc şi adăogea la sfîrşit prin analogie terminaţia *ŭ*. Miklosich recurge la *tevus pentru acelaş scop.—Fiindcă prefacerea luı *o* acc şi neacc. în *â*. este probată prin multe exemple (*câtrâ*—contra. *fârâ*—foras, *gem* [din **g'âm*]—glomus. *tât*—totus. *câ*—quod, *mânâstire*—monasterium, *dupâ*—-post, *lâcùstâ*—locusta. *nâsâlie*—vsl. nosilo, *râtùnd*—rotundus), între altele prin cuvintele ungureştı, care se terminaŭ în momentul împrumutăriı lor tot astfel ca şi pronumele posesive; *hîrdâ'ŭ*: *hudóŭ = tâŭ : *tou (tŭ'us; prefacerea lui *ŭ* acc. în *o* nu este fără exemplu, cf. *moàre*—mŭria. *ploàie*—plŭvia. *cot*—cŭbitus), este probabil că şi la pronumele posesive prefacerea lui *oŭ* în *âŭ* s-a făcut de odată, fară să maı treacă prin treptele presupuse de Lambrior.

alte izvoare arată pe *-ait* (Schuch. Vocal.) și altele pe *-at* (Lucretius, I, 70; VI, 587), iar comparația limbilor neolatine între ele ar împinge la adoptarea unui prototip *-aŭt* (Meyer-Lübke, Zeit. IX, 223 sqq.). Pe de altă parte exemplele pe care cu siguranță le putem aduce de *o* acc. final în limba romînă, *noĭ* (nos), *voĭ* (vos), *apóĭ* (post), nu arată pe *o* prefăcut în *ă*, ci neschimbat și însoțit de un *i*, ori analogic (*noĭ, voĭ* după analogia lui *ieĭ*), ori provenit prin diftongare (*apóĭ.*) Prudent este prin urmare de a ne abstine dela orice legificare.

[14]) Asimilația progresivă. *â, î*, precedați de *e, i* și consoană muiată se prefac în *e, i*, *cem—*ćâm*, clamo; *cimbru—*ćî'mbru*, vsl. *čŏbrŭ; *gem—*g'â'm*, glomus; *înceĭáre—*înćâĭáre*, clavis; *îngetsáre—*îng'âtsáre*, ghiatsă, *žungínd *žung'î'nd*. Munt. jud. Teleorman (Cont. VII', 248) *câmáše* (cămeșă). Trans. Ocna Sibiuluĭ (ib. 251) *úše* (ușă). Vestul Munt. (Tiktin, Stud. 106) *gríže* (grijă), *grižínd* (grijînd), *îngroáše* (îngroașă), *îngrošínd* (îngroșînd), *šetrár* (șătrar, șatră), *bâšícâ* — vm. *bâšî'câ* (beșîcă), *čirĕáše* — vm. *čirĕášâ* (cireșe), *nevoĭáše* — vm. *nevoĭášâ* (nevoieșe). Mr. *clému* K. (chem), *klén'i* D. (chemi), *glému* K. (ghem), *glétsu* K. D. (îngheț, subst.). La Meglen schimbarea n-are loc, *ursón'â* (ursoaică, 73), *ğângârắš* (zurgalău, 74), *táĭâ* (taie, 75), *tâĭá'* (tăie 76), *primavéreĭâ* (primăvereĭ, 77), *ámpĭâ* (împle 77).

După *o, u* și *oa* (diftongat din *o*) se prefac *â* și *î* în *o* și *u*: bubalus **búâr*, **búor, bóur*; -ubi — vr. mr. *ĭúo, ĭó, ĭú*; luă — *luó*; luăm — *luóm*; luînd — *luúnd*; luătoriŭ — *luotóriŭ*; nubilum — **núâr, núor, nóur, nóor*; nobis — *nóŭâ, noáŭâ, noáŭo, noáo*; novem — *nóŭâ, noáŭâ, noáŭo, nŏáo*; ova — *óŭâ, oáŭâ, oáŭo, oáo*; pluvit — **plóŭâ, ploáŭâ, plŏáŭo, ploáo*; uva — **úŭâ*, **úŭo, aúo, aúâ*; viduvae — **vâ'duŭâ, vâ'duo, vâ'duve*. Formele cu *o* sînt vr. și dialectale (Çip. Princ. 360), cele cu *â* aparțin limbiĭ comune și celor mai multe dialecte astăzĭ.

blid — vsl. bljudŭ, *cutsút* K. Olimp 31 — cuțit, *ibóvnic* — **ĭubovnic*, vsl. ljubovnicŭ, *încíd*—**înćúd*, includo, *îngít*—**îng'út*, inglutio, *le* din fratele=*lu* din omul? *sugíts*—**sug'úts*, **sig'úts*, singultio, Olimp. 125 *adzúc t ascundĕáre* (joc de a ascunsul), ib. *adzúc t acovinare* (joc de a alergatul), Meglen. 73 *ture'scâ* (toarne)—**tornĕáscâ*.

Asimilația regresivă. Labialele *b, p, v, f, m* se prefac dialectal în palatale înainte de *i* prin asimilație regresivă: *gíne* bine, *cin*—pin, *jin*—vin, *hin*—fin, *nic*—mic. La articularea luĭ *b, p, v, f, m* se amestecă adecă elemente din articulația luĭ *i*; învremece, de pildă, buzele articulează pe *b*, limba se așază în poziția luĭ *g*. Și a-

tunci ori elementele lui *b* dispar încet încet dinaintea elementelor lui *g*, şi rezultă astfel schimbarea complectă a lui *b* în *g* (*gíne* pentru bine), ori elementele luĭ *g* se desfac în timp de acele ale lui *b* şi rezultă două sunete în loc de unul de maĭ înainte (*bgíne* pentru bine). Lucrul este, precum se vede, foarte simplu şi recunoscut în principiu în fisiologia sunetelor (Sievers, Phon. III Aufl., 234), apoi aplicat deja în istoria limbilor (Seelmann, Ausspr., între alţii, l-a aplicat mult în studiarea sunetelor limbii latine). Cu toate acestea prefacerea labialelor în palatale înainte de *ĭ* a frămîntat mult mintea filologilor, care, considerînd fără dreptate fenomenul ca un fel de salt dela o articulaţie la alta, ceia ce negreşit ar fi în contrazicere cu principiul transformării infinit de micĭ, aŭ închipuit tot felul de combinaţiĭ care de care maĭ încurcate. Miklosich, Beitr., C. II, 15: între *p* şi *i* din cuvîntul *pin* s-a intercalat un *j*, *pjin*, apoĭ s-a maĭ intercalat un *t*, *ptjin*, după aceĭa s-a prefăcut *t* in *c*, *pćin* şi în sfîrşit a căzut *p*, *ćin*. Weigand Olimp 40 intercalează numaĭ un *j*, *pjin*, preface apoĭ de a dreptul pe *p* în *c* şi crede că împacă toate dificultăţile saltuluĭ prin aceĭa că-l numeşte a s i m i l a ţ i a o r g a n e l o r, încît, dacă intercalările luĭ Miklosich aveaŭ un motiv în aceia că trebuia evitată săritura dela o articulare la alta, nu se înţelege de fel pentru ce maĭ intercalează W. pe *p*, deîndată ce este hotărît să treacă prapastia cu bagheta magică a asimilaţiei organelor.

Palatalele care se nasc, variabile dela dialect la dialect, sînt următoarele: *b* se preface în *g*, *bg*, *bğ*; *p* în *c*, *pc* *pč*; *v* în *j*, *g*, *ž'*; *f* în *h*, *š'*; *m* în *n*, *mn*.

Moldova. Botoşani (Can.): *copcílu* (copilu); *cîncĭ* (cîmpi), *cícă* (pică), *cičóri* (picioare), *ciátrî* (piatră), *dzâbûž'í* (zăbovi), *gínili* (binele), *ni* (mi), *nıerám* (miram), *nícî* (mică), *nižločii*, (mijlocie), *nieŭ* (mieŭ), *š'iŭ* (fiŭ, sud M. *hiŭ*), *š'i* (fi, sud M. *hi*), *trandaš'ir* (trandafir, sud M. *trandahír*), *ž'inovátî* (vinovată, sud M. *jinovatî*). jud. Suciava, Şez. I, 87, 150, II, 4, Cont. V[1]529: *bgíni* (bine), *cerít* (pierit), *cičóári* (picioare. »Se poate auzi *cičór*, *pcičór*, *tičór*, *ptičór*, *čičór*, *pčičór*, *cticór*, *tcičór*«, Gorovei, Şez. I, 88), *gíni* (bine), *lâcrâniŏáre* (lăcrămioare), *mnii* (mie), *mni* (mi), *mnioréli* (mioare), *mnica* (mica), *otrâž'ít* (otrăvit), *rîsîcí* (rîsîpi), *š'ie* (fie, sud M. *hie*), *trîmbgítsî* (trîmbiţă), *ž'ítsî* (viţă, sud M. *jítsî*), *ž'ioréli* (viorele, sud. M. *jioréle*). jud. Botoş. (?) Cont. VI[1]165, VI[1]285: *copcílu* (copilu), *iž'ít* (ivit), *prîž'ít* (privit), *scîrgítâ* (scîrbită), *š'ilip* (Filip), *š'índru* (?? pentru), *vórgili* (vorbele).

Muntenia, jud. Brăila, R. N. V, 289: *cičór* (picior), *córgiĭ* (corbii), *cept* (piept), *gíne*. jud. Dolj, ib. 290: *pciátrâ* (piatră), *pcept* (piept), *pcéptene* (pieptene). Ialomiţa, ib., 289:

cičór (picior), *córgĭ* (corbı), *cept* (piept), *célĕa* (pielea), *hĭérbe* (fierbe), *hérgĭ* (fierbı), *gine* (bine), *lucĭ* (lupı), *ni* (mi). jud. Muscel, Gast. Chr. II. 290: *bgine* (bine), *čerbgĭ* (cerbı), *corbgĭ* (corbı), *lupcĭ* (lupı), *negĭóbgĭ* (neghiobı), *orbgĭ* (orbı), *opcinč* (opincı), *pcičór* (picior), *pcimnitsâ* (pivniţă), *popcĭ* (popı), *vulpcĭ* (vulpĭ). jud. Prahova, ib. 258: *bine, bolnâgĭéšte* (bolnăveşte), *copii, gitili* (vitele), *gitsélu* (viţelu), *giorica* (viorica), *hine* (fine), *hi* (fi), *hier* (fier), *hĭárâ* (fiară), *înhiorát* (înfiorat), *mĭeŭ, mĭeĭ, plâgitsĭ* (plăviţı), *piscurĭ, pičoáre, rî'pĭ.* jud. Teleorman Cont. VII' 247 lipseşte fenomenul, afară de comuna Viişoara R. N. V, 290: *corgĭ* (corbı), *cičór* (picior), *céptenele* (pieptenele), *gine* (bine), *giolii* (bivolii), *lucii* (lupii), *pócii* (popii), *sorgĭ* (sorbı). Maı există apoı în jud. Rîmnicul sărat, Dîmboviţa şi Vîlcea (în aceste două de pe urmă judeţe ca o particularitate a ciobanilor). R. N. ib.

Transilvania. Biharea (Bihar) C. L. XX 993: *lâcomn'ie* (lăcomie), *mn'eu* (mieŭ), *mn'azâzi* (miazăzi), *mn'ie* (mie), *mn'er* (mier), *Mn'ércurĭ* (Miercurı), *mn'áunâ* (miaună), *mn'ia* (mia), *mn'iile* (miile), *Mn'ihăĭŭ* (Mihaiŭ), *mn'irište* (mirişte). Făgăraş (Fogaras), Cont. VII' 254, R. N. V, 291: *albginâ* (albină), *bgine* (bine), *corbgĭ* (corbı), *čerbgĭ* (cerbı), *copcil* (copil), *cištĭoále* (pistoale), *cept* (piept), *girâ'ŭ* (birău), *giriš* (biriş), *hiŭ* (fiu), *jiŭ* (viŭ), *mn'ie* (mie), *mnıeŭ* (mieŭ), *nimnic* (nimic), *pâ'lnile* (palmele), *pcept* (piept), *pcičór* (picior), *pcéle* (piele), *pcerd* (pierd), *popcĭ* (popı). Maramureş (Máramos) R. N. ib.: *bğine* (bine), *pčičór* (picior). Năsăud (Naszód), R. N. ib. Ocna Sibiuluı (Szeben), Cont. VII' 250: *cičoáre* (picioare), *gine* (bine), *nĭezĭ* (miezı), *ni* (mi). Răşinarı (Szeben), ib. 252: *gine* (bine), *hi* (fi), *lici* (lipi), *nĭeŭ* (mieu), *ni* (mi), *tocit* (topit). Sălagiu (Szilágy): *albginâ* (albină), *corgĭ* (corbı), *ceptár* (pieptar), *cîrcésc* (cîrpesc), *cédecâ* (piedică), *čergĭ* (cerbı), *dezgînâ* (dezbină), *gitsâ'l* (viţăl), *gin* (vin), *gícâ* (dial. vică, slav. vika, Cih. Dict.), *gézure* (viezure), *gérme* (vierme), *gina* (vină), *gitâ* (vită), *pcĭátrâ* (piatră), *pciŭâ* (piuă), *pcer* (pier), *pcéle* (piele), *pcic* (pic).

In mr. are loc schimbarea în K. D. Olimp, dar n-are loc la Meglen. Exemple nu maı înşirăm zadarnic şi trecem la discuţia altor fapte.

â şi *î* neaccentuaţı se prefac în *e, i* supt influinţa unuı *e, i* din silaba următoare: munt. *blestemá* vr. blăstema, *bisérica*—vr. băsearecă, *cùmpene* plur. dela cumpănă, *diminĕátsâ* vr. demîneaţă, munt. *fermecá* vr. fărmeca, *inél*—vr. înel, *lùptese*—se luptă Isp. 196, 253, 263, *mestecá*—*măsteca, munt. *peréte* părete, munt. *perĕce*—păreche, *pásere* (deja din aniı 1582, 1620, 1645, 1646, etc. Vezı Gast. Chr. indice)—pasăre, passare pentru passere, Georg. Lex.

3)

Consunanta atonă devine tonică supt influința unei tonice următoare și, din contra, consunanta tonică devine atonă supt influința unei atone următoare: *dezmierd*—des-+merda, *obzâ'č*—optzăci, *suptsire*—subtilis, *zbor*—exvolo, *amágru* macru Olimp 63, *z va* (si) Olimp 39, *z dusi* (si) Meglen 67, *z vin* (si) ib. 65, *z dau* (ți) ib. 74, *stins fócu* (stindz) ib. 74. Să se observe apoi: *dem pâdúre* (din) Ps. Șch., *ašĕa m prípî* (în) Gast. Chr. I, 256, *um pom* (un) ib.; *dumíc* *dimic, *dupâ*—*depă, *grîndinâ* *grîndenă, *ínimâ*—inemă, *limbríc*—lumbricus, *úmflu* *înflu; *dzĕádzet*—*deadzet (degit) Olimp. 63, D., *suturái*—săturai ib. 123, *lópur* al. cu *lépre* (iepure) ib. 61; *aštetǫ'* Meglen 66—așteptă, *lárâ* luară ib. 70, *vru' dá* Istr. 78—vrut da.

Asimilație reciprocă, *curéčiŭ*,—coliculus, cauliculus, *soc* sabucus, *uréce* oricula, auricula, *trec*—traicio; apoi contracțiile în diftong: *bâcâŭán* Bacău+an, *cuŭ* cuneus, *eŭ*—ego, *flâcâŭándru*—flăcău+-andru, *înmuáre*—*molliare, *leŭ* leo, *mieŭ*—meus, *râŭ*—reus, *sâŭ* suus, *štiu* scio, *tâu*—tuus, *tâĭáre*—taliare; *vidĕám* videbamus; contracțiile între vocale identice: *acóper* coperio, cooperio, *cal* caballus, *cúrte* chorte, corte, cohorte, *súlĭ*—subula; și contracțiile în diftong la vocalele din cuvinte deosebite: *cŭ—a mĕa, dormĭ acum, doármĕ aíč, élĕ au fâcút, întrĕ ačéstĕa, lĕ am fâcút, mĭ am zis, pentru ačéia, pĕ amîndóŭâ, tĕ ascúlt*, etc. Scoatem la iveală aici cîteva contracții din Meglen: *lĭa ntrebǫ'* 63 *li antrebǫ, *lia anclísau* 67—*li anclisau, *li a anclisau cu auxiliarul repetat, *lia žut* 78 *li ažut (din asemenea contracții au rezultat pronumele de acuz. *lĭa* și verbul *žutáre), pustaní* 72 poi osteni. Unei asemenea contrageri își datorește existența dr. *pârâ'ŭ. *a apârâ'ŭ, *la apârâ'ŭ,* au devenit *a pârâ'u, la pârâ'u,* de unde apoi s-a generalizat forma prin analogie.

Macarcă fenomenele cunoscute supt numele de elisio și aphaeresis sînt numai subdivizii ale asimilației, astfel că n-ar mai trebui să le discutăm de o parte, le vom pomeni aici separat în cîteva cuvinte, pentrucă de obiceiu gramaticii nu văd în ele asimilație, ci niște fapte limbistice cu totul a parte. De obiceiu se zice: vocala cutare cade înaintea ori în urma cutăreia, în γαλήν'ὁρῶ cade α înainte de ὁ, în φράσω'πειθή cade ε în urma lui ω. In realitate schimbarea treptată și infinit de mică, căreia sînt supuse sunetele, se opune aceștei interpretări a unei căderi pure și simple, acel α și acel ε din exemplele de mai sus n-aŭ putut căde așa de o dată, fără de o treptată trecere dela o stare la alta, și ești prin urmare nevoit să admiți ori o asimilație ori o dispariție treptată a unui sunet cu lungire

compensativă de partea celuialalt, adecă să admiţi ori că în γαληνὰ ὁρῶ α s'a asimilat cu ὁ ori că α încet încet a dispărut dinaintea lui ὁ, care în aceiaş treptată mergere s-a lungit pe socoteala lui. Intre aceste două cazuri nu se poate trage o limită hotărîtă şi între extremităţile unde asimilaţia pe de o parte, dispariţia sunetului pe de alta, sînt bătătoare la ochi, se găsesc o mulţime de trepte intermediare, la care este cîteodată foarte greu de spus dacă cu asimilaţia avem a face ori cu dispariţia unui sunet. Decît între o asimilaţie evidentă, precum este acea din *coliculus-cauliculus*, între o contracţie ca cea din *tĕ-am* şi între o *elisio* ca cea din γαλήν'ὁρῶ este aşa de mare asămănarea, încît nu este prudent să despartă cineva de asimilaţie fenomenele numite elisio şi aphaeresis, macarcă multe din ele îş vor fi datorind existenţa lor dispariţiei sunetului, iar nu asimilaţiei. Şi acest din urmă lucru îl observăm pentru toate fenomenele de asimilaţie în general, căci este greŭ, de ex., de a hotărî dacă în *lárâ* luară sau *lăară s-a asimilat *â* cu *a* sau a dispărut înaiutea acestuia (pag. 29), dacă în *vru da* vrut da s-a asimilat *t* cu *d* ori a dispărut, etc. In orice caz elisiunea, înţăleasă ca un fel de ştergere a unui sunet care te incomodează, n-are niciun înţăles, şi sigur este că la dînsa are loc în sunetul rămas o modificaţie oarecare, ca semn că sunetul dispărut n-a fost şters cu buretele fară să lese urme după dînsul. Un actor grec Hegelochos a provocat rîsul, cînd a recitat versul lui Euripide (Orestes, 279) ἐκ κυμάτων γὰρ αὖθις αὖ γαλήν' ὁρῶ astfel că nu s-a cunoscut că este o elisiune (γαληνα ὁρῶ), ci numai cele două sunete ν şi ο unul lîngă altul, ceia ce provoca echivocul γαλῆν ὁρῶ (Kühner, Gramm. I, 182). Era deci în ο ceva care arăta că înainte de el fusese elidat—ca să ne servim şi noi de acest termin impropriu un sunet şi acel ceva n-ar fi existat, dacă, precum am spus mai sus, sunetul dispărut în elisiune ar fi oarecum şters cu buretele. Era—socotim noi—un rest de lungire a lui ο, care-l deosebea de obişnuitul ο scurt. In limba romînă nu sîntem în stare să prindem asemenea deosebiri şi între *mâ'mpúšc* şi *mâmpúšc* nu găsim, de pildă, nicio deosebire, tot aşa după cum nu constatăm vreo deosebire la curte, sulă, cal, (pag. 29), unde o asimilaţie şi o lungire a silabei a avut de sigur loc. Vom da numai cîteva exemple de aphaeresis din acele dialecte romîneşti, unde este ea mai obişnuită. Meglen: *ca štetǫ'* 66—*ca aştetǫ (din asemenea aphaeresis a rezultat apoi verbul *štetáre)*, *nu ra* 59—*nu era, *múmâ ra* 59 *mumă era, *alĭ ra* 59—*ali era, *fe'ta ra* 66 *fęta era, *şi ráu* 67—*şi erau, *pínu ra* 74—*pinu era, *nu vę'* 59 *uu

avę, *nâfárâ vę* 66—*năfară avę, *tsi vę* 68—*ţi avę, *ši flǫ'* 69—*şi aflǫ, *nu scultái* 71—*nu ascultai, *la žúngâ* 73—*la ažungă (din asemenea aphaeresis aŭ rezultat apoĭ formele *ram, rai, ra* etc. şi formele *vem, vei, ve, vut,* etc. 44, apoı verbele *scultáre, žutáre).* Istr. *cárle šti* (care eştı), al. cu *carle iešti* 2, *blažena šti* (binĕcuvîntată eştı) 2—*bl. eşti, *tu šti* 5—*tu eşti, *cálele scu* (căile sînt) 4—*cal. escu, *lęmnele scu* (lemne sînt) 5—*l. escu, *cadínele scu* (lanţurile sînt) 5—*cad. escu, *mulétele scu* (cleştele sînt) 5—*mul. escu, *cŭatérnitsa scu* (cele treı zile de post dela începutul trimestrulul) 6—*cŭat. escu, *noi scu* (noı sîntem) 6—*noi escu, *nu scu* (nu sînt) 15—*nu escu, *ĭo m* (eŭ am) 5—*ıo am, *cu rpa* (cu piatra) 9—*cu erpa, *se rde* (rîde) 10, 11—*se erde, *lasa rdendo* 11—*l. erdendo, *nu rde* 13—*nu erde (din asemenea aphaeresis s-aŭ născut formele *šti, scu,* cf. *cînd šti* 11, şi probabil multe din alte forme verbale istriane).

Asupra disimilaţieĭ observă Paul Princ. 60: »cu totul clare aceste lucrurĭ nu-mĭ sînt.« In realitate disimilaţia nu este nicı maı obscură nicı maı clară decît asimilaţia: dacă înţălegı cum în *dem pâdúre* a prefăcut *p* pe *n* în *m*, trebue să înţălegı şi cum în *piept* a prefăcut *t* pe *c* în *p*, într-un caz mişcarea este de apropiere, în alt caz de îndepărtare, dar aicı este toată deosebirea şi nu înţăleg pentru ce este maı lesne de priceput că un sunet atrage pe altul spre dînsul decît că-l îndepărtează de dînsul, căcı mişcarea e tot aşa de grea de făcut într-un sens ca şi în celelalt. Dacă trebue numaı decît să admitem că sunetele influinţează unele asupra altora (ceia ce nu-ı numaı decît trebuitor pentru a pricepe schimbările la care ele sînt supuse), apoı nu-ı drept să admitem asimilaţia ca pe ceva înţăles şi să respingem disimilaţia ca pe ceva neînţăles, căcı ambele fapte sînt analoage, decît numaı într-un caz îı vine vorbitoruluı maı comod să apropie unul de altul două sunete, iar în alt caz îı vine maı comod să le îndepărteze unul de altul. Fiind astfel, va trebui să admitem o disimilaţie la oricare diftongare: dacă, de pildă, homines s-a diftongat în *oámenĭ,* aceasta s-a întîmplat numaı pentrucă cele două sunete din *ŏa,* la început identice, s-au tot îndepărtat unul de altul, fiindcă i-a fost maı comod vorbitoruluı să pronunţe *oa* decît *oo.* In loc de a considera disimilaţia ca un fenomen sporadic şi curioz, pus înainte numaı la cîteva cazurı, pentru explicarea cărora lipsesc pentru moment alte mijloace (*úrlu*—**ullu*, *ululo*, *însór*—*unsor? [maı degrabă o etimologie populară], *cârúnt*—*cănunt, *célalant*—celalalt etc.), am face prin urmare bine să videm într-însa un factor tot atît de important ca şi asimilaţia,

şi să-ı punem pe socoteală alte fapte maĭ importante, precum, alăturı cu diftongarea, de care am vorbit maı sus, prefacerea luı *ct* in *pt* (explicaţia ca maı sus, pag. 26, *c* primeşte în sine din ce în ce maı multe elemente de ale luı *p*, pănă cînd se confundă cu acest din urmă): *copt*—coctus, *drept*—directus, *fapt*—factus, *fript*—frictus, *frupt*—fructus, *întsălépt*—intellectus, *înfípt*—infictus, *lápte*—lacte, *lúptâ*—lucta, *lâptúcâ*—lactuca, *noápte*—nocte, *opt*—octo, *pĭept*—pectus, *pĭéptine*—pectine, *supt*—suctus, *vipt*—victus; acea a luı *cs* în *ps: coápsa* coxa, *frípse*—frixit, *súpse*—suxit; a luı *tl* în *cl: vecĭŭ* *veclus, vetlus, *clácâ*—vsl. tlaka, *puşcĭŭ*—*pusclu, *pustlu (cf. Meglen *pústul* 63, blăstămat).

[15]) Dispărerea unuı sunet constă în aceia că el perde din durata sa în timp din ce în ce maı mult, învremece un alt sunet din apropiere ciştigă în această durată: în *tátîto* de ex. *î* scade tot maĭ mult pănă ce dispare, iar *t* precedent (adecă elementul ploziv din el. Vezı asupra înţălesuluı cuvîntuluı Seelmann, Ausspr. 247) creşte în proporţie, pănă ce rezultă cuvîntul *tátto,* unde *tt* are valoarea de *ttt.*

Insă, precum am spus maı sus, este greu de separat asimilaţia de dispariţie. Un singur mijloc de separaţie—şi acela aproximativ—există. Anume, are loc o dispariţie atuncı cînd cele două sunete contigue sînt prea deosebite fiziologiceşte unul de altul, şi din contra o asimilaţie cînd sunetele respective sînt strîns înrudite. Dela o mare deosebire pănă la o strînsă înrudire sînt cu toate acestea atîtea trepte intermediare, încît de multe orı mare îndoială există dacă avem a face cu unul orı cu altul din cele două fenomene. Maı trebue observat apoı că un sunet, maı înainte de a dispăre, îş poate schimba în maı multe felurı natura: *magis*, pentru ca să dea naştere luı *maĭ*, a trecut maĭ întîiŭ prin forma *maji*, iar *ll* din *stella* maı înainte de a dispăre a devenit *ł* şi apoı s-a vocalizat, cel puţin acestea sînt probabilele stărĭ prin care el a trecut.

Renunţînd de a da exemple de dispariţia sunetelor la începutul cuvintelor, căcı nu putem cu niciun preţ hotărî dacă într-adevăr o dispariţie a avut loc şi nu maı degrabă o asimilaţie (pag. 30), vom da exemple de *syncope* şi de *apocope* la sfîrşitul cuvîntuluı.

Syncope. *b* între vocale cade, dupăce maı întîiŭ s-a prefăcut în *v* (bilabial) şi apoı în *u*. Fenomenul este răspîndit la toate dialectele şi de un uz foarte general în elementele latineştĭ. Acolo unde împrejurările i-aŭ fost favorabile (în apropiere de *o) u* s-a pastrat: *aĭ*—habes, *aŭ*—habet, *áre*—habere, *am*—habemus, *atsĭ*—habetis, *aŭ*—habent, *-áĭ*—-abas *(lâudáĭ), -á*—-abat *(lâudá), -ám*—-abamus

(lâudàm), *-àtsĭ*—-abatis *(lâudàtsı)*, *-àŭ*—-abant *(lâudàŭ)*, *-ĕàĭ* -ebas *(tsinĕàĭ)*, etc., *bĕaŭ*—bibo, *cal*—caballus, *cot*—cubitus, *datór*—*debitorius, *ĭàrnâ*—hiberna, *ĭert*—liberto, vr. *ĭùo*—ubi, *nóur*—*nuŭăr, nubilum, *nóŭâ*—nobis, *rugĭnâ*—rubigine? *sâŭ*—sebum, *scriŭ* scribo, *soc*—sabucus, *stàul*—stabulum, *suiŭ*—subeo, *supsuoàrâ*—sub+sub+ala, *sùlâ* subula, *tâùn*—tabanus, *trier* -tribulo, *vóŭâ*—vobis. Excepţiile aparente dela habere, *avém, avétsĭ, avére*, sînt provenite din cauza principiulu diferenţierii, dupăcum se va vide la locul cuvenit, *v* din ele nu este cu niciun preţ un product al epentezeı (cum ar vre Miklosich Beitr. C. II, 27), căcı nu se poaţe de fel înţălege cum ar pute să se nască un *v* între *a* şi *e*. Formele dela imperfect *avĕàm, avĕàĭ*, dela perf. *avùĭ* etc., participiile *avùt, avî'nd*, apoı formele istr. *àri, arén, arétsi, àru*, etc., sînt producte de analogie, cum iarăş se va vide lămurit—sper—la discuţia acestui principiu. *àbur* nu este, negreşit, nicı vapore, dar nicı alb. avul (Miklosich ib. 26), ci o formaţie nouă dela aburesc, care el însuş este un derivat dela boare, n-avem prin urmare a face cu un *b* vechiŭ intervocal. *sabùrâ* este cuvînt noŭ. istr. *iuve*—ubi este influinţat de italianul dove.

v între vocale dispare, dupăce se preface întîiŭ în *u*. Acolo unde condiţiile aŭ fost favorabile (în apropiere de vocale labiale) *u* se păstrează orı chiar, prin disimilaţie, se preface iar în *v*. -avi—*-àĭ (lâudàĭ)*, - avisti—*-àšĭ (lâudàšĭ)*, etc. *alùnâ*—avellana, *četàte*—civitate, *céĭe*—clavis, *greŭ*—*grevis, *ĭaŭ*—levo, *žunc* juvencus, *laŭ*—lavo, *nóŭâ*—novem, nova, *nuĭà* novella, *nĕàŭâ* nivis, *oŭ* ovum, *pâmî'nt*—pavimentum, *plôàĭe*—pluvia, *unciŭ*—avunculus, *vâ'duvâ*—vr. văduă (adecă văduŭă), *viduva (cf. it. vedova, prov. veva, fr. veuve). In istr. maı ales este deasă consonantizarea luı *u: lva, vla*—lua; *lvat, vlat*—luat; *nóvę*—nouă; *nóve*—novae; *gràvu, gràvi*—greŭ, greı.

ll precedat de *e, i, u* şi urmat de *â* se preface în *u* şi apoı cade. Unde împrejurările i-aŭ fost favorabile (în apropiere de vocală labială) *u* s-a păstrat, orı chiar s-a prefăcut în *v* prin disimilaţie: *argĭà*—argilla, *caĭà*—*clavella? *câtsĕà*—catella, *cordĕà*—*cordella, *ĭà*—illa, *mĭà*—agnella, *mâsĕà*—maxilla, *nuĭà*—novella, *piŭâ*—*pilla, *stĕà*—stella, *ša*—sella, *vitsĕà*—vitella, şi în general *-ĕà*—-ella, precum *purčà, porumbĕà, pietričà, vâlčà*, etc. In *mâ'duvâ*—vr. şi mr. *mâdùâ* (adecă *mâdùŭâ)* s-a consonantizat *u*. Insă *cal*—caballus, *càle*—calle, *el*—illu, *mŏàle*—molle, *sâtùl*—satullus *(sâtùlâ* prin analogia masculinuluĭ), *vàle*—valle. Tiktin a supus (Zeit. XII, 442) la o minuţioasă cercetare fenomenul vocalizării luı *b, v* şi *ll* înainte de cădere, precum şi ar-

gumentele aduse de alţii în favoarea lui (Mussafia, Schuchardt, Miklosich) — argumente trase mai ales dela prezenţa lui *o* dialectal şi vr. în formele nearticulate ale cuvintelor respective, *stĕáo*, etc. — dar se declară contra vocalizării şi pentru epenteza lui *o* (*stĕáoa* articulat, de unde apoi s-a vîrît *o* şi în forma nearticulată; şi apoi tot aşa *o* şi *u* epentetic pretutindenea, *nóŭâ, vóŭâ,* etc.). Pentru ce, se întreabă T., cade silaba ultimă în *za, grĕa, nĕa* (decît numai la acest cuvînt T. se înşală, căci se zice *nĕáŭâ*, nu *nĕa!*), iar în *leşie, noáo* şi *aúo* nu? Intr-adevăr este curioz. Dar noi am pute schimba întrebarea şi astfel: pentru ce, dacă *o* este epentetic, dupăcum vrea T., se zice *grĕa, za* şi nu *grĕáo, záo,* căci la formele articulate se zice *grĕáŭa, záŭâ?* Istrianul, continuă apoi T., zice *nęu* (neauă), dar *ziu* (ziuă) niciodată. Faptul este iarăş curioz, decît numai mai curioz dacă admiţi pe *o* epentetic, decît dacă-l admiţi vocalizat din *v!* Pentru ce se zice *rêle, zále* după analogia lui *stéle,* dar nu se zice **píle,* **noále* (plur. dela *píŭâ, nóŭâ)* prin aceiaş analogie? Este iarăş ceva curioz, cu atît mai mult, cu cît, după cum T. însuş mărturiseşte, în mr. există într-adevăr *nále* ca plur. dela *nóŭâ.* Decît numai aceiaş curiozitate persistă şi la admiterea unui *o* epentetic: căci de va fi *o* în *pío, noáo* epentetic ori vocalizat din *ll, v,* este perfect indiferent din punct de videre al curiozităţii că se zice *bále,* dar nu se zice *noále!*

Dificultatea cea mare pentru admiterea epentezei este că trebue s-o admiţi în imprejurări foarte nefavorabile. Acel *u,* care s-a născut acolo, n-a eşit aşa din nimic, a trebuit să se nască încetul cu încetul din impulsul care i l-aŭ dat dela început sunetele învecinate, însă ce impuls pentru producerea unui *o, u* pot da *e a (stĕá-o-a), i — a (pí-o-a)?* Tiktin a cunoscut fireşte această dificultate şi a căutat să dea exemple sigure de asemenea epenteze extraordinare citînd cazuri ca *dáoar, încapĕŏar, putéŏar, încináŭa, fíŭa* (la care eŭ pot adăogi [ţara Oltului, Transilvania]: *tsĭ-ŏa udí* C. L. XXVII, 343, *i-oa secá* ib., *s-ŏa uscá* ib., *m-oa gâtí* ib. 356, *tsĭ-oa da* ib. 361), — decît *încináŭa, fíŭa* = închinava, fiva, prezintă un *u* vocalizat din *v* (deja Miklosich a recunoscut faptul Beitr. C. II, 33), iar *dáoar, încapĕŏar, putéoar* aŭ iarăş un *u* vocalizat din *v*, întrucît formele condiţionalului *aš, aĭ, ar, am, atsĭ, ar* îş aŭ probabil origina în forme ale verbului *voiŭ,* astfel încît aceste forme preţioase, cu multă osteneală adunate de T. pentru alt scop, ne păstrează numai stările mai vechi ale auxiliarului, dar nu posed vreo urmă de epenteză. Şi ar fi într-adevăr prea curioz să poseadă, căci — ca să revenim la idea de mai sus, ce sprijin

pentru *o* pot da *e, i, a?* Intre vocale ca *e, i, a* trebue să te aştepţı la epenteza unuı *i*, ceia ce şi are loc foarte des în romîneşte; pentru ca să admiţi epenteze de *u* între asemenea vocale trebue să ajungı întîiŭ la ultima extremitate. Dar ce ultimă extremitate poate fi în cazul de faţă, cînd aı pe *u* înaintea ochilor?

Dacă cercetezı lucrul cu deamăruntul, nu rămîne contra vocalizării luı *b, v, ll* decît o singură obiecţie, aceia că în împrejurărı aproape identice rezultatul nu este acelaş, novem—*nóŭĭ*, însă ovem—*oáĭe*. Dar maı întîiŭ cazurile citate de Tiktin nu sînt potrivite, căcı *za, grĕa, nĕa* (şi încă nu *nĕa*, ci *nĕáŭâ!*), *stĕa* nu staŭ în contrazicere cu *leşíe, noáŭĭ* şi *aúâ*, deoarece împrejurările dela cele dintiiŭ nu sînt asemenea cu împrejurările dela cele de al doilea, apoı *leşíe* nicı nu-ı lixiva, ci lixia (cf. *leş*—lixium, propriu cadaver lixium) orı lixivia. Apoı puţinele cuvinte care s-ar maı pute cita încetează la o cercetare maı de aproape de a ne face greutăţı: *viŭ, víe* nu este vivus, viva, ci vius, via (Georg. Lex.); *oáĭe*—ovem (faţă cu novem—*nóŭâ*) este poate noŭ format dela pluralul *oĭ* (cf. it. pecora). *ğînğie, céĭe* vezı analogie.

A p o c o p e. Toate consunantele prototipelor latine au căzut în romıneşte. Căderea aceasta însă datează deja de pe timpul vechilor Romanı, cel puţin în potenţialitate, pentru că toate popoarele romanice n-aŭ procedat la un fel din acest punct de videre: dintre toate Romînii şi Italienii aŭ lăsat maı mult să cadă consunantele finale. La Romînı anume, atît în cuvintele monosilabe cît şi în cele polisilabe, atît în proclitice (prepoziţii, conjuncţii) cît şi în cuvinte cu accent emtatic, consunantele finale cad: *a*—ad, *aŭ*—aut, *cu*—cum, *cî* quod, *če*—quid, *cîntsĭ* cantas, *dâ*—dat, *du*—duc, *e*—et, *e, îĭ, ĭ*—est, *fâ*—fac, *florí*—flores, *îs, s* sum, *nu*—non, *poĭ*—post, *símte* sentit, *şerb* servus, *timp*—tempus, *tsíne*—tenet, *vínde*—vendit, *zi*—dic. Cu toate acestea: *în*—in, *éste*—est, *şése*—sex, *sînt* sunt.

In sînul însuş al limbii romîne aŭ căzut *u* şi *i* finalı. In Vor. eı se păstrează încă, precum şi în mr. K. şi D. Dar deja în Ps. şch. lucrul este în aceiaş stare ca şi astăzı în dr. (pentru *ŭ* are Ps. şch. ь́; dacă pentru *ĭ* întrebuinţează и, aceasta o face din cauză că ortografieı chirilice romîneştı i-a lipsit multă vreme mijlocul de a exprima pe *ĭ*: s-ar păre că tot mitropolitul Dosoteiŭ, care a făcut atîtea alte reforme în ortografia chirilică, a întrebuinţat întîiaş dată—saŭ cel puţin întîiaş dată sistematic—pentru *ĭ* semnul и). Astazı lucrul variează mult dela un dialect la altul. Fără ca să pretindem a-l preciza, s-ar pute hotărî pentru uzul actual următoarele. 1. c. *u* se păstrează după un grup de consu-

nante, cînd acesta va fi compus dintr-o mută + sonoră, *ácru, áspru, áflu, lúcru, mácru, sócru, súflu, úmblu,* după o vocală se contopeşte cu aceasta în diftong, *aŭ, boŭ, daŭ, eŭ,* după consunante dispare lăsînd ca urmă a sa rotunzirea acelora, *am, bat, cad, dat, fac, gard, lemn, mort,* etc. *i* se păstrează în aceleaş împrejurări ca şi *u*, în împrejurările în care *u* cade el se preface într-un *i* aton scurt, *batsĭ, cazĭ, datsĭ, fač, mortsĭ;* acest *i* aton dispare dialectal şi în Moldova cuvintele aceste sună *bats, caz, dats, morts, fač.*—In Olimp *u* se păstrează după orice grup de consunante, *áltu, gárdu, lúcru, négru,* apoi după vocale, cu care nu se contopeşte prin urmare în diftong, *bĕáu, arâ'u* (rău), cade cu labializarea consunantei precedente după explozive, *fac, sclab* (slab), cade fără urmă după lichide, *an, cal, her* (fier), *om.* *i* nu se mai găseşte în paralelizmu cu *u*, ca în dr. El se păstrează după vocale, după *r*, cînd accentul este pe antepenultima, şi după un grup de cons., *alnái* (adunăi), *árburi, úndzi* (ungi), *dórni* (dormi); se prefece în *i* aton după *c, st, g* şi *r* (în cazul din urmă cînd accentul este pe silaba imediat precedentă lui *i) arúcĭ* (rupĭ), *aéstĭ* (aceşti), *hergĭ* (fierbi), *morĭ* (mori), cade fără urmă după *l, s, n, ačél* (acei), *bats* (baţi), *an* (ani). Meglen. *u* cade şi se păstrează în aceleaş împrejurări ca şi în dr., *negru, domn.* *i* se preface în *i* aton după *r, l, n, m, árburĭ, vitsǫ'lĭ* (viţei), *ani, gĭermĭ* (viermi), *deš* (deşi), *furnís* (furnici), *frats* (fraţi), *lup* (lupi) etc.— Istr. *u* se păstrează după un grup de consunante compus din mută + lichidă, după alte consunante poate şi căde cu labializarea sunetului precedent, şi rămîne, după vocale nu se contopeşte în diftong: *betér* (bătrîn), *crédu* (cred), *dómnu* (domn), *entru* (între), *fošt* (fost), *lor, lug* (vale), *mort, meu, nascút, nóstru, pemínt* şi *pemíntu* (pămînt), *pecát* (păcat), *potíndu* (putînd) *pátru, port* şi *portu, patít* (suferit), *s.* (sunt), *som* (sum), *sculát, sed* şi *sédu* (şed), *teu* (tăŭ), *tot, tser* (cer), *tséstu* (acest), *ur* (un), *žos.* *i* (care se află într-un paralelizmu complect cu *u)* se păstrează după un grup de consunante compus din mută + lichidă, apoi după vocale, cu care nu se contopeşte în diftong, iar după alte consunante se poate şi păstra şi reduce la *i* aton şi căde cu totul, *altsi, ástez* (astăzi), *doĭ, frats, ĭešti, ľépur* (iepuri), *mortsi, nói, nóstri, orb* (orbi), *trei, tsints* (cinci), *tséšti* (aceşti).

Mai dăm la întîmplare cîteva exemple de syncope şi apocope. mr. *acló*—acolo, Olimp *ačém*—aducem, *ačéts*—aduceţi; istr. *ab*—alb, istr. *at*—alt, Sălagiŭ Cont. VII' 68 *a*—adă, *aú*—auzi; istr. *cad*—cald, istr. *cadę're*—caldare, *cald*—calidus, *cúscru*—*consocru, *domn*—dominus, Sălagiŭ ib. *díngâ*—de lîngă, Sălagiŭ ib. *fu*—fugi, *fa*—fată, *mâ*—

măre, *miĕrlâ*—merula, *mušc*—morsico, *mâ'ta*—mamă-ta, *mâ'sa*—mamă-sa, *matá*—măria-ta saŭ domnia-ta?, munt. *nitsĕl*—munt. *niščitsĕl*, * nuştiŭcîţel, Sălagiŭ, Cont. VII ' 70 *o*—orĭ, *pî'ngâ*—pe lîngâ, *pînčé*—pentru ce; *sálče*—salicem, *tátto*—tată-to, *tátso*—tată-so, *úrlu*—ululo, *vérde*—viridis, *cos*—consuo, *cuĭŭ*—cuneus, *des*—densus, *eŭ*—ego, *fâínâ*—farina, *ferĕástâ*—fenestra, *mas*—*mansum, *mâsúrâ*—mensura, *maĭ*—magis, dial. *mére*—merge, *obzâ'č*—optzăcı, *pe*—pre, *peste*—prespre, *pîrĕásemĭ*—quadragesima, istr. *púpę* pulpă, istr. *pámę*—palmă, istr. *vótę*—it. volta (boltă). Bihar, Fr. Cand. *el a fo în vîr dĕălulŭ*—a fost în vîrful dealuluı.

[16]) La toate fenomenele de prothesis, epenthesis şi epithesis se naşte un sunet din nişte fundamente la început imperceptibile. Aceste fundamente sînt două: 1) sunetul imperceptibil care se naşte cînd organele vocale trec dela o articulaţie la alta, 2) sunetul care însoţeşte în mod infinit de mic articulaţia altor sunete. Aceste două izvoare, —am pute să le numim săminţe—de sunete nouă poartă numirı tehnice în fiziologia sunetelor. Noĭ—şi cerem ertare pentru această originalitate forţată—vom numi pe cel dintîiŭ sunet legător, iar pe cel de al doilea sunet implicit. Natura sunetuluı legător atîrnă dela natura sunetelor pe care el le leagă: între *a* şi *e* de pildă el va fi pe linia cea maı dreaptă pe care limba o percurge dela unul din aceste sunete la celalalt. Natura sunetuluı implicit atîrnă şi dela acea a sunetelor unde iel se intercalează, dar şi—maı ales—dela poziţia pe care o iaŭ organele vocale în starea de repaus, poziţie care variază dela un popor la altul.

Proteză. Sunetuluı implicit îi datoresc pe î formele *îmĭ, îtsĭ, îš, îĭ* (illi, illos, est), *î'*, *îs*, apoı *bgíne, pcičór* şi altele (vezı pag. 26) tot astfel se explică. Foarte iubită este în mr. (K. D. Olimp; Meglen nu) proteza luı *a* înainte de *l, r, m, n, j, v, i, u, d, g, sp, št, zb,* datorită sunetuluı implicit, ceia ce ar proba pentru mr. altă stare de repaus a organelor vocale de cît în dr, şi ar scoate încă odată la iveală asămănarea între acest din urmă dialect şi acel din Meglen (vezı pag. 22). K. D. *agâ ršéscu*—greşesc, *agunéscu*—gonesc, *agudéscu* (lovesc)—alb. godít, *aíta* (secol) alb. *jétâ, alávdu*—laud, *alicéscu* lipesc, *alúptu*—lupt, *amálomâ* (aur)—ngr. μάλαγμα, *amáre*—mare, *amvâlíre*—*mvălire, învălire, *adáru* (pregătesc) durez, *aúâ* (şi vr.)—uva, *aúmbrâ*—umbră, *aráčiu*—răpesc, *arádu*—rad, *arâmâ'nu*—rămîn, *arâ'du*—rîd, *arâtsíme* (răceală)—recens, *aríclu* (rărunchiŭ)—* renunculus, *aroámigu*—rumeg, *arúpu*—rup, *aspárgu*—sparg, *avínu*—

vînez, *avuzímu* (plutim) — slav. voziti, *ajuséšti* (grăbeştı) — *ἐξίασα aor. dela βιάζω, *análtu* — *naltu, înalt, *an'urzĕášte* (şi dr. *amírosâ*) — μυρίζω, *arávdu* — răbd, *aréma* — *rî́mâ* (sapă), *arumigári* — rumegı, *arušĕášte* — roşeşte. Olimp (numaı exemple care nu sînt în K. D.) *arâmî'n* — romîn, *angrupátâ* — *ngrupată, îngropată, *ancúperi* — *ncuperi, cumperı, *anglitsát* — *ngliţat, îngheţat, *arâcí* — răpi, *arâdâtšínâ* rădăcină, *arós* — roş, *arâ'u* — răŭ, *arsíne, arsúne, arâsíne, arusíne* — ruşine, *arcoárâ* — *rcoară, răcoare, *aráč* — răce, *aracíe* — rachiŭ, *amágru* — macru, *amúre* — mure, *adzócuri* — jocurı, *alasáre* lăsare, *ajúnâ* (blană) — ngr. γούνα, *adú* — du, *ansâríre* — *nsărire, sărire, *andrég* — *ndreg, dreg, *antréb* — *ntreb, întreb.

Epenteză. *buruĭánâ* — *bureană, slav. *burjan, *čirĕádâ* — vsl. črẹda, *cúscuru* D — cuscru, *câpârâ* D capre, *gioče'l* — *g'očél*, *glaucellus, *gunóĭŭ* — vsl. gnoı, *gâvozdésc* — vsl. gvozdı, *honoátâ* D. (putoare) — ngr. χνότος, *hâméĭŭ* vsl. hmẹlı, trans. *hârâbór* (vioiŭ) — vsl. *hrabŭrŭ*, trans. *hirĕán* — hrean, trans. *hiríbâ* — hrib, trans. *hiríšcâ* — hrişcă, trans. *hurúbâ* — hrubă, *lâ'ndurâ* K. (luntre) — alb. *lúndrâ, míros* — μυρίζω (cf. *an'urzĕášte* D., apoĭ *an'urzésru, n'úrzirle* mirosurile din alte izvoare la Miklosich D. Cuvintul, vechiŭ în limbă, a sunat întîiŭ **mıurs*, s-a dezvoltat apoı un *o* epentetic, **mıuros* şi prin asimilaţie s-a prefăcut prima silabă în *mi: míros*), *nârâv* — vsl. nravŭ, *sicríu* scrin, *šurúb* — germ. schraube, *sócuru* D. — socru, *zâvĕázdâ* — vsl. zvẹzda, *târî'tsâ* — vsl. tritsĕ, *žirĕádâ* — vsl. žrıdı, žrŭdı, *žerébie* — vsl. žrẹbii, *žumâ'ri* — germ. schmarren.

După cum se vede, cele maı multe cazurı de epenteză aŭ loc din cauza sunetuluı implicit celuı hotărît de sunetele încunjurătoare. La treı exemple numaı, *hâméĭŭ, sicríŭ* şi *zâvĕázdâ* am pute admite epenteză provenită dela sunetul legător. Epenteză prin sunetul implicit cel care atîrnă de starea de repaus a organelor vocale s-ar pute admite la cuvintele de origină slavonă care în prototip aŭ avut *r* şi *l* sonante: *bîrlóg* — vsl. brulogu, *bî'rnâ* — vsl. brŭvıno, *dî'rstâ* bulg. *drŭštŭ, dîrz* — vsl. drŭzŭ, *gî'rbov* — vsl. grŭbŭ, *cî rcâ* — vsl. crŭcŭ, *cî'rmâ* vsl. crŭma, *cîrn* — vsl. crŭnŭ, *cî'rpâ* — vsl. crŭpa, *cî'rtitsâ* — vsl. crŭtu, *cî'rčumâ* — vsl. crŭcıma, *sîrb* — sîrb. srb, *scî'rbâ* — vsl. scrubı, *scî'rnâ* — vsl. scvrŭna, *smîrc* — vsl. smrŭcŭ, *stîrc* vsl. strŭcŭ, *stîrv* — sîrb. strv, *sfîršíre* — vsl. sŭvrŭšiti, *štirb* — *štîrb, vsl. štrubŭ, *tîrg* — vsl. trŭgŭ, *tîrcól* bulg. trucolo, *vîrf* — vsl. vrŭhŭ? *hîrtóp* — vsl. vrŭtŭpu, *vrî'stâ* şi *vî'rstâ* — vsl. vrŭsta, *vı'ršâ* — vsl. vrŭša. Pentru a admite la aceste cuvinte epenteza, ar trebuı ca Romînii să le fi avut un timp în limbă cu *r* şi *l* sonante, aşa cum

eraŭ ele ca prototipe, ceia ce nu este inadmisibil, deoarece limba romînească posede dialectal asemenea sunete. Dar se poate şi ca Romînii să le fi primit imediat cu forma actuală şi atuncĭ fenomenul se explică altfel, dupăcum se va vide la locul cuvenit mai departe.

Epiteză. *apói*—post, *doĭ*, *treĭ*, dial. *čeĭ*—*če*—*ča*, ecc-illa Cont. VI ¹ 285 şi Can., *mâĭ*—mă, mare, *stâĭ*—sta, *noĭ*—nos, *voĭ*—vos; însă *fâ*—fac, *dâ*—da, *du*—duc, *nu*—non, pentrucă altfel s-ar confunda cu fâ-ı, dâ-ı, du-ı, nu-ı.

¹⁷) Cînd prin epenteză, proteză şi epiteză se naşte lîngă o vocală o alta, orı din sunetul implicit, orı din acel legător, şi cînd prin disimilaţie cele două vocale se îndepărtează tot maı mult una de alta, are loc femenul numit diftongare. Diftongarea fiind prin urmare o specie a epentezeı, aceleaş împrejurărı trebue să stăpînească la dînsa ca şi la această din urmă, sunetul adecă dezvoltat trebue să atîrne de sunetele de prin prejur şi de poziţia organelor vocale în starea de repaus: cele două fenomene se controlează unul pe altul, dela felurile de epenteză sigure putem conchide cam ce fel de diftongărĭ pot să aibă loc, şi dela felurile sigure de diftongărı putem conchide acelaş lucru asupra epentezelor.

e deschis latin accentuat s-a diftongat în *ĭe* (în toate dialectele): *dešért* *desiertus, desertus, *fĭérbe* fervet, *fĭer*—ferrum, *fĭárâ*—*fıeară, fera, *întsâlég*—*intıelligo, *mĭez*—medius, *mĭére* *mıele, *mĭércurĭ*—mercurii, *pĭépţene* pectine, *pĭept*—pectus, *pĭédicâ*—pedica, *pĭéle*—pelle, *pĭerd*—perdo, *pĭer* pereo, *pĭérsic*—persicus, *pĭátrâ*—*pıeatră, petra, *šérpe*—*sıerpens, serpens, *šépte*—*sıeptem, septem, *tses*—*tıexo, texo, *tsin*—*tıeneo, teneo, *tsárâ*—*tıerra, terra, *vĭérme*—vermis, *vĭéspe*—vespis, *zbĭer* *exbelo, *zeu*—dıeu, deus, *zéče*—dıecem, decem.

In poziţia *e*—*â*, *e* *e* se naşte din sunetul întîiŭ accentuat diftongul *ĕa*. Fenomenul există în dr. şi mr. A existat în istr., unde este astăzı redus la slabe resturı. *ačásta*—ecc-ista, *ašázâ*—assedet C., *apásâ*—pensat, *arátâ*—*arrectat, *bĕa*—*beaŭă, bibit, *čápâ*—cepa, *crĕádĭ*—credat, *čárâ*—cera şi querat, *čiréšâ*—cireaşă, *ceresia, *câmášâ*—mr. cămeaşă, camisia, *čátâ*—vsl. četa, *drĕáptâ*—directa, *-ĕásâ* *(preotĕásâ)*—-issa, *fĭárâ*—fera, *fátâ*—mr. featā, feta, *ğánâ*—gena, *ĭápâ*—equa, *ıástâ*—ista, *ĭárnâ*—hiberna, *ĭártâ*—libertat, *ĭáscâ*—esca, *învátsâ*—*înveaţă,* invitiat, *másâ*—mr. measă, mensa, *mĭázâ*—media, *pánâ*—mr. peană, penna, *pĭárdâ* perdat, *párâ*—mr. peară, pira, *pĭátrâ*—petra, *prádâ*—* preadâ, preda, *sâğátâ*—sagitta, *sárâ*—munt. seară, sera, *stĕa*

—*steauâ, stella, *ša*—*șeauă, sella, *tĕácâ*—theca, *tsárâ*—mr. țeară, terra, *tsástâ*—*tseastă, testa, *vádâ*—mr. veadă, videat, *vársâ*—mr. vearsă, versat, *várgâ* mr. veargă, virga, *várâ*—mr. veară, *vera, *várzâ*—mr. vearză, *verdia, *zámâ*—munt. zeamă, ζέμα. *bisérică*—vr. mr. băseareсă, basilica, *čére*—vr. čęre, *čare, querit, *déğet*—mr. dzeadzet, digitus, *durére*—mr. dureare, dolere, *dése*—mr. tease, densae, *fĭérbe*—mr. hiarbe, fervet, *frĕámât*—*freamet, fremitus, *fimée*—vr. fămęe, familia, *fámîn*—mr. ϑiamenu (pentru feamenu), feminus, *fĭére*—mr. hiare, *fele, *féte*—mr. feate, fetae, vr. *fę'če*—mr. feațe, fecit, *ğámân*—*geamen, geminus, *íéste*—mr. iaste, est-, *lučáfâr*—*luceafer, *luciferus, *lémne*—mr. leamne, ligna, *mére*—mr. meare, mela, *muĭére*—mr. mul'are, muliere, *mĭére*—mr. n'are, *mele, *mése*—mr. mease, mensae, *pĭéptene*—mr. chiaptine, pectine, *pĭéle*—mr. chiale, pelle, *sámîn*—mr. siamin, semino, *séte*—mr. siate, sitis, *séčere*—mr. siațere, sicilis, *šépte*—mr. șiapte, septem, *šése*—mr. șiase, sex-, *trĕápâd*—*treaped, trepido, *vérde* mr. vearde, viridis, *véspe*—mr. jaspe vespis. Precum se vede din exemplele date diftongul *ea* în poziția—*e*, dupăce a trecut prin stagiul *ę* (Tiktin Stud.), a revenit la forma *e* în dr.

In poziția *o—â, o e* se naște din sunetul întîiŭ diftongul *oa* în toate dialectele romînești, afară de cel istrian, unde nu sînt probe cum că ar fi existat vreodată, *boálâ*—vsl. bolı, *coádâ* coda, *coálâ*—ngr. κόλλα, *cŏámâ*—coma, *coápsâ* coxa, cŏârdâ—chorda, *corodnâ*—corona, *coástâ*—costa, *coásâ*—vsl. cosa, *cŏážâ*—vsl. coža, *mŏárâ*—mola, *oálâ*—olla, *-oásâ (pučŏásâ)* -osa, *ŏárâ*—hora, *poálâ*—vsl. pola, *pŏártâ* porta, *podŏábâ*—vsl. podoba, *proáspât*—πρόσφατος, rŏâtâ—rota, *scroáfâ*—scrofa, *sloátâ*—vsl. slota, *tŏártâ*—torta, *vioárâ*—viola. *aprŏápe*—-prope, *coáče*—coquit, *dŏáre*—dolet, *fŏáme*—*fomes, fames, *foárfeč*—forfices, *foárte*—forte, *moále*—mollis, *mŏáre*—muria, *moárte*—morte, *noápte*—nocte, *noátin* annotinus, *oáspe* hospes, *oáste*—hoste, *šoáreče*—sorice.

Diftongul *oa* precedat de *f, v, d, l* se preface cîteodată în *a* prin asimilația regresivă a celor două elemente constitutive ale sale: *afárâ* *afoarâ, foras, *povárâ* *povoară, vsl. povora, *hîrdáe*—*hîrdoae, ung. hordó, *mângâláe* *măngăloae, ung. mángaló, de unde prin analogie *-áe* ca plural al lui *-â'ŭ* in cuvinte ca *pâráe*—*apărae, dela pîrăŭ (aquae rivus la Lucretius, Horatius în Georg. Wört.), *dudáe*, dela dudău, *šîroáe* al. cu *šîráe, šîrloáe* al. *šîrláe*, dela șîrăŭ, șîrlău, *feresáe* dela feresăŭ. Altfel Tiktin, Zeit. XII, 234.

Se nasc apoı diftongı prin epenteza unuı *i* între *e—e,*

creĭéz (adecă *creĭĭéz); i—e, àriĭe criĭer, fiĭe, gràtsiĭe, griĭer, invidiĭe, mâcstriĭe, priĭer, scórpiĭe* (şi tot astfel regulat între *i—e);* între *a—e, àĭer, caĭià, pîràĭe* (regulat); între *ŏa—e, ŏàĭe;* între *u—e, grùĭe;* între *à—i, cà'ĭile;* între *î—e, frî'ĭe;* între *î n,* munt. *cî ĭne, mî'ĭne, pî'ĭne.* Este însfîrşit probabil o epenteză a luı *u* în *dóŭâ* (vr. *dŏàŭâ, doào)*—*doaâ, *doe, duae, apoı în *-oàŭâ, -oào,* altă formă de plural a luĭ *-à'ŭ,* din cuvinte ca hîrdŏàŭâ, hîrdoào (Pumn. Gram.)=*-*ŏàâ,* *-*oáe.*

Dialectal *o* iniţial din cuvinte de tot felul de originı se diftonghează în *ŭo.* Astfel în Moldova de sus (Botoşanı? Cont. VI[1] 285) *o* iniţial din cuvinte ca *on* (un), *o* (una) *o* (illam), *o* (a), *ociŭ, oprit, omór, om, odâ'ĭ,* cînd nu este precedat de nimic orı este precedat de o vocală, se diftonghează în *ŭó.* Diftongarea n-are loc după consunante şi atuncı cînd se face contopire cu vocală precedentă într-un diftong: *la ŭon timp, càlàtóriĭ ŭo nsarat, ĭe ŭo vrut, ŭóci din cap, o ŭoprit cai, di ŭom, sî ti ŭomór, di ŭodâ ĭ, într-o ŭodài;* însă *s-o dat, ĭ-o spus,· luŭàs on càtsâ'l, dintr-on.* Deja Vor. *derepčé uo dzi* 167, *bârbàtsiloru uo mândrie* 137, *ca uo mie* 167, *neče uo pestĕàlà* 69, *nĕcc uo frícà* 152 (sau este aicı *uo*=u(n)am orı ullam? cf. Creţu. Rev. Toc. VI, 71).

Tot la diftongare intră şi cazurile dé epiteză de maı sus (pag. 39).

[18]) Oricare sunet dispare prin alunecarea sunetuluı, lasă o urmă despre dînsul în lungirea sunetuluı învecinat. Această lungire însă poate ea singură dispăre cu timpul, astfel că la un moment dat urmă despre existenţa sunetuluı alăturat nu maı există. Sînt limbı unde lungirile compensative durează maı mult timp, altele la care ele durează maĭ puţin. Cele dintîiŭ sint limbile acele în care cantităţile silabelor sînt alăturı cu sunetul un mijloc pentru exprimarea înţălesuluı (limbile greacă şi latină, limba germană şi altele), cele de al doilea sînt limbile la care accentul şi sunetul sînt suficiente pentru acest serviciu (limbile neolatine între altele). La cele dintîiu alunecarea sunetuluĭ în sensul dispărerii lungirii silabelor este ţinută în frîu de principiul clarificării, la cele de al doilea nu. Astfel se întîmplă că într-o limbă ca cea grecească avem ın lungirile compensative un mijloc foarte comod pentru restabilirea formelor maı vechı ale cuvintelor şi ştim de ex. că πούς *ποδς, εἶδυς—*FειδFοτς, εἰμί=*ἐσμί, φέρουσι=*φέρονσι, σπείσω—*σπένδσω, etc. In latineşte avem de asemenea urme în equos, pılum, scala, aenus, dımoveo, seni, subtemen, dıluo, ala, nıdus despre *equons, *pinslom, *scantsla, *aesnos, *dismoveo, *sexni, *subtexmen, *disluo, *axla, *nizdos, (Brugmann, Vergl. Gramm. I, 468). In limba romînă lungirile

compensative, chiar unde aŭ avut loc pe o scară maĭ întinsă, aŭ dispărut — pare că aŭ ţinut numaĭ dintr-o zi într-alta — şi oricît ne-am frămînta mintea să le descoperim, scapă observaţieĭ noastre: în *fa* fată, în *mâ* — măre în *mâta* — mamăta nu băgăm de samă vreo deosebire de lungire faţă cu alte silabe accentuate, şi probabil nicĭ în 'el a fo în vîr dealuluĭ' (pag. 37) al Moţilor nu există vre o urmă de lungire compensativă.

III

β) ALUNECAREA ÎNŢĂLESULUĬ.

20) Dupăcum sunetul alunecă în vorbirea ocazională încet încet, până cînd, dacă alunecarea nu se neutralizează făcînduse în direcţiĭ deosebite, se schimbă uzul însuş al unuĭ individ, al maĭ multor indivizĭ, ba chiar al limbiĭ comune, tot astfel alunecă şi înţălesul cuvîntuluĭ. Şi anume el alunecă în cugetarea istorică şi poetică, în cea ştiinţifică în caz cînd cineva n-ar căuta să-ş improspăteze cunoştinţile prin experienţe nouă înţălesul rămîne, fireşte, neschimbat şi este ameninţat numaĭ de uitare. Dar în istorie şi în poezie oridecîteorĭ întrebuinţez eu un cuvînt, îl întrebuinţez cu un înţăles macar cît de puţin deosebit de acel pe care l-a avut în întrebuinţările sale anterioare şi cuvîntul *cásâ* de ex. n-are, istoric, niciodată înţălesul pe care l-a avut altădată, căcĭ necontenit îmĭ închipuesc prin el alte case orĭ, chiar dacă la una şi aceiaş casă m-aş gîndi în repetate rîndurĭ, mi-aş închipui-o necontenit altfel, deoarece fiecare nouă observaţie, făcută asupra unuia şi aceluiaş lucru, adauge şi scade dela acel lucru cîteva caractere. Cu atît maĭ puţin n-are cuvîntul *cásâ* poetic totdeauna acelaş înţăles. Dacă acum se întîmplă ca schimbarea adusă în vorbirea ocazională înţălesuluĭ unuĭ cuvînt să se continue în aceiaş direcţie maĭ multă vreme, înţălesul uzual însuş ajunge să se schimbe şi ne trezim la un moment dat că exprimăm printr-un cuvînt altă idee decît maĭ înainte. Mi-am închipuit, de pildă, întîiu prin cuvîntul *cásâ* o colibă, încet încet însă în vorbirea ocazională am întrebuinţat acest cuvînt pentru zidirĭ din ce în

ce mai deosebite de colibă şi m-am trezit dela o vreme că *ideea* însăş s-a schimbat, că ea nu maĭ cuprinde din caracterele specifice ale colibii nimic şi că vorba *cásâ* are uzual alt înţăles decît înainte vreme.

21) Schimbarea înţălesuluĭ prin urmare are loc ori prin întrebuinţarea istorică orĭ prin cea poetică a cuvîntuluĭ. In cazul intîiŭ variaţia la vorbirea ocazională este mai mică, în cazul al doilea mai bruscă, dar în ambele cazuri schimbarea uzului tot în mod infinit de mic se face. Oricum însă, există o deosebire remarcabilă între cele două moduri de alunecare a nzuluĭ şi din acest punct de videre s-ar pute face o clasificare a faptelor respective: ai a face cu o alunecare istorică atunci cind uzul s-a schimbat printr-o treptată lărgire orĭ strimtare a conţinutului ideiĭ (sferă mai mică ori mai mare a înţălesului), aĭ a faee cu o alunecare poetică atunci cînd observi la baza schimbării înţălesului unul din acele mijloace ale poeziei de a falşifica adevărul cunoscute supt numele de figuri de retorică.

22) Inţălesul se schimbă şi la cuvintele propriu zise şi la formele gramaticale, şi anume schimbarea se face ori în marginile uneia din aceste categorii, astfel că un cuvînt, cu toată schimbarea înţălesului, tot cuvînt rămîne şi o formă tot formă, ori marginile sînt trecute şi un cuvînt capătă înţălesul unei forme şi forma înţălesul unui cuvînt. Iar în mijlocul categoriei cuvintelor schimbarea cîteodată trece, iar altă dată nu trece graniţele subcategoriilor (nume concrete, nume abstracte, pronume) şi tot aşa se petrece lucrul cu subcategoriile formelor (prepoziţii, conjuncţii, prefixe, sufixe).

La înşirarea exemplelor vom lua în considerare întîiŭ cuvintele şi apoi formele, intîiu schimbările istorice (I) şi apoi pe cele poetice (II), întîiu schimbările care rămîn în marginile categoriilor (a), apoi pe acele care depăşesc aceste margini (b). *l* înseamnă lărgirea, *s* strimtarea conţinutului.

Cuvinte I,a (Cele mai multe exemple din Şăineanu, Sem.) *acáts*—captiare (acelaş cuvînt cu franc. chasser, it. cacciare, etc. Diez, W. Nn este un derivat din *cátsâ*, cum vrea Ş. după Hasdeu. Din contra. Inţălesnl vechiu de *apúc* îl păstrează încă în Meglen: *câtsǫ' si ubidę'scâ*—apncă să

cante 66, *câtsọ' si sfirẹ'scâ*—apucă să cînte 67). *l.—afurisésc*—ἀφορίζω. *l.—aprínd*—apprehendo. *l.—apún*—appono. *l.—ará't*—arrecto. *l.—arúnc*—averrunco. *s.—astúp*—stupa. *s.—bâtrî'n*—veteranus. *s.—blástâm*—blasphemo. *s.*—dial. *boerĕásâ* şi *borĕásâ* cu înţălesul de fimee. *s.—bolován,* în vr. idol vsl. bolŭvanŭ, statua, columna. *s.—búcâ*—bucca. *s.—cále*—callis. *s.—cásâ*—casa. *s.—cí'ržâ*—vsl. *križĭ*, cruce. *l.—cat*—capto. *l.—ceršésc,* în vr. fără înţăles rău. *l.—čib*—cibus?? (maĭ întîiŭ s-a strimtat conţinutul şi apoi s-a lărgit). *s. l.—cóbe*—vsl. cobi, augurium. *s. l.*—munt. *coščúg*—vsl. covučegŭ, arca, marsupium. *l.—cucón, cucŏánâ*—ngr. κοκκῶνα. *s. cir* κύβιος. *s. l.—copíl* vsl. copilu, nothus (în vr. copil natural) *s. craiŭ*—vsl. cralı, rex. *s. l.—cúmpât*—computus. *l. curg*—curro. *l.—cutríer*—contribulo. *s.—diháníe*—vsl. dîhanie, spiritus. *l.—dreg*—dirigo (vr. îndrept). *l. fármec*—φάρμακον. *l.—fimée*—familia. *l. frupt*—fructus. *l.—gúdur* *gaudulo. *l.—grĕátsâ* (în vr. greutate). *l.—húmâ*—humus? *l.—încáp* capio. *l. încárc*—carrus. *s. încín*—inclino. *s. înnéc* neco. *l. îngîmfát* (în vr. umflat). *s. l.—îngî'n* (în vr. îmi bat joc). *l. învâ'ts*—*invitiare. *s.—izméne*—vsl. izmena, commutatio. *l. lítfâ*—lituan. *s. l.*—dial. *latín* (eretic)—latinus. *s. l. mîn*—maneo. *l.—mî'ršav* vsl. *mrŭšavŭ*, macer (în vr. n-are înţăles rău). *l.—madámâ*—madame. *s. l. merg*—mergo (nu emergo ca Cihac. Mersul ideii a fost: cufund în apă—în aer, îndepărtez din vedere). *s. l.—merínde* merenda. *s.—mormî'nt*—monimentum. *l.—mústru*—monstro. *l.—mušciŭ*—musculus (în lat. şoricel şi muşchiu). *l.—nemérnic* (în vr. străin) *l.—ŏárâ*—hora. *s.—oáste* hostis. *s.—ócnâ* vsl. ocno, fenestra. *s. l.—orátsie*—oratio (în vr. felicitare). *l.—uréz*—oro. *l.—orb* orbus. *l. pâdúre*—paludem. *s. pâgî'n*—paganus. *s.—pâmî'nt*—pavimentum. *s.—pîngârésc*—*păgînesc. *s.—pásâre*—passar. *s. petsésc*—peto. *l.—pománâ* vsl. pomenŭ, memoria (în vr. pomenire, amintire). *l.—povéste*—vsl. povẹstĭ, narratio (în vr. naraţie). *l.—pričép*—percipio. *l.—priminésc*—vsl. primẹniti, mutare (în vr. schimb). *l.—réče*—recens. *l.—rugâčúne* rogatio. *l.—romî'n*—romanus. *l.—sârút*—saluto. *l.*—dial. *sélbâ, sehélbă* (?), *sílbâ, sílhâ, síhlâ* (pădure deasă de nepătruns) silva. *l.—serbéz* servo. *l. smulg*—*exmulgeo. *s. l. sparg*—spargo (împrăştiŭ şi sparg). *l.—scúticâ*—scutica. *s. l. tî'nâr* tener. *l.—tîrnáts*—internatium. *l.—tertíp*—turc. tertîb, ordin, dispoziţie. *l.—torc*—torqueo. *l.—trâésc* vsl. traiati, durare (în vr. avea înţăles de *a fi* pentru lucrurile neînsufleţite). *s. l.—tsárâ*—terra. *l.—várâ*—ver. *s. l.—víndec* vindico. *l.*—voinicŭ—vsl. voinicŭ, miles. s.—*župî'n*—vsl. županŭ (în vr. titlu de onoare al boierilor).

4]

s. l. Cu această ocazie observăm că la aşa numita degenerare a cuvintelor are loc maĭ întîiŭ strîmtarea înţălesuluĭ şi apoĭ lărgirea luĭ. Jupîn se zicea maĭ întîiu numaĭ boerilor, încet încet s-a zis şi boerănaşilor, apoĭ şi negustorilor. Din acest moment sfera cuvîntuluĭ a început să se micşoreze şi s-a tot micşorat până în gradul că astăzĭ nicĭ Jîdanii nu maĭ vor să-l primească. La această alunecare succesivă în două deosebite direcţiĭ poezia n-a fost poate străină (ironia), dar negreşit n-a fost străin principiul *legiuiriĭ*, precum vom vide la locul cuvenit. Astfel, precum am spus altă dată (pag. 13) maĭ multe principiĭ lucrează adeseorĭ împreună la acelaş fenomen. De acest fel sînt şi cuvintele *cir* şi *madámâ* (vezĭ maĭ sus). *Cucón* şi *cucŏánâ* se găsesc în momentul cînd, după o mare strimtare a conţinutuluĭ, tind spre largirea acestuia. Insemnăm la sfîrşit cîteva cuvinte care prin lărgirea conţinutuluĭ aŭ ajuns din comune propriĭ (Frunz. Dict.): *álbie, alún, ápâ nĕágrâ, árbore, bâĭ ı, bâlârĭe, bálta, bolovánĭ, cîmpŭ, cása álbâ, cása-vĕce, câsčoáre, câtún, četáte, cilíe, códru, curmâtúrâ, dĕal, munte, rî'ŭ, vále;* şi cîteva care prin strîmtarea conţinutuluĭ aŭ ajuns din propriĭ comune: *faraón, gášpar* (Ţigan), *ĭúdâ* (Jîdan).

Cuvinte I b. Articulul a provenit din pronumele determinativ prin alunecarea înţălesuluĭ, şi anume prin strimtarea conţinutuluĭ. Pronumele determinativ reprezintă, ca oricare pronume, un lucru într-un anumit raport. Raportul reprezentat de acest pronume este acela că 'despre lucrul în chestie ştim ceva de maĭ înainte'. Cînd acel *ceva* se reduce la minimum, se preface şi pronumele determinativ în articul.—Infinitivele întregĭ, care în vr. aveaŭ încă înţălesul lămurit de infinitive, aŭ devenit substantive (adecă ş-aŭ perdut caracterul de activitate) prin strimtarea conţinutuluĭ: *avére, adunáre, comîndáre, mîncáre, putére, râbdáre, scâdére, tâčére, vidére,* etc., orĭ sînt pe calea aceasta: cf. *alergáre* al. cu *alergá, suíre* al. cu *suí, šĭdére* al. cu *šĭdé, turnáre* al. cu *turná,* etc.—Supinele aŭ devenit substantive prin aceleaş procedărĭ ca şi infinitivele, şi anume la unele substantivarea este complectă: *cosít, culés, prâšít, šazút,* al. cu *dormít, fâcút, supt,* etc. Cu care ocazie observăm că este greŭ de hotărît dacă la aceste exemple şi la altele analoage cu substantivarea supinelor avem a face orĭ cu aceea a participiilor. Mijloc de deosebire n-avem altul decît ca la unele ideĭ construcţia supinuluĭ este maĭ rară orĭ chiar imposibilă, cum ar fi de pildă un eo conventum sau facilis conventu, ceia ce face probabilă originea din participiu a lui *aluát*—elevatum, *cuvî'nt*=conventum, *ficát*—ficatum (s. înţ. hepar, propriu maiŭ îngrăşat cu smochine), unt

—unctum,—precum şi că alaturı cu masculinul apare cîteodată o formă feminină, ceia ce face probabilă derivarea din participiu a luı *dátâ*, *fapt*, *fáptâ, tort, töártâ.*—Adiective devin substantive prin lărgirea conținutuluı. In loc de a reprezenta calitatea cutare (de pildă *alb*) dela toate lucrurile concrete, unde ea există, adiectivul reprezintă acea calitate numaı dela un gen de lucrurı şi atuncı a spune acel gen pe nume orı numaı prin adiectivul său este tot una, deoarece acel adiectiv numaĭ aceluı gen aparține. Această schimbare are diferite trepte: cîteodată privilegiul pe care-l are un lucru asupra unuĭ adiectiv se manifestează numaı prin aceia că acest din urmă, cînd nu se pomineşte anume vreun lucru oarecare, numaı pe dînsul îl reprezintă: astfel *alba* însemnează auroră; altădată însă adiectivul devine cu desăvîrşire proprietatea oarecum a substantivuluı, pe care-l înlocueşte ca pe ceva de prisos: *amnár*—*ignarium, *albînâ* *alvina? *barbát*—barbatus, *cumnát*—cognatus, *cumnátâ* cognata, *deşá'rt* desertus, *fĭárâ*—fera, *flĕác*—flaccus, *máscur* masculus, *mĭez*—medium, *nóur*—nubilum, *prunc* privignus, *sárâ*—sera, *sots*—socius, *solz*—solidus, *várzâ*—viridia.—Substantive devin adiective. Substantivul adecă îş perde din ce în ce maı mult caracterul de a fi subiect şi compliment circumstanțial şi devine din ce în ce maĭ apt numaı pentru atribut. La un moment dat, în urma aceşteı lărgirı a conținutuluı, substantivul nu maı este considerat ca ceva concret, independent, ci ca o calitate inherentă altor lucrurĭ, şi devine adiectiv: *máre* marem, *mic*—mica. Participiı devin adiective prin strimtarea conținutuluı, prin perderea caracteruluı activitățiı: *avút, cumplít*—completus, *curát*—curatus, *drept*—directus, *strîmt*—strictus, *tont*—tonitus.—Un pronume poate deveni adiectiv prin strimtarea conținutuluı, prin perderea caracteruluı de raport, şi apoı prin lărgirea conținutuluĭ, prin fixarea acestuıa la un anumit grup de individe: *táre*—talis.—Nume devin forme gramaticale prin aceia că îş strîmtează conținutul până întratît, încît nu maı rămîne în el decît raportul în care numele se găseşte față cu anumite cuvinte de prin prejur: *öáre*, *orĭ*—volet, voles (cf. 'va voi să facă?' cu 'oare să facă?'—'va voi să facă, nu va voi să facă, eŭ tot îĭ voiŭ spune' cu 'orı să facă orı să nu facă, eŭ tot îı voiŭ spune'), *párte*, *în fátsa, în dósul, fâ'râ*—foras.—Pronume devin forme gramaticale prin aceia că se pierd toate caracterele conținutuluı lor afară de acel al raportuluĭ: *ínsâ*—ipsum (cf. 'îmı ceı un lucru uşor, acum însă nu pot' cu 'îmı ceı un lucru uşor, chiar acum nu pot'; apoı huic rei quod satis esse visum est militum reliquit, ipse cum legionibus expeditis in

fines Treverorum proficiscitur' Caes. b. g. 5, 2, 4 [Kühner Gramm. II, 460] cu traducerea romînească 'pentru această afacere a lăsat oştire cît a crezut că este de ajuns, ıar [însă] el a plecat cu legiunı uşor înarmate în ţara Trevirilor'), *la*—illac, *ši*—sic.

Cuvinte II a (Cele maı multe exemple din Şain. Sem.). *agezmuít, afumát, tâmîĭát*=bat. metaph.—*agonisésc*—ἀγωνίζω (cauza pentru efect). metonym.—*ažún*—jejunium (postirea din zi pentru ziua întreagă). synecd.—*alérg* (propriu *mă duc în larg.* Circumstanţa de conjuncţie pentru lucru). synecd. —*alúng* (propriu *împíng în lung.* Circumstanţa de conjuncţie pentru lucru). synecd.—*alelúĭa*=moarte (Circumstanţa de conjuncţie pentru lucru). synecd.—*andrĕá, undrĕá*=Decembre (Ziua sfîntuluı pentru întreaga lună). synecd.—*ápâr*—apparo (Pregătirea pentru aparare). synecd.—*armínden*=pomul dela arminden (Ziua întreagă pentru un pom). synecd. *asfintséšte*=moare. metaph.—*bahadî'rcâ*—pol. bohatyrka, eroină. iron.—*buháiŭ* (dela St. Vasile). metaph.—*batáĭe*—battalia. litot.—*bazacónie*—vsl. bezaconienie, în vr. fără-de-lege, nedreptate, nelegiuire. hyperb.—*bulubáša*—turc. bölük-bašy, în vr. şef de companie. iron. *béznâ*—vsl. bezdŭnŭ. abyssus. hyperb.—*bot*—*botus, maţ (circumstanţa de conjuncţie în locul lucruluı). synecd.—*brašoávâ* (propriu marfă de Braşov). metaph.—*cámâtâ* κάματος (cauza pentru efect). metonym.—*cárte*—charta, foae de papyrus (partea pentru tot). synecd.—*cîštíg*—castigo (cauza pentru efect). metonym.—*cérĭul gúriĭ.* metaph.—*čicálâ*—cicada. metaph.—*čoárâ*=ţigan. metaph.—*čúdâ*—vsl. čudo, miraculum (cu acest înţăles în vr. Efectul pentru cauză). metonym.—*clópot*—vsl. clopotŭ, strepitus (efectul pentru cauză). metonym.—*códru*—alb. codră, munte (partea pentru tot). synecd. —*dar* cu înţălesul de defect. iron.—*drac* δράκων. metaph.—*fálcâ*—falx. metaph.—*fá'lče* falx (cf. coasă cu înţălesul de cosit. Instrumentul pentru lucru). synecd.—*flúerele pičŏárelor.* metaph.—*foc*—focus (continentul pentru conţinut). metonym.—*gúrâ*—gula (circumstanţa de conjuncţie pentru lucru). synecd.—vr. *hórbâ*, vorbă (adunare. Partea pentru tot). synecd.—*ĭáŭ*—levo (efectul pentru cauză). metonym.—*ínimâ*—anima. metaph.—*izbésc*—vsl. izbiti, occidere. hyperb. —*lâcrâmĭŏáre.* metaph.—*lungŏáre*—languor. litot.—*las*—laxo (cauza pentru efect). metonym.—*lovésc*—vsl. loviti, venari, capere (efectul pentru cauză). metonym.—*lúcru*—lucrum (cauza pentru efect). metonym.—*lúme* lumen (calitatea pentru lucru). metonym.—*lumína ócilor.* metaph.—*mî'ndru*—vsl. mǫdrŭ, prudens (cu acest înţăles în vr. Cauza pentru efect?) metonym?—*mî'ngîĭŭ*—μαγγανεύω (cauza pen-

tru efect). metonym.—*mišc*—misceo (cauza pentru efect). metonym.—*nâscočésc*—vsl. *nascočiti*, insilire. metaph. *pâs*—pensum (cauza pentru efect). metonym.—*púpázâ* pentru colac. metaph.—*râŭ*—reus (cauza pentru efect). metonym.—*rost*—rostrum (în vr. gură. cauza pentru efect). —metonym.—*súpâr*—supero (cauza pentru efect). metonym.—*šugubâ'ts*—vsl. dušegubitsa (în vr. criminal). hyperb.—*torn*—torno (cauza pentru efect). metonym.—*troĭán* (slavon)—Traian (făptuitorul pentru faptă). metonym.—*vátâm*—victimo (cu acest înțăles în vr.). hyperb. *vârs*—verso (cauza pentru efect). metonym.—*vítâ*—vita (calitatea pentru lucru). metonym.

Cuvinte II b. Alunecarea poetică contribue alaturı cu cea istorică la trecerea cuvintelor dintr-o categorie în alta. Astfel la *curát*—curatus se pune cauza pentru efect, metonym., la *cuvî'nt*—conventum lucrul în locul instrumentuluı, synecd., la *dešâ'rt* cauza pentru efect, metonym. etc.

Forme. La forme renunțăm de a maı deosebi alunecarea istorică de cea poetică și transformările care rămîn în marginile uneı categorii de acele care depășesc acele marginı. Schimbărı din forme în cuvinte n-am aflat.

Perfectul indicativuluı ș-a perdut ințălesul de 'lucrare terminată în momentul vorbirii' și a păstrat numaı pe acel de trecut (aorist). Pentru întîiul înțăles s-a simțit atuncı nevoe de o nouă formă, care a rezultat din legătura (prin izolare, după cum se va vide la discuția acestuı principiu) participiuluı trecut cu prezentul indicativuluĭ dela verbul *am*. Această schimbare a perfectuluĭ a început se pare foarte de mult, deja din perioada anteclasică, dupăcum o probează întrebuințarea formeı compuse în următoarele ex. boves maxima diligentia curatos habeto Cato r. r. 5, 6; nostramque adulescentiam habent despicatam Ter. eun. 384; Siculi ad meam fidem, quam habent spectatam jam et diu cognitam, confugiunt Caecil. 4, 11; quem ex omni provincia coactum habebat Caes. b. g. I, 15, 1; Fulvia tale periculum reipublicae haud occultum habuit Sall. c. 23, 4; neque ea res falsum me habuit Sall. jug. 10, 1; Atticus principum philosophorum ita percepta habuit praecepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentationem uteretur Nep. 25, 17, 3; clausum lacu ac montibus et circumfusum suis copiis habuit hostem Liv. 22. 4,4 (Kühner, Gramm. II, 571). Ți-ar veni a crede că înțălesul de *actio perfecta* al perfectuluĭ latin s-a alipit acestuı din urmă supt influința limbii grecești.—Ablativul gerundiuluĭ s-a prefăcut în participiu prezent: laudînd—laudando, auzind—audiendo, etc. Instrumentul adecă, prin strîmtarea conținutuluı, a fost considerat ca o calitate. Schimbarea este veche, deja de pe timpul luĭ August, dacă

nu şi de mai înainte. Cf. Bocchus, seu reputando, quae sibi duobus proeliis venerant, seu admonitus.... quinque delegit Sall. jug. 103, 2; quis talia fando... temperet a lacrimis! Verg. A. II, 6; novi consules populando usque ad moenia pervenerunt Liv. 8. 17, 1; qui modo Saguntum oppugnari indignando... deos ciebamus Liv. 22. 14, 7; Masinissa cedendo sensim impetus eorum accipiebat Liv. 39. 34, 13 (Kühner, Gramm. II, 564).— Pluscaperfectul conjunctivuluĭ s-a prefăcut în pluscaperfect de indicativ prin perderea caracterului de nesiguranţă, prin strimtarea adecă intîiŭ şi apoi prin lărgirea conţinutuluĭ: *lăudásem*— laudavissemus, *auzísem*— audivissemus, etc. Transformarea aceasta este iaraş deja în timpurile clasicităţiĭ pe cale de a se îndeplini şi se pare că punctul de trecere dela conjunctiv la indicativ l-a format exprimarea frecvenţiĭ, care din punct de videre al faptului este ceva sigur, din punct de videre al număruluı ceva nesigur. Grecii exprimaŭ frecvenţa regulat prin conjunctiv, oricare ar fi fost timpul propoziţiei principale. Latinii eraŭ în nedumerire: dintre clasicĭ numai Tit Liviu prefere conjunctivul, cînd în propoz. principală este un imperfect; ceilalţi, precum şi Tit Liviu, cînd în propoziţia principală nu este un imperfect, întrebuinţează indicativul şi foarte rar conjunctivul. Cf. următoarele exemple: sin Numidae propius accessissent, ibi vero Romani virtutem ostendere et eos maxima vi caedere Sall. jug. 58, 3; Socrates, qui... cum prudentia... tum vero eloquentia quam se cunque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps, iis, qui haec, quae nos nunc quaerimus, tractarent, hoc commune nomen eripuit Cic. de or. 3. 16, 60; cum in jus duci debitorem vidissent, undique convolabant Liv. 2. 27, 8; acerbitas in dilectu, partim virgis caesis, qui ad nomina non respondissent, partim in vincula ductis, invisa erat, Liv. 7. 4, 2; id quod gerendis rebus superesset, quieti datum, Liv. 21. 4, 7; quemcunque lictor jussu consulis preudisset, tribunus mitti jubebat. Liv. 3. 11, 12 (Kühner, Gramm. II, 796). — Sufixele -ulus, -culus, -ullus, -ellus ş-aŭ perdut înţălesul deminutival prin strîmtarea conţinutului: dial. *módru* (mod) — modulus, *múgur* — * muculus?, *curéciŭ* — cauliculus, *genúnciŭ* — * genuculus, *păréce* — * paricula, *rărúnciŭ* — renunculus, *uréce* — auricula, *pătúl* — pat, *mĭel* — agnellus, *răstél* — rastellus.— si = *să* prin strîmtarea conţinutului a căpătat şi înţălesul de obiect drept. In însăş limba latină sînt puse bazele pentru această transformare. După verbele care arată o mirare (de obiceiŭ construite cu *quod*) se întrebuinţează şi propoziţiĭ condiţionale: id nunc mirare, si patrissat filius Pl. pseud. 442; mirabar, hoc si sic abiret, Ter.

andr. 175; miror, illa superbia et importunitate si quemquam amicum habere potuit, Cic. lael. 15, 54; miremur, si fortuna variaverit? Liv. 9. 18, 10 (Kühner. Gramm. II, 946). Tot aşa după *exspecto* (de obiceiŭ construit cu *dum*, *ut*, acuzativ cu infinitiv): exspectabamque, si quid de eo ad me scriberes Cic. ad Att. 16. 2, 4; exspectabat responsa, si qua hominum aequitate res ad otium deduci posset, Caes, b. c. 1. 5, 5; hanc vallem uterque, si adversariorum copiae transire conarentur, exspectabat Caes. b. c. 2. 34, 1 (ibid). Şi astfel mişcarea, de aşa de mult începută, a continuat, şi *si* arată astăzi în rom. obiectul drept nu numai după mirare şi aşteptare, ci după toate verbele de voinţă şi dorinţă: vreau să, doresc să, te rog să, îţĭ ordon să, bagă de samă să, vezi să, îngrijeşte-te să, etc. Apoi, printr-o strîmtare încă şi mai mare a conţinutuluĭ, această conjuncţie, dupăce a asimilat condiţia cu obiectul drept, a asimilat-o şi cu scopul: du-te să dormi, scoală-te să vezi, etc. Decît dela al optusprezecelea secul încoace o lărgire a conţinutului s-a arătat şi conjuncţia *să* ş-a perdut astăzi înţălesul condiţiei, pe care-l avea în vr.—quod=*că* arăta în lat. subiect, obiect drept, atribut, cauză şi în toate aceste înţălesuri s-a păstrat şi în rom.: accidit perincommode quod eum nusquam vidisti, Cic. ad Att. 1. 17, 2=răŭ s-a nimerit că nu l-ai văzut niciodată; praetereo quod eam sibi domum sedemque delegit Cic. cluent. 66. 188=trec cu viderea că ş-a ales-o drept locuinţă; neque în eo solum offenderat, quod patriae male consuluerat, sed etiam, quod amicitiae fidem non praestiterat, Nep. 19. 2, 2=greşala nu-i sta numai într-aceia că făcuse patriei răŭ, dar şi într-aceia că nu fusese credincios prietenului său; molestissime fero quod te ubi visurus sim nescio Cic. fam. 3. 6, 5=tare îmi pare răŭ că nu ştiŭ unde am să te văd. In rom. această conjuncţie ş-a maĭ restrîns conţinutul prin aceia că arată obiectul drept după verbele ce exprimă o ştiinţă oarecare: văd, aud, simt, ştiŭ, presupun, cred, sînt sigur etc. că vine. Dar pentru exprimarea prin quod a acestui raport (pentru care limba latină se servea obişnuit de acuzativul cu infinitiv) sînt urme deja la autorii clasici: equidem scio iam filius quod amet meus istanc meretricem, Pl. asin. 52; legati renuntiarunt quod Pompeium in potestatem haberent, bell. hisp. 36. 1; nox et tua testis dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis, Verg. 9, 289; scio quod virtuti non sit credendum tuae, Phaedr. 5. 2, 13; vides quod aliis leporem excitavi, Petr. 131 (Kühner, Gramm. II, 838), care urme dela al doilea secul în jos devin tot maĭ dese, precum la Apulejus, Justinus, scriptores hist. aug., Eutropius, părinţii bisericiĭ, gramatici

(ibid. 839).—quam=*ca* arăta comparaţia şi timpul după. Prin lărgirea conţinutului această conjuncţie (există numaĭ în dr. şi în Meglen) a ajuns să arăte numai comparaţia între două lucruri egale: el e întocmai ca mine, X cîntă tot aşa de frumos ca şi Y, etc. Conjuncţia din Meglen *ca* cu înţălesul cum, cînd, căci, că, acea din D. *ca* cu înţălesul că, fiind-că, în sfîrşît dr. *ca* din *cu sâ* nu este quam, ci quod şi a căpătat această formă din *cĭ* prin asimilaţie ori disimilaţie către sunetele următoare.—*či*, în vr. *če*, conjuncţie adversativă ('nu trebuia să staĭ, ci să mergĭ') îş are origina prin alunecarea înţălesuluĭ şi prin diferenţiarea formeĭ în relativul *če*—qui, quae, care în latineşte (ca şi în romîneşte, cf. »Acest Ştefan Vodă au avut doĭ feciorĭ, carii, după moartea tătînesăŭ, pricindu-se pentru domnie, aŭ fugit Ştefan, fratele cel maĭ mare, la Cazimir.« Ureche, 134) avea cîteodată înţălesul uneĭ conjuncţiĭ copulative: centuriones nutu vocibusque hostes, si introire vellent, vocare coeperunt, quorum (=sed eorum) progredi ausus est nemo, Caes. b. g. 5. 43; magno studio Lucullus philosophiae deditus fuit in ipso bello, in quo (et in eo tamen) ita magna rei militaris esse occupatio solet, ut non multum imperatori sub ipsis pellibus otii relinquatur Cic. acad. 2. 2, 4 (Kühner, Gramm. II, 871).—Qualis, care servea pentru a forma propoziţiĭ atributive la *talis* şi chiar în acest serviciu era concurat de qui (Kühner, Gramm. II, 841), avea prin urmare o sferă foarte restrînsă, ş-a lărgit-o aşa de mult, încît a înlocuit pe acest din urmă, dar pe de altă parte ş-a perdut vechiul înţăles, pentru care s-a simţit atuncĭ nevoe de o nouă conjuncţie, *precum* (Cu toate acestea încă rar *care*=qualis, de ex. Miron Costin, I, 449 »Acel fel de oaste este tot în her, temeinică oaste foarte, şi neînfrîntă, ales de oştile care sînt ale noastre şi munteneştĭ.«). Inceputurile aceşteĭ schimbărĭ de înţăles se găsesc deja la clasicĭ: senem nardo perunctum, quale non perfectius meae laborarint manus, Hor. epod. 5, 59; animae, qualis neque candidiores terra tulit neque quis me sit devinctior alter, Hor. s. 1. 5, 41 (ibid. 975).—Prepoziţia de arăta în lat., însă rar, persoana şi lucrul despre care se ştie ceva: de Africano vel jurare possum non illum iracundia tum inflammatum fuisse Cic. tusc. 4. 22, 50; de quo exploratum sit tibi eum rediturum Cic. Att. 4. 15, 3; erat rumor de Transpadanis eos jussos IV viros creare Cic. Att. 5. 2, 3; de hoc Verri dicitur habere eum perbona toreumata, Cic. Verr. 4. 18, 38; de poena possumus equidem dicere eam cuncta mortalium mala dissolvere, Sall. c. 51, 20 (ibid. 526). Este înţălesul pe care-l exprimă în romîneşte de obiceiŭ 'despre', 'în ce priveşte', şi maĭ rar *de*,

dupăcum se vede din traducerea unuia din ex. de mai sus: despre Africanus (in ce priveşte pe A., de A.) aş pute chiar jura că nu s-a înfuriat atunci. Acest înţăles al lui *de* s-a întins tot mai mult, pănă cînd a devenit mijlocul principal de exprimare al acestui raport nu numai pentru cuvinte, ci şi pentru propoziţii: de mine (în ce mă priveşte pe mine), de cutare lucru (în ce priveşte cutare lucru), de va veni (în ce priveşte faptul că va veni), de George este om de treabă (în ce priveşte faptul că George este om de treabă), etc. Şi propoziţia a primit la o asemenea construcţie ori forma propoziţiei principale, ca în exemplele de mai sus, ori pe acea a propoziţiei subordinate subiective cu *câ*, şi deca se sfrăşiră aceste« Vor. VII, 3 (primitiv: şi în ce priveşte faptul că se sfîrşiră acestea). Dela acest înţăles însă, exprimat prin 'în ce priveşte', pănă la acel expimat în lat. de conjuncţia *si* este numai un pas (compară 'eŭ mă duc, iar în ce priveşte că va veni X după făgăduinţa dată, să-i spui să mă aştepte' cu 'eu mă duc, iar dacă va veni X. etc'). Cînd acest pas a fost făcut, o ruptură s-a produs în înţălesurile prepoziţiei de: înţălesul de conjuncţie s-a separat din ce în mai mult de acel de prepoziţie, vechea însemnare comună 'în ce priveşte' s-a perdut şi aŭ rezultat din unul şi acelaş cuvînt două forme gramaticale deosebite: de o parte conjuncţia *de* cu înţălesul de condiţie, iar pe de alta prepoziţia *de* cu tot felul de înţălesuri altele şi care a mai păstrat numai slabe rămăşite din vechia însemnare 'în ce priveşte', odată atit de răspîndită.

IV

γ. ANALOGIA.

23) Cuvintele, după cum am mai spus cu altă ocazie se aşază în grupuri după asămănările ce aŭ între dînsele. Aceste grupuri nu sînt toate tot una de puternic întipărite în minte. Cele mai slab întipărite din toate sînt cuvintele ocazionale, iar cuvintele tip sînt cu atît mai adînc înrădăcinate în minte, cu cît sînt pe baza mai multor cuvinte ocazionale formate. Cuvîntul *om*, de pildă, este mai adînc înfipt în memorie decît cuvîntul *drópie* şi conjuncţia *daca* mai adînc decît conjuncţia *de*. Cuvintele cu mai multe urme, adecă pe baza a mai multor cuvinte ocazionale formate, sînt totdeauna mai gata, mai apte de a intra în cer-

cul conştiinţii decît altele şi de multeori se naşte o luptă între dînsele, care ne vin în minte fără ca să fi fost pofltite, şi între acele cuvinte, de care avem într-adevăr la un moment dat trebuinţă. Cuvintele însă, de care avem trebuinţă, pozează numai înaintea noastră ca nişte modeluri, ele din punct de videre al exprimării cunoştinţilor prin graiŭ sînt lucruri moarte şi noĭ trebue să creăm la fiecare întrebuinţare ocazionala, după aceste modeluri, cuvîntul de care avem trebuinţă. Limba ocazională nu este o reproducere a celei uzuale, aşa ca cum aĭ trage perdeaua de pe un tabloŭ, oridecîteorĭ aĭ vre să-l arăţi privitorilor, ea este o creaţie necontenit repetată, ori o reproducere neîncetată a tabloului în copiĭ: atîtea copii trebue să facĭ, cîţi curioşi se prezintă, tabloul tip, oricîte copii vei fi scos depe dînsul, rămîne cunoscut numaĭ ţie. Cînd cuvîntul însă, de care ai trebuinţă, nu este în de ajuns de luminos ca să lese să i se vadă toate caracterele, cînd tabloul — dacă ni este permis să continuăm, comparaţia de mai sus — nu este destul de luminat ca să-i videm toate trăsăturile, se întîmplă că ceia ce nu videm clar în el se complectează cu caractere dela alte cuvinte mai clare, ce ni s-aŭ prezentat în acelaş timp în memorie, aşa dupăcum la un tabloŭ văzut în penumbră ai presupune caractere dela alte tablouri ce ar fi expuse alăturĭ într-o vie lumină. Voeşti să întrebuinţezi p. II sing. perf. ind. a verbului *lăud*, cuvîntul tip *lăudăš* ţi se prezintă în minte nu tocmai limpede, cu mult mai clar din contra ţi se prezintă alăturĭ cuvîntul tip al p. III sing. dela acelaş timp *lăudă'*, fiindcă întrebuinţările ocazionale ale acestui din urmă aŭ fost mai dese; în locul lui *ă* din *lăudăš* (cum se zicea în vr.), pe care nu-l vezi destul de lămurit, reproduci pe *â* din *lăudâ'*, pe care-l simţeşti mai bine, şi dai astfel naştere cuvîntului *lăudâ'š* (precum se zice azi), pe care mai înainte nu-l avuseş în minte. Şi dacă fenomenul acesta se repetă mai des, uiţi cu vremea cuvîntul mai vechiŭ şi te trezeşti în limbă, fără să vrei, cu un cuvînt noŭ, format prin analogie.

24) Cuvintele tip, care se influinţează astfel unele pe altele, trebuesc să se găsească în acelaş timp în conşti-

inţă. Oricît de adînc ar fi însă întipărit în minte un cuvînt, niciodată nu va pute el oricînd, nepoftit—cum ni-am permis să spunem maĭ sus—să se introducă în cercul luminos al aceleia. O asămănare între cuvinte este condiţia indispensabilă pentru amintirea în acelaş timp a lor, căcı asămănarea le apropie în gruparea ideală a cunoştinţilor şi o cunoştinţă trage totdeauna după sine în aducerea aminte cunoştinţile cele maı apropiate de dînsa. Cu cît asămănarea între cuvinte este maĭ mare, cu atît maı lesne se reamintesc ele împreună şi cu atît maĭ uşor se pot influinţa analogic unul pe altul: formele verbuluĭ *láud* se influinţează maĭ lesne.ele în de ele decît ar influinţa pe acele ale verbuluı *fac*, substantivele se influinţează maı lesne între dînsele decît ar pute ave vreun efect asupra adiectivelor, şi tot aşa maı departe.

Exemplele le vom da după diferitele categorii de cuvinte: nume, pronume, forme, căutînd a pastra şi ordinea subcaţegoriilor.

Substantivele feminine terminate în *â* şi *e* la singular şi *ĭ* la plural sună astăzı *báltâ—bâltsĭ, bucátâ—bucâ'tsĭ, ládâ—lâzĭ, cárte—cârtsĭ, párte—pârtsĭ, etc.* (în vr. *baltsĭ, bucátsĭ, lazĭ, cartsĭ, partsĭ*, etc. In cuvintele acc. pe antepenultima există încă luptă între cele două sunete: *láturĭ* şi *lâ turĭ, áščiĭ* şi *â'ščiĭ, lácrâmı* şi *lâ'crâmĭ*) prin analogia luĭ *prádâ—prâzĭ, sárâ—sârĭ* şi alte cuvinte de acest fel, unde *a* dela singular=*ea* (*preadă, seară), iar *â* dela plural este provenit din *e* prin alunecarea sunetuluĭ (*prezı, serĭ). Singură analogia însă a puţine cuvinte, ca *prádâ, sárâ*, nu este de ajuns pentru a explica influinţa avută asupra unuı grup mult maĭ numeros, ca *báltâ, bucátâ, ládâ*, etc. Pentru aceia trebue să se fi amestecat şi vreun alt principiu de schimbare, anume acel al *clarificariĭ*. Mişcarea s-a întins apoı şi asupra unuia orı două substantive masculine, *câláre—câlâ'rĭ, mâdulár—mâdulâ'ri* (orĭ la acest din urmă pentrucă era şi de genul feminin în vr.? Gast. Chr. index).—*frağ* nu este o excepţie, pentrucă e masculin, *var̆* probabil din cauză că *ĭ* este relativ recent: *vuč=*váče*.

Blîndétsâ, frumusétsâ sînt plurale (în vr. *blîndẹ'tse, frumusẹ'tse*), care, după prefacerea luı *e* final în *â* prin alunecarea sunetuluı, ş-aŭ schimbat numărul prin analogie.

Prin analogia unor cuvinte ca *argă* pl. *argéle*—argilla, *câtsĕă* pl. *câtséle*—catella, *cordĕă* pl. *cordéle*—*cordella, *mĭa* pl. *mĭéle*—agnella, *mâsĕă* pl. *mâséle*—maxilla, *nuĭă* pl. *nuĭéle*—novella, *stĕă* pl. *stéle*—stella, *ša* pl. *šéle*—sella, *vitsĕă* pl. *vitséle*—vitella şi în general a cuvintelor cu suf. *-élla*, *purčă* pl. *purčéle*, *porumbĕă* pl. *porumbéle*, *pĭetrĭčă* pl. *pĭetrĭčéle*, *vâlčă* pl. *vâlčéle*, etc. au căpătat forme de plural în *-ļe* substantivele terminate la singular în vocală accentuată: *andrĕă* pl. *andréle*,—vg. nadala? (Hasdeu Etymolog.), **ba* pl. *bále*—bava C., *bucčă* pl. *bucčéle*—turc. bogča, *boĭă* pl. *boĭéle*—turc. boja, *basmă* pl. *basmále*—turc. basma, *curĕă* pl. *curéle*—corrigia, *cafĕă* pl. *caféle*—ngr. (din turc.) καφές, *canapĕă* pl. *canapéle*—ngr. καναπές, *cuvuvĕă* pl. *cucuvéle*—ngr. κουκουβάγια, *nargilĕă* pl. *nargiléle*—turc. nârgîle, munt. *ocă* pl. *ocále*—turc. oka, *pară* pl. *parále*—turc. pâra, *paftă* pl. *paftále* turc. pafta, *perdĕă* pl. *perdéle*—turc. perde, *tablă* pl. *tablále*—turc. tȧbla, *vîntrĕă* pl. *vîntréle*—vsl. vętrilo, *za* pl. *zále*—mgr. ζάβα, *zâbrĕă* pl. *zâbréle*—vsl. zabralo, *zi* pl. *zile*—dies, etc. Dar analogia a lucrat şi la singularul acestor cuvinte: fiindcă articulat sună *argăŭa*, *câtsĕăŭa*, *cordĕăŭa*, etc. (unde *ŭ*=*ll.* vezı pag. 33), apoı sună şi *andrĕăŭa, bucčăŭa, basmăŭa,* etc, şi fiindcă la singular aŭ sunat în vr. (şi sună încă dialectal) *stĕăo* orĭ *stĕăŭâ, šăo* orı *šăŭâ,* etc., apoı s-a zis şi *ziŭâ,* de ex., unde forma de analogie a continuat de a trăi, alăturı cu cea maı veche *zi*, chiar dupăce forme ca *stĕăŭâ, šăŭâ* s-aŭ perdut orı s-aŭ maı păstrat numaı pe alocurea. Mişcarea s-a continuat apoı asupra adiectivelor, unde aŭ rezultat formele: *grĕa* pl. *gréle*—*grevis, *rĕa* pl. *réle*—rea, mr. (Miklosich Vocal. II, 39 şi Olimp 72) *năo* pl. *nále*—nova. Acelaş lucru s-a petrecut la pronume. Forme ca *ĭa* pl. *ĭéle*—illa, *acă* pl. *acéle*—ecc-illa aŭ dat naştere prin analogie la *mĕa* pl. *méle*—mea, *ta* pl. *tále*—tua, *sa* pl. *sále*—sua.—Tot analogia explică pentruce la substantive se întîlneşte maı des şi maı îndelungat timp forma cu *-o* orı cu *-ŭ* la singularul nearticulat, *stĕăo* şi *stĕăŭâ*, *šăo* şi *šăŭâ*, etc, iar la adiective maĭ rar şi maĭ puţin timp (în vr. cu greu se vor întîlni forme ca **rĕăo* saŭ **rĕăŭâ*, *grĕăo* saŭ *grĕăŭâ;* astăzı în dr. nu se pominesc, după cît ştiŭ; numaı în mr. D. Olimp, Meglen *răo*, *răŭâ*, Meglen *grẹo*. cf. Olimp 72): la substantive, în adevăr, formele articulate se întrebuinţează maı des decît la adiective şi aŭ putut prin urmare ave maĭ puternică influinţă asupra formelor nearticulate corespunzătoare unde *-o*, *-ŭ* aveaŭ tendinţa de a căde, deasa întrebuinţare a luı *stĕăŭa* adecă a făcut să se păstreze maı mult timp *stĕăo* şi *stĕăŭâ*, rara întrebuinţare a luı *grĕăŭa* a făcut să cadă *-o* s-au *-ŭ* din **grĕăo*, **grĕăŭâ* maı degrabă.—In sfîr-

şît astfel se explică pentru ce pronumele *ia*, *acá*, unde a trebuit să existe odată un *-o* orı *-ŭâ* finalı, **iáo* orı **iáŭâ*, **acáo* orı **acáŭâ*, nu se găsesc nicăiri cu aceste din urmă forme: la dînsele neexistenţa unor forme articulate n-a putut împedeca prin analogie căderea acelor hipotetice terminaţii.

Din cele cinci declinări nominale latineşti am moştenit Romînii trei şi din cele şase forme cazuale latine am moştenit numai cîteuna pentru singular şi una pentru plural. Lui casa corespunde în rom. *cásâ* sing., *cáse* plur. (la unele substantive din această clasă este la plural terminaţia *-ĭ* = *-e*), luĭ bona *búnâ* sing. *búne* plur.; lui dominus corespunde *domn* sing. *domnĭ* plur., lui bonus *bun* sing. *bunĭ* plur.; lui pars corespunde *parte* sing. *pârtsĭ* plur., lui viridis *vérde* sing. *verzĭ* plur.

Căruĭ caz anume latinesc corespunde forma romînească nu este uşor de spus decît în foarte rarĭ înprejurări: lui *om* de pildă corespunde sigur homo, dar lui *óamenĭ* îi corespunde oare nominativul latin ori mai de grabă acuzativul? Şi aceiaş întrebare se naşte la *cásâ*, *cáse*, *domn*, *párte*, etc. = casa ori casam? casae ori casas? dominus ori dominum? partem ori parte? casam pus într-un monument popular oarecare pentru casa nu probează nimic, deoarece *m* final nu se mai auzea deja de mult şi cele două cazuri, nominativul şi acuzativul, confundîndu-se unul cu altul, *casam* pentru *casa* era probabil o scriere la întîmplare din partea unui scriitor care se servea de forme vechi fără ca să le priceapă. In realitate în *cásâ, cáse, domn, párte,* etc. se ascund tot felul de forme latine. Prin căderea consunantelor finale şi prin confuzia vocalelor neaccentuate s-au confundat în latineşte cazurile unul cu altul, la decl. I. sing. s-au confundat nom. acuz. ablat., la plur. nom. dat. acuz. ablat.; la decl. II sing. nom. dat. acuz. ablat., la plur. nom. dat. ablat.; la decl. III sing. gen. dat. acuz. ablat., la plur. nom. acuz. Şi rezultă astfel cam schema următoare:

sing.	nom.	casa	domno	par
	gen.	case	domne	parte
	dat.	case	domno	parte
	acuz.	casa	domno	parte
	abl.	casa	domno	parte
plur.		case	domne	parte
		casaro	domnoro	partio
		case	domne	partebo
		casa	domno	parte
		case	domne	partebo

unde *e* final a putnt tot aşa de bine suna ca *i*, *o* final a putut suna ca *u*, deoarece aceste vocale s-aŭ confundat în domeniul limbilor romanice şi se confundă încă unele cu altele, cînd sînt neaccentuate. De aici pe de o parte confuzia scriitorilor incnlţı la întrebuinţarea formelor clasice: a latus, ab aedem, ab Isem, af balinearium lacum, af Capuam, cum conjugem suam, ante fronte, ob meritis, per qno, in vinculis missus, etc. (Diez. Gr.[v] 411), iar pe de alta tendinţa formelor mai rari de a dispăre înaintea celor mai întrebuinţate: astfel aŭ dispărut cu puţine resturi genitivele şi dativele singulare, genitivele plurale, dativele şi ablativele plurale -bus.

In acest mod a rezultat pentru limbile neolatine o declinare cn o singură formă pentru singular şi una pentrn plural. Nnmai in vechea franceză şi vechea provensala s-au pastrat la masculinele imparisilabe de declinarea III în -tor şi -o (gen.-onis), la mnlte nnme proprii de origină barbară, la comparative şi la alte cîteva nnme, două cazuri, unul pentru subiect, reznltat din nominativul latinesc, şi altul pentru toate celelalte raporturi, rezultat din cazurile oblice latine; aceasta e signr şi se maĭ poate adăogi numai atît ca o coexistenţă a nominativului alături cn cazul oblic a avnt poate loc în numitele limbi şi la o parte din cuvintele declinării II, precum şi la o parte din femininele declinarii III, căci -*s*, ca semn distinctiv al snbiectului la asemenea cnvinte nu poate fi negreşit o invenţie a gramaticilor, deoarece se găsesc urme de dînsul chiar în cele mai vechi monnmente ale literatnrii provensale şi franceze (sec. IX). Analogia a răspîndit apoi pe acest -*s* al nominativului în vechea franceză şi vechea provensală la tot felnl de cuvinte, care nu-l moştenise direct din latineşte.

Limba romînă, conform cu ceia ce s-a petrecut la celelalte limbi romanice, are şi ea numai cîte o formă la singnlar şi la plural: *cásâ* plur. *cáse*, *domn* pl. *domnĭ*, *párte* pl. *pârtsĭ*. Cu toate acestea la I decl. sing., atuncĭ cînd nnmele este însoţit de un pronnme la gen. dat., apare alătnri cu -*â* o a doua formă -*e*: *aceştei cáse*. A presupune că acest -*e* ar fi o terminaţie de caz latinească păstrată alăturĭ cu cealaltă, de pildă nominativul latin -a, orĭ genitivo-dativul -e (-*â* ar fi atunci din acuzativ-ablativul latin eşit), atuncĭ cînd nicĭ limbile franceză şi provensală, cele atît de favorabile declinăriĭ cu două caznri, nu prezintă nicio urmă de o asemenea declinare la temele în -a, este lncru atît de greŭ, încît, numai dupăce veĭ fi încercat zadarnic oricare alt mijloc de explicare, ai pute să-l puĭ înainte.

Lambrior, plin de caznl regim şi snbiect al limbiĭ vechĭ

franceze, a presupus (Carte de cit. XI sqq.) în acest *-e* pe nominativul latin -a și a dat naștere aceluĭ joc de lanternă magică prin care s-aŭ ivit tot felul de spectre ale cazuluĭ regim și subiect în fantazia gramaticilor noștri, astfel că a găsi cazurĭ regim și subiect trecea drept mare înțălepciune (cele maĭ multe a descoperit Ioan Nădejde în Gramatica limbeĭ române, Iașĭ 1884).

Pentru a-ș susține preconceputa părere L. a trecut cu viderea multe lucrurĭ și a descoperit multe legĭ pripite. *-â* neacc. final, de ex., ar proveni din căderea unuĭ *-m* final și din lăsarea în urmă a uneĭ 'răsuflărĭ' pe nas. Insă aceasta e falș din două motive. *m* de la terminațiile declinărilor și conjugărilor a căzut în secul III în limba cărturarilor și încă din secul I după Chr. nu se maĭ pronunța de popor, astfel încît răsuflarea pe nas va trebui să o considerăm ca moștenire lăsată de limba latină tuturor limbilor romanice; și ne întrebăm în acest caz, cum se face că singură limba romînă, care este foarte puțin favorabilă nazalizăriĭ vocalelor, a păstrat cu sfințenie această moștenire și a modificat din pricina eĭ acuzativul altfel decît nominativul, iar limbile franceză și portugheză, care aŭ atîtea vocale nazalizate, aŭ perdut-o fără urmă — pentrucă nicio deosebire, cît de mică, nu se găsește între nominativ și acuzativ la temele *a*, din cele maĭ vechĭ timpurĭ de cînd se scrie în aceste limbĭ până astăzĭ, cutoatecă nu rămîne îndoială că și nominativul și acuzativul latinesc aŭ contribuit la formarea declinăriĭ lor—? Apoĭ *a* final neaccentuat, pentru a se preface în *â*, n'are de fel trebuință de nazalizare, și regulat sufere această schimbare în următoarele cazurĭ: a) la 3 p. s. indic. *láudâ*, b) la 3 p. pl. indic. *láudâ*, c) la 3 p. s. conjunct. *zícâ*, d) la 3 p. pl. conjunct. *zícâ*, e) la imperat. *láudâ*, f) *afárâ=foras*, g) însfîrșit la singularul declinăriĭ I *casa, masa*, etc = casa orĭ casam orĭ casā, mensa orĭ mensam orĭ mensa etc.— *-a* neacc. latin ar da după L. naștere luĭ *-e* în romîneşte: *cuvínte*— conventa, *tímpurĭ*— tempora. Insă aceștĭ *-e*, *-ĭ* de la terminațiile neutrelor sînt un simplu product de analogie, provocat de terminațiile plurale masculine și feminine!

Tiktin îș dă bine socoteală de greutatea lucruluĭ. »Macarcă știe multele dificultățĭ care se opun identificăriĭ romîneșculuĭ *cáse* cu genitivul-dativul latin *casae*,« dar tot se hotărăște pentru această identificare din cauză că părerea luĭ Miklosich (Vocal. III, 15) cumcă *case* este provenit din forma articulată vr. *cásâeĭ* prin schimbarea luĭ *â* neacc., urmat de *e*, în *e*, i se pare neadmisibilă din cauza luĭ *pásâre*, *Dúnâre*, a verbelor de tipul luĭ *hópâe* și maĭ ales din cauza

aceia că Miklosich a trecut cu vederea că »forma genitivo-dativului singular are loc și în legături ca *uneĭ cáse, aceșteĭ mése, pâdúriĭ ceĭ dése,* etc., unde niciun factor de asimilație nu există și totuș nu se zice *cásâ, masâ, dĕásâ.*« Zeit. XII, 231. Maĭ întîiŭ însă nu este exact că »*pásâre* în toată literatura maı veche, de la Vor. începînd,« s-ar fi găsind excluziv întrebuințat și că *pásere* ar fi »o formă etimologică la scriitorii maı noı.« In texturı vechı de tot forma *pásere* apare (Gast Chr. indice, cf. pag. 28). Apoı pe un cuvînt cu etimologie atît de obscură, ca *Dúnâre*, să te bazezı, este cam periculos. In verbele de tipul luĭ *hópâe* se păstrează *â* prin analogia celorlalte forme unde *â* apare (*hopâésc, hopâí, hopâıám,* etc.), precum și maı ales prin principiul *clarificariĭ*, care face că *-âe* este simțit ca formă gramaticală cu un anumit înțăles și prin urmare ținut în loc în schimbările pentru care ar ave tendință prin alunecarea sunetuluı. In sfîrșit *uneĭ cáse, aceșteĭ mése, pâdúriĭ ceĭ dése* sînt producte ale analogieĭ.

Deja în Intr. 68 am dat explicarea următoare, care va reproduce numaĭ în maı multe cuvinte aceia ce s-a spus prea pe scurt acolo. In vr. din sec. XVI se găsesc exemple de genit.-dat. articulat *-â*: *Sárâei, strâmŏášâei, zíoei (zío = zíŭâ)*, Cip. Princip. 131; acelaș lucru se petrece mr. D. *cérâlei* (caruluı) — alb. *cerâ*, Olimp *ali doámnâ, ali stĕáŭâ* 70, Meglen *stę'ulâ* (steleı) = **stęŭâlâ* 26 (însă *primavérelâ* [primăvereı] 77) și in istr. *alu cásę (ę = â)* 77. Fiindcă însă *â* neacc. se preface în *e*, cînd este urmat de un *e* neacc. (pag. 28), apoĭ **cásâei* s-a prefăcut în *cáseei, *besĕárecâei* în **besĕárececeei*, **gúrâei* în **gúreei,* etc. (Miklosich Vocal. III, 15). Apoı, orı că ceı doı *e* s-aŭ contopit (ceia ce nu-ı imposibil), orı că *-ei* (saŭ-*ĭei*, *vr. și mr. *ľei*) s-a prefăcut în *i* (asupra acestuı punct Tiktin în Arhiva Iașı I, 666 sqq.), aŭ rezultat formele *cásei, *besĕárecei, *gúrei* și în sfîrșit, prin confuzia formelor *cáse, *besĕárece, *gúre* cu pluralul, *casei, besĕárecii, gúrii.* Formele neinfluințate de plural s-aŭ maı păstrat numaı în puține cuvinte, precum *ínimeĭ* (an. 1691), *învâtzâtúrei, muncei* (an. 1751), dacă nu vor fi cumva numaı niște neconsecvențe în scris (la Tiktin l. c.). Acest fenomen s-a petrecut pretutindenı în dr. de la începutul secoluluı al XVI încoace, precum și pe alocurea în mr. (Miklosich Vocal. III, 15). Iar din starea maı veche s-aŭ maı păstrat până astăzı numaı genitivo-dativele substantivelor terminate în *-ca, vácâĭ* al. cu *vácíĭ*, *Anicâĭ*, etc. Articulul însă nu s-a întrebuințat totdeauna, cum se întrebuințează acum în dr., la sfîrșitul numelor comune și numelor proprii feminine. Pe de o parte în multe dialecte romîneștı chiar astăzĭ articulul se

întrebuințează de preferință la început, astfel în istr. *alu ómu* (omuluı), *alu ómiri* (oamenilor), *alu cásę* (caseĭ), *alu mulę́rele* (muierilor), 77, în Meglea *lu dómnu* (gen. domnuluı), *lu fráteli* (gen. fratelui), *lu stę́ŭa* (steleı), *lu mulárĕa* (muierii), 25, Olimp *al dómnu* (domnuluı), *al fráte* (fratelui), *ali doámnâ* (doamneı), *alĭ stĕáŭâ* (steleı), *alĭ adunáre* (adunăriĭ), *al lémnu* (lemnuluı), *al córpu* (corpuluı), iar pe de alta chiar în vr. se găsesc exemple, *ii Sára* (Sareı), *ii Tamár* (Tamareı), *ei Véneri* (Vinerii), *ei credíntsâ* (credintsiĭ), *a lor bârbátsi* (bărbaților), Intr. 67. Intr-un timp oarecare, nu cu mult înainte de sec. XVI, articulul era așa de mobil prin urmare, încît se putea pune tot atît de bine la începutul ca și la sfîrșitul cuvintelor, **ei cásâ* și **cásâei* eraŭ tot atît de întrebuințate pe atuncı. Cînd s-a schimbat prin alunecarea sunetuluĭ **cásâei* în *cáseei*, aŭ existat o bucată de vreme **ei cásâ* și *cáseei* una lîngă alta, pănăce forma din urmă a influințat prin analogie pe cea dintîiŭ, astfel că a rezultat forma **ei case*. Acest **ei case* însă forma un membru dintr-o grupă, unde intraŭ toate pronumele de genitiv-dativ singulare: **ačéštei cásâ*, **ačélei cásâ*, **câ'rei cásâ*, **orìcârei cásâ*, etc., și, fiind el cel maı întrebuințat din toate, a transformat prin analogie pe celelalte: dupăce aŭ existat o bucată de vreme una lîngă alta formele **ei cáse* și **acéštei cásâ*, s-a schimbat cu timpul forma a doua, prin analogia celeı dintîiŭ, în *aceštei case*. Și însfîrșit, dupăce s-a îndeplinit această operație la numele în *-â*, s-a întins prin analogie și asupra celor în *-e*. Dupăce adecă s-a deprius urechea să audă la numele cele atît de numeroase ale declinării întîia, atuncı cînd numele este însoțit de un pronume la genitiv-dativ, o formă identică cu acea a pluraluluı, a cerut numaĭ decît o asemenea formă identică cu a pluraluluı și la numele declinării a treia: dupăce aŭ existat o bucată de vreme *ačéštei cáse, mése, inimĭ, lâzĭ* al. cu **ačéštei cárte, párte, plĭ'nğere, mŏárte,* aŭ transformat prin analogie cele dintîiŭ, ca maı întrebuințate, pe cele de al doilea în *ačéštei cârtsĭ, pârtsĭ, plĭ'nğerĭ, mortsĭ.*

Terminația plur. a neutrelor *-a* a dat sigur în romînește prin alunecarea sunetuluĭ *-â*: **lĕámnâ*, **frígurâ*, **pĭépturâ*, **tímpurâ*, etc. Prin analogia însă a celorlalte terminații de plural, *-e* și *-i*, s-a prefăcut acest *-â* în *-e* și *-i*: *lémne, frigurĭ, pĭépturĭ, tímpurĭ*, etc. (în vr. *frígure, pĭépture, tímpure,* astfel că se poate ca prin analogie să se fi prefăcut numaı *-â* în *-e*, iar *-i* de maı tîrziŭ să fie un product al alunecăriĭ sunetuluı).

Analogia este principalul mijloc al derivărilor: după modelul adecă al cuvintelor deja existente, care sînt derivate unele din altele, limba formează altele nouă.

După analogia lui *cŭget* (vit. coto, pr. cug), derivat din cugetare, *comî'nd* (it. sp. comando, pr. coman) din commendare, *cîštig* (it. sp. castigo, pr. chastei) din cîştigare, *dor* (dolor, orı dolus C. ?) din durere, *fŭgâ*, considerat ca derivat din fugire, *gust*, considerat ca derivat din gustare, *port* (portus, agendi ratio C.) din purtare, *scimb* (cambium C.) din schimbare, *šŭer*—sibilus, considerat ca derivat din şuerare, *těâmâ* (it. tema) din temere, *tindâ* (tenda C.) din tindere, *trémur* (it. tremolo) din tremurare, *vóĭe* (it. voglia, pr. vol) considerat ca derivat din voire, *zbor* (it. volo, sp. vuelo, port. voo, cat. pr. fr. vol) din zburare, s-aŭ derivat *ábur* din aburire, *aŭz* din auzire, *botéz* din botezare, *blâ'stem* din blăstemare, vr. *buš* (pumn) din buşire, *buc* din îmbucare, *cutrémur* din cutremurare, *dúcâ* din ducere, *dezvâ'ts* din dezvăţare, *grábâ* din grăbire, *hâ'tsurĭ* din înhăţare, *hî'rcâ* din hîrcîire, *învâ'ts* din învăţare, *nâlúcâ* din nălucire, *moácâ* şi **moc* (astăzı numaı în augumentativul *mocán*=*moc+-an) din mocnesc, *pétic* din peticire, *pî'râ* din pîrîre, *râstî'mp* din *răstîmpire vsl. rastōpiti, scindi, *simts* din simţire, *toánâ* din tunare, *vâz* din videre, *zbúčum* din zbuciumare.

Prin analogia lui *argĭntârie* (it. argenteria), derivat din argintar, *ferârie* (it. ferreria,) din ferar, *iconomie*, considerat ca derivat din iconom, *lešie*—*lixia pentru lixia, considerat ca derivat din leş, *porcârie* (it. porcheria, sp. porqueria, pr. porcaria) din porcar, *pâscârie* (it. pescheria) din păscar, etc. (*-ie*=lat.**-ia* pentru *-'ia*) aŭ rezultat *bârbie* din barbă, *bârbâtsie*—bărbat, *čeršitorie*—cerşitor, *câčulie*—căciulă, *cununie*—cunună, *doftorie*—doftor, *domnie*—domn, *drâčie*—drac, *fetie*—fată, *frâtsie* frate, *gâinârie*—găinar, *împârâtsie*—împărat, *mišâlie*—mişăl, *omenie*—oamenĭ, *pâstorie*—păstor, *pĭetrârie*—pietrar, *preotsie* preŏt, *primârie*—primar, *sumetsie*—sumeţ, etc. Intrebuinţat la început numaı pentru derivărı din substantive, acest sufix *-ie* s-a întrebuinţat apoı şi pentru derivărı din adiective: *betsie*—beat, *curâtsie*—curat, *datorie*—dator, *târie*—tare, *trezie*—treaz, prin analogia cărora s-a strămutat accentul în cuvintele slavoneştı *lâcomie*—vsl. lakomiıe, *mîndrie* vsl. mŏdriıe, *veselie*—vsl. veseliıe, pecînd din contra *podgóriĭe*—vsl. podŭgoriıe, *drózdiĭe*—vsl. droždiıĕ ş-aŭ păstrat accentul slavonesc, căcı nu le corespundea un adiectiv care să provoace analogia. Apoĭ din cauza multelor cuvinte terminate în *-ârie* (derivate de la nume în *-arius*), precum *por-*

cârie, pîscârie, etc., s-a considerat *-ârie* ca sufix derivativ şi s-a dat naştere la cuvinte ca *fumârie*—fum, *getsârie*—ghiaţă, *žucârie*—joc, *lupârie*—lup, *lutârie*—lut, *mâtâsârie*—mătasă, *pâlárie (**părărie*)—păr, *stuhârie*—stuh, etc. Şi tot astfel cuvinte ca *mišâlie* al. cu *mišá*, misella, *câčulie*, au făcut să se creadă că *-lie* ar fi un sufix derivativ şi de aici derivate ca *cârtsulie*—carte, *mâčulie*—măciucă. In sfîrşit acest *-ie*, precum şi terminaţiile din cuvinte ca *álbie*—alveus, *árie*—area, *fimeie*—familia, *föáie*—folia, *fúrie*—furia, *iie*—linea, ilia, *matérie*—materia, *mînie*—μανία, *mâtánie*—μετάνοια, *ploáie*—pluvia, *sálbie*—salvia, *scórpie* scorpio, *vie*—vinea, aŭ făcut că cuvinte ca **áščе*—astula, **fúne*—funis, **fríng'e*—fimbria, **ğinğiúâ*—gingiva, **sálče*—salix, **úng'e*—ungula, **gráte*—crates (cf. it. grata, sp. grada, port. grade), şi poate **čáŭâ* să se prefacă în *áščie, fúnie, fríngie, ğínğie, grátie, sálčie, úngie, čéie.*

Din cuvinte ca *buríc*—umbilicus, *furnícâ*—formica, *limbríc*—lumbricus, *mic*—mica, *pic* (onomatop.), *spic* spica, care arată ceva mic, şi unele aŭ putut fi considerate ca derivate, formica—forma, umbilicus—*umbulus (ὀμφαλός), s-a dezvoltat sufixul deminutival *-íc*, cu care s-au făcut derivate ca *Aníca* (port. Anica), *buníc* (sp. bonico), *Petrícâ* (sp. Perico) la Spanioli, Portughezi şi Romîni. La cei dintăiŭ acest sufix s-a diferenţiat de cel vechiŭ prin aceia că a rezistat la prefacerea în tonică a lui *c*: sp. bonico, llanico, menudico, morenico; animalico, asnico, perrico, abejica, barbica, tixerica; Juanico, Perico, Sanchica; însă mendigo, amigo, ombligo, hormiga, lechiga, vexiga, postigo;—port. amoricos, bacinica; Anica; însă amigo, umbigo, formiga, etc. La Romînĭ s-aŭ născut prin mijlocirea lui substantive, *cordícâ*—cordea, *covâtsícâ*—covată, *Domnícâ*—doamnă, *fetícâ* fată, *Florícâ*—floare, *floričícâ*—floricâ, *frâtsícâ*—frate, *purčícâ* purcea, *pâsârícâ*—pasăre, *rînduniéâ*—rîndunea, *scîndurícâ*—scîndură, *surčícâ*—surcea, *turturícâ*—turturea, *ulčícâ* ulcea, *viorícâ*—vioară, *vitsícâ* vitsea,—apoi adiective, *suptsirícâ*—supţire. Iar din derivatele *floričícâ, purčícâ* s-a considerat *č* ca aparţinînd sufixului şi a rezultat astfel un noŭ sufix *-čic*, cu care s-a derivat *vâlčícâ* din vale. In sfîrşit acest sufix *-íc* a provocat prin analogie strămutarea accentului în cuvinte ca *venetic*—**venétic*, *voinic*—**vóinic.*

burátic—bură (?), *bezmétic*—vsl. bezumnŭ, demens, *ernátic*—iarnă, *fluturátic*—fluture, *îndemânátic*—îndămînă, *molátic*—moale, *muierátic*—muiere, *roşátic*—roş, *spulberátic*—pulbere, *suptsirátic*—supţire, *tomnátic*—toamnă, *varátic* vară, prin analogia lui *lunátic*—lunaticus, *sâlbatic*—silvaticus.

bulbúc — onomatop. *bulb, *mâmúcâ* — mamă, *Mâriúcâ* Marie, *Ştefânúcâ* — Ştefan, *tâtúcâ* — tată, *uĭtúc* — uit, prin analogia luĭ dial. *festúcâ* — festuca, dial. *lâptúcâ* — lactuca, *mâčúcâ* — vport. massuca, fr. massue, picard machuque, din *matea, dela care deminutivul mateola la Cato r. r. (Diez W.[v] 208).

albĕátsâ — alb, *bâtrînĕátsâ* — bătrîn, *dulčátsâ* — dulce, *diminĕátsâ* — *demîne (fr. demain, it. domane), *frumusĕátsâ* — frumos, *grĕátsâ* — greŭ, *gîrnĕátsâ* — *goruneaţă — gorun (γρουνός?), *mâtrĕátsâ* — mătură, *negrĕátsâ* — negru, *ostrĕátsâ* — vsl. ostrŭ, acutus, *sînĕátsâ* — sin (cf. Armbrust), *tinerĕátsâ* — tînăr, *viátsâ* — viu, *verdĕátsâ* — verde, prin analogia luĭ *blîndĕátsâ* — blanditia, dial. *molĕátsâ* — mollitia. Din cuvinte ca *bâtrînĕátsâ, diminĕátsâ*, etc. s-a născut un noŭ sufix *-nĕátsâ: cotenĕátsâ* — cot.

După analogia unor cuvinte ca *aliór* — *alliolum, *câpriór* — capreolus, *câpriŏárâ* — capreola, *fičór* — fetiolus, *fičŏárâ* — fetiola, *pičór* — petiolus, *ušór* — *ostiolum, la care s-a strămutat accentul prin alunecarea sunetuluĭ, s-aŭ născut derivatele *bâtrîĭór* — bătrîn, *frâtsiór* — frate, *huĭdičoárâ* — *huidiţioară, *inimĭŏárâ* — inimă, *lâcrâmĭŏárâ* — lacrămă, *liniŏárâ* — linie, *mĭeŏárâ* — mia, agnella, *pâlârioárâ* — pălărie, *rošiór* — roş, *rotunğór* — *rotunzior, *sotsiór* — soţ, *suriŏárâ* — soră, *uličŏárâ* — *uliţioară ; apoĭ deminutive din deminutive, *câlušór* — căluţ + -ior, *câsušŏárâ* — căsuţă, *drâcušór* — drăcuţ, *epušŏárâ* — epuţă, *fetišŏárâ* — fetiţă, *foišór* — foiţă, *frunzišŏárâ* — frunzuţă, *grosišór* — grosuţ, *gurišŏárâ* — guriţă, *mesišŏárâ* — mesuţă, *puišór* — puiuţ, *micušór* — micuţ, *scurtišór* — scurtuţ, *vâcušŏárâ* — văcuţă ; dela aceste din urmă s-aŭ extras sufixele *-šór*, *-ušór, -išór*, care aŭ fost considerate ca simple şi s-aŭ produs cu ajutorul lor derivate ca : *acrišór* — acru, *atsišŏárâ* — aţă, *boršišór* — borş, *bunišór* — bun, *buzišoárâ* — buză, *cârtsišŏárâ* — carte, *domnišór* — domn, *dulčišór* — dulce, *fetsišŏárâ* — faţă, *frigušór* — frig, *fruntišŏárâ* — frunte, *grîušór* — grîŭ, *ĭerbušŏárâ* — iarbă, *lâmpušŏárâ* — lampă, *locušór* — loc, *lucrušór* — lucru, *lutišór* — lut, *mârišór* — mare, *merišór* — măr, *negrišór* — negru, *orzišór* — orz, *osušór* — os, *oušór* — oŭ, *pînišŏárâ* — pîne, *perišór* — păr, *peštišór* — peşte, *peptišór* — piept, *porcušór* — porc, *prînzišór* — prînz, *pulpišoárâ* pulpă, *scortsišoarâ* — scoarţă, *somnišór* — somn, *spicušór* — spic, *tufušŏárâ* — tufă, *tsârišŏárâ* — ţară, *ungišŏárâ* — unghie, *ušór* — levis+-şor, *vermišór* — vierme, *vîntišór* — vînt, *vitišŏárâ* — vită, *vitsišŏárâ* — viţă.

După analogia unor derivărĭ imediate ca *adumbríš* — adumbreşte, *albúš* — albeşte, *cosáš* — coseşte, *plutáš* — pluteşte, *čomâgáš* — ciomăgeşte, *cručíš* — încruceşte, *desíš* — îndeseşte,

lungĭš — lungeşte, *frunziš* — înfruuzeşte, *codáš* — codeşte, *nuntáš* —nunteşte, *ostáš* — osteşte, *pârtáš*—împărţeşte, *pâunáš* — păuneşte, *pĭetriš*—împetreşte, *râriš*—răreşte, la care aŭ contribuit şi cuvinte ca *fášâ*—fascia al. cu înfăşare, *sâláš*—ung. szállás al. cu sălăşlueşte, precum şi alte cuvinte cu -*š* în terminaţie, care aŭ deprins urechea cu acest sunet, *agrĭš*—*agrestius? (it. agresto, sp. agraz, port. agraço, prov. agras, fr. aigret), *brîndúšâ*—*brundusia? *câmĕšĭ*—camisia, *čirĕšâ*—cerasea, *caš*—caseus, *ališveriš*—turc. alyšweriš, *aldâmáš*—ung. áldomás, *hâĭtáš*—ung. hajtás, *imáš*—ung. nyomás, dial. *rântáš*—ung. rántás, *vâgáš*—ung. vágás, *papistáš*—ung. pápistás, *uriáš*—ung. *oriás*, s-aŭ format cu sufixul -*š*, alipit la diferite vocale, variabile după tema cuvîntuluı, *acoperiš*—acopere, mr. *aúš* (avus)—*au, *astupúš*—astup, *aluniš*—alune, *arcúš*—arc, *arendáš*—arendă, *bâĭáš*—baia, *bastonáš*—baston, *buziš*—buze, *câúš*—*cau (cavus), *čenúšâ*—*cenu (cinis), *cârpeniš*—carpenı, *costišâ* coaste, *culcúš* culc, *cutsitáš* cuţit, *curmeziš* curmează, *dĭavoláš*—diavol, *fâtsiš*—feţe, *frecúš*—frec, *furíš*—fur, *gidúš*—ghidi (turc. gidi), *getsúš*—ghiaţă, *ĭepuráš*—iepure, *împârâtúš*—palat, *înaintáš*—înainte, *inelúš*—inel, *luneciš*—lunec, *locáš*—loc, *mânúšâ*—vr. mînu, *mâritíš*—mărit, *mâruntsiš* mărunţı, *nouráš*—nour, *pungáš*—pungă, *puščáš*—puşcă, *pâpušâ*—pupa, *pârúš*—par, *pĭčorúš*—picior, *picúš*—pic (subst.), *rîndáš*—rînd, *sâčeriš*—săcere, *sutáš*—sută, *suiš*—suiŭ, *tâĭúš*—taiŭ, *tufiš*—tufă.

După analogia luı *câtsĕl*—catellus, *gĭočĕl*—*glaucellus, *inĕl*—anellus, *mišĕl*—misellus, *munčĕl*—monticellus, *purčĕl*—porcellus, *râstĕl* rastellus, *rîndunĕá* *hirundinella (it. rondinella), *sardĕá* (it. sardella), *turturĕá*—turturilla, *vitsĕl*—vitellus, *vâlčá* (it. vallicella, vfr. vaucel) s-aŭ făcut cu suf. -*ĕl* *brebenĕl* (**berbenĕl*)—verbena, *brumârĕl*—brumar, *bunĕl*—bun, *cîntičĕl*—cîntec, *câpetsĕl*—capăt, *čerčĕl*—cerc, *cofâĕl*—*cofoiŭ—cofă, *cortĕl*—cort, *coltučĕl*—coltuc, *cumnâtsĕl*—cumnat, *capotsĕl*—capot, *činĕl*—vsl. činiti (componere), *cîrčĕl*—vsl. krčiti (contorquere), *deĝetsĕl*—deget, *frumušĕl*—frumos, vr. *funičĕl* (ulcer)—fungus, *fuštĕl*—vr. fuşte, *înĝerĕl*—înger, *mâruntsĕl*—mărunt, munt. *nitsĕl* (vr. nişchiţel)—nu ştiŭ cît, munt. *nâsturĕl*—nastur, *negĕl*—neg, *nepotsĕl*—nepot, *pârintsĕl*—părinte, *porumbĕl*—porumb, *pusčĭá*—**pušče* (pustula), *retsĕá*—*retella, *sâpunĕl*—săpun, *scâunĕl*—scaun, *suptsirĕl*—supţire, *šoričĕl*—şoarece, *tinerĕl*—tînăr, *verĝá*—vargă, *voiničĕl*—voinic; cu suf. -*čĕl* *musčĕl*=*muschicel—muşchiŭ, *pâdučĕl*=*păduchicel—păduche, *surčá*=*surchicia—surculus. Din cuvinte ca *brebenĕl, sâpunĕl, scâunĕl* s-a luat sufixul -*nĕl* pentru *încetinĕl*—incet; din cuvinte ca *râstĕl,*

cortél s-a luat sufixul *-tél* pentru *putsintél* puţin, *mititél*= *michitel—mic. Apoi prin analogia cuvintelor terminate în *-él, -ĕá* s-aŭ modificat terminaţiile cuvintelor *pătrunžél* (ori *petrînžél)*—πετροσέλινον şi *vîntrĕá*—vsl. vętrilo.

Din cele cinci declinări latine întîile trei aveaŭ cel maĭ bogat material. Pentru aceia declinările IV şi V aŭ dispărut prin analogie în sînul declinărilor I, II şi III. Aceste din urmă, după perderea prin alunecarea sunetuluĭ a consunantelor finale şi după confundarea prin aluuecarea sunetuluĭ a vocalelor finale (*i*=*e*, *u*=*o*) s-aŭ redus de timpuriŭ la puţinele cazuri înşirate în schema dela pag. 56. Cazurile cele maĭ puţin întrebuinţate s-aŭ izolat apoi tot mai mult, până cînd aŭ dispărut din memorie lăsînd numai slabe rămăşiţe şi declinarea romînească s-a redus în sfîrşit la forma :

	I	II	III
sing.	ă	u	e
plur.	e (i)	i (e)	i

Declinarea IV, dacă s-ar fi păstrat, ar fi avut forma sing. u (astfel un singur exémplu în vr. *mĭ'nu,* prefăcut şi plur. u el astăzi, după analogia decl. I, în *mi'nâ*).

Declinarea V, dacă s-ar fi păstrat, s-ar fi confundat, chiar fără influinţa analogiei, şi numai prin alunecarea sunetului, cu a III-a.

IV declinare se schimbă în a doua şi întîia. Această prefacere începuse deja în epoca clasică: acus—*ac*, *áče;* arcus—*arc, árcurĭ;* cornu—*corn*, *cŏárne;* fructus—*frupt;* fremitus—*frĕámât, frĕámete;* gemitus—*ģémât, ğémete;* gradus—*grad*, *gráde;* gustus—*gust*, *gústurĭ;* lacus—*lac*, *lácurĭ;* latratus—*lâtrát;* manus—*mĭ'nâ;* mugitus—*múğet*, *múğete;* nurus—*nórâ;* pinus—dial. *cin;* passus—*pas*, *paşĭ*; risus—*rîs*, *rî'surĭ;* sonitus—*súnet*, *súnete,* socrus—*sŏácrâ;* sinus—*sîn*, *sî'nurĭ*; tonitrus—*túnet, túnete;* autumnus—*tŏámnâ;* venatus—*vînát;* versus—*viers;* victus—dial. *vipt, vípturĭ*. Pentru trecerea deja la clasicĭ a unor asemenea cuvinte în a II-a declinare vezi Kühner Gramm. I, 242.

V decl. se schimbă în I şi II. dies—*ziŭâ,* facies *fátsâ,* glacies—*gĭátsâ*, scabies—*zgáĭbâ?* series—*şir*. fames—*foáme* nu-l putem considera ca trecut prin analogie în a treia declinare; mai degrabă trecerea s-a făcut prin alunecarea sunetuluĭ. Tot aşa *zi* este un reflex dirèct al lui dies. Despre confuzia decl. V cu I deja la clasici vezi Kühuer Gramm. I, 250.

În sînul celor trei declinări rămase treceri dela una la alta încă aŭ avut loc. Aŭ trecut la declinarea I: aeramen — *arámâ*, aerugo — *ruğínâ* (ori mai bine rubigo?), arma *armâ*, alveus — *álbie*, balneum *báĭe*, battalia — *bâtáĭe*, cadus cadă, cingulum — *cíngâ*, damnum — *dáunâ*, falx — *fálcâ*, filix — *ferĕágâ*, frons — *frúnzâ*, glans — *gíndâ*, grando — *grîndinâ*, calathus — *gâlĕátâ*, humus — *húmâ?* ilia — *íĭe*, licium — *íts î*, legumen — *legúmâ*, marmor — *mármurâ*, milia — *míĭe*, morum — *múrâ*, nux — *núcâ*, nix — *nĕáúâ*, ostium — *úşâ*, pomum — *pŏámâ*, ros — *róúâ*, radius — *ráza*, splen — *splínâ*, spodium — *spúzâ*, secale — *sâcárâ*, scorpio — *scórpie*, soror *sórâ*, toxicum — *tópsicâ*, tussis — *túsâ*, viridia — *várzâ*, vitis *vítsâ*, verbum — *vórbâ*. Şi odată trecute la declinarea I, ş-aŭ schimbat şi genul după majoritatea genurilor aceştei declinări; astfel au suferit schimbări de gen aeramen, arma, alveus, balneum, battalia, cadus, calathus, cingulum, damnum, frons, glans, ilia, licium, legumen, milia, morum, ostium, pomum, ros, radius, splen, spodium, secale, scorpio, toxicum, viridia, verbum. Deja în lat. cingula, Ostia, Georg. Lex. — Au trecut la decl. II: aer *áer*, altare — *altár*, arbor — *árbor*, bos — *boŭ*, capo dial. *câpún*, carpa — *crap*, fur — *fur*, follis — *foiŭ*, imperator — *împârát*, lenis — *lin*, martyr *mártur*, nepos — *nepót*, palea *paiŭ*, pavo — *pâún*, palumbes — *porúmb*, pantex — dial. *pîntec*, pulex — dial. *púrec*, spica — *spic*, sorex — dial. *şŏárec*, tristis — *trist*, tilia *teiŭ*, vervex *berbéc*, vultur — *vultur*, şi în general sufixul -ax, -acis, *citáču* — chitesc, *fugáčŭ* fugax, *trâgáčŭ* — trag, etc. Şi aceste cuvinte ş-aŭ schimbat genul după analogia celorlalte cuvinte de I declinare, astfel altare, arbor, paiŭ, spica, tilia, uber aŭ devenit masculine. Deja în lat. spicus, în inscr. tristus. Georg. Lex. — Aŭ trecut la decl. III: boletus — *buréte*, charta — *cárte*, gener — *ğínere*, limpidus — *límpede*, muria — *moáre*, peduculus *pâdúce*, rapidus — *râ'pede*, vespa *véspe*. Deja în lat. gener, generis, Georg. Lex.

La unele din aceste treceri dela o declinare în alta se pot observa influinţele de analogie mai lămurit, la altele nu. Astfel arma, battalia, ilia, licia, milia, viridia (poate şi damna ori este *dáunâ* mai degrabă un derivat imediat din dăunare? spodia, toxica, verba) aŭ fost considerate ca singulare; *báĭe* s-a prefăcut după analogia pluralului balneae; humus, soror aŭ trecut la întîia declinare, fiindcă cu formele rezultate din alunecarea sunetului hum şi sor (astfel în vr. şi dial.) eraŭ foarte izolate faţă cu restul substantivelor din a doua declinare (cele mai multe masculine), încît orĭ trebuiaŭ să-ş schimbe genul după formă,

orĭ să-ş schimbe forma după gen; asupra luĭ aeramen, legumen aŭ influinţat poate cuvinte ca *mámâ*, *scámâ*; la falx avem probabil a face cu o diferenţiare; arbor, spina, tilia aŭ trecut la a II declinare din cauză că aicı se găsesc cele maı multe numirı de arborı; altare pl. altaria aŭ devenit rom. *altár* plur. *altáre* numaı prin alunecarea sunetuluı, fără influinţa analogieı şi tot aşa imperator — *împ'ărát*; *boŭ*, *fur*, *foĭŭ* (în vr. şi dial. *föále*), *câpún*, *mártur*, *pâún*, *porúmb*, *pî'ntec*, *púrec*, *šoárec*, *berbéc* (vr. şi dial. *berbéče*), *vúltur*, *fugáčŭ*, *trâgáčŭ* sînt formate după analogia majorităţiı cuvintelor masculine cu pluralul în -i, care sînt de a doua declinare; muria a ajuns în starea actuală numaı prin alunecarea sunetuluı, fără amestecul analogieı: =*moar'e, moare. Dar pentru ce *álbie*, *cádâ*, *frúnzâ*, *grîndinâ*, *spic*, *buréte*, *cárte*, *límpede*, *râ'pede*, *véspe*, etc.? Macar că şi aicı observăm urmele analogieı (căcı este sigur de pildă că *frúnză* este înfluinţat de plur. *frunzĭ*, *véspe* [pentru *veaspă] de plur. *vespĭ*), ele nu sînt îndestul de satisfăcătoare, cel puţin aşa ne par nouă.

In mijlocul uneia şi aceleiaş declinărı ş-au schimbat genul *cárpen*—carpinus, dial. *cin*—pinus, *čiréš*—cerasus, *fag*—fagus, *frásin*—fraxinus, *iníper*—juniperus, *mâr*—malus, *mur*—morus, *prun*—prunus, *páltin*—platanus? *pom* pomus, *plop*—populus, *pâr*—pirus, *pĭérsic*—persicus, *ulm*—ornus? *soc*—sabucus, *spin*—spinus, din cauză că majoritatea cuvintelor de a doua declinare sînt masculine, ĭar *cále*—callis (deja în lat. Kühner Gramm. I, 236), *cúlme*—culmen, *fĭére*—fel, *lúme*—lumen, *lungöáre*—languor, *máre*—mare, *márğine*—margo (deja în lat. Kühner Gramm I, 233), *mĭére* mel, *oáste*—hostis, *pî'ne*—panis, *púnte*—pons, *pásâre*—passer, *púlbere*—pulvis (deja în lat. Kühner Gramm. I, 235), *púnte* pons, *sudöáre*—sudor, *sáre*—sal, din cauză că cele maı multe cuvinte de a treia declinare sînt feminine.

Neutrele ar fi trebuit să aibă la plural prin alunecarea sunetuluĭ terminaţia *-â*: *pĭept* pl. **pĭépturâ*—pectus, pectora. Fiindcă însă toate celelalte terminaţiı plurale sînt *i* orı *e*, s-a prefăcut şi acest *-â* (orı *a*) dela pluralul neutrelor în *e*, care *e* apoı printr-o recentă alunecare a sunetuluı (dela al XVII secul încoace) s-a prefăcut în *i* la terminaţia *-ora*: *cápete*—capita, *câlcî'e*—calcanea, *fúlğere*—fulgura, *fríguri*—frigora, *frî'e*—frena, *gî'turĭ*—guttura, *gémurĭ*—glomera, *pĭépturĭ* pectora, *tímpurĭ*—tempora, *váse*—vasa. Odată astfel schimbate, neutrele aŭ devenit, după analogia

terminaţiilor, masculine la singular şi feminine la plural, ĭar terminaţia *-urĭ (-ure)*, ca cea maĭ întrebuinţată, a început a înlocui terminaţia *-ę̆ adevâ'rurĭ*—vera, *čerurĭ*—caela, *cuĭburĭ*—*cubia, *dósurĭ*—dorsa, *žócurĭ*—joca, *žugurĭ*—juga, *lúcrurĭ*—lucra, *mĭézurĭ*—media, *negótsurĭ*—negotia, *pâ'surĭ*—pensa, dial. *prâturĭ*—prata, *pâmĭ'nturĭ*—pavimenta, *prétsurĭ*—pretia, *râspúnsurĭ*—responsa, *rósturĭ*—rostra, *vâdurĭ*—vada, *vâlurĭ*—valla, *venínurĭ*—venena, şi s-a întins apoi şi asupra multor masculine, care au devenit, după analogia noei lor terminaţii, feminine la plural: *cĭ'mpurĭ*—campi, *cúrurĭ*—culi, *fócurĭ*—foci, *fúndurĭ*—fundi, *fúmurĭ*—funii, *násurĭ*—nasi, *pútsurĭ*—putei, *rĭ'urĭ*—rivi, *trónúrĭ*—throni, *vĭ'nturĭ*—venti, în sfîrşit tot prin analogie *númere*—numeri, *úmere*—humeri.

După analogia lui *apĭ's, apèšĭ, apásâ*—*appenso, *distrâ'm, distrâ'mĭ* (=* [saŭ încă dial?] *distrámĭ*, care s-a prefăcut el însuş în *distrâ'mĭ* prin analogia persoaneĭ I), *distrámâ, întrâ'm, întrâ'mĭ* (avem de făcut aceiaş observaţie ca la *distrâ'mĭ), întrámâ*—trama, la care *â* din pers. I a provenit prin alunecarea sunetuluĭ, aŭ căpătat un asemenea *â adĭ'p, adâ'pĭ, adápâ*—adaquo; *dârm, dârmĭ, dármâ*=*darm, darmĭ, dármâ*—dirimo; *defâ'ĭm, defâ'ĭmĭ, defáĭmâ*—diffamo? (dacă direct din *diffamo* a provenit *defâ'm*, şi *ĭ* s-a întrodus maĭ tîrziu, atuncĭ exemplul nu trebue să intre aici); *îngĭ'ĭm, îngâ'ĭmĭ, îngáĭmâ*—ingauno? (este oare vreo diferenţiare faţă cu *îngĭ'n?*).

După analogia luĭ *súpâr, súperĭ, súpere,* conj. dela supero, *súfâr, súferĭ, súfere*—conj. dela suflero, aŭ rezultat *ápâr, áperĭ, ápere*—apparo (cf. apparare auxilium alicui), *îmbárbât, îmbárbetsi, îmbárbete*—barbatus; decît numaĭ alunecarea sunetului n-a fost străină de această schimbare, cf. pag. 28.

Direct din *dirimo* prin alunecarea sunetului a rezultat *darm, darmĭ, dármâ, dârîmĭ'm, dĭrîmátsĭ, dármâ.* După analogia pluralului s-a schimbat singularul în *dârĭ'm, dârĭ'mĭ, dârĭ'mâ.* Probabil aceiaş operaţie a avut loc la *sfarm, sfarmĭ, sfármâ, sfârîmâ'm, sfârîmátsĭ, sfármâ,* de unde a rezultat singularul *sfârĭ'm, sfârĭ'mĭ, sfârĭ'mâ*—*exfarinare?

dé'dit ar fi dat prin alunecarea sunetului *dzéde* şi *zéde.* Analogia formelor acestui verb, unde *d* se păstrează (daŭ, dam, dat, dare, etc.) a ţinut în loc însă transformarea. Decĭ *déde.*

După analogia persoanelor III sing. indicat. prez. şi pers. II sing. imperat. *-â* (*alĕargâ, láudâ, mînîncâ,* etc.), unde *-â* este provenit prin alunecarea sunetului, aŭ rezultat formele *dâ*—dat, da; *stâ*—stat, sta; *fâ*—fac; vr. şi dial. *vâ*—vade. Iar după analogia lui *daŭ, daĭ, dâ; staŭ, staĭ, stâ* a rezultat *ĭaŭ*—levo, *ĭáĭ*—levas, *ĭe*=**ĭâ*—levat.

Prin alunecarea sunetuluĭ *habere* a dat în rom. **áre,* şi scurtat **a*, alăturı cu care forme, prin diferenţiare, s-aŭ mănţinut *avére* şi *avé: *a, *áre* s-aŭ fixat ca forme ale auxiliaruluı, iar *avé, avére* ca forme ale verbuluı. Pe de altă parte habemus, habes, habet dăduse naştere lui *am, aĭ, a.* Prin analogia infinitivuluı s-a întrodus atuncı forma *are* la III p. sing. prez. şi s-a fixat această formă pentru verb, iar *a* pentru auxiliar. In istr. această influinţă s-a propagat maı mult: *am, ári, áre, áren, árets, áru;* imperat. *aréts.* După analogia luı *lâudáre—lâudám,* etc. s-a format apoı imperfectul *avĕám,* perfect. *avúĭ,* partic. *avút, avînd.*

O comparaţie cu limbile celelalte romanice ne dă bănuiala că auxiliarul *aš, aĭ, ar, am, atsĭ, ar,* a căruı origină a dat atît de mult de lucru gramaticilor, fără ca să devină clară cu toate acestea (Diez, Gramm.ᵛ 598: *aš* = ugrec. ἄς; Miklosich Beitr. Lautgr. 37: *aš* = habessim; Cih. Dict. se declară pentru întîia etimologie; Hasdeu, Etymolog., pentru a doua) trebue să fi derivînd din imperfectul verbuluı *voĭŭ.* In adevăr în it. span. port. prov. franc. pentru futurul indic. serveşte ca auxiliar habeo, it. canterò, span. cantaré, port. cantarei, prov. chantarai, fr. chanterai cantare habeo, iar pentru prezentul condiţ. habebam, it. canteria, span. cantaria, port. cantaria, prov. chantaria, fr. chanterais—cantare habebam;—în rom. pentru futur serveşte ca auxiliar volo, *voĭŭ cîntá,* iar pentru conditional *aš, aĭ, ar, am, atsĭ, ar,* care trebue să fie = volebam. Cu atît maı mult această concluzie se impune, cu cît în vr. alăturı cu *aš cîntá* maĭ exista o formă *vrea cînta* (Introd. 106, tot aşa Olimp, 95), ca şi cum limba ar fi voit să repete vechea procedare. Cu toate acestea nu se poate pricepe cum prin alunecarea sunetuluı ar fi putut eşi din volebam *aš, aĭ, ar*... O formă oarecare a lui *volo* se ascunde însă cu siguranţă în enigmaticul auxiliar şi fenomene ca *dáoar, încăpéoar* (pag. 34), comparate cu altele, ca *încindúa, fiúa,* unde *ŭ* este sigur = *v,* ne arată lămurit că *aš, aĭ, ar*... au trecut prin stările *uaš, *ŭaı, *ŭar..., *vaş, *vaı, *var..., prin transformărĭ de alunecarea sunetuluı suferite în starea de enclisis. Noı propunem următoarele.

aš, *aĭ*, *ar*, *am*, *atsĭ*, *ar* este eşit din prezentul conjunctivului dela volo: volam (Plaut, Luciliu şi inscripț. la Georg. Lex.), *volas, *volat (volit, inscripț. ibid.), *volamus, *volatis, *volant, care a trecut, pentru a ajunge la forma romînă, prin stările **vŏaš*, **vŏaĭ*, **vŏar*, **vŏam*, **vŏatsĭ*, **vŏar*,—**vaš*, **vaĭ*, **var*, **vam*, **vatsĭ*, **var*. Diftongarea a avut loc întîiŭ numaı la persoanele accentuate pe radical, volam, volas, volat, volant şi s-a întins asupra luı volamus, volatis prin analogie, iar pentru prefacerea diftonguluı ŏa în *a* cf. *afárâ* —*afoară, foras, *corásłâ*—*coroaslă, colostra, *dáo* D. doao, duo, *náo* K.—noao, novem, *náo* K.—noao, nova, *ráo* K, D.—roao, ros. Cum că la baza luĭ *ar* nu este cumva volit o probează vr. *arâ* (Vor., apoı Gast. Chr. CXXVIII. Formele *áre* de aicı sînt influințate de *are*—habere), învremece volet a sunat şi în vr. şi astăzı *ŏáre*. *aš*—vr. *áši* il presupun=**árši*—volam sic. »Adeseorı înaintea verbelor sentiendi şi declarandi se pune un demonstrativ, precum hoc, id, illud, ita, sic, pentru a atrage bagarea de samă asupra celor următoare, de ex. sic sentio, non posse animum nostrum esse mortalem.« Kühner, Gramm. II, 531, la care se poate adăogi următorul exemplu: sic veliu existimes, te nihil gratius facere posse Cic. Georg. Wört. ad. voc. 'aş crede că sufletul este nemuritor' ar fi prin urmare =volam sic existimare, animum esse immortalem. Pentru ce nu s-a pus *sic* la toate persoanele, nu este ceva de mirare: numaı cînd vorbim despre propria noastră voință, avem obiceiul să o lămurim. Iar pentru *š*=*rš* cf. *mušc*—*murşc, morsico, mr. *pĕášcâ*—*pearşcă, persica, *mušát*—*murşat, morsus? Miclosich Beitr. Cons. I, 38.

Acest auxiliar se poate pune şi la începutul şi la sfîrşitul infinitivuluı: *aš fáče* şi *fáčerĕ-aš*. In istr. prin analogia luı *-rĕ-aš*, *-rĕ-aĭ*, etc., care aŭ fost considerate ca formînd un singur cuvînt, s-a dat naştere formelor *ręs*, *ręi*, *rę*, *ręn*, *ręts*, *rę* (Hasdeu, Etymolog. 1947).

După analogia luĭ *acrésc* (it. inagrire, fr. aigrir)—acru (acer), *albésc* (albesco)—alb (albus), *amîrésc* (amaresco)—amar (amarus), *mutsésc* (mutesco)—mut (mutus), *apâ's* (*appenso)—pas (pensum), *aprópiŭ* (appropiare)—aproape (prope), *asámân* (assimilo) asemene (assimilis), *aurésc* (auresco)—aur (aurum), *băĭéz* (balneo)—baıe (balneum), *îmbúc* (imbuccare C.)—bucă (bucca), *búčum* (bucinare)—bucium (bucinus), *cârunts ésc* (it. incanutire, sp. port. encanecer) cărunt (canutus), *čerc* (circo)—cerc (circus), *încéiŭ* (it. inchiavare, sp. enclavijar, fr. enclaver)—cheıe (clavis), *încúiŭ* (cuneare)—cuiŭ (cuneus), *încég*

(coagulare)—chiag (coagulum), *încing* (it. cinghiare, sp. cinchar, port. cilhar, prov. cinglar, cenglar, chinglar etc.)—chingă (cingulum), *încrúnt* (cruentare)—crunt (cruentus), *cunún* (coronare)—cunună (corona), *dáunéz* (damnare)—daună (damnum), *îndês* (densare)—des (densus), *deșâ'rt*(deserto C.)—deșărt (desertum), *domnésc* (dominari)—domn (dominus), *domestičésc* (domesticare C.)—domestic (domesticus), *îndulčésc* (indulcare) —dulce (dulcis), *înfâ'š* (fasciare) —'fașă (fascia), *înflorésc* (floresco)—floare (flos), *înfrînéz* (infrenare)—*frîŭ* (frenum), *înfrúnt* (infrontare C.) —*frúnte* (frons), *înfrunzésc* (frondesco) —frunză (frons), *fúlğerâ* (fulgurat)— fulger (fulgur), *afúm*—(affumare C.)— fum (fumus), *afúnd* (affundare C.)—fund (fundus), *furníc* (formicare) — furnică (formica), *îngéts* (glaciare) —ghiață (glacies), *înfúriŭ* (furiare) —*fúrie* (furia), *îngráš* (crassare)—gras (crassus), *îngróš* (ingrossare C.) —gros (grossus), *gust* (gustare)—gust (gustus), *iernéz* (hibernare) iarnă (hiberna), *înnálts* (inaltare C.) —înalt (altus), *încetéz* (quietare) —încet (quietus), *întreğésc* (integrare) întreg (integer), *înžúg, dezžúg* (jugare) jug (jugum), *lâcrâméz* (lacrimare) lacrămă (lacrima), *lârğésc* (largiri)—larg (largus), *limpezésc* (limpidare) — limpede (limpidus), *lupt* (luctor) luptă (lucta), *mutsésc* (mutesco)—mut (mutus), *negrésc* (nigresco)—negru (niger), *netezésc* (nitidare)—neted (nitidus), *înnód* (innodare)—nod (nodus), *înnoésc* (innovare)—noŭ (novus), *înnouréz* (innubilo) nour (nubilum), *númâr* (numerare)—număr (numerus), *orbésc* (orbare)—orb (orbus), *oŭ* (sp. huevar, port. ovar, prov. ouva, ova) — oŭ (ovum), *împânéz* (pennor) —pană (penna), *pâšésc* (passare C.)—pas (passus), *pièpten* (pectinare)—pieptene (pecten), *rârésc* (raresco) rar (rarus), *rotésc* (rotare) roată (rota), *sîngeréz* (sanguinare)—sînge (sanguis), *sâpunéz* (it. insaponare, sp. jabonar, port. ensaboar, fr. savonner) săpun (sapo), *sâréz* (salio)—sare (sal), *scînteïéz* (scintillare) — scînteie (scintilla), *scurtéz* (curtare)— scurt (curtus), *însémn* (insignire) —semn (signum), *asigur* (assecurare C.) —sigur (securus), *sâlbâtâčésc* (it. insalvaticare)—sălbatec (silvaticus), *sorésc* (it. assolare, sp. asolear, vprov. solelhar, etc.) — soare (sol), *însotsésc* (sociare)—sots (socius), *suptsiéz* (subtilio)—supțire (subtilis), *asúd* (sudare)— sudoare (sudor), *suspin* (suspirare)—suspin (suspirium), *întîrziŭ* (intardare)—tîrziŭ (tardivus), *tušésc* (tussio) —tusă (tussis), *umbrésc* (umbrare) — umbră (umbra), *umezésc* (humido)— umed (humidus), *unésc* (unio)—un (unus), *vâduvésc* (viduare)—văduv (viduus), *învecésc* (it. invecchiare, sp. envejecer, port. envelhecer, etc.)—vechiŭ (vetulus), *înveninéz* (venenare) —venin (venenum),—la care sufixele *-ésc* și *-éz* sînt adeseaori prin analogie introduse la prezentul indicativului, conjunctivului și imperati-

vului (după *albésc, mutsésc, aurésc, înflorésc, înfrunzésc, mutsésc, negrésc, rârésc* aŭ căpătat *-ésc amârésc, câruntsésc, domnésc*, etc., şi după verbe ca *botéz*, baptizo, aŭ căpătat *-éz bâiéz, dâunéz, înfrînéz*, etc.), şi care aŭ fost considerate ca derivate unele din altele,—s-aŭ născut *adeverésc*—adevăr, *adîncésc*—adînc, *aĭurésc*—aiurea, *îndóĭŭ* şi *îndoĭésc*—în două, *amî'n*—mîne (*a mîne), *asuprésc*—asupra, *surzésc*—surd, *beşíc*—beşică, *bočésc*—voace (orı=vocare?), *botsésc*—bots, *brîncésc*—brîncă, *car*—car, *câčulésc*—căciulă, *cîrtésc*—carte, *cotésc*—cot, *codésc*—coadă, *coĭésc*—coiŭ, *corâslésc*—coraslă, *crestéz*—creastă, *cruzésc*—crud, *cumpânésc*—cumpănă, *cúrâts*—curat, *datorésc*—dator, *doğésc*—doagă, *dorésc*—dor, *îndosésc*—în dos, *deštépt*—deştept (dispectus), *ferésc* (*afâresc) afară, *fetésc*—fată, *foĭésc*—foaie, *frâğezésc*—fraged, *împârâtsésc*—împârat, *înnaintéz*—înainte, *înnapoéz*—înapoı, *însušésc*—însuş, *lîncezésc*—lînced, *lâtsésc*—lat, *înlâturéz*—în lăturı, *ušuréz*—uşor, *lunğésc*—lung, *mî'niŭ*—mînie, *mârğinésc*—margine, *minunéz*—minune, *muréz*—moare, *multsâmésc*—mulţĭ anĭ, *nimičésc*—nimic, *numésc*—nume, *oštésc*—oştı, *preotsésc*—preot, *râčésc*—răce, *rostésc*—rost, *rošésc*—roş, *rušinéz*—ruşine, *sârbezésc*—sarbed, *însárčin*—sarcină, *îndestuléz*—îndestul, *scortsošéz*—scorţos, *scutésc*—scut?, *spuzésc*—spuză, *stingirésc*—stingheriŭ, *šcĭopéz*—şchiop, *tîmpésc*—tîmp, *turtésc*—turtă, *întreésc*—în treı, *împâtrésc* în patru, *tsârmurésc*—ţărmure, *uneltésc*—unealtă, *vâréz*—vară, *vinetsésc*—vînăt, *vorbésc*—vorbă, *zârésc*—zare. Dela cuvinte ca *câčulésc*, *corâslésc* s-a luat sufixul *-lésc* pentru *hâulésc*—onomatop. haŭ, iar dela altele ca *pâšésc, tušésc*, s-a luat suf. *-šésc* pentru *ceršésc*—cer, *râgušésc*—ravus, *molééšésc*—moale.

Prin derivarea imediată din cuvinte onomatopoeice ca *bâlâlâ'ŭ*—*bâlâlâésc*, *behehé*—*behâésc*, *bîz* (cu *z* sonant, două silabe)—*bîzîésc*, *cîr* (cu *r* sonant, două silabe)—*cîrîésc*, *covítsâ*—*covitsâésc*, **číha*—*čihâésc*, *cíha*—*cihâésc*, *clĕáfa*—*clefâésc*, *fos* (cu *s* sonant, două silabe)—*fosâésc*, *hor* (cu *r* son., două silab.)—*horâésc*, *gaga* sau *gîgî*—*gîgîésc*, *gîlgîl* *gîlgîésc*, *gĭor* (cu *r* son. două silab.)—*gĭorâésc*, *hîr* (cu r son. două silab.)—hîrîésc, *hu*—*huésc*, *huĭdĭó*—*huĭduésc*, *mĭorláŭ*—*mĭorlâésc*, *mólfa*—*molfâésc*, *pîlâláe*—*pâlâlâésc*, *plĭósca*—*plĭoscâésc*, *pîlpîl*—*pîlpîésc*, *pîr* (cu *r* son. două silab.)—*pîrîésc*, *róntsa*—*rontsâésc*, *scelâlá'ŭ*—*scelâlâésc*, *sfor* (cu *r* son. două silab.)—*sforâésc*, *trópa*—*tropâésc*, *tsîr* (cu *r* son. două silab.)—*tsîrîésc*, *tsîtsî*—*tsîtsîésc*, *tsîŭ*—*tsîuésc*, *vîž* (cu *ž* son. două silab.)—*vîžîésc*, *zbîrn* (cu *n* son. două silab.)—*zbîrnîésc* s-aŭ

dezvoltat sufixele derivative *-â* şi *-î,* prin mijlocirea cărora s-aŭ derivat din onomatopoeice *blehâésc—bleah, bombâésc—bomb, boncâésc — bonc, cobîltsîésc—cobî'lts, hâmâésc— ham, hîrcîésc — hîrc, mâcâésc—mac, mormâésc — mor, scîrtsîésc—scîrts, zornâésc—zorn,* apoi *sîcîesc*—sîc (turcesc), şi s-aŭ primit verbele străine *lehâésc*—vsl. liho, abundanter, superflue, dial. *nâdâésc*—vsl. nadeiati, sperare, confidere, *pipâésc*—vsl. pipati, *horhâésc*—ung. horholni,—iar dela un verb ca *gîgîésc* s-a luat suf. *-gîésc* pentru *fožgâésc* din onomatop. *foš.*

După analogia lui *fúmeg* (fumigare), *férec* (it. inferricare, fr. enferger), *încárc* (it. caricare, fr. charger), *žúdec* (judicare), considerate ca derivate prin *-ec* din *car, fum, fier, žude,* au rezultat *adúrmec*—urmă, *descálec, încálec* — cal, *descúrc, încúrc—curĕá, spúmeg*—spumă.

Un cuvînt ca *vî'ntur* (it. ventolare)—*vînt,* ajutat de cuvinte cu sufixul -ulare, precum *scútur*—*excutulare, *spî'nzur* (it. spenzolare, port. pendurar), *trémur* (tremulare C.), *túrbur* (derivat imediat dela turbula, care nu mai există în limbă ?), *ústur* (ustulo), a provocat formaţii analogice ca *desfă'šur, înfă'šur*—faşă, *pícur*— onomatop. pic, a înlocuit forma mai veche în *desprésur, împrésur*—sar (salio) şi a dat forma primitoare pentru un cuvînt străin ca *mâ'tur*—vsl mető, verro.

A doua conjugare latină (tema -e) îş mai păstrase pentru perfect şi participiu numai la puţine verbe sunetul caracteristic: aboleo, deleo, fleo, inoleo, neo, pleo. Formele proprii aceştei conjugări au fost înăduşite la celelalte verbe, pentru aceleaş timpuri, de formele conjugării a treia: augeo, misceo, ardeo, ferveo, jaceo, placeo, respondeo, rideo, sorbeo, sedeo, tergeo, taceo, torqueo, tondeo, teneo, video. Această a doua conjugare prin urmare a trebuit să fie mai slab întipărită în minte decît celelalte trei, pentrucă pe de o parte mai puţine verbe îi aparţin, iar pe de alta pentru că la aceste verbe chiar formele celorlalte conjugări căutaŭ să pătrundă. Astfel se explică pentru ce multe verbe de a doua conjugare aŭ trecut în rom. la alte conjugări: *adâugáre* şi *adâugíre*—adaugere, *árdere*—ardere, *ašâzáre* assidere, *fiĕrbere*—fervere (arh. fervo, fervit. Georg. Lex.) *múlğere*— mulgere, *mišcáre* (deja în lat. miscunt, miscam. etc. ibid.) *râspúndere*—respondere (deja în lat. respondis, respondite, ibid.), *rî'dere*—ridere (deja în lat. rido, ridunt, ridĕre, ibid.), *sorbíre*—sorbere (deja în lat. sorbo, sorbis, sorbit,

sorbitis, sorbamus, sorbère, ibid.), *stérgere* — extergere (deja în lat. extergo, extergunt, extergatur, extergantur ibid.), *témere* — timere, *tŏărčere* — torquere, *túndere* — tondere (deja în lat. tondo, tondunt, tundunt, tondent, ibid.).

Formele de prezent, unde se introdusese un *-ĭ-*, aŭ apropiat verbe ca morior, patior, rapio de a patra conjugare și aŭ provocat trecerea complectă a lor în această din urmă: *murire, pâtsire, râpire. petsire* — petere s-a schimbat supt influința perfectuluı și a participiilor.

bére — bibere, *láre* — lavere au ajuns la starea aceasta numaı prin alunecarea sunetuluı.

Forme ca potes, potest, potestis, potui au apropiat acest verb de a doua conjugare, după care se conjugă azı în rom. (deja în lat. potesse, potesset, potebat).

Dar analogia nu poate explica îndestulător niște schimbări ca *bočire* — vocare (deja în lat. vocıtus, ibid.) *lučire* — lucere, *muıáre* — mollire, *surpáre* — subripere, *scuĭpáre* conspuere, *dârmáre* — dirimere, *suferire* sufferre.

La timpurile moștenite din latinește, prez. imperf. perf. indicativuluĭ, prez. pluscaperf. conjunctivuluı (acest din urmă prefăcut, prin alunecarea înțălesuluı, în timp de indicativ), prez. imperativuluı s-aŭ făcut schimbarĭ de analogie prin influința pe care conjugările orı numerele orı persoanele aŭ avut-o unele asupra altora.

Prez. indic.		
	láud — laudo	*tac* *taco
	láuzĭ *laudis	*tač* — taces
	láudâ — laudat	*tâče* — tacet
	lâudâ'm — laudamus	*tâčém* tacemus
	lâudátsĭ laudatis	*tâčétsĭ* — tacetis
	láudâ — laudant	*tac* — *tacunt
	zic dico	*aúd* — *audo
	zič — dicis	*aúzĭ* — audis
	zíče — dicit	*aúde* — audit
	zíčem — dicimus	*auzím* — audimus
	zíčetsĭ dicitis	*auzítsĭ* — auditis
	zic — dicunt	*aúd* — *audunt

Formele maı dese aŭ schimbat prin analogie pe cele maĭ rarı. P. 1. sing. I și III conjug. *-o* a schimbat pe *-eo* și *-io* dela II și IV conjug. (*acóper* — cooperio, *adáug* — adaugeo, *ard* — ardeo, *aúd* — audio, *dorm* — dormio, *fĭerb* — ferveo, *ıes* — exeo, *ĭ'mplu* — impleo, *torc* — torqueo, *mîn* — maneo, *mor* — morior, *mulg* — mulgeo, *pĭer* — pereo, *plac* — placeo, *râspúnd* — respondeo, *rîd* — rideo, *sar* — salio, *sîmt* — sentio, *sorb* — sorbeo, *šâd* — sedeo, *šterg* — extergeo, *tac* — ta-

ceo, *tem*—timeo, *torc*—torqueo, *tund*—tondeo, *tsin*—teneo, *vâd*—video, *vin*—venio, *zac*—jaceo. Insă dial. *aúz, mîiŭ, pieiŭ, saiŭ, sîmts, tsiŭ, viŭ,*—apoı *mišc*—misceo [unde *-šc*= *-sceo*], *ašâ'z*—assideo, *moiŭ*—mollio, *urzésc*—ordior, ba chiar *voiŭ*—*volio). Apoĭ influinţa s-a întins şi asupra luĭ *-io* dela III conj. (*fac*—facio, *încép*—incipio, *pričép*—percipio, *râpésc*—rapio, *scot*—excutio, *surp*—subripio, *tréc*—traicio, —însă *pâtsésc*—patior, ba chiar dial. *puiŭ*—*ponio, *spuiŭ*—*exponio). P. 2 sing. II, III, IV conj. *-ĭ* a schimbat pe *-*â* dela I conj.—P. 3 plur. III, IV conj. *-unt* a schimbat p. 3 plur. II conj. *-ent*.—Aceiaş formă maĭ deasă *-unt*, ajutată de p. 1 sing., a provocat dispărerea luı *-i-* dela 3 p. plur. la verbe ca *aúd*—audiunt, *fac*—faciunt, etc.

Imperf.	*lâudám*—laudabamus	*tâčám*—tacebamus
	lâudáĭ—laudabas	*tâčáĭ*—tacebas
	lâudá—laudabat	*tâčá*—tacebat
	lâudám—laudabamus	*tâčám*—tacebamus
	lâudátsĭ—laudabatis	*tâčátsĭ*—tacebatis
	lâudáŭ—laudabant	*tâčáŭ*—tacebant
	zičám—dicebamus	*auzĕám*—audiebamus
	zičáĭ—dicebas	*auzĕáĭ*—audiebas
	zičá—dicebat	*auzĕá* audiebat
	zičám—dicebamus	*auzĕám*—audiebamus
	zičatsĭ—dicebatis	*auzĕátsĭ*—audiebatis
	zičáŭ—dicebant	*auzĕáŭ*—audiebant.

P. 2 sig. *-ĭ* s-a născut prin analogia aceleiaş persoane dela celelalte timpurĭ, prez. auzı, perf. auzişı,—de unde *auzĕáĭ* în loc de un **auzĕáŭâ*, cum ar fi sunat probabil această formă prin alunecarea sunetuluı. Tot astfel prin analogia luı *-u* dela 3 p. plur. a prezentuluı, *aúd*—audiunt, s-a născut *-u* la 3 p. plur. a imperfectuluı, *auzĕáŭ*—audiebant.

Perf. Maı întîiŭ dintre formele perfectuluı latine (-vi [-ui], -si, -i) cele maı uzitate (-vi [-ui], -si) aŭ înâduşit cu totul pe cea maı puţin uzitată (-i): *aleséĭ*—elegi, *aprinséĭ*—apprendi, *culeséĭ*—collegi, *prinséĭ*—prendi, *ascunséĭ*—abscondi, *atinséĭ*—attigi, *bâúĭ*—bibi, *câzúı*—cecidi, *cusúĭ*—consui, *crezúĭ*—credidi, *curséĭ*—cucurri, *dâdúĭ*—dedi, *fâcúĭ*—feci, *începúĭ*—incepi, *frînséĭ*—fregi, *lâúĭ*—lavi, *pâtrunséĭ*—pertudi, *perdúĭ*—perdidi, *pričepúĭ*—*percepi, râspunséĭ*—respondi, *rupséĭ*—rupi, *tunséĭ*—totondi, *učiséĭ*—occidi. Numaĭ *fúĭ*—fui; în vr. *ded, féči, vine (vení),* vezı Intr. 105; apoı mr. *fétse* D., *dédu, vin, fétsu* Olimp, *det* Meglen. Şi tot aşa a dispărut -evi: *împlúĭ*—implevi. Apoı la una şi aceiaş conjugare terminaţiile maĭ rarı s-aŭ schimbat după analogia celor maı dese. Exemplele sînt date după conju-

gările romîne. I: *crâpâ'i*—crepui, *frecâ'i*—fricui, *pisâ'i*—pinsi şi pinsui, *plecâ'i*—plicui, *tunâ'i*—tonui. III: *apuséĭ*—apposui, *čerúĭ*—quaesivi, *cernúĭ*—crevi, *crescúĭ*—crevi, *cunoscúĭ*—cognovi, *fierséĭ*—ferbui, *puséĭ*—posui, *spuséĭ*—exposuĭ. IV: *acoperíĭ*—cooperui, *adâuğíĭ*—adauxi, *lučíĭ*—luxi, *râpíĭ*—rapui, *sâríĭ*—salui, *simtsíĭ*—sensi, *sorbíĭ*—sorbui, *urî'i*—horrui. Cu toate acestea *štiúĭ*—scivi.

-ăi (-avi)	-ui (-ui)
lâudâ'i—laudavi	*tâcúĭ*—tacui
lâudâ'šĭ—laudavisti	*tâcúšĭ*—tacuisti
lâudâ'—laudavit	*tâcú*—tacuit
lâudárâm—laudavimus	*tâcúrâm*—tacuimus
lâudárâtsĭ—laudavistis	*tâcúrâtsĭ*—tacuistis
lâudárâ—laudaverunt	*tâcúrâ*—tacuerunt
-sei (-si)	-iĭ (-ivi)
ziséĭ—dixi	*auzíĭ*—audivi
ziséšĭ—dixisti	*auzíšĭ*—audivisti
zíse dixit	*auzí*—audivit
zíserâm—diximus	*auzírâm*—audivimus
zíserâtsĭ—dixistis	*auzírâtsĭ*—audivistis
zíserâ—dixerunt	*auzírâ*—audiverunt

La p. 1. sing. s-a întrodus dela p. 1 sing. ale altor timpuri un *-ŭ*, astfel că formele respective sună (nu numaĭ dialectal) şi *lâudâ'iŭ, tâcúĭŭ, auzíĭŭ, ziséĭŭ*. Aceiaş 1 p. sing. şi 2 p. sing. I conj. sunaŭ în vr. *-áĭ (-áĭŭ), -ášĭ*, astfel că *-â-* este produs prin analogia p. 3.—p. 1 şi 2 pl. sunaŭ în vr. *lâudâ'm, lâudát; tâcúm, tâcút; auzím, auzít; zísem, zíset;* care sînt reflexele directe prin alunecarea sunetuluĭ ale prototipelor latine. Terminaţiile de astăzi sînt producte de analogie supt înfluinţa p. 3 pl., iar formele vechi se maĭ păstrează încă dialectal, precum în mr. şi pe alocurea în dr. —p. 1 sing. *-séĭ* avea în vr. (şi azi în mr.) forma *-šĭ (-šĭŭ)*, reflex direct prin alunecarea sunetuluĭ al formei corespunzătoare latine. Forma de azi a rezultat din analogia lui *-â'i, -iĭ, -úĭ*. In sfîrşit accentul în *tâcúĭ, tâcúšĭ, tâcú, ziséĭ, ziséšĭ*, este provenit prin analogia lui *lâudâ'i, lâudâ'šĭ, lâudâ', auzíĭ, auzíšĭ, auzí*.

Plperf. *lâudásem*—laudavissemus	*tâcúsem*—tacuissemus
lâudásešĭ—laudavisses	*tâcúsešĭ*—tacuisses
lâudáse—laudavisset	*tâcúse*—tacuisset
lâudásem—laudavissemus	*tâcúsem*—tacuissemus
lâudásetsĭ laudavissetis	*tâcúsetsĭ*—tacuissetis
lâudáse—landavissent	*tâcúse* tacuissent
auzísem—audivissemus	*zisésem*—dixissemus
auzísešĭ—audivisses	*zisésešĭ*—dixisses
auzíse—audivisset	*zisése*—dixisset

6)

auzisem — audivissemus	*zisésem* — dixissemus
auzisetsĭ — audivissetis	*zisésetsĭ* — dixissetis
auzise — audivissent	*zisése* — dixissent

P. 2 sing. a căpătat pe al său -*ĭ* prin analogia p. 2 sing. dela celelalte timpurı (*aúzĭ, auziĭ*, etc.). — p. 1 şi 2 plur. sună dial. şi *lâudáserâm, lâudáserâtsĭ, tâcúserâm, tâcúserâtsĭ, auziserâm, auziserâtsĭ, ziséserâm, ziséserâtsĭ*, prin analogia formelor corespunzătoare ale perfectuluı. — Accentul n-are trebuinţă să fie derivat din forme arhaice latine, unde el ar fi stat cu o silabă maı sus: *laudávissemus, *laudávisses, *laudávisset, *laudávissetis, laudávissent, etc., el a putut foarte bine rezulta prin analogia celorlalte timpurı, unde accentul stă pe vocala radicaluluı, orı chiar prin analogia unora din persoanele acestuı timp însuş (*lâudáseĭ* — laudavisses, *lâudáse* = laudavisset, laudavissent; *tâcúseĭ* = tacuisses, *tâcúse* = tacuisset, tacuissent; *auziseĭ* — audivisses, *auzise* — audivisset, audivissent; *ziséseĭ* — dixisses, *zisése* — dixisset, dixissent).

Prez. conjunct.

láud — laudo	*tac* — *taco
láuzĭ — *laudis	*tač* — taces
láude — laudet	*tácâ* — *tacat
lâudâ'm laudamus	*tâčém* — tacemus
lâudátsĭ — laudatis	*tâčétsı* — tacetis
láude — laudent	*tácâ* — *tacant
zic — dico	*aúd* — *audo
zič — dicis	*aúzĭ* — audis
zícâ — dicat	*aúdâ* — *audat
zičem — dicimus	*auzim* — audimus
zičetsĭ — dicitis	*auzitsĭ* — auditis
zícâ — dicant	*aúdâ* — *audant

La p. 1 şi 2 sing. şi plur. s'aŭ întrodus formele de indicativ. Forme proprii ale conjunctivuluĭ aŭ rămas prin urmare numaĭ p. 3 sing. şi plur. Pentru dispărerea lui -*i*- şi -*e*- din forme ca *tácâ, aúdâ* sînt aceleaş lucrurı de observat ca şi la prez. indicat., şi de aceia nu ne maı repetăm zadarnic.

Imper.

láudâ — lauda	*tač* — tace
lâudátsĭ — laudatis	*tâčétsĭ* — tacetis
zi — dic	*aúzĭ* — audi
zicetsĭ — dicitis	*auzitsĭ* — auditis

La plur. s-aŭ întrodus formele corespunzătoare ale indicativuluı.

Particip. prez. *lâudî'nd* — laudando, — *tâčî'nd* — *tacando
zičî'nd — *dicando, *auzind* — audiendo

Forma conjugăriĭ 1 s-a întrodus la 2 şi 3 conjug.

Particip. trec. La conj. 1 (Exemplele după conj. romîne) s-a întrodus excluziv forma *-át* (-atus), *ašăzát*—assessus, *crăpát*—crepitus, *dărmát*—diremptus, *muĭát*—mollitus, *miŝcát*—mixtus, *surpát*—surreptus, *tunát*—tonitus. La 2 conj. *-út* (-utus), *băút*—bibitus, *împlút*—impletus, *plăcút*—placitus, *šăzút* sessus, *tăcút*—tacitus, *tsinút*—tentus, *văzút*—visus, *zăcút*—*jacitus (cf. jaciturus); însă *mas*—mansus. La 4 conj. *-ít* (-itus), *adăuğít*—adauctus, *acoperít*—coopertus, *bočít*—vocatus, *pătsít*—passus, *murít*—mortuus, *urzít*—orsus, *răpít*—raptus, *sărít*—saltus, *simtsít*—sensus, *venít*—ventus; cu toate acestea *ŝtiút*—scitus. La conj. 3 *-t* (-tus) a fost înlocuit (până la slabe resturı) prin *-s* (-sus) şi *-út*, *ažúns*—adjunctus, *alés*—electus, *culés*—collectus, *întsălés*—intellectus, *apús*—appositus, *dres*—directus, *atíns*—attactus, *crezút*—creditus, *cunoscút*—cognotus, *făcút*—factus, *începút*—inceptus, *dus*—ductus, *ğemút*—gemitus, *împíns*—impactus, *împúns*—impunctus, *întíns*—intinctus, *lins*—linctus, *tors*—tortus, *perdút*—perditus, *născút*—natus, *păscút*—pastus, *plîns*—planctus, *zis*—dictus, *pričepút* perceptus, *pus*—positus, *spus*—expositus, *scris*—scriptus, *strîns*—strictus, *tras*—tractus, *trecút*—trajectus, *tsăsút*—textus, *uns*—unctus; însă *copt*—coctus, *fiert*, *fript*—frictus, *frînt*—fractus, *rupt*—ruptus, *supt*—suctus, ba chiar *înfípt*—infixus, *spart*—sparsus, în vr. *fapt* (azı făcut), *tort* (azı tors). Aceste două forme *-ut* şi *-s*, alăturĭ cu resturile luı *-t* aŭ stăpînit apoı excluziv la 3 conj.: *aŝternút*—stratus, *čerút*—quaesitus, *crescút*—cretus.

Pronume. *-ne* interogativ latinesc, care dintruntîiŭ pe lîngă vorbe care ele înseş arată întrebarea nu se întrebuinţa, începuse a se întrebuinţa dela un timp şi pe lîngă acestea: Catull. 8, 15 quaene te manet vita? Hor. S. 2. 3, 295 quone malo mentem concussa? etc. Kühner, Gramm. II, 1005. De aicı a eşit *čine*=quisne. Prin analogie s-a lăţit apoı, în sinul însuş al limbii latine populare, întrebuinţarea acestuı *-ne* la pronumele relative: Pl. Epid. 5. 2, 54 quemne hodie per urbem uterque sumus defessi quaerere= pe care l-am căutat azı amîndoĭ, deam ostenit, prin tîrg? Pl. Mil. 13 quemne ego servavi in campis gorgonidoniis? etc. ibid. 1004; apoı în întrebările dezaprobătoare, Pl. Mil. 963 egone ut ad te ab libertina esse auderem internuntius, qui ingenuis satis responsare nequeas, quae cupiunt tui? ibid 1008; în sfîrşit chiar acolo unde nu maı este întrebare, în exclamărı, ten asumbolum venire, unctum atque lautum a balneis, otiosum ab animo! Ter. Phorm. 339; men obesse, illos prodesse, me obstare, illos obsequi! Enn.; tene

potissimum tibi partes istas depoposcisse Cic. R. Am. 34, 95; mene incepto desistere victam nec posse Italia Teucrorum avertere regem! Verg. Aen. I, 37; mene iliacis occumbere campis non potuisse! Verg. Aen. I, 97. ibid. II, 532. Şi în toate părţile, dacă este un pronume, -ne se lipeşte numaĭ decît de dînsul. Aici trebue căutată originea lui *mine, tine, sine* romîneşti, care se întîlnesc şi în alte limbĭ romanice, precum în neapol. mene, tene, sene W. Meyer -Lübke, Ital. Gramm. 172, şi formele care se maĭ găsesc citate în acest loc, precum purcene—perchè, none—no, sini—sei, ene—e, dine—di, mone—mo, tune—tu aŭ aceiaş origine (deja în lat. tun, tutin Georg. Lex.).—Prin analogia lui hujus, huic, cujus, cui (rom. *cuĭ*) s-aŭ dezvoltat deja în vorbirea populară latină formele *illujus, illui, *istujus, *istui, de unde formele romîneşti—şi în general romanice—*luĭ, istuĭ*, după analogia cărora s-aŭ format mai departe *àltuĭ, cutâ'ruĭ, câ'ruĭ, nimâruĭ, ùnuĭ*, etc. Supt influinţa apoĭ a lui illui, *istui popularul illae=illi şi istae=isti (pentru toate Georg. Lex.) aŭ devenit *illaei, istaei, de unde romîneştile—şi în general romanicele—*ieĭ, işteĭ*, după analogia cărora s-aŭ format apoĭ *àlteĭ, cutâ'reĭ, câ'reĭ, ùneĭ*.—Prin analogia lui illorum, istorum=rom. *lor, istor* aŭ rezultat *àltor, cutâ'ror, câ'ror, ùnor, mùltor*. Iar la strămutarea accentuluĭ în toate aceste forme, *istuĭ—*istùĭ, àltuĭ—*altùĭ, cutâ'ruĭ—*cutârùĭ, câ'ruĭ—*cârùĭ, ùnuĭ—*unùĭ, istor—*istór, cutâ'ror—*cutârór, câ'ror—*cârór, ùnor—*unór, mùltor—*multór* aŭ contribuit formele mai întrebuinţate (subiect şi tot felul de complimente circumstanţiale) *ista, àltul, cutâre, câre, ùniĭ, mùltsĭ*, etc. Insă *nimâruĭ*, din cauză poate că asămănarea scheletului faţă cu *nimenĭ* este mai mică.

Forme. Conjuncţia *sâ*, care prin alunecarea înţălesului (pag. 49) a devenit forma tuturor propoziţiilor subordinate unde se întrebuinţează conjunctivul, s-a întrodus prin analogie şi la conjunctivul din proposiţiile principale: sâ vii—venias.

Intre sunete, în afară de scheletul cuvîntului, şi între înţălesurĭ se stabilesc mai multe legături de asămănare, care fac că atunci, cînd ne vin unele în minte, ne vin şi celelalte. a) Se întîmplă că anumite sunete servesc de obiceiu pentru exprimarea unor anumite înţălesuri. Dacă s-ar întîmpla de pildă că lucrurile moi şi netede să fie exprimate prin sunetele *e, i, l, n*, n-am pute să ne gîndim la un lucru moale şi neted (chiar cînd scheletul cuvîntului respectiv ar cuprinde alte sunete), fără ca *e, i, l, n* să ni se

prezinte în minte. Şi dacă din contra lucrurile aspre şi tarĭ ar fi de obiceiŭ exprimate prin *o*, *u*, *g*, *r*, n-am pute să ne gîndim la un lucru aspru şi tare (chiar cînd scheletul cuvîntuluı ar cuprinde alte sunete) fără să ne aducem aminte în acelaş timp de *o*, *u*, *g*, *r*. Se naşte de aicı un fel de legătură necesară între cutare sunet şi cutare înţăles, şi, de pildă — fără ca să avem pretenţia de a fi despoiat dicţionarul romîn din acest punct de videre — între sunetele din cuvîntul *lin* şi între înţălesul acestuĭ cuvînt avem iluzia uneı legăturı necesare, astfel că sunetele *l*, *i*, *n* parecă prin ele înseş ar exprima idea respectivă, iar între sunetele din cuvîntul *áspru* şi înţălesul acestuĭ cuvînt se stabileşte o aşa de strînsă legătură, că nu ne-am pute parecă închipui prin *s*, *p*, *r* decît ceva aspru. b) Intre sunet şi înţăles se poate stabili o asămănare din punctul acela de videre că lucrul este în mod natural el însuş producător de acel sunet. Intre sunetele *vîž* de ex. şi între vîjîitul vîntuluı există asămănarea aceia că *vîžîítul* cuprinde el însuş — cel puţin aşa simte urechea Romînuluı — sunetele respective. c) Sunetele pot produce aceleaş simţirĭ ca şi lucrurile. *i* de ex. poate produce aceiaş simţire ca şi un lucru mic, *o* din contra aceiaş simţire ca şi un lucru gros, *u* ca unul mare, etc. »Un băiat numea un scaun obişnuit *luceil*, un scaun mare *lucul*, un scăunaş de păpuşă *licil*. Pe orice lucru rotund îl numea *m*: lunii îı zicea *mem*, uneĭ farfurii marı rotunde *mom* saŭ *mum*, iar stelelor *mim*. Cînd videa pe tatîso cu o manta mare îmbracat, nu-ı zicea *papa*, ci *pupu*.« Gabelentz, Sprachwiss. 65. Era o limbă a sa proprie, pe care ş-o croia copilul servinduse de sunete care produceaŭ în el simţirı analoage cu acele produse de lucrurile înseş.

Rezultă de aicı următoarele. Cînd pronunţı un cuvînt, îţı pot veni în minte totdeodată pe de o parte sunetele care staŭ în legătură cu înţălesul aceluĭ cuvînt, iar pe de altă parte înţălesurile care staŭ în legătură cu scheletul aceluĭ cuvînt. Şi acum prin analogie orı se schimbă scheletul cuvîntuluı orĭ înţălesul. Vom căuta să dăm cîteva exemple, macarcă nu sîntem sigurı de exactitatea lor.

Schelet. *búhâ* — **búâ* (bubo, cf. sp. buho, port. bufo); *bočésc* — **vočésc* (vocare), *bahadî'rcâ* (prin alunecarea sunetuluĭ b n-a putut eşi din diferite cuvinte slave ca bogatîrka, bohatîrka, pe carĭ vezi-le în detaliu la Cih. Dict.); *bašordínâ* — **bašcadî'nâ*, după Şăineanu, Sem.; *dehóc* — *dezgĭóc*; *flĭušturátic* — *fluturátic*; *hots* — *got?* (*-ts* ar fi prin analogia pluraluluı produs); *hálandala* — *álandala* (ἄλλα ἀντὶ ἄλλα); *sfî'šiŭ* — *exfasciare al. cu *înfâ'š* — infasciare C.; *súflec* — **súplec* (supplico)?

Inţăles. Sufixul *-á'ŭ* (*mîncá'ŭ, prostălá'ŭ*, etc.), dezvoltat de Romînı din cuvinte ungureştı ca hordó, ülo", primite imediat supt forma * *hordóŭ*, * *ilóŭ* (pag. 24) ş-a căpătat înţălesul răŭ de astăzı din cauza sunetelor; sufixul *-óĭŭ* (-oneus, *broscóĭŭ, vulpóĭŭ*, etc.) ş-a căpătat înţălesul de ceva mare şi bărbătesc din aceiaş cauză; *bălăríe*—vsl. bîlı, herba; *božŏáče=*bošŏače—boş; dihánie*—vsl. dîhaniĭe, spiritus; *duhŏáre*—vsl. duhŭ, spiritus; *drob* (cuvintele slavone, care înseamnă ficat, bucăţică, intestine, vezi-le la Cih. Dict.); *halésc*—vsl. galiti, exsilire; *hang*—ung. hang, sunet; *îndîržít* vsl. drŭzŭ, audax; *mî'ršav*—vsl. mrŭşav, macer. Compară apoĭ înţălesurile răle pe care tind să le capete cuvinte ca *brî'nză, cior, háĭtă, vĕšcă* (vesica cu înţălesul cunnus însă deja în lat., de ex. Juven. I. 1, 39), *vîzdŏágă*, apoı nume proprii ca *Margĭŏála, Tarsî'tsa, Tasî'ia, Vasî'lca*. Faţă cu acestea pune înţălesurile măreţe pe care le-aŭ căpătat cuvinte ca *buzdugán*—turc. bozdagan, măciucă, *dalb, táĭnic, pálă*—turc. pala, sabie, apoĭ nume propriĭ ca *Mirón*, de unde se explică pentru ce s-a făcut atîta vorbă de Miron Costin, macarcă acest cronicar n-are nimic deosebit faţă cu alţı cronicarı romînĭ, faţă cu ficioru-so Neculaiŭ Costin de ex., orı faţă cu Neculcea, cărora le-a stricat mult, se vede, că pe unul îl chema Neculaiu şi pe celalalt Ion.

V

ε) CONTAMINAŢIA.

25) Cuvintele care vin în acelaş timp în minte nu se influinţează unele pe altele numaĭ în sensul acela că vorbirea ocazională a unuia se modifică după uzul celuialalt, dupăcum aceasta are loc la analogie. Se poate întîmpla şi aceia că cuvîntul ocazional se produce după ambele modele, astfel că o bucată oarecum ia din unul şi o bucată din celalalt: rezultă atuncı o formă mixtă, compusă din elemente rupte dela două deosebite cuvinte tip. Pecînd la analogie, pe baza unei slabe reminiscenţe a cuvîntuluı tip *a*, îţı formezĭ vorbirea ocazională după modelul mult maı clar al cuvîntuluĭ tip *b*, la contaminaţie cuvintele tip *a* şi *b* sînt tot una de luminoase şi pentru o bucată din vorbirea ocazională te serveştı numaĭ de unul, iar pentru cealaltă bucată numaı de celalalt. Fenomenul, de mult observat de gramaticĭ, dar explicat în diferite chipurĭ, a fost numit con-

taminaţie de Paul şi noi păstrăm această numire. Hasdeu, cu ocazia discuţiei unui fenomen, pe care el şi-l explică prin contaminaţie, dar care este provenit prin alunecarea sunetului (Cuv. II, 218, 239: *lupcĭ* ar fi = *lupĭ* contaminat cu *lucĭ*. pag. 26); îş închipueşte că a descoperit el cel întîiŭ acest principiu, pe care-l numeşte syllexis. Cuv. II, 241: »Dacă noi insistăm atîta asupra syllexei, cauza este că acest important fenomen a scăpat până aici cu desăvîrşire din viderea linguiştilor (!)«, şi tăgădueşte ibid. 219 nota că »despre acest interesant fenomen« are să vorbească pe larg în a sa Enciclopediă linguistică, din nefericire până astăzi încă neapărută. Aceste descoperiri le făcea Hasden pela 1879 şi deja la 1868 Schuchardt studiase fenomenul supt numele de »Umprägung«, care cuprindea între altele şi »o contopire a două cuvinte«, şi explicase de pildă pe *aequo sinceraeque animo* ca = aequo sinceroque animo + aequo animo sincereque (Vocal. III, 344, 351).

Cîteodată fenomenul are loc în mod conscient: vorbitorul ştie bine că amestecă două vorbe deosebite şi o face aceasta înadins pentru diferite motive, mai ales pentru a provoca rîsul: »bine ai venit *nepurcéle* — (nepoate + purcele) Creangă an. 46; »dumnezăŭ sâ-l *iépure*« (ierte + iepure) ibid. 94; *furluáse* (furase + luase), ibid. 99. De cele mai multe ori însă este inconscient.

Dăm mai întîiu cîteva exemple, unde contaminaţia s-a mărginit la uzul unei singure persoane, ori cel puţin la uzul unui cerc foarte strîmt.

Miron Costin, 486: »Aşa scrie hronograful leşesc că şi din limbi, apoi şi din iscoade ce avea Leşii la Turci, cum aŭ avut sultan Osman 300,000 de călări, « = 'Aşa ..... că şi din limbi ..... la Turci, aŭ avut .....' + 'Aşa scrie hron. leş. şi din limbĭ ..... cum aŭ avut ...' Xenopol, Istor. I, 27: »Se ştie că pe timpul lui ţărmurile pontului euxin eraŭ pline de coloniĭ grece, pe care fără îndoială că Herodot le-a vizitat.« = 'Se ştie ..... pe care fără îndoială Herodot le-a vizitat' + 'Se ştie ..... pe care nu este îndoială că Herodot le-a vizitat.' 30: »Precum, cînd turnăm apă pe o suprafaţă plană şi lipsită de rîdicături, lichidul se întinde în toate direcţiile şi o acopere, astfel şi toiurile de popoare nomade, cînd le videm arătate ca ocupînd o parte dintr-un şăs saŭ podiş, putem spune cu siguranţă că întreaga regiune a acelui şăs saŭ

podiş este ţara lor, în sensul adecă că este cutrierată de ele.« ='Precum, cînd turnăm apă..... astfel cînd videm toiurile de popoare nomade arătate ca ocupînd o parte dintr-un şas sau podiş, putem spune cu siguranţa, etc'.+'Precum, cînd turnăm apă..... astfel şi toiurile de popoare nomade... putem spune cu siguranţă că ocupă întreaga regiune a acelui şăs saŭ podiş, în sensul adecă că o cutrieră'. II, 197: »Aşa Ungaria, după stingerea dinastiei arpadiane în 1201 şi şase ani de lupte civile, se alege de rege pe Carol Robert din Neapole, şi apoi urmează mai departe cu electiunea până la căderea ei supt Turci.« ='Aşa Ungaria..... alege de rege.....'+'aşa în Ungaria..... se alege rege Carol Robert ..... şi apoi se urmează mai departe, etc.' 412: »la moartea lui a fost multă jale şi plîngere a tuturor locuitorilor ţării, că plîngeaŭ toţi ca după un părinte al lor, cunoscînd toţi că i-aŭ scăpat de mult bir şi apăsare.« = la moartea lui..... cunoscînd toţi că s-aŭ scăpat de mult bine şi apărare' (cum sună într-adevăr textul lui Ureche, 178, pe care-l citează Xenopol) +'Ştefan a scăpat ţara de ..... bir şi apăsare'. 466: »hula, pe care lumea creştină nu-i dădea crezare,« ='hula, pe care..... n-o credea'+'hula, căreia..... nu-i dădea crezare'. IV, 233: »întunecatele ale duşmanilor uneltiri.« ='întunecatele uneltiri ale duşmanilor'+'ale duşmanilor uneltiri'. 304: »Constatăm cu mulţămire că din aceste două versiunĭ contrazicătoare trebue mănţinută pe acea a cronicarului,« ='.....trebue mănţinută acea a cronicarului'+ 'trebue să mănţinem pe acea a cronicarului.' V, 707: »după ce se vor nimici pe toţi Ungurii,« =..... 'se vor nimici toţi Ungurii'+..... 'vor nimici pe toţi Ungurii'. VI, 605: »pe de alta însă ia (Turcia) videa în unire numai decît avenirea la tronul Romînilor a unui principe străin, de care aceştia nu vroiau cu niciun preţ şi cu toate stăruinţele Franţei, să desfacă chestia unirei şi neatîrnarea, care în curînd imitată de Sîrbia (la Bulgaria nici se gîndea pe atunci) ar face pe poartă să piardă şese milioane de supuşĭ împreună cu vaza şi poziţia ei din Europa.« ='pe de alta însă ia videa în unire numai decît avenirea la tronul Romînilor a unui principe străin, de care Turcii nu vroiaŭ să audă cu niciun preţ, şi cu toate stăruinţele Franţeĭ să desfacă chestia unirii şi neatîrnarea Turciĭ se temeaŭ de această din urmă, care în curînd imitată de Serbia ar face pe poartă să piardă etc.'+'pe de altă parte însă ia videa în unire numaĭ decît avenirea la tronul Romînilor a unui principe străin, pe care aceştia îl vroiaŭ cu orice preţ, şi neatîrnarea, care în curînd imitată de Serbia era să facă pe poartă să piardă, etc.' Isp. 16: »îmĭ trebue pe cineva« ='îmi trebue cineva'

+'vreaŭ pe cineva.'— Cîteva exemple de uz general: *derídic* = *derétic* (*directico) + *rîdíc*, *scármîn* = **scámîn* (squama)+ *scárpin*, Creangă, pov. 247 »la împăratul Roş, care zice cică era un om etc.« = '.... zice că era....' + '.... cică era....', *caşi cúm* = quasi + quomodo (cf. quasi aurum igni, sic benevolentia fidelis periculo aliquo perspici potest, Kühner, Gramm. II, 964, care idee, după discuţia dela acest loc, se poate exprima identic prin quomodo aurum igni etc. Negreşit, nu este raportul exprimat prin *caşi cúm* romînesc, decît s-a putut schimba înţălesul prin alunecare, cu atît maĭ mult că quasi avea şi înţălesul luı *caşi cúm*. *Caşí* ar fi prin urmare = quasi. Prin alunecarea sunetuluĭ derivarea a putut ave loc, dar se poate şi ca această conjuncţie să fie= quam sic. Chiar în cazul din urmă însă *caşi cúm* a putut proveni prin contaminaţie, deoarece în vr. *caşí* a avut înţălesul de *caşi cúm* [Vor. 160], iar *cum* chiar astăzı are acest înţăles: aceasta e cum ar fi un blăstăm dela D-zăŭ= aceasta e caşi cum ar fi un blăstăm etc.), *dupîce câ'*=*dupâčé* + vr. *dupâcâ'* Cip. gram. I, 373. Apoı la întrebuinţarea negaţieı. Pe lîngă *fâ'râ*: 'fără nicio socoteală'= 'fără vreo socoteală' + 'cu nicio socoteală', şi tot astfel în mulţime de limbĭ altele (Vezı ex. la Paul Princ. 139). Maı departe: nu ştie nimenĭ; pe duşmanĭ nu i-a atăcat, dar nicı nu s-a retras; nu videam încă niciun duşman; nicı nu atăca nimenĭ de nicăirĭ; o fire josnică nu înalţă niciodată pe nimenı, nicı pe vreun om, nicı pe vreo ţară; toate exemple traduse întocmaı din limba greacă Müller-Lattmann, Synt. 197, cu care o mare, macarcă fortuită, asămănare are limba romînă din acest punct de videre.—Următoarele sînt dialectale. Munţiĭ Suceviı, Şez. II, 45: *tîmplî'ndumâsą* = tîmplîndu-mă + tîmplîndu-se. Meglen 77: faţi şi pimintu *oacum* uomu = 'faţi ... *ca* uomu' + 'fatsi ... cum uomu'. Isp. 4 (muntenizmu): » îl rugaŭ să se lese de călătoria aceasta, *ca nu care cumvá* să meargă la peirea capuluĭ săŭ.« = 'ca nu cumva' + 'care nu cumva'. In sfîrşit uneı contaminaţiı se datoreşte probabil originа formeĭ munteneştı dela 3 p. plur. perf. indic. *aŭ lâudátârâ* = aŭ laudat + lăudară.

VI

ε) CREAREA IMEDIATĂ.

26) Cele dintîiŭ cuvinte prin care omul a însemnat lucrurile şi raporturile dintre ele aŭ fost sunete provocate, în mod independent de voinţă, prin acţiunea lucrurilor asupra nervilor care comandează mişcările organelorĭ vocale.

Nu numai nervii simţurilor primesc impresiile naturii, ei primesc numaĭ aceste impresii imediat, mediat ele se comunică şi asupra nervilor motorĭ şi aceştia provoacă în muşchĭ tot felul de mişcări, dintre care unele, acele ale coardelor vocale, limbii, dinţilor, vălului palatuluĭ, sînt producătoare de sunete. Cînd te cufunzĭ în apă, scoţi sunete fără să vreĭ; cînd te scapĭ de o greutate fizică orĭ morală, scoţĭ sunete iarăş; şi astfel chiar astăzĭ, cînd omul are atîtea experienţi acumulate de veacuri şi atîta deprindere, care impune tăcere organelor sale blazate, organele vocale primesc încă multe mişcări involuntare dela lucrurile, cu care simţurile lui vin în contact; cu cît maĭ mult a trebuit să aibă aceasta loc atunci cînd pentru prima oară simţurile lui observaŭ aceste lucruri. Un copil, care exclamă la tot felul de fenomene, care ne lasă răcĭ pe noi iştı bătrînı şi care toate i se par luĭ o minune, ne poate da o slabă idee de aceia ce s-a petrecut pe atunci, pecînd omul pentru prima oară, devenit apt pentru vorbire, a primit impresiile naturii. Oricare alt animal de astăzi, oricît ar fi el de deştept, nu ne poate lumina în această privinţă, căci între inteligenţa luĭ şi acea a omului primitiv este o neasămănată deosebire. Cumcă acest om primitiv nu s-a deosebit brusc de un alt animal oarecare anterior şi cumcă începuturile de limbă aŭ durat o imensitate de timp nu interesează chestia noastră, cînd noi rezumăm într-o idee dezvoltarea dintr-un timp nesfîrşit. De vei vre să-i zici om aceluĭ om primitiv ori să-l numeşti încă momiţă, pe noĭ aceasta puţin ne interesează.

27) Mişcările şi sunetele reflexe provocate prin acţiunea lucrurilor asupra nervilor motorĭ sînt, şi prin urmare cu atît mai mult au fost, de două feluri. Unele din aceste sunete n-aŭ nicio asămănare cu lucrurile care le provoacă (cuvinte reflexe), altele samănă cu dînsele, şi asămănarea stă în aceia că lucrurile înseş sînt provocătoare de asemenea sunete (cuvinte onomatopoeice). Strigăm cînd ne cufundăm în apă, oftăm cînd scăpăm de o greutate, dar între strigăt şi apă, între oftat şi sarcină nu este nicio asămănare. Dar faţă de un clopot care sună ne vine şi nouă — şi nu nouă atît cît copiilor — de a imita acelaş sunet,

cînd auzim o muzică ne vine şi nouă să fluerăm, apoi plîngem cu ceĭ care plîng, rîdem cu ceı care rîd, etc. Pănă la ce grad trebue să fi fost dusă această tendinţa de imitare la acel om — orĭ momiţă, dacă vreĭ — primitiv, în nervii căruia se reflectaŭ foşnitul frunzelor, fiorosul şuerat al şerpelui, vîjîitul vîntuluĭ, murmurul apelor...., cînd noı iştĭ de astăzĭ nu avem pentru exprimarea aceloraş lucruri decît cuvinte ca foşnit, şuerat, vîjîit, murmur.... imitătoare ale sunetelor produse de lucrurile înseş!

28) A trebuit un imens timp să treacă la mijloc, pănă cînd sunetele ocazionale produse în organele vocale cele neţinute de niciun frîŭ, în gura cea care atuncĭ întîiaş dată începea să îngîne primele vorbe, aŭ dat naştere la cuvinte tip puternic împlîntate în minte, şi a trebuit o constituţie fizică foarte asămănătoare, precum are ea loc numaı în cercurı strîmte ale unor comunităţı puţin numeroase, pentruca la un timp să se trezească o sumă oarecare de oamenĭ exclamînd în acelaş fel, imitînd sunetele lucrurilor în acelaş fel. Dar în acel moment, cînd pentru acea sumă de individe aŭ existat aceleaş sunete tip provocate de aceleaş lucrurı, s-a născut limba: un sunet devenise un simbol înţăles de toţı al unuĭ lucru. Şi care va fi fost acest lucru? Un lucru? Un raport? Orı poate deja două lucrurı legate într-un raport? Cel dintîiŭ *ah* înţăles de toţı a însemnat durerea? orı durerea ca atribut al persoaneĭ? orĭ poate numaı acest raport de atribut? Aceste sînt întrebărĭ care cu cauzele care provoacă transformările limbilor n-aŭ a face întru nimic şi ies prin urmare din cadrul cercetărilor noastre.

29) Indatăce s-aŭ fixat cele dintîiŭ cuvinte tip, principiile provocătoare de schimbărĭ aŭ pus stăpînire pe dînsele, şi alunecarea sunetuluĭ, alunecarea înţălesuluı, analogia, contaminaţia, ca să nu vorbim decît de cele studiate pănă acum, aŭ lucrat asupra materialuluı primitv aşa de puternic, încît pe de o parte materialul limbii s-a mărit prin mijlocirea lor nemăsurat de mult, iar pe de alta fondul primitiv s-a schimbat pănă în gradul de a nu-l maĭ pute recunoaşte. Cu toate acestea vechea forţa tot a continuat de a trăi, dar a devenit din ce era la început, u-

nica producătoare a limbii—un principiu numai alaturi cu celelalte. Incătuşată de un material bogat, lăsat moştenire dela o generaţie la alta, şi de multele cauze schimbătoare care lucrează asupra aceluia, tendinţa primitivă de a produce sunete reflexe prin contactul naturii şi de a imita prin sunete această natură maĭ persistă numaĭ slab, dar tot persistă, şi pe dînsa o numim noĭ creare imediată (Paul o numeşte Urschöpfung).

Asemenea cuvinte imediat create sînt interjecţiile, care se deosebesc dela un popor la altul, şi cînd samînă nu trebuesc puse numai decît pe socoteala vreunui împrumut ori a vreunei moşteniri dela o limbă comună. Ele sînt cuvinte, unele reflexe, altele onomatopoeice, aforme, care adecă cu una şi aceiaş formă fac serviciul de tot felul de membre ale propoziţieĭ. Sînt nişte cuvinte prin urmare în totul analoage celor dintîiŭ creări imediate, depecînd omul îş înjgheba vorbirea pentru întîiaş dată. Limba romînă are şi ia interjecţii în de ajuns şi destul de cunoscute pentru a nu mai fi trebuinţă de a cita dintr-însele.

Asemenea cuvinte imediat create sînt însă şi următoarele, onomatopoeice, pe care le cităm cît maii multe, pentrucă sînt mai puţin prezente în memoria fiecărua : *aht, bâlâlâésc, bânânâésc, behâésc, bîlbîésc, bîšbîésc, bîzîésc, božbâésc, blehâésc, blĭotocârésc, bolborâsésc, bombânésc, bondár, bubuésc, boncâluésc, búrtâ, burdúf, boscorodésc, bruftuésc, bufnésc, buhnésc, buháĭŭ? bîĭguésc, bulbúc, cîrîésc, čŏárâ, croncânésc, cîrcîésc, citcâésc, cotcodočésc, cicotésc, ciuésc, clefâésc, covitsâésc, clĕámpâ, clántsâ, clântsânésc, cločésc, cloncânésc, clóšcâ, croncânésc, clonts, clŏántsâ, crišc, čihâésc, čoc, čocán, čocâlâ'ŭ, čocîrlán, čocínâ, čocóĭŭ, čocnésc, čorsâésc, čupésc, dondânésc, dîrdîésc, dîrdálâ, drângânésc, duduésc, duruésc, durduésc, dúrât, dúrdâ, dîrîésc, dî́râ?, fîlfîésc, fîrtsîésc, fîtsîésc, fîsîésc, fîšîésc, fožgâésc, fosâésc, fošnésc, flĕŏáncâ, flĕoncânésc, flĕoártsâ, flĕorcâésc, flešcâésc, flĕošcâésc, forfotésc, fomf, fomfâésc, flúer, gĭorâésc, grohâésc, gîlgîésc, hîrîésc, horâésc, horcâésc, hâmâésc, hîrcîésc, hî́rcâ, hâts, hîtsîésc, hâulésc, hóhot, hohotésc, ʽhop, hopâésc, húet, huésc, huĭduésc, hurdúc, huhuréz, icnésc, îmbufnéz, înhâ'ts, înšfác, lincésc, molfâésc, mâcâésc, mî'tsâ, mĭorlâésc, molfâésc, mormâésc, nĭorcâésc, orâcâésc, oftéz, olicâésc, plescâésc, pisícâ, pocnésc, pîlpîésc, pîrtság, rontsâésc, sfîrc, scrîšnésc, scîrtsiŭ, scelâlâésc, spîrcuésc, strop, stropésc, sturlubátic, sforâésc, tátâ, troncânésc, tropâésc, tróppt, tuflésc, tsip, tsípet, tsîrîésc, tsî́râ, tsurlúiŭ, tsúrtsur, tsî'tsâ, tsî'tsîĭŭ, vuésc, vúet, vî'jîĭŭ, zbî'rnîĭŭ, zburd, zvîcnésc, zornâésc, zvîrl.*

Toate aceste cuvinte aŭ primit de odată, deja dela crearea lor, forma cuviutelor deja existente în limbă şi sufixele *-ésc*, *-lúĭŭ*.... terminaţiile de mod, timp, număr, persoană, sînt tot producte nu ale creării imediate, ci căpătete prin analogie. Intr-un cuvînt ca *tropăésc* numaĭ *tropa-* este creat imediat, *-ésc* exista deja de mult. Un asemenea cuvînt prin urmare nu este în totul analog celor dintîiŭ creărĭ imediate, depecînd omul îş crea vorbirea pentru întîiaş dată. In el numai o parte, anume acea care exprimă lucrul, se datoreşte invenţieĭ noastre, restul, care exprimă raportul dintre lucruri, este împrumutat dela materialul deja existent în limbă.

VII

ζ) IZOLAREA.

30) Vorbirea ocazională este o necontenită reproducere a cuvintelor tip. Prin alunecarea sunetuluĭ, alunecarea înţălesului, analogie, contaminaţie, imediata creare, ea se îndepărtează însă tot mai mult de dînsele şi neîncetat rădăcinĭ pentru nouă cuvinte tip apar, nouă uzuri ies la iveală în locul celor vechi, iar aceste din urmă dispar treptat din memorie până în gradul de a fi cu desăvîrşire uitate. Fiindcă însă schimbarea are loc numai încetul cu încetul, apoĭ totdeauna, alăturı cu vorbirea cea în vigoare, o parte din cea trecută tot mai duce o viaţă slăbănoagă, aşa dupăcum seva în o plantă pe jumătate uscată tot mai circulă încă. Aceste cuvinte tip vechi, ameninţate de azi pe mîne cu peirea, aŭ rămas singure, *izolate*, fără legăturĭ cu altele. Cîteodată, maĭ rareori, diferite cauze le insuflă o nouă putere, astfel că pot lupta contra totalei ruini cu altele mult mai tinere; de cele mai multe ori însă sînt supuse prin izolarea lor la toată furia alunecării sunetuluĭ ori alunecării înţălesului. Cînd un cuvînt face parte dintr-un grup numeros, analogia—care de altfel prin ea însăş este producătoare de aşa de marĭ schimbări—se opune la desfăşurarea fără frîu a energiei celor două principii pomenite, cuvîntul nu vine niciodată izolat în minte, ci totdeauna însoţit de un bogat cortegiu de neamuri (dacă ne este permis să vorbim astfel), care impiedică o prea mare

schimbare. Cînd însă cuvîntul este singur, nesprijinit de nimenı, alunecarea sunetuluı şi înţălesuluı face din el ce vrea. Şi astfel izolarea devine un principiu al transformăriı limbiı. Toate infinitivele aŭ perdut în romîneşte, dela al XVII-le secul încoace, terminaţia *-re*: lăudare, tăcere, zicere, auzire etc. aŭ făcut loc luĭ lăuda, tăce, zice, auzi ; *cấtáre* însă a continuat de a trăi supt forma raportuluĭ de scop **a cấtáre*, dar izolat, cum era el, n-a putut rezista puteriĭ de transformare a alunecăriı înţălesuluı, care l-a dus în aşa de scurt timp foarte departe de punctul unde se afla altă dată, şi cu greŭ numaĭ găseşte cineva strînsa înrudire de odinioară între dînsul şi între infinitivul a căta. Schimbarea înţălesuluı l-a vîrît apoı în grupa substantivelor şi analogic i-a schimbat forma : *a* s-a considerat ca un articul, *cấtáre* a primit forma genitivuluı şi a rezultat astfel *acâtă'riĭ.*

31) Iar schimbarea din cauza izolăriı are loc şi la cîte un cuvînt, ca în exemplul de maı sus, şi la maı multe cuvinte de odată, puse într-un raport oarecare unele faţă cu altele. *aputerefí* (»Mergea fără nicio tocmeală, fără străjĭ aputerehi.« Miron Costin. I, 460), *dĕaputerĕaĭfí* = a putere fi, unde a = ad şi putere este infinitivul cu forma veche. Izolat faţă cu celelalte infinitive, putere ş-a perdut înţălesul de infinitiv şi, transformat prin alunecarea sunetuluĭ în puterea, s-a considerat ca un substantiv articulat. In urmă, fiindcă nu se maı putea da de capătul acestuĭ curioz substantiv articulat şi precedat de prepoziţie, s-a dat frîŭ liber alunecăriı sunetuluı de a-ĭ provoca la sfîrşit un *-ĭ* epitetic.

32) Alt soiŭ de izolare are loc atuncı cînd un cuvînt, orĭ din cauza schimbărilor pe care el le sufere, orı din cauza acelor suferite de celelalte cuvinte din grupul său, îş pierde înrudirea cu aceste din urmă aşa de mult, încît, dupăce a stat o bucată de vreme în suspensie şi izolare, se alipeşte la un grup, cu care samînă numaı după schelet şi cu care n-a avut altă dată nicio legătură. *Multsâmésc* = **multsânésc, multsĭ anĭ* (adecă zic cuiva 'mulţı anı să trăeştĭ' orĭ 'la mulţı anı !'). De la o vreme ş-a izolat **multsânésc* de *multsĭ anĭ* şi s-a alipit de grupul din care face cuvîntul

multsime parte, cu care la început n-avea nicio legătură. De aici schimbarea din *multsănésc* în *multsămésc* prin analogie şi în acelaş timp o strîmtare a conţinutului aşa de mare, încît cu greŭ mai descopere cineva astăzi origina cuvîntului, macarcă nu este aşa de veche. Ori se poate întimpla că cuvîntul se izolează din cauză că celelalte din grupul săŭ aŭ dispărut. *Hultuĭálâ*=*furtuĭálâ* care se aude încă dialectal. Din cauză că verbul *fulcio* şi alte formaţii ale acestui verb aŭ dispărut din rom., cuvîntul *fultuĭálâ* ori *furtuĭálâ* s-a alipit de grupul lui *hultuésc, hultŏánâ,* etc., cu care n-avea la început nicio legătură. De aici schimbarea formei în *hultuĭálâ* şi a înţălesuluĭ până în gradul de a dispăre din el idea de sprijin.

33) In sfîrşit izolarea mai are loc şi în acel mod că se introduc în limbă cuvinte străine de acelea, care din punct de videre al scheletului şi al înţălesului nu samînă cu niciunul din cuvintele de baştină. Limba le primeşte atunci, cum se întîmplă, într-o grupă oarecare şi analogia le acomodează aceştei grupe, oricît de violente schimbări ar trebui să fie făcute pentru acest scop. Franc-maçon de ex. a stat în limba romînească, cînd întîiaş dată a fost primit de dînsa, ca ceva cu totul străin, fără nicio legătură cu celelalte cuvinte, până cînd s-a alipit de grupul lui *fármec* şi analogia l-a prefăcut apoĭ, pentru a-l apropia mai tare de accst grup, in *farmazón.*

Dupăcum se vede deja din exemplele citate, principiul care-ş exercită toată influinţa la cele două din urmă feluri de izolare este analogia.

34) Mersul transformărilor la izolările de supt § 30 şi 31 este următorul. Cuvîntul îş păstrează întîiu, cu toată violenţa schimbării, o bună parte din înţălesul săŭ de maĭ înainte; după aceia însă mai păstrează numai înţălesul raportuluĭ în care se găsea—şi acela încă modificat—şi devine o formă gramaticală. De obiceiŭ o asemenea prefacere din cuvînt în formă are loc la cazul însemnat supt § 31, cînd adecă mai multe cuvinte, care se află într-un raport oarecare unele faţă cu altele, se izolează. Asemenea

cuvinte la un loc izolate se numesc compuse cînd din diferitele înţălesurı ale lor rezultă unul singur: *voĭŭlâudá* are astăzı un singur înţăles, simbolizează adecă un singur lucru din natură, *lâudárĕa*. Cînd, cu toată schimbarea, cuvintele îş păstrează fiecare înţălesul săŭ, n-are loc un cuvînt compus, ci un idiotizmu, o zicatoare: *fátâ-máre* In sfîrşit la cuvîntul compus două lucrurı se pot întîmpla: orĭ înţălesul unic este acel al unuia singur din membrele compusuluı, ca în *voĭŭlâudá*, unde înţălesul unic final este acel de *lâudáre*, şi atuncı celalalt, orı celelalte cuvinte devin forme gramaticale (ca în cazul de faţă, unde *voĭŭ* arată numaı un raport de timp), — orı înţălesul unic rezultă din contopirea diferitelor înţălesurı ale diferitelor membre ale compusuluı, făcută până la aşa grad, încît nu se maı pot deosebi înţălesurile vechı unul de altul, dupăcum se poate observa acest lucru la un compus ca *nebún*, unde nicı din înţălesul vechiŭ al luı *ne-* nicı din acel al luı *-bun* n-a maı rămas nimic aparte, ci din cele două a rezultat unul singur şi altul totodată.

Compusele, ca şi formele gramaticale bazate pe dînsele, odată născute prin izolare, se înmulţesc prin analogie, şi nu este prin urmare de trebuinţă ca la baza fiecăruı compus să fie o izolare. In φιλόκαλος de ex. φίλος şi καλός n-aŭ ajuns poate în starea actuală prin izolarea treptată a celor două membre ale compusuluı: se poate ca deadreptul să se fi născut acest cuvînt prin analogia altora—prin izolare născute acelea — precum ar fi poate φιλόθεος, φιλόδοξος. Şi *voĭŭdiscutá* este sigur un product al analogieı, căcı forma *voĭŭ* s-a născut prin izolare la fondul cel maı vechiŭ de verbe romîneştı, iar toate celelalte verbe, cîte aŭ intrat în limbă, orı prin derivare orı prin împrumut, de atuncı, au primit forma futuruluı prin analogie.

[30, 31]) Vom discuta la un loc aceste două felurı de izolare şi vom împărţi materia după categoriile gramaticale.

Complimente circumstanţiale izolate, unele nume, altele pronume, sînt aşa numitele adverbe. Limba romînă a primit multe moştenire: *abĭá* vix?, *aşá*—sic, *atît*—tantum, *bíne*—bene, *cum*—quomodo, *cóntra*—contra, *cît*—quantum,

cînd—quando, *iácâ*—ecce (nu însă clasicul ecce, ci popularele eccum, eccam, eccos, eccas, ecca), *ierĭ*—heri, *maĭ*—magis, *mî'ne*—mane, *mult*—multum, *nu*—non, *unde*—unde, *žos*—deorsum, apoi sufixul adverbial *-e*, care a servit pentru formarea analogică a o mulţime de adverbe nouă dela adiective în *-esc*, *bârbâtéšte*, *copilâréšte*, *domnéšte*, *împârâtéšte*, *îngeréšte*, *întsâleptséšte*, *muĭeréšte*, *nebunéšte*, etc., apoi *föárte*—forte. Pe socoteala moştenirii şi analogiei trebue pusă şi formarea de adverbe prin întrebuinţarea adiectivului fără prepoziţie ca compliment circumstanţial de mod, *curát*, *frumós*, *lésne*, *urî't*, etc.

Cele mai multe adverbe însă le-a dezvoltat limba romînă prin izolare.

Maĭ intîiŭ sînt de observat adverbele rezultate prin compunerea adverbelor latine (raportul care a existat la început între membrele compusului nu este totdeauna lesne de constatat şi nici nu merită osteneala de a fi scos la iveală): *aíčĭ* ad+hic+ce, *acoló* şi *acólo*—ecce (nu însă clasicul, ci popularele eccum, eccam, eccos, eccas, ecca)+illuc, *acolĕá* şi *acólĕa*—ecce+illac, *afárâ*—ad+foras, *aĭúrĕa*—alio+re (luat prin analogie dela *púrurĕa*, *pretutíndere̅a*), *aprŏápe* ad+prope, *apóĭ*—ad+post, *atúnčĭ*—ad+tunc+ce, *acúm* (vr. şi dial. *acmú*)—ecce+modo (ori mai bine ac+modo?), *acúš*—acum+sic, *aláltâierĭ* = cealaltă ieri, *cámaĭ* şi *cam*—quammagis, *óricînd*—voles+quando, *cî'tmaĭ*—quantum+magis, *cîtcolĕá*—quantum+ecce+illac, *cîtpečé*—quantum+per+quid, *cumcum* (Isp. 34)—quomodo+quomodo, *cîndvá*—quando +va (vult), vr. mr. *dečíndĕa*—de+hic+inde (de dincolo), *dĕasúpra*—de+ad+supra, *dedesúpt*—de+de+subtus, *dcúnde*—de+unde, *deundevá*—de+unde+va (vult), *desús*—de+sursum, *dežós* de+deorsum, *dincóntra*—de+in+contra, *demúlt* de+multum, *ič*—hic+ce, *înnúntru*—in+intro, *împreúnâ*—in+per+una, *încotró* in+contra+ubi, *încotrová*—in+contra+ubi+va (vult), *încoáče*—in+ecce+hac+ce, *însús*—in +sursum, *înžós*—in+deorsum, *înnaínte*—in+ante, *ničdecúm* neque+de+quomodo, *ničcî'nd*—neque+quando, *nicâĭúrĕa*—nec+alio+re, *ničcacúm*—neque+quam+quomodo, *númaĭ*—non+magis, *oriúnde*—voles+unde, *ŏareúnde*—volet+unde, *orĭdeúnde*—voles+de+unde, *oricî'nd*—voles+cînd, *ŏarecî'nd*—volet+cînd, *órišicum*—voles+sic+quomodo, *pânâcî'nd*—paene+quando, *pânâúnde*—paene+unde, *póimînĭ*—post +mane, *šímaĭši*—sic+magis+sic, *totdĕaúna*—totum+de+una, *undevá*—unde+va (vult); la care se adaug compuse mai nouă ca (cu *de*): *díncolo* şi *dincólo*, *dincîndîncî'nd*, *díncoače* şi *dincŏáče*, *denaínte*, *dinnaínte*, *dĕaíč*, *dĕacólo* şi *dĕacoló*, *dĕacólĕa* şi *dĕacolĕá*, *dĕaprŏápe*, *denicâĭúrĭ*, *dĕaĭúrĕa*, *de-*

demult; (cu *in*): *innapói*, *încólo* și *încoló*; (cu *maĭ*): *maĭapóĭ*, *maĭîncólo* și *maĭîncoló*; (cu *pâ'nâ*): *pânacólo* și *pânacoló*, *pânaič*, *pânatiinč*, *pânacúm*, etc.

Apoi acele provenite prin izolarea unui cuvînt în sînul însuș al limbii romîne.

Astfel s-aŭ izolat nume: *deažuns* și *dĕažuns* — de+ajuns; *înadevâ'r*—în+adevăr; *an*—annus; *ántsârts*—annus +tertius; *peapucáte* și *pĕapucáte*—pe+apucate; *cudĕamâruntul*—cum+de+minutus; *binedebine* — bene+de+bene; *dĕacurmezišul*—de+ad+curmezișul; *acâtâ'reĭ*—ad+cătare; *acásâ*—ad+casa; *curî nd*—currendo; *încurî'nd*—in+currendo; *încáĭ*—in+calles (acest adverb maĭ sună și *încálĕa*.Ințălesul primitiv, pecînd izolarea nu avuse încă loc, era de în treacăt, cf. in itinere. In cele două adverbe avem izolate singularul calea numai după ințăles, iar pluralul caĭ și după ințăles și după formă, căci astăzĭ sună—analogic —căĭ); *cucále*; *fârâcále*; *dĕacĭoára*—de+ad+chioara; *cuciuita*—cum+chiuita (participiu fem. dela chiuesc); *pĕčiripie* Isp. 135—per+ciripie (subst. dela ciripesc. Asta înseamnă 'ca și cum ți-ar ciripi [cînta, spune] cineva', adecă la sigur); *acásâ*—ad+casa; *cĭar*—clarum; *cinecînéšte*—cîne+cîneşte (el însuș un adverb); *dĕancâlárele*—de+ad+in+călare+le (articulul); *dincalĕafárâ*—de+in+cale+afară; *dĕadrĕápta*—de+ad+directa; *dĕadréptul* de+ad+directum; *îndátâ*—in+data; *odátâ*—una+data; *dĕodátâ*—de+una+data, *cîtĕodátâ*—quantae+una+data; *nĭčodátâ*—neque+una+data (*dátâ* este un participiu substantivat); *diminĕátsâ* (substantiv derivat prin -icius dela compusul **demî'ne*—de+mane); *ziŭa*—dies (articulat. Articulul, afară de cazurile care ne-aŭ părut maĭ curioaze, nu l-am maĭ însemnat zădarnic în părțile constitutive ale izolărilor); *ástâzĭ* și *azĭ*—ista+dies; *dâúnâzĭ*—de+una+dies; *dizdiminĕátsâ*—de+dies+de+dimineață; *dupamĕázâ*—de+post+ad+media+dies; *dĕamĕázâ*—de+ad+media+dies; *ádicâ*—ad+dica (cuvîntul *dicâ* nu este direct dica, ci adverbul este mai vechiu și din adverb a rezultat apoi substantivul liber, de unde adverbul maĭ nou *ladicâ*); *adés*—ad+densum; *doárâ*—dolet (adverbe rezultate din verbe vom vide și maĭ la vale. In cazul de față mersul schimbăriĭ a fost următorul. Maĭ întîiu dolet, întrebuințat impersonal [cf. dolet mihi quod stomacharis, dolebit mihi si, Georg. Wört.] a însemnat 'este părere de răŭ', apoĭ 'este lucru greu' și prin urmare 'mare lucru să fie să se întîmple'=*doar*: 'doar să moară'='mare lucru să fie să moară'. Dar dacă e mare lucru să moară, apoi dacă va muri, numai atunci se va pute întîmpla ce dorim, de unde a rezultat celalalt ințăles al

lui *doar*=numai: 'doar să moară'='numai dacă va muri'); *fátsâ* —facies; *înfátsâ*—in+facies; *dinfátsâ*—de+in+facies; *pefátsâ* — per + facies; *ástfel* — iste+tel; *áltfel*—alter + fel; *fúga*—fuga; *împrežúr* — in+per+gyrus; *î'ncâ* —hanc (adecă hanc horam); *bunâöárá*—bona+hora; *dinioárĕa*—de+una+hora; *adiniŏárĕa* şi *adînĕáurĕa*—ad+de+una+hora; *odinioárâ*—una+de+una+hora; *uneóri*—unae +horae; dial. *aórĭ*—ad+horae; *alteórĭ* şi *áltcorĭ*—alterae +horae; *púrurĭ*—per+horae (acest cuvînt sună şi *púrurĕa* şi vr. *púrurilĕa*. *-le* este articulul plural, iar -a din *púrurĕa* şi *púrurilĕa* este epitetic, provenit prin alunecarea sunetului din -ı [= -e] neacc. final. Astfel, prin alunecarea sunetului, iar nu prin compunerea cumva cu vreun *-a*= hac, trebue explicată această terminaţie din cuvinte ca *aĭĉa, atúnĉa, anirĕa, asémenĕa, aşiždeŕĕa, altminterĕa, acúša, alâ'turĕa, alócurĕa, acúma, ašá, abĭá; doilĕa, treilĕa, pátrulĕa, miĭa, tsiĭa; cá'ruĭa, úneĭa, nimenĕa;* infinitivele vr. *munĉirĕa, tâĭárĕà;* chiar *aĉésta, aĉéla, múltora.* Toate aceste cuvinte sînt de acel fel că izolarea lor a permis alunecării sunetului toată comoditatea posibilă. *cî'ne* n-a putut deveni *cî'nĕa* din cauză că întreaga mulţime a numelor de a treia declinare şi conştiinţa de *-e* ca de un semn al singularului acestor nume era piedecă, *lócurĭ* n-a devenit *lócurĕa* din aceiaş cauză, izolatele *asémene* şi *alócure* şi celelalte însă aŭ lăsat liber curs alunecării sunetului şi apoĭ dela un adverb ca *asémenĕa* a putut *-a* trece prin analogie la adiectivul corespunzător, care sună şi el în adevăr *asémenĕa*. Pentru ce nu se zice *dúlĉa* însă şi pentru ce atîtea aparente excepţii există? A răspunde la asemenea întrebări înseamnă a cunoaşte toate secretele limbii şi noi n-avem această pretenţie.—In ce priveşte cuvîntul *púrurĭ*, derivarea lui din *per horas* din punct de videre al înţălesului nu prezintă nicio dificultate, iar din punct de videre al formei avem de observat că *per*, accentuat ori neaccentuat, a putut da naştere lui *pîr* sau *pâr*, care apoi s-a putut preface prin asimilaţie către *u* din silaba următoare în *pur*, cf. *pâr* pirus şi pilus, apoi pag. 29. Cu atît mai mult a putut ave loc schimbarea, cucît *per* în *per horas* eraizolat şi nu era nicio stavilă ca să apuce în dezvoltarea sa alt drum decît acel, pe care l-a apucat de altfel prepositia per=pe); *înadins*—in+ad+ipsum; *cudinadînsul* cum + de+in+ad+ipsum+illum; *alâ'turĭ* ad+latera; *delâ'turĭ*—de+latera; *înlâ'turĭ*—in+latera; *dĕalátul* —de+ad+latus; *dĕalúngul* de+ad+longus; *pealócurĕa* şi *pealócurĕa* per+ad+loca; *lóculuĭ*—dativul articulat dela *loc*; *pĕamî'nele*—per+ad+manus; *dĕaminune*—de+ad+minune; *altmîntrelĕa* altera+mente (*-le* este articulul şi *-a*

epitetic); *aminte*—ad+mens; *îndâmî'nâ*—in+de+manus; *penemîncâte*—per+ne+mîncate (particip. plur. dela mînînc); *demînecâte*—de+mînecate (particip. plur. dela mînec); *astânŏâpte şi asnŏâpte*—ista+nox; *anevŏie*—ad+nevoie; *nŏâptĕa*—nox; *depârte*—de+pars; *dĕopârte*—de+una+pars; *dedepârte* — de+de+pars; *dĕaputerĕaĭfi* (vezı maĭ sus); *pŏâte*—potest; *pârcâ*—paret+quod; *înpetsit*—in+peţit; *derâmâş*—de+rămas; *pretutindenĭ* şi *pretutîndenĕa*—per+tota+inde+res (*pretutindenĕa*—**pretutînderea* [căcĭ exemplele de acest fel din vr. se întîlnesc numaı în texturı cu rotacismu], în care *r* s-a prefăcut în *n* supt influinţa luı *n* din inde. Dela aceştĭ *-ne* şi *-re* = res, hora, din cuvînte ca *pûrure*, *pretutindene* aŭ rezultat aceı *-ne* şi *-re* care s-au lăţit prin analogie la cuvinte ca *aĭûrĕa*, dial. *atûncinĕa*); *aşişderĕa*—et (saŭ ac)+sic+ce+de+re (acest adverb va fi însemnat prin urmare întîiŭ, dacă etimologia noastră este justă, 'şi aşa cu lucrul'. Asupra luĭ *aşiş* = et sicce cf. mr. *acşitse*, *acşitsine*, *acsâ'tsâ*, Olimp, Meglen); dial. *delarî'nd* Isp. 18 (în celalalt rînd)—de+la+rînd; *pesémne*—per+signa; *dĕastî'nga*—de+ad+stînga; *sâra*—sera; *asârâ*—ad+sera; *âstâsarâ*—ista+sera; *desârâ*—de+sera; *ascâpâ'rii*—ad+scăpare (infinitiv, fenomen analog cu *acâtâ'rii* şi *dĕaputerĕaĭfi*); *râra* (un adiectiv feminin), *decusârâ*—de+cum+sera; *cudĕasila*—cum+de+ad+sila; *tuspâtru, tuscinĭ, tusşése*—toti+patru, cincı, şese; *teleleŭtandsâ*, în care s-aŭ izolat *Tanâsâ* şi onomatop. *telelĕŭ*, care nu se găseşte întrebuinţat altfel, orı, dacă se găseşte rar, apoĭ numaı ca compliment de mod; dial. *otŏânâ* Isp. 136 (o bucată de vreme)—una+toană; *întrĕâcât*—în+treacăt (un substantiv, care astăzı numaı în această stare de izolare se maĭ găseşte), *peŭrmâ*—pe+urmă; *întrûna*—inter+una; *ŏâre*—volet (volet este futurul indicativuluı. Inţălesul unor vorbe ca 'oare·va veni' a fost dintruntîiŭ 'voi-va să vină?'); *vezĭbine*—vides+bene; *devréme*—de+vreme; *devŏie*—de+voie. Insfîrşit substantive în *-iş* izolate, ca *fâtsîş, crucĭş, ponĭcîş*.

Idiotizme. dial. *întrun-buc* (Creangă an. 30=îndată. *Buc* este un substantiv derivat imediat din verbul *îmbuc*. Inţălesul vechiŭ a fost: 'cît aı îmbuca ceva'); *ba-bîne-câ-nu*; *cu-ciŭ-cu-vaĭ*; *cum-se-câde*; *de-azĭ-înainte*; *în-zorĭ-de-ziŭâ*; *nu-maĭ-de-pârte* (de ex. 'azı, *nu-maĭ-departe*'); *întro-bŭnâ-diminĕâtsâ*; *întro-dŏârâ* (*dŏârâ* este adverbul însemnat maı sus =dolet); *de-cî'te-orĭ, dĕ-atî'tĕa-órĭ, de-múlte-orĭ, de-putsine-orĭ, de-cî'teva-orĭ, órĭdecîte-orĭ, adésĕa-orĭ, de-dóŭâ-orĭ, de-trĕĭ-orĭ, de-pâtru-orĭ*, etc. (*orĭ*=horae); *de-mâma-fóculuĭ* (de pildă 'frumos...'); *lúcru-mâre; nevóie-mâre;* dial. *nevóĭe-de-cap* (Isp. 5=*nevóie-mâre*); *cu-nepûsul-în-mâsâ; cu-o-fâlcâ-în-cer-şi-cu-una*

-în-pâmî'nt; dial. *desîlâ-demîlâ* (Isp. 154); dial. *cu-şosêle-cu-momêle* (cu ademeniri) Isp. 174; *de-tŏáte-pâ'rtsile*; *din-gár-dul-Râzoáiĭ; în-tótuluĭ-tot; cu-tótuluĭ-tot; devóĭe-denevóĭe; cu-vaĭ-nevóĭe.* Compară apoi pe următoarele, ridicule de mult ce s-a abuzat de ele 'nu, de o mie de ori nu', 'ca un singur om', 'cu o oară maĭ înainte', 'cu naţiunea, prin naţiune, pentru naţiune' Iacob Negruzzi, Scrierĭ, I, 359 sqq.

Adverbe pronominale. *báĭo*—ba+eŭ; *întracĕĭa*—inter+aceia; *întracĕstĕa*—inter+acestea; *cáre-maĭ-de-care*—qualis+magis+de+qualis (acest cuvînt este izolat ca subiect şi ca compliment de mod).

Multe din aceste adverbe aŭ devenit, printr-o izolare şi alunecare a înţălesuluĭ maĭ mare, forme gramaticale, prepoziţii ori conjuncţii: *cóntra* (deja în lat.), *cînd* (deja în lat.), *únde* (deja în lat.), *afárâ, aprŏápe, dĕasúpra, dedesúpt, de-únde, înnúntru, încotró, împreúnâ, însús, înžós, înnaínte, orĭ-únde, orĭdeúnde, oricî'nd* şi *órĭcînd, órĭşicum, pânâcî'nd, pânâ-únde, dínçolo* şi *dincólo, díncŏace* şi *dincŏáce, denaínte, dĕa-proápe, dĕadrĕápta, dar* şi *da* (=*doárâ.* Alăturĭ cu alunecarea înţălesuluĭ a avut loc la acest cuvînt şi o diferenţiare a scheletuluĭ); *fátsâ; înfátsâ; dinfátsâ; împrežúr; a-lâ'turĭ; dĕalúngul; depárte; dĕopárte; dĕastî'nga; ŏare; orĭ* (=voles); *devrême; ĭar.*

Nume. Substantive. *amĕázâ*—**amĕázâzi*, ad+media+dies (*amĕázâ* a fost dintruntîiŭ un adverb, care ş-a schimbat prin izolare scheletul, precum se vede, iar înţălesul şi l-a strîmtat până în gradul de a pute fi întrebuinţat pentru toate membrele propoziţiei. Tot astfel *nâmiĕzi*=*în+a-miĕzĭ*, Isp. 223,301); *adâpóst*—ad+depositum, *adevâ'r*—ad+de+verum; *barbacót*—barba+cot; *bortâncĕr*—bortă+în+cer; *bunâvoíntsâ; cîrneleágâ*—carne+leagă, ligat (acest cuvînt este un verb+un obiect drept. Izolarea, manifestată prin întrebuinţarea obiectuluĭ drept înainte, a provocat o aşa de violentă schimbare de înţăles, încît verbul a devenit substantiv); *cîşlĕg*—caş+legi (acest cuvînt este pluralul unuĭ**cîşlĕágâ*—caş+leagă, ligat. Aceiaş observaţie de făcut ca şi asupra luĭ *cîrnelĕágâ); codobáticâ*—cauda+*batică (un derivat dela bat, nu există astăzĭ în limbă decît în acest compus); *botgrós*—bot+gros; *demîncáre; dumnezâ'ŭ*—domine+deus (un vocativ vechiŭ lăţit prin izolare la toate cazurile); *fâ'tfrumos*—făt+frumos, *foĭofóiŭ* (numit încă pervincă, merişor, borbanoc, lat. pervinca)—folium+folium; *întunéric*—in+tenebricum; *mížloc*—medius+locus; *meziĭpa-résiĭ* Creangă an. 27, altfel *miezulpârétsiĭ*—medium+quadragesima (probabil medium quadragesimae, quadragesima există

în limbă supt forma *pârĕásemĭ); nâtârâ'ŭ,* derivat prin *-â'ŭ* din vr. netare—ne+tare; *neóm*—ne+om; *nimíc*—ne+mica; *neputíntsâ*—ne+putință; *nesáts*—ne+saț; *nitsél*=vr. *niščitsél*, deminutiv dela 'nu știŭ cît' (decı o propoziție); *ocinçéle* (numită încă ginturea, intură, fierea pămîntuluı; lat. gentiana)—ochı+în+piele? orĭ maı degrabă deminutiv dela opincă? *primâvárâ*—prima+vară (prima nu maı există astăzı în limbă. Exista încă în sec. XVI, Gast. Chr.); *râmasbún*—rămas+bun; *rozmarín*—ros+marinum (nicı ros nicĭ marinus nu maı există); *rĕáŭa* (nenorocirea Creangă pov. 215. Este femininul izolat dela răŭ—reus); *rotocól*—rota+ocol; *sîntilíe*—sanctus+ilie; *sîmpĭétru* și *sîncétru*—sanctus+petrus; *sîmmédru*—sanctus+demetrius; *sînzénĭĭ*—sanctus+johannes; *sînvâsíĭŭ*—sanctus+basilius (în aceste cuvinte trăește izolat vechiul sanctus, pentru care limba a adoptat maĭ tîrziŭ pe sfînt—vsl. svętĭ, contaminat cu sînt. Tot în aceste cuvinte maı trăesc izolate vechile numirı romîneștĭ pietru dial. chetru, medru, zenii, văsîiŭ, în locul cărora a adoptat limba maı tîrziŭ pe neogr. petru, dimitrie orı dumitru, ioan orı ion, vasile); *simiziána* Isp. 11, *simziána* Isp. 24—semis+divina, ἡμίθεος (trăește izolat în acest cuvînt lat. semis, care astăzı nu se maı găsește în limbă. divina, care altfel a dat naștere luĭ *zínâ*, sună în acest cuvînt *ziána* și *zĭána* nu atît din cauza izolăriı, cît din acea a ritmuluĭ, cum vom vide la discuția acestuı principiu); *saramúrâ*—sal+muria (probabil salis muria. Cuvîntul muria, care altfel a dat naștere luı *mŏáre,* în starea izolată din saramură sună cu totul altfel); *supát* orı *suppát*—sub+pat, *supsuŏárâ*—sub+sub+ala (în aceste cuvinte trăește izolat sub, care s-a înlocuit în rom. prin supt—subtus); *temiričé*—te+mirı+ce; *unĕálte*—une+alte.

Idiotizme. *adám-babadám* Creangă, an. 65 (*babadám*=babă+adam); *brî'nzâ-búnâ-în-burdúf-de-cî'ne; bába-hî'rca; bába-clŏántsa; búrtâ-vérde; bádĕa-ión; bárba-cápreĭ* (tragopogon pratensis, salsifis des prés); *bešína-lúpuluĭ* (lycoperdon, vesseloup); *cŏáte-gŏále; cârbúne-acoperít; čéĭa-lúme; čápâdeǧerátâ; čápa-čóriĭ; cŏáĭele-pópiĭ; cŏáda-šoárecnluĭ; čéle-činčdéǧete; cŏáda-mî'nzuluĭ* (equisetum, queue de cheval); *cálčacáluluĭ* (caltha palustralis, populage. In acest cuvînt s-a păstrat lat. calx, altfel perdut); *fátâ-máre; flúerâ-vînt; fátsamî'tseĭ* (galeopsis); *gúrâ-cáscâ; ĭárbâ-máre; ĭárbâ-dúlče* (glycyrrhiza glabra, réglisse); *ĭárba-erétei* (hieracium, épervière); *ĭárba-luĭ-tátin* (symphytum consolidum, consoude); *lâ'mâmámâ; lúngâ-vórbâ; límba-cî'neluĭ* (cynoglossum officinale, langue de chien); *límba-čérbuluĭ; mî'tsâ-blî'ndâ; mátsefrípte; mac-róš* (papaver rhoeas, coquelicot); *óm-de-zahár*;

óc̆iul-bóuluĭ; pĭéle-rĕa; pĭátra-sácâ; poále-lungĭ-şi-mínte-scúrtâ; pĭérde-várâ; plumúnâ-álbâ (nymphaea alba, nenuphar blanc); *plíscul-cucoárei* (erodium cicutarium, bec de grue); *râbdâ'rĭprâžíte; ródul-pâmî'ntuluĭ* (arum maculatum, gouet); *sfárâ-în-tsárâ; stan-pâtsítul; sac-fârâ-fund; slúgâ-véce; splínâde-áur* (chrysosplenium alternifolium, dorine); *státul-pálmâ; štírba-bába-cloántsa; táler-cu-dóŭâ-fétse; tércĕa-bércĕa-treĭ-leĭpârécĕa; tráista-c̆obánuluĭ* (capsella bursa pastoris, capselle); *úmbra-ĭépureluĭ* (asparagus, asperge); *urécĕa-úrsuluĭ* (primula auricula, oreille d'ours); *viátsâ-cîrpítâ-cu-átsâ; zgî'riebrî'nzâ*; Compară apoi următoarele, ridicule de mult ce s-a abuzat de ele: 'dumnezăul părinţilor noştri', 'timpuri, zile, ciasuri, momente de grea cumpănă', 'poarta cea mare şi cea mică', 'umilă rugare', 'umilă întrebare', 'cartea cea mare a ţării', 'sacra datorie', 'sfînta datorie', 'fiul operelor sale', Iacob Negruzzi, Scrieri I, 359 sqq.

Adiective. *amîndóĭ*—ambo+duo; *bucâlâ'ŭ, bucâláe*—bucă+lăŭ, lae; *cumínte*—cum+mens; *cudálb*—cauda+albus (cauda este un complim. de loc); *deplín*—de+plin; *înnált*—in+altus; *mârinimós*—mare+inimos; *nehárnic*; *netót*—ne+tot; *nebún*—ne+bun.

Idiotizme. *bun-de-gúrâ*; *cu-dóuâ-fétse*; *cu-un-pic̆ór-îngroápâ*; *dus-de-pe-lúme*; *ĭéftin-la-fâínâ*; *gros-de-obráz; întro-uréce; într-o-dŏágâ; în-doĭ-perĭ; lung-de-límbâ; râŭ-de-lúcru; scump-la-târî'tsâ; sâ-l-lipéştĭ-la-rânâ; sârác-şi-curát; trecút-prin-c̆ur-şi-prin-dîrmóĭŭ; verzĭ-şi-uscáte.* La care se pot adăugi numeralele: *ún-spre-zéc̆e, dóĭ-spre-zéc̆e, treĭ-sprezéc̆e, pátru-spre-zéc̆e,* etc.; *al-dói-le, al-tréi-le, al-pátru-le,* etc.; *cî'te-únu-l, cî'te-dóĭ, cî'te-tréĭ, cî'te-pátru,* etc.

Verb. In rom. sînt o mulţime de verbe compuse cu adverbele ad, cum, de, ex, ex+trans, in, per, re, sub şi ne (Pentru acest din urmă n-am dat exemple). Alte soiuri de compuse verbale nu există şi un *coc̆á-pâlĕá* Creangă an. 47 este poate unic.

Decît la toate aceste compuse izolarea este foarte înaintată, adecă adverbele de mai sus aŭ existat ca cuvinte numai în limba latină, şi încă numaĭ în cea mai veche limbă latină. Deja în timpul clasicităţii aceste adverbe aŭ căzut la rangul unor forme gramaticale, anume al unor prefixe, cu ajutorul cărora se derivă dintr-un cuvînt un altul.

ad. lat. *adâ'p, adórm, adumbrésc, adúc. adún, afúnd* (saŭ este un derivat imediat dela adv. *afúnd* ad+fundus?), *apléc, aprínd, apún, adâ'st* (adsto?), *uşâ'z.* Cu acest *a-*, devenit formă gramaticală, s-aŭ derivat în rom. dela verbe *acóper*—cooperio, *alín*—lenio, *alúnec*—lubrico, *amenínts*—minitor, *améstec*—mastico, *amutsésc*—mutesco, *abát*—

battuo, *apă's*—penso, *afúm*—fumo, *asurzèsc*—surdesco; dela nume *amortsésc*—mortuus, *asígur*—securus, *astúp*—stupa. Toate exemplele nu sînt sigure. Este *a* în *alín*, *alínec*, *aménints*, *améstec*, *amortsésc*, *amutsésc* în adevăr=ad sau mai degrabă protetic? Faptul că în mr. este foarte iubită proteza lui *a* înainte de *m* (pag. 37) ne-ar face să înclinăm pentru cea din urmă alternativă. Este posibil ca şi *a* în *astúp* să fie datorit unei proteze.

cum. lat. *contenésc*, *cučerésc*, *cufurésc*, *cufúnd*, *cuprínd*, *culég*, *cutríer*, *cuvín*. Ex. rom. n-am putut găsi: *cutrémur* este probabil un derivat dela contremulus.

de. lat. *dépân*—depilo, *despíc*—despico, *deprínd*, *depún*, *detún*. Acest *de-* a devenit o formă cu care s-aŭ derivat dela verbe *descálts*—excalceo, *descî́nt*—excanto, *déğer* gelo, *descíd*—excludo, *despóiŭ*—spolio; dela nume *derápîn*—rapina, *destúp*—stupa, *deša'l*—şale, sellae. Iar din *descálts*, *descî'nt*, etc. s-a extras *des-*, cu care s-aŭ făcut derivări de la verbe *dezbát*—battuo, *descúiŭ*—cuneo, *descós* consuo, *dezdâunéz*—damno, *descóper*—cooperio, *desúmflu*—inflo, *desfác*—facio, *desprésur*—per+salio, *dezgúst*—gusto, *dezvâ'ts*—vitio, *dezlég*—ligo, *desprínd*—prehendo; dela nume *dezmortsésc*—mortuus, *dezbrác*—bracca, *descálic*—caballus, *descárc*—carrus, *descíng*—cingulum, *dessârčinéz*—sarcina, *dezbâ't*—bibitus, *deshám*—ham, *dešír*=**dessír*—series, *dezdóiŭ*—duo, *dezmiérd*—merda, *desfâ't*—foetor (înţălesul primitiv a fost 'alung mirosul cel rău al cuiva ori de pe lîngă cineva'), *desfâ'ts*—facies, *desfâ'šur*—fascia, *desfiintséz* fiinţă, *desfúnd*—fundus, *dezgióc*—gullioca, *destrî'm*—trama, *dezmî'niŭ*—mania, *dezmormîntéz*—monimentum, *deznód*—nodus, *despârecéz*—păreche, *despárt*—pars, *dezrâdâčinéz*—rădăcină, *desprimâvâréz*—primăvară, *despretsuésc*—pretium.

ex. lat. *asúd*—exsudo, *scald*, *scoc*, *scot*—excutio, *scurg*—excurro, *spun*—expono, *stî'mpâr*—extempero, *stîng*—extinguo, *stric*—extrico, *šterg*—extergeo, *storc*—extorqueo. Acest *s-* a devenit o formă cu care s-aŭ derivat dela verbe *zbat*—battuo, *zbúčum*—bucino, *scad*—cado, *scap*—capio, *scufúnd*—confundo, *spâimî'nt*—pavimento, *spî'nzur*—pendeo, *zmulg*—mulgeo, *strâpúng*—transpungo, *strâlučésc*—transluceo, *strâmút*—transmuto (deunde a rezultat *strâ-* din *strâbát*—battuo, *strâ-* s-a întins apoi la substantive *strâmóš*—moş, *strâbún*—bun, *strânepót*—nepot, şi adiective *strâvéčiŭ*—vechiŭ, *strâveziŭ*—văd); dela nume *scornésc*—cornu, *sfarm*—farina, *smintésc*—mens, *spúlber*—pulvis, *spíntec*—pantex, *sfî'šiŭ*—fascia, *zvînt*—ventus.

in. lat. *înâlbésc*, *înčíng*, *îndulčésc*—indulco, *îndúr*—indolesco, *înčép*, *înflorésc*, *înfrî'ng*, *înfrî'n*, *îngít*—inglutio, *îm-*

píng, îngráš, împúng, înâlbésc, încín, înfíg, înžúr, innót—innato ? *întínd, întíng, întórc, înnód, innóur, împïédic, î'mplu, însémn, úmflu*—inflo. Acest *în-* a devenit formă, cu care s-aŭ derivat dela verbe *încălts*—calceo, *încáp*—capio, *încérc*—circo, *încúĭŭ*—cuneo, *încég*—coagulo, *încréd*—credo, *încrucésc*—crucio, *încrúnt*—cruento, *îndés*—denso, *încúnžur*—congyro, *împrésur*—per+salio, *împút*—puteo, *îndúplec* de+plico, *innéc*—neco, *întórn*—torno, *întréc*—traicio, *învâ'ts* vitio, *învíng*—vinco, *înmóĭŭ* mollio, *innegrésc*—nigresco, *împác*—pacco, *însâ't*—sitio, *însotsésc*—socio; dela nume *îmbârbâtéz*—barbatus, *îmbunéz* bonus, *îmblînzésc*—blandus, *îmbrác*—bracca, *îmbrîncésc*—branca, *îmbúc*—bucca, *însufletsésc*—suflet, *îmbâtrînésc*—bătrîn, *întârésc*—tare, *încrucišéz*—cruciş, *îndulcésc* dulce, *înfâinéz*—făină, *înfrâtsésc* frate, *înfâ'ts*—facies, *înflâcâréz*—flacără, *înfrúpt*—frupt, *înavutsésc*—avut, *înfiintzéz*—fiinţă, *înžosésc* jos, *înlemnésc* lemn, *împînzésc* pînză, *însânâtošéz* sănătos, *însîréz* sară, *încuscrésc*—cuscru, *îmbunâtâtsésc*—bonitas, *încálic*—caballus, *încâlzésc* calidus, *încárc*—carrus, *încéĭŭ*—clavis, *încíng*—cingulum, *încordéz*—chorda, *încuĭbéz* cuib, *încunoštiintséz* cunoştinţă, *îndatorésc*—dator, *îndoĭésc* şi *îndóĭŭ* duo, *îndosésc*—dorsum, *îndrépt*—directus, *îndreptâtsésc* dreptate, *înfâ'š*—fascia, *înfâtsišéz*—făţiş, *înfĭerbî'nt*—fervens, *înfiéz*—filius, *înfrumusetséz*—frumusetsă, *înfricošéz*—fricos, *înfrúnt*—frons, *înfrunzésc*—frons, *înfúriŭ* furia, *îngâlbinésc* galbinus, *îngenúnchĭŭ*—genunchiŭ, *îngebošéz*—ghebos, *îngemuésc*—glomus, *îngéts*—glacies, *îngreuéz*—greŭ, *îngretsošéz*—greţos, *îngurluésc*—gură, *împrumút*—promutuus, *înâsprésc*—asper, *îndestuléz*—destul, *îndrâcésc*—'draco, *înduĭošéz*—duios, *înlâturéz*—lături, *înlocuésc*—locus, *întî'rziŭ*—tîrziŭ, *întinerésc*—tener, *întrâ'm*—trama, *înlântsuésc*—lanţ, *înmârmurésc*—marmură, *înmormîntéz*—monimentum, *înmultsésc*—multus, *innoésc*—novus, *împîmîntenésc*—pămîntean, *împînéz*—pană, *împârecéz*—păreche, *îndepârtéz*—departe, *împárt*—pars, *împîrtâšésc*—părtaş, *împetrésc*—petra, *îndeplinésc*—deplin, *împuternicésc*—puternic, *împutsinéz*—putsin, *înrâdâcinéz*—rădăcină, *înrâutâtsésc*—răutate, *înrošésc*—roseus, *însârcinéz*—sarcina, *însâtošéz*—sătos, *înstrâinéz*—străin, *înšír*—series, *înštiintséz*—scíentia, *întî'mplu*—tempora, *întristéz*—tristis, *împrimâvârĕázâ*—primâvară, *învecésc*—vechiŭ, *învecinéz*—vicinus, *înveninéz*—venenum, *înverzésc*—viridis, *înveŝmîntéz*—vestimentum, *încuviintséz*—cuviinţă, *învinetsésc*—venetus, *învîrtošéz*—virtuosus.

per şi prae (confundate într-una, *pre* şi *pri*. Dacă per este în exemplele date totdeauna=*pri*, iar prae=*pre*, a-

ceasta se datorește probabil unui fenomen de alunecarea sunetului independent de înțăles). lat. *pričép*—percipio, *prímblu*—perambulo, *privigéz*—pervigilo, *precúğet*—praecogito, *prepún*—praepono, *presimtsésc*—praesentio, *prevâ'd* praevideo. Acest *pre-* a devenit o formă, cu care s-aŭ derivat dela verbe *prelíng*—lingo, *prefác*—facio, *presupún*—suppono, *presár*—salio, *petréc*=*pretrec—traicio; dela nume *prelunğésc*—longus.

re. lat. *rămî'n*—remaneo, *râpún*—repono, *râspúnd*—respondeo, *revâ'rs*—reverso, *retrág*—retraho, *râsún*—resono. Acest *re-* a devenit o formă, cu care s-aŭ derivat dela verbe *râzbát*—zbat, *râscóc*—scoc, *râsár*—salio, *râstórn*—ex+torno. Și din verbe ca *râzbát, râscóc* s-a extras *râs-* și *râz-* cu care s-aŭ derivat dela verbe *râsfrî'ng*—frango, dela nume *râsfâ'ts*—facies, *râsfír*—filum, *râsfoésc*—folium, *râzbún*—bonus, *râzgîndésc*—gînd. *râs-* s-a întins apoi la substantive: *râspâ'r*—pilus, *râscrúče*—crux, *râsputére*—putere. Cu totul străin de acest *râs-* este *râz-* în cuvintele de origină slavonă *râzbóiŭ*—vsl. razboi, *râzbésc*—vsl. razbiti, *râscól* și *râscolésc*—vsl. raskoliti.

sub. lat. *súflu, surp*—surripio, *súfâr, suĭŭ*—subeo, *sumét*—summitto, *supún.* rom. s-a derivat *súflec*—plico, orĭ poate=supplico?

Izolării și compunerii îș datoresc origina următoarele forme verbale.

Futurul indicat. *voĭŭlâudá* și *lâudávoĭŭ*
veĭlâudá, etc.
valâudá,
vomlâudá
vetsĭlâudá
vorlâudá

voĭŭlâudá este un cuvînt compus, în care *voĭŭ* a devenit formă gramaticală. Ca schelet numai considerat, acest din urmă cuvînt, care deja în vr. se întrebuința separat, cu înțălesul verbuluĭ volo, nu maĭ există astăzĭ în rom. decît în această stare de izolare, reprezentînd o veche treaptă de desvoltare a cuvîntului, astăzĭ înlocuită prin forme de analogie. *voĭŭ*—*volio; *veĭ,* vr. *verĭ*—*velis (vis=veis al luĭ Plaut, Georg. Lex., care el însuș este probabil=*velis, astfel că această din urmă formă, prototipul cuvîntului romînesc, este cea maĭ veche din toate), *va*—*volit (*va* este rezultat prin diftongarea lui *o*, care n-a putut ave loc decît cînd in silaba următoare va fi fost un *e*: *va*=**váre*, **vŏáre*, **volet*=**volit.* Acest **volit* este antemergătorul luĭ volt Plaut, Georg. Lex. în care s-a sincopat *i*), *vom*—volumus, *vetsĭ*—*velitis (formă corăspunzătoare celei dela 2 pers. sing.

*velis. Această alternare a formelor cu *o* şi *i* la verbul volo n-are nimic extraordinar pentru acel care consideră chiar numai formele clasice: volo, vult, volumus, însă velim, velis, velit), vor—volunt. Astăzi pentru verb se întrebuinţează *vreŭ, vrĕaŭ, vraŭ, voésc, vroésc*, tot prin analogie provenite, prin analogia imperfectuluĭ *vrĕam*, vr. *vrĕa*—volebam, perfectului *vruĭ*—volui pe de o parte, iar pe de alta prin acea a verbelor în *-ésc*.

Pentru futurul indicativului s-aŭ mai izolat prez. indic. dela am—habeo, compus cu prez. conjunct.: *amsâfác, aĭsîfáč, aresâfáçâ* şi *usâfácâ, avemsâfáčem, avetsĭsâfáčetsĭ, aŭsâfácâ*; apoi dial. pers. 1, 2, 3 sing. dela *voĭŭ* volo, dar fără *v, óĭŭ, âí, o* (=va prin *ŭâ, *ŭo), compus cu prez. conjunct.: *oĭŭsâfác, âĭsâfáč, osâfácâ* (*o* dela 3 pers. [mr. va] a devenit în urmă o formă comună pentru toate persoanele şi numerele, *osâfác, osâfáč, osâfácâ, osâfáčem, osâfáčetsĭ, osâfácâ*).

In futurul exact s-a izolat futurul verbului *sînt*, compus cu participiul trecut: *voĭŭfilâudát, veĭfilâudát*, etc.

Perfectul indicat. La acest perfect există în stare de izolare vechea formă a prezentului indicat. dela verbul habeo, redusă la formă gramaticală: *amlâudât* saŭ *lâudátam*
aĭlâudát etc.
alâudát
amlâudát
atsĭlâudát
aŭlâudát

am—habemus, *aĭ*—habes, *a*—habet, *am*—habemus, *atsĭ*—habetis, *aŭ*—habent. In locul lor se întrebuinţează pentru verb formele diferenţiate şi de analogie *am, aĭ, áre, avém, avétsĭ, aŭ* (pag. 69).

Pentru pluscaperfect s-a izolat perfectul lui *sînt*, compus cu participiul trecut: *amfostlâudát*=lăudasem.

Perfectul conjunct. Acest timp sună astăzi *sâfilâudát* pentru toate persoanele şi numerele. In el s-a izolat prez. conjunct. dela verbul *sînt, sâ fiŭ, sâ fiĭ, sâ fíe, sâ fim, sâ fitsĭ, sâ fíe*—fiam, fias, fiat, fiamus, fiatis, fiant (unde însă numai *fie* este exact—fiat, fiant, iar pers. 1 şi 2 sînt influinţate de formele indicativului).

Condiţional. In stare de izolare *aš, aĭ, ar, am, atsĭ, ar*—volam, *volas, *volat, etc. (pag. 70).

In perfectul condiţ. s-a izolat condiţionalul verbului *sînt*: *ašfilâudát, aĭfilâudát*, etc.

In vr. şi dial. s-aŭ redus prin izolare la forme gramaticale imperfectul verbului *voĭŭ, vrĕa*—volebam, *vrĕaĭ*—volebas, etc., care serveşte pentru a forma, compus cu in-

finitivul, prezentul condiţionalului: *vrĕalâudá*=aş lăuda;—perfectul lui *voĭŭ, amvrút, aĭvrút*, etc., care compus cu infinitivul formează perfectul condiţionalului: *amvrútlâudá*=aş fi lăudat;—imperfectul lui *sînt, erá*—eram, etc., care compus cu participiul formează pluscaperfectul indicativuluĭ dela verbe transitive şi netransitive: *eralâudát*=lâudasem (Pentru detalii Intr. 106).

Futurul verbului *sînt*, compus cu participiul prezent, s-a izolat pentru a forma un mod corăspunzător conjunctivului potenţial latinesc: *voĭŭfispunî'nd, veĭfispunî'nd, vafispunî'nd, vomfispunî'nd, vetsĭfispunî'nd, vorfispunî'nd*=dicam, dicas, dicat, etc. ('poate că spun').

Pronume. Limba romînă a dezvoltat prin compunere o mulţime de pronume.

Demonstrative. *ačést*—ecce+iste, *ačél*—ecce+ille, *ačéstalalt*—ecce+iste+ille+alter, *ačélalalt*—ecce+ille+ille+alter, *ačélaš*—ecce+ille+sibi, *atáre*—*actare, ecce (pag. 92 sus)+talis (cf. mr. *ahtáre*), *ástfel*—iste+fel, *atî't*—*actît, ecce (pag. 92 sus)+tantus (cf. mr. ahtîţu).

Interogative şi relative. *čéfel* quid+fel, *óričine*—voles+quis+ne, *óriče*—voles+quid, *veričíne*—velis+quis+ne, *vériče*—velis+quid, *órišičíne*—voles+sic+quis+ne, *órišiče*—voles+sic+quid, *órišicare*—voles+sic+qualis, *óricare*—voles+qualis, *véricare*—velis+qualis.

Nedefinite. *áltfel* — alter + fel, *cîtvá*—quantum+vult, *cîtsĭvá*—quanti + vult, *cutáre*—ecce (pag. 92 sus)+unus+talis, *činevá*—quis+ne+vult, *čevá*—quid+vult, *carevá*—qualis+vult, *fiečíne*—fiat+quis+ne, *fiečé*—fiat+quid, *fiecáre*—fiat+qualis, *ničún*—neque+unus, *neštíne*—nescio+quis+ne, *niscáre*—nescio+qualis, *niscarevá* şi *niscaĭvá* nescio+quales+vult, *nište* nescio+quid, *ŏarečíne*—volet+quis+ne, *ŏarečé*—volet+quid, *ŏarecáre*—volet+qualis, *oričíne* şi *óričine*—voles+quis+ne, *oričé* şi *óriče* —voles+quid, *oricáre* şi *óricare*—voles+qualis, *órišičine, órišiče, órišicare* (—sic—), *vreún*—velis+unus, *véričine*—velis+quis+ne, *vériče*—velis+quid, *véricare*—velis+qualis.—mr. *tšúštucare*, Meglen *tsíštiucare*—quid+scio+qualis, mr. *nescâ'nts*, Meglen—*ništicọ'ts*—nescio+quanti, Olimp *čînevréi, čivréi*—quis+ne (quid)+vrei.

Un pronume determinativ izolat este articulul: *lu* şi *le*=ille (din forma illu saŭ illo s-a dezvoltat *lu*, iar din acest din urmă, prin asimilaţie la vocala precedentă, s-a dezvoltat probabil *le*, Miklosich Beitr. Lautgr. 31: *omulu*, însă *cînele*. Pentru uşurinţa cu care *u* final alunecă în alte sunete cf. *l-oĭ vidé-lâ*=*l-oĭŭ-vidé-lu, l-om-tâĭé-lâ*=*l-om-tâĭé-lu*

Cont. VI[1] 285, *iácâtâlâi=iácâtâ-lu* Creangă pov. 121, *aúzilâi=aúzi-lu* Creangă pov. 252, mr. *-tâ=-tu* la participiul trecut: *câlcátâ*, *vâdzútâ*, etc. Maı compără *-râ=-runt* la 3 p. pl. perf. *lâudárâ*—laudaverunt, şi munt. [pag. 84] *aŭ lâudátârâ —aŭ lâudátâ+lâudárâ), a*=illa, *i*=illi, *le*=illae, *luĭ*, *ieĭ* (forme de analogie, pag. 79), *lor*=illorum, care, ca schelet, orı a dispărut azĭ în dr., lăsînd numaı la sfîrşitul numeluĭ urme despre existenţa sa, orı ş-a redus această existenţă la micı sfărmăturı, iar ca înţăles a căzut în toate dialectele la rangul uneı forme gramaticale. Astăzı zicem *ómu* (macarcă scriem *ómul)=ómu+lu; ómului=omu+luĭ; ŏámeniĭ*, dial. *ŏámeni=ŏámeni+i; ŏámenilor=ŏámeni+lor;—cása—cásâ+a, cáseĭ=cáse+ieĭ; cásele—cáse+le; cáselor—case+lor;—cĭ'nele=cĭ'ne+le, cĭ'neluĭ=cĭ'ne+luĭ; cĭ'niĭ=cĭ'ni+i; cĭ'nilor=cĭ'ni+lor;—pártĕa*—parte + a; *pâ'rtsiĭ*—parte—ieı; *pâ'rtsile—pâ'rtsi+le; pâ'rtsilor—pa'rtsi+lor*. In vr. şi mr. (pentru acest din urmă dial. vezı Olimp, Meglen) scheletul este maı bine păstrat. Aceiaş soartă a avut-o acelaş pronume determinativ compus cu pronumele posesive, cu genitivele articulate şi cu genitivele pronumelor: *al, a, aĭ, ále* =ille, illa, illi, illae, *almĭéŭ, amĕá, aĭmĭéĭ, alemĕle, alómuluĭ, aómuluĭ, aıómuluĭ, aleómuluĭ, alačéstuĭ, aıačéstuĭ*, etc. (*al, a, aĭ, ále* aŭ rezultat din ille, illa, illi, illae proclitice, iar *lu, a, i, le* aŭ rezultat din ille, illa, illi, illae enclitice, macarcă înainte de sec. XVI—şi chiar în sec. XVI rar—formele din urmă se puteau întrebuinţa şi proclitic în dr., vezı Intr. 67, dupăcum proclitic se întrebuinţează în parte la Meglen şi în istr.). Anume, ca schelet, s-a redus, maĭ ales în Moldova, la *a, amĭéŭ, amĕá, amĭéĭ, améle, aómuluĭ*, iar ca înţăles a devenit o formă gramaticală. Aceasta a făcut pe Gaster, Chr. I, CXV, să vorbească despre o prepoziţie *a* care ar forma genitivul în romîneşte. Pe cale de a deveni o formă gramaticală este şi pronumele determinativ *čel, ča, čeĭ, čéle*—ecce+ille, illa, illi, illae, care se întrebuinţează numaı în compunere cu adiective: *čelbún, čabúnâ, čeĭbúnĭ, čelebúne* (altfel *čéla, čéĭa, čéĭa, čélea)*. In vr. rar şi la Meglen acest pronume joacă exact rolul articuluٍluı dr. *lu, a, i, le*.

Forme gramaticale. Prepoziţiĭ. *déla*—de+illac, *déspre*—de+ex+per, *din*—de+in, *díntre*—de+inter, *dúpâ*—de+post, *ĭ'nspre*—in+ex+per. *péste* vr. *préspre*—per+ex+per, *péntru*—per+intro, *prin*—per+in, *príntre*—per+inter. Apoı s-aŭ izolat *ĭ'ntre, díntre, príntre* în compunerĭ cu *un, ĭ'nsul: ĭ'ntr-un, ĭ'ntr-o, într-ĭ'nsul,* etc., maı departe *într-adevâ'r*.—Conjuncţiı. *câč*—quod+quid, *casâ'*—quam+si,

cașicum—quam+sic+quomodo (orĭ quasi+quomodo), *cași-cînd*—quam+sic+quando (orĭ quasi+quando), *cacum*—quam+quomodo, *cutoatecă*—cum+tota+quod, *cucît*—cum+quantum, *deoarece* de+volet+quid, *devremece*—de+vreme+quid, *deși*—de+sic, *decînd*—de+quando, *decît*—de+quantum, *dupăce*—de+post+quid, *dupăcum*—de+post+quomodo, *dacă*—de+quod, *fiindcă*—fiind+quod, *fiecă*—fiat+quod, *fără-căsă*—foras+quam+si, *înaintedece*—in+ante+de+quid, *îndatăce*—in+data+quid, *macarcă* macar+quod, *precum*—per+quomodo, *pecînd*—per+quando, *pecît* per+quantum, *pentrucă*—per+inter+quod, etc.

Propozițiĭ. Limba romînă are o mulțime de idiotizme, unde maĭ multe cuvinte, legate într-un raport de subiect și de predicat unele față cu altele, au un înțăles specific, propriu aceșteĭ legăturĭ numaĭ, și pe care cuvintele respective nu-l maĭ prezintă altfel. Din cauza alunecăriĭ violente a înțălesuluĭ se întîmplă de multe orĭ că asemenea propozițiĭ aŭ cu totul altă însămnare decît aceia pe care ar da-o analiza cuvintelor componente. 'a-ș aprinde pae în cap'; 'a arăta coltucul' Isp. 164; 'a nu ajunge cu prăjina la nasul cuiva'; 'a nu ave de cine' Creangă pov. 231; 'a bate apa în piuă'; 'a boi pe cineva'; 'a o baga pe mînecă'; 'ce-ĭ frumos poartă ponos' Pan pov. 3; 'a se culca pe o urece'; 'a fi pe cale'; 'a pune la cale'; 'a scoate, a eși la capăt'; 'a nu-ș cunoaște lungul nasuluĭ'; 'a o croi la fugă'; 'a o coace cuiva'; 'a căde tronc la inimă'; 'a da peste dracul'; 'a da dintr-însul'; 'după ploae chepeneag și după moarte cal de ginere' Pan pov. 100; 'departe griva de iepure'; 'a da izmene pe călător' Pan pov. 154; 'a da Turciĭ orĭ Tatariĭ'; 'a-l da câtsaua' Isp. 108; 'a da puiŭ de giol' Isp. 109; 'a da în cap pe cineva' Isp. 125; 'a da pe foĭ cuiva' Isp. 152; 'a dormi mort'; 'a da din colț in colț' Isp. 152; 'a nu da meșiĭ cuiva' Isp. 255; 'a da cu mîna în foc' Isp. 280; 'a da colb'; 'a da în gropĭ'; 'a da ceva cu mînecĭ largĭ' Creangă pov. 168; 'a da toate pe una'; 'a da banĭ pe miere'; 'a eși părul prin căciulă'; 'a feșteli bățul' Șez. I, 218; 'a frige cuiva șerpĭ pe burtă' Pan pov. 151; 'a freca rîdichea'; 'a-ș face samă'; 'a nu fi cuiva boiĭ acasă'; 'a face pe dracul în patru'; 'a face ochiĭ patru'; 'gluma injură muma' Pan pov. 7; 'a îndruga verzĭ și uscate'; 'a-ș lua inima în dințĭ'; 'a lua la ochĭ'; 'a lua lumea în cap'; 'a o lua la sănătoasa'; 'a lua ziua pe cineva de pe urmă', Isp. 316; 'a o lăsa moartă în popușoĭ'; 'a lua in nume de bine' (orĭ 'în nume de răŭ'); 'a-ĭ mînca cîniĭ din traistă'; 'naț-o

frîntă că ţ-am dres-o'; 'a pune bine'; 'a pune de mămăligă'; 'a nu se pune nicĭ în clin nicı în mînecă'; 'a-ş pune în plug'; 'a-ş pune boiĭ în cîrd cu cineva'; 'se pune Enache pe gene'; 'a pute tăia lemne pe cineva'; 'pasărea pe limba* eı piere'; 'a potcovi pe cineva'; 'a pica cuiva din coş' Şez. II, 47; 'a se pune în poară' Creangă pov. 49; 'a rămîne cuiva de cap'; 'a se sparge draculuĭ opincile'; 'a nu şti nicı lae nicı balae'; 'scumpul maı mult păgubeşte'; 'a scoate din ţîţînı'; 'a scoate din sărite'; 'a sări cuiva ţandăra'; 'a-ş trage spuză pe turtă'; 'a tăia cînilor frunză'; 'a trage pe dracul de coadă'; 'a trage cuiva butucul'; 'a se duce opt cu a brînzeı'; 'a trece cuiva baba cu colaciĭ' Pan. pov. 133; 'urma alege'; 'a umbla cu mîţa în sac'; 'să vorbească şi badea Ion, că şi el iı om'; 'a maı veni de acasă'; etc. Compară apoı şi următoarele izolărı, ridicule de mult ce s-a abuzat de ele: 'a spune sus si tare', 'a se face forte', 'a se ascunde după deget', 'a da cărţile pe faţă', 'în momente grele totdeauna Romînii aŭ ştiut să se unească', 'a atrage (ba şi a trage) atenţia', 'votaţı acum şi apoı ne veţĭ spînzura', 'am zis, zic şi voiŭ zice', 'am susţinut, susţin şi voiŭ susţine', 'nu noı vom fi aceia care...', 'periculul bate la porţile cetăţiı', 'nu este, nu poate fi niciun Romîn....', 'a denunţa abuzurile, a biciui, a strivi răul, orı din care parte ar veni', 'un cuvînt încă şi am terminat', 'mă rezum şi zic', Iacob Negruzzi, Scrierı I, 359 sqq.

32. 3). Numele de etimologie populară se aplică de obiceiŭ fenomenelor de supt aceste două numere, pe care le vom discuta la un loc. arum maculatum, gouet, se numeşte *arón* din cauza influinţeĭ numeluĭ *Arón*.—Culbeculuĭ i se zice dial. *bourél* (adecă mic bour), dar şi *boĭerél;* coarnelor luı li se zice dial. *boĭereştĭ* (pentru **bourestĭ)*; *boĭerél* şi *boĭeréştĭ* aŭ rezultat de acolo că termeniĭ maĭ vechı de *bourél* şi **bouréştĭ* s-aŭ lipit de grupa luı *boiér,* cu care dintruntîiŭ n-aveaŭ nimic a face (Col. Tr. 1883, 246).—'A-ş găsi bacăul' însemna la început probabil a-ş găsi calăul (ung. bakó). Astăzı, cînd cuvîntul bacăŭ a dispărut din limbă, vorbele de maı sus s-aŭ lipit de numele oraşuluı Bacău şi noı cînd le pronunţăm simţim într'adevăr oraşul Bacăŭ în ele: a-ş găsi Bacăul.—*Buríc*—umbilicus, unde um- a fost considerat ca pronume nedefinit.—*coščúg*—vsl. kovŭčegŭ, alipit de grupa luĭ *coš*—vsl. koşĭ (ibid. 244).—*controbónt* »din ital. contrabbando, ce înseamnă contra legiı, fr. contrebande,....ca şi cum ar fi vorba de vre un bont, răscoală, şi totodată de cotrobăesc.« ibid. 245.—Calendula

officinalis, souci, se numeşte *filiminâ, filimicâ, hilimicâ* şi *calinicâ*—rus. calinnicŭ. Cele dintîiŭ treĭ numirĭ aŭ rezultat probabil din alipirea cuvîntuluı de *fir* şi *micâ* (adecă 'mică în fir').—*firoscós*—philosophus, pe care poporul şi l-a închipuit ca pe un om scos din fire. ibid. 242.—*farmazón* franc-maçon, legat de grupul luı farmec. ibid.—*ğerár*—januarius, alăturat la grupul luı *ğer*. ibid. 224. *lĕácâ* s-a extras din *olĕácâ*—ngr. ὀλιγάκι (*o* s-a considerat ca pronume).—*mĭĕzulpârétsiĭ*—medium quadragesimae, alipit de grupul luı *pâréte*. ibid. 245.—*morâv*—nărav, alipit la mos.—*marár*—marathrum, alipit de grupul luĭ rar.—*maldác*—μανδάκης a fost considerat ca mald+-ac şi de aicĭ *máldur*, derivat prin *-ur*—-ulus dela presupusul radical mald. *onánie* Creangă pov. 242 (altfel *nánie*, derivat prin *-ie* din νάννος) este rezultat din contopirea pronumeluı nedefinit *o* cu *nánie* în urma închipuiriı că *o* ar fi unul din sunetele cuvîntuluı.—*óftigâ*—ngr. φτικιόν, prin alipire la grupul interjecţieĭ *of*.—*pedepsie* Creangă an. 84.—epilepsie, apropiat de grupul luı *pedĕápsâ*.—*pâtrunžél*, *petrinžél*—πετροσέλινον a fost probabil influinţat de pătrund. *rezbél*—războiŭ, alipit la bellum.—*rourúscŭ*—labrusca, influinţat de *róŭâ*. ibid. 245. —*rod-de-zahár* ngr. ῥοδοζάχαρι. Pe *rodo-* şi l-a închipuit Romînul ca *rod de*. ibid.—*sârác*—vsl. siracŭ a fost considerat=săr+-ac, de unde *sârmán*=sâr+-man.—*tsolinâ* ung. cula, apropiat de grupul luı *tsol, tsŏálâ*.—*tîrtán* unterthan. *un-* a fost considerat ca pronume nedefinit. ibid. *uncróp*—vsl. ucropŭ, aqua fervida, unde *u-* a fost considerat ca pronume nedefinit. De aicı apoı *crop* = clocot: 'dă oala în *crop*'.—*velĕát*—vsl. vŭ lętę (vŭ=in, lętę—anno. vŭ s-a considerat ca aparţinînd cuvîntuluı).—dial. *zâcútsie*—execuţie, apropiat de zac. ibid.—Aicĭ întră numirile caracterelor din alfabetul slavon: *nášu*—vsl. naşı noster, influinţat de *naš* (parrain); *fert*—vsl. frŭtŭ, influinţat de *fĭerb*; *hĭer* vsl. hęrŭ, infl. de *fĭer*.; *červu*—vsl. črŭvĭ, vermis, infl. de *čerb*; apoı *pîrâ'ŭ* (pag. 29, 40) şi cuvintele datorite asimilaţieı reciproce şi afereseı dela pag. 29—31.—Adiectivul *dalb*, atît de întrebuinţat de Alexăndri şi de Bolintineanu, îş datoreşte existenţa pe deoparte luı *cudálb*, care a fost considerat ca=cu+dalb, iar pe de alta luı *alb*, supt influinţa căruia tot atît ca şi supt înfluinţa frumuseţeı scheletuluı (pag. 81) acest *dalb* a capatat înţăleŝul de ceva frumos şi luminos.—*îngin*, derivat din inguen, a fost considerat ca in+ghin, de unde apoı *dezgin*—des+ghin.— *râscól*—vsl. raskoliti a fost considerat ca=re+scol, deunde a rezultat apoĭ verbul *scol*. *împing*—impingo, a fost considerat ca=in+pingo, de unde a rezultat apoı *râsping* răs-+pingo.—*des-*

píc—despico, a fost considerat ca=de+spico, de unde apoı a rezultat *râspíc*.—*însór* uxoro C. a căpătat această formă din cauză că **unsór*, probabilul corespondent al luı uxoro, a fost considerat ca=în+sor. *sugíts* singultio a căpătat această formă supt influința luı sub, considerat ca constituind prima parte a acestuĭ cuvînt.

In sfîrşit etimologia populară se amestecă la producerea tuturor sufixelor derivative şi prefixelor derivative; căcı, de pildă, suf. *-âríe*, cu care s-au derivat cuvinte ca *getsâríe*, *fumâríe*, etc. s-a născut de acolo că cuvintele *porcâríe, pâscâríe* şi altele analoage, derivate prin *-íe* dela *pâscár*, *porcár* s-aŭ considerat ca derivate deadreptul din *porc, péşte* (pag. 61), *-číc*, cu care s-aŭ derivat cuvinte ca *vâlčícâ* din vale, s-a născut de acolo că cuvîntul *floričícâ,* derivat dela *floricâ,* şi altele analoage, s-aŭ considerat ca derivate deadreptul dela *floáre*, etc. (pag. 62),—*strâ-*, cu care s-a derivat *strâbát* din *bat*, s-a născut de acolo că un cuvînt ca *strâmút*=ex+transmuto s-a considerat ca=strâ-+muto (pag. 99), şi aşa maı departe.

De multe orı însă cuvîntul izolat nu se alipeşte de niciun grup hotărît, ci pluteşte singur, expus la toate loviturile date prin alunecarea sunetuluı şi a înțălesuluı. Maı ales cuvintele străine sînt expuse uneı asemenea plutirı în vînt dacă putem zice aşa. Cuvintele străine sînt negreşit primite în limbă cu materialul apercepător deja existent în ea, dupăcum vom videa aceasta cu altă ocazie. Cînd însă orı scheletul este prea deosebit de sunetele obişnuite, orı înțălesul este prea străin de experiența de pănă acum a unuı popor oarecare, atuncı cuvintele împrumutate, pănăcînd îş găsesc şi ele un loc, plutesc în toate părțile nesigure şi sufer cele maı violente schimbărı din punct de videre al scheletuluı şi al înțălesuluı.

Astfel *súflec* sub+plico prin înțălesul săŭ cel atît de deosebit de al luı *plec, apléc* s-a izolat de grupul acestor din urmă, limba n-a maı simțit în el nimic din înțălesul luı *plec, súflec* a căpătat atuncı o existență pentru sine şi în această izolare o violentă schimbare a scheletuluı.—*tihâráe* este probabil un derivat din *dihánie* vsl. dîhaniıe, spiritus (*tihâráe* însamnă în adevăr un loc sălbatic pe unde trăesc tot felul de dihănii. Creangă pov. 30). Izolat din diferite cauze, orı din cauza înțălesuluı, orı din acela că acest cuvînt a fost înlocuit încet încet cu altele, precum *ponoárâ, rîpĭ, hîrtópĭ, codláurĭ,* etc., a suferit violentele schimbărı în schelet care se văd.—vsl. *konoplıa-şturıțı (konoplıa, can-

(8

nabis; şturıtsı, animal quoddam; prin urmare 'animal de cînepă'), care a trebuit să sune în rom. întîiu **conopiĕšturitsâ*, a devenit, din cauza izolării în care l-a pus curiozitatea scheletului său, *conopíštiritsa*, *coropíšnitsâ*, *corocíšnitsâ*, *conocíftiritsâ*, *cucoanacíftiritsa* şi *cíftiritsa!* — * *brándeburgâ* =cartofă (cel puţin aceasta e cea mai probabilă etimologie. Cartofa a venit se vede întîiŭ din Brandenburg) a devenit *bándraburâ*, *bándraburcâ* (formă la care *búrcâ* a jucat un rol) şi pentru a exprima ceva zadarnic şi fără nicio socoteală *hándraburcâ*. ung. *tarkabárka*, bariolė, pêle-mêle (Cihac) a dat naştere lui *tércĕabércĕa* şi *tréncĕafléncĕa*.

35) Dacă rezumăm cercetările de mai sus din punct de videre al formelor gramaticale produse prin izolarea ajutată de celelalte principii discutate până acum, apoi constatăm naşterea în sînul însuş al limbii romîne a următoarelor forme.

Prepoziţii şi conjuncţii (din adverbe; pag. 96)

Prefixe pentru a deriva nume (din adverbe): *des-*, *s-*, *în-*, *pre-*, *strâ-* *râs-* (pag. 99).

Forme temporale (din verbe): *voĭŭ-*, *voĭŭfi-*, *am-*, *sáfi-*, *aš-*, *ašfi-*, *vrĕa-*, *amvrut-*, *eram-*, *amfost-*, (pag. 101).

Forme modale (din verbe): *voĭŭfi-* (pag. 103).

Sufixe cazuale (din pronume): *-lu*, *-le*, *-a*, *-i*, *-le*, *-luĭ*, *-ĭeĭ*, *-lor* (pag. 103).

Prefixe cazuale (din pronume): *al-*, *a-*, *aĭ-*, *ale-*, *čel-*, *ča-*, *čeĭ-*, *čele-* (pag. 104).

Sufixe pentru a deriva nume: *-ârie*, *-čic*, *-šór* (pag. 61, 62, 63), *-líe* (pag. 62), *-nĕátsâ* (pag. 63), *-š* (pag. 64), *-nél* (pag. 64), *-tél* (pag. 65), *-â*, *-î* (pag. 73).

Tot felul de forme gramaticale adecă pentru tot felul de raporturi s-au născut, prin izolare, alunecarea sunetului, alunecarea înţălesului şi analogie, din cuvinte. Iar analogia este prin ea însăş în stare să înmulţească şi să creeze asemenea forme.

36) La toate limbile, a căror istorie se poate urmări până la epoce îndepărtate în trecut, se observă acelaş fapt, prefacerea cuvintelor în forme gramaticale prin acţiunea principiilor până acum discutate. Dar la toate limbile, fără excepţie, se observă începuturile acestui fenomen.

Astfel, ca să dăm exemple din grupul de limbı din care face limba noastră imediat parte, habeo a devenit un sufix pentru futurul indicat. în limbile italiană, spaniolă, portugheză, provensală, franceză: cantare+habeo=it. canterò, sp. cantaré, pg. cantarei, prov. chantarai, fr. chanterai, raetr. (de ex. Samaden) purtęrǫ'; habebam a devenit o formă de condiţional în aceleaş limbı afară de raetr.: cantare +habebam=it. canteria, sp. cantaria, pg. cantaria, prov. chantaria, fr. chanterais; habui a devenit o formă de condiţional în ital.: canterei. Apoı habeo serveşte ca forma de perfect şi de pluscaperfect în diferite limbı romanice (it. sp. prov. fr. Inceputurı deja în lat., de ex. nostram adulescentiam habent despicatam Ter. Eun. 384 Kühner, Gramm. II, 571), teneo face acelaş serviciu în sp. şi port. (începuturı deja în lat., eum locum nobilitas praesidiis firmatum atque omni ratione obvallatum tenebat Kühner, ibid.). In lat. sum serveşte ca formă pentru perfect şi pentru pasiv (şi tot astfel în limbile romanice), apoı ca formă pentru predicat (şi tot astfel în toate limbile indogermanice).

Oare să n-aibă aceiaş origină şi celelalte forme gramaticale, pe al căror istoric nu-l putem urmări cu atîta precizie ca pe al formelor de felul celor de maı sus?

Diferitele forme gramaticale, pe care le-au dezvoltat limbile indogermane, unele din cele maı bogate în forme din toate, sînt de următoarele soiurı. a) Unele deosebesc lucrurile dupăcum este vorba de cîteunul din ele (nume), orı de oricare întru-un anumit raport — aceste anumite raporturı le vom înşira la l ă m u r i r e a c u n o ş t i n ţ e l o r — (pronume), apoì dupăcum sînt lucrurile concrete (substantiv), orı abstracte (adiectiv, numeral, verb). Astfel nu numaı după înţăles ci şi după schelet se poate vide îndată dacă avem a face cu un substantiv orĭ cu un adiectiv, cu un nume orĭ cu un pronume în limba latină, de pildă: un istius, chiar de n-aĭ şti ce înseamnă, ţi se arată ca pronume prin forma de genitiv -ius, specifică declinaţieı pronominale, un fallacium ţi se arată ca adiectiv prin genitivul plural -ium, un ducum ca substantiv prin genitivul plural -um. In rom. *ómul* se vede că-ı substantiv şi *cel bun* se

vede că-ı adiectiv după articulul de care sînt însoţiţı, iar *oricúĭ* îş arată lămurit prin terminaţie firea sa de pronume. b) Altele arată diferite categorii de substantive, adiective, numerale şi verbe (Raporturile exprimate prin aceste categorii vor fi atinse pe scurt la lămurirea cunoştinţelor). c) Altele deosebesc lucrurile dupăcum sînt subiect, atribut, compliment, predicat. Astfel *láuda, lâudî'nd, prin láudâ, láud* se cunosc că sînt subiect, atribut, compliment de instrument, predicat, prin terminaţiile lor orı prin prepoziţiile de care sînt însoţite. d) Iar un predicat primeşte diferite forme, dupăcum subiectul este de 1, 2 şi 3 persoană, dupăcum el însuş se găseşte în diferite raporturı de timp faţă cu vorbitorul orı cu vreun alt lucru oarecare şi în diferite raporturı faţă cu intelectul sau sentimentele orı ale vorbitoruluı orı ale subiectuluı. *láud, láuzĭ, láudâ*, arată treı persoane deosebite; *láud, lâudám, voĭŭ lâudá* arată treı deosebite raporturı de timp faţă cu vorbitorul; *láudâ, sâ láude* arată două deosebite raporturı între predicat şi vorbitor (siguranţă, voinţă), *ar lâudá* arată un raport de dorinţă între predicat şi subiectul său. e) Alte forme arată genul şi numărul: *cásâ, om, cal, caĭ.*

Aceste forme poartă cele maı multe deosebite numirı. b: sufixe, prefixe, orı sufixe derivative, prefixe derivative. c: caz, prepoziţie, conjuncţie, congruenţă. d: forma verbuluı (activă, medie, pasivă), mod, timp, sufixe personale. a şi e n-aŭ numirı specifice, pentrucă tot cazurile, prepoziţiile, conjuncţiile, etc., care servesc pentru b, c, d servesc şi pentru a, e, iar a chiar n-a avut, probabil, niciodată forme specifice. De obiceiu formele gramaticale sînt neaccentuate, orı proclitice orı enclitice. In general formele de după cuvînt se numesc sufixe, cele dinaintea cuvîntuluı prefixe. Obişnuit însă prefixe numaı acele proclitice se numesc, care aparţin luı b.

Şi, ca să revenim la întrebarea noastră, să n-aibă cumva toate formele gramaticale aceiaş origină, adecă acea a izolăriı şi a răspîndiriı prin analogie? O mie şi cîteva sute de anı aŭ fost de ajuns pentru ca din verbe să se nască

forme de timp şi de mod în limbile romanice. Ce nu s-a putut întîmpla în nemărginitul timp cît s-a scurs dela cele dintîiu începuturı ale vorbirii până la împăratul Traian? Limba latină a născut probabil din cuvinte mai vechı formele sale gramaticale, şi aproape toate prepoziţiile şi conjuncţiile şi sufixele şi prefixele sale au fost probabil odată cuvinte, fiecare cu înţălesul săŭ deoparte. Şi acelaş lucru s-a întîmplat fireşte cu celelalte limbĭ indogermanice şi limba acea străveche, pe care o vorbeau străbunii Europenilor pecînd orı că vor fi venit de aiurea de undeva, orı că vor fi fost dela început împrăştiaţı peste acest continent—dezbinarea dela popor la popor şi dela limbă la limbă nu era aşa mare ca astăzı, ci într-o sălbătăcie comună furnicaŭ aceleaş fiinţe stăpînite de aceleaş puţine gîndurı şi dorinţı, acea limbă străveche trebue să fi fost compusă din cuvinte numaı şi să nu fi avut nicio formă. Deja analogia celor ce se petrec în timpurĭ maı recente şi compararea limbilor între ele aŭ probat origina din cuvinte a multor forme indogermanice şi sufixele personale de pildă nu sînt altceva decît pronumele personale, sufixele cazuale sînt şi ele nişte pronume. Flexiunea cuvintelor n-a existat dela început, ci s-a dezvoltat treptat. Noı trebue să presupunem pentru limbile din tulpina noastră o perioadă cînd vorbele n-aveaŭ încă elemente sufixale. Cuvintele din această perioadă se numesc rădăcinı şi timpul, care a precedat flexiunea, se numeşte timpul rădăcinilor. Această perioadă este cu mult anterioară stagiului de dezvoltare, ale căruı cuvinte putem să le deducem prin compararea diferilelor ramurı indogermane şi care se numeşte limba fundamentală indogermană. Ceia ce numim noı derivare şi flexiune a rezultat prin compunere, astfel că o grupă de cuvinte, care formaŭ un complex sintactic, s-a contopit într-o unitate, în care totul s-a izolat faţă cu elementele sale. Această contopire de cuvinte a avut loc dela început în acelaş chip, dupăcum în fiecare limbă aparte, întru cîtva chiar în timpurı istorice, membre din urmă ale compuselor aŭ devenit sufixe, precum got. -k în mik (nhd. mich) din preistoric. me ge (cf. gr. ἐμέγε al. cu ἐμέ), franc. -ment în fièrement din fera mente, mhd. nhd.

-heit în schönheit, primitiv 'frnmoasa însușire' (heit este în mhd. și ahd. încă un cuvînt aparte), nir. -mhar în buadhmhar 'victoriosns' etc.=vir. mar, mor cymr. mawr, 'magnus', (Zimmer, Kelt. Studien II, 22 sqq.). Formarea sufixelor nu este opera unei anumite perioade preistorice, care ar fi încetat cu un anumit punct în timp, ci ia a avut loc din nou, dnpăce a început odată, în toate timpurile istoriei limbilor indogermane și se va repeta probabil în viitor, cîtă vreme limbile noastre vor trăi.« Brugmann, Vergl. Gramm. I, 14. Dacă însă la unele forme, precum la sufixele personale și cazuale și la altele de soiul celor din citația de mai sus origina ese lămurit la iveală, la cele mai multe etimologia este obscură și fiindcă analogia joacă pe de o parte alături cu izolarea un rol important la nașterea formelor după cum ne-am convins cred în de ajuns din înseș exemplele pe care limba romînă ni le-a procurat și fiindcă pe de altă parte această analogie chiar dela început (de pe timpul acelei limbi presupuse, în care lipseau formele gramaticale) trebne să fi fost foarte activă, cel puțin tot așa de activă cași astăzi (cf. Osthoff und Brugmann, Morphologische Untersuchungen, I, XV), apoi afirmarea cum că în limba străveche indogermană n-ar fi existat forme gramaticale de loc, ci numai cuvinte, nu este poate justă decît numai pentru cel mai vechiu moment al acelei limbi, deoarece în momentele imediat următoare analogia — mai înainte de ce primitivele compuse și izolări să fi avut loc — a putut deja să-ș fi început opera de creare a formelor: cîteva cuvinte sfîrșite cu -c de ex. și avînd un înțăles și un schelet înrudite cu al altor cuvinte fără -c a putnt provoca derivări cu ajutorul acestui sunet deja mai înainte de existența celor mai vechi compuse. Și cîți de aceşti -c nu se vor fi ascunzînd prin nenumărata mulțime a formelor indogermane? Sînt cel puțin niște forme gramaticale care dela început au trebuit numai prin analogie să se nască și care totdeauna numai prin analogie se nasc în timpurile mai istorice ale limbilor noastre, anume genul și congruența.

37) Genul. La început în mod întîmplător cuvintele de gennl masculin sunaŭ la sfîrșit într-un fel și cele femi-

nine într-un alt anumit fel. O consecvenţă din acest punct de vedere n-avea loc, dupăcum nici n-a avut vreodată loc, iar potrivirea în terminaţie a celor mai multe masculine de o parte şi a celor mai multe feminine de altă parte este lesne de explicat. Deoarece între cele dintîiŭ cuvinte şi lucrurile reprezentate prin ele a fost o strînsă legătură şi cuvintele n-au fost fixate convenţional şi voluntar, ci involuntar şi necesar (pag. 84), apoi că s-a întîmplat ca multe cuvinte masculine să sune la sfîrşit cam tot într-un fel, şi multe cuvinte feminine cam tot într-un fel, nu este de mirare. Aceste terminaţii au devenit prin analogie nişte semne ale raportului lucrurilor cu genul (căci să se noteze bine că semnele genului arată numai raporturile lucrurilor cu acest din urmă, *-a* grecesc de exemplu nu însamnă genul feminin, ca lucru considerat, pentru care limba greacă are cuvinte ca γένος θηλικόν, şi tot aşa mai departe). De aici obiceiul de a lipi cuvintelor masculine cutare terminaţie, celor feminine cutare alta şi, fiindcă aceste două genuri aŭ fost mai întîiu constatate şi prin analogie lăţite, apoi de aici obiceiul de a nu da neutrelor niciun semn caracteristic. Şi odatăce formele genului s-au fixat, ele care dela început nu după genul firesc, ci după cel fantastic, se fixase, analogia tot de fantazie, iar nu de observaţia istorică condusă nu le-a mai lasat să dispară, şi le-a tot prefăcut şi le preface încă până astăzĭ. Şi noi Romînii între alţii am schimbat mult prin analogie şi genul după formă şi forma după gen (pag. 66, 67) şi pe de o parte am rămas din punct de vedere al adevărului istoric mai pe jos decît Latinii, căci pentru noi toate lucrurile, oricît de nesimţitoare ar fi, sînt numai decît ori masculine ori feminine, iar pe de alta am devenit mai practici decît dînşii, căci cel puţin *-ă* sing. şi *-e* plur. în romîneşte (cu rari excepţii) numai genul feminin însemnează, iar *-u* sing. numai genul masculin: de unde neutrele au devenit masculine la singular şi feminine la plural, au devenit eterogene, dupăcum se zice.

Congruenţa. Dupăcum întîmplător cuvintele de un anumit gen aŭ avut dela început o anumită terminaţie, tot aşa cuvinte legate in diferite raporturi unele de altele aŭ

avut la început întîmplător o asămănare oarecare în schelet şi în înţăles. Dacă două substantive se găseaŭ faţă cu un verb în acelaş raport, dacă, de pildă, erau amîndouă orı subiecte orı obiecte ale verbuluı, se găseau totodată într-un raport unul faţă de altul. Faptul că se găseaŭ în acelaş raport faţă cu verbul necesita acelaş caz la ambele substantive şi această potrivire de caz se putea lesne considera de analogie ca o formă pentru a exprima raportul celor două substantive între dînsele. In 'Octavian, nepotul luı Caesar, a învins pe Antoniu la Actium' nepotul luı Caesar şi Octavian stau într-un raport de atribut unul faţă de altul, dar potrivirea de caz dintre dînsele, pe care noı astăzı o simţim ca o formă de exprimare a acestuı raport, a fost la început întîmplător provenită, de acolo anume că aceste două cuvinte, care sînt atribute unul altuia, sînt totodată subiecte ale predicatuluı a învins. Tot astfel cuvinte de acelaş gen şi de acelaş număr au venit întîmplător în legătură unul cu altul, astfel că numaı prin analogie s-a considerat această potrivire de gen şi de număr ca o formă pentru a exprima raportul dintre cuvintele respective. In exemplul de maı sus Octavian şi nepotul s-aŭ potrivit numaı întîmplător în număr şi în gen; noı astăzı simţim ınsă această potrivire ca o formă pentru a exprima raportul dintre cele două cuvinte.

Alăturı cu această înfluinţă a analogieı, care a plecat dela întîmplătoare potrivirı în gen, număr şi caz, pentru a întinde apoı această potrivire, ca ceva formal, la toate cuvintele care s-ar găsi în acelaş raport unul faţă de altul, a maı contribuit la naşterea aceşteı forme gramaticale şi influinţa de asimilaţie avută (din punct de videre al scheletuluı şi al înţălesuluı) de un cuvînt (orı grup de cuvinte) asupra altuı cuvînt (orı altuı grup de cuvinte). In 'om frumos' om, ca partea maı importantă şi maı luminoasă în conştiinţă, a influinţat pe frumos în sensul de a-ş potrivi scheletul după al săŭ: cuvintele strîns legate printr-un raport s-aŭ considerat ca trebuind să sămene în schelet şi înţăles unul cu altul.

Şi astfel, pe de o parte din cauza întîmplătoarelor po-

triviri în gen, număr și caz, iar pe de alta din influința avută de cuvintele aflătoare într-un raport oarecare unele asupra altora, s-a născut prin analogie o formă gramaticală, congruență numită, care consistă în aceia că două cuvinte ori două propoziții, legate printr-un raport, să sămene cît se poate mai mult la schelet și la înțăles. Raportul exprimat între cuvinte prin această formă gramaticală este la toate limbile indogermane acel de atribut și de predicat și asămănările provocate prin analogie în acest caz sînt asămănări de caz, număr și gen: atributul și predicatul trebue să se acoarde în gen număr și caz (acordul de persoană nu aparține congruenței. Vezi totuș Paul Princ. 261). Raportul exprimat între propoziții prin mijlocirea congruenței este variabil dela o limbă la alta și asămănările provocate prin analogie în acest caz sînt asămănări de mod și de timp: există, după cum se zice, un fel de atracție și de asimilație între timpurile și modurile a două propoziții contigue.

Renunțînd de a da exemple de congruență între cuvinte, fiindcă sînt prea bine cunoscute și limba romînă nu prezintă nimic specific din acest punct de videre, vom da cîteva exemple de congruență între propoziții.

In lat. are loc atracție de moduri în prop. relative: si solos eos diceres miseros, quibus moriendum esset, neminem tu quidem eorum, qui viverent, exciperes (în loc de moriendum est, qui vivunt); temporale: ni te videre scirem, cum ad te haec scriberem, quantum officii sustinerem, plura scriberem (în loc de cum ad te haec scribo); utrum censes imperiosum illum, si nostra verba audiret, tuamne de se orationem libentius auditurum fuisse, an meam, cum ego dicerem nihil eum fecisse sua causa omniaque reipublicae, tu contra nihil nisi sua? (în loc de cum dico);—cauzale: ego idem, qui multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer alios vel quod amarem meos, recordor longe omnibus unum anteferre Demosthenem (în loc de quod amo);—și în alt soiŭ de propoziții (Kühner, Gramm. II, 791 sqq.). Are loc atracție de timpuri în întrebări indirecte: quamvis copiose haec diceremus, si res postularet, quam multa spectacula animus in locis caelestibus esset habiturus (în loc de sit habiturus);—exponerem etiam quemadmodum hic viveremus (în loc de vivamus); apoi în general în împrejurările în care și atracția de moduri are loc (Kühner ibid.).

In grec. are loc atracţie de modurı în propoziţiı finale, relative şi temporale şi învremece la exemplele latine vreo corespondenţă între limba noastră şi cea latină nu se poate observa, la exemplele greceştı, după cum se va vide din traducerea lor, corespondenţa are loc (numaı la propoziţiile temporale şi relative), astfel că, până la maı de aproape cercetare a fenomenuluı, noı putem deocamdată hotărî că o atracţie de modurı are loc în romîneşte în propoziţiı relative şi temporale. αἲ γάρ μιν θανάτοιο δυσηχέος ὧδε δυναίμην νόσφιν ἀποκρύψαι ὅτε μιν μόρος αἰνὸς ἱκάνοι (ἱκάνοι în loc de conjunctiv. ah de l-aş pute ascunde de moartea cea urîtă la auz cînd grozava soartă ar da peste dînsul: ar da — va da); ὁ ἑκὼν πεινῶν φάγοι ἂν ὁπότε βούλοιτο (βούλοιτο în l. d. conjunctiv. un om care posteşte de bună voie ar pute mînca cînd ar voi: 'cînd ar voi'='cînd va voi'. Cf. poate mînca cînd voeşte, va pute mînca cînd va voi, ca să poată mînca cînd ar voi. In toate părţile siguranţa orı nesiguranţa propoziţieı temporale se îndreaptă după acea a propoziţieı principale. In sine însă această propoziţie temporală arată ceva sigur); αὐτίκα γάρ με κατακτείνειεν Ἀχιλλεὺς ἀγκὰς ἑλόντ' ἐμὸν υἱόν, ἐπὴν γόου ἐξ ἔρον εἵην (ἐξείην în l. d. conjunctiv. ah de m-ar ucide Achilles, dupăce m-aş sătura de plîns ţinîndu-mı copilul strîns în braţe: 'm-aş sătura'—'mă voiu sătura', căcı propoziţia temporală n-are în sine nimic nesigur, ia-ş împrumută numaı siguranţa orı nesiguranţa de la propoziţia principală. Cf. 'l-a ucis dupăce s-a săturat de plîns', 'îl va ucide dupăce se va fi săturat de plîns', 'ca să-l ucidă dupăce se va fi săturat de plîns' [însă şi 'dupăce s-ar fi săturat de plîns']; ὡς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος, ὅτις τοιαῦτά γε ῥέζοι (ῥέζοι în l. d. conjunctiv. Aşa să moară şi altul, care ar face asemenea lucrurı: 'ar face'='va face'); πῶς οὖν ἂν εἰδείης περὶ τούτου τοῦ πράγματος, εἴτε τι ἀγαθὸν ἔχει ἐν ἑαυτῷ εἴτε φλαῦρον, οὗ παντάπασιν ἄπειρος εἴης (εἴης în l. d. conjunctiv. Cum aĭ pute şti că are acest lucru ceva bun în el orı nu, cînd tu aı fi cu totul necunoscător într-însul? 'aı fi'='veı fi'); τίς μισεῖν δύναιτ' ἄν, ὑφ' οὗ εἰδείη καλὸς τε καὶ ἀγαθὸς νομιζόμενος (εἰδείη în l. d. conjunctiv. Cine ar pute uri pe cineva, de care s-ar şti considerat ca om detreabă? 's-ar şti'='se va şti'); etc. Kühner Gramm. II, 219 sqq. Pentruca să se înţăleagă cum în adevăr în rom. o atracţie de modurı are loc în exemplele de maı sus, să se gîndească cineva nu atît la aceia că propoziţiile relative şi temporale respective sînt sigure în sine, căcı această siguranţă este foarte alunecoasă şi lesne se poate preface în nesiguranţă, cît la faptul că aşa numitul condiţional romînesc este un optativ şi un potenţial, corăspunzînd la două din multele înţălesurı ale conjunctivuluı latin (voinţa şi

concesia, celelalte înțălesuri ale acestui din urmă sînt în rom. exprimate ori prin conjunctiv ori prin indicativul verbelor care exprimă înseș voința și concesia: dicat='zică', 'ordon să zică', 'admit că zice'). Pe condiționalul romînesc oriunde, fie în propoziții principale, fie în propoziții subordinate, îl simțim ca potențial și optativ, cînd atracție de moduri nu are loc (cf. 'mă duc la masă pentrucă aș mînca'; 'stau încă, măcar că m-aș duce'; 'era așa de mare, încît ar fi sărit peste cutare lucru'; 'arată-mi un om care ar face acest lucru'; 'aș da, dacă aș ave'; etc.). In exemplele de mai sus însă nu este cu putință de descoperit posibilitatea ori dorința ca motive ale întrebuințării condiționalului. Aici, în congruență, îș are origina întrebuințarea imperativului în propoziții consecutive, cînd în propoziția principală este un imperativ: 'vezi de te poartă bine'; 'lucrează așa încît fă toate cum se cade' etc.; însă 'să lucrezi așa încît să faci toate cum se cade' (nu se poate zice, macarcă înțălesul este exact acelaș, 'să lucrezi așa încît fă toate cum se cade'); precum și articularea unui substantiv precedat de prepoziție, cînd este urmat de un substantiv articulat, de ex. »îmbărbătat de fata, slujnica babei Isp. 260.

38) Dacă este adevărat că formele gramaticale s-au născut prin izolare și prin analogie din cuvinte, apoi putem presupune că a existat un moment—oricît de scurt va fi fost acela în viața limbii primitive indogermane, cînd forme gramaticale nu existau de fel, ci numai cuvinte. Aceste cuvinte se numesc rădăcini. Ele continuă încă de a trăi în cuvintele de astăzi, dar sînt așa de ascunse prin transformările ulterioare suferite din cauza diferitelor principii de schimbare, încît trebue să ne perdem nădejdea de a le recunoaște. O reconstituire a limbii primitive este imposibilă. Și apoi, fiindcă cu toate deosebirile oamenii tot samînă mult între dînșii, acelaș lucru trebue să se fi petrecut cu toate limbile. Unele numai iubesc mai mult prefixele, altele sufixele (înțălegînd aici prin prefix orice formă dinaintea cuvîntului și prin sufix orice formă de după cuvînt), iar altele lasă prefixul și sufixul să pătrundă în însuș corpul cuvîntului prin alunecarea sunetului și prin metateză, dupăcum probabil a avut acest fenomen loc în limbile semitice și întrucîtva în cele indogermanice (infixe. Cf. jungo al. ζεύγνυμι, pango al. πήγνυμι, pando al. πίτνημι, etc. Brugmann Vergl. Gramm.

I, 191, II, 969,971), Unele apoı sînt maı tenace în păstrarea formelor, altele maı puţin tenace, şi din acest din urmă punct de videre s-aŭ împărţit chiar limbile în grupurı. Sînt limbı, în care formele gramaticale staŭ bine separate de corpul cuvintelor unde se alipesc, astfel că se vede lesne care e cuvîntul şi care e forma lipită de dînsul, cuvintele şi formele se despart unele de altele ca mărgelele într-un şirag. Asemenea limbı, ca cele uralaltaice, se numesc aglutinante. Sînt altele, precum limbile indogermanice, la care formele se contopesc cu cuvintele, astfel că de cele maı multe orı nu le poţı deosebi unele de altele. Ele se numesc limbı flexionare. Imprejurarea că la aşa numitele limbı aglutinante formele se pot separa uşor de cuvinte îş va fi avînd poate explicarea şi în aceia că noı le cunoaştem numaı din scurte perioade de timp, in tot cazul probează numaı o maı puternică influinţă a principiuluı clarificăriı, nu însamnă de fel că asemenea limbı n-au să ajungă cu vremea (dupăcum au şi ajuns întrucîtva) flexionare. La aceste din urmă ese numaı la iveală maı vădit cum forţele de transformare produc necontenit şi necontenit iarăş distrug. Dupăce din cuvinte s-aŭ născut forme, acestea s-au lipit din ce în ce maı strîns de cuvinte şi alunecarea sunetuluĭ le-a ros apoı păuă cînd n-a maı rămas nimic dintr-însele. Dar pe cînd o formă dispare o alta nouă tocmaı se produce, destinată şi ea dispărerii: un vechıu pronume *ta*, de pildă, a dat forma persoaneı a treia a verbuluı lauda-t şi această formă a dispărut apoı în *láudâ*, dar Francezul (căcı Romînul pentru moment stă pe loc din acest punct de videre) este pe cale de a produce din *il* o nouă formă, el deja nu maı poate conjuga decît je loue, tu loues, il loue! Şi cînd dispărerea formelor se face în masă, ajung momente în viaţa limbilor cînd cuvintele staŭ parecă singure, aşa ca pe vremea cea străveche, puţinele forme care maı es la iveală pe icí pe colea sînt prea puţine pentru a împle golul şi limba reviue în aparenţă la starea primitivă, precum s-a întîmplat aceasta de pildă în limba veche chineză şi dupăcum are să se întîmple probabil în cea ingleză (limbı izolătoare).

Decît, după cum vechea forță de a crea dintr-o bucată cuvinte, macarcă încătușată de diferitele principii, continuă încă de a trăi și de a îmbogăți limba cu vorbe reflexe și onomatopoeice (pag. 86), tot așa vechea stare aformă a vorbirii se ivește, chiar în mijlocul celei mai mari înfloriri formale, la interjecții, nume care supt una și aceiaș formă pot reprezenta toate membrele propoziției. Astfel interjecțiile reprezintă pentru limbă acele resturi atrofiate, care în mijlocul unei dezvoltări înaintate ale fizicului aduc aminte de înapoiata origine, precum rămășiți de coadă, de dinți canini, de degite la picioare, de păr la om, ori acele rămășiți din timpuri de sălbătăcire a psihicului, precum frica de întuneric, de singurătate, patima de vînat, care trăesc încă în sufletul aceleiaș ființe.

Alături cu această teorie asupra nașterii formelor gramaticale, care se numește teoria aglutinației, merită să fie pomenite încă două păreri, una (Friedrich Müller, Grundriss I, 104), cum că dela început ar fi existat forme gramaticale alături cu cuvintele; alta mai curioază a lui Westphal, numită teoria evoluției, Evolutionstheorie, după care formele gramaticale au existat dela început ca părți integrante ale cuvintelor și numai cu încetul s-aŭ desfăcut din acestea s-au dezghiocat oarecum în măsura în care omul a ajuns la conștiința diferitelor raporturi (Gabelentz, Sprachwiss. 215).

VIII

η) DISCORDANȚA ÎNTRE MEMBRELE PSIHOLOGICE ȘI CELE GRAMATICALE ALE PROPOZIȚIEĬ.

39) Cutoatecă, precum am spus altădată (pag. 3), cuvîntul însoțește idea așa dupăcum umbra însoțește corpul, cuvîntul nu încetează de a ave o existență aparte, astfel că de multe ori grupărĭ de cuvinte au loc numai din punct de videre al scheletului, fără ca să se țină socoteală de înțăles (pag. 5). Fiindcă o corespondență complectă între schelet și înțăles nu există, se întîmplă de aici că adeseorĭ o discordanță se naște între cele două elemente ale cuvîntului, că adică nimerești pentru cutare înțăles alt schelet

decît acel care-ţı trebueşte. Lucrul merge cîteodată atît de departe, încît cauţı zadarnic cuvîntul, fără să-ţı aducı aminte de dînsul, şi te mulţămeştı pentru a-ţı exprima cugetarea de un gest la întîmplare orı de un cuvînt care-ţı vine maĭ întîiŭ în cap, oricît de nepotrivit ar fi. Dar aşa ceva se întîmplă maı rar. Maı des se întîmplă altceva, anume că cuvîntul îl aı la dispoziţie, dar forma trebuitoare n-o nimereştĭ cum se cade, adică pentru lucrurı aı scheletele trebuitoare, dar pentru raporturile dintre lucrurı ele-ţı lipsesc. Dacă vreı într-o asemenea împrejurare să întrebuinţezı un predicat, nimereştı forma subiectuluı, dacă aı trebuinţă de un atribut, nimereştı forma obiectuluı drept, etc. Şi de înţăles, te înţalege cel care ascultă orı cel care citeşte: la urma urmelor este vorba despre lucrurı pe care şi el, ca om ce este, le are în cap maı mult saŭ maı puţin ca şi tine. Cîteodată se întîmplă, nu e vorbă, să nu te înţăleagă de fel. De obiceiŭ, oricît de nepotrivit aı întrebuinţa scheletele înţălesurilor, o aproximativă înţălegere are loc din partea ascultătoruluı, şi aceasta e de ajuns. De altfel numaı rar se întîmplă (dacă se întîmplă) ca cel care ascultă să priceapă lucrurile întocmaı aşa cum le pricepe cel care vorbeşte.

40) Cîteodată discordanţa este numaı aparentă. Mintea noastră leagă lucrurile în raporturı neobişnuite, stabileşte de pildă raportul de obiect drept între două lucrurı, la care numaı cu greutate putem observa posibilitatea unuı asemenea raport. Dar un asemenea raport, oricît va fi el de greŭ la prima videre, se constată la o cercetare maı amănunţită că este posibil.

Cugetarea capătă cu timpul un fel de obiceiŭ de a se învîrti necontenit pe aceleaş drumurı, de a se închega necontenit în aceleaş calupurı, şi acest obiceiŭ este variabil dela om la om şi dela un popor la altul, dar este foarte puternic, căcı în el se întrupează nu numaı deprinderea noastră, ci toată deprinderea tuturor generaţiilor care aŭ trăit înaintea noastră. De aicĭ părerea — greşită — că între cutare lucrurı numaı cutare raporturı se pot stabili: veĭ pune obiect drept, de pildă, numaı lîngă un verb transitiv, pelîngă un substantiv n-are ce căuta un obiect nedrept, etc.

Acest obiceiu este sfărmat cîteodată și trebue să băgăm bine de samă atunci să nu punem pe socoteala unei discordanțe între schelet și înțăles un fapt care este numai pura expresie a cugetării noastre.

De acest fel sînt așa numitele elipse. Cînd zic 'și apoi atunci' (de ex. Creangă pov. 140) cu înțălesul de 'și apoi atunci are să fie bine' nu se suptînțălege niciun verb, nu este nicio discordanță între schelet și înțăles. Mintea are numai gust să lege imediat cele două complimente circumstanțiale unul cu altul. Acesta e singurul raport care mi-a venit în cap și singurul pe care-l fac cunoscut. In mintea mea însă toate cunoștințile s-aŭ legat prin raporturi de tot felul în tot felul de combinații. Două cunoștinți și două cuvinte oarecare prin care ele sînt exprimate, în afară de cazurile de izolare extremă, se găsesc totdeauna într-o numeroasă companie, ele împreună cu toate celelalte formează un tot, totalitatea cunoștinților și cuvintelor cîte se găsesc în mintea cuiva, și pentru aceia oridecîteori ar voi vorbitorul să rupă din această totalitate două cuvinte legate printr-un raport oarecare, ascultătorul va mai pute înțălege pe delături o mulțime altele pe de o parte, iar pe de altă parte înțălegerea ascultătorului va varia după modul cum i s-aŭ închegat în cap legăturile dintre cunoștinți. De oricare Indogerman din Europa 'și apoi atunci' va fi înțăles probabil tot la un fel. Un Chinez va înțălege poate prin aceste cuvinte altceva și așa mai departe. Cîtă vreme însă eŭ numai aceste cuvinte am voit să le spun, nepotrivire între membrele psihologice și cele gramaticale ale propoziției nu există, și nu se poate zice că se suptînțelege ceva, pentru a admite așa numita elipsă. Din cauza legăturilor multiple în care se găsesc cunoștințile ascultătorul totdeauna va pute suptînțălege ceva, oricît de explicită ar fi vorbirea vorbitorului, și ar trebui atunci să admiți elipse peste elipse, ba ar fi chiar toată vorbirea o elipsă.

Cu toate acestea de vorbire eliptică se vorbește și are să se vorbească totdeauna, din cauză că în una și aceiaș limbă cuvintele care se suplinesc prin ascultător atîrnă dela împrejurările în care vorbirea are loc. Dacă unui cuvînt,

în mod anormal enunţat, totdeauna acelaş înţăles s-ar da, totdeauna adecă cu aceleaş cuvinte suptînţălese s-ar complecta, nu s-ar vorbi de elipsă, ci s-ar zice, dupăcum se şi zice, despre un verb că este impersonal, iar despre altă parte a propoziţiei cine ştie ce altceva (deja cuvintele locuţie, frază aŭ început să însămneze prin gramatici tot felul de lucruri). Dar lucrurile se petrec de obiceiu altfel: una şi aceiaş aşa numită expresie eliptică are diferite înţălesuri după împrejurările în care o spunem, adecă după cunoştinţele de care la un moment dat este încunjurată. Cînd voiŭ fi vorbit cumva despre aceia că deocamdată nu pot cumpăra ceva şi că aştept mai întîiŭ să am suma trebuitoare, 'şi apoi atunci' de mai sus are să însemne 'şi apoi atunci voiu cumpăra'; cînd va fi fost vorba însă despre o nadejde de a scăpa dintr-un pericul, 'şi apoi atunci' are să însemne 'şi apoi atunci voiu scăpa', etc. Din cauza aceasta se naşte greşita părere că vorbitorul a trebuit să lege cuvîntele numai decît după norma obişnuită şi că, dacă a spus numai cuvinţele pe care le-a spus, cauza este că le-a rupt de celelalte, suptînţălegînd pe aceste din urmă.

Sînt însă şi cuvinte anormal legate unul de altul, care ajung din cauza desei întrebuinţări să capete totdeauna unul şi acelaş înţăles. Astfel în primul loc verbele impersonale. Obişnuit trebue numai decît, în raporturile pe care le facem altora cunoscute, să fie un subiect şi un predicat. La verbele impersonale lipseşte subiectul. Acest subiect este însă totdeauna acelaş, astfel că la prima videre s-ar păre că este implicat în însuş verbul impersonal: acesta ar fi oarecum o propoziţie întreagă. In realitate verbul impersonal a fost şi este un predicat, exprimat aşa singur, contra normei, după care ar trebui să fie totdeauna şi un subiect. Fiindcă împrejurările în care acest predicat a fost enunţat aŭ fost totdeauna aceleaş, apoi totdeauna şi acelaş subiect se suptînţălege. La tună, fulgeră, trăsneşte, plouă, ninge şi altele de acest fel subiect este totdeauna fenomenul meteorologic corăspunzător. La început asemenea verbe au fost enunţate numai atunci cînd fenomenul însemnat prin ele, observat ocazional, servea ca subiect. Şi tot astfel dela su-

biecte ocazionale a plecat întrebuinţarea celorlalte verbe impersonale, precum în lat. curritur, itur şi analoagele, al căror obiceiŭ s-a moştenit în romîneşte prin întrebuinţarea formeı medii de 3 p. s. (=forma pasivă, astfel că 'se merge' = itur) în mod impersonal la verbe ca 'se merge', 'se mănîncă', 'se bea', 'se prăşeste', 'se coseşte', 'se ară', etc. (de ex. 'pe acolo se merge maı lesne', 'în cutare loc se mănîncă şi se bea bine', 'după ploaie se prăşeşte maı lesne, se ară maı bine, se coseşte maı greŭ'). In asemenea întrebuinţărı ale predicatuluı fără subiect limba poate procede şi altfel, nu numaı decît dela subiecte ocazionale. In rom., de pildă, se zice 'luı nu-ı ardea de mîncare' Isp. 262 (subiect inima), 'erau vreo zece prăjinı de cînepă, de care nu s-a ales' Creangă an. 49 (subiect nimic), apoı *zice* (subiect lumea), *spun* (subiect oamenii). Altă dată netrebuinţa pe care o aı de un subiect se manifestează prin aceia că, deşi îl exprimı, dar îl laşı pradă alunecăriı sunetuluı şi înţălesuluı, pănă cînd devine o formă gramaticală, am pute zice o formă a verbuluı impersonal, propoziţia se izolează adică pănă în gradul că subiectul se preface în formă gramaticală: astfel on şi l'on (homme şi l'homme) à devenit o formă a verbuluĭ impersonal în franceza, l'on fait, on dit, etc. Din contra analogia provocată prin normă cauzează punerea pe lîngă verbele impersonale a unor subiecte numaı de formă, precum a pronumeluı il în franc., il pleut, a pronumeluı es în nemţeşte, es wird gespielt, etc. Propoziţiı eliptice izolate, la care se suplineşte predicatul (a fi), sînt *ĭácâmâ* (ecce+me), *ĭácâtâmâ* (ecce+te+me), *ĭácâte* (ecce+te), *ĭácâtâl* (ecce+te+illum), corăspunzătoarele luı ecce me, ecce te latineştı. Aceleaş expresiı sună şi *ĭácâtâmâs* (ecce+te+me+sum), *ĭácâtâlâı* (ecce+te+illum+est), unde nu maı este elipsă.— Insemnăm alte cîteva propoziţiı eliptice, la care se suplineşte predicatul: »nicı tu drumeţ, nicı tu copil, nicı tu nimică.« Creangă pov. 174 (a fi); tot aşa Isp. 162: »nicı tu casă, nicı tu masă.«; »fata moşneaguluı la deal, fata moşneaguluı la vale, ia după găteje, ia cu tăbuieţul în spate la moară, ia în sfîrşit în toate părţile după treabă.« Creangă pov. 283 (a alerga); »şi eŭ fuga şi ia fuga, dăm cînepa palancă la pă-

9)

mînt.« Creangă an. 49 (a da); şi una două, la pupăză.« Creangă an. 55 (a se duce); şi la mine să mă rupă.« Creangă an. 67 (a se răpezi). Tot aici întră obişnuitele propoziţii cu ba... ba, precum Isp. 162 »ba că o să facă cutare lucru, ba că cealaltă.« (zicea); 168 »ba să-i dea pe cutare, ba pe cutare.« (cerea); 205 şi din loc să se mişte, ba. (voia); 250 »unii ba că una, alţii ba că alta.« (ziceaŭ), etc. In sfîrşit interjecţiile care arată un sentiment, precum *ah*, *vaĭ*, etc., se întrebuinţează ca predicate totdeauna eliptic (subiectul este vorbitorul).

41) Adevărata discordanţă între membrele psihologice şi cele gramaticale ale propoziţiei are loc atunci cînd în loc de o formă gramaticală nimereşti o alta, care-ţi vine mai la îndămînă (căci de aceia că se întîmplă ca chiar cuvinte să fie puse în loc de alte cuvinte, noi nu voim să ne ocupăm aici).

Un mijloc sigur pentru a constata această discordanţă avem pe următorul. Orice raport s-ar stabili între lucrurĭ, rar se întîmplă ca acestea să se găsească într-un raport de perfectă corelaţie unul faţă de altul, în sensul acela că toate să fie, în ele înseş, tot una de cunoscute ascultătorului (ori mai bine vorbitorului, căci acest din urmă vorbeşte totdeauna după simţul săŭ, iar nu după acel al altora), precum, de pildă (macarcă nici aici totdeauna), atunci cînd mai multe lucruri, să zicem două, se găsesc în acelaş raport faţă cu un al treilea, saŭ într-un raport contrariu ('eŭ şi tu am lucrat', 'nici eŭ nicĭ tu n-am lucrat'; 'saŭ eŭ saŭ tu am lucrat', 'eŭ am lucrat tu însă ai dormit'). De cele mai multe ori din două lucruri legate printr-un raport unul este mai cunoscut şi altul mai puţin cunoscut, unul este d e t e r m i n a t—cum se zice—iar altul d e t e r m i n a n t, şi norma a hotărît care sînt determinatele şi care determinantele: subiectul este determinat, predicatul determinant; verbul este determinat, complimentele luĭ sînt determinante; apoi determinante sînt toate atributele şi toate complimentele. Fiindcă sute de raporturi se stabilesc între lucruri, apoi sute de feluri de determinate şi determinante sînt, care se întretae unele pe altele: un compliment este determinant faţă

cu un cuvînt oarecare, dar el însuş poate ave un alt compliment, care să-l determine, şi acest din urmă poate ave la rîndul său un altul, etc. Acum determinatele, ca maĭ cunoscute, sînt maı slab intonate şi determinantele maı tare. Cînd veı observa una orı alta din aceste două intonărĭ, veĭ şti că aı a face cu cutare orı cu cutare din cele două membre ale propoziţieı, şi dacă veı intona maı tare după înţăles pe un membru de propoziţie care după formă nu determinat este, veı şti că aı a face cu o discordanţă între membrele psihologice şi cele gramaticale ale propoziţieı.

Un alt mijloc maı puţin sigur pentru a constata discordanţa este următorul. Determinatul, ca pe ceva maı cunoscut, despre care aı să vorbeştı ceva, cu care aı să legı într-un raport pe un alt lucru oarecare maı puţin cunoscut, îl spuı întîiu, îl aruncı oarecum aşa cum se întîmplă, şi apoı cu tărie enunţı determinantul. După poziţia în timp pe care o aŭ unul faţă de altul cele două membre ale propoziţieı veı şti care e determinatul şi care determinantul psihologic şi veı constata discordanţa faţă cu aceleaş membre gramaticale. Acest mijloc poate să înşăle.

Determinatuluı şi determinantuluı li se daŭ de obiceiu numele de subiect şi de predicat: subiect psihologic, predicat psihologic, subiect gramatical, predicat gramatical. Fiindcă însă prin subiect şi predicat se înţălege de obiceiu un anumit raport din sutele care întră în discuţia noastră, vom evita aceste numirı, ca să nu ne încurce, şi vom păstra numirile cuprinzătoare, macarcă maı greoae, de determinat şi determinant.

Exemplele ocazionale pentru discordanţa între membrele psihologice şi cele gramaticale ale propoziţieı sînt nenumărate. Vom alege la întîmplare vreo cîteva şi vom accentua (cel puţin după simţul nostru) determinantele.

Neculcea. »şi s-aŭ răpezit cum maı degrabă şi oştile carele le lăsase la Leva să meargă la vezirul să-ı dee agiutor.« 193. Fiindcă atîta vorbă este maı înainte despre răpezitul oştilor, apoı 'şi s-aŭ răpezit', dupăcum chiar poziţia arată, este subiectul psihologic, iar 'şi oştile' este predicatul, care ne spune ceva noŭ şi important despre acel răpezit. Cu toate acestea după schelet lucrurile sînt in-

tervertite.—»Iară Tatarii, dupăce aŭ bătut pre Hănceştı, pre mulţı oamenı aŭ robitŭ dintru acele ţinuturı, şi pre mulţı din căpitenii, căpitanı, hotnogĭ, prinzîndu-ĭ i-aŭ spînzurat, şi pre unii i-au înţăpat Dúca vodă, dupăce s-aŭ întors de peste Dunăre.« 198. Dacă nu ni-ar fi spus îndată scriitorul că 'Dúca vodă' a înţăpat pe unii, noı am fi crezut că tot Tatarii i-aŭ înţăpat. 'Dúca vodă' determină pe 'i-au înţăpat', este predicat psihologic la acest din urmă. »Şi maı mult aceásta aŭ îndemnat pe împărăţie de aŭ venit la Cameniţă.« 198. Maı sus este vorba despre hotărîrea împărăţieı Turculuı »să vie asupra ţării leseştı să dobîndească vestita cetate Cameniţa.« Şi care lucru a îndemnat împărăţia la pomenita hotărîre? Maı ales 'aceásta', că cetatea anume era tare prin însăş »starea loculuĭ, cu apă şi cu stîncı de piatră împrejur; minunat loc!« 'Aceásta' ne lămureşte hotărîrea, iar nu din contra, 'aceásta' este predicatul psihologic. Şi cu toate acestea, ceia ce explică restricţia ce făcusem maı sus, că poziţia determinatuluı şi determinantuluı este un mijloc maı puţin sigur pentru a constata membrele psihologice ale raportuluı, predicatul psihologic ocupă locul întîiu, adecă pe acel destinat subiectuluı.— »şi pódul încă s-aŭ rupt de năvala Turcilor la mijlocul Nistruluı, de s-au înecat mulţime de Turcı; numaı cîţı aŭ apucat cu paşa înainte de au trecut asupra Cameniţeı, atî'ţia aŭ hălăduit. Peritau ópt spre zece mii de Turcı.« 203. Că s-a rupt ceva, că aŭ hălăduit numaı cîţiva şi că aŭ perit mulţı, aceasta ştim în de ajuns, formează subiectul vorbirii. Nou este că 'pódul' s-a rupt, că 'atî'ţia aŭ hălăduit' cîţı aŭ apucat de aŭ trecut asupra Cameniţeı şi că 'óptsprezece mii de Turcı au perit'. Poziţia coincide cu predicatul psihologic numaı în unul din exemple.— Decı, pe Cupăreştı, fiind Grecı, nu i-a putut lua dela mîna Ducăı vodă; iară pe boierii Munteneştı, carii eraŭ duşmanı luı Şerban vodă, Stoica paharnicul şi cu alţii, dacă aŭ prins de veste, au făcut cum aŭ putut şi aŭ fugit şi aceı în Moldova.« 212. 'pe boierii munteneştı' este subiect psihologic şi are cu toate acestea scheletul unuı obiect drept. Fiindcă cu puţin maı înainte întrebuinţase scriitorul un obiect drept, asămănător din multe puncte de vidère cu subiectul 'pe boierii munteneştı', apoı forma obiectuluı drept s-a îngrămădit în locul celeı a subiectuluı, i-a fost maĭ comod scriitoruluı să o întrebuinţeze pe dînsa.—»Fost-aŭ şi treĭ sémne marı în zilele Ducăı vodă, cînd aŭ purces la oaste la Beciu; că s-aŭ arătat o steá pe cer cu coadă, de s-aŭ văzut multe zile. Mîncaŭ şi lúpii oamenı. Fost-aŭ şi cutrémur prea mare; căzut-aŭ ătuncia şi túrnul cel mare din cetatea Su-

cevei.« 223. Că a fost ceva, că s-a arătat ceva, că a mîncat cineva, că a căzut ceva, nu sînt aici părţile cele importante şi mai puţin cunoscute. Acestea sînt 'trei sémne mari', 'steáua cu coadă', 'lûpii', 'cutrémurul', 'tûrnul', care formează predicatele psihologice, precum arată şi poziţia.—»Aşijderea tîmplatus-aŭ şi ált Grec, la maziliea lui Antonie vodă Ruset, anume Palolaga, de l-aŭ luat cu pielea, gol, din feredeŭ şi pe acela, de se pomeneşte pănă astăzi.« 229. 'ált Grec' este predicatul psihologic. Şi astfel de obiceiu verbele a se întîmpla şi a fi se întrebuinţează ca subiecte psihologice în expresii ca 'se întîmplă că', 'a fost odată un împărat' etc.—Eminescu. »Doar ciasórnicul urmează lunga timpului carare.« sat. I.—»Mii pustiuri scînteiază supt lumina ta fecioară,« ibid.—»Scris în cartea vieţii este şi de veacuri şi de stele, eŭ să fiŭ a ta stăpî'nă, tu stăpîn vieţii mele.« sat. III.—»La un semn deschisă-i calea şi s-apropie de cort un bătrî'n atît de simplu după vorbă, după port.« ibid.—»S-a-mbracat în zale lucii cavalêrii dela Malta;« ibid.—»Tremura înspăimîntată márea de ale lor corăbii!« ibid. In toate părţile subiectul psihologic are forma predicatului şi vice-versa. Mai departe »Şi apoi în sfatul ţării se adun să se admire Bulgărói cu ceata groasă, Grecotéi cu nas supţire. Toáte mutrele acestea sînt pretinse de Roman, toátă grecobulgărimea e nepoata lui Traian!....Tót ce-n ţările vecine e smintit şi stîrpitură, tót ce-ĭ însămnat cu pata putregiunii de natură, tót ce e perfid şi lacom, tót Fanarul, tóţĭ Iloţii, tóţi se scutură aicea şi formează patrioţii, încît fónfii şi flecárii, găgăûţii şi guşáţii, bîlbîiţi cu gura strîmbă, sînt stăpînii astei naţii.« sat. III. Un şir lung de versuri cu neîncetată discordanţă între subiectele şi predicatele psihologice şi cele gramaticale, de cele mai multe ori fără potrivirea poziţiei. Şi cu această ocazie observăm că poziţia subiectului în locul întîiŭ şi a predicatuluĭ în locul al doilea este fixată numai pentru vorbirea istorică şi ştienţifică. Poezia, care amestecă atît de mult cunoştinţele adevărate, pentruca să-ş clădească din ele fantazmele sale, le amestecă şi din acest punct de videre: în turburarea minţii sale poetul îş pune predicatele oriunde, cel mult frumuseţa formei pune o stavilă dezordinei procedării sale. Tot astfel »Şi luceferii ce tremur aşa răci prin negri cetini, tot pămî'ntul, lácul, cérul, toáte, toáte ni-s prietini.« ibid.—»Nu trăiţi vói, ci un áltul vă inspiră, él trăeşte, él cu gura voastră rîde, él se-ncîntă, él şopteşte.« ibid.—»Ne-aţi venit apoi drept minte o sticluţă de pomadă, cu monoclu-n ochĭ, drept armă beţişor de promenadă.« sat. III. 'o sticluţă'='cu o sticluţă',

'beţişor'='cu beţişor'; forma subiectului şi a obiectului drept la un compliment de conjuncţie. Este însă probabil un galicismu.

Asemenea discordanţe, precum cele de maı sus, sînt ocazionale. Altele au devenit uzuale şi la aceste din urmă este bătătoare la ochı influinţa principiului, care ne preocupă, asupra transformărilor limbii.

In vr. relativul fără prepoziţie se întrebuinţa pentru tot felul de complimente circumstanţiale. Ureche 158 îı părea că un an ce n-aŭ avut treabă de războae are multă pagubă.« ce=în care. Neculcea 210 »zic să fie căzut în robie la Turcı un fecior a luı Ramadanovski dintr-un podgheaz ce aŭ fost mers Moscalii spre Crîm. ce=cu care. 216 Pentru acea vrăjmăşie şi groază ce îı umpluse inima diavolul, de lăcomie ce avea, urîtu-l-aŭ toţı pe Duca vodă. ce=cu care. »căzut-aŭ atuncı şi turnul cel mare din cetatea Sucevii, ce-ı ziceaŭ oamenii turnul Nebuiseı ce=căruı. Astăzı *că'ruĭ, că'reĭ, că'ror* există numaı în limba comună. Dialectal—cel puţin în Moldova—ele s-aŭ înlocuit cu relativul fără prepoziţie şi 'un turn căruia îı ziceaŭ,' 'o fimee căreia îı ziceau', 'nişte turnurı cărora le ziceaŭ' sună ın dialect 'un turn care îı ziceau' 'o fimee care îı ziceau', 'nişte turnurı care le ziceaŭ'.

Un fenomen important provocat prin discordanţa între membrele psihologice şi cele gramaticale ale propoziţieı este lipsa copuleı, a formeı predicatuluı. Ureche 138 şi ceı giudecaţı de moarte, daţı în mîna luı să-ı omoare. Miron Costin 442 »Neştiutoare firea omenească de lucrurı ce vor să fie pre urmă, că pentru un lucru saŭ două ce i se prilejesc pre voie, bietul om purcede desfrînat etc.« 443 Iară Ardelenii şi îndoiţı unii şi bine nestrînşı încă la Bator Andreiaş şu toţii, ce cu cîtă oaste aŭ putut strînge au dat războiŭ luı Mihaiŭ vodă la Sibiŭ.« 443 »Neştiutoare firea omenească şi de primejdiile sale, că apoı, peste nu îndelungată vreme, aşa aŭ păţit şi Mihaiu vodă de Baştea George,« 450 Nedeprinsă oastea luı Mihaiu cu acel fel de oaste ce s-au pomenit, Husarii.« 455 »Iară moartea luı, precum au rămas din om în om în ţară poveste: aŭ murit otrăvit de cumnată-sa,« 461 »Ce zilele luı cele stîrşite, cum se zice: văzînd că merge la perire, şi nu-ı spusese Armaşul povestea, s-aŭ apucat de sabia unuı dărăban să moară cu răscumpărare, că era om din hirea luı inimos. 477 »Atîta oaste de toată cîtă sosise descălecată socotea Jolcovski, neştiind că într-aceiaş noapte au fost sosit şi oardele Hanuluı. 482 »amu fără nicio grijă tarı şi sămeţı Leşii, 489 »August 23 zile de dimineaţă gătiţı Turcii de războiŭ, Cazacii eraŭ descălecaţı cu tabăra lor maĭ gios, etc.«

492 »August 29 şi 30 Turcii au şăzut pre odihnă, iară Hodkievici hetmanul măhnit pentru steagul său, care lucru la oştenii acestei părţi şi în loc de necinste şi în loc de piezi răi se socoteşte.« 495 »şi ei închişi de toată hrana, mai mult ce răzbeaŭ Cazacii pen păduri, pe la cetăţi aproape, şi aduceaŭ cîte oarece hrană, ce iar nu de agiuns.« 501 »Pre cale mergînd atunce dela Hotin împărăţia, mare scădere aŭ avut în oameni, hămisită oastea şi caii, că lovise nişte recele cu ploi şi cu ninsori;«—Neculcea 224 »Bogat bine şi folos au rămas ţării şi dela Petreceico vodă: pradă şi foamete mare. —Eminescu sat. IV »Braţ de braţ păşesc alături, le stă bine la olaltă, ea frumoasă şi el tînar, el înalt şi ea înaltă. —Isp. 135 »şi caut-o în sus, caut-o în jos, capra nicăiri. 256 »de zmei, zmei; de voinici, voinici.« 324 nici drumul ei, nici picioarele ei. Creangă an.64 striga Ioane şi Ion pace. Apoi 'vorba multă sărăcie', 'mai bine ceva decît nimic', 'nici salcia pom, nici mojicul om', 'nici talpa casei cerc de bute, nici mojicul om de frunte', 'la unii mumă şi la alţii ciumă', 'în faţă miere şi în dos fiere', 'slugă veche mascara bătrînă,' 'tu mare, eu mare, cine să tragă cizmele?' 'de departe trandafir şi de aproape borş cu ştir', 'lesne a ierta, dar anevoe a uita', 'prăvălie cu chirie, marfă în datorie', 'greŭ la deal, rău la vale', 'departe griva de iepure', 'cîte belele, cîte bube rele, tot în capul babei mele', 'de ani mare şi minte n-are'. Pan, pov.

Participiul prezent, a cărui origină din ablativul gerundiului am discutat-o mai sus (pag. 48), a ajuns mai întîiu în vr. să se întrebuinţeze pentru timpurile trecute (imperfect, perfect) ale indicativului. Ureche 129 »şi pre scurt scriind şi însemnînd, dela început pănă la domnia lui Petru vodă Rareş, şi s-au stîns.« (=a scris şi însemnat); 130 Şi de acolo luînd multe şi lipindu-le cu ale noastre vremi potrivind, şi am scris acest letopiseţ,« (=am luat şi am lipit); 131 îndemnîndu-se o samă de feciori de domni, den domniile ce aŭ fost pe acele vremi la Rîm, şi cu oamenii lor din Maramurăş venind peste munţii ungureşti şi peste munţii ţării Moldovei, vînînd hiare sălbatice, pănă aŭ eşit la apa ce-i zicem Moldova, gonind un zimbru, carele l-au vînat, la locul unde se chiamă acmu satul Bourenii pre acea apă a Moldovei. (=s-aŭ îndemnat, aŭ venit); 132 »După rîsipa ţării dintîiŭ de greul oştilor lui Flac, hatmanul rîmlenesc, mai apoi după multă vreme, cînd feciorii cei de domni den munţii ungureşti pogorînd după vînat, şi aŭ nemerit la apa Moldovei, văzînd locuri desfătate, cu cîmpi deschişi, cu păduri dese şi cu ape curgătoare, îndrăgind locul, aŭ tras pre ai săi dela Maramurăş şi pre alţii au în-

demnat de aŭ venit.« (=aŭ pogorît, aŭ îndrăgit); 145 »iară neputînd să-ș îngăduiască cu văru-săŭ Petru vodă pentru domnie, că cerca Roman să omoare pre Petru, de i-aŭ căutat lui Petru vodă a fugi la Ungurı fără zabavă.« (=nu putea). Miron Costin 441 »din două părțĭ avînd oștĭ împărăția Turculuĭ asupra crăiei Ungureștı, o samă de oștı despre Buda, iar altă oaste într-acolea asupra Ardealuluı avea;« (=avea); 444 »Stînd Mihaĭ vodă după așăzarea Ardealuluı, iară de aice din țară Ieremia vodă, îndemnat fiind de Turcı, aŭ strîns oaste,« (=sta); 446 că craiul leșesc Jicmond fiind drept moșan aceı crăiı, ce încă viŭ fiind tată-săŭ Ioan craiŭ, l-aŭ ales Leșiı pre Jicmond la crăia lor;« (=era); 485 »de care lucru s-aŭ cutremurat Leșiı, devremece văzîndu-ș și rîsipa oștilor cu amîndoı hetmaniı și a vedere venirea putereı ca aceia asupra lor.« (—videaŭ. Textul l-am corectat după Cogălniceanu. V. A. Ureche rău a făcut că a găsit »fraza confuză și a dat sensul maı mult decît textul«!); Neculcea 210 »și acel pașă întrebîndu-l pre Antonie vodă Ruset unde este Buhuș hatmanul, iară Antonie vodă au dat samă că aŭ bolnăvit și n-aŭ putut să vie în oaste,« (=l-a întrebat); 214 »și trimețind cartea aceia cu Lupul sulgerul, ca cum ar fi fost dela singur Dumitrașco vodă, la căpitaniı dela acele ținuturı, iară un căpitan, anume Decusară, dacă aŭ înțăles ce scrie întru acea carte, s-aŭ făcut a trimete porunca la alțı căpitanı.« (=aŭ trimes); 231 »Velicıco hatmanul era un om de fire și de treabă la toate socotelile luı și îndrăzneț bun; numaı, neavînd nicı cu cine, aŭ doară nicı noroc la războiŭ n-avea să-ĭ slujască, că pe unde mergea, îl tot bătea.« (n-avea).

Din întrebuințarea ἀπὸ κοινοῦ (asupra căreia vezı la clarificare) a rezultat pentru participiul prezent înțălesul uneı propozițiı subordinate temporale și cauzale. Ureche 141 »iară după aceia aŭ întrat vrajbă între frațı, că, Iliaș vodă vrînd să omoare pe frate-săŭ Ștefan Vodă, aŭ fugit Ștefan vodă la Muntenı.« (=fiindcă voia); 161 »și așa aŭ purces cu mulțime de Turcı, unde Ștefan vodă mult s-aŭ nevoit să nu-ı lase să treacă Dunărea, ci n-aŭ putut, că, Tatariı deoparte, Turciı de altă parte năvălind, i-au căutat numaı a dare cale Turcilor.« (=fiindcă năvăleaŭ); 165 »și pedestrindu-se oastea ca să nu nădăjduiască de fugă, ci numaı la arme, ș-aŭ dat războiŭ Lunı, Iulie în 26, și multă vreme trăind războiul neales, de ambe părțile ostenițı; și Turciı tot adăogîndu-se cu oaste proaspătă, iară Moldoveniı obosițĭ și neviindu-le agiutor nice deoparte, aŭ picat, nu fieștecum, ci pănă la moarte se apăraŭ,« (=dupăce s-a pedestrit, dupăce a trăit, fiindcă se adăo-

giau); 173 »aşa şi cinstea den zi în zi micşorîndu-i-se, de inimă rea puţin de n-aŭ murit.« (= fiindcă i se micşora).— Miron Costin 458 »Apropiindu-se Ştefan vodă Tomşa de ţară, Constantin vodă...aŭ purces la Leşı.« (cînd se apropia); 477 »ce toată ziua hărăţindu-se cu Turciĭ şi cu Tatariĭ, eşind şi de aı noştri Moldovenı la harţ.« (= învremece eşaŭ); 478 »dacă s-au apropiat oştile, aŭ dat Leşiı întîiŭ şi cu Moldoveniı războiŭ, şi în loc împingînd pre oardele luı Cantemir beiŭ, şi Turciı începuse a se da înapoı.« (= dupăce au împins). Neculcea 197 »viind Duca vodă cu a doua domnie în ţară, arătase la fire maı aspru decît cum era cu domnia dintîiŭ;« (= cînd venise); 197 »decı, viind Hîncul şi cu Durac Sardarul aice în Iaşı, cu toate oştile, strigaŭ să-ı prindă pre Grecı să-ı omoare.« (= cînd aŭ venit); 198 »Duca vodă gătind conace şi podurı preste toate pîraele cu multă grijă, să nu-ı afle împărăţia vreo pricină, să-ş pue capul, venit-aŭ şi Grigorie vodă, domnul muntenesc, cu oastea sa,« (= dupăce a gătit); 204 »sosind Grigorie vodă la Obluciţă, aŭ mers la vezirul,« (= dupăce a sosit); 205 »şi apoı, murind Grigorie vodă, aŭ purces Duca vodă cu domnia în ţara muntenească.« (= dupăce a murit); 206 »şi neaflîndu-se nime atuncı....l-aŭ pus pre dînsul vezirul domn« (= fiindcă nu se afla); 208 »decı, viind primăvara, s-aŭ rîdicat Tătariı din ţară.« (= cînd a venit); 209 »şi aşa aşăzîndu-se de ambe părţile, s-aŭ întors vezirul înapoı pre Nistru,« (= dupăce s-aŭ aşăzat); 209 »scris-aŭ atunce vezirul la Dimitraşco vodă, eşind Nemţiı din cetăţile ţăriı Moldoveı, să trimită să le strice toate,« (= dupăce vor eşi); 210 »aŭ adus şi apă pre oale până în zidul acesteĭ bisericı, care pre urmă cu vremea s-aŭ astupat, netocmindu-o nime.« (= fiindcă n-aŭ tocmit-o); 210 »mers-aŭ şi Duca vodă, domnul muntenesc, şi, bătînd cetatea Cehrinuluı cîteva săptămînı, şi viind şi oastea moschicească cu un cneaz, anume Ramadan, aŭ bătut pre Turcı«, (= dupăce a bătut, dupăce a venit); 211 »agiungînd Turciı şi cu banı la Ramadanovski, el aŭ făcut vicleşug, scoţîndu-ş feciorul din robie; aŭ îmbătat cu holercă pre Cazaciı ceĭ din cetate şi, dormind beţı, aŭ dat ştire Turcilor,« (= dupăce aŭ agiuns, pecînd dormeaŭ); 211 »înţălegînd Moscaliı de vicleşugul luı Ramadanovski, l-aŭ prins împăratul moschicesc,« (= cînd aŭ înţăles); 213 »apropiindu-se de casă-ş numaı ce aŭ văzut că-ı arde şi casa.« (= cînd se apropia).

In limba de astăzı s-a păstrat numaĭ întrebuinţarea participiuluĭ prezent cu înţălesul de propoziţie subordinată. Eminescu sat. I. »Deşi trepte osebite le-aŭ eşit din urna

sorții, deopotrivă-ı stăpînește raza ta și geniul morții, la acelaș șir de patimı deopotrivă fiind robı, fie slabı, fie puternici, fie genii orı neghiobı.« (=fiindcă sînt); sat. III »An cu an împărăția tot maı largă se sporește, iară flamura cea verde se înalță an cu an, neam cu neam urmîndu-ı zborul și sultan după sultan.« (=învremece ı̆ urma); cad săgețile în valurı, care șueră, se toarnă, și lovind în față, în spate, ca și crivățul și gerul, pe pămînt lor li se pare că se nărue tot cerul.« (=fiindcă loveaŭ); sat. IV Apoı iar dispare-n nuntru, auzı pasurı ce coboară, și eșind pe ușă iute, eı s-aŭ prins de subsuoară.« (=dupăce a eșit).

Foarte obișnuite sînt propozițiile relative, unde relativul este urmat de o conjuncție locală, temporală, modală: 'au fugit care încotro au putut', 'aŭ mîncat care cînd au putut', 'aŭ vorbit care cum aŭ putut'. Ureche 172 iară Leșii, cine încotro aŭ putut, așa s-au risipit; Miron Costin 445 »după războiu oastea, care încotro i-aŭ fost maı îndămînă, s-aŭ rîsipit; 472 »unde pre carı i-au apucat vremea, acolo i-au omorît. Neculcea 224 »cine de pe unde aŭ fost.... toțı aŭ venit,«. Precum se vede, în vr. se întrebuința și *čine* în asemenea locurı. La baza acestor expresii a fost un nedefinit urmat de relativ: 'iară Leșii fiecine, încotro aŭ putut, așa s-au rîsipit'. 'după războiu oastea, fiecare încotro i-a fost maı îndămînă, s-aŭ rîsipit.' 'unde pe fiecare i-a apucat vremea, acolo i-aŭ omorît.' 'fiecine de peunde aŭ fost toțı aŭ venit.' Fiindcă însă Romînul pronunța asemenea cuvinte chiar atuncı cînd în gîndul său vreun nedefinit nu exista, cînd adecă el înțălegea numaı Leșii încotro au putut s-au rîsipit.' 'după războiu oastea încotro i-a fost maı îndămînă s-a rîsipit.' 'unde i-a apucat vremea acolo i-aŭ omorît.' 'de pe unde au fost toțı au venit.' fiecare, fiecine au căutat să se acomodeze cu împrejurările și s-au alipit la conjuncțiile următoare, ca și cum ar face parte integrantă dintr-însele: deoarece în ideı nu corăspundea luı fiecare, fiecine nimic, apoı aŭ fost considerate ca conjuncții. Și atuncı, odată devenite conjuncții, au trebuit și scheletul să și-l schimbe prin analogia celorlalte conjuncții, fiecare a devenit care, fiecine s-a schimbat cum a putut, în cine, care negreșit conjuncție de altfel nu e, dar tot samănă maı mult cu formele gramaticale decît fiecine (cf. ce, care este și interogativ și conjuncție).

O procedare analoagă a avut loc la întrebările indirecte, unde interogativul este urmat de un alt interogativ: 'să spună cine ce a făcut', care cuı a spus', 'care pe care a întrecut'. La baza uneı asemenea întrebărı a fost un interogativ, urmat de un nedefinit: 'să spună cine a făcut

ceva', 'care a spus cuiva', 'care a întrecut pe cineva'. Pecînd Romînul pronunța însă 'să spună cine ceva a făcut', el gîndea numai 'să spună cine a făcut'. ceva, cuiva, pe care, etc. necorespunzînd niciunui lucru gîndit, aŭ căzut la rangul unor forme gramaticale și aŭ devenit relative, apoi s-aŭ acomodat cu scheletul prin analogie—la relative și ceva a devenit ce, cuiva cui. Aceste fenomene însă se pot explica și prin σχῆμα ἀπὸ κοινοῦ.

Acelaș fenomen a avut loc acolo unde în propoziții relative, locale și temporale infinitivul este predicat. Astăzi zicem: 'am ce face', 'am de ce mă plînge', 'am cu ce trăi', 'am cu cine vorbi', etc., 'am unde merge', 'am cînd dormi'= 'am ce să fac', 'am de ce să mă plîng', 'am cu ce să trăesc', 'am unde să merg', 'am cînd să dorm'. In vr. se construia astfel și voesc, Ureche 153 »vrînd de ce se lăudare.« Un nedefinit a fost la baza acestor ce, cine, unde, cînd. S-a zis 'am a face ceva', 'am a mă plînge de ceva', 'am a trăi cu ceva', 'am a vorbi cu cineva', 'am a merge undeva', 'am a dormi cîndva' (și să se noteze că însemnăm aceste presupuse propoziții după uzul de astăzi; în timpurile acele vechi, cînd transformarea a avut loc, ele aŭ putut suna și mai apropiat de urmașele lor actuale, de ex. *'am de ceva mă plînge'), și s-a gîndit 'am a face', 'am a mă plînge', 'am a trăi', 'am a vorbi', 'am a merge', 'am a dormi': ceva, cineva, undeva, cîndva, necorăspunzînd niciunui lucru gîndit, aŭ devenit forme gramaticale după înțăles și analogic—după schelet.

Pronumele scurtate de dativ și acuzativ aŭ ajuns la starea lor prezentă de slăbire a scheletului (îmi, mi; îți, ți; îș, ș; îi, i; mă; te; să; îl, l; ne; vă; le; îi; i, față cu mie, ție, lui, iei, mine, tine, sine, el, nouă, noi, vouă, voi, lor, iei) din cauza aceia că numai de formă s-aŭ întrebuințat ca obiecte, pecînd în realitate aŭ fost niște subiecte: 'l-am văzut' are de subiect psihologic pe *l*, 'i-am spus' are de subiect psihologic pe *i*, etc. Și de mult ce a avut loc discordanța între membrele psihologice și cele gramaticale, pronumele în chestie s-aŭ acomodat înțălesului perzîndu-ș tot mai mult vigoarea scheletului. De unde, ca niște obiecte ce ar trebui să fie după schelet judecînd, ar trebui și accentuate mai tare decît verbul să fie, ele aŭ ajuns să se piardă în acest din urmă, pănă în gradul de a-ș perde cîteodată orice înțăles. Pentru aceia, oridecîteori voim să dăm în adevăr un obiect verbului, nu ținem socoteală de pronumele scurtate și zicem de pildă (repetînd în aparență obiectul): 'pe mine m-ai văzut', 'mie mi-ai spus', lui i-ai vorbit', etc. Neculcea 195 »Iară pre Drăghici Cantacuzino și

pre frate-său Mihai și pre frate-său Constantin, carii îl pîrîse pre Grigorie vodă la Beciŭ, și pre frate-său Mateĭ și pre Iordachi, i-aŭ luat pre aceștia pre toțĭ de grumaz de i-aŭ dus în țara muntenească.« Eminescu sat. I »Soarele, ce azĭ e mîndru, el îl vede trist și roș,« sat. II »Acea tainică simțire, care doarme-n a mea harfă, în cuplete de teatru s-o desfac ca pe o marfă ?«

Propozițiĭ subordinate se întrebuințează ca propozițiĭ principale. Astfel des propozițiile condiționale. Creangă pov. 115 »Dacă doar nu-s harabagiŭ de ierĭ de alaltăierĭ, jupîne Ștrul.«; an. 56 »Dacă l-aș ucide în bătae, cînd aș afla că el a prins pupăza.« Apoĭ propozițiĭ locative cu *unde*. Creangă pov. 196 »și unde nu maĭ zboară și a treia oară până la soare«.; an. 58 »și unde am croit-o la fugă uitîndu-mă înapoĭ să văd nu m-ajunge moșneagul.«; Isp. 16 »La a zecea zi unde se scutură odată calul și se făcu frumos,«; 17 și unde se răpezi asupra lupuluĭ cu paloșul în mînă«; 17 »unde-ĭ eși leul înainte cu gura cascată«; 18 »unde-ĭ eși înainte balaurul«; 138 »unde smuci odată sabia din pămînt«; 329 »fata unde se pune pe un plîns«.

La toate aceste schimbărĭ, dupăcum s-a putut deja observa, alăturĭ cu discordanța între membrele psihologice și cele gramaticale ale propozițieĭ joacă un rol important alunecarea sunetuluĭ, alunecarea înțălesuluĭ și analogia.

IX

ϑ) RITMUL.

42) Simetria este un element important în activitatea psihică, tot așa dupăcum este un element important în natura fizică. Obiectul o prezintă în mare parte și părțile constitutive ale celor maĭ multe animale, plante și minerale sînt așăzate simetric unele față cu altele, începînd de la cele maĭ bătătoare la ochĭ, precum sînt membrele corpurilor animale, frunzele plantelor, cristalele mineralelor, până la cele maĭ micĭ și maĭ cu greŭ observate, precum sînt celulele. Și dacă este adevărat că în ultimă analiză substanța cu toate manifestările sale se reduce la atomĭ infinit de micĭ și omogenĭ, apoĭ combinarea acestora pentru a da naștere lumiĭ simțite trebue să se fi făcînd în mare parte simetric. Este o tendință oarecum a elementelor constitutive ale lumiĭ de a se așăza la egale distanțe în timp și în spațiu unele față cu altele. Pentru moment excep-

ţiile sînt nenumărate şi chiar cele maı simetrice lucrurı lasă mult de dorit în privinţa simetrieı, dar tendinţa—numaĭ dacă nu va fi cumva o tendinţă contrarie, dela simetric la nesimetric—există şi se observă lesne. Psihicul, care deja ca o reproducere neexactă a obiectuluı prezintă în mod necesar trăsătura caracteristică a acestuıa, fiind el însuş un lucru, se supune la mişcarea simetrică a naturiĭ, şi pentru aceia simetria, satisfăcînd uneı tendinţe a subiectuluı, îl mulţămeşte contribuind a produce în el acel particular sentiment de plăcere, numit al frumosuluĭ; şi însăş poezia, care în destrăbălarea procedăriı sale tinde să rupă lanţurile ce ţin pe om legat de realitatea grea şi tristă pentru a-l hrăni cu visurı, poate, operînd cu cunoştinţele adevărate ca cu nişte cărţı de joc, zidi cele maı extravagante castele în Spania, dar peste simetrie nu poate trece, din contra ia sacrifică, în gustul săŭ de a adormi pe om cu închipuirı, maı mult încă decît istoria şi decît ştiinţa, acestuı idol.

Alăturı cu simetria multe elemente altele contribuesc la producerea frumosuluı, şi toate elementele constitutive ale acestuia, la un loc luate, sînt variabile dela un popor la altul şi dela un timp la altul: gusturile sînt multe şi schimbătoare şi idea pe care o extragem noı din ele (cum de pildă că elementele frumosuluĭ sînt simetria, obiceiul, noutatea şi vreo cîteva altele), nerealizabilă ca orice idee, nu trebue confundată cu vreun frumos absolut: absolutul, dacă va fi existînd cumva, scapă observaţieı noastre, care ne învîrtim într-o lume de relativităţı.

43) Acum, pentru un popor oarecare toate lucrurile se împart în frumoase şi urîte, şi prin urmare şi vorbele. Cutare vorbe, cutare şir de sunete, cutare simetrie de înţălesurı ĭĭ plac, cutare altele nu. Pentruca să ajungă la cele dintîiŭ omul schimbă pe cele de al doilea: cele dintîiŭ ĭı plac şi prin urmare sînt maı uşoare, cele de al doilea nu-ı plac şi prin urmare sînt maı greoae. Calităţile, pe care trebue să le poseadă elementele uneı limbı pentru a plăce poporuluı care o vorbeşte, noĭ le numim aicı r i t m u şi nu înţălegem prin urmare supt acest cuvînt numaı raportul de

timp şi de spaţiu ale acestor elemente între ele (ceia ce de altfel formează înţălesul obişnuit al acestui cuvînt).

44) Multe schimbări provoacă ritmul, dar sînt greŭ de descoperit. Astfel cuvintele cele multe în *-úră* şi în *-čúne* din limba veche (Intr. 109) nu s-aŭ perdut oare din cauză că nu mai plăceaŭ auzului sunetele din aceste sufixe? Şi dacă ar fi cumva presupunerea adevărată, apoĭ n-a fost curată nebunie încercarea puriştilor şi etimologiştilor de a le readuce cu toptanul în vorbirea de astăzi şi de a forţa astfel gustul a milioane de oameni? Pentru ce zice Romînul, de pildă, 'l-am văzut', iar nu 'am văzutu-l' şi din contra 'am văzut-o', iar nu 'o am văzut'? Din punct de videre al înţălesului cele două propoziţii sînt identice: psihologic *l* şi *o* sînt subiecte, gramatical sînt obiecte drepte, iar verbul este acelaş şi colo şi dincolo. Ritmul în 'o am văzut' n-a plăcut urechei, aceasta e se vede toată cauza. Şi aşăzarea la sfîrşit a articulului romînesc să n-aibă oare acelaş punct de plecare? Vom da mai jos cîteva exemple care ni s-aŭ părut mai sigure.

Dacă aceleaş raporturi vin unele după altele, cuvintele între care ele se stabilesc nu păstrează aceiaş ordine în timp şi în spaţiu şi se zice, de pildă, mai bucuros 'pregăteşte-te şi te du' Isp. 13, decît 'pregăteşte-te şi du-te'. Acest fenomen, obişnuit în tot felul de limbi, se numeşte chiasmus, χιασμός, »propriu aşăzarea crucişă ca într-un χ.« Kühner Gramm. II. 1079. Hasdeu, care-ş închipueşte că »amănunte despre acest interesant fenomen, ba până şi simpla lui menţiune, se găsesc numai doară în tractaturi de stilistică latină, la Nägelsbach de ex., niciodată însă în acele de sintaxă, fie cît de dezvoltate,« dă în Col. Tr. 1883, 330 sqq. numeroase exemple din texturi vechi, din care vom cita cîteva: 'vătăma-se-va păstoriul şi se vor răsipi oile.' 'duşu-mă de mă spălaiŭ.' 'folosęştene şi ne slobozęşte.' 'seca-voiŭ riurele şi voiŭ seca marea.' 'ceia ce mă văd pre mine batgiocurescu-mă', etc.

Alt fenomen tot atît de important este repetarea unui cuvînt fără nicio trebuinţă a înţălesului, numai din gustul de a stabili o simetrie oarecare. Astfel se găsesc în romîneşte repetate pronume şi verbe auxiliare. 'l-oi vide-lă', 'l-om tăie-lă' Cont. VI' 285, 'm-am dusu m-am' Creangă an. 23, 'li-a ancl'is-aŭ' Meglen 67. Intr-un exemplu ca 'l-oi vide-

lă' repetarea pronumeluı n-adauge nimic la înţăles, este tot *l* subiect psihologic şi tot 'oı vide' predicat, şi în 'm-am dusu ın-am' repetarea formeı este iarăş zadarnică, dacă numaı din punct de videre al înţălesuluĭ o consideri.—Astfel se explică şi acel *al de* care se găseşte înaintea substantivelor articulate: 'al de gloatele' Isp. 48, 'al de măsa' 130, 'al de neica' 206. Şi anume prin alunecarea poetică a înţălesuluı (periphrasis) între un substantiv şi atributul său se intervertesc adeseaorı rolurile in romîneşte, astfel că atributul se întrebuinţează în locul substantivuluı şi viceversa, se întrebuinţează abstractul pentru concret, cum se zice. Aşa dupăcum Homer zice βίη Ἡρακληείη, μένος Ἀτρείδαο, ἲς Τηλεμάχοιο în loc de puternicul Hercule, viteazul Atride, impetuosul Telemac, se zice în romîneşte 'săracul de mine', 'păcătosul de el', 'amărîtul de om', 'bahniţa de ţigancă' Isp. 63, 'gaşperiţa de cioară' 63, 'mîndreţe de merı' 64, în sfîrşit '*al de neică' în loc de 'neica', unde atributul, reprezentat prin articul, este întrebuinţat ca substantiv şi substantivul neică este întrebuinţat ca atribut. Şi atuncı, dupăcum în 'l-oı vide-lă' se repetă pentru simetrie pronumele, tot aşa şi în '*al de neică' s-a repetat pentru simetrie articulul şi a rezultat 'al de neica'. Acest *al de* s-a izolat cu vremea şi analogia l-a răspîndit în toate părţile, pelîngă substantive plurale ca şi pelîngă singulare, pelîngă feminine ca şi pelîngă masculine: 'al de tata', 'al de mama', 'al de gloatele', etc.

Cuvîntul care sună în Moldova *Cosînzána* se găseşte la Isp. cu formele *Simizĭána* 11 şi *Simzĭána* 24. La bazele acestuı cuvînt s-a găsit probabil semidivina, care, judecînd după *zínâ* divina, ar fi trebuit să dea naştere în rom. luı **Simizínâ*, **Simzínâ*, orı dial. *Sinizínâ Sinzínâ*. Fiindcă însă cuvîntul acesta se întrebuinţează numaı ca atribut la Ileana, *Ilĕána Simizĭána*, *Ilĕána Simzĭána*, *Ilĕána Cosînzána* (=Helena Semidivina, adecă renumita Elenă, pentru care s-aŭ bătut atît Grecii cu Troianii, căcı povestea romînească cu Ileana Simiziana cea răpită de zmeı [Paris] şi după care cutrieră lumea Făt-frumos [Menelaos] ca s-o găsească, este povestea războiuluı troian), s-a potrivit sfîrşitul atributuluı cu sfîrşitul substantivuluı prin ritmu.

Creangă pov. 205 'chima răuluı pe malul pîrăuluı' însemnează că-ĭ răcoare: Ieı, da ce răcoare-ı aicı, chima răuluı pe malul pîrăuluı, îmı vine să nu maı es afară.« Este vorba de fundul uneı fîntînı. Aceste vorbe sînt izolate: *címa* nicı nu se maı aude altfel decît în raportul de maı sus. *címa* este = κῦμα, răuluı este = rîuluı, adecă 'valul rîuluı pe malul pîrăuluı', te răcoreştı în fundul fîntîneı ca atuncı cînd

aı sta pe malul unuı pîrăŭ şi ar aburi vîntul despre valurı, *râ'uluĭ* pentru *rî'uluĭ* a căpătat această formă din cauza ritmuluı, pentru a se potrivi cu *pîrâ'uluĭ.*

Creangă an. 33 »tunsul felegunsul, cînii după dînsul.« Aşa strigaŭ fetele după Creangă, cînd se tunsese întîiŭ. Aceste vorbe sînt izolate: *felegúnsul* nicı nu se maı zice altfel decît în raportul de maı sus. Dar ce-ĭ *felegúnsul*? Probabil *felezuítul*, adecă netezit pe cap ca un vrav de grîŭ cu felezăul, şi dacă a căpătat cuvîntul forma *felegúnsul*, o datoreşte aceasta numaı ritmuluı.

»Cu şoptele, cu momele« Isp. 279. *šoptéle=šoápte* şi a căpătat această formă din cauza luı *moméle.* Apoı, din cauză că prin această transformare, datorită ritmuluı, s-a izolat cuvîntul de grupul din care făcuse maı înainte parte, a devenit prada analogieı, care a făcut din el *šoséle*, căcı aceleaş vorbe maı sună pe aiurea la Isp. »cu şosele cu momele !

In 'hurduz burduz' (de pildă 'să mi-l aducețı hurduz burduz', adecă 'hurducăit ca un burduf') cel dintîiu cuvînt este onomatopoeic din *hurdúc*, iar cel de al doilea este *burdúf*, acomodat cu întîiul pentru ritmu.

In sfîrşit ritmul este cauza pentru care se stabilesc o mulțime de raportorı izolate între cuvinte care rimează, precum 'sfară în țară' Isp. 141, 'de silă de milă' 154, 'zi de vară pân în sară' 196, 'sula şi căciula' 288, 'să vă spuiŭ la moş pe groş' 332 (astfel sfîrşeşte povestitorul: »încălecaiŭ pe un lemn, la bine să vă îndemn, încălecaiŭ pe un cucoş, să vă spuiu la moş pe groş.« *moš* este sărbătoarea moşilor, la care, ca la o sărbătoare mare ce este, se spun poveştı, fiindcă au oamenii vreme de perdut, iar *groš* este moneda *groschen*: adică 'încălecăiŭ pe un cucoş ca să vă maı spun la moşı poveştı pentru groşı', ar vrea povestitorul să fie plătit pentru osteneală. Perzîndu-se din cauza izolăriı înțălesul, cuvintele s-aŭ prefăcut cu timpul în 'moş pe groş'), 'drele pe podele' Creangă an. 42, etc.

X

ı) METATEZA.

45) Precum am spus la **analogie**, vorbirea ocazională este o neîncetată reproducere a cuvintelor tip, care pozează ca nişte modele. Cuvintele tip sînt însă compuse din sunete tip, pe care mintea le cuprinde cu o singură privire, cînd dă naştere unuı cuvînt ocazional oarecare. Se în-

tîmplă că vine maı comod organelor vocale să interverteas-că ordinul de articulare al sunetelor şi are loc atuncı fe-nomenul numit metateză (μετάθεσις). Sunetele care-ş schim-bă poziţia în timp şi în spaţiu pot să fie contigue orı la distanţe maı marı saŭ maĭ micı unul de altul.

46) Metateza este iarăş ùn fenomen, care, ca şi di-similaţia, apare filologilor ca ceva extraordinar. Şi despre ia zice Paul Princ. 60 »lucrul bine nu-l înţăleg. cf. pag. 31. Miklosich Beitr. Lautgr. 23 împarte metatezele după următoa-rele formule : »1 tert devine tret, formosus=frumos ; 2) tret devine tert, slav. grad=gard ; 3) ret devine ert, ripa, dr. rîpă=ir. ęrpę ; 4) tetr devine tret, populus, poplus=plop ; 5) tetr devine tert, medius locus, dr. mijloc=mr. n'oldzuc ; 6) ter devine tre, per=pre ; 7) în devine nă, înrăire=nă-răire ; 8) ne devine în, slav. nevęsta=mr. nveastă ; 9) abı devine aıb, habeat=aibă; 10) st devine ts, stuppa=mr. tsupu.

Noı nu vom face vreo clasificare de acest fel la înşi-rarea exemplelor, ci le vom înşira după alfabet, cuprinzînd între ele şi pe cele date de Miklosich. *áĭbâ*—habeat ; *apúc* *acup, aucupo ; *aštépt*—exspecto ; *bùhav*—bulg. hubav, (ubaf Meglen 78), *bàltâ* vsl. blato ; *breb*—beber pro fi-ber Georg. Lex., cf. it. bevero, sp. bebaro, befre, fr. biè-vre, Diez W. (M.=vsl. bebru. Este probabil însă că Sla-viı aŭ luat cuvîntul dela Romînı, nu din contra) ; *brĕàbenâ, brebenèl* berbena Georg. Lex. ; *cìag* *clagulum, coagulum ; *cingâ* *clinga, cingula ; *coĭf* cofea C. ; *castravéte*—slav. çrastavıtsı ; *cruts* alb. kurtséı ; *cî'ržâ* vsl. crižı ; *cuıb*— *cubium ; *curcubétâ* cucurbita ; *curcubâ'ŭ*—concurvus ; *čupér-câ*—sîrb. pečurca ; *dàltâ*—vsl. dlato ; *deštépt* dispectus ; *dâbâlâzàte* Creangă pov. 239—probabil* dezăbălate, adecă cu zăbală; *fîrtàt*—frate; *flâmı'nd* *tamulentus; *frî'ngie* şi *frîn-gie* fimbria ; *frâmí'nt*—fermento ; *frumós*—formosus ; *gard* vsl. gradu; *hatalâ'ŭ*—ung. hálótárs ; *î'ntre*—inter ; *întrég* integrum ; *làcrâ* al. cu *ràclâ* bulg. raclu ; *mahàl*—ha-mal ; *otrocól* rotocol ; *plop* populus ; *palàvrâ*—παραβολή ; *pâdùre*—palude ; *pâtrùnd* — pertundo ; *purčéd* — procedo ; *plâmî'n* pulmone ; pre per ; *roĭb* — rubeus ; *sugits*, mr. *sunglits*—singultio ; *scovàrdâ*—vsl. scovrada ; *scuĭp* ex-spuo ; *stupésc* *sputesc, deriv. din sputum, spuo ; *sihlâ* al. cu *sîlhâ* silva ; *strânùt*—sternuto ; *šupurésc* Creangă an. 48

(10

(strecor) *șurupesc, șurup; *tárgâ* pol. tragi; *tîrnosésc* — θρονιάζω; *zgáĭbâ* scabies. — mr. *agâršéscu* — greșesc; *bârtsátu* (ὀργυια) brachium; *bâtâ'rnu* bătrîn; *cátregu* (luntre) κάτεργον; *cutrúburu* turbure; *flácâ* *facl'ă, facula; *gârdínâ* — grădină; *hârnéscu* hrănesc; *n'óldzuc* (și dr. dial. *nílžoc*) — mijloc; *ncisésccu* (plec) ἐκίνησα; *nî'su*, *nâ'su*, *nésu* (vr. *nísu*) — însu; *níca*, *ninga* — încă; *pâltâri*, *pîltâri* (accentul?) al. cu plătări — πλάτη; *sclífurâ* — sulfur; *vîržárii* (vrăjitorii) sl. vražari; *vléčiu* al. cu *véclu* vetulus; *vlégiu* al. cu *véglu*, vigilo; *tsúci* stupa. Olimp *ancúperi* 123 — cumperi. Meglen *nu-st-la dáu 74* *nu-tsi-l daŭ* (»*st*=*ts*. *tsi* în legătură cu *la*, *li* se preface totdeauna în *st-la*, *st-li*.« W.); *úbaf* 78 buhav. Istr. *frunígę* — formica; *perzún* — it. prigione; *ę'rpę* (stîncă, piatră) ripa; *ę'rde* — ridet; *tarvérš* (pestelcă) — transversus; *trucín'e* (popușoiu) — slav. turkin'a.

XI

κ) AMESTECUL VORBIRILOR

47) Limba nu este numai productul activității vorbitorului, ci în mare parte ceva impus din afară, pe care vorbitorul îl primește de a gata, adaptîndu-l numai cu materialul său apercepător. Mai întîiu un individ oarecare X primește în copilărie dela părinți și dela alți oameni, cu care a venit în contact, o bună parte din materialul limbistic, pe care mintea sa are să-l frămînte și are să-l îmbogățească mai tîrziu. Acest material el îl primește fără să-ș fi dat la formarea lui nicio osteneală; aceia ce atîtea generații trecute în mii de ani au produs, primește el deodată. Și dupăce a învățat copilul astfel limba părintească fără mare bătae de cap, nu rămîne izolat de cealaltă societate, ci ca barbat în necontenite legături se află cu dînsa și necontenit de a gata primește productele ei de vorbire. Și ceia ce a suferit X dela alții răsplătește și el la rîndul său altora: și el dă limba copiilor săi, și el influințează din acest punct de videre pe alții. Astfel dela individ la individ se stabilește un curent neîntrerupt de influințe, cu atît mai strîns cu cît cercul este mai intins, și iată motivul pentru care numai 'unde obstaculele fizice împiedică contactul des, se deosebesc lămurit limbile una de alta' (pag. 2).

48) Individul izolat altă limbă ar ave prin urmare decît acea căpătată în mijlocul societăţii, ori fiindcă într-o stare de complectă izolare, unde trebuinţa de a-ş comunica ideile altora n-ar exista, nici vorbire poate că n-ar exista— în raport drept cu contactul vorbitorilor între dînşii creşte şi o schimbare oarecare în vorbirile acestora, care ar provoca o complectă contopire a lor cînd celelalte principii de schimbare, despre care am vorbit până acum şi despre care vom mai vorbi de acum înainte, deosebite în acţiunea lor dela om la om şi identice numai în cazul unei identităţi psihice a vorbitorilor (ceia ce este imposibil) nu s-ar opune, şi cînd nu s-ar opune nici însăş imposibilitatea unui contact atît de strîns, încît să nu se mai lese niciun drum libertăţii individului. Prin urmare amestecul vorbirilor este un principiu de schimbare al limbii.

49) Pecît însă acest principiu este de vădit, cînd îl constaţi aşa în trăsături generale, pe atît este de greŭ de urmărit în detalii.

Şi mai întîiŭ influinţile avute de un individ asupra altuia scapă observaţiei noastre şi numai pe ici pe colea, cînd este vorba de vreun fapt caracteristic, se observă cutare calitate a tatălui moştenită la fiŭ, ori cutare calitate a unui orator popular împrumutată de un imitator servil. De obiceiu, macarcă fiecare din noi are mii şi mii de fenomene limbistice împrumutate dela tot felul de oameni pe care i-am auzit vorbind, asemenea lucruri nu se pot deosebi din masa cea mare a vorbirilor individuale.

Numai cînd dialecte mai bine ţărmurite ai în videre, poţi constata influinţa unuia asupra altuia, căci toate fenomenele acelea care se găsesc în dialectul *a* de pildă, fără ca să poată fi explicate prin vreunul din principiile celelalte, şi care-ş găsesc tocmai această explicare în dialectul contiguŭ *b*, se consideră cu drept cuvînt ca împrumutate din acest din urmă. Dar pentruca să faci asemenea deosebiri, ai trebuinţă de un studiu amănunţit al diferitelor dialecte, ceia ce lipseşte limbii romîneşti. Aceia ce noi cunoaştem din dialectele macedonene şi istriane este aproape identic cu nimic. Din Dacia cunoaştem limba comună puţin,

şi alături cu ia îş ştie fiecare din noi dialectul de a casă, apoi sînt cîteva notiţe prin diferite reviste (exploatate de noi până acum), fiecare cu alt soiŭ de ortografie scrise, de unde poţi afia aproximativ cîteva sunete, cîteva forme, cîteva cuvinte şi atîta tot. Cînd vom fi cercetat fiecare din cărţile vechi şi cînd vom fi studiat fiecare din dialectele de astăzi, atunci vom pute pe de o parte constata elementele care au întrat în constituirea limbii comune, iar pe de alta împrumuturile făcute dela o vorbire dialectală la alta. Până atunci a întreprinde asemenea studii cu mijloacele existente însamnă a încerca marea cu degitul.

Şi aŭ fost cu toate acestea — fireşte — asemenea curajoşi întreprinzători. Gaster, de pildă, în introducerea crestomatiei sale (CX), alături cu alte curiozităţi, precum că genitivul latin este reprezentat în rom. prin prepoziţia *a*, dativul prin substantivul fără prepoziţie şi ablativul prin prepoziţia *dela*, că genitivul lui *eŭ* este *meŭ*, că 'voiu să am' şi 'am să am' sînt future de conjunctiv, iar 'de voiŭ ave' futur de condiţional, că 'de a ave' este supin etc., a mai făcut descoperirea că acea prefacere a labialelor în palatale, pe care am văzut-o la alunecarea sunetului lăţită peste toată Dacia şi Macedonia (cu lipsuri însă multe atît în Dacia cît şi în Macedonia) ş-ar datori origina sa uneĭ colonii de Macedoromîni, care a cutrierat Dacia în sec. XVI şi XVII, şi Şăineanu, pentru care 'schiţa gramaticală' din introducerea crestomatiei lui Gaster se distinge prin exactitatea cea mai minuţioasă« (Istoria filolog. rom. 388), ne spune (op. cit. 72): »aceste transformări tipice au luat de sigur naştere la sud de Balcani, unde le regăsim asemenea în unele dialecte greceşti moderne şi în special în cel ţaconian. In Moldova însă ele sînt o importaţiuue recentă, probabil din sec. XVI, aduse fiind acolo de ciobani pribegi din Macedonia, aşăzaţi în părţile muntoase ale Moldovei. Aceştia se contopiră răpede cu fraţii lor Moldoveni întipărind graiului local particularităţile dialectului important. Cu această metodă procedînd, aĭ pute atribui toate fenomenele limbistice, comune mai multor dialecte, numai unuia dintre ele pentru gustul de a le face să fie apoi propagate printr-însul la celelalte, şi trecînd apoi dela dialecte

la limbı aı pute să explicı gramatica latină printr-o colonie de Grecı, pe cea germană printr-o colonie de Slavĭ, etc., trebuind maĭ întîiŭ numaı să aruncı nişte sorţı pentru a şti în care parte să puı punctul emigraţiilor!

Un amestec de altă natură vede Hasdeu în acelaş fenomen (R. N. V 287 sqq.) Prefacerea labialelor în guturale întrodusă de mocanı macedonenı nu e, decît un amestec maı curioz are loc; fimeile dace anume, cînd aŭ învăţat latineşte, n-aŭ putut pronunţa labialele latine cum se cade, ci le aŭ adaptat geniuluı limbiı lor, le-aŭ pronunţat ca guturale şi au rămas apoı cu obiceiul. Dela fimeı s-au molipsit apoı barbaţiı. H. se bazează pe vorbele luı Cantemir, Descriptio Mold. ed. Papiu 151 »Mulieres quoque moldavae peculiarem a viris pronunciationem habent. Mutant enim syllabas *bi* et *vi* în *gi*, ut bine (bene)=gine, vie (vinea)=gie; *pi* in *ki*, ut pizma (invidia)=kizma, piatra (petra)=kiatra; *mi* initiale in *ng* literam, vix aliis pronunciabilem, ut mie (mihi) =ngie, etc. Qui semel e viris etiam ei pronunciationi assuetus fuerit, vix ac ne vix quidem ab ea liberari potest, et ceu sorex suo ore semper prodit se nimis diu in matris sinu moratum fuisse, qua de re etiam tales vulgo ficior de baba, filii vetulae, per contemtum dicuntur.« şi pe împrejurarea că şi astăzı în unele locurı din Muntenia este lupta între cele două pronunţărı, femeiască cu guturale de o parte, şi bărbătească cu labiale de alta. In realitate la baza limbiı romîne trebue să fi fost o curioază amestecătură de vorbirĭ prin casele (cele maı multe probabil) unde mama era de un neam (dac) şi tatăl de alt neam (roman), aşa dupăcum un asemenea amestec a avut loc la bazele tuturor limbilor romanice şi la acele ale tuturor limbilor vorbite de popoare cuceritoare. In realitate iarăş aptitudinile psihice se moştenesc ca şi cele fizice şi poporul romîn de azı, product fizic şi psihic al poporuluı roman amestecat cu elemente autohtone, trebue să fi păstrînd în manifestările sufleteştı, şi prin urmare şi cele limbistice, ceva din sufletul Daculuı. Decît, să fi existat deja dela început în gura tuturor fimeilor romîne prefacerea aceasta a labialelor în guturale şi să nu fi început iă a influinţa pronunţarea

bărbătească decît de abia pe timpul lui Cantemir (finele sec. XVII), după 14 veacuri de stagnație, iar de atunci să fi făcut atît de răpezi progrese, încît după trecere de abia un secul toți barbații din Moldova și o mulțime din Muntenia și din Transilvania să se fi molipsit de dînsa, iată ce nu putem ințălege. Insăș această persistență a două limbi una lîngă alta în curs de atîta amar de vreme sună curioz: la Caraibi, unde fimeile vorbesc altă limbă decît barbații, 'naționalitatea s-a născut, cum însuș Hasdeu spune, sînt acum cîțiva seculi prin cucerire', la Romînii însă s-a născut această naționalitate sînt acuș cîteva *mii* de ani, nu secule, și apoi la aceștI Romîni, moștenitori ai obiceiurilor de familie romane, aŭ existat între barbat și fimee altfel de raporturi prietenești decit chiar la dumuezeeștii Greci, cu atît mai mult decît la Caraibi. Pentru ce am recurge la asemenea presupuneri, cînd explicarea o găsim în însuș faptul istoric povestit de Cantemir și constatat și astăzi? Pe vremea lui Cantemir fimeile ziceaŭ *cičór* iar barbații *pičór* în Moldova, astăzi zic toți *cicór* în această provincie și discordanța între pronunțarea bărbătească și cea femeiască a apărut în celelalte provincii ale Daciei. Ei bine, aceasta însemnează că guturalizarea labialelor a apărut mai întîiu în gura fimeilor și apoi în acea a barbaților, și anume mai întîiŭ a apărut în gura fimeilor moldovene, pe urmă în acea a barbaților moldoveni, mai tîrziu apoi în gura fimeilor muntene și probabil în viitor va apăre în gura tuturor barbaților munteni! Astfel o epidemie se lățește, dupăce mai întîiu la copii ori la fimeĭ apare, pănă ce cuprinde o țară întreagă. In tot cazul la acest fenomen, apărut la fimei întîiŭ, a trebuit să aibă loc o influință din partea acestora asupra barbaților în sensul unui amestec al vorbirilor.

50) Cu mult mai ușor se prezintă lucrul, cind este vorba de împrumuturi dela o limbă la alta. Mai întîiŭ limbile sînt mai bine cunoscute decît dialectele, apoĭ țărmurirea între ele este mai clară, astfel că de multe ori împrumuturile sînt vădite. Cu toate acestea dificultăți mari se prezintă și aici din mai multe cauze.

Cuvintele împrumutate din limbi străine se supun, a-

lăturı cu cuvintele de baştină, la toate transformările, la care aceste din urmă sînt supuse, dela momentul împrumutării lor începînd. Cu cît acest moment se urcă maı sus în timp, cu atît şi transformările suferite de cuvintele împrumutate sînt maı puternice şi pot ajunge cîteodată până la acel grad că între cuvîntul împrumutat şi prototipul său tare micĭ asămănărı maı rămîn: staı atuncı la îndoială, oare cu acel prototip aı a face orı ba. Şi chiar cînd cuvîntul este maı de curînd împrumutat, transformările ajung adeseaorı acest grad de putere. Astfel cuvîntul *dezmătsát* să fie un derivat romîn cu *dez-* din *râzmâtsát*—vsl. razmeţati, disjicere Cihac? Şi *bašordínâ* să fie baş-cadină Şăineanu Sem.? *Conopíštiritsâ* este **conopl̆ašturitsĭ*, dar ce curioază formă şi îndepărtată de prototip a maı căpătat! Cît de uşor se poate înşăla cineva se vede din aceia că un Hasdeu în Magnum Etymologicum Romaniae, operă care după mărturia luı Şăineanu Istoria filolog. rom. 258 »este premergătoarea importantelor reforme, ce maı curînd sau maı tîrziŭ îş vor face drum în lexicografia europeană, fiindcă, cum zice la pag. 257 eminentul apologist, Hasdeu a întrunit calităţile superioare ale operelor monumentale de Henricus Stephanus şi Ducange, a tras în sfera sa şi elementul popular, acest copil vitrig al dicţionarelor naţionale, ce nu-l cunosc încă marile lucrărı ale unuı Grimm şi Littré, un Hasdeu, zic, pe un cuvînt ca *álandala*, care şi după formă şi după înţăles = grecul modern popular ἄλλα ἀντ' ἄλλα l-a putut deriva (Etymolog. I, 675) din albanezul dală-ng'-dală, à petits pas, peu à peu! Cînd un om care a pus în cofă pe Stephanı, pe Ducangı, pe Grimmĭ şi pe Littré, şi a deschis lexicografieı o eră nouă în Europa, poate să facă asemenea greşelı de etimologie tocmaı într-un dicţionar etimologic, noı iştialalţı avem negreşit dreptul la înşălare şi la ertare.

Apoı cuvintele împrumutate samînă cîteodată mult cu prototipe băştinaşe, astfel încît, dacă n-aı băga bine de samă, le-aı pute pune printre aceste din urmă. Astfel *colíndâ* este=calendae, dar probabil în gura Slavilor transformat. Romînul ar fi dat prin alunecarea sunetuluı alt schelet acestuı cuvînt. *amúrg* şi *murg* samînă cu *mulg* şi arată în

adevăr timpul cînd se mulg oile, dar să nu fie mai degrabă=ἀμολγός? *voinic* s-ar explica minunat ca un derivat romîn prin -*nic* din *vóie*, şi cu toate acestea este=vsl. voinicŭ, miles. Ori din contra cuvinte băştinaşe samînă cu altele străine, astfel că dacă n-ai băga bine de samă, le-ai pute pune printre aceste din urmă. Astfel *lâcuésc* este pus de obiceiŭ printre elementele ungureşti ale limbii noastre: un derivat romînesc din loc n-ar pute fi, pentrucă nu s-ar pute explica *â* din prima silabă, un asemenea *â* ar pute fi provenit numai din *a* al ungurescului lakni! Ar fi curioz în adevăr ca Romînii cei atit de stabili şi vlăstare din cei mai aşăzaţi şi mai civilizaţi oameni ai vechimii să fi învăţat mai întîiu dela nomazii Unguri ce însemnează 'a sta într-un loc'. Dar afară de aceasta *â* neacc. din o neacc. sînt dè ajuns în limba noastră, cf. *lâcústâ* locusta, *râtúnd* rotundus, *sâldát* fr. soldạt, etc.

Din aceste cauze chiar împrumuturile dela o limbă la alta, mai uşoare de constatat decît acele dela un dialect la altul, sînt şi ele destul de grele de descoperit adeseaori, şi dacă cineva, fără să ţină socoteală de celelalte principii de schimbare, mai mult pe acesta, al amestecului vorbirilor, îl are în videre, apoi ajunge, oricîtă muncă de colector ş-ar da, la greşelĭ copilăreşti. Astfel a păţit Cihac cu dicţionarul său de etimologie daco-romană. Tot felul de cuvinte create liber el le pune pe socoteala împrumutului din limbi slavoneşti şi cuvinte ca *bâlâlâésc, bânânâésc, behâésc, bîlbîésc, bîžbîésc, bîzîésc, božbâésc, blehâésc, blĭotocârésc, bolborosésc*, într-un cuvînt mai toate cele înşirate de noi la pag. 87 îi îngroaşă numai degiaba partea aşa numită slavonă a dicţionarului, apoi *bešésc*—visio, *čep*—cippus, *cotóc*—catus+-oc, *creštín* christianus, *fleăc*—flaccus, *gâlĕátâ*—galatus, *încúmet*—in+committo, *mî'ngîĭŭ*—μαγγανεύω, *mîrlésc* *mellesc dela miel, agnellus, *mišc* misceo, *amúrg*, *murg*—ἀμολγός, *noítsâ*—nou+-iţă, *nebún*—ne+bun, *netót*—ne+tot, *pâgî'n*—paganus, *pîrdálnic* (adică diavol) derivat din perdo prin -alnic, *plinésc* plin+-esc, *palatsándrâ*—pallacia+-andră, *pulpánâ*—pulpă+-ană, *póftâ*—πόθος, *pútinâ*—πυτίνη (cu acc. latin, *i* este nou, din *e*), *rî'nâ*, *rî'lâ* ren (cu însămnarea romînă de

Hüfte, hanche deja la Nemesianus, Georg. Wört. Cihac, pentru gustul de a le deriva din slavoneşte, înţălege prin aceste cuvinte rigole, petit fossé, peau de mouton !), *sînzénii* sancti johannis, *sîm-* în *sîmmédru*, *sîmpiétru* sanctus, *scútec* scutica, *sîc*—turc. sik cu derivatele sale *sîciésc*, etc., *smintésc* derivat prin *ş-* din minte, *solz*—solidus (-*z* este introdus la singular prin analogia pluralului; astfel şi *cîrnats* pentru *cîrnát), râstél*—rastellus, *surp* surpio (pentru surripio, Georg. Lex.), *şiruésc, şiróiŭ* şi alte derivate dela *şir*—series, *tî'mplâ*—templum, *toánâ*—dela verbul a tuna, *tîrtán* etimologie populară dela unterthan, *învîrtésc*—verto cu tot felul de derivate ale sale, *unĕáltâ* une+alte Hasdeu, Cuv. I, 276, *vâ'duvâ*—vidua, *véşcâ*—vesica, *jiştésc* gestio, *voésc* voiu, volo etc., pentrucă alegem numai din exemplele cele mai bătătoare la ochi, sint slavoneştı (Cihac avea ticul slavonizmuluĭ, căci toţı ceĭ care se duc orbeşte de principiul amestecului vorbirilor, fără să ţină socoteală de celelalte principii, sînt duşı cu patimă într-o direcţie orı în alta: unul vede numai cuvinte slavoneştı, altul numai cuvinte albaneze şi dace, etc.). Şi tot aşa le potriveşte de bine Cihac şi pe celelalte elemente ale dicţionarului său, pune, de pildă, la elementele ungureştı pe *acáts* *captio, *alérg*, dela larg, *bénga*—ţigăn. beng, drac, *dezmĭérd*—des-+merda, *ferésc* *făresc, afară+-esc, *firídâ*—θυρίς, *žugástru*—jugum+-aster, *locuesc*, derivat dela loc, *lindíc*—landica, *módru*—modulus, *mâşcát*—muşcat, *prunc*—privignus, *sálçe*—salix, *tîrnáts* internatium; la cele turceştı pe *dezgín* (pag. 107), *fámîn*—feminus, *leş*—lixium (sc. cadaver); *ŏáceş*, dela ochiŭ, *tsol*—stola; la cele greceştı pe *arğá*—argilla, *bažocorésc*—bat+joc+-esc, *cátsâ*, dela acaţ, *léşin*, dela leş, *splínâ*—splen, *stîrpésc*—exstirpo, *zînátic*, dela zînă; la cele albaneze pe *încâléz,* dela cal, *mâ*—măre (pag. 36), *pîrâ'ŭ* aquae rivus, *sat*—satum, *şcıaŭ*, sclavus, *tŏácâ*—dela toc.

51) Tot felul de elemente se împrumută dela o limbă la alta, sunete, cuvinte şi forme gramaticale, şi anume atît ca schelete cît şi ca înţălesurı.—Unele se împrumută însă maĭ uşor decît altele. Astfel maı uşor din toate se introduc cuvintele (afară de pronume), apoĭ sufixele

derivative, pe urmă sunetele şi tocmaı la sfîrşit celelalte forme gramaticale şi pronumele. Unele se constată apoı maı uşor decît altele. Scheletele anume se observă maı lesne, înţălesurile maı greŭ. De altfel nu se întroduce niciodată scheletul gol, fără de înţăles, pecînd înţălesul gol, fără de schelet, se poate împrumuta.

Schelet. Cuvinte a luat limba noastră o mulţime dela diferitele popoare cu care Romînii au venit în contact, şi, din punct de videre al număruluı cel puţin dacă considerı lucrul, se pare că limba veche slovenică, pe care o vorbeaŭ aceı Slavı cu care Romînii în Dacia şi în peninsula balcanică aŭ avut cele maı vechı şi maı îndelungate raporturı, orı — cu un termin maı general — dialectele slavice aŭ dat cel maı mare contingent. Alăturı cu diferite dialecte slavice şi în urma lor alte limbı, precum greacă, albaneză, turcească, ungurească şi acum maı de curînd italiană, germană, maı ales franceză, etc. aŭ inundat dicţionarul romînesc cu cuvinte. Cu toate acestea, dacă ţii socoteală de valoarea vorbelor, hotărîtă de maı deasa orı de maı rara lor întrebuinţare, şi facı o maĭ istorică cercetare a lucruluı decît acea pe care au facut-o până acum lexicografiı noştri, limba romînă apare maı puţin amestecată în dicţionarul săŭ decît alte limbı romanice, decît cea franceză, de pildă. Un tabloŭ sumar despre cuvintele străine din limba romînă a dat Şăineanu Sem. 455 sqq.

Sufixe derivative aŭ împrumutat Romînii, prin mijlocirea analogieı, dela Slavı, Grecı, Turcı şi Ungurı.

Prin analogia unor cuvinte ca slavoneştı, *buíác* vsl. buıacu, *cosác* — bulg. cosac, *colác* bulg. colac, *gînsác* — nsl. gosak, *liliĭác* — vsl. liliıacŭ, *novác* — vsl. novacu, *sârác* — vsl. siracu, *sîsîĭác* — vsl. šŭsęcŭ; turceştı, *capác* kapak, *čardác* čardag, *caĭmác* — kaimak, *čolák* — čulac, *conác* — konak, *condác* — koudak, *dalác* — dalak, *darác* — tarak, *ĭatác* jatak, *olác* — ulak, *tabác* — tabbâk; greceştı, *diác* — ugr. διάκος, *harác* — ngr. χαράκι, *maldác* μανδάκης, *pitác* πιττάκιον, *spanác* ngr. σπανάκι, *suvác* ngr. σουβλάκι? considerate unele ca derivate (*cosác* coasă, *gînsác* gîscă, *capác* — cap, *maldác* — mald, pag. 107) a rezultat suf. *-ác*, care ~~nu este~~ nicı latinescul -acus, care nu s-ar fi putut extrage din *ac* — acus, *drac* — draco, *sac* — saccus, *lac* — lacus, *pâstîrnác* — pastinaca, dar nicı curat slavonesc, şi s-aŭ derivat cu el cuvintele *čorsác* — cioarsă, *cotsác* onomatop. coţ, *dupác* — onomatop. dup, *fundác* fund, *godác* vsl. godŭ, annus, *mâlác* moale, *porumbác* — porumb.

Prin analogia unor cuvinte ca slavone, *belčúg* vsl. bęlŭčugŭ, *cotîúgâ*—vsl. cotîga, *lantsúg* rus. lanţug, *pîrlóg* vsl. pręlogŭ, *prag* vsl. pragŭ, *priběág*—vsl. pribęgŭ, *pológ* vsl. pologŭ, *potlóg*—vsl. podulogŭ, *posmág* vsl. posmagŭ, *râzlóg*—vsl. razlogŭ, *stog* vsl. stogŭ, *strug* vsl. strugŭ, *teléăgâ*—vsl. telęga, *toĭág*—vsl. toiagu, *zâlóg* vsl. zalogŭ; ungureştı, *bıelšúg* böség, *beteág*—beteg, *betešúg*—betegség, *cepeneág* köpenyeg, *hartság* harcag, *meštešúg*—mesterség, *viclešúg* hitlenség, considerate unele ca derivate (*betešúg* beteag, *lantsúg*—lanţ, *hartság*—harţ, *meštešúg*—meşter, *viclešúg* viclean) aŭ rezultat sufixele *-ág, -šág, -úg*, cu care s-au derivat *bričág*—briciu, *clâpâúg* onomatop. clapa, *dulčág* dulce, *furtišúg* furt, *hučág* hucin, *molâšág* moale, *pilúg* pila (pina), *rîmîšág* rămas, *širág*—şir, şi cu care s-aŭ înlocuit *-ác, -úc* în cuvintele turceştı *baltág* baltak, *čomág* čomak, *oğág* oğak, *tocmág* tokmak, *tumurúg* tumuruk.

Din *-ěaninŭ* şi *-ĭaninu*—vsl. -en + -inn, -ıan + -inu (la pl. -inŭ cade: sing. rimlıaninu pl. rimlĭane. Miclosich, Gramm. III, 14), *rîmlěán* rimlıaninu, *miréán* mireninŭ, *izrailtěán*—izrailtęninu, a rezultat *-ěán, -ĭán, -án* rom. în cuvinte care arată origina: *moldován, muntěán, ardelěán, bîrlâděán, tecučán, apusán* apus, *četâtsán* cetate, *curtěán* curte, *oštěán* oaste, *bouléán*=*bourean—bour, *tsutsuĭán* ţuţuiŭ, *pâmîntěán* pămînt, *tsârán*—ţară, etc.

Din cuvinte ca slavone, *bolovánŭ*—vsl. bolŭvanu, *buruĭánâ* malor. burıanu, *marcitán*—pol. markitan, *cočán*—vsl. cočani, *cožán* (astăzı numaı nume propriu)—vsl. cožanŭ; turc., *buzdugán* bozdogan, *caftán* kaftan, *cazán*—kazan, *čobán*—čŭbân, *colán* kolan, *feliğán* filğan, *gâitán*—gaitan, *ğamandán* ğam'adân, *gerdán* gerdân, *gizdán* g'üzdân, *ĭatagán*—jatagan, *ĭorgován*—erguwân, *mârğán* merğân, *pehliván* pehlewân, *sahán*—sahan, considerate unele ca derivate (*cožán*—coajă, *čobán* ciob, *mârğán*—mărgea) s-a născut în primul rînd suf. *-án*, cu care s-aŭ derivat cuvintele *balán* vsl. bęlu, *bîtlán*=*băltan—baltă, *bâdârán*=*budalan—turc. budala, *cîrlán*=*cîrnan, carne, *fetišcánâ* *fetişcă din fată, *golán*—gol, *ğoĭán* joı, *halcánâ*—halcă, *lungán*—lung, *nâzdrâván*—*nezdrav (adecă nebun, ne + vsl. sŭdravu), *plâván*—vsl. plavu, *porcán* porc; apoı în al doilea rînd suf. *-ván*, cu care s-a derivat *roščován*—roşcă; suf. *-lán* din *grosolán*—gros, *ghiorlán* onomatop. ghior (adecă un om căruia îı ghioràesc maţele de foame), *tsârcâlán*—ţarc; *-îrlán* din *tsopîrlán* onomatop. ţop (adecă un om care merge sărind dela pâmînt. Un Neamţ îmı spunea despre ţăranıı noştri: sie prallen vom Boden ab.); în sfîrşit suf. *-gán* din *guzgán*—ung. güzü.

Prin alipirea la suf. *-án*, care are cîteodată înțăles augmentativ și peiorativ (bădăran, golan, lungan, grosolan, ghiorlan, țopîrlan) a suf. lat. *-ur*=-ulus (*gîndurâ* glandula, *módru*—modulus, *méndre*—*mendulum, mendum [*méndre* este, din punct de videre al lui *é*, de felul lui *ğéne* și *péne*], *scî'ndurâ*—scandula. Acest sufix, după *gîndurâ* — ghindă judecînd, și astăzı ar pute trăi ca derivativ) s-a născut suf. *-*ánuru*, *-*ánru* (prin căderea lui *u*) și *-ándru* (prin epenteza lui *d*), cu care s-aŭ derivat cuvintele *bâetsándru* —băet, *copilándru*—copil, *câtsâlándru* cățel, *flâcâŭándru*– flăcău, munt. *micsándrâ* (micșunea) *mnicsandră, turç. menekše, *pîlâtsándrâ*—pallacia, *šulĕándrâ* șuler, și care s-a introdus în *mâcâlĕándru*, probabil ngr. κάλανδρος, *policándru*—ngr. πολυκάνδηλον. *ruxándrâ*—ῥωξάνη. și, fiindcă -*ándrâ* alternează prin căderea lui *r* cu -*ándâ* (se zice *ruxándrâ* al. cu *ruxándâ*), în *bulĕándrâ* *bleandră, bleandă (cu înțălesul de buleandră la Isp. 248,=vsl. blědı, fraus, mendacium, figmentum, convicium, fornicatio, meretrix. Pentru legătura stabilită de limbă între meretrix și buleandră cf. *tèárfâ și tî'rfâ*, care sînt unul și acelaș cuvînt, apoı *flĕándurâ*, probabil identic cu cehul flandra, femme de mauvaise vie Cihac), în *čoándrâ*—cioandă, un derivat imediat din ciondănesc.

Din cuvinte ca slav. *hátman* pol. hetman, *sumán*—bulg. suсman, *vâtâmán*—pol. wataman; turc. *dúšman* düšmân, *limán*—limân, *peštimán* peštimâl, *sulimán* sülümen; gr. *dragomán*—ngr. (din turc.) δραγομάνος, considerate unele ca derivate (*vâtâmán*—vatav, *peštimán* pește, *dragomán*—drag), s-a extras suf. *-mán*, cu care s-aŭ derivat *gogomán*—onomatop. *gogu (acelaș cu găgă din găgăuță), *hotsomán* hoț, *ortomán*—ort? *sârmán*—săr din sărac, care a fost considerat=săr+-ac.

Suf. vsl. -ucŭ, -ıcŭ, care formează deminutive, atît substantive cît și adiective....apoı feminine din masculine, unde femininul ar pute fi considerat ca un deminutiv, Miklosich, Gramm. II, 254, din cuvinte ca *bulgárcâ* vsl. blugaruca, *cíšcâ*—rus. kișca, *daradáĭcĭ*—pol. taradajka, *dóĭcâ* bulg. doıcŭ, *gâlúšcâ*—rus. galușca, *lípcâ* bulg. lepcu, *nevâstúĭcâ*– vsl. nevęstŭca, *opíncâ* — vsl. opınucŭ, *púšcâ* — bulg. pușcu, *rîmlĕáncâ*—vsl. rimlıanŭca, *scóĭcâ*—vsl. scolıca, *suvéĭcâ*—bulg. sovalcŭ, *tsigáncâ* vsl. țiganŭca, a dat naștere romînesculuı -*câ*, care formează deminutive și feminine : *čerbóaıcâ*—*cerboae, *fíĭcâ*—fiŭ, *moríšcâ* *moriță, moară, *púĭcâ* puiu, *róšcâ*—roș, *vîntoáĭcâ* vîntoae, vînt; apoı *frantsúšcâ, grecoaĭcâ, nemtsoáĭcâ, romî'ncâ, turcoáĭcâ*, etc., cf. aseminea *bátcâ* (instrument al cosașuluı Șez. II, 149) bat. Maĭ înainte de

întroducerea acestuı sufix femininele, la cuvinte de felul celor de maĭ sus, se formaŭ cu *-oáie*—-onia şi se zicea *vîntoae, *grecoae, *nemţoae, etc. (cf. nume proprii ca drosoae, moruzoae, costăndăchioae), care azı nu se maı întrebuinţează. Dela asemenea feminine s-a luat suf. *-ŭĭcâ* (din *-oáıcâ* supt influinţa luı *púĭcâ* şi în general a sufixuluı deminutival dela adiective *-ŭĭŭ*) din *câmeşŭĭcâ*, *pâsârŭĭcâ* şi *nevâstŭĭcâ* (din **nevástcâ*, cum a sunat în momentul împrumutării), şi fiindcă aceste vorbe şi altele analoage, care se vor fi maı găsind, au apărut ca = cămeşue + -că, păsărue + -că, nevăstue + -că, apoı s-a născut suf. deminutival *-ŭe* din *četâtsŭe* cetate, *ferestrŭe*—fereastă, *grâmâžŭe* grămezı.

Din cuvinte slavone ca *bazacónie*—vsl. bezaconiıe, *bežâ'nie*—vsl. bęžanile, *dénie*=vsl. bŭdęniıe, *cazánie*—vsl. cazaniıe, *dánie* vsl. daniıe, *dîhánie*—vsl. dîhaniıe, *žâlánie* vsl. želaniıe, *potopénie* vsl. potoplıeniıe, *vidénie* vsl. vidęniıe, considerate unele ca derivate (*dánie*—dau, *žâlánie* jale, *potopénie*—potop, *vidénie*—văd) a rezultat suf. rom. *-énie* şi *-ánie* din *bîzdîgánie*—bîzdîg, *grozâvénie*—grozav, *curâtsénie*—curat, *hîzénie*—hîd, *împutsičénie* împuţit, *prâpâdénie* pràpad, *perzánie* pierd, *şireténie*—şiret, *tsipénie* ţip, *žigâránie* jigărae, şi după norma acestuı din urmă cuvînt (şi a altora analoage, de vor maı fi), considerat=jig +-aranie, *pâtâránie*—pat (păţesc).

Prin analogia unor cuvinte slavone ca *bráişte*—nsl. zbrališče, comitia, *cápişte*—vsl. capişte, *dvórişte* (astăzı numaı nume de localitate)—nsl. dvorišče, fundus, *gunóişte*—vsl. gnoişte, *nirişte* vsl. nîrişte, *pážişte*—vsl. paşişte, *pâzârişti* Meglen 67 (piaţă) vsl. pozorişte, *stánişte* vsl. stanişte, vr. *zbórişte* (teatru)—vsl. borişte, *tîrgóvişte* (astăzı numaı nume de localitate)—vsl. trugovişte, forum, *žélişte* vsl. žilişte, domicilium, considerate unele ca derivate (*gunóişte* gunoiu, *zbórişte*—sobor, ceia ce a şi provocat pe z-, *tîrgóvişte*—tîrg) s-a introdus suf. *-işte* şi *-işte*=protoslav *-isco*, *-isce*, cu care s-aŭ derivat *cî'nepişte* (orı *cînépişte?*) cînepă, *fâurişte* (Isp. 225. acc. nesigur) faur, *inişte*—in, *linişte*—lin, *méişte*—meiu, *mâsórişte*—măsură, *porumbişte* porumb, *rá'rişte*—rar; apoĭ *-rişte* (cf. dvorişte, zborişte, nirişte) din *codârişte* coadă; *-lişte* (cf. jelişte) din *bâtélişte* bat; *-óvişte* (cf. tîrgovişte) din *lacóvişte* (acc. nesigur, Isp. 214) lac.

Prin analogia unor cuvinte slavone ca *bivolitsâ*—bulg. bivoliţa, *cadélnitsâ*—vsl. cadilıniţa, *crîşmâritsâ*—vsl. crŭčmariţa, *cositsâ* rus. cosiţa, *cožitsâ*—vsl. cožiţa, *crâcatisâ* caracatiţă, *cristélnitsâ* vsl. crŭstilıniţa, *dónitsâ*—vsl. doniţa, *diaconitsâ*—vsl. diiaconiţa, *gáitsâ*—vsl. galiţa,

gránitsâ vsl. granița, *lávitsâ*— vsl. lavița, *mlâditsâ*—vsl. mladița, *mučenítsâ* —vsl. močenița, *múšitsâ* vsl. mŭșița, *prépelitsâ* nsl. prepelița, *pólitsâ* vsl. polița, *pívnitsâ* vsl. pivnița, *râzmíritsâ* vsl. razmirița, *sólnitsâ* bulg. solnițu, *súlitsâ* vsl. sulița, *tâblítsâ* vsl. țablița, *témnitsâ* vsl. tımnița, *trîmbitsâ*— vsl. trŏbița, *tróitsa*— vsl. troița, *úlitsâ*— vsl. ulița, *únditsâ*—vsl. ŏdița, *véveritsâ*—vsl. veverița, *žítnitsâ* nsl. žitnița, considerate unele ca derivate (*bívolitsâ* —bivol, *crîšmâritsâ*—crîșmar, *diaconítsâ*—diacon, *mlâdítsâ* — mladă, *mučenítsâ*— mucenic, *súlitsâ* sulă, *tâblítsâ*— tablă, *únditsâ* undă) s-a întrodus suf. *-itsa* și *-ítsa*=protosl. *-itsa*, cu care s-aŭ derivat *bucâtârítsâ*—bucătar, *câmârâšitsâ* cămăraș, *clopótnitsâ*—clopot, *codítsâ* coadă, *cusâtorítsâ* cusător, *dumnezâítsâ*—dumnezăŭ, *fîntînítsâ* fîntınă, *florârítsâ*—florar, *hîrbáritsâ* hîrbar, *leítsa* leu, *lelítsâ* — lele, *limbáritsâ* *limbar, *mierlítsâ* mıerlă, *morârítsâ* morar, *penítsâ* pană, *pâunítsâ*—păun, *pâscârítsâ* păscar, *ploítsâ* ploae, *portítsâ*—poartă, *pizmâtáritsâ* —* pizmătar, *porumbítsâ*—porumb, *rotítsâ* roată, *râmâšítsâ* rămas, *scarítsâ* scară, *spâlâtorítsâ*—spălător, *vorbáritsâ* *vorbar; apoı *-lítsâ* (cf. bivoliță, prepeliță, poliță, leliță, mıerliță) din *cruťulítsâ*— cruce, *furculítsâ*—furcă, *musculítsâ*— muscă, *pušculítsâ* pușcă, *piulítsâ* piuă; *-nitsâ* (cf. doniță, graniță, pivniță, solniță, etc.) din *bótnitsâ*—bot, *požárnitsâ* — pojar, *pâcórnitsâ* păcură; *-áritsâ* (cf. hîrbariță, limbariță, etc.) din *limbricáritsâ* limbric, *puricáritsâ*—purec; *-lnitsâ* (cf. cadelniță, cristelniță, etc.) din *urecélnitsâ* ureche; *-šítsâ* (cf. cămărășiță, rămășiță, etc.) din *mînušítsâ* mînă. In slav. *-itsa* servește pentru a forma 1. deminutive, 2. feminine din masculine, 3. substantive din adiective, 4. cuvinte compuse, 5. alte derivate neprecize.« Miklosich, Gramm. II, 293. In rom. el face serviciile de supt 1. 2. 5 și o diferențiare a accentuluı a avut loc în acest sens: anume, pentru 1. 2. se scoboară accentul pe penultima, pentru 5 se păstrează pe antepenultima (cu toate acestea *limbâritsâ, hîrbáritsâ,* la care a contribuit probabil analogia masculinelor), și această normă s-a întins și asupra cuvintelor împrumutate (cf. *crîšmârítsâ, cožítsâ, mučenítsâ,* etc.). *-ets* din *limbárets, pizmâtárets, vorbárets*, nu este slav. *-ĭtsĭ* (masculinul corăspunzător luı *-itsa*), cum vrea Miklosich Beitr. Lautgr. 54, deoarece puținele cuviute slavonești în *-ĭtsĭ* împrumutate (*četéts* vsl. čıtıțı, *gluméts* vsl. gluınıțı, *precupéts*—vsl prĕcupıțı) aŭ căpătat suf. latinesc *-éts*—-icius și nu ințălegem cam ce fel de influințe analogice ar fi trebuit să aibă loc pentruca după modelul luı cetet, glumeț, precupeț (chiar cu accentul slavon accentuate, de pildă **čétets*, **glúmets*, **precúpets*) să

iasă un limbareț, un hîrbareț, un pizmătareț, un vorbareț. Aceste din urmă sînt derivate din femininele corăspunzătoare: dupăcum se zice păscar—păscăriță, morar morăriță, hîrbar hîrbariță, pizmătar—pizmătariță, s-a zis și *limbar—limbariță, *vorbar—vorbariță, s-a schimbat apoi prin analogia femininelor (și anume de pe timpul cînd se accentua pretutindenea *-itsa*) hîrbar și pizmătar, care continuă încă de a exista, în hîrbareț, pizmătareț, și *limbar, *vorbar, care nu mai există, în limbareț vorbareț.

Prin analogia unor cuvinte ca *ahótnic*—rus. ohotnicu, *bečísnic* vsl. bečistinicŭ, *destóĭnic*—vsl. dostoinicu, *harápnic* —rus. arapnic, *ibóvnic*—vsl. lubovinicu, *isprávnic*—vsl. ispravinicu, *práznic* vsl. prazdinicu, *pahárnic*—vsl. paharinicu, *postélnic* vsl. postelinicŭ, *plátnic* —bulg. platnic, *sféšnic* —vsl. svęštinicŭ, *sfétnic* vsl. suvętnicŭ, *sílnic*—vsl. silinicŭ, *slúžnica*—vsl. služinicu, *stólnic*—vsl. stolinicu, *strášnic* vsl. strașinicu, *strî'žnic*—vsl. strižinicu, *ucénic*—vsl. učenicŭ, *vórnic*—vsl. dvorinicŭ, *voĭnic*—vsl. voinicŭ, *vrî'stnic* nsl. vrstnic, considerate unele ca derivate (*ibóvnic*—vr. libov, *isprávnic*—ispravă, *pahárnic* pahar, *plátnic*—plată, *sfétnic*—sfat, *sílnic* silă, *slúžnică* slugă, *vrî'stnic*—vrîstă) s-a nascut sufixul *-nic*, cu care au derivat Romînii pe *amárnic*—amar, *datórnic* dator, *dósnic* dos, *îndoélnic* îndoială, *putérnic*—putere, *scutélnic* scuteală, *statórnic*—*stător; apoi *-rnic* (cf. paharnic, datornic, statornic): *fatsárnic* față, *ușâ'rnic*—ușă; *-lnic* (cf. silnic, îndoelnic, etc.): *pîrdálnic*—pierd.

Prin analogia unor cuvinte turcești ca *bostanğiŭ* bostanğy, *hağiŭ*—hâğğî, *suruğiŭ* sürüği, considerate unele ca derivate (*bostanğiŭ*—bostan) a rezultat suf. *-ğiŭ*, cu care s-aŭ derivat în rom. *mahalağiŭ*—mahala, *moftangiŭ*—moft, *pastramağiŭ*—pastramă, *sacagiŭ*—saca, *zarzavağiŭ*—zarzavat, *zurbağiŭ*—zurba, etc.

Prin analogia unor cuvinte unguręștĭ ca *čatlâ'ŭ*—csatló, *čangâ'ŭ*—csangó, *ğalâ'ŭ*—gyalu, *haĭdâ'ŭ*—hajdú, *hîrdâ'ŭ*—hordó, *ilâ'ŭ* ülo", *mângâlâ'ŭ*—mángoló, *šalâ'ŭ*—süllö, *šalgâ'ŭ* —sóvagó, *tâŭ*—tó, considerate unele ca derivate (*čatlâ'ŭ*—cetluesc, *ğalâ'ŭ*—geluesc, *mângâlâ'ŭ*—măngăluesc), s-a născut în romînește suf. *-â'ŭ*, cu care s-au derivat mai întîiŭ dela verbe *bâtâlâ'ŭ* (instrument al cosașului Șez. II, 149) —bat, *frecâ'ŭ*—frec, *lingâ'ŭ*—ling, *mîncâ'ŭ*—mînc, *zgâŭ*—zgîesc, apoi dela adiective *hîrlâ'ŭ*—vsl. hrulu citus, *lungâ'ŭ* —lung, *molâ'ŭ*—moale, *prostâlâ'ŭ*—prost, și dela substantive *buzâ'ŭ* buză, *cocâlâ'ŭ*—ciocan, *codâ'ŭ*—coadă, *rîncâ'ŭ* rîncă, *širâ'ŭ*—șir, *tsingâ'ŭ*—țînc, și s-a întrodus în *curcubâ'ŭ* concurvus, *flâcâ'ŭ*—vsl. hlacŭ, caelebs, *feresâ'ŭ* ung. fürész, *hatalâ'ŭ* ung. hálótárs, *hâŭ*—χάος ?

Prin analogia unor cuvinte ca slavone, *crîcnésc*—vsl. crŭcnŏti, *gonésc*—vsl. goniti, *izmenésc*—vsl. izmęniti, *lihnésç*—vsl. lihnŏti? *mocnésc*—vsl. mocnŏti, *plesnésc*—vsl. plesnŏti, *pominésc* vsl. pomęnŏti, *poticnésc*—vsl. potucnŏti, *polignésc* vsl. legnŏti, *povîrnęsc*—nsl. povrnôti, *priminésc* vsl. primęniti, *rînésc* vsl. rinŏti, *râcnésc*—vsl. rîcnŏti, *râstignésc*—vsl. rastĕgnŏti, *ticnésc*—vsl. tihnoti? *žignésc* rus. *žignuti*; ungureştı, *bodogânésc* *dobogănesc, dobogni, *întîlnésc* találni, *morocânésc*—morogni, considerate unele ca derivate (*crîcnésc*—cîrc, care este cu toate acestea el însuş un derivat dela crîcnesc, *mocnésc* *moč, moacă, care sînt ele înseş derivate dela mocnesc, *poticnésc* potică, *bodogânésc* bodo, care este el însuş un derivat dela bodogănesc) s-a născut suf. *-nésc*, cu care s-au derivat *nimicničésc* nimic (o contaminaţie din nimicesc şi *nimicnesc), *pârtinésc* parte, şi s-a introdus ca element constitutiv într-o mulţime de onomatopoeice, precum *bombânésc, bufnésc, buhnésc, croncânésc, clântsânésc, cloncânésc, croncânésc, dondânésc, drângânésc, foşnésc, flěoncânésc, izbucnésc, icnésc, pocnésc, scrîšnésc, troncânésc, zvîcnésc.*— Cuvinte latineştı ca domnesc, unesc (chiar de aı lua în considerare şi pe cele în -ez, ca dăunez, iernez, împănez, învenịnez, săpunez), orı romîneştı ca bălăbănesc—balaban, boronesc boroană, împlinesc plin, îmbătrînesc—bătrîn, jugănesc—jugan, rîvnesc rîvnă, nu daŭ niciun sprijin analogieĭ pentru întroducerea luĭ *-n-* în sufix.

Prin verbe slavice ca *învinuesc*—vsl. vinovati, *nâzuésc* — vsl. nazîvati, *oblâduésc* vsl. obladovati, *tîlcuésc*—vsl. tlŭcovati, *tînguésc*—vsl. tŏgovati, *trebuésc*—vsl. trębovati, considerate unele ca derivate (*tîlcuésc* tîlc, *trebuésc*—treabă), s-a născut sufixul *-u*, cu care s-au derivat *arcuésc*—arc, *čuruésc*—ciur, *flecuésc* fleac, *gemuésc*—ghem, *gîtuésc*—gît, *gintuésc*—ghint, *hârtsuésc*—harţă, *învâluésc*—val, *lecuésc* leac, *mâsluésc* maslu, *pâcâtuésc* păcat, *pâčuésc* pace, *pâlmuésc* palmă, *pâruésc* păr, *pâscuésc* peşte, *pârâduésc* —pradă, *pietruésc*—piatră, *pretsuésc* preţ, *sâcâtuésc* săcat, *sfântsuésc*—sfanţ, *strâžuésc*—strajă, *šârpuésc* şărpe, *šuguésc* şagă, *tîrguésc*—tîrg, *vâtuésc*—vată, *vâruésc*—var, *zburâtuésc*—zburat, *žuruésc* jur,— din onomatopoeice *bruftuésc*— *bruft, *hîrbuésc*—hîrb, *zguduésc*—*zgud,—şi s-aŭ primit verbe străine, slavice *pomâzuésc* vsl. pomazati, *pâluésc* şi, poate, *hântsuésc*, *picluésc*, *râšluésc*, *spîrcuésc*, asupra cărora vezı Cihac Dict., şi ungureştı *alcâtuésc*—alkatni, *altuésc* oltani, *bîntuésc* bántani, *bânuésc*—banni, *bizuésc*— bizni, *celtuésc* költeni, *fâgâduésc*—fogadni, *felezuésc* fölözni, *fercezuésc* felkendözni, *fereduésc* fürdeni, *feresuésc*

şi *herestuésc* fürészelni, *hâlâduésc* haladni, *mîntuésc* menteni, *mistuésc* — emészteni, *tâmâduésc* — támadni, *urluésc* o″rleni, *vâmuésc*— vámolni.

Prin analogia unor cuvinte ungureştı ca dial. *bičuluésc* becsülni, dial. *beluésc*—bélleni, *četluésc*—csatolni, *čeluésc*—csalni, *mângâluésc*—mángolni, *sâlâšluésc* szállásolni, *sâmâluésc* számolni, *tâlpâluésc* talpalni, *urluésc* o″rleni, considerate unele ca derivate (*sâlâšluésc*—sălaş, *sâmâluésc* samă, *tâlpâluésc* talpă), s-aŭ născut în rom. suf. - *luésc* şi *-âluésc*, cu care s-aŭ derivat *cefâluésc* chef, *duhluésc* — duh, *îngurluésc*—în gură, *pretsâluésc*—preţ, *prubuluésc*—prubă, *trebâluésc* treabă şi s-a întrodus ca element constitutiv în onomatopoeicul *boncâluésc*.

Imprumuturĭ dela străinı în sunete şi în alte forme gramaticale afară de sufixe derivative se găsesc numaı dialectal.

In localităţı supuse mult influinţiı ungureştı, precum în Sălagiŭ (Szilágy) Cont. VII[1] 66 sqq., Haţeg (Hátszeg) Gast. Chr. II, 262, Biharea (Bihar) C. L. XX 993, Banat Şez. I, 274, *t*+*i*, *e* şi *d*+*i*, *e* se pronunţă (după pronunţarea ungurească) ca *t'i, t'e, đi đe* şi chiar în Banat, printr-o schimbare ulterioară specifică limbiı romîne, ca *či, če, ği, ğe:* S., *fét'e* (fete), *frünt'e* (frunte), *điminĕátsâ* (dimineaţă), *đe* (de), *cédecâ* (piedică); H., *đe* (de), *pérđe* (pierde), *tot'e* (toate), *socot'á* (socotea), *đin* (din), *cît'e* (cîte), *cáđe* (cade), *potîrnit'e* (potîrniche), *vedá* (vedea); Bih., *t'em* (tem), *t'e* (te), *t'indâ* tindă), *pâréť'e* (părete), *sânâtát'e* (sănătate), *sfint'e* (sfinte), *t'odór* (Teodor), *urséšt'i* (Urseştii), *vorbéšt'* (vorbeştı), *đin* (din), *prinđe* (prinde), *đeminĕátsâ* (dimineaţă), *oráđe* (orade, ?), *đirépt* (drept), *merinđe* (merinde), *đinđe* (ghinde); Ban., *cuminče* (cuminte), *cáğe* (cade), *fráče* (frate), *împârače* (împărate), *grâğínâ* (grădină), *minča* (mintea), *înğemnâ*(îndemnă). In aceleaş localităţı *n*+*i*, *e*,—*c*+*i*,*e*, *g*+*i*, *e* se pronunţă (tot după pronunţarea ungurească) ca *n'i, n'e, t'i, t'e, đi, đe:* S., *n'ime* (nime), *n'amts* (Neamţ), *n'am* (neam), *n'e* (ne); H., *bin'e* (bine), *buruén'ile* (buruenile), *n'iši* (nicı), *ot'ĭĭ* (ochiı), *n'ebünul* (nebunul); Bih., *ot'ŭ* (ochiu), *t'ip* (chip), *unt'ŭ* (unchiŭ), *ášt'e* (aşchie), *t'eltuésc* (cheltuesc), *t'em* (chem), *đem* (ghem), *unđe* (unghie), *đeunŏđe* (gheunoae), *đátsâ* (ghiaţă), *d'órd'e* (Gheorghe), *d'ind'e* (ghinde), *înd'impá* (înghimpa), *min'e* (mine), *bin'e* (bine), *n'ime* (nime), *n'imerésc* (nimeresc), *mi'n'e* (mîne), *ban'* (banı), *dumn'ezéŭ* (dumnezeŭ); Ban., *ğinârárĭ* (ghinărarı), alte ex. lipsesc, probabil din cauza neexactităţiı scrieriı.

In mr. (afară de Meglen) sunetele γ, δ, ϑ din cuvintele neogreceşti şi albaneze îş păstrează valoarea originară, macarcă aceste sunete lipsesc de altfel acelui dialect tot aşa ca şi istui din Dacia ori celui din Istria. D. *aγrin'le* (bestiae)—ἀγρίμι, *δálâ* (lac ebutyratum)—alb. δală, *meγléme* (unguentum) alb. meγlem, *paráδislu* (paradisul). K. *áγru* (ferus)—ἄγριος, *áδie* (vacatio)—ἄδεια, *δáscalu*—δάσκαλος, *δelfinu*—δελφίν, *διδáxéscu* (concionor)—ἐδίδαξα, *ϑáru* (confidentia)—θάρρος, *ϑemélu* (fundamentum)—θεμέλιον, etc. Olimp, *γústur* (şopîrlă)—γουστερίτζα 34, *γumár* (asin) γομάρι 34, *ϑliánâ* (butonieră)—θηλειά 48, *ϑeméilu*—θεμέλιον 48, etc. γ, δ, ϑ s-au întrodus chiar în cîteva cuvinte de altă origină: *ϑiámenu* (famîn) feminus K.; *iϑcát*—ficat, *δimt*—vînt Vlaho-Clisura, Weigand Meglen 6; poate D. *aγunésti*—goneşti; astfel se explică şi *caϑe* K. D., *caϑe dzúâ* (fiecare zi), *caϑe únu* (cîte unul)=cîte, quantus, modificat supt influinţa lui κατὰ în καθ'ήμέραν, καθένας. In acest dialect, puternic influinţat de limbile greacă modernă şi albaneză (dar nici prea tare: din 904 cuvinte, cîte cuprinde aproximativ D. 736 sînt de origină latină ori obscură, 64 greceşti, 45 slavone, 34 turceşti şi 25 albaneze), s-au întrodus din aceste două limbi şi alte forme gramaticale afară de sufixe derivative, astfel conjuncţii, D. *i* (saŭ)—ἤ, *ma*—μά; Olimp *i*, *ma*, *molonoti* (cutoatecă) μ' ὅλον ὅτι,, *nda, anda* (cînd)—ὄντας; Meglen *ma*, *ama* (însă); apoi *-do*—alb do, vult, ca element constitutiv al compuselor D. *íutsidó* (ubi, ubique, ubicunque)—iu (ubi)+ţi (tibi)+do şi *caretsidó* (quicunque)—care+ţi+do; poate sufixul participial *-mén*—-μενος în D. *mintimén* (prudens) minte+-μένος (suf. participial)?—Curioază este conjuncţia *tépreca* D. (quam), după Miklosich =de+slav. preca (vsl. prĕco, contra, per?).

Cel mai influinţat de limbi străine (şi anume de vechea slovenică şi noua slovenică) din toate dialectele romîne este cel istrian. Din 1347 cuvinte, cîte se găsesc aproximativ în dicţionăraşul întocmit de Miklosich 17 52, sînt 810 latine, 350 slave, 130 italiane şi 57 de alte origini, iar din cele 1300 de cuvinte însemnate de Gartner sînt peste 500 (după numărarea lui Miklosich însuş) slavoneştĭ. Pentru aceia şi împrumuturile aŭ pătruns mai adînc. Astfel pe lîngă sufixe derivative, necunoscute de celelalte dialecte romîne, precum *-av* vsl. -avŭ (*zgobavi*, à plăti—*góbę*, it. gobba), *-ęšt*, *-âšt*, *-ašt*—vsl. -astŭ (*góbęšt*, curb şi *góbâšt*, gheb—it. gobbo; *brcašt*, încreţit—nsl. brke), sunete, anume *ľ* intercalat între labiale şi *ĭ* (după obiceiul slavon, *fľer*, *mľáre*, *mľe*, *pľérde*, *ľerm*—fier, miere, miel, pierde, *vľerme, vierme), conjuncţii, precum *neca* (că)—cr. neka, *ali* (sau)—nsl. ali,

dialectul istrian a împrumutat prefixe, *pri-* — vsl. prę (*pri-rugá*, a căpăta prin rugăminţı,— pri-+ruga), *za-* — vsl. za- (*zaclíde*, a închide—za-+cludere), prepoziţii *na* — vsl. na, in, versus, contra, ad ('nu potu fi lupi satul şi iezi na broı [la număr]'), *za* — vsl. za, post, trans, per, διά, ἀντί, ὑπέρ ('grumbo lucra eı za niş' [e rău să lucreze cineva pentru nimic], 'ničur nu fače čeva za niş' [nime nu face ceva pentru nimic], za živi, durmi, muri, munca [pentru a trăi, a dormi, a muri, a mînca]), pronume *sac*, *sácâ*, fiecare, 'sac om', 'saca ıarba', 'saca vaca' vsl. vısacu, *stesso*, tot una — it. stesso, un sufix adverbial *-o* (s-aŭ împrumutat maı întîiu adverbe adiectivale, ca *malo po malo* [încetul cu încetul, — vsl. malo, μικρόν, βραχύ, ὀλίγον], rano [de vreme, vsl. rano, mane], la care *-o* este terminaţia acuzativuluı neutru singular, şi apoı s-a întrebuinţat acest *-o* ca mijloc de derivare pentru adverbe substantivale, ca *casno* [probabil *cazno*] — cazuă+-o).

Orice element limbistic se împrumută, de va fi cuvînt, orı formă gramaticală orı sunet, niciodată nu rămîne exact în starea de origină, ci ş-o modifică prin analogie după firea limbii împrumutătoare. Această din urmă are un material apercepător al său, cu care modifică materialul străin deja dela cele dintîiŭ momente ale introduceriı luı. Cuvîntul străin găseşte în materialul băştinaş cuvinte analoage, sunetul străin gaseşte sunete analoage, forma străină forme analoage şi cele din urmă modifică prin analogie pe cele dintîiu: astfel un lichid primeşte forma vasuluı în care se depune. Şi adaptarea la elementul apercepător se face la un cuvînt din punct de videre al scheletuluı, al înţălesuluı şi al formelor gramaticale, cu care va fi pus în contact, la o formă gramaticală din punct de videre al scheletuluı şi al înţălesuluı, la un sunet din punct de videre al scheletuluı. Cuvîntul *tînguésc* este vsl. tǫgovati, dar de la momentul introduceriı sale el s-a adaptat celorlalte verbe romîneştı din punct de videre al schelelului săŭ, unde ǫ, cel fără analog în limba noastră, a trebuit să facă loc luı *în*, celuı conform spirituluı aceşteia, din punct de videre al formelor gramaticale, de care este numaı decît încunjurat (tîngu-esc, -eştı, ... -iam, -iaı ..... etc) şi din acel al înţălesuluı, căcı acest verb, care în vsl. înseamnă anxium esse, vexari, turbare, chiar abstracţie făcînd de schimbările pe care le-a suferit prin alunecarea înţălesuluı, a trebuit dela început să capete acea nuanţă de înţăles care se potriveşte cu felul de a se tîngui al Romînuluı. Şi tot astfel imediat ö din cuvinte ungureştı ca *ülo"* a fost primit ca *o* orı chiar

deja ca *â* de materialul apercepător al limbii noastre şi imediat i s-a lipit unu *ŭ* la sfîrşit şi i s-a dat acel înţăles peiorativ despre care am vorbit altădată (pag. 81), iar sunetul *ľ*, adoptat, după norma slavonă, între labiale şi *ĭ* de dialectul istrian, a căpătat dela început acea nuanţă de pronunţare care este proprie celorlalţi *ľ* din acest dialect şi niciodată un *pľ* şi un *fľ* nu s-aŭ pronunţat de Romînul din Istria întocmai aşa dupăcum Slavul le pronunţă.

Miklosich Beitr. Vocal. III 16 sqq. dă un tabloŭ de reflexele romîne ale vocalelor greceşti υ, slavoneşti ъ, ь, ъı, ѣ, ѧ, ѫ, *r* sonant, *l* sonant, şi ungureşti *ó*, pe care-l rezumăm aici (pentru limba comună).

υ = *u* : *mártur* — μάρτυς, *pápurâ* — πάπυρος, *túfâ* — τύφη, la care noi adăugim pe *pútinâ* — πυτίνη. υ = *ĭu*: *ğur* γῦρος. υ = *i*: *mistríe* — μυστρίον.

vsl. ъ (u) ь (ı) = *î*, *â*, *e*, *i*: *bî'tâ* — bŭtŭ, *gî'zâ* — *gŭzŭ, *înšél* — mŭşelŭ, *ovâ's* — ovısu, *pî'clâ* — pıclu, *pâ'strâv* pıstrŭ, *rî'vnâ* — rıvını, *stéclâ* stıclo, *poticnésc* — potucnŏti, *vâzdúh* — vŭzduhŭ. ъı (î) = *î*. *i* : *rîgîésc* — rîgati, *hîrléts* — rîlıţı, *rîs* (lynx) — rîsı, *díhor* *dîhorĭ, *mítâ* — mîto, *pir* pîro, *rîsipésc* — rasîpati, *vídrâ* — vîdra, *pelín* pelînı, la care adăugim pe *dihánie* — dîhaniie. ѣ (ę) = *ĕa*, *e*, *i* : *-ĕán* — -ęninu, *bâlán* (din *belan) — bęlŭ, *brĕaz* — bręza, *tsâ'linâ* (solum desertum. *tsâ*- din *tse*-) — ţęlina, *grešésc* gręşiti, *hrĕan* hręnŭ, *lĕac* — lęcŭ, *lĕásâ* — lęsa, *lĕat* — lęto, *izmĕánâ* — izmęnınu, *pomĕanâ* pomęnu, *mrĕážâ* — mręža, *mrĕánâ* — *mręna, *nevástâ* (din *nevastă) — nevęsta, *nĕamts* — nęmıţı, *pag* (din *peag) pęgŭ, *plĕávâ* — pleva, *plĕan* — plęnŭ, *pleš* — plęşı, *plivésc* — plęvŏ, *pribĕág* — prębęgŭ, *protsáp* proţępŭ, *rúmen* — rumęnu, *sîsîiác* — sosęcŭ, *sfat* (din *sfeat) suvętu, *smĕad* — smędu, *stĕag* — stęgŭ, *tĕasc* — tęscŭ, *trĕábâ* tręba, *trĕaz* — tręzvŭ, *čirĕádâ* čręda, *tsĕápân* — ţępęnŭ, *vádrâ* (din *veadră) — vędro, *vĕac* — vęcŭ, *véste* (din vr. veaste) — vęstı, *vréme* (din vr. vreame) — vręmĕ, *žgĭab* — žlębŭ. ѧ (ĕ) = *en* : *tsíntâ* (din *ţentă) — ţѧta, *gríndâ* (din *grendă) — grѧda, *colíndâ* colѧda, *zmîntî'nâ* (din *zmen-, *zmin-) — *sumѧtana, *opíncâ* (din *opencă) — *opѧca, *opintésc* (din *opentesc) — *opѧtiti, *pínten* (din *penten) — pѧtıno, *sprínten* (din *sprenten) — suprѧtati, *rînd* (din *rend) -- rѧdu, *rî'nzâ* (din *renză) — rѧsa, *rinžésc* (din *renjesc) — *rѧžati, *sfînt* (din *sfent) — svѧtŭ, *râstignésc* — rastѧgnŏti, *žînd* (din *jend) žѧd-. ѫ (ŏ) = *ân*, *în* (probabil din *on*), *un* (din *on): *dobîndésc* — dobѫdѫ, *dîmb* — dѫbu, *gî'ngav* — gѫgnivŭ, *gî'scâ* (din gînscă) — gѫsı, *crî'nčen* — krѫčinınŭ, *crîng* — krѫgŭ, *crîmpéĭŭ* — krѫpŭ, *oblî'nc* — oblѫcŭ, *mî'ndru* — mѫdrŭ, *paíng* (din *paîng) — paѫcŭ, *pîndésc* pѫditi, *râspî'ntie* — raspѫtiie, *sî'mbâtâ* — sѫbota, *osîndésc* — sѫditi, *scîncésc* — *scѫcati,

tînguésc — tѫgovati, *tîmp* — tѫpŭ, *trî'ndav*, *trînžĭ* — trѫdu, *trîntésc* — trѫtiti, *trî'ntor* — trѫtŭ, *čímbru* —*čѫbrŭ, *zî'mbru* zѫbrı, *zî'mbre*, *zîmbésc* —*zѫbru; *únditsâ* — ѫdiţa, *dumbrávâ* — dѫbrava, *lúncâ* — lѫca, *múncâ* — mѫca, *prund* — prѫdu, *poruncésc* — porѫčiti, *scump* —scѫpu. rŭ (*r* sonant)=*îr*, *rî*: *cî'rtitsâ* — crutŭ, *sfîršésc* — suvrŭşiti, *vî'rstâ* şi *vrî'stâ* — vrŭsta, *bîrlóg* — brŭlogŭ, *bî'rnâ* — brьvıno, *dîrz* — druzu, *gî'rbov* — grŭbŭ, *cî'rcâ* — crŭcŭ, *cí'rmâ* — cruma, *cîrn* — crŭnŭ, *crî'šmâ* — crŭčıma, *pîrčŭ* —*prŭč, *sîrb* — sîrb. srb, *scî'rbâ* — scrŭbı, *scî'rnâ* — scvrŭna, *smîrc* — smrŭcu, *stîrc* strucu, *stîrv* — sîrb. strv, *štirb* (din *štîrb) — ştrubŭ, *tîrg* — trugu, *vîrf* — vruhu, *vîrtóp* — vrŭtŭpŭ, *vî'ršâ* — vrŭşa. lŭ (l sonant)=îl: *gîlčávâ* gluca, *cîltsĭ* clucŭ, *pîlc* — plucu, *stîlp* — stlupŭ, *tîlc* — tlucu, *tâlmáčŭ* — tlŭmač, *vîrcolác* — vlucodlacu, *múlcom* — mlŭcomı.

Ung. *-ó*, *-ó'* devin *-â'ŭ* (prin *-óŭ* saŭ deadreptul?): *bacâ'ŭ* bacó, *hîrdâ'ŭ* hordó, *tâŭ* tó, etc.

La acestea s-ar pute adăugi cîteva reflexe ale sunetului neogrec ϑ, care a fost primit în romîneşte ca *f*: *ífos* ἦϑος, *logofâ't* — λογοϑέτης, şi ca *ft*: *acaftíst* — ἀκάϑιστος, *anáftimâ* ἀνάϑημα, *éftin* — εὐϑηνός, *moft* μόχϑος?

Dar tocmaı din cauză că împrumuturile din limbı straine sînt primite cu un material apercepător oarecare, nu este indiferent reflexul lor, ci după natura acestuia se poate hotărî natura dialectuluı din care s-a făcut împrumutul. Astfel vsl. ꙑ a putut fi primit în rom. ba ca *î*, ba ca *i*, şi vsl. ѫ a putut fi primit ca *un* şi ca *în* (poate din *on*); *šágâ* însă, vsl. şѧga, *vitěáz*, vsl. vitѧzı nu pot fi împrumutate din vsl., cînd în toate celelalte cuvinte de acest fel vsl. ѧ = en, ci întîia vorbă din bulg. şegŭ şi a doua din rus. vitıazı, şi tot aşa *tréstie* nu poate fi vsl. trŭstiıe, cînd oricare alt vsl. ru=*îr*, *rî*, ci luat din vreo altă limbă slavă oarecare, din vreun dialect rusesc poate (dial. *žértfâ*=*žâ'rtfâ* nu este de aceiaş categorie, deoarece maı probabil *že-* = *žâ-* decît v—v.), apoı pentru acelaş motiv *bórtâ* nu e vsl. *brŭtı, ci rus. bortı, *horn* nu e vsl. grun-, ci rus. gornŭ, *cínste* şi *mînžésc* uu pot fi vsl. čıstı şi mazati, la baza acestor cuvinte trebue să fi fost un *čѧstı şi un *mѫzati oarecare din vreun dialect al vsl. (Miklosich loc. cit.). Pe de altă parte, cînd cuvintele sînt sigur împrumutate din una şi aceiaş limbă, se poate hotărî, relativ, timpul împrumutăriı după forma în care aŭ fost primite. *mártur*, *pápurâ*, *túfâ*, *pútinâ* sînt maı vechı decît *ğur* şi acest din urmă maı vechiŭ decît *mistríe*, pentrucă valoarea sunetuluı grec υ a fost în timp întîiu *u*, apoı y^1 sau y^2 (Sievers) şi tocmaı la urmă *i* (cu toatecă ne putem înşela, căcı *mistríe* de pildă a putut suna întîiŭ *my^1stríe, cf. *míros* — *my^1ros pag. 38).

Odată primite în limbă cu forma cuvenită, dată de materialul apercepător, cuvintele, formele gramaticale şi sunetele împrumutate se supun la toate schimbările provocate de diferitele principii, cîte vor fi în vigoare dela momentul împrumutării înainte. Astfel *â* pentru *a* în *izbâvésc* vsl. izbaviti, *î* pentru *a* în *spîn*—σπανός, *i* pentru *e* în *grîndâ*—vsl. grĕda, etc. De aici urmează două lucruri: întîiu, cu cît o schimbare oarecare îmbrăţosează mai multe cuvinte împrumutate, cu atît este mai nouă, ori cel puţin este mai persistentă, şi, fireşte, cu cît îmbrăţoşează mai puţine cuvinte împrumutate, cu atît este mai veche; apoi, cu cît un cuvînt este supus la mai multe schimbări şi la cele mai vechi dintr-însele, cu atît este mai de mult împrumutat, şi, din contra, cu cît este supus la mai puţine schimbări şi la cele mai nouă dintr-însele, cu atît este împrumutat mai de curînd. Astfel schimbarea lui *á* urmat de *n* în *î* este una din cele mai vechĭ, pentrucă numai puţine cuvinte străine iaŭ parte la dînsa: *spîn* σπανός, *smîntî'na*—vsl. *sumĕtana, *stî'nâ* vsl. stanŭ, *stâpî'n*—vsl. stopanu, *župî'n*—vsl. županu, iar cuvintele acestea sînt dintre cele mai vechi împrumutate, fiindcă ele singure aŭ fost supuse aceşteĭ schimbări. Din contra prefacerea labialelor în palatele (pag. 26), care îmbrăţoşează o mare parte din cuvintele străine (*cir*—vsl. pîro, *cirón*—ngr. πειρούνι, *cirostíi*—ngr. πυροστιά, *cívnitsâ* vsl. pivniţa, etc.) este mult mai nouă.

Judecata însă, numai după numărul cuvintelor împrumutate, asupra vechimii unui fenomen oarecare ne poate înşela, căci pot fi fenomene vechi şi de lungă durată în acelaş timp, precum este acel al prefacerii lui *a* neacc. în *â* şi încă mai mult—acel al confundării lui *e* şi *i*, *o* şi *u* neacc. (pag. 18, 21).

Adaptarea la materialul apercepător poate ave diferite grade din punct de videre al asămănării între elementul împrumutat şi elementul apercepător. Cînd cel care împrumută are oarecare deprindere de a înţălege şi de a vorbi limba străină, elementele împrumutate se primesc cu acele elemente apercepătoare, care sînt maĭ asămănătoare cu dînsele. Cînd însă această deprindere lipseşte, între materialul împrumutat şi cel apercepător există adeseaori mare deosebire. Modul cum s-au împrumutat cuvintele din vechea slovenică probează o deprindere oarecare cu această limbă, ori pentrucă împrumuturile s-aŭ făcut întîiaş dată de oameni, care înţălegeaŭ şi vorbeaŭ slavoneşte, ori pentrucă în nenumărate rînduri aŭ avut Romînii ocazia să audă cuvintele respective din gura Slavilor însiş, şi pentru multe elemente greceşti, turceşti, ungureşti, într-un cuvînt pen-

tru multe elemente împrumutate treptat dela popoare cu care Romînii secule întregi au fost în contact, acelaş lucru se constată. Nu tot astfel s-a întîmplat cu cuvintele cele cu toptanul vîrîte în limba noastră dela 1830 încoace dela tot felul de popoare, de care masa cea mare a poporului nostru numai ca din poveste auzise vorbindu-se, dela Latini, Italieni, Franceji, Ingleji. De aici cuvinte stropşite ca *taulétâ*, *grandenópâ*, *buligárd*, *traiván* (Moftul romîn 5, 5), *prisecutat*, *stabelaméntu*, *procesturile*, *aucát* (ib. 20, 3).

Cînd între materialul aperceput şi cel apercepător deosebirea este prea mare, atunci cel dintîiu rămîne izolat, pănăcînd ori se alipeşte brusc de un grup, cu care n-are nicio legătură şi cu care se adaptează prin violente analogii, ori este expus în stare de izolare la puternice alunecări de sunet şi de înţăles (pag. 108). Intre complecta apercepere şi complecta izolare nenumărate trepte se înşiră şi pentru aceia exemple ca *buligard* (influinţat de *gard?*) *grandenópâ* şi altele nu putem fi siguri dacă aici trebue să le punem ori aiurea (§ 32, 33).

Inţăles. Cîteodată nu se împrumută scheletul, ci numai înţălesul unui cuvînt. Cutare cuvînt romînesc adică îş schimbă înţălesul după acel al cuvîntului străin corăspunzător. Dacă conjuncţia nemţească dass de pildă are între altele şi înţălesul X, conjucţia romînească corăspunzătoare *câ* primeşte şi ea acest înţăles X. Asemenea împrumuturi pot ave loc pentru cuvinte şi pentru forme gramaticale.

Inţălesurile se împrumută nici mai curioz, nici maĭ extraordinar decît scheletele, şi nici macar mai greŭ de constatat decît ele nu sînt, cînd cineva posede cum se cade cele două limbi pe care le compară. Fiindcă însă de obiceiu istoricul unei limbi cunoaşte bine limba aceasta numai, iar pe acele de unde se fac împrumuturile le frunzăreşte, scheletele împrumutate le vede mai lesne, iar înţălesurile le constată mai greu. Cît de uşor se constată împrumuturile de înţăles, cînd şi limba care împrumută, cît şi acea dela care se face împrumutul, sînt tot una de bine cunoscute, o probează sintaxa latinească, unde oricare bacalaureat a învăţat pe de rost elenizmele. Pentru aceia anunţarea fenomenului acestuia ca a unui lucru extraordinar, descoperit de Max Müller şi combătut de Littré, ni se pare cam nu la locul iei în Şăineanu, Sem. 274: »Max Müller într-un articul de cîteva pagini, care a făcut mult zgomot şi care conţine, ce-i drept, oarecare exageraţii— cum almintrelea o recunoaşte el însuş—s-a încercat să ex-

plice un fenomen curios, care surprinde pe cunoscătorul limbilor romanice, anume nuanțarea nelatină a unor cuvinte romanice de origină latină . . . . . . Littré a combătut această teorie etc. . . . «

Numai puține împrumuturi de înțăles făcute de limba romînă dela alte limbi au fost cercetate până astăzi. Pentru cuvinte a dat Șăineanu o schiță loc. cit., unde a cercetat cîteva »nuanțe slavice« 274 sqq., '*lúme* cu idea de mundus', '*límbâ* cu înțălesul de nație, popor,' '*léğe* cu înțălesul de religie', *fârâ-de-léğe*, '*fátsâ* cu înțălesul de persoană', '*lemn* cu înțălesul de arbor', *mâruntáe*, '*mî'tsâ* cu înțălesul de ancoră', *câtúšĭ*, '*întunéric* cu înțălesul de zeci de mii', '*tsinére* cu înțălesul de a stăpîni'; cîteva »nuanțe albaneze« 292 sqq., '*bâtáe* în sens de pedeapsă', '*Cârindár* cu înțălesul de Ianuarie', '*drac* cu sensul de diavol', *gúrâ*, *grî'ne, lungoáre*, '*mâestríe* cu înțălesul de cursă', '*mušcĭ* cu înțălesul de plămîi', *uráre, pâdúre, sots, sotsíe, astúp*, '*venín* cu înțălesul de fiere', *vára, vîrtúte*; și o nuanță ebraică 277, '*a pášte* cu înțălesul de a pîndi'. Din împrumuturile slavice *lemn* cu înțălesul de arbor se găsește, după propria mărturisire a lui Ș., la Virgiliu, minutus cu înțălesul de *mâruntáe* se află și în alte limbi romanice, tenere are în dicționarul latin și înțălesul de a stăpîni, iar *lúme, léğe* aŭ putut ajunge la înțălesurile de azi fără de nicio influință străină. Elementul ebraic '*a pášte* cu înțălesul de a pîndi' nu se observă în exemplele date, căci *pášte* din 'moartea-i paște', 'păcatul îi paște', 'paște bobocii', 'norocul îl paște', 'vă pasc cu prăjîna', 'bobocii se pasc', 'pasc vîntul' = pasco, iar 'paște-veri iei cu toiag de fier' Coresi Ps. II, 9 = оупасеши din textul slav, de pe care a făcut Coresi traducerea (Coresi Ps. ed. Hasdeu, facsimile), și probabil celelalte exemple din Cor., citate de Ș. și pentru care lipsesc paginele corăspunzătoare în fac-simile, corăspund tot unui upasti din textul slavon (servare, pascere), sînt prin urmare traduceri exacte de pe slavonește, ca atîtea altele, care nu trebuesc confundate cu împrumuturi făcute de limba romînă, sînt în tot cazul imitații după slavonește, iar nu după evreește. Pentru a găsi evreizme ar fi trebuit Ș. să caute în texturi traduse după originale ebraice (căci sînt și de acestea). Elementele albaneze în sfîrșit aparțin, cum Ș. singur mărturisește, fondului comun romanic din peninsula balcanică și n-au avut trebuință Românii să le împrumute dela Arnăuți, pentrucă le aveau singuri în germine. Ce privește numai 'mîncarea de plămîi', despre care a aflat în lexiconul budan că ar fi însămnînd friptură de mușchiu (musculi a produs romînește mușchi, care mai are și sensul de 'bucate gătite de plămîi'

Lex. Bud.; albanește mușcărí, mușcăní însemnează de asemenea mușchı și plămîı.«), ia este tradusă de pe nemțescul Lungenbraten și este probabil un germanizmu, căcĭ pe la noı iștialalțı de o asemenea mîncare nu se pomineşte. Cu alte vorbe rezultatele date de Ş. în privința împrumuturilor de înțăles la cuvinte se reduc la minimum.

Un material maı bogat, maı ales pentru împrumuturı de înțăles la formele gramaticale, a dat Maiorescu, Critice, 1874, 5 sqq. Din ziare transilvănene și bucovinene, precum Gazeta Transilvanieı, Telegraful Romîn, Albina, Federațiunea, Transilvania, Familia, Concordia, Foaia societățiı din Bucovina, a cules germanizme ca: 'un general străpus' (versetzt); 'muzică de pisicı' (Katzenmusik); 'organ corporal' (Leiborgan); 'dătător de măsură' (massgebend); 'aduse una și alta în contra' (brachte eins und das andere dagegen vor); 'întroducerea uneı taxe s-a propus a se pune în viață' (die Einführung einer Taxe soll ins Leben treten); 'a băga în socotință' (in Rechnung bringen); 'în consunetul statutelor' (in Einklange mit den Statuten); 'după sunetul învoeleı ratificate' (laut ratificirten Abkommens); 'se sună că . . ' (es verlautet); 'a intona o chestie' (eine Frage betonen); 'N. maı vine odată asupra interpelăriı' (kommt nochmals auf); 'singuraticiı' (die Einzelnen); 'nu sufere îndoială' (erleidet keinen Zweifel); 'constătător din' (bestehend aus); 'din fîntînă credibilă' (aus glaubwürdiger Quelle); 'N. fu încredințat cu prezentarea lor' (wurde betraut mit); 'urcare de plată' (Erhöhung des Gehalts); 'domesticiı caseı' (Hausdiener); 'stă aproape de minister' (steht dem Minister nahe); 'lupta va fi cu atît maĭ crîncenă, deoarece astăzı . . ' (der Kampf wird um so hartnäckiger sein, indem . . .); 'începem cu lucrările adunăriĭ generale, nu numaı pentrucă aceleaș trebue să se publice . . . ' (dieselben); 'amăsurat paragrafuluĭ' (gemäss); 'păreaŭ că nu maı vor să încete' (sie schienen nicht mehr enden zu wollen); 'N. se dechiară a primi redigerea foaeĭ, dacă acea foae se va tipări în Brașov, ca în locul domiciliuluı său' (in Kronstadt, als in seinem Wohnorte); 'a veni înainte' (vorkommen); 'încortelat' (einquartirt); 'judecat la închisoare' (zur Kerkerstrafe verurtheilt); 'avută fără măsură' (unermesslich reich); 'a purta tonul' (Sprache führen); 'a pășit în Bărbierul de Sevilla' (auftreten); 'în puterea datorințiĭ noastre purcezătoare din dregătoria arhipăstorală, îmbăerată cu responsabilitate' (hervorgegangen, verknüpft); 'dela dușmanul' (vom Feinde); 'la anul' (jedes Jahr); 'atac de răpire' (Raubanfall); 'spre norocire' (zum Glück); 'legător de atenție' (die Aufmerksamkeit fesselnd); 'a lua supt cuțit critic' (unter das kritische

Messer nehmen); 'N. se rîdică din postul său de ambasador' (wurde seiner Stelle enthoben); 'ministrul promite că în privința aceasta se vor face pașı în timpul cel maı de aproape' (der Minister verspricht Schritte zu thun); 'a întroduce în cîmpia știinților teologice' (in das Feld der theolog. Wissenschaften einführen); 'bătătoare într-o direcție' (eine Richtung einschlagend); 'misiunea lor zace în cultul știinților' (ihr Beruf liegt in der Pflege der Wissenschaften); 'a le trage pe toate pe un calapod' (über einen Leisten ziehen, schlagen); 'viață scoposită' (zweckbewusstes Leben); 'cultura specială de chemare' (spezielle Berufsbildung); 'neprecalculaveră' (unvorherberechenbar); etc.

Asemenea împrumuturı de înțăles, cum sînt cele de maı sus aŭ rămas mărginite la cîteva cercurı de cărturarı din Transilvania și Ungaria. Altele, dela Francejı făcute, aŭ pătruns maı adînc în limba literară din Romînia liberă. Lucrul, ca atîtea altele privitoare la istoria limbiı noastre, nu este încă cercetat cu deamăruntul. Dela 1830 încoace însă limba romînă a fost atît de mult influințată de limbile romanice din apus, latină, italiană, franceză, chiar spaniolă, încît nu numaı sutele de schelete împrumutate în această perioadă, care, ca maı bătătoare la ochı lesne se observă, ci tot atîtea influințe de înțăles ar pute fi constatate la o amănunțită cercetare. Aceste împrumuturı de schelet și de înțăles, făcute în al 19 secul dela popoarele romanice apusene s-aŭ mărginit unele la stilurile cutăruı saŭ cutăruı autor, altele aŭ pătruns în limba comună, altele s-aŭ întins până la dialect și au urmat pentru a se întroduce o altă cale decît acea urmată de împrumuturile maı vechı, dinainte de sec. acesta: acelea s-aŭ întrodus și ele cîteodată pe calea literară, de sus în jos, și un Dosoteiu, un Coresi sînt probabil vinovațı pentru multe din slavonizmele limbiı romîne, dar cele maı multe din ele direct de poporul cel mare, în dialect, au fost întroduse.

Iacob Negruzzi Scrierı, I, 233 sqq. 397 sqq, dă un tablou despre împrumuturile în schelet și înțăles, atît la cuvinte cît și la formele gramaticale, la Romîniı din Romînia liberă: voiajez, coafer, mașăr, supeŭ, serată (ba încă sarată), bonjur, mersi, rasaziat, bonmourı, atenuant, travaliu, celeritate, de va fi (s'il y aura), savant, inchietudine, maloare, grandoare de animă, forjez, pursuivesc (orı pursuivarisesc?), sezisez, anlevez, moenurı (moyens), defensă, apiuiez, panșez, ajut (ajouter), curus (courroux), punibil, plătibil, pedepsibil, domajabil, mă rapelez la, anjambonez (enjamber), calendarul turcesc (calendes grecques), lovesc cu nulitate, izbesc cu nulitate, metreză (maîtresse), de unde apoĭ metrizoiŭ, morı

(mores), ravaje, finesc, compt, creanţier, supliez (supplier), pantă, sacrosanctă incintă (enceinte), a se recria, comitetul de salut public, invahisor, tururı (tours), depăşesc, pezǎ (poids), impietez, freurı de proces (frais), sol, cursă, şi încă (et encore!), la ce bun? (à quoi bon?), a sări în ochı (sauter aux yeux), îţı voesc pentru aceasta (je vous en veux), la bun auzitor salute (à bon entendeur salut), apoı adverbe în -mente, legalmente, specialmente, directamente, evidamente, francamente, deces, maladie, deja, bel, belă, beleţă, brav, speranţă, etc. Decînd scria N. aceste lucrurı, au trecut vreo cîţiva anı. Astăzı unele din cuvintele citate aŭ fost hotărîtor alungate din limba comună; altele s-aŭ întrodus parecă într-însa, precum serată, sar în ochı, deja, speranţa; altele, macarcă alungate din limba comună, continuă în dese uzurı individuale şi amenință a pătrunde în dialect, precum bonjur, mersi, cursă, sol; altele s-au mărginit la uzurile a puţinı şi probabil nu se vor maı auzi peste o bucată de vreme. Decît mişcarea de împrumut continuă şi straturı nouă înlocuesc necontenit altele vechı. Astfel, pentru ca să citămı cîteva exemple, 'speculau pe eftinătatea lor' Xenopol Istor. VI, 67 este spéculer sur; 'Wittgenstein îndreptăţi în totul aşteptările suveranuluı său' 71 este justifier les attentes; 'asupra căruia Austria îş punea politica la încercare' 78 este sur lequel elle mettait sa politique à l'épreuve; 'prin împreună învoire' 80 este d'un commun accord; 'neatîrnat de împrejurările războiuluı' 84 este indépendamment de; 'răle ascuţite' 85 este des maux aigus; 'ocărmuitorul trebuia să înceapă prin.....' 85 este commencer par; 'Kisseleff fu adus a se ocupa cu îmbunătăţirea ramuluı medical' 86 este fut amené à.... Şi Xenopol este tocmaı un scriitor care tinde la o limbă curat romînească. In 20 de paginĭ am întîlnit cu toate acestea atîtea împrumuturı din franţuzeşte neadmise de limba comună. Aceasta însamnă că opera luı foeşte de franţuzisme. Chiar Delavrancea, căruia atît de mult îı plac limba şi obiceiurile ţăranuluı, dă luı 'undează' (dar este oare 'undează' în dicţionarul nostru?) înţălesul luı ondoyant, 'd-na Moroı îş piaptănă părul negru, azvîrlit pe spate, care undează...' Sultănica 108, apoı vorbeşte de o 'fimee bine zidită'—bien bâtie 109. Decı n-are nimic extraordinar stilul ziarelor noastre cu 'consiliul nostru comunal nu lipseşte de adversarı' ne manque pas de, Era nouă No 225, cu 'consiliile comunale ce răspund la dorinţa Iaşuluı'—répoudre à, etc. Limba romînească este în fierbere din punct de videre al împrumuturilor pe care le face cu gramada dela limbı străine, tot aşa dupăcum instituţiile romîneştı şi activitatea intelectuală romînească de

tot felul sînt în fierbere din cauza unor analoage împrumuturi. Nimeni nu se poate feri de influințe mari străine, dupăcum în restul vieții, tot așa și în limbă, cînd însuș acel care a scos la iveală cu atîta bagare de samă germanizmele Transilvănenilor îș sfîrșește articulul său 'În lăturı' din C. L. XX 193 cu vorbele: »Dacă eștı convins, atuncı fă bine, subscrie acest articul împreună cu mine, n-ar fi decît pentru strigătul 'în lăturı', cu care începe.« wäre es nur um des Aufrufes willen.... Numai cu încetul elementele străine se statornicesc și din stilurile individuale pătrund în limba comună și în dialecte, precum *înrîurire*—iufluence, *impús*—imposé, *precumpănire*—prépondérance, *sfortsáre*—effort, sforzo, *încăpătsinát* entêté (*întsestát* Isp. 138), *se servéște* (de pildă, ciaiul) on sert (le thé), etc.

52) Dar orı că este maı mult orı că este maı puțin adecvat materialuluı apercepător, materialul împrumutat se contopește cu acest din urmă, devine o parte omogenă a limbiı împrumutătoare, astfel că notele nouă de abia de gramaticı se pot deosebi de cele vechı, iar de mulțimea vorbitorilor se consideră ca făcînd una și aceiaș masă cu restul limbiı. Un alt fenomen, acel al poliglotizmuluı, are loc atuncı cînd materialul împrumutat rămîne neasimilat, păstrînd caracterele limbiı de origină. Intr-un asemenea caz el nu face parte integrantă din limba împrumutătoare, ci există independent alăturı de dînsa.

Din punct de videre al independențiı de existență și din acel al număruluı elementelor străine neasimilate există numeroase grade. Maĭ întîiŭ un material străin poate fi maı mult saŭ maı puțin influințat analogic de limba băștinașă, precum de exemplu cînd un cuvînt ca 'bon ton' este pronunțat de un Romîn maı mult saŭ maĭ puțin cu nazalizarea franceză, dela un grad minim de nazalizare începînd până la acel complect identic pronunțăriı unuı Francez; apoĭ materialul străin neasimilat se poate întinde dela cîteva cuvinte până la o întreagă limbă orı maı multe limbı.

In orice caz, la poliglotizmu nu se poate vorbi atît de schimbarea limbiı împrumutătoare, cît de acea a limbiı împrumutate: în gura unuı Romîn care vorbește franțuzește nu atît limba romînă se schimbă după cea franceză, cît cea franceză după cea romînă. Dacă se întîmplă cumva con-

trariul, atunci rolul între cele două limbi s-a intervertit, nu mai mult limba romînă este limba băştinaşă a Romînului nostru, ci franceza. Şi astfel tot felul de limbi străine vorbite de tot felul de oameni capătă nuanţe deosebite în schelet şi înţăles după naţionalitatea vorbitorului, şi după modul cum vorbesc franţuzeşte mai mulţi oameni vei cunoaşte că unul este Francez de naştere, iar altul Romîn, altul Neamţ, altul Inglez.

Căzurile de poliglotie unde elementele străine sînt complect neasimilate şi complect posedate, unde în mintea unuia şi aceluiaş om două saŭ mai multe limbi există, fiecare cu caracterele sale a parte, fără a se influinţa una pe alta, cum ai zice, de pildă, că omul cutare vorbeşte romîneşte ca un Romîn, franţuzeşte ca un Francez, nemţeşte ca un Neamţ, sînt foarte rari ori, maĭ bine, nu există de loc. Mai jos însă de această treaptă neatinsă mulţi oameni sînt poligloţi. In afară de ţăranı (şi nu toţi), care-ş cunosc numai dialectul, oamenii cu oarecare cultură alături cu dialectul posedă limba comună şi alături cu limba comună diferite limbi străine.

Cînd un întreg popor este poliglot (şi întrebuinţăm aici cuvîntul popor în înţălesul cel mai larg al cuvîntului, dela cea mai mică comunitate pănă la cea mai numeroasă naţie), se întîmplă că limba mamă se izolează tot maĭ mult, pănă se uită, şi astfel tocmaĭ poliglotia, unde limba băştinaşă este puţin influinţată de materialul străin, produce cel mai răŭ efect asupra vieţii aceleia, anume complecta stîngere. Şi trăeşte atunci mai departe foasta limbă străină, devenită la rîndul ei limbă mamă, supt forma pe care a primit-o prin influinţa limbii celei perdute. Astfel ş-aŭ uitat Celţii limba şi Iberii şi Etruscii şi Dacii, şi aŭ continuat de a vorbi numai limba latinească, străina de altă dată, şi dacă limbile romanice se deosebesc atît de mult astăzi unele de altele, aceasta se datoreşte nu numai transformărilor deosebite după firea diferitelor popoare pe care le-a primit limba latină, ci şi influinţelor directe suferite de această limbă dela vechile limbi, astăzi dispărute, ale provinciilor romane.

53) Cîteodată limbile, care în starea de poliglotizmu stau separate una de alta, se amestecă şi produc o limbă mixtă compusă din elemente luate ba dintr-una ba din alta. Astfel maı până dăunăzı amestecau unii Romînĭ crîmpee de vorbire franţuzească cu altele de vorbire romînească. Supt acest punct extrem numeroase grade se înşiră până acolo unde rezultă, din amestecul limbilor şi din acţiunea ulterioară a principiilor de schimbare, o normă constantă, o limbă unică, cum sînt în mare parte limbile creolice, rezultate din amestecul limbilor autohtone cu diferite limbı europene, precum portugheza, franceza, ingleza (Vezı Schuchardt, Beiträge zur Kenntniss des kreolischen Romanisch, în Zeit. XII, XIII).

b) Principiul clarificăriĭ se subdivide în următoarele

XII

α) LĂMURIREA PSIHICĂ A CUNOŞTINŢILOR.

54) Lămurirea psihică a cunoştinţilor, în ia însăş considerată, abstracţie făcînd de mijloacele de care se serveşte limba pentru a se acomoda ieı, ca una ce prepară materialul pe baza căruia se agită vorbirea, trebue să fie considerată ca cel maı important principiu din toate pentru schimbarea aceşteia. Dacă limba are într-un moment dat cutare fizionomie, aceasta se datoreşte negreşit în parte diferitelor principii până acum studiate şi altora pe care le vom maı studia de acum înainte, dar maı cu samă se datoreşte activităţii psihice celeı independente de vorbire, care în ia însăş concentrată şi fără preocuparea încă de a face prin simboale altora cunoscute descoperirile sale, primeşte în oglinda inteligenţii fenomenele naturii. Maı înainte de a vorbi omul a gîndit (se întîmplă negreşit şi din contra, dar noĭ ne preocupăm de generalitatea cazurilor) şi după acest gînd i s-a modulat limba, care altfel ar fi fost dacă şi gîndirea i-ar fi fost altfel. Dar dupăcum scheletul este maĭ bătător la ochı decît înţălesul şi maı uşor de constatat decît acesta, tot astfel celelalte principii de schimbare, care privesc limba ca lucru auzit şi strigat dela un om la altul,

se constată mai lesne decît acea frămîntare psihică internă, care, cu mult mai bogată şi mai profundă decît superficiala vorbire, o poartă pe aceasta aşa cum marea cea adîncă poartă valurile mişcătoare. Cine ar vre să-ş dea bine socoteală de dînsa, ar trebui să-ş petreacă în minte toată activitatea intelectuală, istorică, ştiinţifică şi poetică, a unuĭ om ori a unui popor, şi s-o urmărească în mersul iei cel încet dela un moment în timp până la altul: ar vide atuncĭ cum supt cutare cuvînt, al cărui sunet a alunecat în vorbirea ocazională, a răsărit întîiŭ cunoştinţa, care dacă nu s-ar fi ivit atunci, ci într-un alt moment oarecare, s-ar fi evitat poate alunecarea sunetului ori ar fi alunecat sunetul altfel, cum supt cutare cuvînt izolat şi devenit formă gramaticală a fost întîiu cugetat cutare raport, care dacă nu s-ar fi ivit tocmai atunci în conştiinţă, ci într-un alt moment oarecare, nu s-ar fi izolat poate tocmai cuvîntul cutare, ci un altul, cum, dacă acest raport n-ar fi fost cugetat, nici forma gramaticală corăspunzătoare n-ar fi avut fiinţă, cum în sfîrşit, dacă limba X este aşa şi nu altfel, cauza este că poporul X a cugetat aşa şi nu altfel. Limba, am spus la pag. 3, însoţeşte cunoştinţile, dupăcum umbra însoţeşte corpurile fizice. Dupăcum însă umbră n-ar fi, dacă n-ar fi corpul fizic, tot aşa n-ar fi limbă, dacă n-ar fi cunoştinţă. Această din urmă precede pe cea dintîiŭ. Şi dupăcum o precede, tot aşa în mod independent de dînsa sufere schimbări. Iar aceste schimbări ale cunoştinţii provoacă schimbări corespondente în vorbire.

55) Această deosebire psihică a cunoştinţilor este într-o transformare continuă. In timp omul n-are totdeauna aceleaş cunoştinţi şi în spaţiu bogăţia intelectuală variează dela un om la altul şi dela un popor la altul. Natura întreagă a fost şi va rămîne probabil un mister pentru inteligenţa omenească. Bucăţi însă dintr-însa au devenit treptat cunoscute aceştei inteligenţi şi într-o gradare fără sfîrşit, dela timp la timp şi dela loc la loc, sfărmăturile cunoscute se înmulţesc orĭ scad: în unele ştim noĭ mai mult decît cei vechi, în altele ştiaŭ iei mai mult decît noi, şi tot astfel alternativ ne întrecem oameni pe oamenĭ

astăzı. Iar toată această fierbere a minţii noastre pentru a stoarce secretele naturii are loc în două direcţii, în aflarea lucrurilor şi în aflarea raporturilor dintre ele, şi pentru a face cunoscute lucrurile şi raporturile descoperite limba are trebuinţă de cuvinte nouă şi de forme gramaticale nouă, iar cînd lucrurile şi raporturile se uită, limba nu mai are trebuinţă de cuvintele vechı şi de formele gramaticale vechı, care se uită la rîndul lor.

56) Macar însă că în totalitatea sa lămurirea psihică a cunoştinţilor nu poate fi cuprinsă, nu poate fi observată adică până în cele mai mici detalii munca psihică, din care a rezultat vorbirea unui individ ori a unui popor dela un moment oarecare, macarcă prin urmare substratul diferitelor principiĭ de schimbare ne scapă, astfel că sîntem nevoiţı să constatăm şi să analizăm numai pe aceste din urmă, superficiale manifestări ale unei forţe intime imposibile de cercetat, totuş în idee noı putem prinde o parte din adevăr. Cunoştinţile istorice sînt pentru noi cu desăvîrşire perdute, ca şi nenumăratele vorbiri ocazionale provocate de dînsele, dar din cunoştinţile ştiinţifice se fixează o parte, în scris numai pentru trecut, în scris şi în vorbă pentru prezent, şi din compararea a două puncte în timp rezultă aproximativa convingere despre deosebirea între activitatea psihică a celor două puncte. Aici mai mult decît oricînd se vede trebuinţa de a ne apropia de polul ideilor cu toată tendinţa istorică a studiului nostru (pag. IV).

Decît numai, chiar aşa, cu buna hotărîre de a îmbrăţoşa în general fenomenele, nu putem profita decît de o parte din material. Lucrurile anume sînt atît de numeroase şi concepţia omului asupra lor atît de schimbătoare, atît de mult variează viderile aceluiaş individ chiar, cu atît mai mult deosebirile de concepţie dela un punct în timp la altul aŭ trecut prin atîtea faze intermediare (cele mai multe perdute), încît chiar toate ideile din cele două puncte, pe care vrei să le compari, de le-ai pute prinde, tot n-ai posede decît o minimă parte din lămurirea psihică a cunoştinţilor, care nu ţi-ar pute explica decît cîteva schimbări în limbă. Dacă ai şti, de pildă, tot ce posede literatura la-

tină din cele maı vechı timpurı ale latinităţiı pănă la sfîrşitul lumiı romane, şi dacă aı compara această imensă sumă de cunoştinţı cu o tot atît de deplină cunoştinţă a literaturiı romîneştı, aı înţălege oare pentru ce limba latină n-a stat pe loc şi a trebuit să se prefacă în cea romînească? Nu ţi-aı închipui că aı pute tu să vorbeştı tot aşa de bine în latineşte şi că Romanul ar fi putut tot atît de bine să vorbească romîneşte? Şi în lăturı de aı face compararea, ţi-aı pute explica pentru ce vorbeşte Chinezul altă limbă decît Neamţul, cînd numaı ideile din literaturile celor două limbı le-aĭ compara? Şi în sus, nu ţi-aĭ închipui lesne pe cel dintîiŭ om vorbind o limbă europeană oarecare? N-a avut negreşit acest prim om atîtea lucrurı cunoscute ca Francezul, dar pentru lucrurile şi luı cunoscute nu s-ar fi putut adică servi de cuvinte franţuzeştı? N-ar fi putut şi el zice cîneluı *chien* şi mîţeı *chat*. Cînd iaı decı în considerare numaı lucrurile, deosebirea limbilor între ele şi schimbarea lor în timp îţı sînt în mare parte neexplicabile: cel mult aı pute înţălege să fi fost maı multe orı maı puţine cuvinte, maı lungı orı maı scurte (maı scurte de pildă la omul primitiv, care n-avea limba încă destul de flexibilă). Şi cu toate aceste nu este aşa, miı şi miı de schimbărı îş au origina în gîndurile omineştı, care aŭ precedat vorbirea, dar noı numaı cunoaştem prea puţine din aceste gîndurı.

Influinţa lămuririı cunoştinţilor asupra transformărilor limbiı ese maı clar la iveală pe un alt teren, unde ideile sînt maı puţine, unde variabilitatea lor este maı mică, şi unde prin urmare, fiindcă le poate cuprinde pe cît maı multe de odată şi fiindcă în relativ mica lor variaţie ele apar ca un chiag necesar al vorbiriı, ca nişte categoriı înăscute şi independente de limbă (dupăcum şi sînt), mintea le recunoaşte în adevăr ca existînd în afară de aceasta şi maı înainte de dînsa şi constată în ele influinţa cugetăriı asupra vorbiriı omineştı. Acest teren este acel al raporturilor, al formelor gramaticale. Aicı înţălegem pentru ce omul cel dintîiŭ n-ar fi putut vorbi franţuzeşte. Cum să vorbească franţuzeşte cînd el n-avea încă lămurite diferitele raporturı, pentru care această limbă modernă are atîtea forme

gramaticale? Ce ar fi putut el face cu atîtea prepoziţiĭ, conjuncţii, modurı, timpurı, cînd i se încurcau luı în minte toate raporturile, care formaŭ o masă unică şi nelămurită? Şi de-ţĭ veĭ închipui cumva că el raporturile le-a avut dela început destul de lămurite, veı înţălege cel puţin pentru ce limba, care n-a putut fi dela început complect adaptată acestor raporturı, a trebuit să se schimbe peutru a se pune la înălţimea lor. Şi fiindcă, cu tot simburele comun, concepţia raporturilor variează dela un popor la altul şi dela un timp la altul, înţălegı pe acest teren lesne pentru ce Latinul n-ar fi putut vorbi romîneşte, pentru ce Chinezul a trebuit să capete limba luı şi Neamţul pe a luı, pentru ce nu s-a putut trage ca la sorţı limbile celor două popoare: ar fi trebuit doar să fie trase la sorţı sufletele acestor popoare, căcı din firea fiecăruia din ele a rezultat în mod necesar limba, această imagină infidelă a psihiculuı. Şi atuncı, la lumina raporturilor, înţălegı cum lămurirea psihică a cunoştinţilor este la baza tuturor principiilor de schimbare a limbilor şi cum, dacă aı vre să le pricepı bine pe acestea, ar trebui să-ţı petrecı în minte toată activitatea intelectuală a popoarelor, atuncı numaı ţi se lămureşte că într-adevăr şi din punct de videre al lucrurilor fiecare individ şi fiecare popor îş aŭ firea lor, căreia vorbirile aŭ trebuit să se adapteze, şi că, dupăcum la sorţı nu poţı trage cutare orı cutare forme gramaticale, tot aşa nicı cuvintele nu le poţĭ împărţi după popoare la întîmplare: Francezul a trebuit să numească mîţa chat, iar omul primitiv a trebuit să o numească altfel, cum va fi numit-o, căcı n-a fost întîmplarea la mijloc, ci necesitatea. Nicı sila, care, cum am spus cu altă ocazie (pag. 2), face pe un popor să-ş uite limba de baştină şi să adoapte pe acea a unuı popor maı puternic, nu sfarmă acest mers necesar al dezvoltăriĭ limbiı dintr-un act psihic anterior, căcı acea silă trebue să atingă maı întîiu activitatea intelectuală a vorbitoruluı, să o facă maı întîiu pe ia aptă de a primi limba străină.

57) Şi acum, fiindcă numaı pe terenul raporturilor sîntem în stare a pricepe mersul liber al lămuririı cunoştinţilor, vom căuta să cercetăm diferitele categoriı de ra-

porturı, şi, avînd în videre, ca punct de comparare, limba latină, să observăm cîteva schimbărı provocate de acest principiu în limba romînească.

Nume. Pronume.—Cuvintele nu reprezintă lucrurile izolate de raporturı, lucrurile în ele înseş, abstracţie făcîndu-se de raporturile în care s-ar pute găsi, ci cuvîntul X îmı reprezintă lucrul X numaı decît într-un raport oarecare faţă de alte lucrurı. Şi din acest punct de videre două categorii de cuvinte există. Unele (pronumele) pot simboliza orice lucru, îndată ce acesta se găseşte într-un anumit raport (de loc: pronume demonstrativ; de hotărîrea calităţilor: pron. determinativ; de nehotărîrea calităţilor: pron. nedefinit; de întrebare: pron. interogativ; de vorbire şi ascultare: pron. personal); altele (numele) simbolizează cîteun anumit lucru şi se împart în două grupurı, dupăcum lucrul este o substanţă care posede calităţı (nume concrete: substantive), orı este o calitate dependentă de substanţa unuı alt lucru oarecare (nume abstracte: adiective, numerale, verbe). *acésta* este un cuvînt, care simbolizează un lucru, dar orice lucru poate fi simbolizat de el îndată ce se va găsi într-un raport de loc faţă cu vorbitorul, anume la o distanţă oarecare, dar nu prea mare, de dînsul; *čel* poate fi orîcine, numaı să maı fi ştiind noı ceva despre dînsul; *činevá* poate fi orice persoană, pe care n-o cunoaştem maı de aproape; *čine* poate fi orice persoană, despre care voim să aflăm ceva; *eŭ* poate fi oricine, numaı să vorbească, *tu* oricine, numaı să asculte. *cîne* este un anumit lucru, dar aflăm prin acest cuvînt nu numaı lucrul în sine, izolat de celelalte, ci şi un raport de atribut între dînsul şi acestea, noı ştim că este vorba de un lucru care posede pe altele ca nişte calităţı ale sale, este vorba de o substanţă, la care staŭ alipite o mulţime de colorı, de sunete, de mirosurı, de gusturı; *roš* este un anumit lucru, dar aflăm iarăş prin acest cuvînt nu numaı lucrul în sine, izolat de celelalte, ci şi un raport de atribut între dînsul şi acestea, noı ştim că este vorba de un lucru fără existenţă izolată, ce aparţine numaı altora, de care stă lipit fără separare posibilă.

Numaı la pronumele nedefinite există o rară posibilitate de a considera numele ca pronume şi vice-versa: cînd lucrul abstract este puţin lămurit, cuvîntul care-l exprimă se consideră ca potrivit pentru a arăta orice lucru, despre care nu eştĭ bine informat, şi astfel în rom. *mult* a căpătat formă pronominală, *síngur* (cf. solus) din contra a devenit

adiectiv, iar în celelalte limbı romanice aŭ devenit pronume certus şi securus (fr. certain, it. certuno, port. sicrauo), apoı homo (fr. ou), causa (it. sp. pr. cosa, fr. chose=ceva, orice).

Nume concrete, nume abstracte. In privinţa deosebirii între coucret şi abstract limba latină era maı aproape de adevăr decît cea romînă. Romanul avea posibilitatea de a păstra, prin aşa numitele adiective şi participii substantivate (bonum=binele, verum=adevărul, etc.) şi priu infinitive, firea abstractă a adiectivelor şi verbelor chiar atuncı cînd le întrebuinţa pe aceste din urmă ca subiecte orı complimeute circumstanţiale: communia sunt haec quinque quasi lumina: dilucidum, breve, probabile, illustre, suave; hominis mens discendo alitur et cogitando. Romînul trebue să le concretizeze, dîndu-le forma substantivală, orı să întoarcă vorba aşa ca să poată fi întrebuinţate ca atribute, şi exemplele de maı sus se pot traduce orı 'sîut ca nişte luminı următoarele cincı: claritatea, scurtimea, probabilitatea, evidenţa, frumuseţa'; 'mintea omuluı se hrăneşte prin învăţare şi cugetare'—orı 'sînt ca nişte luminı următoarele cincı: să-ţı fie vorba clară, scurtă, etc.'; 'mintea omuluı se hrăneşte învăţînd şi cugetînd.'

Din cauza aceştei tendinţe spre concretizare numaı puţine adiective maı pot fi substantivate şi diu multele latineştı, aequum, ambiguum, aridum, areuosum, asperum, bonum, beatum, breve, commuue, celebre, certum, decorum, dilucidum, dictum, decretum, destinatum, diversum, enunciatum, extremum, egregium, falsum, factum, honestum, humile, humidum, indecorum, justum, injustum, inutile, inane, insigne, illustre, incognitum, inventum, lubricum, malum, miserum, multum, medium, nimium, obscurum, pravum, probabile, pactum, primum, praeparatum, praeclarum, rectum, ridiculum, responsum, reliquum, simile, suave, summum, solemne, secretum, turpe, ultimum, verum, au maı rămas în rom. uumaı dreptul, frumosul, urîtul, răul, şi acestea sînt pe calea de a se concretiza complect ca zisa, faptul, fapta, răspunsul, tortul, toarta (pag. 46), în tot cazul altceva înţălegea Romanul priu aequum, decorum, indecorum, injustum şi altceva noı priu cele patru vorbe de maı sus. Iar infinitivul se maı păstrează în toată puterea numaı în izolărı, precum în futur, în coudiţional, şi încă în cîteva locurı (pag. 89), altfel în dialecte este înlocuit priu substantive, participii şi maı ales prin propoziţiı subordinate, iar în limba comuuă maı duce încă o slabă viaţă (se poate zice 'arta de a trăi'—ars viveudi, 'mă silesc a afla'—investigaudo operam do, 'doresc a face'—cupio facere, 'privirea zidurilor a oprit pe Cartagineji de a ataca'—'ab oppugnando

Poenum absterruere conspecta moenia', etc., şi în general se întrebuinţează infinitivul maı pretutindenea unde şi în latineşte se întrebuința, însă pelîngă un 'doresc a face' se zice chiar în l. c. de zece orı 'doresc să fac', şi pe lîngă un 'opresc de a ataca' se zice chiar în limba comună de o sută de orı 'opresc să atace', şi tot aşa maı departe). Limba latină se mişca maı liber decît cea romînă pe terenul ideilor abstracte. Această din urmă limbă este legată de inchipuirea ca atribut a numeluı abstract: adiectivul, verbul trebuesc să fie atribute cu orice preţ şi gîndul cum că şi ele ar pute prin ele înseş prezenta vreun interes este ţinut în frîu ca ceva greu. Pentru aceia şi acele figurı poetice, iubite limbiı latine, unde în loc de lucrul într-adevăr concret se întrebuința calitatea luı concretizată, precum adulescentia (adulescentes), armatura (armati), auxilia (auxiliares), advocatio (advocati), aestimatio (proprietatea preţăluită), amor (amatus), acroama (cîntăreţ), auctoritas (împuternicirea în scris), ambitus (quod circumeundo teritur), ambulatio (locul de primblare), apparitio (apparitores), aucupium (păserile prinse), advocatio (advocati), amicitia (amici), altitudo (înălţime), assatura (friptură), barbaria (barbari), conjuratio (conjurati), convivium (convivae), corruptela (corupător), clades (om aducător de nenorocire), caerimonia (obiectele cultuluı), caesura (lucrul tăiat), canities (părul alb), cena (oameniı care şed la masă), clientela (clientes), conjugium (uxor), consilium (cel care dă sfatul), cultus (lucrurile care împodobesc), custodia (custos), deliciae (dilectus), desiderium (desideratus), decus (om frumos), dedecus (om neruşinat), dominatio (domini), dolus (mijlocul întrebuinţat de şirăclic), excubiae (omul care stă de pază), eminentia (locurile maı frumoase dintr-un discurs), exsilia (exsules), fiducia (hipoteca), festivitas (iubitul), flagitium (criminal), facinus (criminal), fuga (fugar), familiaritas (familiares), fastidium (lucrul care produce greaţa), juventus (juvenes), imperium (imperator), immanitas (immanis), incrementum (lucrul care creşte), legatio (legati), latrocinium (latrones), magistratus (persoana care exercită magistratura), mancipium (sclav), machinatio (maşina), munitio (şanţurile şi muriı), macula (lucrul care pătează), matrimonium (fimeea măritată), memoria (scrierea care păstrează aducerea aminte), militia (milites), ministerium (ministri), nobilitas (nobiles), opera (lucrătorul), obscoenitas (lucrul ruşinos), obsequium (persoana care se supune), obventiones (veniturı), origo (străbun), partus (copilul), praesidium (praeses), piscatus (peştele prins), propudium (neruşinat), portentum (omul care provoacă mirarea), pestis (lucrul aducător de nenorocire),

propinquitas (propinqui), potestas (persoana care are puterea), ruina (lucrul ruinat, persoana producătoare de ruină), remigium (remiges), raritas (lucrul rar), reditus (veniturı), societas (socius), statio (soldatul care păzeşte), scelus (nelegiuit), senectus (senex), servitium (servus), solitudo (pustietate), spes (omul în care-ţĭ puı nădejdea), snbstructio (temelia), sacerdotium (sacerdos), ulceratio (ulcus), vigilia (soldatul de pază), venatio (animalele prinse la vînat), vastitas (omul care devastează), vicinitas (vicini), voluptas (iubitul), virginitas (virgo), vis (obiectul care are puterea), s-au redus la micı resturı în romîneşte : primblare(?), înălţime, friptură, însoţire (Pan, pov. 12), stăpînire, tinereţă, domnie, ruină, raritate, pustietate, singurătate.

Pe de altă parte Romînul pentru lucrurile abstracte, pe care numaı ca abstracte are aplecarea de a le considera, n-are gust de ajuns, şi din cauza aceasta o mulţime de raporturı, unde Latinul videa un atribut, se prefac în romîneşte în raporturı de alt soiu, în raporturı de concret la concret: hostilis fuga—fuga inimiculuĭ, popularis admiratio—mirarea poporuluı, rosciana imitatio imitarea luĭ Roscius, fraterna mors—moartea frateluı, odium paternum—nra tatăluı (însă şi 'ura părintească'), defectio campaua - tradarea Campanieı; urbs romana cetatea Romeı orı cetatea Roma (cf. tîrgul Iaşuluı saŭ t. Iaşı, tîrgul Bucureştilor saŭ t. Bucureştı), mons hymettius—muntele Himet, nomen hectoreum numele luı Hector, nomen regium numele regeluı sau de rege, patrium nomen numele patrieı; hortus regius grădina regeluı (dar şi 'grădina împărătească'), domus plutonia casa luı Pluton, superbia muliebris—mîndria fimeilor (dar şi mîndria femeiască), exercitus fabianus oştirea luı Fabius, herculea manus mîna luı Hercule, fraternus exitus moartea frateluı, militares animi—curajul militarilor, fortia corpora—corpurile vitejilor, tempora miloniana—timpurile luı Milo; venerius nepotulus—un nepoţel al Vineriı, agamemnonia puella fata luı Agamemnon, neptunius incola—locuitorul fiŭ al luı Neptun, custos junonius păzitor al Junoneı, herilis filius ficiorul stăpînuluı, principale scortum—ţiitoarea împăratuluı; aetnaeus ignis—focul munteluı Etna, moenia nolana—zidurile cetăţiı Nola, vis caelestis—puterea ceruluı (dar şi puterea cerească), domestici parietes păreţiı caseı, diurna stella crastina steaua dimineţiı de mîne, Venus praxitelia—Vinerea luı Praxiteles, carneadeum summum bonum cel maı mare bine după (proclamat de) Carneades, tumultus servilis răscoala sclavilor, muliebre bellum—războiul provocat de fimeı, clades variana nenorocirea cauzată de Varus, consulare vul-

nus rana pe care ş-o face un consul, fides herilis cuvîntul dat de stăpîn, bona patria — averea rămasă dela părinte, metus parthicus frica de Parţi, fraterna invidia ura contra fratelui, cura argentaria grijă din cauza unei case de schimb, proviucialis molestia supărarea din cauza unei provincii, pavor internus frica de afacerile interne, exspectatio corfiniensis aşteptarea provocată de Corfinius, illud hesiodium vorba ceia a lui Hesiod, terentianus Chremes— Chremes descris de Terentius, ille terentianus — omul cel descris de Terentius; turba pastoralis mulţimea de păstori, servilis manus trupa de sclavi, suillus (ovillus, caprinus, bovillus) grex — turma de porci (oi, capre, boi), spatium menstruum timp de o lună, pulverea nubes nour de pulbere, însă genus humanum — neamul ominesc, consularis numerus — numărul consularilor, sertorianus numerus militum numărul militarilor lui Sertorius, suus numerus numărul tovarăşilor săi; muliebris amor iubirea pentru fimei, enumeratio oratoria înşirarea oratorilor (faptul de a înşira pe oratori), servilis percontatio cercetarea sclavilor (faptul de a cerceta pe sclavi), regia adulatio — linguşirea faţă cu regele, popularis concitatio — răzvrătirea poporului (faptul de a răzvrăti poporul), sororia ultio — răzbunarea surorei (faptul de a răzbuna pe soră), divina veneratio adorarea zeilor, postumiana caedes — uciderea lui Postumius, agraria curatio îngrijirea de pămînturi, frumentaria largitio daruri în materii alimentare, agrestis populatio devastarea ogoarelor, curatio regia îngrijirea de averea regelui, dispensatio regia administrarea averii regelui, bonum documentum proba că este cineva om detreabă, malum documentum proba că este cineva om rău, honestum exemplum probă de onestitate, sororius adulter om care trăeşte incestuos cu soră-sa, suus accusator — om care se acuză pe sine însuş, illecebrae argentariae — curse în care îş pierde cineva banii; militaris largitio — daruri făcute militarilor, gratulatio mea felicitarea care mi s-a făcut, tua indulgentia indulgenţa altora faţă de tine, tua congressio — întîlnirea cu tine, tua legatio o deputaţie la tine, mea maledicta vorbele rele contra mea, serviles nuptiae căsătoria cu o sclavă (un sclav), amicitia muliebris prietenia cu fimei, tua inimicitia duşmănia cu tine, societas divina legătura cu zeii, insidiae meae cursele întinse contra mea, mea injuria insulta ce mi s-a făcut. diversae duae legiones proeliabantur — două legiuni se luptaŭ, una de o parte şi alta de o parte, vivus — în viaţă, praesens — de faţă, absens în lipsă, domesticus acasă (domesticus otior mă odihnesc acasă), vespertinus în timpul să-

riı (vespertinus pete tectum—du-te la casa aceia, cînd va însăra; si vespertinus subito te oppresserit hospes—dacă îţı va veni fără veste un oaspete în timpul sării), nocturnus—în timpul nopţii (vos exemplaria graeca nocturna versate manu, versate diurna răsfoiţı modelele greceştı şi zi şi noapte), matutinus—în timpul dimineţii, crastinus—a doua zi (crastinus advenit a venit a doua zi), serus (sera querelis haud justis adsurgis—te rîdicı tocmaı într-un tîrziu cu plîngerı nedrepte), tot astfel postremus—la urmă, novissimus la urmă, frequens—în mare număr, adesea orĭ (venio in senatum frequens—vin în senat adeseaorı, senatus frequens convenit—s. s-a adunat în mare număr), multus cu toată inima, cu toate puterile (multus instabat —stăruia din toate puterile), rarus—în mic număr (ipsi ex silvis rari propugnabant—numaı pe icı colea cîteo trupă mică eşa la luptă), assiduus—într-una (Caelius fuit assiduus mecum eram necontenit împreună), universus în general (de universa philosophia dictum est in Hortensio—în H. am vorbit despre filosofie în general), nullus de fel (is nullus venit—n-a venit de fel), totus—cu totul (philosophiae nos nunc penitus totosque tradimus ne dăm cu totul filosofieı), sciens, prudens—cu ştiinţă, imprudens, ignorans, ignarus, insciens, inscius, nescius—fără ştiinţă, praeceps în grabă (praeceps provincia exturbatus est a fost alungat din p. în grabă, cu nepusul în masă), tacitus în tăcere (tam incredibilem sapientiam tacitus nullo modo praeterire possum—nu pot trece cu viderea etc.), asper—în greu, foedus—în răŭ (quae occulte tentaverat, aspera foedaque evaserant—cîte cercase pe ascuns, îı eşise tot în greŭ şi în răŭ), laetus, libens cu bucurie, maestus cu întristare, cu părere de răŭ, voluntarius—de bună voe, invitus fără voe, trepidus—în grabă, cu graba. in prima fabula—la începutul fabuleı, mediam mulierem complectitur —apucă pe fimee de mijloc, mento summam aquam attingens atingînd suprafaţa apeı cu bărbia, prima luce—în răvărsatul zorilor, summus mens vîrful munteluı, extrema hieme—la sfîrşitul iernii, ineunte vere—la începutul primăverii, media aestate—la mijlocul verii, in medio mundo la mijlocul lumii, intima Macedonia—interiorul Macedonieı, ex intima philosophia—din sînul filosofieı, reliqua Aegyptus—restul Egiptuluı, cetera planities celelalte părţı ale cîmpieı, imae Esquiliae—părţile cele maı de jos ale munteluı Esquilinus, ea oratio acea parte a discursuluı. Şi atît de mult iubea limba latină atributele, încît videa nu numaı pe cele prezente într-un moment oarecare, ci-ş închipuia ca prezente şi pe cele viitoare, de unde vorbirea

proleptică, față cu care limba noastră este cu desăvîrșire refractară: submersas obrue puppes — dă corăbiile pe apă, să se cufunde, tectos per herbam disponunt enses et scuta latentia condunt așază săbiile pe iarbă și le acoper, iar scuturile le pun așa ca să nu se vadă, excussos jubet laxare rudentes — ordoană să dea drumul frînghiilor, care au început apoi să se desfășure, premit placida aequora pontus — marea ține în frîŭ valurile și le liniștește, sol ruit interea et montes umbrantur opaci — soarele apune și munții se ascund supt umbrele care-i întunecă, placatam Eurydicen vitula venerabere caesa — vei sacrifica o juncă Euridicei, pentru ca să te pui bine cu dînsa, non bene junctarum discordia semina rerum sămînțele nu samînă una cu alta, pentru ca lucrurile să nu se potrivească bine între ele, parabant injicere captivo brachia caelo se pregăteaŭ a pune mîna pe cer, ca să-l stăpînească.

Substantive. Limba romînă a moștenit din cea latină următoarele categorii de substantive:

-ali: *spinâre* spinalis, -ario: *arğintár* — argentarius, *ušâ'r* ostiarius; -aria: *câldáre* — caldaria; -aca: *pâstîrnác* — pastinaca; -astro: *fiiástru* — filiaster; -ano: *tâún* tabanus; -bulo: *stául* — stabulum; -bro: *fáur* — faber, *čur* — cribrum?; -culo: *mušcĭŭ* — musculus, *uréce* — auricula; -co: *loc* — locus, *žoc* — jocus; -din: *grîndinâ* grando; -eo: *álbie* — alveus, *lats* — laqueus, *orz* — hordeum, *íe* — linea, *vie* vinea; -eto: *pomét* — pometum, *sâlčét* — salicetum; -ec: *berbéče* — vervex; -enda: *merínde* — merenda; -era: *íederâ* — hedera; -er: *pásâre* — passer, *muĭére* — mulier; -et: *pâréte* paries; -es: *púlbere* — pulvis; -in: *piéptine* — pecten, *sî'nğe* — sanguis, *om* — homo, *márğine* — margo; -it: *cap* caput; -ina: *sárcinâ* — sarcina, *búčum* bucina; -ina: *ruínâ* — ruina, *râdâcínâ* — radicina, *gâínâ* — gallina; -ilo: *šúer* — sibilus; -io: *fiŭ* — filius, *rázâ* radius, *sots* socius, *ospâ'ts* hospitium, *prînz* — prandium, *foáĭe* — folium, *meĭŭ* — milium; -ia: *matérie* — materia, *lešíe* — lixia, *ploáĭe* — pluvia, *fúrie* furia; -ion: *tâčúne* — titio, *minčúnâ* — mentio; -iva: *gînğie* — gingiva; -ica: *mî'necâ* — manica, *piedicâ* — pedica; -ico: *cî'ntec* — canticum, *tópsicâ* toxicum; -ico: *limbríc* lumbricus, *buríc* umbilicus; -īca: *furnícâ* — formica, *leftícâ* — lectica, *urzícâ* — urtica, *bešícâ* — vesica; -illa: *mâsêá* maxilla; -ic: *šoáreče* sorex, *púriče* — pulex, *sálčie* — salix; -itia: *blîndétsâ* blanditia; -ic: *čerbíče* — cervix, *aríčĭŭ* *erix; -ino: *ásin* — asinus, *frásin* — fraxinus; -igin: *pečínğinâ* petigo, *ruğínâ* — rubigo?; -la: *oálâ* olla (aulula); -mento: *mormî'nt* — monimentum, *pâmî'nt* — pavimentum, *încâltsâmî'nt* calceamentum; -mo: *fum* — fu-

mus, *ram* ramus, *pom*—pomus, *árme*—arma; -mno: *toámnâ* autumnus; -m: *foáme* fames; -mes: *gem* glomus; -mon: *plâmî'n*—pulmo; -min: *lúme*—lumen, *núme*—nomen, *cúlme*—culmen; -ma: *pálmâ*—palma, *ínimâ*—anima; -nculo: *unciŭ*—avunculus; -no: *somn*—somnus, *pumn*—pugnus, *sin* sinus, *vin*—vinum, *lemn*—lignum, *semn*—signum; -n: *pî'ne*—panis; -na: *čínâ*—cena, *lî'nâ*—lana, *lúnâ* luna, *spin* spina; -no: *pin*—pinus; -os: *coloáre*—color; -ŏs: *árbore*—arbor, *ĭépure*—lepus, *frig*—frigus; -on: *cârbúne* carbo, *leŭ*—leo; -olo: *câprióŕ* capreolus, *ulčór* urceolus; -or: *mármurâ* marmor; -orio: *ažutór*—adjutorium, *câlcâtór* calcatorium; -ra: *cáprâ* capra, *úmbrâ* umbra; -ro: *mur* murus; -t: *oáste*—hostis, *séte* sitis; -ter: *fráte*—frater, *víntre*—venter; -tor: *împârát*—imperator; -ta: *roátâ* rota, *plî'ntâ* planta, *tsĕástâ*—testa, *lâcústâ* locusta; -tra: *ferĕástâ*—fenestra; -tia: *tristétsâ* tristitia; -to: *lut* lutum; -tro: *rost*—rostrum; -tio: *úšâ* ostium; -tat: *bunâtáte* bonitas, *noutáte* novitas; -ura: *mâsúrâ*—mensura, *natúrâ*—natura, *coptúrâ* coctura, *statúrâ* statura, *scriptúrâ* scriptura; -una: *furtúnâ* fortuna; -uco: *soc* sabucus; -uca: *lâptúcâ*—lactuca; -ula: *cíngâ* cingula, *súlâ*—subula, *úngie*—ungula, *gíndurâ* glandula, *scî'ndurâ* scandula; -ulo: *očiu*—oculus, *ungĭŭ*—angulus; -ullo: *sâtúl*—satullus; -vo: *corb*—corvus, *šerb* servus, *neg*—naevus, *rîu* rivus, dial. *aúâ* uva; -ur: *fúlğer*—fulgur, *gît* guttur. La care se adaug următoarele romanice: -atico—*-átec*, -cello *-čél*, *-čá*; -entia—*-íntsâ*; -ello *-él*, *ĕá*; -ía—*-íe*; -imen *íme*; -oneo—*-óiŭ*; precum şi două latineşti, dela care lipsesc prototipe: -issa *-ĕásâ* şi -icio—*-éts*.

Din toate aceste grupe de substantive limba romînă a dezvoltat mai departe numai pe următoarele. -astro: *žugástru*—jug; -ario: *boár*—bou, *plugár*—plug, *vacár*—vacă, *portár*—poartă, *değetár* deget, *pieptár* piept; -atico (pag. 62); -cello (pag. 64); -ello (pag. 64); -eto: *brâdét*—brad, *fâğét*—fag, *prunét* pruu; -entia: *biruíntsâ* biruesc, *fiíntsâ* fire, *nâzuíntsâ*—năzuesc; -icio: *bîrnéts* *brîn (brîŭ), *cotéts*—cot, *podéts*—pod, *druméts* drum; -īco (pag. 62); -ino: *čárcîn* cerc (deminutiv, cf. Diez Gramm.[V] 650. *-în* a sunat întîiu *-en*, de unde se explică diftongarea lui *čerc* [*čĕrcen]. *-în* din *-in* prin alunecarea sunetului şi prin analogie); -ina: *dátinâ* dat, *tsárinâ* ţară; -ina: *albínâ* alvus ?, *câpâtsínâ*—capăt; -imen: *acríme*—acru, *adînčíme*—adînc, *aspríme* aspru, *boeríme*—boer, *desíme* des, *grosíme* gros, *înâltsíme* inalt, *întreğíme* întreg, *lârğíme*—larg, *lungíme*—lung, *tineríme*—tînăr; -ía (pag. 61); -ion (acest sufix deriva în lat. mai ales substantive dela participiul

trecut şi numai cu această putere a continuat de a trai în limbile romanice. -tion [rom. *-čúne*] şi -sion [rom. *-šúne*, numai în *câšúne* — occasio] însă aŭ fost considerate de aceste limbi ca forme derivative din infinitiv, şi pentru aceia în bogata colecţie de cuvinte romîneşti în *-čúne* nu putem fi siguri dacă avem a face cu o derivare prin -ion dela participiu ori cu o derivare prin -tion dela infinitiv : *ĭertâčúne, plecâčúne, uscâčúne, amârâčúne, slâbâčúne* ;— vr. *adeveričúne, albičúne, asupričúne, cumenecâčúne, cumpličúne, descumpârâčúne, fâtâčúne, împâcâčúne, împutâčúne, întregâčúne, întunecâčúne, lâsâčúne, luminâčúne, mirâčúne, orbičúne, peričúne, plinâčúne, pârâsičúne, peregrinâčúne, râpičúne, rušinâčúne, secerâčúne, setečúne, uničúne, vindecâčúne* [cf. Intr. 109]. In rom. vechiul -ion a continuat de a trăi, şi lui, alipit la radicalul infinitivului, i se datoreşte probabil origina cuvintelor *putreğúne*—putrezire, *râpeğúne*—răpezire, *umegúne* umezire, *sârbeğúne* sărbezire, *vešteğúne* veştezire, *rušíne*=**ruš'úne*—roşire [dacă nu va fi cumva mai degrabă adiectivul roş la bază]. In sfirşit, fiindcă cuvinte ca *plinâčúne* aŭ fost considerate ca=plin+*-âčúne*, s-a născut *mortâčúne* mort+*-âčúne)*; -itia (pag. 63); -issa: *bucâtârĕásâ, împârâtĕásâ, preotĕásâ, župinĕásâ*; -ic (în rom. *-íčŭ*, cf. -ax=*-áčŭ*, pag. 66): *lipíčŭ*—lipesc, *gîdilíčŭ*—gîdil, *clâtiníču* clatin, *corbíčŭ* corb; -mento: *ašâzâmî'nt* aşăzare, *legâmî'nt*—legare, *simtsimî'nt* simţire, *žurâmî'nt*—jurare, de unde, fiindcă aceste cuvinte au fost considerate=aşăz, leg, simţ, jur+*-âmî'nt*, s-aŭ născut derivări prin *-âmî'nt* din radicalul prezentului, *crezâmî'nt*—dial. crez, *scâzâmî'nt* scazi; -olo (pag. 63); -oneo: *vulpóĭŭ, broscóĭŭ, fâtóĭŭ, câmešóĭŭ*,—*čocóĭŭ* cioc, *târâbóĭŭ* tarabă; -onea: *câšóáe*—casă, *flâcâráe*—flacără (pentru a=oa cf. pag. 70),—*pâlâláe*—pălălăesc, *flešcâráe* fleşcăresc; -orio: *spâlâtór* spălat (participiu), *privigitór*—privighiat, *cuptór*—copt, vr. *strigâtór* (diacon) strigat, de unde, fiindcă *spâlâtór* etc. aŭ fost considerate=spăl+*-âtór*, s-a născut vr. *štergâtór* (ştergar)—şterg+-ător; -oria: *vînâtoáre*—vînat (participiu), *sârbâtoáre* sărbat, *spînzurâtoáre* spînzurat, *scâldâtoáre*—scăldat, *încisoáre*—închis, *scrisoáre*—scris, de unde apoi, fiindcă *spînzurâtoáre* etc. aŭ fost considerate=spînzur+*-âtoáre*, derivatele prin *-âtoáre* dela radicalul prezentului *šâzâtoáre* şăzi, *zicâtoáre* zic, *râzâtoáre*—razi; -uco (pag. 63); -ullo: *pâtúl* pat, **sâcúl*—sac (cf. *sâcultéts* -*săcul+*-téts)*; -ura: *învâtsâtúrâ*—învăţat (participiu), *legâtúrâ* legat, *picâtúrâ*—picat, *friptúrâ* fript, *trâsúrâ*—tras, *fâptúrâ* fapt, *lovitúrâ*—lovit, şi, fiindcă *legâtúrâ* etc. aŭ fost considerate ca

leg+-*âtúrâ* s-au derivat prin -*âtúrâ* dela radicalul prezentului *bâtâtúrâ* bat +-*âtúrâ*, *tsâsâtúrâ*—ţăs, *câzâtúrâ* cazı, apoı dela participiı *întorsâtúrâ* întors, *šters âtúrâ*—şters; -tat: *râutáte*—rău, *dreptáte*—drept, iar din *bunâtáte* (bonitas), *pâgînâtáte* (paganitas), considerate ca=bun, păgîn+-*âtáte* s-a luat acest din urmă sufix pentru *strîmbâtáte*—strîmb, *singurâtáte* singur.

La acestea se adaug sufixele -*áre* şi -*et*, cel dintîiŭ din infinitive substantivate provenit (pag. 45) şi cel de al doilea din participiile substantivate latine *ğémât*—gemitus, *múğet* mugitus, *súnet*—sonitus: *crezáre, vînzáre* (care n-aŭ fost niciodată infinitive); *áret* (preajmă Şez. II, 126) arăt saŭ ar? *dúrât*—dur, *tsípet*—ţip, *úrlet*—urlu, *zî́mbet* zîmbésc, *pócnet*—pocnesc, *trâ'snet*—trăsnesc, *úmblet*—umblu, *súflet* suflu, *strígât*—strig, *trĕácât* trec, apoı *cápât*—cap şi un feminin *foámete*—foame, şi prin influinţa aceluiaş sufix aŭ rezultat *túnet* din tonitrus şi *cúmpât* din computus. Dacă ţinem acum socoteală de sufixele moştenite, de cele dezvoltate în limba romînă însăş pe baza lor (din care noı am înşirat deja maı sus vreo cîteva, iar despre -*âríe*, -*líe*, -*číc*, -*nĕátsâ*, -*šór*, -*š* am vorbit cu altă ocazie pag. 61 sqq.), şi de cele împrumutate dela străinı orı dezvoltate de limba noastră însăş pe baza elementelor străine, apoı constatăm o bogată înflorire a substantivuluı, şi anume din 42 de sufixe substantivale, cîte am înşirat noı aproximativ (cînd nu ţinem socoteală de variaţiile unuia şi aceluiaş tip), 8 (-ello, -icio, -ıco, -ıno, -olo, -ullo, -ag, -ue) formează deminutive, 5 (-oneo, -onea, -an, -andru, -man) augmentative, 1 (-issa) feminine, 2 (-că, -iţa) feminine şi deminutive, 2 (-eto, -işte) colective, 4 (-astro, -ario, -atico, -orio), aptitudinea pentru primitiv, 5 (-ac, -giu, -ăŭ, -nic, -iciu) posesorul uneı calităţı, 1 (-oria) posesorul şi instrumentul, 12 (-entia, -imen, -ia, -ion, -itia, -mento, -ura, -tat, -are, -et; -anie şi -ş) concretizează lucrurı abstracte cu fine nuanţe dela unul la altul (iar -ura arată şi efectul, şi -ş instrumentul, colectivitatea şi deminutivul), 1 (-ean) arată origina; luı -ına-, de altfel puţin întrebuinţat, nu-ı putem preciza înţălesul.

Adiectiv (lucru abstract, neprodus prin vreo activitate oarecare). Am moştenit din lat. următoarele grupe de adiective. -ac: *fugáčŭ*—fugax; -ano: *pâgî́n* paganus, *bâtrî́n*—veteranus, *fîntî́nâ*—fontana (sc. aqua); -ario: *lâptár*—lactarius, *cârbunár*—carbonarius; -ato: *bârbát*—barbatus, *descâltsát*—discalceatus; -aneo: straiu—extraneus; -aceo: *gâináts* gallinaceus; -co: *žunc*—juvencus; -ıco: *dumínicâ*—dominicus, *întunéric*—tenebricus; -d: *vérde*—viri-

dis; -do: *râ'pede*—rapidus, *néted*—nitidus, *solz*—solidus, *cald* calidus, *crud*—crudus, *ud*—udus; -ent: *réče*—recens; -ic: *feríče (din fericésc)* felix; -il: *asémene* similis; ino: *ğámîn*—geminus; -ivo: *tîrzíŭ*—tardivus; -ino: *zínâ*—divina, *večín*—vicinus, vr. *cučín* coquinus (Miron Costin I, 558 'casele cucinii', unde V. A. Ureche ar vre să emendeze 'cu cinci grădini'!); -lo: *nóur*—nubilus, *mišél*—misellus, *sâtúl*—satullus; -no: *plin*—plenus; -oso: *muntós*—montosus; -t: trist—tristis; -tic: *doméstic* domesticus, *sâlbátic*—silvaticus; -to: *îngúst*—angustus; -tino: *nöátin*—annotinus; -undo: *rotúnd*—rotundus; -ulo: *vecĭŭ*—vetulus; -v: *u-* (din *ušór)* levis, *greŭ*—gravis; -vo: *râgu-* (din *râgušésc)*—ravus. La care se adaug următoarele romanice -ico, -atico, -ello, -cello, -isco, -on, -orio, -uto, și următoarele latine, dela care n-am putut afla prototipe, -uco, -icio, -olo.

Din toate aceste grupe de adiective limba romînă a dezvoltat mai departe pe următóarele. -ac (în rom. *áčŭ*, pag. 66): *citáčŭ* chitesc, *stîngáčŭ* stînga, *trâgáčŭ*—trag; -ato: *bubát* bubă, *buzát*—buză, *roščát*—roșcă; -atico (pag. 62); -*čello* (pag. 64); -ello (pag. 64); -ino: *tsápîn*—țapă; -ino: *strâín*—*straiŭ (identic cu subst. straiu—extraneus); -ivo: *auríŭ*—aur, *čenušíŭ*—cenușă, *trandafiríŭ*—trandafir, *albâstríŭ*—albastru, *verzíŭ* verde, *mižločíŭ* mijloc, *betsíŭ* al. *betsív* (*v* epent.) beție, *fumuríŭ*—fumuri, de unde -*ríŭ* din *alburíŭ*—alb, *guralíŭ* (disimil. din **gurariŭ)* al. *guralív (v* epent.)—gură; -isco: *cînésc*—cîne, *domnésc*—domn, *muntenésc*—muntean, *grečésc*—grec, *bâbésc* babă, *bârbâtésc*—bărbat, *cerésc*—cer, *ominésc*—oameni, *pâgînésc*—păgîn, *pâmîntésc*—pămînt, *romînésc* romîn, *turčésc*—turc, *ungurésc*—ungur; -ico (pag. 62); -icio: *glumét́s*—glumă, *lumét́s*—lume, *pâdurét́s*—pădure, *mâlâét́s* malaiu, *purtârét́s*—purtare, de unde -*ârét́s* din *lungârét́s*—lung, *drâgulét́s*—dragul (articulat); -olo (pag. 63); -oso: *voiós* voe, *osós*—os, *pâcâtós*—păcat, *lunecós*—lunec, *spâriós*—sperie, *mustâčós*—mustață, *cuviinčós* cuviință, *priinčós* priință, de unde -*čós* din *supârâčós*—supăr, *uričós*—uresc, *negričós* negresc,—*nodurós* noduri, *gruntsurós* grunțuri, de unde -*rós* din *somnorós*—somn, *lâudârós*—laudă; -on: *grâsún*—gras, *câscâún*—casc; -orio: *munčitór*—muncit (participiu), *mišcâtór*—mișcat, *fâptuitór*—făptuit, *urmâtór*—urmat, *orbitór*—orbit, *simtsitór*—simțit, *trebuitór*—trebuit, *dâunâtór*—dăunat, de unde derivate prin -*âtór* dela radicalul prezentului, *trecâtór* trec, *învingâtor*—înving, *arzâtór*—arzi, *pierzâtór* pierzi; -uto: *limbút*—limbă; -uco (pag. 63).

La acestea se adauge suf. -*úĭŭ* din *albâstrúĭŭ* albastru, *verzúĭŭ*—verde, *gâlbúĭŭ*—galbîn,=-ul+-eo, propriu limbiĭ

romîne (în lat. nu există derivate prin -uleo şi acele chiar prin -eo din -ulo sînt foarte rarı, pecînd în rom. din contra *púĭŭ* *pulleus pentru pullus, *cucúĭŭ*—* cuculleus pentru cucullus). Şi dacă ţinem socoteală şi de sufixele derivative împrumutate, apoı constatăm pentru adiectiv o maĭ mică înflorire decît pentru substantiv (cf. pag. 177), iar din 22 de categoriı de adiective, cîte am înşirat noĭ aproximativ, 2 (-aciu, -icio) exprimă aptitudinea pentru primitiv, 5 (-ato, -oso, -uto, -uco, -nic) abundanţa, 5 (-atico, -ello, -ıco, -uiŭ, -ag) sînt deminutive, 3 (-on, -an, -man) augmentative, 3 (-ıno, -ivo, -ac) arată asămănarea, 1 (-isco) caracterul specific, 1 (-orio) productivitatea, 1 (-ean) origina; -ıno n-are caracter hotărît.

Numerale. La numeral ese maı mult la iveală aceia ce am spus noı (pag. 174) că vorbele nu reprezintă lucrurile izolate de raporturı, lucrurile în ele înseş, abstracţie făcîndu-se de raporturile în care s-ar pute găsi.« Tocmaı după felul de raporturı exprimate se împart şi numeralele în maı multe grupurı.

Maı întîiu numeralul cardinal exprimă numărul ca abstract numaı, dar în mod neconsecvent, căcı la dînsul forma substantivală se amestecă cu cea adiectivală şi dovideşte ba una ba alta din ele dupăcum este şi firea limbiı. Faţă cu limba latină, dupăcum era de aşteptat, limba noastră este maı bogată în formele substantivale şi dela douăzecı înainte viginti etc. homines se preface în rom. în 'douăzecı de oamenı' (unde *zeč* este substantiv), iar dela o sută înainte (vsl. suto) substantivarea este maı vădită şi ducenti homines se deosebeşte clar de 'două sute de oamenı.

Numeralul ordinal exprimă numărul ca abstract, dar totodată într-un raport de timp şi de loc, şi din acest punct de videre n-avem de constatat vreo deosebire în limba noastră faţă de cea latină.

Numeralul distributiv arată în lat. numărul ca abstract şi într-un raport de conjuncţie (despre înţălesul acestuı raport vezı la cazurĭ). In romîneşte are loc aceiaş substantivare ca şi la cardinal.

Numeralul adverbial este cardinalul întrebuinţat ca compliment circunstanţial de timp izolat şı nu prezintă vreo particularitate în limba noastră faţă cu cea latinească.

Numeralul multiplicativ, abstract şi arătînd repetarea în timp şi loc a unuia şi aceluiaş lucru, n-are reprezentant în romîneşte.

Din contra numeralele substantivale, care reprezintă numĕrul complect concretizat, pentru care limba greacă a-

vea suf. -ας, sînt bogat reprezentate în romîneşte prin -ime (unime, doime, treime, etc., sutime, miime), dar n-au reprezentante latineştı (unitas nu e=μονάς, iar trinitas este cuvînt creştinesc).

Verb (lucru abstract, considerat ca rezultatul uneı activităţı oarecare). Limba romînă a moştenit din lat. următoarele categorii de verbe. -it: *cúğet* cogito, *dormitéz* —dormito; -ic: *mušc*—morsico; -ig: *fúmeg*—fumigo; -ul: *ústur*—ustulo, *í'mblu*—ambulo; -tr: *látru* latro. La acestea se adauge suf. romanic -i şi lat. -iz, dela care lipsesc prototipe (*botéz*—baptizo este cuvînt grecesc). Din ele s-aŭ dezvoltat maı departe in rom. -ic: *férec*—fier, *mî'nec* —mîne, *adúrmec* nrmă; -ig: *spúmeg*—spumă; -i: *îngráš* gras, *îngróš*—gros, *învîrtošéz*—vîrtos: *însetošéz*—setos, *înfricošéz*—fricos (*š*=si); -iz: *rîncéz* roncho, *cutéz*—κοτέω, şi cu forma -iss (cf. patrisso, rhetorisso, graecisso) *mârturisésc*—martur; -ul: *vî'ntur*—vînt, *înfâ'šur*—faşă, *desfâ'šur* faşă. Limba romînă a produs din sînul ieı însuş suf. *-î*, *-â* (pag. 72), apoı pe *-âr* (*frunzârésc*—frunză, *slugârésc* slugă, născut din derivate imediate ca *copilârésc* —copilărie, *gustârésc*—gustare), *-š* (cu diferite variaţiı *-iš*, *-âš*, *-îš*, *-uš*, după vocala primitivuluı şi prin alunecarea sunetuluı, *îmbrâtsišéz* braţe, *lingušésc* ling, etc., născut din derivate imediate ca *înfâtsišéz*—făţiş, *încrucišéz*—cruciş), şi dacă maı ţinem socoteală de suf. împrumutate orı produse pe baza elementelor străine, precum şi de *prefixe* (pag. 99), apoí constatăm pentru verb, ca şi pentru adiectiv, o măsurată desfăşurare, iar din cele 18 categorii de verbe constatate în studiul nostru 7 (-ic, -ig, -i, -iz, -ul, a-, în-) fac primitivul să devină calitate, 1 (-ăr) este deminutiv, 1 (-ş) face din primitiv un instrument, 1 (-u) provoacă asămănarea cu primitivul, 1 (-lu, -alu) arată ocupaţia cu primitivul, 2 (-î [-â], -n [acesta cîteodată cu o însămnare greu de lămurit, cf. *pârtinésc*]) servesc pentru onomatopoeice, şi acelaş serviciu îl face adesea -lu (-ălu), 2 (de-, re-) sînt augmentative, 1 (pre-) arată repetarea, 1 (des-) face primitivul să înceteze de a fi o calitate, 1 (s-) arată efectul primitivuluı, lipsirea de dînsul şi aducerea la starea luı.

Gen. Numele concrete, abstracţie făcînd de raporturile în care se găsesc faţă cu alte nume orı pronume, arată prin ele înseş un raport de gen şi limba latină deosebea treı genurĭ, masculin, feminin şi neutru. Unele din genurile acestea se potriveau cu cele reale, altele nu, dar în general acea limbă era maı aproape de adevăr decît a

noastră, unde toate lucrurile trebuesc numai decît închipuite ori ca masculine ori ca feminine.

Numărul. Numele concrete şi pronumele, abstracţie făcînd iarăş de raporturile în care s-ar găsi faţă de alte cuvinte, arată prin ele înseş un raport de număr şi din acest punct de videre nu este nicio deosebire între limba noastră şi cea latină.

Oricare cuvînt, nume ori pronume, se poate afla faţă cu altul în tot felul de raporturi.

Mai întîiŭ de toate el poate fi subiect, adică să reprezinte lucrul cel important, a cărui clară cunoştinţă formează ţinta vorbirii noastre, ori poate fi atribut, adică o calitate a unui alt lucru oarecare, şi anume ori un atribut maĭ puţin important ori cel mai important din toate (negreşit numai din punct de videre al vorbitorului, iar nu al realităţii însăş), numindu-se în cazul din urmă predicat, ori poate arăta circumstauţa (oricare alt raport afară de cel de subiect şi de atribut), în care un alt lucru se găseşte. Subiectul cu predicatul formează aşa numita propoziţie ori propoziţie principală. Iar atributul propriu zis, cînd este reprezentat printr-un substantiv, prezintă două nuanţe, dupăcum substantivul păstrează mai mică ori mai mare independenţă faţă cu determinatul săŭ (vezi asupra înţălesului acestui cuvînt pag. 125), numindu-se în cazul din urmă apoziţie.

Asupra subiectului şi atributului nu vom observa nimic.

Predicat. In afară de raportul atributului important predicatul mai exprimă următoarele raporturi.

a) Dacă atributul este rezultatul activităţii proprii a subiectului, ori subiectul l-a căpătat din partea altuia cuiva (forma activă, forma pasivă). Limba romînă prezintă din punct de videre a acestui raport, care fireşte numai la verbe are loc, importante deosebiri faţă de cea latină. Ia anume are mai puţin pasiv. Nenumărate construcţii pasive latine trebuesc traduse prin activ în romîneşte şi nu mai trebuesc date exemple zadarnic. Decît, nu numai limba noastră întrebuinţează mai rar pasivul decît cea latină, dar nici n-are această formă decît pentru a treia persoană: forma reflexivă serveşte şi pentru pasiv (în vr. un asemenea pasiv exista şi pentru pers. I, II. cf. Tiktin, Gram. I), printr-o procedare care a existat la baza pasi-

vuluı grec, în parte a celui latin, în general la baza pasivuluĭ tuturor limbilor indogermane.

In unele limbı predicatul maı arată şi dacă are ca obiect drept pe însuş subiectul său orı ba (forma reflexivă).

b) Dacă vorbitorul consideră legătura dintre subiect şi predicat ca sigură orı ca nesigură, dacă doreşte s-o afle, dacă se miră de dînsa, dacă voeşte ca ia să existe, dacă subiectul însuş doreşte predicatul orı este indiferent faţă cu dînsul. Multe raporturĭ prin urmare dintre vorbitor şi predicat pe de o parte, dintre subiect şi predicat pe de alta, exprimă acest din urmă prin modurile sale şi, cînd vorbim în general avînd în videre limbile cele maı cunoscute, pentru siguranţă serveşte modul indicativ, pentru nesiguranţă şi dorinţă modul conjunctiv (în unele limbı două modurĭ deosebite: conjunctiv pentru nesiguranţă, optativ pentru dorinţă), pentru voinţă modul imperativ şi conjunctiv, iar dorinţa vorbitoruluı de a afla raportul dintre subiect şi predicat, şi mirarea cu tot felul de nuanţe, se exprimă prin ritmul accentelor (întrebăre şi exclamare).

Limba romînă, ca de altfel toate limbile moderne comparate cu cele maı vechı, întrebuinţează maı mult modul siguranţeı decît cea latină, orı pentrucă ştim într-adevăr lucrurile maı sigur, orı pentrucă sîntem maı îndrăzneţı decît oamenii de altă dată. Pentru nesiguranţă servea Latinuluı modul conjunctivuluı, care exprima posibilitatea şi concesia. Totodată conjunctivul latinesc arăta voinţa (alăturı cu imperativul) şi dorinţa. Romînul a făcut pentru dorinţă un mod aparte, iar conjunctivuluı i-a lăsat în toată înflorirea exprimarea voinţiĭ, cît despre vechea posibilitate şi vechea concesie, le-a redus la atît de slabe resturı, încît nu este greutate maı mare pentru un Romîn care învaţă latineşte decît (dacă facem excepţie pentru întrebuinţarea aceluiaş conjunctiv latin în propoziţiile subordinate) întrebuinţarea conjunctivuluı în propoziţiile principale. Să traducı posibilitatea şi concesia latină prin conjunctivul romînesc numaı foarte rar se potriveşte, de cele maı multe orı sau trebue să traducı cu indicativul saŭ să întrebuinţezı cuvinte ca pot, admit şi altele analoage la indicativ, adică să scoţı nesiguranţa la iveală prin propoziţiı sigure, orı în sfîrşit să daĭ nesiguranţeı o nuanţă de dorinţă şi să întrebuinţezı optativul, care astfel, din cauza îndărătniciei Romînuluı faţă cu o vorbire îngăimată, a ajuns să însemne şi posibilitatea, alăturı cu dorinţa pe care şi etimologia i-o pune la bază (pag. 69). Să dăm cîteva exemple. Posibilitate. fortuna pervellere te forsitan potuerit et pungere, non potuit certe vires frangere = te-a putut ia soarta lovi, dar nu te-a

putut înfrînge. tu vero Platonem nec nimis valde unquam nec nimis saepe laudaveris=tu n-aı putut lăuda pe Platon nicı destul de mult nicı destul de des. alii diutius imperium tenuerint, nemo tam fortiter reliquerit=aŭ putut domni alţiı maı mult (se poate să fi domnit alţiı maı mult, vor fi domnit alţiı maı mult), dar nimenı nu va fi părăsit puterea cu maı multă vitejie. hoc sine ulla dubitatione confirmaverim, eloquentiam rem esse omnium difficillimam=un lucru aş pute afirma cu toată siguranţa, că elocvenţa este cea maı grea treabă din toate. magnitudo animi, remota a communitate conjunctioneque humana, feritas sit quaedam et immanitas=mărinimia, separată de contactul cu oamenii, ar fi un fel de sălbătăcie. ad mortuos illos me proficiscentem haud sane quis facile retraxerit nec tanquam Peliam, recoxerit=de aş pleca eu pe ceia lume, ca Pelias, nu cu una cu două m-ar fierbe şi m-ar readuce la viaţă. forsitan quispiam dixerit=poate că a zis cineva. vix ulla acies obstiterit=cu greŭ i-ar rezista vreo oştire (însă şi 'cu greu să-ı reziste vreo oştire'). pecuniae an famae minus parceret, haud facile discerneres=n-aı fi putut cu una cu două înţălege la ce ţinea maı puţin, la banı orı la numele cel bun. confecto proelio, tum vero cerneres, quanta audacia quantaque vis animi fuisset in exercitu Catilinae=la sfîrşitul lupteı, atuncı aı fi putut vide cît curaj şi cîtă tărie de inimă fusese în oştirea luı Catilina. injussu signa referunt maestique (crederes victos) redeunt in castra=fără ordin părăsesc lupta şi întristaţı (aı fi crezut că eı sînt ceı învinşı) se întorc în castre. Şi tot astfel crederes, putares, scires, diceres, videres, cerneres, totdeauna=aı fi crezut, văzut, zis, niciodată să fi crezut, etc. Maı ales în întrebărı se poate şi în rom. întrebuinţa conjunctivul. quid videatur ei magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo? = care lucru ominesc să i se pară mare aceluia, căruia eternitatea toată şi măreţia întregeı lumı îı este cunoscută? quid enumerem artium multitudinem, sine quibus vita omnino nulla esse potuisset? = ce să maı înşir mulţimea meşteşugurilor, fără care omul n-ar fi putut trăi? hanc altitudinem animi ubi nunc in uno inveneris, quae tum populi universi fuit?=unde să întîlneştı astăzı la un singur om macar acest caracter, care a fost odată al poporuluı întreg? cur igitur Camillus doleret, şi haec post trecentos et quinquaginta fere annos eventura putaret? et ego doleam, si ad decem millia annorum gentem aliquam urbem nostram potituram putem? = pentru ce să se fi plîns Camillus, dacă ar fi crezut că aceste lucrurı aŭ să se întîmple treı sute cincizecĭ de anı după dînsul? şi pentru ce să mă plîng eu,

dacă aş socoti că vreun popor oarecare peste zece mii de ani de acum înainte are să cucerească Roma noastră? Pentru întrebuinţarea conjunctivului potenţial maı compară următoarele exemple: 'să se prăpădească fiul împăratului de părere de rău că o perduse'. Isp. 310. 'să se dea fiul împăratului de ciasul morţii, cînd auzi.' ib. 311. Concesie. Vendat aedes vir bonus propter aliqua vitia, quae ipse norit, ceteri ignorent; pestilentes sint et habeantur salubres; ignoretur in omnibus cubiculis apparere serpentes; male materiatae sint, ruinosae, sed hoc praeter dominum nemo sciat. Quaero, si haec emptoribus venditor non dixerit vendideritque pluris multo quam se venditurum putavit, num injuste aut improbe fecerit? = Să presupunem că-ş vinde cineva casa pentru niscai defecte pe care numai el le ştie, să presupunem că e casa nesănătoasă şi că lumea crede că e sănătoasă; să presupunem că nimeni nu ştie că foeşte de şerpi, că e răŭ zidită, că e gata să se dărîme. Intreb etc. (Se poate însă zice şi: ia să-ş vîndă cineva casa .... să fie casa nesănătoasă şi lumea să creadă că e sănătoasă; să foiască de şerpi, să fie răŭ zidită şi gata să se dărîme şi nimeni să nu ştie. Intreb etc.). Roges me, qualem deorum naturam esse dicam; nihil fortasse respondeam = să admit că mă întrebi ce natură socot eu că aŭ zeii; s-ar pute întîmpla să nu-ţi răspund nimic (se poate zice şi: să mă întrebi, de pildă, etc. Insă numai decît trebue să pun pe 'de pildă'). haec sint falsa sane, invidiosa certe non sunt = să zic că nu sînt adevărate, dar răutăcioase sigur că nu sînt. age, sit ita factum = hai, fie şi aşa (şi astfel fie cu aşa des in rom. ca şi în lat.). sit fur, sit sacrilegus, sit flagitiorum omnium vitiorumque princeps; at est bonus imperator = poate să fie hoţ, poate să fie nelegiuit, poate să fie plin de toate ruşinile şi de toate viţiile; dar e bun comandant. ne sint vera, quae Atheniensis modo legatus disseruit, nihil ad nos pertineant, quae in deos sint admissa, nostrorum ipsi vulnerum obliviscamur, cetera oblivioni dentur... = nu fie adevărate cele ce a spus maı adinioarea deputatul Atenienilor, n-aibă nicio legătură cu noi ceia ce s-a comis contra zeilor, iar noi să zic că uităm ranele noastre şi că celelalte toate se uită .... naturam expellas furca, tamen usque recurret = poţi s-alungi firea omului cu prăjina, ia tot se întoarce înapoi. si vir bonus habeat hanc vim, ut, si digitis concrepuerit, possit in locupletium testamenta nomen ejus irrepere; hac vi non utatur, ne si exploratum quidem habeat id omnino neminem unquam suspicatum. At dares hanc vim M. Crasso, ut digitorum percussione haeres posset scriptus esse, qui revera non esset haeres, in foro, mihi crede, saltaret = de

ar ave un om detreabă puterea ca, dacă ar plesni din degite, să i se strecoare numele în testamentele bogaţilor, el nu s-ar servi de această putere, nici chiar dacă ar şti sigur că nimeni niciodată macar bănuealā nu va ave despre asemenea faptă. Dar să fi dat această putere luĭ M. Crassus, ca să-ş strecoare numele prin testamente plesnind din degite, şi ar fi jucat, să mă crezi, în for de bucurie. Şi dupăcum la conjunctivul potenţial nu-i posibilă pentru trecut altă traducere decît prin optativ, tot astfel la conjunctivul concesiv din contra traducerea pentru trecut prin conjunçtivul romînesc este obişnuită: ac premeret sensus suos Tiberius, populus plus sibi in principem occultae vocis aut suspicacis silentii permisit=să-ş fi ascuns chiar T. gîndurile, şi poporul ş-ar fi permis mai multe bănueli tăcute şi mai grele şoapte ascunse încontra împăratuluĭ. dedisses huic animo par corpus, fecisset quod optabat=să fi dat acestui suflet un corp de aceiaş putere, şi ar fi făcut ce dorea.

Din cauza aceştei lipse de aplecare a limbii noastre spre o vorbire nesigură s-a născut pe de o parte înţălesul potenţial al optativului, iar pe de alta am căpătat cîteva verbe modale, până cînd au revenit lucrurile treptat mai aproape de punctul lor de origină: faţă cu limba latină noi avem negreşit un caracter mult mai sigur în vorbire, dar prin dezvoltarea înţălesuluĭ potenţial al optativului şi prin întrebuinţarea verbelor modale posedem încă ori mai bine din noŭ destule mijloace şi pentru vorbirea nesigură.

Pentru înţălesul potenţial al optativului aŭ servit în deajuns deja ex. mai sus citate, dar el devine mai ales vadit in propoziţiile condiţionale. Tot felul de expresii potenţiale latineşti, dela cel mai mic până la cel mai mare grad de nesiguranţă, Romînul nu le poate exprima în propoziţiile condiţionale decît prin optativ (dacă nu cumva prin indicativ ori prin verbe modale). haud rogem te, si sciam=nu te-aş întreba, dacă aş şti. si scieris aspidem occulte latere uspiam et velle aliquem imprudentem super eam assidere, cujus mors tibi emolumentum futura sit; improbe feceris, nisi monueris, ne assideat=dacă ai şti o viperă că stă ascunsă undeva şi ai vide pe un om, dela a cărui moarte ai trage tu vreun profit, că vrea din neştiinţă să şadă pe dînsa, răŭ ai face, dacă nu i-ai spune să nu şadă. num igitur Opimium, si tum esses, temerarium civem aut crudelem putares? Pe Opimius, dacă ai fi trăit pe vremea lui, l-ai fi considerat tu de cetăţean nesocotit şi crud? si Alfenus tibi tum satisdare et judicium accipere vellet, denique omnia, quae postalares, facere voluisset, quid ageres?=dacă Alfenus ţi-ar fi intrat în voe şi ar fi vrut să admită părerea

ta, într-un cuvînt tot ce-aĭ fi cerut ar fi vrut să facă, ce aı fi făcut?—si intus esset, evocarem=dacă ar fi înuntru, l-aş chema. si plane sic verterem Platonem aut Aristotelem, ut verterunt nostri poetae fabulas, male, credo, mererer de meis civibus, si ad eorum cognitionem divina illa ingenia transferrem=dacă aş traduce pe Platon şi pe Aristotel astfel cum poeţii noştri aŭ tradus poeziile greceştı, răŭ serviciu aş face, cred, compatrioţilor meı, dacă le-aş spune ce aŭ cugetat acele dumnezeeştı spirite. aurum et argentum, aes, ferrum frustra natura genuisset, nisi eadem docuisset, quemadmodum ad eorum venas perveniretur=de giaba ar fi produs natura aurul şi argintul, fierul, arama, dacă nu ne-ar fi arătat tot ia chipul cum poate să ajungă cineva la vinele lor. — Pentru aceia şi toate acele verbe, care în propoziţiile condiţionale nesigure se întrebuinţează la indicativ în lat., precum oportebat, debebat, decebat, necesse, par, rectum, justum, idoneum, optimum, consentaneum, satis, melius, aequius, rectius, erat, fuit, fuerat; tuum est, erat, fuit; poteram, licebat, etc.; participiile future active întrebuinţate ca predicate, participiile future pasive întrebuinţate ca subiecte; apoı vix, paene, prope cu perfectul indicativuluı; într-un cuvînt verbele care arată o necesitate, o putere, o voinţă, toate acele verbe se potrivesc întocmaı cu spiritul limbiı nastre (numaı dacă nu vreı să întrebuinţezı optativul). omnibus eum contumeliis onerasti, quem patris loco, si ulla in te pietas esset, colere debebas=aı încărcat cu toate bajocurile pe acela, pe care trebuia, dacă aı fi ştiut macar cît de puţin ce este datoria, să-l respectezĭ ca pe un părinte. nisi felicitas in socordiam vertisset, exuere jugum potuerunt=puteaŭ să scuture jugul, dacă nu s-ar fi schimbat norocul în trîndăvie (şi încă maı bine 'puteaŭ să scuture jugul, dacă nu se schimba norocul în trîndăvie'). Dejotarus rex cum ex itinere quodam proposito revertisset, conclave illud, ubi erat mansurus, si ire perrexisset, proxima nocte corruit=Odată, cînd ş-a întrerupt regele D. un drum proiectat şi s-a întors înapoı, s-a întîmplat că odaea de culcare, unde era să mîe, dacă mergea maı departe, s-a dărîmat în noaptea următoare. Si unum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit=numaı o zi de maı întîrziaţı, şi trebuia să muriţı cu toţiı. Eadem nave paene Aethiopia tenus Aegyptum penetravit, nisi exercitus sequi recusasset=Cît pe ce străbătea Egiptul cu aceiaş corabie pănă în Etiopia, dacă n-ar fi refuzat oştirea de a-l urma. Şi tot aşa maı departe, cu deosebirea numaı çă, pecînd în lat. numaı propoziţia principală întrebuinţează indicativul în asemenea cazurı, în rom. vine maı bine să se

întrebuinţeze indicativul (orı optativul) în ambele propozîţiı, şi în cea principală şi în cea condiţională.

Pentru verbele modale observăm maı întîiŭ că la acele verbe, care prin ele înseş arată posibilitatea şi concesia, precum pot, presupun, zic, se întrebuinţează maı des conjunctivul potenţial şi concesiv decît la altele, şi 'să pot', 'să presupun', 'să pun' (=să presupun), 'să zic', cu înţăles potenţial şi concesiv sînt foarte dese, apoı că aceleaş verbe, la indicativ orı la conjunctiv orı la optativ, fac serviciul unor forme modale, analoage luı mögen şi können nemţeştı (şi tot astfel şi în alte limbı romanice), după cum s-a putut deja constata din exemplele date, şi, pentru ca să rezumăm, *aĭ putút* în 'n-aı putut lăuda pe Platon', *aŭ putút* în 'aŭ putut domni alţiı maı mult', *sâ zic* în 'să zic că nu sînt adevărate', *poáte* în 'poate să fie hoţ', *potsĭ* în 'poţı s-alungĭ firea', n-au decît o exterioară asămănare cu verbele corăspunzătoare latineştı, in realitate sînt forme modale.

Intrebuinţarea conjunctivuluı potenţial romînesc este maı deasă în vr. decît astăzı, şi anume, pelîngă înţălesul actual, conjunctivul maı avea în vr. pe acel, străin conjunctivuluı latin,—am pute să-l numim al probabilităţiı reprezentat în nemţeşte prin sollen, de pildă Miron Costin I, 473 »Ce acesta sfat n-aŭ primit Jolkovski hetmanul, ce să hie zis maı bine să vază veştile cum sînt decît să le auză dela alţiı...« = er soll gesagt haben; 523 iară Barnovski vodă să hie răspuns Leahuluı: dulce este domnia de Moldova ; 585 »să hie zis Vasilie vodă: ce om fără cale-ı logofătul!«; 587 »să hie zis Vasilie vodă: în zadar această slujbă acum! să-mı fie spus acestea pănă era în Iaşı logofătul. Acestea sînt vorbirı indirecte, dela care lipsesc verbele anunţătoare zic, spun, etc., prezente în 511 Ce vrea să-ş astupe ruşinea.... dînd vină Raduluı vodă, cum el să hie dat ştire Leşilor să se găteze asupra lor.«; 556 Spune istoria să hie fost 30000 de ostaşı în Vavilon.«; 563 Inţăles-am den boiarı bătrînı, cum să hie vrînd Vasilie Vodă în Suciava sâ-ş desparţă fata de domnu-săŭ Ragivil,«; 527 »şi de acolo apoı Vasilie vodă spun să hie adus oasele in ţară.«; 561 »spun să hie zis Petriceico.« Asta însemnează prin urmre că limba noastră are, ca şi cea latină, mijloace de a exprima vorbirea indirectă şi acestea consistă la ia, ca şi la limba mamă, în întrebuinţarea moduluı nesiguranţeı. Elipsa a prefăcut apoı unele din vorbirile indirecte în propoziţiĭ principale. Cu alte vorbe acest conjunctiv romînesc=sollen, care astăzı numaı dialectal se întîlneşte, nu probează nimic contra tezeı puse de noı, cum că vorbirea nesigură a scăzut mult în propoziţiile principale ro-

mîne, comparate cu cele latine. El ne probează numai că în vorbirea indirectă limba noastră a păstrat tradiția veche. Și ca să sfîrșim încalea cu această ocazie acele ce am ave de spus asupra vorbirii indirecte romîne, apoi vom mai da vreo cîteva exemple, de unde se poate constata că în rom., ca și în latinește, o deosebire se face între întrebări și ordine de o parte (în rom. optativul și conjunctivul, în lat. conjunctivul) și între celelalte moduri de altă parte (în rom. conjunctivul, în lat. acuzativul cu infinitiv). Miron Costin I, 532 Și se mira domnii, cu ce mijloc ar spăria pre Abaza pașa dela Camenița. ; 522 »Și dacă s-au apropiat boiarii, le-aŭ zis Alexandru vodă: mă rog pentru fiul meu, Radul vodă, să-l lăsați viŭ. Aŭ zis Buhuș visternicul să n-aibă nicio grijă, nice să se gîndească măria sa că au venit cu vreun rău; numai poftește țara pe măria sa să meargă pre Bîrlad spre Galați, să nu aducă vreun răŭ asupra țării cu Tatari. Și s-au giurat să n-aibă nicio grijă« ; 522 Striga cu toții să hie domn Lupul Vasile vodă, însă îi da și legături, ce va lua din țară. Ce s-ar lega pentru dări, atuncea la acel ales, mai mult să nu ia din țară. ; 523 Mai inte de purcesul lui Barnovski vodă, un Leah, megiaș de ai lui, totdeauna îl sfatuia să nu meargă..... Și ce i-ar lipsi, fiind ca și domn în țara lor, fără grijă, cu tîrguri și cu sate? ; 538 pre sol îl trimisese craiul la împărăție, întrebînd de Turci, ce pricină ar hi stricăciunii de pace ce-i legată la Hotin cu sultan Osman? Astăzi orĭ se întrebuințează indicativul, ori optativul, iar la ordine, firește, conjunctivul; uzul limbii vechi trăește încă dialectal.

c. Alt raport exprimat prin predicat este acel al timpului. Și anume în două feluri se arată acest raport. Mai întîiu îl exprimăm (status actionis, numai la verb) ca durată: acțiunea durează (actio continua), se repetă (actio iterativa), este finită (actio perfecta), este pe punctul de a începe (actio instans). Apoi îl exprimăm (status temporis) ca moment în timp din punct de vidбио al vorbitorului: acțiunea se petrece în prezent (praesens), în trecut (praeteritum), în viitor (futurum).

In general limbile clasice se caracterizau în întîiul loc prin aceia că numai unele timpuri dela indicativ și imperativ arătaŭ ambele status deodată: prezentul indic. și imper. actio continua, actio instans (de conatu) și prezent; imperfectul indic. actio continua, actio instans (de conatu) și preterit; futurul I—actio continua și futur. Toate timpurile celorlalte moduri, precum și unele dela indicativ și imperativ, arătau ori numai unul ori altul din cele două status, și de exemplu timpurile celorlalte moduri (afară de

aorist care însemna acţiunea scurtă, ce durează numai un moment) arătaŭ actio continua, iar la indicativ şi imperativ perfectul—actio perfecta (în latin. perfectul era şi aorist totodată), aoristul—preterit (la imperativ acţiunea momentană). Timpurile dela celelalte modurı afară de indicativ şi imperativ împărtăşaŭ status temporis dela aceste din urmă (dependenţă): ele sînt adică prezente, dacă se pun în legătură cu un prezent de indicativ, trecute orı future, dacă se pun in legătură cu un trecut orı cu un futur de indicativ. Numaı excepţional puteau şi ele prin ele înseş (independenţă) exprima alăturı cu status actionis un status temporis oarecare şi, de pildă, în lat. imperfectul conjunctivuluı arată prin el însuş în propoziţiile condiţionale prezentul; la conjunctivul imperativ, potenţial şi concesiv prezentul şi imperfectul exprimă cel dintîiu prezentul şi cel de al doilea trecutul. In limba latină cu toate acestea, macar că întrebuinţarea independentă a timpurilor conjunctivuluı este fluctuantă, întrebuinţarea dependentă a lor este bine fixată şi prezentul conjunctivuluı nu poate fi decît prezent şi viitor, iar imperfectul conjunctivuluı numaı trecut.

In al doilea loc limbile clasice se maı caracterizaŭ prin aceia că diferitele timpurı dela diferitele modurı nu se puneau în legătură atît cu momentul vorbitoruluı, cît cu acel al predicatuluı, astfel încît lucrurile, despre care se vorbea, formaŭ un lanţ în ele înseş, obiectiv considerate (întrebuinţare relativă), nu se înşirau unul cîte unul aduse neîncetat la nivelul momentuluı vorbiriı (întrebuinţare absolută). Limba latină se deosebea încă maı mult decît cea grecească printr-o severă întrebuinţare relativă a timpurilor (consecutio temporum). Şi eraŭ timpurı, care chiar numaı relativ se puteau întrebuinţa, anume pluscaperfectul şi futurul II indic., perfectul şi pluscaperfectul conjunct., cu oarecare fluctuaţie (futurul exact se întrebuinţează cîteodată absolut, cu înţălesul de futurul I; perfectul conjunctivuluı se întrebuinţează absolut cu înţălesul actionis perfectae ca conjunctiv potenţial şi concesiv, de aorist ca conjunctiv al dorinţiı, de prezent pentru oprirea de a nu face ceva; pluscaperf. conjunct. se întrebuinţează absolut cu înţălesul de aorist ca conjunctiv al dorinţiı şi în propoziţiile condiţionale).

In rom. la indicativ timpurile păstrează înţălesurile timpurilor corăspunzătoare latine, şi până şi înţălesul de conatu al prezentuluı şi imperfectuluı îş găseşte corespondenţa romînească: reduces in patriam ad parentes, ad conjuges ac liberos facit—vă aduce înapoı (adecă vrea să vă aducă înapoı) în patrie, etc.; utrum pluris aestimemus pe-

cuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricii, qui illam repudiabat = să preţuim oare maı mult banii, pe care Pyrrhus ĭı da luı Fabricius (voia să-ı dea), orı tăria de caracter, cu care Fabricius ĭı refuza? Decît numaı futurul II nu se poate întrebuinţa absolut. Pentru cele două înţălesurı ale perfectuluı latin, aorist şi actio perfecta, limba romînă a diferenţiat formele, întrebuinţînd pentru aorist forma latină şi pentru actio perfecta pe cea compusă cu habeo (ale căreı începuturı se găsesc în lat., dacă nu cumva în vorbirea populară romană stăpînea acelaş uz ca şi în romîneşte, iar uzul clasic este un efect al imitaţieı greceştı, pag. 48). Compară pentru punctul din urmă următoarele exemple din C. Negruzzi. Lăpuşneanu: »Bine aţı venit, boierı, zise acesta silindu-se a zimbi.« (cearcă de zi »bine veniräţı, boierı, a zis acesta silindu-se a zimbi.« şi fă aceiaş încercare şi cu celelalte exemple, pe care le vom maı da). »Am auzit, urmă Alexandru, de bîntuirile ţăriı şi am venit s-o mîntuiŭ.« »Nu ştiu cine mă opreşte să nu-ţı sfărîm măselele din gură cu buzduganul acesta, zise apucînd măciuca de arme din mîna luı Bogdan. Ticălosul acel de Tomşa v-aŭ învăţat?« »Boieriı eşiră măhniţı; Moţoc rămase. Ce aĭ rămas? întrebă Lăpuşneanul.« Compară în special una cu alta bucăţı ca »Iliaş, urmînd în tronul părinteluı săŭ, după o scurtă şi desfrînată domnie, se duse la Constantinopol, unde îmbrăţoşă mahometismul, şi în locul luı se suı pe tron Ştefan. Acesta fu maı răŭ decît fratele săŭ, începu a sili pe străinı şi pe catolicı a-ş lepăda relegea şi multe familiı bogate... pribegiră.... Boieriı se supărară... şi hotărîră. Insă »Boierı d-voastră, dela venirea mea cu a doua domnie şi pănă astăzı am arătat asprıme cătră mulţı, m-am arătat cumplit.... Unul D-zăŭ ştie de nu mi-a părut răŭ... dar d-voastră ştiţı că m-a silit numaĭ dorinţa de a vide contenind gîlcevele..... Astăzı sînt altfel trebile. Boieriı ş-au venit în cunoştinţă; aŭ văzut că turma nu poate fi fără păstor.« Numaı în limba comună se maı păstrează această deosebire între aorist şi actio perfecta, macarcă şi aicı cu confuziı, precum în înseş scrierile luĭ C. Negruzzi, care numaı de nepriceperea a scri romîneşte nu poate fi acuzat: ib. »Vorbind aşa aŭ ajuns aproape de Tecucı, unde poposiră la o dumbravă.« »Ierĭ, cînd voiam să întru, o jupăneasă cu cincı copiı s-au aruncat înaintea rădvanuluı meŭ şi m-aŭ oprit arătîndu-mı un cap ţintuit în poarta curţiı.« etc. Compară apoı, dacă vreı să-ţı daı socoteală despre înţălesul de actio perfecta a perfectuluı compus romînesc, întrebuinţarea în coincidenţă cu dînsul a prezentuluı orı a futuruluı: 'dacă soseşte cumva inimicul, noı ne-am prăpădit', 'dacă

vom dovedi-o şi pe asta, apoi le-am dus toate la bun sfîrşit' (cu neputinţă de zis 'ne prăpădirăm', 'le duserăm'). Dialectal o formă tinde să înăduşe pe cealaltă: în Moldova se întrebuinţează numai perfectul compus, iar în Muntenia mai numai cel simplu. In sfîrşit prezentul indicativului se poate întrebuinţa dependent faţă cu un futur şi trecut, pe a căror sferă temporală o împărtăşeşte, şi aceasta numai în propoziţii obiective, corăspunzătoare infinitivului latin: 'voiu spune (am spus) că nu sînt acasă.' O asemenea dependenţă a prezentului indicat. avea loc cîteodată şi în lat., dar numaĭ în propoziţii condiţionale: deserite eos, a quibus, nisi prospicitis, brevi tempore deseremini = părăsiţi pe aceia, de care, dacă nu veţi băga de samă, veţi fi voi părăsiţi (imposibil 'dacă nu băgaţi de samă').

La celelalte moduri dependenţa întrebuinţării timpurilor continuă şi în rom. pentru prez. conjunct. şi prez. optativ., care-ş împărtăşesc sfera timpului lor (cu o variabilitate mai mare decît în lat., căci se întinde şi asupra trecutului) dela acea a timpurilor indicativului, cu care sînt puse în legătură. C. Negruzzi ib. »Care s-a întors dela uşa mea fără să cîştige dreptate şi mîngîere? ('să cîştige' = trecut). te voiu cruţa, căci îmĭ eşti trebuitor, ca să mă mai uşurezi de blăstămurile norodului.« ('să mă uşurezi' = prezent ori viitor). »cerură voe să rămîe.« ('să rămîe' = trecut). era tristă şi tînjitoare ca floarea expusă arşiţii soarelui, ce nu are nimic s-o umbrească. ('s-o umbrească' = prezent). »şi boierii se bucurau de o schimbare ce le da nădejde că vor pute ocupa iarăş posturi ca să adune nouă avuţii din sudoarea ţăranului.« ('să adune' = viitor). Pentru prez. optativ. compară: 'spun că aş dormi' (prezent), 'spuneam că aş dormi' (trecut), 'voiu spune că aş dormi' (viitor). Şi dupăcum în lat. imperfectul conjunctiv. era legat de sfera trecutului, tot aşa în rom. perfectul conjunctiv. şi optativ. Pe de altă parte timpurile conjunctivului şi optativului au în rom., ca şi în lat., o valoare independentă, decît numai fluctuaţia, la care era supusă întrebuinţarea independentă a lor în lat., a încetat în rom.: prez. conjunct. şi optat. arată în limba noastră dotdeauna timp prezent, iar perfect. conjunct. şi optat. totdeauna timp trecut.

In privinţa relativităţii constatăm mai întîiu că raporturi de congruenţă (două acţiuni se petrec în acelaş timp), de coincidenţă (două acţiuni se întîlnesc una cu alta întru un moment în timp), de antecedenţă (una din acţiuni se petrece înaintea celeilalte), de consecvenţă (una din acţiuni se petrece în urma celeilalte), se stabilesc în romîneşte între diferitele timpuri ale diferitelor moduri. In scurtă schiţare

se pot hotărî în această privinţă următoarele. Prez. indic. a) congruenţă faţă de un alt prezent, 'omul învaţă cît trăeşte'; b) coincidenţă faţă de un alt prezent şi de un futur: 'spun ce ştiŭ', 'voiu zice că nu ştiŭ'; c) antecedenţă faţă cu un futur: 'dacă pleci îndată, ai să ne ajungi'.—Imperf. a) congruenţă faţă cu un imperfect: 'tu scriai, pecînd eŭ ceteam'; b) coincidenţă faţă cu un timp trecut: 'spuneam ce ştiam', 'am spus ce ştiam', 'spusesem ce ştiam'.—Perfect. indic. a) congruenţă faţă de un alt perfect: 'eŭ am scris învremece tu ai cetit'; 'eŭ scrisei învremece tu cetişĭ'; b) antecedenţă faţă cu un prezent: 'spun ce am auzit'; 'spun ce auzii'; c) (ca actio perfecta) coincidenţă faţă cu un prezent, un futur (vezi mai sus) şi un trecut: 'cînd l-am văzut, i-am spus'. Pluscaperf. (totdeauna relativ) a) congruenţă faţă cu un alt pluscaperfect: 'pecînd tu cetiseşi, eu scrisesem'; b) antecedenţă faţă cu un trecut: 'am spus, spusei ce auzisem', 'spuneam ce auzisem', 'spusesem ce auzisem'.—Futur I a) congruenţă faţă cu un futur: 'cît vei ceti tu, eŭ voiŭ scri'; b) coincidenţă faţă cu un futur: 'voiu spune ce voiŭ şti'; c) consecvenţă faţă cu uu prezent, un trecut, un futur: 'ştiu, ştiam, voiu şti că vei face'.—Futur II (totdeauna relativ) antecedenţă faţă cu un futur: 'cînd vei ceti aceste rînduri, eŭ voiŭ fi plecat'. Prez. conjunct. a) coincideuţă faţă cu un prezent, trecut, viitor: 'vreaŭ sa spun', 'am vrut să spun', voiŭ vre să spun'; b) consecvenţă faţă cu un prezent, perfect, viitor în propoziţiile finale, consecutive, în întrebările indirecte şi ca conjunctiv imperativ în vorbirea indirectă.—Perfect. conjunct. antecedenţă faţă cu un prezent, un trecut şi un futur: 'doresc să fi maĭ trăit', am dorit să fi mai trăit', 'voiŭ dori să fi mai trăit'. Prez. optat. Coincidenţă faţă cu un prezent, un trecut, un viitor: 'spun că aş face', 'am spus că aş face', 'voiŭ spune că aş face'. Perfect. optat. antecedenţă faţă cu un prezent, un trecut, un viitor: 'spun că aş fi făcut', 'am spus că aş fi făcut', 'voiŭ spune că aş fi făcut'.

Dar strînsa înşirare relativă a faptelor, atît de caracteristică limbii latine, a făcut loc în rom. unei mult mai libere procedări, în care vorbitorul poate trece după poftă dela întrebuinţarea relativă la cea absolută a timpurilor. Limba noastră samînă mai mult cu cea grecească în această privinţă. Noi putem scri şi aşa: »Nime nu îndrăznea a grăi împotriva lui, cu cît mai virtos a lucra ceva. O gvardie numeroasă de lefegii Albanezi, Serbi, Unguri, izgoniţi pentru relele lor fapte, îş aflaseră scăpare lîngă Alexandru, care plătindu-i bine, îi avea hărăziţi; iar oştile moldovene supt căpitani creaturi a lui le ţinea pe margini; slobozind

însă pre ostaşı pela casele lor, le mărginise în puţin număr. Intr-o zi el se primbla singur prin sala palatuluı domnesc. Avuse o lungă vorbă cu Moţoc, care intrase iar in favor şi care eşa, dupăce îı înfăţoşase planul uneĭ nouă contribuţiı. Se părea neastîmpărat, vorbea singur şi se cunoştea că mediteazã vreo nouă moarte, vreo nouă daună, cînd o uşă lăturalnică deschizîndu-se lăsă să între Doamna Rucsanda.« C. Negruzzi, Lăpuşn. Orı: »Dimitraşco vodă se gătea pe taină să prinză pre Brîncovanul vodă, precum îı poroncise poarta, şi trimisese şi iscoade la Muntenı, de văzuse toate lucrurile Brîncovanuluĭ vodă cum staŭ şi ş-aŭ făcut Dimitraşco vodă vreo cincı şase steagurı de lefegiı şi două steagurı de Lipcanı şi cîţiva feciorı de boierı grijiţı bine îı ţinea în Iaşı, şi făcuse cuvînt că va să meargă în sus cu podgheaz la Moscalı, ca să nu se priceapă Munteniı, şi aştepta din cias în cias să-ı vie om dela poartă cu ferman dela împărăţie, şi să se pornească la Brîncovanul vodă să-l prinză. Venit-au şi dela hanul ferman numaı să încalece să meargă să prinză pre Brîncovanul vodă; ce pre fermanul hanuluĭ nu cuteza Dimitraşco vodă, ce aŭ maı scris la poartă că el este gata, şi hanul încă i-a scris (actio perfecta) să purceadă, ce să ştie şi dela împărăţie, purcede-va la Brîncovanul vodă să-l prinză aŭ ba?« Neculcea 303. Insă noı maı putem scri şi: »Decı Cantemir vodă, dupăce i-aŭ adus, i-aŭ pus la închisoare, şi nu i-aŭ omorît, că aŭ p o r o n c i t poarta să nu-ı omoare, şi ş-aŭ adus aminte şi de giurămîntul c e a ŭ g i u r a t Cantemir vodă luı Gavriliţă vornicul celuı bătrîn, să nu-ş atingă sabia luı de neamul feciorilor luı.« Neculcea 242. Orı »aceştĭ doı Romînĭ eraŭ prea bunı patrioţı ca să nu judece că războiul şi venirea oştilor străine a r f i f o s t peirea patrieı.« C. Negruzzi ib. »Amicul nostru, care cunoştea bine puterile Franţeı în materie de instrucţiune şi încă şi maı bine care s î n t ale noastre, s-a grăbit a schimba vorba.« Odobescu, Scrierı, III, 346. »Bogdan fugind în Polonia încredinţă paza cetăţiı Hotinuluı, singura ce maı rămăsese îu ţară după destrugerea celorlalte de Lăpuşneanu, unuı Polon, cu condiţie că, dacă până în treı lunı nu-ı v a t r i m e t e ajutor, să poată da cetatea Turcilor.« Xenopol, Istor. Rom. III, 97. »Bauer ne spune că la înfiinţarea peceţilor în Valahia s e a f l a r ă 147,000 de contribuabilı, din care în anul al doilea rămăsese numaı 70,000, ... De aceia cu drept cuvînt spune despre Mavrocordat medicul Zaloni că fiind tot atît de răŭ financiar pecît şi neghibaciu politic, în loc de a aşăza greutatea principală a impozitelor pe producţiunea şi consumaţiunea ţăriĭ, el s p o r i capitaţia . . . . tot aşa şi Bauer spune că Constantin Mavrocordat era răŭ

politic şi încă mai răŭ financiar, deoarece el spori capitaţia.« ib. V, 111. »Şferturile, care reprezentau o mare adăogire a birului, deoarece trebuia să se întîmpine cu productul lor ceia ce mai înainte se aduna din toate dările indirecte, fură mănţinute.« ib. 117.

d) Al patrulea raport în sfirşit exprimat prin predicat este acel al persoanei: predicatul primeşte diferite forme, dupăcum subiectul este vorbitorul ori ascultătorul ori o a treia persoană oarecare.

Raporturile de mod şi de timp se exprimă la verb nu numai prin predicat, ci şi prin oricare alt membru al propoziţieĭ, pentru care servesc infinitivul şi participiul. Astfel în lat. actio continua se exprima prin participiul şi infinitivul prezente, actio instans prin participiul şi infinitivul future, iar participiul futur pasiv mai exprima un mod, anume pe acel al legăturii necesare (ceva analog indicativului, o siguranţă mare) între subiect şi predicat. Iar sfera timpului o împrumutaŭ aceste forme verbale dela acea a timpurilor predicatului (dependenţă) şi întrebuinţarea era totdeauna relativă, arătînd formele prezente congruenţa, cele trecute antecedenţa şi cele future consecvenţa.

In rom. s-a micşurat mult această aptitudine a infinitivului şi participiului de a exprima modul şi timpul. Actio instans şi necesitatea există numai în domeniul predicatului, exprimate prin izolări recente ('trebue să...', 'sînt pe punctul de a...', 'era să...'), actio instans continuă de a fi exprimată prin participiul şi infinitivul prezente, şi actio perfecta prin participiul şi infinitivul trecute, decît infinitivul trecut, şi activ şi pasiv, rar se întrebuinţează în limba comună, iar în dialect nu s-aude. In privinţa dependenţii de întrebuinţare şi acea a relativităţiĭ întrebuinţării staŭ lucrurile în rom. întocmai ca în lat.

Compliment. Celelalte raporturi afară de subiect, de atribut şi de predicat sînt atît de numeroase, încît pe de o parte una şi aceiaş formă gramaticală exprimă maĭ multe din ele, iar pe de alta lipsesc cuvintele trebuitoare pentru a le da fiecăruia cîteun nume: obiect drept, obiect nedrept, scop, loc, timp, mod, cauză, conjuncţie (cu), dizjuncţie (fără), posesiune şi alte cîteva sînt singurile numirĭ proprii pentru numeroasele raporturi.

Mari deosebirĭ există însă dela o limbă la alta din punct de videre al modului cum omul îş închipueşte aceste raporturi.

Mai întîiu nu un efect orb al alunecării sunetului este

faptul că în unele limbı formele gramaticale se tocesc până în gradul de a dispăre maı toate şi de a da limbiı aparenţa unei constituţiı din rădăcinı (pag. 119). Cu o asemenea reducere la limită a numărului formelor nu oricare limbă se mulţămeşte. Ia îş are rădăcina maı adîncă în spiritul însuş al popoarelor, şi dacă limbile ingleză şi chineză se mulţămesc cu sărăcia lor de forme, aceasta însemnează că spiritul însuş al Inglezului şi al Chinezului aŭ simţit plăcere şi satisfacere în acea sărăcie, aceasta mai însemnează că oricît timp popoarele pomenite vor păstra un suflet analog celui actual, limba lor nu va pute ajunge niciodată la bogăţia de forme a celei greceştı.

Acum, macarcă limba latină prezintă din punct de videre al formelor până aici discutate o mai mare bogăţie decît cea romînească, şi macarcă în privinţa formelor complimentului nu rămîne maĭ pe jos de limba noastră nicĭ în ce priveşte numărul raporturilor deosebite de spirit, nicı în ce priveşte numărul mijloacelor de exprimare a acestor raporturı, totuş o netăgăduită tendinţă are ia de a pune, la compliment, pe socoteala unuia şi aceluiaş simbol numeroase înţălesurı. Pecînd la atribut şi la predicat desfăşură limba latină, alăturı cu o fină deosebire a raporturilor, o tot atît de bogată colecţie a simboalelor, dincoace, la compliment, o lipsă de echilibru este vădită, căcı unele forme (prepoziţiile) sînt sărace în înţălesurı, iar pe socoteala altor cîtorva (cazuri) se ingrămădesc înţălesurile peste măsură. Pe Roman îl interesa lămurirea cît de mare a raporturilor de atribut şi de predicat, adică a acelora care privesc lucrurile abstracte (căcı atributele şi predicatele sınt totdeauna lucrurı abstracte orı considerate ca abstracte); mai puţin interes punea el pe lămurirea raporturilor de compliment, a acelora cu alte vorbe care privesc lucrurile concrete (căcı complimentul este totdeauna un lucru concret orı concretizat). Şi o legătură strînsă se stabileşte între aceia ce constatăm aicı cu aceia ce am constatat aiurea (pag. 175). Limba noastră a perdut multe forme latine, dar le-a înlocuit îndată prin altele noŭ create, şi între acestea a împărţit apoĭ, pecîţ a putut, tot maı lămurit înţălesurile, desfăcînd în micı bucăţı, clar separate unele de altele, aceia ce sta închegat în bloc la cazurile latine. Ia nu dezminţeşte, procedînd astfel, predilecţia pe care am constatat-o altă dată (loc. cit.) pentru buna distingere a concretuluı. Maı lămurit se vede această deosebire între limba noastră (orı maı bine limbile romanice, la care aceiaş tendinţă spre lămurirea concretuluı există) şi limba latină la ablativul însoţit de participiu şi de adiectiv (aşa numitul ablativ ab-

solut), unde prin una şi aceiaş formă se găsesc atîtea raporturı exprimate (timp de maı mult felurı, cauză, condiţie, concesie, mod), pentru care noı avem nevoe de tot atîtea forme deosebite.

Apoı, abstracţie făcînd de numărul maı mic saŭ maı mare al formelor, în însăş perceperea raporturilor există deosebirı dela o limbă la alta. Unul şi acelaş raport poate fi priceput în deosebite felurı, acolo unde vezı tu cauză, eu văd scop, de pildă, şi are loc aicĭ o maı încurcată deosebire dela un spirit la altul decît atuncı cînd considerăm numaı simboalele prin care spiritul îş manifestează concepţiile sale. Intre limba noastră şi cea latină, pe care noı în special le avem în videre, deosebirea se constată maı ales pe terenul raporturilor de compliment, şi pentru aceia şi noı aicı, cu ocazia discuţieı complimentuluı, pomenim maı mult de dînsa. Dela limbı la limbı însă deosebirea se întinde în toată puterea asupra tuturor raporturilor, şi asupra celor de subiect şi de atribut şi de predicat, de gen, de număr, şi cînd, plin de prejudiţiile căpătate prin limbile civilizate europene, prejudiţiı care te fac să presupuı că numaı astfel poate gîndi omul cum Europeanul gîndeşte, viı întîiaş dată în contact cu felurı de a gîndi deosebite, capeţı parecă simţirea că aı a face cu un alt crier decît cu acel ominesc, şi exagerînd deosebirile te trezeştı uimit în faţa uneı prăpăstiı fără fund, pe care natura a pus-o dela un om la altul, dîndu-ţı a înţălege cît de mare trebue să fie aceia care separă pe om de alte fiinţe ale universuluı şi pe toate la un loc de D-zău, adică de adevăr. Nu numaı filologiı de profesie, dar şi laicii aŭ constatat acest lucru. Nu cred că un om de rasă europeană, dacă nu se va mărgini la superficialităţı şi aparenţe, va pute pricepe şi descrie pe fimeea iaponeză întocmaı cum este. Numaı un Iaponez ar pute s-o facă, orĭ la nevoe un Chinez, căcı există afinităţı de suflet incontestabile între aceste două popoare, altfel atît de deosebite. Şi chiar atuncı, dacă studiul ar fi destul de profund făcut, noı nu l-am pute înţălege, n-am pute prinde din el nimic, pentrucă tocmaı părţile cele importante ale luı ar eşi din sfera priceperiı noastre. Rasa galbănă şi rasa noastră sînt ceı doı polĭ aı specieı omineştı; sînt între ele deosebirı extreme până în modul de a percepe obiectele exterioare, şi cunoştinţile noastre asupra lucrurilor esenţiale sînt adeseaorı contrariĭ. Nu putem niciodată pătrunde cum se cade într-o inteligenţă iaponeză orı chineză; la un moment, cu o misterioasă spaimă, noı ne simţim opriţı de stavile cerebrale, peste care nu se poate trece: oameniı ceia simţesc şi gîndesc pe dos decît noĭ.« Pierre Loti, l'exilée, 228.

Pentru priceperea schimbărilor pe care limba le sufere cu timpul din cauză că perceperea raporturilor de compliment variează, să se gîndească cineva la nrmătoarele fapte, cnlese dintr-o sntă altele. a) parco, nubo, persuadeo, invideo, medeor se construesc cu obiect drept în rom. b) pe lîngă esse, dare, accipere, mittere, venire, relinquere în locul complimentuluı de scop staŭ cu totul alte complimente în rom. (haec res vobis exemplo sit ... să vă servească drept ex., ca ex.; Atheniensibus auxilio fuit — le-a dat ajutor, le-a venit în ajutor; id quantae saluti fuerit universae Graeciae, bello cognitum est persico — în războiul cu Perşiı s-a văzut, de ce mare ajutor a fost acest lucru Grecieı; cornn a fronte revulsum nymphae dono acceperunt — l-aŭ primit în dar; auxilio venire — a veni în ajutor; Lacedaemoniis crimini dabant, quod arcem thebanam occupasseni — făcean Lacedemonenilor o crimă din aceia că ...; şi tot aşa maı departe). c) naşterea o lega lat. cu locul 'de unde', noı o legăm cu cauza (ex nobis natos liberos appellamus numim copiı pe ceı pe care noı îı naştem). d) Măsura lat. o lua 'dela' ceva, noı o luăm 'după' ceva şi 'cu privire la' ceva (hac fabula ei vituperantur qui homines ex vestibus et forma aestimant — aceı care judecă pe oamenı după haine; legati res ex foedere repetunt — cer înapoı lucrurile după tractat; lege — după lege, jure — după drept, merito — după merit; ex animi sententia — după plac; neminem huic praefero fide, constantia, magnitudine animi, in patriam amore pe acest om îl pun maı presus de toţı în ce priveşte ţinerea de cuvînt, etc.). d) Acolo unde videa lat. o posesiune noı videm tot felul de alte raporturı (injuria sociornm nedreptatea faţă de aliaţı; belli studium — tragerea de inimă spre războiu; Peloponnesi imperium domnia peste P.; controversia finium — cearta asupra graniţilor; societas ejus demigrationis — participarea la acea emigrare; nimia opinio ingenii atque virtntis prea marea încredere în ...; remedium doloris — leac încontra boliı; magna reverentia capitis cani — respectul către părul alb; philosophornm vita commentatio mortis est — viaţa filosofilor este o pregătire pentrn moarte; periculum alicujus facere a face o încercare cu cineva; belli victor — învingător în războiŭ).

Subiectnl şi predicatnl, la un loc luate, pot servi drept un simpln membru al propoziţiei, pot fi adecă snbiect, atribut, compliment. Asemenea propoziţiı întregı, care ele înseş servesc nnmaı ca un membrn dintr-o altă propoziţie, se numesc subordinate.

Mulţimea propoziţiilor subordinate atîrnă dela rapor-

tul de predicat şi de subiect care se stabileşte între două lucruri, ce la un loc luate formează un membru al uneĭ alte propoziţii. Intr-o vorbire ca dico igitur providentia deorum mundum administrari nu este propoziţie subordinată, findcă între mundum şi administrari există un raport de atribut. In vorbirea corespondentă romînească însă 'zic deci că lumea se conduce de providenţa dumnezeească' este propoziţie subordinată pentrucă între lume şi conduce există un raport de predicat. A întrebuinţa predicate multe însamnă însă a rîdica lucrurile la un grad maĭ mare de importanţă: aceia ce un altul consideră maı fără băgare de samă tu priveştı ca un lucru serioz de tot, asupra căruia trebue să-ş concentreze cineva toată atenţia.

Limba romînă este tocmaı maı bogată decît cea latină în propoziţii subordinate, şi acest fenomen, comparat cu acela că în ia diferitele complimente sînt maı bine separatè unele de altele prin forme, ne reprezintă vorbirea romînească cu o tendinţă maı mare, decît avea vorbirea latină, dè a lămuri lucrurile. Din nenorocire însă această tendinţă de a pune toate lururile la acelaş nivel şi de a le exprima încă pe toate ca sigure (pag. 188) comună de altfel tuturor limbilor romanice probează tot atît de mult o lipsă dè sînge răce, o prea mare încredere în sine şi o năzuinţă de a nu mai deosebi nuanţele lucrurilor, ci de a le zvîrli pe toate într-o masă uniformă şi monotonă: echilibrul antic, cel atît de caracteristic spirituluı greco-latin, a făcut loc uneı precumpănirı a unilateralităţii, şi noı modernii sîntem orı spiritiştı, orı ateı, boalele noastre orı aŭ toate microbı şi trebuesc hultuite, orı se vindecă toate cu apă răce, statele noastre orı sînt anarhice, orı suspină după despotizmurı asiatice, oamenii noştri sînt orı toţı nişte genii orĭ toţı nişte gogomanı, iar ocupaţiile noastre (botezate cu numirı de strălucite specĭalităţı) se pierd în chiţibuşurı, şi unia din noı îş pierd viderile pe cîteva rîndurı asiriene, alţii jură pe egiptologie, alţii cercetează viaţa întreagă stomahurile ţinţarilor orı gîngăniile dintr-o picătură de apă, şi voluminoasele in folio se îngrămădesc, rafturile bibliotecelor se rup supt greutate, iar totul se pierde din ce în ce maı mult din viderea omuluı, căcı detaliile se revarsă tot maı tare peste marginile inteligenţii noastre şi aceı care se strădănuesc cu privirea generală a lucrurilor şchiopătează prin banalităţı orı se pierd în superstiţii, astfel că oamenı în toată firea ajung de învîrtesc mese şi se tem de strigoı. S-ar păre că după atîtea zădarnice silinţı de a căuta adevărul Europeanul nostru s-a buimăcit şi că toată aparenta frumuseţă a culturii sale, tot zgomotul maşinilor luı, toată splendoa-

rea electricităţii sale acopăr numai o decrepitudine a crierului şi un povîrniş spre sălbătăcia primitivă: astfel şi soarele străluceşte cîteodată mai frumos cînd apune. Şi este curioz cum limba noastră reflectează şi ia acest spirit europenesc, macarcă atîta vreme am fost scutiţi de strălucita cultură a apusului, dar nici codrii nu-s destul de deşi nici munţii destul de înalţi, ca să apere mintea omineascǎ de o molipsire.

Pentru priceperea lucrului să se observe următoarele exemple. a) In locul acuzativului cu infinitiv (mai întîiu numai ca obiect întrebuinţat şi apoi lăţit prin analogie şi la subiect) şi nominativului cu infinitiv latine Romînul întrebuinţează propoziţii subordinate. b) In ablativul absolut limba latină avea un raport de atribut. Noi avem un raport de predicat şi întrebuinţăm propoziţiile subordinate corăspunzătoare. c) In afară de ablativul absolut, participiul latin (şi adiectivul şi apoziţia) corăspunde la propoziţii subordinate romîneşti. dubitabat nemo quin violati hospites, legati necati, pacati atque socii nefario bello lacessiti, fana vexata hanc tantam efficerent vastitatem — nu se îndoia nimeni că nişte asemenea fapte, că s-au dezonorat oaspeţi, că s-aŭ ucis deputaţi, că s-a devastat prin războiŭ ţara unor oameni paşnici şi prietini, n-au să aducă după ele această calamitate. auctorem senatus exstinctum laete atque insolenter tulit—s-a bucurat fără ruşine că acel care propusese această părere în senat murise. injusti oneris impositi tua culpa est, mea recepti — greşala ta este că ai propus o sarcină nedreaptă, a mea că am primit-o. terra mutata mutavit mores—cînd s-a schimbat pămîntul, a schimbat şi obiceiurile cu dînsul. barbarus eum quidam ob iram interfecti ab eo domini obtruncavit — un barbar l-a ucis supărat de aceia că şi el îi ucisese pe stăpînu-so. ab condita urbe — de cînd s-a zidit Roma. Sabini ab re priore anno bene gesta feroces — S. mîndri de războiul fericit pe care-l purtase anul precedent. ad haec visa auditaque clamor oritur — un strigăt s-a rîdicat cînd s-au văzut şi s-au auzit acestea. major ex civibus amissis dolor quam laetitia fusis hostibus fuit — mai mare a fost durerea că perise atîţia cetăţeni decît bucuria că fusese alungat inimicul. post punicum perfectum bellum — dupăce războiul cu Cartaginejii s-a sfîrşit. id perniciabile reo et Caesar truci vultu defensionem accipiens — acest lucru era sămn rău pentru acuzat, precum şi aceia că împăratul ascultă apărarea cu posomorîtă faţă. augebat metum invasurus hostis grija că va năvăli inimicul mărea spaima. superbire milites, quod filius legati orator publicae causae satis ostenderet necessitate expressa quae per modestiam non ob-

tinuissent—se mîndreau militarii de aceia că faptul că fiul legatului servea de apărător al cauzei lor proba în deajuns cum prin silă reuşise a căpăta aceia ce nu putuse ave prin modestie. minuit furorem vix una sospes navis ab ignibus—a mai slăbit furia faptul că de abia vreo corabie dacă scăpase de foc (In toate aceste cazuri se pot întrebuinţa şi substantive în locul participiilor latine. cf. pag. 175).—omnes aliud agentes, aliud simulantes, perfidi, improbi, malitiosi sunt—toţi cîţi altfel se poartă decît se arată sînt perfizi şi răi. misericordia est aegritudo ex miseria alterius, injuria laborantis—mila este supărarea ce ne-o aduce nenorocirea unui om care sufere fără dreptate. Horatius Cocles ad suos tranavit rem ausus plus famae habituram ad posteros quam fidei—H. C. a trecut înapoi în not la ai săi, dupăce îndrăznise să facă un lucru care era să capete mai mult răsunet la posteritate decît crezare.—quid dicam de Socrate, cujus morti illacrimare soleo Platonem legens?—ce să zic de Socrat, a cărui moarte mă face să plîng cînd cetesc pe Platon? haec dicentis (Cliti) latus hasta transfixit (Alexander) pecînd Clitus spunea aceste cuvinte, A. l-a străpuns cu lancea. Alexander Persidis fines aditurus Susa urbem Archelao tradidit A., cînd era să plece spre graniţele Persiei, a lăsat oraşul Susa pe socoteala lui Archelaos. Dionysius cultros metuens tonsorios candenti carbone sibi adurebat capillum—D., fiindcă se temea de briciul bărbierului, îş ardea părul cu un cărbune aprins. illud tibi expertus promitto et spondeo, te socios Bithyniae, si iis commodaris, memores esse et gratos cogniturum—un lucru îţi făgăduesc, căci îl cunosc din experienţă, că dacă te vei arăta binevoitor către aliaţii din Bitinia, n-aŭ să uite binefacerea şi aŭ să-ţi fie recunoscători. Cophes suadere coepit Arimazi petram tradere, gratiam regis inituro, si tantas res molientem in unius rupis obsidione haerere non coegisset—C. începu să sfătuiască pe A. să dea cetatea, fiindcă astfel ş-ar pute cîştiga favoarea regelui, cînd nu-l va sili, pe dînsul, care atîtea mari planuri învîrtea, să stea în loc bătînd o stîncă de nimic. quis est qui totum diem jaculans non aliquando collineet? care-i acela care, dacă va arunca cu lancea toată ziua, să nu nimerească şi el odată în ţintă? misericordia occurrere ipsa solet supplicibus et calamitosis, nullius oratione evocata—mila vine dela sine pentru cei nenorociţi, fără ca să fie provocată de nicio rugăminte. hanc adepti victoriam in perpetuum se fore victores confidebant—credeaŭ că dacă vor fi cîştigat victoria aceasta, apoi tot învingători aŭ să fie. ut oculus, sic animus, se non videns alia cernit—dupăcum ochiul, aşa şi su-

fletul, macarcă nu se vede pe sine, pe alte lucrurı le vede. bestiis ipsa terra fundit ex sese pastus varios nihil laborantibus—animalelor însuş pămîntul le dă toată hrana trebuitoare, macarcă nu muncesc să ş-o agonisească. Senones Galli ad Clusium venerunt legionem romanam castraque oppugnaturi S. aŭ venit la C. să atace legiunea romană şi castrele.

Dupăcum în propoziţia principală limba romînă iubeşte maı mult întrebuinţarea modulul siguranţeı decît limba latină, tot aşa şi în propoziţiile subordinate, şi nu este trebuinţă de dat exemple zadarnic.

In lat. însă întrebuinţarea conjunctivuluı nu atîrnă la aceste din urmă numaı de raporturile modale dintre subiect orı vorbitor şi predicat, ci ia constituia o formă a subordinaţieı. Astfel o întrebuinţare liberă a moduluı avea loc în propoziţiı condiţionale, cauzale, relative şi temporale, la care întrebuinţarea luı era hotărîtă numaı de diferitele raporturı modale, întocmaı ca în propoziţia principală. In alte subordinate însă, precum în vorbirea indirectă, propoziţiile finale şi consecutive, întrebuinţarea modulul nu era liberă, ia era numaı decît legată de modul conjunctivuluı, care constituia astfel nu numaı o formă pentru raporturile de mod, ci şi maı ales o formă pentru subordinaţie. In această privinţă limba latină este superioară limbiı greceştı, unde legătura dintre cele două felurı de propoziţiı este maı slabă, şi unirea între diferitele membre ale propoziţieı, deja strînsă prin întrebuinţarea relativă a timpurilor, devine şi maı mare prin întrebuinţarea subordinată a modurilor, ducînd la culme tendinţa omuluı antic de a pătrunde cu răbdare înţălesul unuı întreg şir de lucrurı în el însuş considerat, fără de a-l tot îmbucăţi şi a-l tot aduce fragmentar la punctul de videre al observatoruluı. Aicı ese la iveală acel spirit de disciplină, care punea lucrurile la locul lor, atît de caracteristic Romanuluı şi care ar fi făcut pe acest popor poate maı apt încă decît pe cel grecesc de a pricepe adevărul, dacă întîmplarea n-ar fi hotărît ca vioiul Grec el maı întîiŭ să devină maistrul de învăţătură al Europeı.— Asupra punctuluı acestuia vom face cîteva observărı cu limba noastră. Noı anume păstrăm subordinarea modurilor numaı la scop care nu se poate exprima altfel decît prin conjunctiv: Themistocles servum misit, ut nuntiaret T. a trimes un sclav să anunţe. Decît numaı acest scop l-am redus la maı slabe proporţiı, şi învremece Latinul distingea pe cele maı micı nuanţe ale luı, noı îl considerăm maı în bloc, îl distingem numaı în trăsăturile sale cele maĭ groase, şi, de pildă, pelîngă verbele de temere noı nu maĭ distingem

scop, ci numai obiect drept şi traducem pe Miltiades timens, ne classis regia adventaret, Athenas rediit prin M., temîndu-se să nu vie cumva flota regelui (însă şi 'că va veni'), s-a întors la Atena; şi pe omnes labores te excipere video, timeo ut sustineas prin 'văd că iei pe socoteala ta toate sarcinile, mă tem că nu le vei pute duce în spinare'. In colo legătura de subordinare s-a desfăcut cu totul şi numai la vorbirea indirectă s-aŭ păstrat resturi din ia şi despre acest lucru vom spune cîteva cuvinte. Titurius clamitabat: magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem, ardere Galliam; postremo, quis hoc sibi persuaderet, sine certa re Ambiorigem ad ejusmodi consilium descendisse, se poate traduce în două feluri, ori 'T. striga: că moartea lui Ariovistus a cauzat mare durere Germanilor, că Galia fierbe şi în sfîrşit că cine-l va pute convinge despre aceia că Ambioriges s-a apucat de asemenea planuri fără să aibă de nicăiri nicio nădejde?' ori 'T. striga: că moartea lui Ariov. ar fi cauzat.... că Galia ar fierbe .... că cine l-ar pute convinge că Ambioriges s-ar fi apucat.....' Şi astfel vorbirea indirectă se arată în rom. prin întrebuinţarea optativului atît în propoziţiile principale, oricare ar fi modul din vorbirea directă (exceptîndu-se conjunctivul imperativ, care tot conjunctiv rămîne), cît şi în cele subordinate (afară de conjunctiv, care tot conjunctiv rămîne), astfel încît o vorbire ca următoarea, «Cînd auzi fata că tată-său îi dă voe să meargă, nu mai putea de bucurie. Punea la cale tot pentru drum, şi se întorcea numaĭ într-un călcîiu, cînd poruncea şi aşăza lucrurile de călătorie. Iş alese calul cel mai de frunte din grajdurile împărăteşti, hainele cele mai mîndre şi mai bogate, şi merinde ca să-i ajungă un an de zile, Isp. 13, devine indirect astfel: 'Spun că fata, cînd ar fi auzit că tată-so i-ar fi dat voe să meargă, n-ar fi mai putut de bucurie. Ar fi pus la cale tot pentru drum şi s-ar fi întors numai într-un călcîiu, cînd ar fi poruncit şi ar fi aşăzat lucrurile de călătorie. Ş-ar fi ales calul cel mai de frunte din grajdurile împărăteşti, hainele cele mai mîndre şi mai bogate şi merinde ca să-i ajungă un an de zile'. In vr. mai mult decît astăzi avea loc această subordinare a vorbirii indirecte şi nu este prin urmare adevărat că acolo unde în limba actuală se întîlneşte ar fi un efect al imitării limbii nemţeşti (Maiorescu, Critice, 1874, 7). Cf. Isp. 250: »Toată lumea rămase uimită cînd auzi semnele ce spusese ciobanul şi mărturisirea împăratului că aşa este; de unde până aci se auziră zicîndu-se de unii alţii: ba că fata ar fi cocoşată; ba că ar fi şchioapă; ba că ar avea vreun semn de măslină, cireaşă, coarnă ori de alte poame, pe care îm-

părăteasa, fiind grea cu fata, ar fi poftit la vreuna dintr-însele, şi că ar fi furat-o spre a-ş potoli pofta. Că, dupăce ar fi mîncat poama, în locul unde a pus mîna maı întîiŭ pe trupul ieı, în acelaş loc s-a făcut semnul poameı pe trupul feteı. Că acest semn ar fi în cutare orı în cutare loc....« In vr. însă, alăturı cu optativul, se întrebuinţa şi conjunctivul. Pentru conjunctiv vezı pag. 193 şi maı compară exemplul următor, unde se găseşte el întrebuinţat şi în propoziţiı subordinate: »iară lacrămile luı Laslăŭ, carile aŭ fost vărsînd, atîta să fie fost de fierbinţĭ şi de iuţı, cît stîlpul acela de marmoră din vîrv pănă în temelie să-l fie potricălit..... aşea Laslău.. să fie văzut un cal.. şi pre şea să fie avut un topor... el la cal uitîndu-se să fie auzit un glas.. să fie văzut un om bătrîn carile să-ı fie zis...... acestea dară sînt, carile de Laslău vrăjitoriul, apoı şi sfîntul, povesteaşte hronicul bulgăresc, şi tocmaı ca aceaste şi maı pre urmă am aflat şi la un hronic rusesc, carile să cunoaşte că din cel bulgăresc această poveaste din cuvînt în cuvînt să o fie luat; iară alalte cîte maı mult adaoge Simeon... de unde să le fie scornit nicı cum maı mult a afla nu putum. D. Cantemir, Gast. Chr. 361, 362. Iar pentru optativ, Miron Costin: »Şi se mira domniı, cu ce mijloc ar spăria pre Abaza paşa dela Cameniţa.« I. 532; »Striga cu toţiı să hie domn Lupul Vasile vodă, însă îı da şi legăturı, ce va lua din ţară. Ce s-ar lega pentru dărı, atuncia la acel ales, maĭ mult să nu ia din ţară.« 522; »Maı inte de purcesul luı Barnovski vodă un Leah, megiaş de aĭ luı, totdeauna îl sfătuia să nu meargă..... Şi ce i-ar lipsi, fiind ca şi domn în ţara lor, fără grijă, cu tîrgurĭ şi cu sate?« 523; »pre sol îl trimisese craiul la împărăţie, întrebînd de Turcı, ce pricină ar hi stricăciuniı de pace, ce-ı legată la Hotin cu sultan Osman?« 538.

XIII

β) DIFERENŢIAREA CUVINTELOR.

58) Pecînd mintea lămureşte cunoştinţile şi treptat deosebeşte tot maı clar — orĭ maı conform cu o stare psihică oarecare — lucrurile şi raporturile dintre ele, un alt proces de distingere, care merge mînă în mînă cu acesta, are loc pe terenul simboalelor, prin mijlocirea cărora se manifestează cunoştinţile. Supt influinţa principiuluı precedent, ajutat de toate celelalte principiı, la baza cărora

el se găseşte, limba se schimbă şi necontenit scheleturĭ nouă şi înţălesuri nouă se ivesc, dar în nămolul cuvintelor care se încrucişază în a sa judecată omul caută să pună o regulă şi o socoteală, pentruca simboalele să fie cît se poate mai adaptate cu cunoştinţile manifestate în ele. Gîndirea, în sine considerată, abstracţie făcînd de cuvînt, este mai presus de acesta cu mult în bogăţie. Ia îş are drumul său înainte, pe care limba numai şchiopătînd de departe îl urmează. Şi sînt limbi mai bune şi altele mai răle din acest punct de videre. Sînt limbi mai apte adică de a îmbrăca cugetarea, altele mai puţin apte. Cele mai bune din toate însă, de ar fi mînuite şi de cei mai mari meşteri, rămîn departe in urma idealului unei complecte potriviri cu cugetarea. Silinţe însă pentru a face potrivirea cît mai mare mintea îş dă, şi ele constituesc acest principiu al diferenţierii cuvintelor, care acum ne preocupă.

59) Trebue să ne închipuim diferenţiarea ca pe un ochiu, care pătrunde cele mai mici mişcări ale vorbirii, totdeauna gata de a se opune acolo unde maximum de adaptare între limbă şi cugetare n-ar ave fiinţă. Această privire scrutătoare a trecut în revistă tot ce limba a posedat şi tot ce limba posede. Conştiinţa este prea strîmtă ca să poată prinde în ia atîta veghere, pentru aceia şi mai mult inconscient ia a avut şi are loc. Dar precum într-un roiŭ de albine fiecare lucrătoare îş găseşte singură munca cea maĭ priitoare întregului, tot aşa dincoace lucrurile se potrivesc singure cît mai bine, şi nu este trebuinţă decît rareorĭ de amestecul direct al unui principiu anume destinat armonizării. Cînd însă amestecul direct are loc, el se manifestează în două feluri: a) se opresc schimbări care ar fi dăunătoare, b) se utilizează cele deja făcute, c) se produc altele nouă.

a. Am avut deja ocazia în mai multe locuri să arătăm cum o schimbare este ţinută în loc, cînd este dăunătoare, cînd adică prin ia s-ar face vorbirea mai puţin clară, cînd ar oglindi mai puţin lămurit cugetarea, şi am atribuit —sper cu drept cuvînt principiului de faţă neprefacerea în *ă* prin alunecarea sunetului a articulului feminin *a* (pag.

18. Dacă s-ar fi lăsat frîŭ liber alunecăriĭ sunetuluĭ, între *cásâ* nearticulat şi *cása* articulat n-ar fi fost nicio deosebire şi înţălesul ar fi suferit, căcĭ două raporturĭ deosebite, dintre care fiecare îş avea pănă acum simbolul de exprimare, s-ar fi confundat numaĭ în unul din acestea. De acelaş soiŭ este oprirea alunecăriĭ sunetuluĭ în *ca* quam, pentru a nu se face confuzie cu *câ*—quod, tot acolo); apoĭ pe *avém, avétsĭ, avére*—habemus, habetis, habere (pag. 33. Cînd a întrat *b* intervocal, în alunecarea sa spre dispărere, în faza *v*, s-a lăsat drum liber alunecăriĭ sunetuluĭ numaĭ la auxiliar, adică la formele izolate care începuse a constitui un simbol de exprimare al perfectuluĭ, dar s-a oprit alunecarea la verb, constituindu-se astfel două simboale deosebite în schelet, de unde maĭ înainte fusese numaĭ unul, şi făcîndu-se astfel un pas maĭ mult spre limpezirea vorbiriĭ); şi pe *fâ* fac, *dâ*—da, *du*—duc, *nu*—non (pag. 39. Care nu devin *fâĭ, dâĭ, duĭ, nuĭ*, dupăcum ar fi avut aplecarea să devină prin alunecarea sunetuluĭ, pentru a nu se confunda cu *fâ-ĭ, dâ-ĭ, du-ĭ, nu-ĭ* [fac, da, duc illi; non est], şi a nu încurca înţălesul prin aceia că acelaş simbol ar fi exprimat lucrurĭ atît de deosebite).

Aicĭ vom pomeni despre un alt exemplu, anume despre rezistenţa maĭ mare pe care o prezintă faţă cu alunecarea sunetuluĭ formele gramaticale. Cuvintele în adevăr, oricît de violente schimbărĭ ar suferi, maĭ cu greŭ se confundă unele cu altele decît formele, căcĭ sînt maĭ marĭ, coprinzătoare de maĭ multe sunete: la formele gramaticale, cele de obiceiŭ compuse din cîteva sunete, din contra o mică alunecare într-o direcţie orĭ în alta este de ajuns adeseaorĭ pentru a provoca confuzia. Cuvîntul *cásâ*, de pildă, maĭ cu greŭ se va confunda cu un altul decît forma pluraluluĭ *-e*, care foarte lesne, printr-o mică alunecare a sunetuluĭ, se poate confunda cu forma singularuluĭ *-â*, dupăcum se şi întîmplă dialectal (în Moldova: sing. *cásâ*, plur. *cásâ*). Din cauza aceasta formele sînt totdeauna maĭ conservătoare, cu un pas maĭ înapoĭ în privinţa transformăriĭ scheletuluĭ lor. Astfel *e* şi *i* din forme sînt ferite de schimbările în *â*, *î* pe care aceleaş vocale le sufer în cuvinte, cînd sînt precedate de *r* (*râmîĭu*—remaneo, *rârúncĭŭ*—renunculus, *râşínâ* resina; *rîŭ*—rivus, *rîpâ*—ripa, *lácrîmâ*—lacrima, etc. Insă *áre, máre, táre, cáre, parĭ* etc.), *p, b, f, v, m* (*acópâr* cooperio, *súfâr* suffero, *sárbâd* exalbidus, *sámîn*—semino, *vâd*—video, etc. Insă *albésc, turbéz, porumbél, pomét, luméts, avém, lúme, încápe*, etc.). *a* acc., precedat şi urmat de *e, i* orĭ sunet muiat, se schimbă în *e*: *cĕie*—**cáĭe*, clavis, *lĕğe*—vr. leage, *trĕče*—vr. treace, *čépe*—vr. ciape,

etc. Insă l. c. *tăĭátsĭ*, *tăĭáte*, *vidĕáĭ*, *vidĕátsĭ*, *tăcátsĭ* etc. Rezistenţa însă, pe care diferenţiarea o opune, se sfarmă de mersul cel lin, dar nerezistibil, al alunecăriĭ sunetuluĭ. Acest din urmă principiu lucrează cu forţa neînvinsă a fatalităţiĭ, care a hotărît că toate lucrurile în această lume trebue să se schimbe. Diferenţiarea serveşte numaĭ ca regulator al mişcăriĭ celeĭ neînvinse, oprind numaĭ prea răpedele curs pe icĭ pe colo, fără să reuşască niciodată de a pune valurilor o stavilă neînfrîntă. Limba formează din acest punct de videre, ca şi din multe altele, analogul celorlalte manifestărĭ ale naturiĭ, unde faţă cu o mişcare centrifugă, cu o tendinţă de libertate nebună, care fac lucrurile să alerge după ţălurĭ visate într-un viitor fără sfîrşit, o altă forţă centripetă pune un frîu nebuneştiĭ lor dorinţĭ, dar numaĭ pentru scurtă vreme: nicĭ soriĭ care se învîrtesc uniĭ înprejurul altora nu vor păstra veşnic frumoasa lor ordine, ci se vor rupe din ia şi se vor zvîrli în neant, pănă cînd mîna luĭ D-zăŭ îĭ va prinde şi aşăza într-o nouă armonie. Şi astfel aceĭ *e*, *i* din forme, care sînt maĭ refractarĭ faţă cu schimbarea în *ĭ*, au căzut şi eĭ pradă schimbăriĭ după *š*, *ž*, *s*, *z*, pănă în aşa grad că au devenit un fel de jucărie a consunantelor precedente, prefăcîndu-se ba în *â*, *î*, ba iarăş în *e*, *i*, (Tiktin, Stud.), şi chiar după *r* aŭ suferit schimbarea în cuvinte ca *fĭárâ*, *gĭárâ*, *amárâ*, *cárâ*, *hotárâ*, *covoárâ*, *ogŏárâ*, *izvŏárâ*, *pahárâ*, *popŏárâ*, plur. dela fier, ghiară, amară, car, hotar, covor, ogor, izvor, pahar, popor, care au sunat odată şi sună încă în parte dial. *fĭáre*, *gĭáre*, *amáre*, etc., şi în verbe ca *a amârî́*, *a omorî́*, *a oborî́*, *a hotârî́*, *a izvorî́*, *a ocârî́*, *a pogorî́*, *a pîrî́*, *a urî́*, unde formele de infinitiv citate=*amări, etc.; p. 3 sing. prez. indic. *omŏárâ, pogoárâ, oboárâ*—*omoare, *pogoare, *oboare; p. 3 pl. prez. indic. *omoárâ pogŏárâ*, *obŏárâ* sînt provocate prin analogia verbelor de conjug. I; p. 3 sing. şi plur. conjunct. *omoáre, pogoáre*, *obŏáre* aŭ provenit din aceiaş analogie; rezultînd astfel pentru unele din aceste verbe (precum pentru cele treĭ în urmă citate) o parţială trecere la I conjugare, iar pentru celelalte o fizionomie particulară, care le îndreptăţeşte în conjugarea romînească o rubrică a parte.

b. In al doilea loc se manifestează activitatea principiuluĭ nostru prin aceia că schimbările provocate prin diferite alte principiĭ sînt utilizate de dînsul pentru a căpăta schelete nouă.

Limba în tendinţele ieĭ spre îmbogăţire, spre înmulţirea adică a simboalelor, urmează uneĭ regule care s-ar pute formula astfel: 'Mulţămeşte-te cu ce aĭ şi caută numaĭ

de nu izîdi nimic.' Un strict simţ de iconomie o stăpîneşte, care nu permite niciun lux, dar şi niciun mijloc lăsat fără întrebuinţare.

Evitarea luxului se face prin aceia că două ori mai multe simboale cu acelaş înţăles îş împart rolurile, am pute zice îş divid munca, astfel că fiecare din ele îş ia din înţălesul vechiŭ cîteo parte. Şi în patru feluri se poate întîmpla ca acelaş înţăles să aibă pentru exprimarea sa mai multe simboale. Intîiu, prin alunecarea înţălesului: cuvinte odată deosebite se apropie tot mai mult unul de altul. Al doilea, prin analogie: acest principiu adică lucrînd în diferite direcţii dă naştere la cuvinte identice în înţăles. Al treilea, prin amestecul vorbirilor: alături cu cuvinte băştinaşe împrumutăm din limbi străine ori din alte dialecte. Al patrulea, prin aceia că unul şi acelaş cuvînt capătă cu vremea mai multe schelete. Luxul de întîiul, al doilea şi al treilea fel este al sinouimelor. Luxul de al patrulea fel este al dubletelor.

Limba nu sufere sinonime. Cuvinte cu exact acelaş înţăles nu există, căci îndată se diferenţiează prin ceva, astfel că cutare cuvînt arată cutare nuanţă, iar celalalt cuvînt altă nuanţă a lucrului.

Cînd cuvinte odată deosebite se apropie tot mai mult unul de altul prin alunecarea înţălesului, niciodată nu se permite complecta contopire, ci dela un moment mişcarea convergentă se opreşte, şi *muĭére—fiméc* n-aŭ avut niciodată înţălesuri identice, şi tot aşa *cad—pic*, *acóper—învâlésc*, *cuvî'nt—vórbâ*, *cem numésc*, *natúrâ—fire*.

Cînd prin analogie se nasc cuvinte cu înţălesuri identice, identitatea durează numai o clipeală, căci îndată diferenţiarea are loc, şi *rúgâ, rugâminte, rugâčune; cîntáre—cî'ntec; nebún*, *sârít*, *smintít*; *asuprésc, nedreptâtsésc* s-aŭ despărţit îndată după naşterea lor (dacă nu chiar dela început pentru diferitele lor înţălesuri au fost create) în nuanţele lor deosebite. Diferenţierii trebue atribuită despărţirea sufixului *-š* în grupuri cu înţălesuri separate, *-áš*, *-iš*, *úš*. Origina sufixului derivativ *-š* am discutat-o pag. 64. Din alipirea lui *-š* la diferite radicale s-aŭ născut însă mai multe forme ale sale, *-áš*, *-iš*, *-úš*, care aŭ existat amestecat, ca sinonime, unele lîngă altele, păuăcînd diferenţiarea a pus o ordine, împărţind rolurile, astfel că *-áš*, *-úš* formează profesiuni şi deminutive· *(bâĭáš*, *câlâráš*, *fruntáš*, *luntráš*, *nuntáš*. *ostóš*, *pungáš*, *pârtáš*,—*copiláš*, *cutsitáš*, *ĭepuráš*, *fluerăš*, *înğeráš*, *unciáš; bâtâúš*, *cârâúš*, *lâcâtúš*, *žucâúš*,—*câtsâlúš*, *cârârúšâ*, *curelúšâ*, *gâinúšâ*, *inelúš*, *pičorúš*, *vitsâlúš)*; *-úš* alte

însămnărı, precum *albúš, astupúš, colcúš, gâlbânúš; -iš* colective, precum *aluníš, frunziš, mâruntsiš, petriš, tufiš. -áš* s-a întrodus şi la adiective, *boclucáš, drâgâláš, pâtimáš.*

Cînd alăturı cu cuvintele băştinaşe împrumutăm cuvinte străine orı din alte dialecte, diferenţiarea se face iarăş imediat (dacă nu chiar dela început pentru diferitele lor nuanţe au fost împrumutate), şi treı fenomene aŭ atuncĭ loc. Orı constaţı vigoare în toate şi înţălesurı diferenţiate destul de bătător la ochı *(venín—otrávâ, militár—soldát, fel—cip, ornamént—podoábâ, afăčere—trĕábâ, argumént—dovádâ, rest râmâšitsâ, guvérn—stâpînire, diferéntsâ—deosebire, médic—dóctor, pildâ exémplu, blond balán, secrét tăĭnâ, abundántsâ prisós, animál—dobitóc—vítâ, dešâ'rt pustíŭ, mal ţârm, rešminte hăĭne, cîrd stol, dáunâ—págubâ, ostenésc obosésc, témnitsâ încisoáre, bâıát—copil, cârâre potécâ, čártâ sfádâ, ridicul—caragĭóz, cúğet—gîndésc, sedúc amâğésc, repár—dreg, respír—râsúflu, strig—zbĭer tsip, victimâ žértfâ, zvîrl—arúnc, ursésc—menésc, gâsésc áflu, îngróp—înmormîntéz).* Orı cuvintele aŭ înţălesurı aproape identice, dar unul din ele este ameninţat cu dispărerea (subliniem pe aceste din urmă după uzul limbiı comune: virğinâ—*fičoárâ*, ofičŭ *slúžbâ,* oárâ—*čas,* nutrimént—*hránâ*, amic—*priétin,* pizmâ—*invidie,* rózâ *trandafir,* óstrov—*insulâ,* vlâdicâ—*episcop,* ereditáte —*moštenire,* etáte—*vrî'stâ*, fine—*sfîršit*, pričinâ—*cáuzâ*, siğil *pečéte*, rob *sclav,* nâpî'rcâ—*viperâ,* vanitáte—*dešârtâčúne*, narátsie—*povestire*, hağiŭ—*pelerin,* úlitsâ —*strádâ*, priléž—*ocázie,* avút—*bogát*, subscriŭ—*iscâlésc*, ačceptéz—*primésc*, edific *clâdésc*, emanéz—*purčéd*, erúmp—*izbucnésc.* vıetsuésc—*trâésc*, grâésc—*vorbésc)*, în caz cînd nu se va diferenţia maı tare înţălesul, ceia ce chiar am vide poate că are deja loc, dacă am ave timp să cercetăm aceste cuvinte, cu băgarea de samă trebuitoare, în toate întrebuinţările lor; la o cercetare superficială, precum este acea pe care timpul ne permite să o facem aicı, deosebirile ne scapă, dar putem fi sigurı că identice nu sînt. Orı în sfîrşit cuvintele cu înţălesurı aproape identice sînt tot atît de des întrebuinţate, precum *vréme—timp, vĕac—sécul, imağinátsie fantazie, oáspe—musafir, mâ uit privésc, armátâ—oáste, enígmâ gîčitoáre, voáče glas, brun—oáčeš*; dar nu numaı că şi la ele identitatea de înţăles este numaı aparentă, ci tot una de întrebuinţate nu vor continua a fi decît cîtă vreme limba va simţi nevoia uneı nuanţărĭ atît de fine a lucrurilor; cînd această nevoe va înceta, unele din ele vor căde pradă uităriı, în caz cînd nu se vor adapta, printr-o diferenţiare maı mare a înţălesuluı, nevoilor psihiculuı.

Limba comună, ca corăspunzînd sumii celei mai mari de inteligenţă a unuĭ popor, face între lucruri deosebirile cele mai mari de care este poporul capabil şi cuprinde pentru aceia materialul cel maĭ bogat de sinonime. Dialectul este mult mai modest în această privinţă şi el nu cunoaşte, de pildă, *ornaméntul*, *arguméntul*, *diferéntsa*, *médicul*, *exémplul*, *blóndul*, *abundántsa*, *ridículul*, *sedúĉerĕa*, *reparárĕa*, *respirárĕa*, *víctima*, *vírĝina*, *ofíĉul*, *ŏára*, *nutriméntul*, *amícul*, *invídia*, *róza*, *ínsula*, *ereditátĕa*, *etátĕa*, *fínele*, *cáuza*, *siĝílul*, *sclávul*, *vanitátĕa*, *narátsia*, *pelerínul*, *stráda*, *ocázia*, *subscríerĕa*, *acĉeptárĕa*, *edificárĕa*, *emanárĕa*, *erúmperea*, *séculul*, *imaginátsia şi fantazía*. *enigma*, *brúnul*, care sînt tot cuvinte de curînd împrumutate.

Ca unul şi acelaş cuvînt să capete mai multe schelete se întîmplă din mai multe cauze. Intîiŭ, se întîmplă ca acelaş cuvînt să se introducă în limbă în diferite timpuri. Al doilea, acelaş cuvînt primeşte felurite schimbări după feluritele sale poziţii în vorbire, dupăcum este, de pildă, accentuat ori neaccentuat, proclitic ori enclitic şi aşa mai departe; în asemenea caz deosebitele forme ale cuvîntului trăesc în stare de izolare unele faţă cu altele. Al treilea, prin acţiunea diferitelor principii se schimbă cuvîntul, dar uzul cel vechiŭ continuă de a trăi alături cu cel noŭ şi aici este locul să ne aducem aminte de ceia ce am spus cu altă ocazie, că »diferite cauze insuflă cîteodată cuvintelor tip vechi o nouă putere, astfel că pot lupta contra totalei ruini cu altele mult mai tinere.« pag. 88.

In cazul întîiŭ (dublete improprii) diferenţiarea n-are nimic de făcut, căci cuvintele aŭ deja dela primirea lor înţălesuri deosebite. Astfel de dublete improprii sînt *sărút*—*salút*, ambele=saluto, decît numai cel întîiŭ vechiŭ de tot în limbă, iar cel de al doilea întrodus acum de curînd; apoi *căšunéz* (Isp. 229, cu înţălesul de 'prind ciudă pe cineva') *ocazionéz*, unul vechiu şi altul franţuzesc; *păgî'n*—*pógan*, ambele=paganus, decît numai cel întîiŭ băştinaş, iar celalalt împrumutat din vsl.; *înĉép*—*încáp*, ambele=in+capio, dar cel întîiu latin, cel al doilea romîn.

In cazul al doilea şi al treilea, pe care nu le putem deosebi totdeauna unul de altul şi pe care nici nu vom căuta să le deosebim la exemplele pe care le vom da, diferenţiarea îş arată influinţa prin ţinerea în viaţă a uzurilor vechi şi prin împărţirea înţălesurilor între diferitele schelete. Astfel de dublete sînt în limba romînească următoarele. Pronumele scurtate de dativ şi acuzativ, care se întrebuinţează numai ca subiecte psicologice, alături cu pronumele întregĭ de aceleaş cazuri, care se întrebuinţează ca

complimente (pag. 134).—Formele scurtate ale diferitelor verbe, devenite în mare parte forme gramaticale, alăturı cu formele întregı ale aceloraş verbe, constituesc iarăş dublete, precum *e*, *îĭ*, *ĭ*, care serveşte numaı de copula, alăturı cu *ĭéste*, care este şi verb tot odată, *am*, *aĭ*, *a*, etc., *voĭŭ*, *veĭ*, *va*, etc., alăturı cu formele întregı corăspunzătoare, şi tot aşa maı departe (pag. 101 sqq.). *scrin* *sicriŭ* = scrinium. —*mârhâ* (vr., vită)—*mârfâ*, slav.—*rostésc*—*râstésc* (derivat romînesc din *rost* = rostrum). *véšcâ*—*bešicâ* = vesica (să se păstreze oare in *véšcâ* accentuarea anteclasică vėsıca ?). — *mušcát* *mâšcát*=morsicatus.—*madámâ* *madám* madame. —*máre*—*mâ're*—*mâ*= mare (mas. pag. 36, 46).—*fálcâ* *fálče* = falx (pag. 74). —*înhâts*—*înhâ'ts* (derivate prin *în*- din onomatop. *hats*).—*tórbâ*—*tólbâ*, slav.—*urzésc*—*ursésc*=ordior.- *dincolo* *dincólo*, *dĕacólo* *dĕacoló*, *dĕacólĕa*—*dĕacolĕá*, *încólo* *încoló* (pag. 92 sqq.).—*záre* *zorĭ*=vsl. zarıa, zorıa (ambele ἀπαύγασμα, ἀκτίς, αὐγή. Diferenţiarea a avut loc în limba romînă însăş). *uluésc*—*urluésc*=ung. o″rleni.— *dehóc* *dezgĭóc* (derivate prin *des*- din *gĭóc*, probabil gullioca, care el însuş s-a duplicat în *gĭóc*—*gŭoáče* [dial. *gioáče*]). *flĭúštur* *flútur*. —*cámaĭ*—*cam* = quammagis (pentru *cámaĭ* cf. Creangă an. 59 se camaı dusese în tîrg după mama , apoı 79, 128; pov. 170. In vr. cu înţălesul de *maĭ*, Gast. Chr.). *doar* *dar* *da* (pag. 94, 96).—*cóntra* *câ'trâ* = contra, *či* *če* (pag. 51).—*amúrg*—*murg*=ἀμολγός.—*des* *gĭes* (*îndesésc* = *îngesuésc* [din *des* prin *în*-]. Dela *îngesuésc* prin derivare imediată *gĭes*: ı da ghies cu floricele« Isp. 18, apoı 175). *spúrcatul* (diavolul) *spurcátul*. Cele două articule: al, a, aĭ, ale—lu, a, i, le (pag. 103, 104). *bucáte*—*bucâ'tsĭ*. *urnésc*—*rînesc*=vsl. rinõti.—*straŭŭ*—**straĭŭ* (din *strâin*)=extraneus.—genitivul articulat şi cel nearticulat s-aŭ diferenţiat în sensul acela că întîiul arată posesorul (subiectiv), iar al doilea posesiunea (obiectiv). Cf. iubirea luı D-zău —iubirea de D-zăŭ, frica cîneluı frica de cîne, dorul tatăluı dorul de tată.

Cîteodată staŭ dubletele nediferenţiate, precum *sfarm* —*sfârî'm*, *darm*—*dârî'm* (pag. 68); *voésc*, *vroésc*, *vrĕaŭ*, *vraŭ*; diferitele nume pentru *conociftiritsâ* (pag. 109) şi altele. Asupra acestora limba este în fierbere încă, tot aşa dupăcum se întîmplă şi la unele sinonime că nu le putem deosebi lesne unul de altul.

Bogat material de dublete daŭ numele. proprii. Cîteodată dubletele sînt improprii, precum *cétru*—*pétru*; *médru* —*dimitrie* (*dumitru*); *zénĭĭ*—*ioán* (*ión*, pag. 97); *ğúrğa* *gĕórgé*; *nicoárâ*—*neculáĭŭ*; *vâsî'ĭŭ*—*vasíle*; căcı unele sînt maĭ de mult, altele maı de curînd întrate în limbă.

Altă dată avem a face cu adevărate dublete, precum vr. *elisáfta sáfta* (astăzı Elisabeta); *catínca tínca*; *neculáĭŭ — culáıŭ; gĕorgítsâ — gítsâ; tuduráci ráci*; *alexándru — sándu*; etc, toate diferenţiate (cele maĭ scurte au căpătat înţăles deminutival şi alintător). Şi dacă ţinem socoteală şi de deminutive, apoı numele proprii formează adeseorı grupe de numeroase fizionomii ale unuia şi aceluiaş tip, care trăesc frăţeşte — cu micı deosebirı de înţăles — unul lîngă altul. Nu este dialect romînesc care să se poată compara în această privinţă cu cel macedonean, unde unul şi acelaş cuvînt este atît de sucit şi de învîrtit în toate felurile, maı ales atît de înghiţit şi de stîlcit (ceia ce corăspunde de altfel întregului spirit al acelui dialect, unde aplicare vădită există de a face să cadă oricare sfîrşit, fie de sunet, de silabă orı de cuvînt), încît rămîı uimit. Astfel (macarcă nu toate exemplele, pe care le dăm maı la vale, sînt sigure) *Búnul* sună: *bíru, bíra, birón'ŭ, búru, búrâ, búra, birónĭ, biróna, birónâ, burílâ, burílu, burácu;?: tuľŭ, túľa, tuľícâ, tuľúšĭŭ, tuľúšĕa, ľušĭŭ, ľúšĕa, toľŭ, tolĭ, tólĕa, tólâ; Haralámbu: lámbu, lambétu, lâmbétu, lâmbéti, lâmbĕtâ, péti, péta, pétâ, pétsi, pétsa, pičác, pičácâ, píča, píšĕa, pičálĭ, pitsálĭ, píšca. pistáli; Ioán: ĭáni, gĭon, ĭonĭ, gĭonĭ, gin, gíni, gína, gínĕa, gínu, dzínu, zĭanĭ, zĭánâ, ĭanúšĭŭ, nušıŭ, ıanúts, nuts, nunúts, nânúts, nánu, n'án'u, n'án'a, ĭanúli, núli, núlâ, ĭaníts, ĭanítsĭ, ĭáncu, ĭancúlĭ, ĭánču, ginıšĭŭ, ĭanótĭ, ĭanótâ, nóti, nótâ, ĭanáci, náci, ĭanácu, nácu, náca, náča, náču, nač; Dimítrie: mítri, mítru, mítrĕa, mitrúšĭŭ, mitrítsĭ, mitrúts, truts, trits, trítsâ, mítu, mítsu, mítsĭu, míču, míče, métu, méta, métsĭu, méču, mécĭu, métsĭa, méča, dímu, díma, zímu, zíma, zímar, zimára, zimán, zimána, dímar, dimarél, dimaréli, dimaréľ; Emanuél: mánu, máne, máni, mánâ, mána, mánĕa, mânét, mânétĭ, mânéts, manéta, mânác, manácĭa, mânúz, manúzâ, mânúts, mânúšĭŭ, mânásĭŭ, mánašĭŭ, mânícâ, maníčŭ, mânáĭa, mânáľa; Stéfan: stéfa, scéfu, fanĭ, téfa, défa, séfu, šéfu, šéhu, šĕáfu, šĕáhu; Gĕórge: gĭórgi, žĭoržĭ, žĭožĭ, žĭógu, žĭógâ, gógu, góga. gĭórgu, žógu, zógu, zógâ, zógĕa, zóge, zógi, zóg'â, zóg'e, zıógu, zĭóga, zĭógĕa* (Caragiani, Studii asupra Romînilor din peninsula balcanică, sub presă).

Dupăcum nu permite limba lux, tot aşa nicı nu lasă mijloacele fără întrebuinţare. Ia se mulţămeşte cu oricît de puţin, dar îndată ce găseşte ocazia, profită de dînsa pentru a-ş îmbogăţi simboalele. Şi această ocazie se întîlneşte la tot soiul de schimbări provocate prin diferitele principii, dar o acţiune directă a diferenţierii nu are decît rareori loc, pentrucă în majoritatea cazurilor lucrurile se potrivesc

dela sine, macarcă supt privirea veghetoare a principiului de faţă (cf. pag. 210). Se întîmplă însă cîteodată că un fenomen oarecare, cu toate profitele bune pe care le-am pute trage dintr-însul, în sensul de a căpăta în el un noŭ simbol, rămîne neîntrebuinţat şi atunci are loc directul amestec al diferenţierii.

Cu toate acestea, simţul de iconomie al limbii este atît de mare, încît, chiar cînd cea mai bogată colecţie de schelete i-ar sta la îndămînă, ia tot recurge la vechiul mijloc. Şi acest vechiu mijloc în aceia a consistat că 'să spui mult în puţine cuvinte'. Niciodată n-a corăspuns bogăţiei cugetării o bogăţie adecvată a simbolului. Acest din urmă totdeauna a rămas în urma celei dintîiŭ şi totdeauna omul a fost nevoit să îngrămădească pe socoteala unui singur cuvînt o mulţime de înţălesuri. Şi obiceiul, odată format, s-a păstrat: chiar în mijlocul celui mai mare bielşug omul îş aduce oarecum aminte de vechea sărăcie şi din cînd în cînd, ca să nu uite obiceiul, se mulţămeşte cu o coajă de pîne. Această avariţie a limbii este cunoscută în retorică supt numele de σχῆμα ἀπὸ κοινοῦ.

Nu există avariţie acolo unde n-avem altfel cum face şi unde sîntem siliţi să dăm cuvintelor mai multe înţălesuri din cauză că n-avem destule simboale pentru nenumărata mulţime a cunoştinţilor şi ducem în spinare această nevoe lăsată dela părinţi, pe care vom lăsa-o şi noi moştenire copiilor noştri, pentru a se perpetua probabil pănă la capătul existenţii omineşti strimtoarea hainei care îmbracă cugetarea pămîntească. Nu există avariţie în acea mulţime de înţălesuri îngrămădite pe socoteala unuia şi aceluiaş cuvînt, în care gramaticii vor să pună o ordine împărţindu-le ba în primitive şi derivate, ba în proprii şi figurate, macarcă se pot face deosebiri dela o limbă la alta în această privinţă, deosebiri unde se oglindeşte firea unui popor, astfel că trebue să zici la urma urmelor că cutare popor ar fi putut ave mai multe simboale, dacă ar fi vrut (pag. 201).

Avariţie şi nu în înţălesul rău al cuvîntului, din contra este acolo, unde mijloaçele existente sînt lăsate baltă şi limba se mulţămeşte numai cu cîte unul din ele pentru a suplini pe celelalte.

De aici mulţămirea noastră cu acea vorbire eliptică, în care un singur simbol ne face serviciul de mai multe, şi de care se găsesc nenumărate exemple în toate genurile literare, căci σχῆμα ἀπὸ κοινοῦ nu este un privilegiu al poeziei, se găseşte numai mai des în aceasta, dupăcum este şi firesc lucru: creaţiile fantaziei, cu toată individualitatea lor şi cu toată silinţa pe care ş-o dă poetul de a le reproduce

în imaginı, trebuesc să plutească în nebulos şi în echivoc. Am spus cu altă ocazie (pag. 122) că orı toată vorbirea omenească este o elipsă orı nu există elipsă de fel, şi neam hotărît, fireşte, pentru alternativa din urmă. Elipsă nu există, decît numaı totdeauna şi vorbitorul şi ascultătorul înţăleg pe delăturea celor spuse alte multe lucrurı. Aceste multe lucrurı altele, suptînţălese şi nu vorbite, plutesc în cercul conştiinţiı noastre ca cutare orı cutare cuvinte tip. Cuvintele tip însă acestea staŭ înfipte de multe orı astfel în minte, încît, macarcă pentru vorbirea următoare aŭ un schelet nepotrivit, ele servesc totuşı şi pentru dînsa: de jur împrejur toate cunoştinţile vorbite îş iau din unul şi acelaş schelet, numaı odată exprimat, suplinirile trebuitoare. Nu este o nepotrivire între membrele psihologice şi cele gramaticale ale propoziţieı, ci este o satisfacere cu puţin a minţiı noastre, este acel spirit sobru care o face să nu alerge după mult cînd poate înţălege şi cu maı puţin. Dăm cîteva exemple maı neobişnuite. Ureche, 139: împăratul pristănise la toate capetele legiı pre voia papiı, numaı să dea agiutor înpotriva vrăjmaşuluı săŭ, ce-ı şi făgăduise. (*pápiĭ* serveşte ca subiect propoziţiilor următoare). Neculcea 211: Iar Ramadanovski s-aŭ făcut a fugire, şi tîmpinîndu-se cu oastea moschicească, ce venea asupra Turcilor la Cehrin, dacă aŭ înţăles că au luat Turciı Cehrinul, s-aŭ întors înapoı în deşărt.« (*cu oástĕa* serveşte şi ca subiect). Miron Costin I. 467: »trimes-au Skinder paşa.. un ceauş la craiul leşesc, să oprească Cazaciı de pre mare, cariı atuncı şi nişte cetăţı ce făcuse Turciı pre Nipru ... luase .... Şi acestea toate apoı au făcut de aŭ venit sultan Osman la Hotin şi să se părăsească de a călca Moldova cu oştile lor. ('aŭ făcut' serveşte ca predicat la două propoziţiı, iar 'Cazaciı' serveşte şi ca obiect drept şi ca subiect). 480: numaı amu la Braniştea fiind (Gaspar vodă) cu puţineı de aı săı, şi din boiarı Şeptelicı hatmanul şi Goia postelnicul, pelîngă dînsul, l-aŭ omorît.« (Şept. hatm., Goia post. sînt şi subiecte). Uzual a devenit acest mod de σχῆμα ἀπὸ κοινοῦ în întrebările duble, unde adică în una şi aceiaş propoziţie subiectul şi complimentul sînt interogative: care pe care a dovedit? cine cuı a spus? cine cu cine ţine? cuı ce-ı place? cine unde merge? cine ce are cu mine? cine ce vrea? care ce-ı? (tot astfel într-o mulţime de limbı altele, cf. Schuchardt, Der mehrzielige Frage- und Relativsatz în Analecta graecensia, Graz, 1893). Acelaş verb serveşte la două propoziţiı, căcĭ 'care pe care a dovedit?' este = 'care a dovedit şi pe care a dovedit?' Aceasta e cel puţin norma vorbiriı, după care nu pot fi maı multe interogative într-o

propoziţie. De iconomie însă limba a suprimat un verb, căcĭ a găsit că este de ajuns unul pentru ambele propoziţiĭ, şi a suprimat şi conjuncţia.—Tot astfel se explică poate—iar nu prin discordanţa între inţăles şi schelet—fenomenul notat la pag. 133, al relativuluĭ urmat de conjuncţie şi al dubleĭ întrebărĭ indirecte: 'au fugit care încotro aŭ putut' ar fi atuncĭ='aŭ fugit care aŭ putut şi încotro aŭ putut', şi 'cine de pe unde au fost, toţĭ aŭ venit'='cine aŭ fost şi de pe unde aŭ fost, toţĭ aŭ venit', 'să spună cine ce a făcut'='să spună cine a făcut şi ce a făcut.

Alt mod, în care se manifestează avariţia cugetăriĭ, consistă în aceia că cugetarea, îmbrăcată odată într-o formă oarecare, continuă de a îmbrăca tot maĭ departe aceiaş formă, astfel că raporturile, oricît ar fi ele de deosebite unele de altele, se continuă într-o monotonă simbolizare (parataxis). Dacă începe cineva să vorbească în atribute, apoĭ tot în atribute vorbeşte; orĭ dacă începe cu propoziţiĭ principale, apoĭ tot propoziţiĭ principale înşiră la nesfîrşit. Este o renunţare cu alte vorbe la toate bogatele mijloace dezvoltate de limbă şi o mulţămire numaĭ cu cît maĭ puţine din ele, este o întoarcere de bună voe la vechea stare de sărăcie, cînd numaĭ decît o monotonă înşirare a unuia şi aceluiaş simbol trebuia să aibă loc, deoarece altele lipseaŭ. Şi limba îş alege în această modestie, care o satisface, pe cele maĭ simple forme din toate: atributele sînt preferite înaintea predicatelor, propoziţiile principale înaintea celor subordinate. In toate literaturile se găseşte exprimată această tendinţă spre mulţămire cu puţin, şi anume cu atît maĭ bătător la ochĭ cu cît sînt maĭ vechĭ scriitoriĭ. Dispunerea de întregul material oferit de o limbă stă în raport drept cu obiceiul pe care-l capătă omul de a-ş frămînta judecata. In înfundăturile minţiĭ staŭ maĭ întîiu îngrămădite bogăţiile limbiĭ ca nişte tezaure de care o mînă iconoamă numaĭ cu multă băgare de samă se serveşte. Trebue să treacă mult timp la mijloc până cînd o generaţie rîsipitoare să împrăştie cu mîna pliuă. Se face apoĭ o legătură între timpurĭ vechĭ şi vorbe socotite, şi artistul, cu bună chibzuire şi hotărîre, se serveşte conscient de sobrietatea cea inconscientă a străbunilor şi a naivilor: aceasta dă vorbelor luĭ o fizionomie de antichitate, supt cuvintele cele uniforme pare că respiră viaţa strămoşilor. Homer este plin de parataxis. Dar artistul Eschil o întrebuinţează înadins şi trece margina cîteodată: vorbirea luĭ este un lanţ de adiective, de participiĭ şi de apoziţiĭ, pe care noĭ trebue să-l desfacem în tot felul de raporturĭ. Acest lucru i se părea bătrînuluĭ tragic potrivit în gura eroilor şi avea dreptate

(Vezi la întîmplare următoarele locuri. Eumen. 321 sqq. μᾶτερ ἅ μ'ἔτικτες, ὦ μᾶτερ νύξ, ἀλαοῖσιν καὶ δεδορκόσιν ποινάν, κλῦθ', ὁ Λατοῦς γὰρ ἶνίς μ' ἄτιμον τίθησιν τόνδ' ἀφαιρούμενος πτῶκα, ματρῷον ἅγνισμα κύριον φόνου, ἐπὶ δὲ τῷ τεθυμένῳ τόδε μέλος, παρακοπά, παραφορὰ φρενοδαλής, ὕμνος ἐξ 'Ερινύων, δέσμιος φρενῶν, ἀφόρμικτος, αὐονὰ βροτοῖς. Agam. 192 sqq. πνοαὶ δ'ἀπὸ Στρυμόνος μολοῦσαι κακόσχολοι, νήστιδες, δύσορμοι, βροτῶν ἄλαι, νεῶν τε καὶ πεισμάτων αφειδεῖς, παλιμμήκη χρόνον τιθεῖσαι τρίβῳ κατέξαινον ἄνθος 'Αργείων. ἐπεὶ δὲ καὶ πικροῦ χείματος ἄλλο μῆχαρ βριθύτερον πρόμοισιν μάντις ἔκλαγξεν προφέρων Ἄρτεμιν, ὥστε χθόνα βάκτροις ἐπικρούσαντας 'Ατρείδας δάκρυ μὴ κατασχεῖν.). Inconscient se găseşte ia apoi în cei mai vechi istoricĭ greci, precum în Herodot, în Thukydides. La noi poezia populară se compune mai numai din propoziţii principale. Iar pentru literatura noastră mai veche compară locuri ca Neculcea 209: »Iară Dimitraşco vodă, văzînd atîta omor, aŭ eşit în deal la Galata cu boierii şi acolo şedeaŭ; şi atunce s-aŭ tîmplat un paşă, anume Caplan, fiind la Ţuţora cu oaste, petrecînd haznalele ce mergeau la Cameniţă, i-au venit ferman dela poartă să mazilească pe Dimitraşco vodă.« Miron Costin 478: Dacă s-aŭ apropiat oştile, au dat Leşii întîiŭ şi cu Moldovenii războiŭ, şi în loc împingînd pre oardele lui Cantemir beiŭ, şi Turcii începuse a se da înapoi. . Eşiţi Leşii la cîmp mai mult decît le era porunca, cu şiragul cel de frunte, aŭ izbucnit şi oardele lui Calga sultan şi au dat cu toate oştile năvală la rindul cel de frunte leşesc şi l-aŭ înfrînt. Ureche 230: Decii Copinski, avînd mare cunoştinţe între Cazaci, aŭ mers la dînşii; pre unii cu giuruinţă împlîndu-i, pre alţii cu bani ungîndu-le ochii, de ce au avut şi el den agonisita sa, i-aŭ plecat; şi au mai lipit către sine pre un Moldovan, anume Cepla, ce se însurase între Cazaci; şi aŭ pus hatman pre Şah pe 330 de Cazacĭ, carii s-aŭ strîns cu nevoinţa lor. Aŭ întrat în ţară. Iară Petru vodă au strîns ţara şi s-aŭ gătit de dînşii; şi luînd puştele aŭ eşit să meargă înaintea lor. Auzind Cazacii de aceasta, au apucat ce aŭ putut dela margine şi s-aŭ întors înapoi...« Astfel se explică cum participiul prezent a ajuns cu vremea să aibă înţălesul unei propoziţii subordinate (pag. 131). Pentru ca să reluăm un exemplu din cele date în alt loc, aşa şi cinstea den zi în zi micşorîndu-i-se, de inimă rea puţin de n-aŭ murit = 'aşa şi cinstea den zi în zi i s-a micşorat, de inimă rea puţin de n-au murit', adică o parataxis de două propoziţii, în aparenţă ambele principale, dintre care însă în realitate una este compliment de cauză. Şi în vreme ce întrebuinţarea participiului prezent în propoziţia principală, cu înţălesul de trecut, a rămas ocazională (ori cel puţin a dispă-

rut din uzul actual), ia a devenit uzuală în propoziția subordinată temporală și cauzală paratactică.

In afară însă de această întoarcere spre vechea sărăcie, diferențiarea profită de toate ocaziile pentru a îmbogăți numărul simboalelor. Psihicul are pentru satisfacerea lui nevoe de o sumă de acestea și pentru a îndeplini această nevoe principiul de față nu lasă nimic neexploatat. Acea sumă de simboale poate să fie mai mare ori mai mică după timp și după om (pag. 201), dar la niciun moment din viața limbii nu este atinsă, tot așa dupăcum nicio clipeală nu încetează diferențiarea de a tinde la acest ideal.

Pe cele mai multe simboale însă le recunoaște numai, oarecum, fiindcă sînt date de a gata de alte principii, și astfel nenumăratele cuvinte, cîte se ivesc cu vremea, îmbracă supt privigherea iei cugetarea noastră, fără ca noi să simțim că supt această multiplă acțiune a diferitelor principii se găsește un spirit de ordine care veghează.

Supt această veghere însă are loc nu numai utilizarea oricărui lucru bun, ci și zvîrlirea oricăruia netrebnic. Și aici este locul de a vorbi de un alt soiu de evitare a luxului, deosebită de cea despre care am vorbit mai sus.

Limba anume părăsește fără milă toate mijloacele de care nu mai are trebuință. Și nu este vorba de o diferențiare a înțălesului, ca la sinonime și la dublete, unde principiul de față se amestecă direct, ci de o lăsare, pură și simplă, în părăsire a simboalelor netrebnice, lăsare în părăsire față cu care diferențiarea se poartă pasiv.

Cuvintele nu numai se schimbă, ci și dispar. Disparerea lor nu este un efect al întîmplării, ci al trebuinții. Ele adică nu mai corăspund cu o stare psihică oarecare, nu mai pot îmbrăca cunoștințile așa de potrivit cum le îmbrăcaŭ altă dată. In acest serviciu sînt întrecute de altele nouă, și ele trebuesc să dispară: o zadarnică ostenire a minții ar aduce păstrarea lor numai.

Dupăcum este cu neputință observarea întregii lămuririi a cunoștinților, care a fost la baza dezvoltării unei limbi (pag. 171), tot așa de cu neputință este observarea pas cu pas a totalității adaptărilor simboalelor la cunoștinți, astfel ca să putem înțălege pentru cel mai neinsemnat cuvînt motivul pentru care s-a păstrat și motivul pentru care a dispărut. Tot la formele gramaticale este cercetarea mai lesne și din acest punct de videre, și de pe acest teren vom alege citeva exemple.

Formele nu s-aŭ născut toate odată, ci pe rînd, și dupăcum unele după altele aŭ eșit la iveală, tot așa unele după altele s-aŭ lipit, ca enclitice ori ca proclitice (în caz cînd,

ca infixe, n-aŭ pătruns în corpul cuvîntului, pag. 118) la cuvînt: după ordinea alipirii lor se poate chiar constata timpul relativ al apariţiei (macarcă nu totdeauna; căci este foarte probabil, de pildă, că sufixele personale s-aŭ dezvoltat înainte de cele temporale şi modale şi cu toate acestea tot la sfîrşit le găsim aninate. Şi această îngrămădire de unele peste altele a formelor necontenit se repetă în viaţa unei limbi, de pildă în rom. [ca de altfel în tot soiul de limbi altele] forma de atribut şi forma de compliment circumstanţial stau alăturea cu copula pentru a exprima predicatul ['X este bun', 'X este în casă'], forma atributului stă alături cu verbe auxiliare pentru a exprima timpuri [am mîncat], etc., şi totdeauna îngrămădirea de forme are un scop, face un serviciu, exprimă adică un noŭ raport). Dar unele forme aŭ făcut pe altele superflue, căci de ex. formele temporale şi modale presupun pe cele verbale, adică, dacă la un cuvînt vezi aninată o formă temporală, ştii bine că ai a face cu un verb, chiar dacă nicio formă anume pentru verb n-ar exista. Iar formele cazurilor presupun un substantiv, un adiectiv ori un pronume, şi îndată ce simţeşti o formă cazuală oarecare, n-ai trebuinţă de un semn anumit altul, pentru ca să ştii că aĭ a face cu unul din cele trei feluri de cuvinte înşirate. Apoi variabilitatea terminaţiilor la acord îţi arată totodată pe adiectiv, fără ca să fie trebuinţă de un semn special pentru acest din urmă. Şi din cauza aceasta producerea de forme pentru verb, substantiv, adiectiv a fost oprită chiar dela început. Este probabil anume că niciodată n-au fost forme speciale pentru a arăta părţile de cuvînt de mai sus. Şi chiar dacă cumva asemenea forme aŭ fost, ele aŭ dispărut îndată, ca netrebnice. Ceia ce dela început a existat şi există încă, aŭ fost forme pentru subcategorii de verbe, de substantive şi de adiective. Cînd cumva subcategoriile se potrivesc, este indiferent pentru limbă de a se servi de unul şi acelaş sufix derivativ pentru substantive, pentru adiective şi pentru verbe. De aici posibilitatea, pe care dela început limba a avut-o, a derivării imediate: vrei adică să derivi un substantiv dintr-un verb, laşi la o parte formele temporale şi modale şi anini restului formele de număr şi de caz; ori, dacă vrei să derivi un verb dintr-un substantiv, laşi formele de număr şi caz la o parte şi anini restului pe cele de timp şi de mod; şi tot aşa şi cu adiectivul. De asemenea derivări imediate au fost şi sînt limbile pline, şi noi am avut ocazie de ajuns (pag. 61, 70, 72) să dăm din limba noastră numeroase exemple.

In timpurile vechi de tot, cînd limba era la originile

sale, lămurit se deosebeaŭ bucăţile formale, unele după altele, de cuvînt, adică de r ă d ă c i n ă (pag. 112). Această separare a formelor de rădăcină, în sensul că vorbitorul avea conştiinţă de rolul fiecăreia din ele precum şi de acel al rădăcinei, a dispărut, şi în limbile actuale numai slabe reflexe ale iei mai există, în unele (limbile aglutinante) mai clare, în altele (limbile flexionare) mai puţin clare (pag. 119), şi de pildă în optativul grecesc λύσαιμι se pot încă lesne deosebi rădăcina λυ-, forma aoristului -σα-, forma optativului -ι- şi forma persoanei I -μι, într-o ordine care near proba că formele temporale s-au dezvoltat înainte de cele modale. Această separare a formelor de rădăcină a dispărut din cauză că multe sufixe aŭ încetat de a mai face vreun serviciu, căci raportul exprimat prin ele a scăpat (cel puţin pentru un timp oricît de scurt) observării minţii noastre, au devenit din acel moment nişte corpuri moarte, fără de niciun înţăles şi s-aŭ alipit la rădăcină ca şi cum ar face parte din ia. Astfel rădăcinile au început, îndată după naşterea lor deja, a se mări prin bucăţi străine de dînsele, astfel dupăcum s-ar depune plante parazite pe o scoarţă de copac, depozitele pe urmă aŭ tot crescut, şi astăzi, cu toate stăruinţile noastre, nu putem ajunge de cele mai multe ori, în urma tuturor analizelor pe care le-am face, decît la un fel de coagulări de sunete, care alături cu vechile rădăcini numai D-zăŭ ştie ce mai cuprind. De aceia, în loc de a vorbi de rădăcini, noi am început să vorbim de r a d i c a l e, adică de rădăcinĭ, la care s-aŭ alipit deja forme gramaticale, cu alte vorbe renunţăm de a mai descoperi cuvintele vechi (rădăcinele), care au fost înăduşite supt un nămol de forme, ci ne dăm socoteală numai de aceste din urmă cum se îngrămădesc unele peste altele şi cum, împreună cu o rădăcină, la care nu putem ajunge decît rareori, servesc ca radicale unele pentru altele. Dacă radicalele acestea singure aŭ servit odată vorbirii ori nu, aceasta nu interesează pe cel care le analizează. Mai totdeauna ele sînt însă productul aceştei analize numai: niciodată adică nu s-a servit omul de dînsele, fără de a le mai lipi alte forme. Şi pentru aceia o enormă deosebire există între dînsele şi între adevăratul cuvînt, rădăcina. Numai cînd se întîmplă ca formele gramaticale să dispară în masă, cum are aceasta loc la limbile izolătoare, numai atunci radicalul ajunge să facă serviciul vechiĭ rădăcini, aşa cum o bucată de fier ruginită poate înlocui strălucitorul metal de altă dată. Astfel, pentru ca să dăm un exemplu, în cuvîntul rom. *pĭéptene* vechiul sufix *-en* a devenit un parazit pe lîngă o rădăcină problematică *pect* (căcĭ, abstracţie făcînd

de schimbările pe care le-a făcut în această rădăcină alunecarea sunetuluĭ, nu este cumva *-t* restul unuĭ sufix oarecare?). Astfel în *laudaveram, lauda-* este radicalul verbuluĭ, *laudave-* radicalul perfectuluĭ, *laudavera* (=* *laudavesa*) radicalul pluscaperfectuluĭ, desfăcîndu-se cuvîntul in formele -a-, -vi-, -sa-, -m, care toate s-aŭ îngrămădit peste rădăcina *laud,* rădăcină tot atît de problematică ca şi *pect.* Trăit-aŭ apoĭ vreodată, singure de capul lor, *lauda-* (imperativul *lauda* este poate însuş radicalul), *laudave-*, *laudavera-*? Şi nu facem întrebarea pentru cuvintele latineştĭ, căcĭ răspunsul ar fi atuncĭ lesne şi sigur, anume negativ. O facem pentru formele corăspunzătoare primitive.

Şi astfel diferenţiarea priveşte indiferent la dispărerea tuturor elementelor netrebnice. Insă ia ştie în aceiaş vreme să tragă foloase din schimbărĭ, care altfel fără ajutorul ieĭ nu eraŭ să fie utilizate.

Aşa, de ex., analogia singură n-ar fi fost în stare să prefacă pe *a* sing. in *ă* plur. la substantivele feminine (pag. 54). Acest *ă* însă este foarte potrivit pentru a deosebi pluralul de singular. Şi încă, dacă numaĭ acest serviciu l-ar face, am sta pe gîndurĭ, căcĭ pluralul este destul de clar exprimat prin forma *-ĭ.* S-a amestecat însă şi tendinţa de a deosebi pluralul femininelor de acel al masculinelor, care tot prin terminaţia *-ĭ* este simbolizat.

Sufixul *-sc* din verbe ca *amărésc*—amarasco, *îndulčésc*—dulcesco, *înnegrésc*—nigresco, *umbrésc*—umbresco, rămas fără înţăles, ca element mort, a fost utilizat de limbă ca formă pentru prezent la verbele de conjug. IV. Şi tot astfel suf. *-iz* din verbe ca *botéz* baptizo (*-iz* este un suf. grecesc, dar nu există în limba noastră ca împrumutat din greceşte, ci moştenit din latiueşte, unde -ιζ fusese primit supt două forme, una maĭ veche -iss, şi alta maĭ nouă -iz), redus la element mort, a fost utilizat de limbă ca formă pentru prez. verbelor de conjug. I. Foloasele pe care le-a tras vorbirea din întrebuinţarea acestor două sufixe ca forme ale prezentuluĭ le explică destul de bine Tiktin (Gram. I, 156).

Aicĭ întră aşa numitele Ablaut şi Umlaut. Ablaut (gradaţie vocalică, apophonia) consistă în schimbărĭ de cantitate, de calitate şi de accent ale uneĭ vocale, provocate prin alunecarea sunetuluĭ, pe care diferenţiarea le întrebuinţează ca mijloace formale (Noĭ dăm aicĭ fenomeuuluĭ un înţăles maĭ strîmt. De obiceiŭ prin ablaut se înţăleg toate schimbările de calitate, cantitate şi accent ale vocalelor, exploatate orĭ nu de diferenţiare, cîte nu se pot explica prin modul de acţiune al principiilor în sînul uneia şi

aceleiaş limbi, ci îş trag origina din timpuri mai vechi decît existenţa separată a limbilor. Brugmann, Vergl. Gramm. I, 246). Astfel gramatica greacă şi latină este plină de asemenea diferenţe în vocale dela un caz la altul (πατήρ, πατρός, πατρί, πατέρα, πάτερ, de la un timp la altul (γίγνω—γέγονα, τρέπω—ἔτραπον, τρέφω τέθραμμαι; video—vidi, sĕdeo sēdi), dela un număr la altul (εἶμι—ἴμεν. οἶδα ἴσμεν, τίθημι—τίθεμεν), dela un sufix derivativ la altul (πόρος, străbaterea πορός, străbătător, τομος, tăetură τομός, ascuţit). Ablaut îş are rădăcinile în timpurile de primitivă existenţă a limbilor indogermane, însă nu aparţine excluziv acelui timp. Procedarea aceasta, de a exploata schimbări provocate prin alunecarea sunetului în vocale pentru a căpăta nouă mijloace de simbolizare, s-a repetat şi se repetă necontenit în istoria limbilor şi acel *-â* dela pluralul femininelor în rom. este un fenomen perfect analog.

Umlaut (inflexio), pe care l-am pute numi asimilaţie la distanţă, este un fenomen în diferite chipuri explicat, care consistă în aceia că vocala unei silabe este influinţată în alunecările sale de vocala silabei următoare orĭ precedente. got. nasjan de ex. dă naştere lui vg. nerian prin influinţa lui j din silaba jan asupra lui a din silaba nas. Brugmann, Vergl. Gramm. I, 479 clasează fenomenul la epenteză. Intrucît însă epenteza stă în naşterea unui sunet şi aici avem a face numai cu schimbarea unui sunet, ar fi mai bine parcă să vorbim de asimilaţie. Numai dacă n-am voi cumva să considerăm elementul noŭ întrodus în silaba precedentă ca ceva care a avut, macar cît de scurtă vreme, o existenţă a parte (de pildă nerian ar fi sunat o scurtă vreme *naisjan). Dar la o asemenea presupunere ar trebui toate asimilaţiile să le considerăm ca epenteze, ceia ce n-ar fi poate răŭ, căci toţi terminii aceştia tehnici, din care am înşirat şi noi o sumă, dar am lăsat şi afară pe vreo cîţiva (precum anaptyxis, samprasarana, dvandvacomposita, etc., a căror explicare caut-o în Brugmann, op. cit.), încurcă numai memoria degiaba, cea deja destul de încărcată şi altfel.

Acest Umlaut prezintă diferite forme. Intîiŭ, schimbările vocalei se fac în direcţia lui *i* (de pildă *a* se preface în *e*, *o* în *ö*, u în *ü*, etc.) supt influinţa lui *e*, *i* ori a unui sunet muiat din silaba următoare: gast—gäste (=*gasti). Al doilea, schimbările se fac în direcţia lui *a*, *o* supt influinţa unui *a*, *e*, *o* din silaba următoare (Brechung. De pildă vg. wessa got. wissa). Al treilea, schimbările se fac supt influinţa unui sunet din silaba precedentă. Acest fenomen, propriu limbilor aglutinante, precum limbilor uralice şi altaice, poartă numele de armonia vocalelor. Vocalele

în limbile uralice se împart în treı clase: 1. aspre (a, o, u, i); 2. moı (ä, ö, ü); 3. neutre (i, e). Această împărţire îş are motivul în armonia vocalelor, conform căreia vocalele afixelor trebuesc să fie omogene cu vocalele rădăcinii. După o vocală aspră a rădăcinii urmează o vocală aspră a sufixuluı, după o vocală moale urmează una moale. Vocalele neutre se potrivesc în sufix cu oricare vocală din rădăcină. Uneı vocale neutre din radăcină îı urmează de regulă una moale în sufix.... Se zice în limba finică Suomalainen = Fin, Karjalainen = Karelian, însă Venäläinen = Rus, Lätti-läinen = Let. Şi tot aşa în limba ungurească se zice ház-ak = casele, gyermek-ek = copiii, ház-ban = în casă, szem-ben = în ochiu, ház-bol = din casă, szem-böl = din ochiu, vár-unk = aşteptăm, vár-tok = aşteptaţı, însă kér-ünk = rugăm, kér-tĕk = rugaţı; astfel încît aceleaş sufixe sună ba -ak, -ban, -bol, -unk, -tok, ba -ek, -ben, -böl, -ünk, -tĕk, după natura vocaleı din rădăcină.« Fr. Müller, Grund. II, II 190.

Umlaut se întrebuinţează cîteodată ca mijloc formal. Astfel cel de întîiul fel (pentru al doilea fel, că ar fi şi el exploatat de diferenţiare, lipsesc exemplele în limbile indogermanice) a fost întrebuinţat de limba germană modernă ca semn al pluraluluı. »La declinaţia masculină în *-i* din vechea germană se născuse din întîmplare raportul că întregul plural avea umlaut: gesti, etc. faţă cu sing. gast. Cazurile dela plural eraŭ la început şi altfel destul de lămurit deosebite de acele ale singularuluı. Maı tîrziŭ însă a căzut în germana de sus (Oberdeutsch), şi în parte în germana de mijloc (Mitteldeutsch), *-e*, şi atuncı a devenit, dupăcum şi este, umlaut în nominativ şi acuzativ singurul semn de deosebire al celor două numere: sing. gast, pl. gest (gäst). Şi după modelul unor asemenea cuvinte s-aŭ format apoı täg plural la tag, ärm plural la arm, etc.« Brugmann, Vergl. Gramm. II, 16. Exemple romîneştı n-am găsit.

c. In al treilea loc diferenţiarea creiază simboalele, de care are trebuinţă. La baza acestor simboale create de diferenţiare se poate să fi fost întrebuinţărı ocazionale provocate de alte principii. Intrucît însă diferenţiarea este atît de activă cind e vorba de a utiliza mijloace neproduse de dînsa, pentru ce n-ar fi în stare de a provoca ia prin ia însăş o schimbare?

Astfel, alaturı cu formele gramaticale prin analogie şi izolare provenite, limba se serveşte pentru a exprima o parte din raporturı de două mijloace, foarte întrebuinţate, dar pentru care nicı analogia nicı izolarea n-aŭ prezentat niciun punct de sprijin, anume de accent (orı maı bine ritmul accentelor) şi de poziţia cuvintelor.

La accent nu este vorba nici de dublete ca *spurcatul* —*spurcàtul* (pag. 216), nici de gradaţii vocalice ca πόρος πορός, ci de simbolizarea a atît de fine şi de complicate raporturi, încît este cu neputinţă de admis că diferenţiarea n-ar fi procedat direct, astfel că ia prin ia însăş, fără să profite de schimbări deja existente, provocate de alte principii, să nu se fi amestecat. Este vorba anume de multele raporturi, pe care le-am numit pe scurt aiurea (pag. 188) 'dorinţa vorbitorului de a afla raportul dintre subiect şi predicat' şi 'mirarea', raporturi care poartă obişnuit şi foarte coprinzător numele de întrebare, cel dintîiŭ, şi exclamare, cel de al doilea. Gîndeşte-te la numeroasele ritmuri, toate cu alt înţăles, pe care le poate primi o propoziţie ca eu atunci să nu-mi caut de drum tot înainte« Creangă an. 52. Semnele ? şi ! sînt prea insuficiente pentru a da macar o îndepărtată idee în scris despre multiplele înţălesuri ale acestor cuvinte, dupăcum ritmul este de cutare ori de cutare soiu. Să fie adică numai întrebuinţări ocazionale, fară consecvenţă din punct de videre al înţălesului, pe care diferenţiarea le-a tot ales şi lămurit ? Să nu fie vreunul din aceste ritmuri directul product al directuluĭ amestec al principiului nostru ? Orice excluzivitate este patată cu neadevăr, căci ia însemnează trecere peste terminul de mijloc şi numai în terminul de mijloc este permisă omuluĭ întrevederea realităţii. Pentru aceia, dacă ne ţinem pe acest teren al probabilităţii şi evităm (dupăcum sper că am evitat pănă acum totdeauna) orice intransigenţă în afirmările noastre, apoi recunoaştem mai întiiŭ că cele trei feluri de activitate a diferenţierii nu le putem separa cu firul de păr, aşa că să putem preciz clasa fenomenele la unul ori la altul din ele, dar videm apoi că aproximativ ele există şi că, dupăcum cu atîta bagare de samă întrebuinţează diferenţiarea mijloacele preparate de alte principii, tot astfel şi prin ia însăş, independent de ele, pune mîna la lucru. Astfel, pe acest teren ominesc punîndu-ne, alăturĭ cu ritmul întrebuinţat ca simbol modal, de care am vorbit mai sus, am recunoaşte ca ceva propriu diferenţierii şi deosebirea pe care multe limbi o fac, prin accent, între numele proprii şi cele comune (macarcă această deosebire samînă cu apophonia, pag. 225), precum în grec. γελῶν — Γέλων. διογενής — Διογένης. ἐλπίς—Ἔλπις, ἰχθύς—Ἴχθυς, πυῤῥός—Πύῤῥος. φαιδρός—Φαῖδρος, φαιδρά—Φαίδρα, κρατερός—Κράτερος, γλαυκός—Γλαῦκος. γλαυκή Γλαύκη. δεξάμενος—Δεξαμενός. ξανθός—Ξάνθος, ξανθή—Ξάνθη, σωζόμενος—Σωζομενός, σκαιός—Σκαῖος, φροντίς Φρόντις. χρῆστος—Χρηστός, πολεμῶν—Πολέμων, ἀκεσάμενος—Ἀκεσαμενός, τισάμενος—Τισαμενός, φάμενος—Φαμενός, ἄξιος—Ἀξιος, etc.

Altă formă gramaticală, datorită diferențierii, este acea a poziției cuvintelor. Diferite raporturi anume se exprimă numai prin poziția în spațiu și timp, pe care o iau unele față cu altele membrele unei propoziții.

Deja cu altă ocazie (pag. 126) am vorbit despre locul întîiu, pe care-l primește în vorbire determinatul, ceia ce este comun nu numai cîtorva limbi: s-ar păre că este o particularitate proprie limbii omenești în general, de unde s-a și pornit obiceiul de a vorbi despre o poziție logică a cuvintelor, conform căreia subiectul trebue să aibă locul întîiŭ și predicatul pe al doilea. Cine ar cerceta lucrul cu deamăruntul, ar afla că poziția cuvintelor servește pentru exprimarea maĭ multor raporturi decît s-ar păre la prima videre, și că chiar limbile cele mai refractare față cu acest mijloc de simbolizare, cum sînt limbile romanice, apoi limbile clasice, tot se servesc în de ajuns de dînsul. Presupune versurile lui Eminescu »Arald, ce însemnează pe tine negrul port și fața ta cea albă ca ceara, neschimbată? Ce ai, de cînd pe sinu-ți tu porți o neagră pată, de-ți plac făclii de moarte, cîntare-ntunecată? Arald, de nu mă-nșală privirea, tu ești mort scrise astfel 'Arald, însemnează tine pe negrul ce port și ta fața albă cea ceara ca, neschimbată? Ai ce? Cînd de pe-ți sin tu o porți neagră pată, de-ți făclii moarte de plac, cîntare întunecată? Arald, nu de înșală mă privirea, tu ești mort'. Vorbirea-ți pare îndată neromînească, ba și ridiculă. Și nu este ritmul doar, care să fi hotărît astfel că în limba noastră chiar, cea atît de independentă în aparență de poziția cuvintelor, aceste din urmă să se așeze în cutare raport de spațiu și timp unele față cu altele; căci din punct de videre al ritmului se pot stabili două vorbiri identice, dintre care însă numai una să nu-ți pară neromînească și ridiculă. Este altceva la mijloc, care te împiedică de a zvîrli vorbele după placul întîmplării, anume simbolizmul poziției: obiectul drept (și vorbim din punct de videre al limbii romîne), mai ales cînd faci o întrebare, trebue să-l pui lîngă verb; adiectivul trebue să-l puĭ lîngă substantivul săŭ; pronumele posesiv după articulul substantivului (faț-a ta ori a ta față, dar nu ta faț-a); etc. Și sute de asemenea așăzări simbolice se stabilesc într-o limbă. Și nu-i vorba iar nici de ceva comun limbii omenești, precum s-ar pute aceasta spune despre poziția relativă a determinatului și determinantului, căci cele mai imposibile pozițiĭ în limba cutare apar ca normale într-o altă limbă oarecare (de pildă în lat. obiectul drept, mai ales cînd facĭ o întrebare, se poate ține la distanțe

foarte marı dela verb. Apoı tradn, păstrînd poziţia exactă, o bucată nemţească în romîneşte !).

Sînt cn toate acestea limbı, nnde poziţia cnvintelor este maı rignroasă decît în altele. Astfel limbile noastre clasice, greaca şi latina, apoı limbile romanice sînt maı libere din acest pnnct de videre decît limba germană. Şi chiar dacă maı libere n-ar fi, cel pnţin lanţnrile în care este încătnşată poziţia cnvintelor nn sînt atît de simetrice ca în limba din nrmă. In aceasta vorbele se aşază ca după ştoară, în aşăzarea lor o constrncţie armonică este nrmărită, care în desen ar reprezenta o snmă de sfere ce întră nnele în altele: de aicı nnmele de Einschachtelnng şi Zwiebelförmigkeit, cn care Nemţiı botează particnlaritatea limbiı lor. »In propoziţia nemţească principală verbnl ocnpă totdeanna locnl al doilea, oricare ar fi membrnl de propoziţie din locnl întîiŭ: gestern sprach A mit B. A sprach gestern mit B. A sprach mit B gestern. mit B sprach gestern A. mit B sprach A gestern.—Dacă se află înaintea snbstantivnlnı articul definit saŭ indefinit, nn pronnme demonstrativ orı posesiv, toate celelalte determinărı adiectivale orı participiale se aşază între acele vorbe şi snbstantiv: ein Hans. ein Gartenhans. ein nenerbantes noch nicht beziehbares Gartenhans. Aicı lncrnrile care staŭ în maı strînsă legătnră nnnl cn altnl sınt separate nnnl de altnl prin alte lncrurı, care se găsesc strînse la mijloc ca într-nn cleşte, aş pute zice ca pătnrile din trnnchinl nnnı copac, şi tocmaı prin aceasta ni se prezintă toate ca nn mănnnchiŭ nnic.—Acelaş lncrn are loc cînd verbnl propoziţieĭ principale este nn auxiliar: gestern hat A in B mit C über D ansführlicher als nöthig war gesprochen. A hat gestern.... gesprochen. Incleştarea este aceiaş şi acelaş este rezultatnl: complexele de cnvinte ein.... Hans, hat.... gesprochen, formează nnităţı—ca şi cnm ar fi nnnl şi acelaş cnvînt—în modnl cel maı vădit posibil.—Propoziţia snbordinată este nnmaı nn membrn al propoziţieı. Dacă şi în ia ar stăpîni legea ca verbnl să aibă al doilea loc, ar căpăta o fizionomie, care nnmaı propoziţieı principale aparţine. Ia trebne apoı formată aşa ca să poată întra în mănnnchiŭ. Aceasta are loc tot pe calea încleştăriı; se desparte annme conjnncţia de verb şi se vîră la mijloc tot restnl: weil schon gestern în B A mit C ansführlich über D gesprochen hat, branche ich hente nicht noch beim E Erkundigungen einznziehen. Şi tot aşa în propoziţiı relative: wer dir das gesagt hat, wird dir auch noch mehr zn sagen wissen. Severa regnlaritate a aceşteı aşăzărı a cnvintelor constitne o bnnă calitate a propoziţieı nemţeştı, care poate da însă loc nnnı abuz, căcĭ cele maĭ

extravagante şi mai fără măsură intercalări sînt posibile. Oricît ar condamna stilistul monstruoasele aglomerări de propoziţii în formă de ceapă ale lui Hegel, gramaticul trebue să ţină socoteală de ele.« Gabeleutz, Sprachwiss. 448 sqq.

Cîteodată stricta aşăzare a cuvintelor este însoţită şi de o izolare a lor şi atunci are loc fenomenul numit polysynthetismu, care se întîlneşte în limbi din America de nord, precum a Algonkinilor şi a Mexicanilor (Nahuatl). Subiectul anume şi obiectul se izolează totdeauna lîngă verb şi primesc în compunere forme deosebite de acele pe care le aŭ în stare independentă. Obiectul astfel izolat (drept şi nedrept) poate fi un nume ori un pronume. De ex. (Nahuatl): ni-naka-ka, eŭ carne mînînc (independent eŭ = ne, şi carne = nakatl); ni-kak-tšiwa, eu ciubote fac (independent ciubote = kaktli); ni-šotši-tekwi, eŭ flori culeg (independent flori = šotšitl). ni-mits-matštia, eŭ te învăţ (indep. te = tewatl, tewa, te); n-ametš-matštia, eŭ vă învăţ (indep. vă = amewantin, amewan); etc. Fără obiect izolat pe lîngă dînsul verbul nici nu poate exista, şi pentru aceia, cînd cumva vrei să exprimi obiectul independent, îl inlocueşti în compunere prin pronumele de a treia persoană: 'eŭ iubesc pe Petru' în două feluri se poate zice, ori ni-petlotlasotla, eŭ pe Petru iubesc, ori ni-k-tlasotla in-Petlo, eŭ îl iubesc pe Petru (prin urmare exactă corespondenţă în romîneşte. Decît numai în limba noastră nu este obligătoare această construcţie); iar 'eŭ mînînc' sună numai decît ni-tlaqua, eŭ ceva mînînc, şi 'eu daŭ' sună numai decît ni-tetla-maka, eu cuiva daŭ, — căci fără ceva, cineva, cuiva pelîngă el nu-ş poate închipui verbul un Mexican. Fr. Müller, Grund. II', 267.

In afară de ritmul accentelor şi de poziţia cuvintelor, care sint formele gramaticale proprii diferenţierii, aceasta chiar scheletele formelor le-a modificat cîteodată pentru a-ş înmulţi simboalele.

Astfel suf. *-óc* din *bučóc* — buci ori buce + -oc, *božóc* — boş, *cožóc* coajă, *cotóc* — vsl. cotŭca cu suf. romînesc, *holbóca* — holbez, *lâptóc* — lapte, *mînzóc* — mînz, *mitsóc* miţă, este diferenţiat din *-ác* (dupăcum de altfel şi în celelalte limbi romanice *-óc* este un product al diferenţierii). Cuvinte latineşti ca *flóc* — floccus, *sóc* — sabucus, ori slavoneşti ca *busuĭóc*, *oboróc*, *potróc*, *soróc* nu sînt îndestulătoare pentru a explica prin analogie naşterea acestui sufix.

Apoi *-úts* din deminutive, *bânúts*, *broscútsâ*, *bâsmâlútsâ*, *câlúts*, *cutiútsâ*, *delúts*, *mântâlútsâ*, *pâhârúts*, *stelútsâ*; *drâgúts*, *micúts*, *noúts*, *prostúts*, *sârâcúts*, este diferenţiat din *-éts*.

Limba noastră posede cîteva cuvinte străine terminate în *-aš*, *-âš*, *-oš*, *-eš*, *-iš*, precum *bálmoš* ung. balmos,

cóntâš slav., *cóstrûš* slav., *fíldeš* turc. fildîši, *háĭtâš* ung. hajtás (faţă cu care *hâĭtáš* este un derivat rom. din *háĭtâ* — ung. hajta), dial. *húsâš*—ung. húszas, *vîgáš*, *hâugáš* ung. vágás (diferenţiat în numele propriu *Hóguš*), dial. *némeš*—ung. nemes, *páloš* slav., *rátiš* slav., *továrîš* vsl. tovarişı, dintre care numaı două (şi este îndoială încă şi asupra acestora) s-aŭ putut considera ca derivate, *háĭtâš*—haită, *páloš*—pală, căcı *némeš* este dialectal, şi chiar dialectal cu greŭ l-ar fi putut Romînul pune în legătură cu neam. Slabe baze a avut analogia prin urmare, dacă numaı prin ia vreı să explicı prezenţa în rom. a luı *-aš*, *-âš*, *-oš*, *-eš*, *-iš*, cu care s-au derivat adiective (arată posesiunea primitivuluı) ca *cípeš*—chip, *cêleš* —chel, *dúhliš*—duh, *gáliš* (radicalul este probabil grecesc, cf. ngr. γαλιφιά, γαλιφίζω, γαλίφισμα, γαλίφος, linguşire, linguşesc, linguşitor), *oaceš* ochı, *trúpeš*—trup, *túeš*=**tehúeš*—tehuiu, *zácâš*—zac, apoı *bóntâš* bont (astăzı numaı nume propriu); substantive (rarı), ca *plátošâ* *plată, πλάτη (dacă nu va fi cumva *plátošâ* împrumutat de undeva); şi s-aŭ primit cuvinte străine ca *gámbaš* turc. *ǧ*ambaz, *ǧínguš* ung. gyenge (probabil întrodus în limba comună din vreun dialect unde *gĭ*, pronunţat ca *dĭ*, a dat naştere luı *ǧ*, precum se întîmplă în Banat, pag. 156), *ĭádeš*—turc. jâdest, *stóroš*—rus. storožu. Eŭ consider pentru aceia sufixele înşirate ca diferenţiate din *-áš*, *-íš*, *-úš* (pag. 213)

Din *-ĕá*, *ĭá* pl. *-éle*, provenit parte din -ella, parte prin analogie (pag. 33, 55) s-a diferenţiat *-ĕálâ*, *-ĭálâ*, cu care s-aŭ derivat din verbe substantivele *ametsĕálâ* ameţesc, *boĭálâ*—boesc, *bucisĕálâ* buchisesc, *cicâlĕálâ* cicălesc, *fetsuĭalâ* feţuesc, *ferbintĕálâ*—înferbiut, *gâlbinĕálâ*—îngălbinesc, *hîrĭĭálâ*—hîrîiu, *ĭutsĕálâ*—iuţesc, *lustruĭálâ*—lustruesc, *mîntuĭálâ*—mîntuiŭ, *mučezĕálâ*—mucezesc, *pospâĭálâ*—pospăesc, *poliĭálâ* poliesc, *râgušálâ*—răguşesc, *rînčezĕálâ*—rîncezesc, *râčálâ*—răcesc, *râcorĕálâ*—răcoresc, *rošĕálî*—roşesc, *sâpunĕálâ*—săpunez, *sârbezĕálâ* sărbezesc, *surzĕálâ* surzesc, *udĕálâ*—ud, *urzĕálâ*—urzesc, *vedĕálâ* văd, *vinetsĕálâ* vineţesc. Pentru ca să se înţăleagă raportul dintre sufixele *-ĕá* şi *-ĕálâ*, să se compare *boĭá*—*boĭálâ*, *gâlbinéle*—*gâlbinĕálâ*, *rošéle*—*rošĕálâ*. *-ĕálâ* nu concretizează atît idea verbală din care derivă, cît arată efectul eı.

Din *-ĕálâ* s-a diferenţiat apoı *-ílâ* pentru a arăta persoana, căreia îı aparţine o calitate în gradul cel maı puternic posibil: *bušílâ*—buşesc, *ciorîlâ* chiorăsc, *citílâ*—chitesc, *desílâ* îndes, *frâtsílâ*—înfrăţesc, *miezílâ*—miez, *murǧílâ*—amurgesc, *noptílâ* înoptez, *nimerílâ*—nimeresc, *orbílâ*,—orbesc, *ocílâ*—ochesc, *pîndílî*—pîndesc, *sârílâ* însărez, *sučílâ* sucesc, *surzílâ*—surzesc, *zorílâ*—zorı, *žârílâ*

—zăresc (Unele sînt astăzi numai nume proprii. Despre întrebuințarea lor cf. Isp. 201; Șez. II, 49; Creangă pov. 244).

Inlocuirea p. 1 sing. prin p. 1 plur. la verbe, precum la imperf. indic. *lâudám* în loc de vr. *lâudá*, etc., la pluscaperf. *lâudásem*—laudavissemus, etc., apoi *am*—habemus, îș datorește origina tot diferențierii. Prin aceasta s-a evitat confuzia cu p. 3 sing. (*lâudá*—laudabam și laudabat, *lâudáse*—laudavissem și laudavisset, *a* [ori mai bine *aŭ*]—habeo și habet), și dacă s-a dat naștere unei nouă confuzii (p. 1 sing. cu p. 1 plur.), această din urmă n'a fost atît de primejdioasă, cu atît mai mult cu cît de obiceiŭ Romînul întrebuințează p. 1 plur. în locul p. 1 singulare.

In sfîrșit prin diferențiare ne-am explica noi forma mr. *-â'* pl. *-átsĭ* dela numele patronimice: *Apostolâ'* (ficiorul lui Apostol), pl. *Apostolátsĭ*, *Martâ'* (ficiorul lui Martu) pl. *Mârtátsĭ*; care apoi s-a întins prin analogie și asupra numelor masculine de alt fel, care fusese mai înainte terminate în *-á*, precum *amirâ'* pl. *amirátsĭ* (rege)—ngr. ἀμηρας, *odâ'* pl. *odátsĭ* (odae)—turc. oda, *tâvâ'* pl. *tâvátsĭ* (tava)—turc. tawa, ori care chiar nu fusese terminate în *-á*, precum *armatulâ'* pl. *armatulátsĭ*—ngr. ἀρματωλός. Acest *-â*, *-átsĭ* îș are probabil origina în -ás dela gentilia latine, precum Arpinas, Ravennas, Fidenas, Capenas, Frusinas: un Arpinas pl. Arpinates trebuia să sune prin alunecarea sunetului *Arpiná* pl. *Arpinátsĭ*. S-a schimbat însă, prin diferențiare, *-á* în *â* pentru a se deosebi patronimicele, orĭ (după lățirea prin analogie a acestei terminații și asupra altor masculine) masculinele, de feminine: *Apostolâ'*, *-átsĭ*; *odâ'*, *-átsĭ*; însă *curáo* (curea), *cucuvĕáo* (cucuvae), *haráŭâ*—χαρά.

c) Legiuirea

XIV

α) LEGIUIREA IN GENERAL

60) Toate principiile, a căror activitate am cercetat-o noĭ pănă acum, lucrează cîteodată conscient, cîteodată inconscient (am renunțat dela început, pag. 7, de a face deosebire între conscienţa și inconscienţa fenomenelor limbistice), dar în tot cazul nu voluntar. Voința însă, dupăcum se amestecă în celelalte activitățĭ omineștĭ, tot astfel trebue să se amestice și în limbă.

Omul, cu toată parada pe care o face despre puterea

de hotărîre a voinții sale, lucrează mai mult orbește, împins pe de o parte de obiceiuri moștenite, iar pe de alta de acțiunea mediului încunjurător, și manifestările vieții sale sînt în mare parte productul fatal al unor tendințe oarbe, despre care el nu-ș dă socoteală. Cîteodată însă aceste tendințe se opresc mai mult în evoluția lor către realizare, nu trec fără să dea minții vreme de a se gîndi asupra lor, se expun oarecum privirii judecății omului și așteaptă parecă dela aceasta hotărîrea realizării ori nerealizării lor. Dar este numai o înșălare, un joc făcut de natura cea nesfîrșită și neînduplecată în scopurile sale cu slăbăciunea ființii noastre. In realitate se cumpănesc ele în de ele tendințile, pănăcînd cea mai puternică dovidește, în aparență noi credem că am ales și numim acest miraj voință. Omului îi este dat să întrevadă o parte din natură, dar cît despre puterea lui de a contribui la mersul aceșteia prin liberă hotărîre, ia este numai închipuirea unei ființe prea încrezătoare în ia însăș. Increderea prea mare în noi ne-a făcut să scornim multe neadevăruri, noi am făcut pe D-zăŭ după chipul și asămănarea noastră, apoi prin cîteva silogisme l-am zvîrlit în neexistență ca pe ceva netrebnic — nu ne sîntem oare noi oamenii de ajuns pentru noi înșine? — am făcut din frumoasa zidire a crierului nostru centrul universului și am pus stelele să ne lumineze și soarele să ne încălzască ca pe un odor fără preț, apoi cînd granițele s-aŭ întins nu atît prin judecata, cît prin modestia cîtorva oameni, și pămîntul cu omul său cu tot a căzut ca un grăunte de năsip pe țărmul cel nemărginit al lumii, noi oamenii am împins centrul numai dela crier la pîntece și o nouă inchiziție s-a născut, care să condamne orice abatere dela închinarea acestui idol. Lumea imensă va trebui să fie numai un cadru la lupta pe care vom da-o pe pămînt pentru poftele stomahului. Orice avînt peste marginile acestui concurs de mîncare și de băutură va fi o prostie și o nelegiuire. Dar asemenea închipuiri aŭ fost și sînt trecătoare. Numai de un prejudițiu nu vrea omul să se dezbere cu orice preț, de acel anume al libertății voinții sale.

61) Așa însă, precum noi o ințălegem, voința se a-

mestecă în vorbire. Decît, fiindcă ia însemnează o nesiguranță în alegerea tendințelor, prezența iei probează o pată în mersul cel regulat și bun al forțelor. Lucrurile se scurg după o normă oarecare, nepricepută de om, dar armonizarea complectă cu această normă lipsește. Dupăcum valurile într-un rîu curg rostogolindu-se peste pietre și sînt nevoite din cauza acestor obstacule să-ș întrerupă și să-ș schimbe mersul cel lin, pe care l-ar ave cînd fundul și țărmurile ar fi acoperite de un moale năsip, astfel se scurg, pe semne, în totalitatea lor lucrurile. Lumea merge în sacadări și în zigzaguri. Pe terenul psihicului sacadările și zigzagurile sînt reprezentate prin fenomenele voinții. Natura nu este sigură, ia pipăe încă: calea, pe care ș-o croește nu-i plauă și ușoară, este oarecum o întrerupere în siguranța dumnezeească a drumului. Pentru aceia omul, căruia dacă nu-i e dată puterea de a hotărî, îi este acordată aceia de a înțălege ceva, poate însuș, cu slaba sa judecată, să descopere lipsurile voinții. Cine se poate lăuda că a găsit greșeli în lumea din afară de voința noastră? In însuș mersul cel liniștit al activității ominești, cît îl îmbrățoșăm cu o privire generală dela cele mai vechi timpuri pănă astăzi, cine poate descoperi rupturi și pete, cînd totalitatea vieții umane o are în videre, cînd adică trece peste obstaculele pietrelor, de departe observînd, și numai scurgerea întregului o privește? Cu cît te apropii mai mult de faptele voinții însă, cu cît în mijlocul realizării fatale a tendințelor cauți să-ți dai socoteală de amestecul direct al iei, cu atît descoperi petele și greșelele. Frumos a fost că Europa dela 1789 încoace a mers așa precum a mers, dar ce mai greșală a făcut Napoleon la 1812, și ce rușine a pățit alt Napoleon la 1870! Frumoasă a fost Grecia cu munca cea nobilă a sufletului, cu dezvoltarea cea treptată a tuturor genurilor literare și cu răspîndirea în lumea întreagă a frumosului. Dar despre cîte greșeli nu ne vorbesc istoricii — și cu drept cuvînt — ale celor mai vrednici Greci, ale lui Pericles, ale lui Alexandru, ale lui Platon!

62) In voința sa și acum știm ce trebue să înțălegem supt acest cuvînt — omul tinde, ca și natura întreagă,

spre bine şi frumos. Manifestările binelui şi ale frumosului sînt nenumărate şi atît de variabile în timp şi în spaţiu, încît nădejdea de a găsi vreun bine şi vreun frumos absolute, care să păstreze valoarea lor pentru toate timpurile şi pentru toţı oamenii, este absurdă. In idee însă, fireşte, binele şi frumosul au elemente constante şi, de pildă, la frumos aparţin numaı decît deprinderea şi simetria, iar la bine ordinea. Omuluı îı pare frumos cu ce s-a deprins, îı pare frumoasă apoı simetria. Omuluı îı pare bun ce este regulat, adică ce merge în armonie cătră un scop: lipsa de anarhie, ascultarea de cineva, urmărirea persistentă, supt o privighere de sus, a unuı ţăl, conştiinţa că sînt maĭ mulţı cu aceleaş tendinţe,— aceasta-ı regula. Dacă concluzia prin analogie dela cele omineştı la cele supraomineştı va fi cuprinzînd vreun sîmbure de adevăr, apoı deprinderea, simetria şi tinderea supt o privighere de sus spre un scop trebue să fi formînd bazele de mişcare ale lumii întregı.

63). Şi acum, în vorbire, ca şi în restul activităţii sale, voinţa omuluı îş arată efectele. Ia este un principiu de schimbare cu cele maı bune intenţii, cu tendinţe spre simetrie şi spre ordine, dar cu micı şi ridicule rezultate adeseaorı, cînd le comparı cu acele izvorîte din curentul larg şi măreţ al celorlalte principii. Iar fiindcă trăsătura cea maı caracteristică a voinţii este pretenţia uneı hotărîrı, a unuı verdict oarecare, pretenţia de a se înălţa ca legislătoare în mijlocul fenomenelor, noı am numit-o aicı, unde o considerăm ca principiu de schimbare, legiuire. Am fi putut să-ı lăsăm tot atît de bine numele ieı obişnuit, de voinţă.

Astfel s-aŭ născut cuvintele *dimon*—δαίμων şi *gĭávol* (Creangă, an. 40) din frica vorbitoruluı de a pronunţa cum se cade. Demonul, diavolul nu sînt lucrurı care pot fi spuse cu una cu două, Romînul îş face cruce când le pronunţă. Cu atît maı rău este să le daı unuı copil (de obiceiŭ copiilor se daŭ): pentru aceia maı stîlceşte-le puţin, maı schimbă-le.

Prefacerea labialelor în palatale a început probabil de la fimeı şi numaı cu încetul s'au molipsit de ia şi barbaţii (pag. 145). Aceştı din urmă, maı înainte de a ceda impulsuluı, aŭ considerat guturalizarea ca ceva josnic, care

16)

trebueşte evitat cu băgare de samă. De aici o tendinţă voluntară de a păstra labialele. Insă această tendinţă a trecut cîteodată marginile şi barbaţii aŭ ajuns să prefacă în labiale palatalele. In comuna Stăncuţa, distr. Brăila *gi* pentru *bi* se rosteşte mai cu samă de fimei, cînd ocăresc copiii: să-l mînînce corgii! Apoi *ci* se amestecă cu *pi*, zicîndu-se nu numai *cept* pentru *pept*, dar şi *înpíde* pentru *încíde*, *pin* pentru *cin*, *piríe* pentru *ciríe.*« R. N. v, 289. In unele comune, Socariciŭ, Ţăndărei, etc. din distr. Ialomiţa »circulează de o potrivă la plural *lupĭ* şi *lucĭ*, *popĭ* şi *pocĭ*, dar totodată reacţiunea bărbătească a înlocuit pe *ci* prin *pi* în *rapíŭ* (rachiu), *piríe* (chirie).« ib. Aceiaş palatalizare a labialelor este un fenomen faţă cu care limba comună se arată mai refractară. O tendinţă voluntară se naşte din partea vorbitorului de a evita palatalizarea şi această tendinţă trece iarăş marginile şi iarăş labializează palatalele. Astfel se explică *îmbín* pentru *îngín* (pag. 107), *movílâ* pentru *mogílâ*—vsl. mogîla, *viclĕán* pentru *hiclĕán*—ung. hitlen, *míriște* pentru *níriște*—vsl. nîrişte, *catastíf* pentru *catastíh*—ngr. κατάστιχον, chiar *arfíva* pentru *arhíva* (Caragiali, o scrisoare perdută), şi ocazional şi alte multe prostii de acest fel aŭ loc, după cum lesne va fi observat oricine.—Şi astfel prin voinţă, nu numai prin alunecarea înţălesului, se explică degenerarea cuvintelor. (pag. 45). Cînd *cucoánâ* însemna ceva distins, bogat, măreţ, fiecare mahalagioaică căuta să-ş însuşască acest nume, şi cu bună hotărîre şi-l lua pentru sine şi-l da şi altora, până cînd s-a tăvălit numele şi s-a spălăcit înţălesul, astfel că de sus în jos a început o tendinţă contrarie, de a nu-ş mai da acest nume şi de a-l lăsa în prada mahalalei.

Asemenea schimbări aduse prin principiul legiuirii, precum sînt cele de mai sus, au loc sporadic. Voinţa se manifestează însă în toată vigoarea iei în limba scrisă. Dar fiindcă limba scrisă prin ia însăş lucrează ca un principiu de schimbare al vorbirii, vom face pentru ia un noŭ capitul.

XV

β) LIMBA SCRISĂ.

64) Limba scrisă simbolizează uzurile, nu vorbirile ocazionale. Dupăcum cuvîntul tip pozează numai, fără ca să poată fi niciodată el însuş reprodus în vorbire, şi aceasta scoate numai după dînsul copii la diferite ocazii

(pag. 53), tot astfel pe unul şi acelaş cuvînt scris fiecare îl reproduce în vorbire altfel, după uzul său, şi s-ar pute stabili un paralelizmu intre vorbirea ocazională şi uz de o parte, între vorbirea ocazională şi scrisoare de alta, cu deosebirea că această din urmă este mai generală încă, deoarece ia simbolizează nu uzurile individului, ci uzurile tuturor indivizilor cîţi vorbesc un dialect oarecare.

Cu toate acestea se stabilesc, precum lesne se înţălege, grade în privinţa maximului de adecvaţie între scris şi vorbă. Poate scri cineva aşa ca între scrierea sa şi vorbire să fie cea mai strînsă legătură posibilă: mai bine decît scrierea lui adică să nu-ţi poată o alta oglindi cuvintele. Şi poate scri cineva din contra astfel că între scrierea lui şi vorbire să fie cea mai slabă legătură posibilă: de abia să poţi adică bănui cam cum a pronunţat cuvintele scrise. Şi acest maximum de adecvare între scriere şi vorbă nu stă în numărul caracterelor întrebuinţate atît, cît în conştiinţa pe care o are scriitorul de cuvîntul ce vrea să simbolizeze. Cu puţine caractere poţi scri mai lămurit decît cu multe, dacă-ţi dai bine socoteală de cuvîntul pe care vrei să-l scrii. Astfel şi claritatea vorbirii nu atîrnă dela bogăţia cuvintelor: cu mai puţine forme gramaticale înţălege Inglezul tot aşa de mult ca şi Grecul.

65) Pentru aceia, după ce ţi-ai stabilit odată o normă de scriere după scriitorii cei cu băgare de samă, care ştiŭ ce scriu, să te încrezi orbeşte în tot ce vei vide scris şi să consideri orice însemnare a oricui ca un reflex fidel al pronunţării, este lucru copilăresc.

Un exemplu strălucit de greşelile pe care le poate face istoricul unei limbi, cînd se încrede prea mult scrisorii, ne-a dat Hasdeu în Cuv., unde face chipurile, în notele dela diferitele texturi publicate, istoricul dialectelor din sec. XVI şi XVII. Pentru ca să explice încrederea sa în tot ce-ĭ scris, schimbă mai întîiu înţălesul vorbelor unui mare învăţat. »A crede, zice el, vorbind de duplicarea vocalelor şi consunantelor în dialectul dela Muscel, că această duplicare nu are nicio raţiune, că adică logofătul Tudor duplica printr-o pură fantazie, fără niciun D-zău, sans rîme ni raison, cum zice Francezul, este a necunoaşte principiile paleografice şi epigrafice. Paleografia şi epigrafia ne învaţă că oamenii in-

culţı scriu aşa cum se pronunţă.« Şi pentru întărirea celor spuse citează vorbele luı Lepsius (Paläographie als Mittel für die Sprachforschung): »cu cît un popor este maı puţin literat, cu atît vorbirea este maı conformă cu scrierea.« Cuv. I, 34.

Pecît are Lepsius dreptate, pe atît de răŭ a făcut Hasdeu că i-a citat cuvintele.

Cu cît un popor, în adevăr, este maı puţin literat, adică are maı puţine tradiţiĭ literare şi este maı aproape de timpul cînd ş-a fixat modul de scriere, cu atît maı mult trebue să ne aşteptăm ca pentru fiecare sunet să aibă un anumit caracter; căcı cu atît maı puţin trebue să ne aşteptăm ca să existe în acel timp dorinţa şi putinţa de a-ş pune dialectul în legătură cu alte dialecte maı vechı, şi de a scri în locul sunetuluı prezent un prototip trecut din care primul derivă. Cînd ş-aŭ fixat Slovenii scrierea, nu s-aŭ gîndit de fel că limba lor deriva din alta maı veche, din aşa numita primitivă-slavă, şi aŭ căutat numaı să-ş scrie limba astfel cum o vorbeau, fixînd pentru fiecare sunet un anumit caracter. Şi cînd aŭ adoptat Grecii alfabetul Fenicienilor, s-au gîndit tot aşa de puţin la vreo limbă maı veche, şi aŭ fixat caracterul χ pentru guturala tenue aspirată *kh*, fără să le treacă prin minte că guturala lor tenue aspirată deriva dintr-o medie aspirată primitivă, dintr-un *gh*. Şi tot astfel au procedat şi Latinii, şi Etruscii, şi Fenicieuii, etc. etc. La scrierı etimologice nu ne putem aştepta decît atuncı, cînd saŭ un popor îş scrie de multă vreme limba, aşa încît, pronunţarea schimbîndu-se şi modul de scriere rămînînd tot acela, ajunge uu timp cînd se scrie un cuvînt într-un fel şi se citeşte altfel; sau atuncı cînd, chiar fără tradiţii literare, pedantizmul, suficient prin el însuş, se încearcă a readuce o limbă la o stare oarecare trecută.

In ce priveşte pe Romînii din sec. XVI, XVII, fiindcă n'aveau nicı tradiţii literare (ceia ce este încă de probat), nicı, cu siguranţă, pedantizmu, putem admite prea bine că nu căutaŭ să exprime prin scriere prototipele, ci înseş sunetele prezente. Dar trebue să distingem, altceva e un popor fără tradiţiĭ literare, şi altceva e un om incult. Ceia ce este adevărat pentru unul, nu e de fel adevărat pentru celalalt. La un popor chiar fără tradiţii literare, chiar incult cu desăvîrşire, aceı ce fixează alfabetul sînt încă oamenii ceı maı pricepuţı. O scriere care emană dela aceştı din urmă, adică dela barbaţii ceı cu pricepere, o putem ceti astfel cum este scrisă, şi ne putem permite să hotărîm că oridecîteorı videm cutare literă, acea literă reprezintă pe cutare sunet numaı şi nu pe un altul. Putem ceti, cum videm scris, de pildă, *Vedele*, pentrucă sînt scrise în timpurĭ fără pedantizmu şi fără tradiţii literare de Brahmanĭ, de

oamenii cei mai cu pricepere dintre toţi Indienii; putem ceti de asemenea cum videm scris o poemă provensală din prima jumătate a veacului de mijloc, evanghelia v. slovenească, psaltirea lui Coresi, pentrucă toate sînt scrise în timpuri fără tradiţii literare, fără pedantizmu, şi de barbaţi pricepuţi, care se gîndeaŭ bine la literele puse pe hîrtie. Dar să cerem să scrie cum vorbeşte dela un copil, ori dela un biet popă de ţară, care de abia ştie să se iscălească! Chiar în timpuri aşa numite culte, ca astăzi de pildă, unele fimei, copiiĭ, notarii de pe la ţară şi toţi cei cu o cultură mai jos de mijlocie, scriŭ aşa că orí mînîncă unele sunete, ori pun altele de prisos, ori le schimbă unele cu altele, dar mai ales le duplică. Cu cît mai mult n-a trebuit să se întîmple acest lucru în timpuri de acelea, cînd lipsa de cultură fiind generală, clasele de oameni, care chiar astăzi se pricep puţin a scri, trebuiau să se priceapă şi mai puţin încă?

Şi din lăsarea în nebăgare de samă a unui lucru de nimic ca acesta a rezultat atunci fixarea unei dialectologii de fantazie, în care n-are nimeni nicio încredere, şi neajungerea la scop din cauza prea marelui zel. Nicăiri mai mult decît în publicarea plină de trudă a texturilor din Cuv. nu se poate deplînge lipsa de metod a acelui care a făcut-o. Atîta osteneală în reproducerea fidelă a caracterelor din ms., atîta cheltuială de erudiţie în explicarea originii legendelor religioase, atîta trudă chiar în căutarea caracterelor specifice ale limbii vechi romîneşti, şi cu toate acestea aşa de puţin rezultat tocmai în cunoaşterea aceştei limbi vechi, scopul principal al unor voluminoase publicaţii! Ni se vorbeşte acolo, de pildă, de un dialect al districtului Muscel de pe la aniĭ 1581, 1600, 1625, cu totul deosebit de al districtelor de prin prejur, caracterizat mai ales prin aceia că oricare vocală accentuată şi neaccentuată se lungea saŭ se aspira, consunantele se duplicaŭ, *u* final exista, *e* accentuat după labiale se prefăcea în *u*... fără ca să mai pomenim nimic de acea regulată punere în locul unui sunet din cărţile biariceşti contemporane a unui alt sunet, în loc de *oa* *o*, în loc de *i—e*, etc: aşa de mult se deosebea dialectul muscelean de restul limbii romîneşti, pecît se deosebeşte limba unui Ungur, care se încearcă întîiaş dată a vorbi romîneşte, de adevărata limbă romînească. Se va pute judeca din exemplele următoare: nooii (noi), Oaanceii (oancei), Opreeii (Oprei), Codreeii (Codrei), Marinnaa (Mărina), moortea (moartea), apooii (apoi), sufleatea (suflete), mareh (mare), gatah (gata), preanumeh (anume), meh (mea), valeh (vale), ştereh (ştire), ah fraţilor meih (a fraţilor mei), omenie (oameni), piahtră (piatră), logofut (logofăt).... (Cuv.

I, 28, 97, 229). In una şi aceiaş localitate apoĭ, şi în acelaş timp, se constată din actele publicate de Hasdeu că un locuitor (Bîrlad 1588) zicea den, iar celalalt (Bîrlad 1603) zicea di; unul pronunţa participiile trecute dela IV. conjugare et, plătet, fuget, iar celalalt le pronunţa it, iscălit; unul (Bereleştı, Ilfov, 1608) pronunţa pe *a* final, acc. orı nu, ca şi astăzı, iar altul (Bereleştı, 1609) îl lungea totdeauna, dumnitaa, polaa (poala), blăstimaat; cel dintîiŭ pronunţa articulul de genitiv-dativ plural ca şi astăzı, iar cel de al doilea totdeauna lur, cucunilur, nipoţilur, strinipoţilur; unul (popa Tiful din Mirceştı, Vlaşca, 1606) prefăcea aproape regutat pe *i* neaccentuat şi accentuat în *e* şi pe *u* neaccentuat şi accentuat în *o*, braneşte, martorie, Minescol, Robol (Robul), mătoşă (mătuşă), Frăţelă (Frăţilă), dato (dat), Şerbo, loco, peîntro (pentru), amo (am), scriso, fusto (fost), molţi, omene, boni, morte, cene, şe (şi), rămaso, băîntoiască (după lectura luı H; maı probabil băntoiască, pentrucă ѫ avea şi valoarea de simplu *n* în paleografia populară, în text stă scris бъѫтоıаскъ), poţu (puţ), lucu (loc), tute (toate), u (pron. o), vot (avut), iar altul (Mirceştı, Vlaşca, 1604) pronunţa ca şi astăzı din acest punct de videre, postelnic, mărturisim, sălişte, satuluı, şi, etc. Maı mult încă, varia tare chîar vorba unuia şi aceluiaş om dela un minut la altul, încît în vreme ce scria zece rîndurı îş schimba în maı multe felurı pronunţarea: jupan—jipan, jupâneasa jipâneasa, dumnitalea—dumnitale, dumnitaa—domnitaa, cunpărat—cănpărat, pămnăt—pămănt, uchiş—ucheş; uîn—u (un), Fraţelă—Fraţilă, etc.

Cînd auzı o limbă vorbindu-se, se cere să aĭ numaı o bună ureche. Cînd aı înaintea ochilor un text vechiŭ, va trebui maı înainte de toate să ştiı ce sunete s-aŭ încredinţat caracterelor de scriitor. Numaı atuncı îţı veı permite să analizezı sunetul însuş, cînd veı şti cu siguranţă că cutare sunet e reprezentat printr-o literă oarecare. Cu atît maı greŭ veı pute hotărî un asemenea lucru, şi în aceiaş vreme cu atît maı mult ţi se va impune sarcina de a o face numaı decît, cu cît în două epoce nu prea îndepărtate una de alta veı observa maı marı deosebirı de limbă, şi cu cît maı ales în una şi aceiaş epocă, în unul şi acelaş loc, veı observa divergenţe maı marı în scrierea aceloraş cuvinte. Căcı toate merg treptat, şi în limbă ca şi în oricare alt ordin de fapte naturale, şi nu ne putem aştepta niciodată ca atît de răpede să meargă schimbarea, încît acolo unde eraŭ prea marı deosebirı cu două secule maı înainte să nu maı fie astăzı niciuna. Pe de altă parte, raporturile între faptele naturale sînt astfel—

cel puţin mintea omenească aşa le poate pricepe—încît aceleaş raporturı există oridecîteorı faptele care le-au produs vin faţă în faţă; şi nu este cu putinţă, de exemplu, ca să descompună electricitatea apa astăzı şi cu două secule mai înainte să n-o fi descompus, orı ca oamenii din o aceiaş comunitate şi acelaş timp să se îndepărteze unul de altul din punct de videre al graiuluı în raportul 1, şi cu două secule maı înainte să se fi îndepărtat în raportul 100. Insă tocmaĭ, texturile publicate de H. prezintă din punct de videre al limbiı caracterele următoare: unele (cronograful luı Moxa, o parte din texturile măhăcene, o parte din texturile bogomilice) se deosebesc mult în sintaxă şi în forme de limba de astăzı, iar între ele nu se deosebesc de fel; altele, din contra (actele publice şi private: zapise, hrisoave, memorande, catastihurı, scrisorı) prezintă şi între ele şi faţă cu limba de astăzı deosebirı de fonetizmu extreme, pelîngă o asămănare complectă formală. Cele dintîiŭ aŭ limba tuturor cărţilor tipărite în Transilvania, Muntenia şi Moldova în veac. XVI, XVII; cele de al doilea aŭ însă (dacă le vom ceti aşa cum sînt scrise) o limbă atît de deosebită în fonetizmu dela un document la altul, încît ar trebui să admitem că în Romînia erau în cele două veacurı pomenite deosebirı foarte marı dialectale dela district la district, şi că eraŭ deosebirı de limbă chiar dela om la om atît de marı, cît nu este cu putinţă să se observe la vreo limbă existentă. Ar rezulta decı că, pecînd deosebirı marı dialectale existau dela un judeţ la altul în ţara romînească cu două sute de anı maı înainte, în ziua de astăzı cu relativ mare uniformitate se întinde limba de la un capăt la altul al Moldoveĭ şi al Munteniei; şi că, pecînd în timpul de faţă într-un sat oricare, de pe orice parte a pămîntuluı, doı oamenı de acelaş neam nu pot vorbi aceiaş limbă aşa de deosebit unul de altul precum vorbeaŭ romîneşte ceı doı locuitorı din Mirceştı văzuţı maı sus, din aceleaş acte rezultă că numaı cu două sute de anı maı înainte erau atîtea dialecte bine deosebite în ţara romînească cîţı oamenı. Insă, cum am spus, pe de o parte toate merg treptat în natură, aşa că la complecte contopirı de dialecte, ca între dialectul de la Muscel şi cele de prin prejur, nu ne putem aştepta într-un timp atît de scurt; iar pe de alta, aceia ce se petrece azı între două fenomene oarecare, între limba unuı locuitor dintr-un sat şi între aglomeraţia cea de mult timp existentă în acel sat, trebue să se fi petrecut şi în seculul XVII: dacă azı, adică, oamenii dintr-un sat nu vorbesc aşa de deosebit unul de altul încît să întrebuinţeze regulat în aceleaş împrejurărı sunete deosebite, n-a fost cu putinţă nicı în veac.

XVII să fi existat în satul Mirceştı oamenı, care alăturı cu pronunţările compatrioţilor de puţ, loc, rămas, fost să fi zis poţ, luc, rămaso, fusto.....

Este dar foarte greŭ de a admite că scrisoarea din zapise, memorande, hrisoave ar fi o depozitară fidelă a sunetelor, şi că în realitate astfel era vorbită limba romînească precuın o videm scrisă în ele.

66) Dacă ar fi de ajuns numaı să citeştı şi să puı totdeauna — oricare va fi fost scriitorul — supt acelaş caracter acelaş suuet, ar fi lucrul lesne de tot. Din nenorocire şi la cetirea scrisuluĭ, ca la aflarea oricăruı adevăr, omul trebue să proceadă cu frămîntare de cap şi să se mulţămească cu aproximaţiile. Punctul cel dintîiu de sprijin ţi-l dă pronunţarea ta orı pronunţarea altuia, făcută ţie cunoscută printr-o descriere fisiologică a sunetuluı. Dela dînsa purcezînd să aı apoı în videre valoarea convenţională a diferitelor caractere, astfel cum ia de majoritatea scriitorilor a fost hotărîtă. Şi atuncı, în lăturı către scrierile contemporanilor — orı în sus către acele ale predecesorilor — adresîndu-te, să ţiı socoteală de mulţimea scrierilor la care un fenomen apare, de deasa apariţie a fenomenuluı la unul şi acelaş scriitor, de couştiinţa pe care scriitorul a avut-o despre sunete, de starea culturală a luı, care l-a pus în maı strîns orı maı slab contact cu ceilalţı scriitorı aı timpuluı şi l-a făcut să aibă maı mult orı maĭ puţin aceiaş ortografie ca şi dînşiı, să aı maı presus de toate în videre că schimbările sînt treptate, că în timpurı relativ puţin îndepărtate unul de altul stările limbiı nu pot fi prea deosebite, că în spaţiurı apropiate dialectele uneı limbı cu dezvoltare continuă (pag. 2) trebuesc să fie tot atît de apropiate unele de altele, să lepezĭ în sfîrşit pretenţia de a pricepe tot şi pentru fenomenele de scrisoare care nu corăspund condiţiilor de maı sus să te mulţămeştı a le înregistra exact negreşit —, căcı se poate întîmpla să servească şi ele la ceva (cine ştie? poate să cuprindă şi ele ceva adevărat), dar să nu te grăbeştĭ de a le traduce în limbă vorbită, căcı este foarte probabil că scriitorul a vorbit într-un fel şi a scris altfel, orı pentrucă nu avea conştiinţa sune-

tului, orĭ pentrucă-ş croia o ortografie proprie, pe care de unde am pute s-o cunoaştem?

Procedîndu-se astfel, s-aŭ aflat cîteva fenomene sigure proprii vechii limbi romîneşti, pe care le-am înşirat în Intr. Astfel de pildă pe cuvintele, care aŭ un *e* accentuat urmat în silaba următoare de un *e*, noi ştim cum le pronunţăm astăzi, anume limba comună şi multe dialecte dr. le pronunţă cu *é* *(léğe)*, unele dialecte dr. le pronunţă cu *ę* *(lę'ğe)*, mr. le pronunţă cu *ĕá* *(lĕáğe)*. In ortografia chirilică romînă ѣ reprezintă pe *ĕa* (deja în ortografia chirilică vsl. ѣ avea aceiaş valoare, apoi un cuvînt ca *lĕágâ* este totdeauna scris *lѣgâ)*. In toate scrierile vechi romîneşti dinainte de 1673 cuvîntul se găseşte scris *lѣğe*. Dosoteiŭ, cel mai cu băgare de samă la scris (cel maĭ conscient adică şi de sunetele scrise şi de caracterele cu care ele se simbolizează) dintre toţi scriitorii sec. XVII, scrie pe *lĕágâ* *lѣgâ*, pe *léğe* însă *lѧğe*. Deci—şi la acestea se mai adaug şi alte consideraţii cu multă atenţie expuse de Tiktin, Stud. 79 sqq.—cuvintele în chestie s-aŭ pronunţat odată şi în dr. ca în mr. cu diftong, şi în special în al XVII secol s-aŭ pronunţat cu *ę* (Intr. 97).—*á* din radicalul cuvintelor feminine cu plur. *-ĭ* noi ştim cum se pronunţă azi: în toate părţile se zice *pârtsĭ*, *cârtsĭ*, *lâzĭ* . . . Pe de altă parte pe ѧ chirilic noĭ îl cunoaştem ce valoare avea. De nenumărate ori la toţi scriitorii din sec. XVI şi XVII cuvintele pomenite sînt scrise *partsĭ*, *cartsĭ*, *lazĭ*. Deci aşa se pronunţaŭ (Intr. 102).—Cînd însă văd eŭ că popa Tiful din Mirceşti (Cuv. I, 151) scrie uchişul şi ucheşul, frăţelă şi frăţilă, schimbîndu-ş pronunţarea dela un moment la altul, mă gîndesc îndată că asemenea alunecări de sunet în gura unuia şi aceluiaş om, judecînd după limba romînească de azi, de al cărei spirit romîneasca din al XVII secul nu putea fi mult deosebită, sînt imposibile. Mă port atuncĭ cu mintea la fonetizmul limbii romîneştĭ vechi, cunoscut din scriitorii cu pricepere ca Dosoteiŭ, Varlaam şi atîţia alţii, şi mă minunez cum la cuvinte, la forme gramaticale, la sintaxă monumentul lui popa Tiful nu prezintă nimic caracteristic şi cum numai la sunete mă uimeşte cu pronunţări neaşteptate ca

mătoşă, dato, şerbo, fusto, molţi, omene, etc. (dar ar trebui toată bucata citată). Imı aduc aminte în sfîrşit că asemenea fenomene scrise variează dela un scriitor la altul, la unul şi acelaş scriitor, sînt sporadice, provin dela oameuı nepricepuţı, care nicı ortografia contemporană n-o ştiau, nicĭ de sunete socoteală bine nı-ş dădeaŭ, şi zic: pot însemna, ca o curiozitate, mîzgîlitura luı popa cutare—cine ştie la ce va sluji vreodată? , dar mă voiu feri de a o lua la serioz.

De altfel importanţa prea mare care se dă celuı de pe urmă cuvînt scris, orı dela cine va fi proveniud, şi tendinţa de a considera scrisoarea ca o depozitară crediucioasă a prouuuţăriı, este un păcat general, de care sufere toată luuea. Se bazează atîtea concluziı pe cîteva fenomene scrise din cutare mauuscript orı din cutare inscripţie! Se aduuă cu atîta sfiuţenie toate zgîrieturile de pe toate zidurile, parecă cine ştie ce piatră filosofală are să se afle ascunsă într-îusele! Omul este atît de încrezător în strălucita luı fiinţă şi cu atîta drag adună de prin toate colţurile productele mînelor sale, depozitarele divineı sale inteligenţı! Şi tocmaı aceasta a înşălat pe Hasdeu: cîud Schuchardt a împlut treı volume de greşelile scribilor, cînd în foliantele din corpus iuscriptionum zac frumos impriuıate şi cu sfiuţenie comentate inscripţiile Romanilor, pentru ce nu s-ar încadra cu acelaş aparat filologic şi zapisele romîueştı din al XVII secul? Decît şi aicı ar fi trebuit făcută o deosebire. Un lucru este cu atît maı preţios, cu cît este maı rar şi-ţı face maı multe serviciı. Cînd monumentele dialectuluı spartan sînt atît de puţine, te aruncı cu lăcomie asupra oricăruı rînd scris îu acest dialect de pe oricare piatră. Cînd limba latină populară o cunoştı atît de puţin, nu te maı saturı de a strînge iuscripţiile. Dar cînd limba literară din al XVII secul o ştiı atît de lămurit şi cîud dialectele de azı, cele nu prea deosebite de dialectele de pe atuncı, le poţı auzi cu urechea, ce haz are să analizezı literă cu literă zapisele? Ce haz are să puı astfel la acelaş nivel de importanţă o inscr'pţie asiriană şi o notiţă romîuească de acum două veacurı? Nu este acelaş lucru ca atuncı cîud, fiiudcă Parizieniı au Cluuy şi Atenieniı Parte-

nonul, noi Romînii voim să ţinem în picioare turnul Treisfetitelor? Ceilalţi s-aŭ gîndit să păstreze monumentele cînd se învechise, noi, mai cu cap, voim să le păstrăm de nouă. Pentru aceia descoperirile lui Hasdeu asupra dialectologieĭ vr. nici n-aŭ entusiazmat pe nimeni. Numai un ageamiu le-a luat drept bune (vezi Arh. II, 244).

67) Dacă acum avem în videre limba scrisă a unui om conscient de cuvintele pe care vrea să le scrie, constatăm mai înainte de toate că pentru a simboliza uzul poate apuca diferite căi. El poate anume simboliza cuvintele, hotărînd cîteun caracter pentru fiecare cuvînt: astfel este scrierea chineză. El poate apoi simboliza silabele: astfel este scrierea iaponeză. El poate în sfîrşit simboliza sunetele: astfel este scrierea popoarelor noastre europene. Dar culmea adaptăriĭ între scris şi limbă stă în aceia că pentru fiecare element simbolizat să ai cîteun simbol: dacă simbolizezi cuvintele, va trebui să ai cîteun caracter pentru fiecare cuvînt; dacă simbolizezi silabele, trebue să ai un caracter pentru fiecare silabă; şi tot astfel cu sunetele. A ave însă caractere cîte cuvinte, însamnă a-ţi încărca memoria cu un nămol de semne, însamnă a-ţi pierde timpul cu învăţarea mijloacelor cum să-ţĭ faci cunoscută cugetarea şi a lăsa tocmai pe această din urmă în părăsire. Mai tot atîta greutate prezintă învăţarea pe de rost a simboalelor pentru silabe. A ave însă atîtea caractere cîte sunete, însamnă a-ţi reduce munca la minimum. Apoi simbolizarea sunetelor implică în sine pe acea a silabelor şi a cuvintelor: cînd poţi una, poţi pe celelalte două. Lucrul se pare tare lesne de înţăles. Şi cu toate acestea oamenii aŭ perdut multă vreme pentru a ajunge ca să-l înţăleagă. Astfel cele mai simple lucruri îş fac numaĭ cu încetul drum în mintea ominească. Şi curiozul este că omul incepe tot dela mai greŭ pentru a sfîrşi mai cu uşorul. Se pare în adevăr că cu simbolizarea cuvintelor s-a început şi că s-a sfîrşit cu acea a sunetelor. Şi sînt scrieri, cum este cea a vechilor Egipteni (hieroglifică), care ţin mijlocia, prezentînd un amestec de scrierea cuvintelor, a silabelor şi a sunetelor.

68) Dar oprindu-ne la scrierea sunetelor, idealul adaptăriĭ din punctul lor de videre — că ar trebui adică să posedem cîteun caracter pentru fiecare sunet tip — sufere oarecare restricţiĭ. Cînd scrierea anume este destinată pentru străinĭ, pentru oamenĭ care nu posed uzurile reprezentate printr-însa, ia nu se poate dispensa, dacă tinde la maximum de claritate, de a reprezenta toate sunetele. Cînd însă este destinată scrierea pentru vorbitoriĭ uneĭ limbĭ, ia se poate dispensa de o parte din greutate, din cauză că multe sunete se înţăleg dela sine. De aicĭ necesitatea a două soiurĭ de alfabete. De voiu scri eŭ *viátsâ* şi va ceti un Neamţ, el va ceti întocmaĭ cum vede scris şi se va înşăla: în 'viaţă' într-adevăr maĭ există între *i* şi *a* un *i* consunant (*ĭ*), astfel că cuvîntul se pronunţă *viĭátsâ*. De va ceti însă un Romîn cuvîntul, îl va pronunţa cum se cade, căcĭ regulat în romîneşte între *i* şi *a* in asemenea împrejurărĭ se află un *ĭ*; lucrul se înţălege dela sine, nu maĭ are trebuinţă de notare. Simbolizarea prin scris, cu cît e maĭ scurtă, cu atît e maĭ bună; cînd sunetele se înţăleg dela sine fără de a maĭ fi scrise, ar fi iarăş timp perdut să le scriĭ.

Tot meşteşugul prin urmare ar sta în aceia ca pentru străinĭ să te serveştĭ de un alfabet unde toate sunetele tip să fie simbolizate, iar cînd este vorba de a scri pentru aĭ tăĭ să-ţĭ daĭ bine socoteală de sunetele tip care dela sine se înţăleg şi să le laşĭ nescrise. Decît lucrul este maĭ greŭ decît îş închipueşte cineva la întîiaş dată. Nicĭ de toate sunetele tip ale limbiĭ nu deviĭ cu una cu două conscient, nicĭ care sînt sunetele dela sine înţălese nu poţĭ afla lesne. Aceste chestiĭ pentru romîneşte, de pildă, aşteaptă încă rezolvarea. La o amănunţită cercetare nu poţĭ deosebi lămurit sunetele tip unul de altul: spiranta atonă palatală, de exemplu, formează aceiaş idee cu spiranta atonă guturală (χ cu *x* Sievers)? orĭ consunantele rotunzite formează acelaş sunet tip cu cele nerotunzite (*l* din *cal* cu *l* din *cald*)? Dacă cumva nu (ceiace e foarte probabil, căcĭ aceste sunete se deosebesc destul de clar unul de altul în limba noastră), atuncĭ scrierile *heleštéŭ* şi *ham, lung* şi *gard* sînt destul de clare pentru un

străin ori nu? Şi dacă hotăreştı că aceste sunete trebuesc separate unul de altul, pentru ce să nu întinzı această separare şi asupra altora, de pildă asupra tuturor palatalelor faţă de guturale *(c—k, ʒ—g, n'—ŋ* Sievers; *cĭor—cap, gem—gázdâ, nĕamts—lĭ'ngâ)?* Şi apoı, dacă cumva şi această separare te-aı hotărî să o facı, pentru ce n-aĭ întinde distingerea şi maı departe? Cu alte vorbe, care e limita cea precisă între sunetele tip? Pe de asupra cînd vorbeştı, este lesne de hotărît existenţa acestora; cu de amăruntul însă dacă vreı să-ţı daı socoteală de ele, te încurcı, dupăcum este şi firesc lucru, căcĭ astfel se întreţese ideile în mintea noastră, încît treptat unele cuprind pe altele şi unele trec în altele, fără ca să le poţı lămurit deosebi. Cînd hotăreştı prin urmare că pentru cutare sunete tip trebuesc caractere, iar pentru altele nu, hotărîrea este totdeauna pătată de arbitrar. Şi astfel, dacă Tiktin a hotărît că o transcriere ştienţifică, adică cu însămnare fără excepţie a tonuluı şi a semisonieı precum şi a sunetelor lăsate neînsămnate în scrierea practică«, cum zice el (Călăuza ortografică, în Arh. I, 204), a uneı bucăţı ar ave forma: 'Bârâgànul ıèste un pustiŭ làt şi lùng ce să întinde în judèţul Iàlomiţa.', noı am pute hotărî că ar maı trebui adăugită o distingere pentru consunantele rotunzite şi că ar trebui scris 'Bârâgânul[u] ıèste un[u] pustiŭ lat[u] şi lung[u] ce să întinde în judeţul[u] Iàlomiţa', orı că ar maı trebui adăugită o distingere pentru consunantele palatale faţă cu cele guturale şi că ar trebui scris, de pildă, 'Bârâg[a]ànul[u] ıèste un[u] pustiu lung[au] şi lat[u] etc, admiţînd că aş adopta aceste caractere; şi tot astfel aş pute continua maı departe. Şi pentru ce ar fi maı bună scrierea luı Tiktin decît a mea, cînd este vorba de a însămna sunetele tip?—Iar pe de altă parte, care sînt sunetele ce dela sine se înţăleg, este tot aşa de greu de hotărît. După Tiktin s-ar păre că înaintea oricăruı *e* dela începutul cuvintelor şi al silabelor romîneştı există un *ĭ* (ib. 173): eŭ, epure, ert, este, pae, cue, băetsı, voesc, încuem ar suna ıeŭ, ıepure, ıert, ıeste, paıe, cuıe, băıetsı, voıesc, încuıem. Eı bine între *ĭ* din 'ıeste' şi acel din 'aıe-

rul' orı 'trebuıe' este aşa de mare deosebirea, încît, dacă străinul i-ar ceti tot la un fel, ar ceti pe unul orı pe celelalte două din cele treı cuvinte foarte greşit. De existat în 'aer' şi 'trebue' un sunet oarecare de legămînt, sigur că există, dar este aşa de slab, încît, dacă vreı să-l însemnı, pentru ce n-aı însemna încalea toate sunetele legătoare, care sînt miı şi sute? Decı dela sine nu se înţălege dacă trebue să zic 'aer' orı 'aıer' şi hotărîrea luı Tiktin din acest punct de videre este arbitrară.

Atît de greŭ este a deosebi sunetele tip şi acele care dela sine se înţăleg, încît sigur nicı o ortografie, decînd scriŭ oamenii cu simboale de sunete, n-a procedat just, ci la întîmplare. S-a cîrpit, cum s-a nimerit, un alfabet şi s-au înţăles oamenii printr-însul cum au putut. Astfel încît chiar din acest punct de videre, al potriviriı cu care se fixează sunetele tip şi sunetele dela sine înţălese, chiar abstracţie făcînd de conştiinţa pe care o are cineva de cele ce vrea să scrie, se fac o mulţime de grade dela un alfabet la altul, şi dupăcum sunetele, care trebuesc simbolizate, ştim că sînt, dar nu putem hotărî care sînt, tot astfel între alfabetele de care diferite limbĭ se servesc ştim că sîut unele maı bune, dar nu putem şti care.

Prin urmare acest ideal, de a fixa scrierea după sunetele tip, trebue părăsit ca nerealizabil. Şi ne întrebăm atuncĭ dacă nu ne rămîne cumva vreo altă călăuză. Aceasta nu poate fi decît fixarea fisiologică a articulaţiilor. Este adevărat că articulaţiı deosebite daŭ naştere la sunete foarte asămănătoare, care se grupează strîns în una şi aceiaş idee, pecînd alte articulaţiı tot atît de îndepărtate dau naştere la sunete mult maı deosebite, care se grupează în două ideı separate (*c* palatal şi *c* gutural sună mult maĭ apropiat unul de altul, de pildă, decît ceı doı *h* corespondenţı; *i* rotunzit sună mult maı deosebit de *i* decît un *l* rotunzit de un *l*); dar în totalitate considerînd lucrul, la articulaţiı deosebite corespund sunete tip deosebite. Prin acest mijloc îţı veı fixa sunetele care trebuesc notate. Acele care dela sine se înţăleg le veı cerceta apoı cu băgare de samă şi le veı afla pe cele maı multe: astfel îna-

inte dę vocale palatale consunantele sună ele înseş palatal şi înainte de vocalele guturale gutural. *cel—cap*, *gem—gard* se vor ceti dela sine just, fără să ai trebuinţă de a deosebi în scris pe cei doi *c* şi pe cei doi *g*; în general articulările deosebite ale sunetelor după sunetele cu care vin în contact se înţăleg dela sine, şi nu este trebuinţă de a deosebi în scris pe *c* din *crets* de *c* din *Alecsándru*, pentruca să pricepem cele două articulaţii. Şi sînt sunete—precum cele din exemplele date—care nu numai pentru vorbitorii unei limbi, ci şi pentru străini sînt dela sine înţălese. Altele trebuesc însămnate pentru aceşti din urmă, precum sunetele accentuate, macarcă nu toate, căci monosilabele, de pildă, cînd nu sînt enclitice ori proclitice şi care sînt aceste din urmă ştie îndată oricine—se înţălege că poartă accentul pe unica lor sonantă, şi pentru aceia hotărîrea lui Tiktin de a tot pune accentul pe monosilabe *làt*, *lùng*, *şì*, *nù*, etc. ni se pare zădarnică. Alte sunete dela sine înţălese vor fi mai greu de aflat, şi în această categorie ni se pare că întră sunetele legătoare.

In sfîrşit pe baza articulaţiilor şi a unui studiu stăruitor al sunetelor dela sine înţălese poţi face o ortografie care să se apropie de maximul potrivirii cu vorbirea simbolizată în ia. Dar şi asemenea cercetări s-aŭ făcut numai superficial pănă astăzi asupra ortografieĭ noastre. Şi chiar la limbile unde ele s-aŭ făcut cu profunditatea trebuitoare, nu interesează decît scrierea care se adresează străinilor în chestii anume gramaticale. Pentru rest servesc pretutindenea ortografii de mult şi superficial fixate, pe care le tot dreg numai din cînd în cind gramaticii, ori şi alţii.

69) Decît mare nenorocire de acolo, că n-avem ortografii perfecte, nu rezultă, din cauză că, oricît de răŭ ar fi scrisul—saŭ pentru că scriitorul n-are conştiinţa sunetelor, saŭ pentrucă ortografia este defectuoasă—noi pricepem cuvîntul: dacă-mĭ va scri cineva fusto, de ex. şi va pronunţa 'fost' (cum s-a întîmplat probabil la popa Tiful, pag. 241), eŭ tot voiŭ înţălege că despre participiul trecut al lui 'sînt' este vorba, şi de va scri cineva 'aier' (cum scrie Tiktin) şi va pronunţa 'aer' cu un *ĭ* de legămînt imperceptibil, străi-

nul tot va înţălege despre ce e vorba. Toată paguba va fi numai din partea istoriculuı, care anume cu istoria sunetelor dintr-o scriere oarecare se va fi ocupînd, şi care-ş va închipui cîteodată, ca Hasdeu, cum că oamenii aveaŭ cîndva prin ţara romînească o curioază pronunţare. Insă dacă scriitorul de filologı ar trebui să ţină socoteală, n-ar maı reuşi vreodată să spună ceva cum se cade, de mult ce ar fi preocupat să ştie cum trebue să scrie.

Decı o directă legătură se stabileşte între scris şi înţăles fără intermedierea sunetuluı şi cuvintele scrise devin cu vremea nişte caractere chinezeştı, pe care cînd le videm, ne aducem aminte de cunoştinţa corăspunzătoare, fără să ne preocupăm de pronunţare. Deosebirea este numaı că, pecînd Chinezul începe de odată cu învăţarea simboalelor pentru ideı, noı sfîrşim cu dînsele, şi că, pecînd cel dintîiu îş frămîntă mintea mult cu învăţarea caracterelor, noı ajungem la cunoaşterea lor pe nesimţite.

70). In vreme ce însă omul îş fixează atenţia asupra punctuluı acestuia, de a exprima prin scris vorbirea în modul cel maı potrivit posibil, voinţa sa se arată cu toată puterea în cele treı direcţiı, în care ia lucrează asupra limbiı, în deprindere, în simetrie şi în ordine. In variabilitatea cea fără sfîrşit a vorbiriı ia se amestecă tinzînd la restrîngerea exuberanţeı de schimbărı şi de forme. Dezgustată oarecum de silinţile zadarnice de a prinde în puţinele simboale ale scrieriı toate manifestările limbiı, voinţa caută să restrîngă cu sila cadrul dezvoltăriı aceşteia şi să impună stăvilare acţiuniı de distrugere şi de nouă creare a forţelor. Dupăcum, pentru a adapta pămîntul mijloacelor sale de exploatare, nivelează omul văile şi dealurile, şi sapă tunelurı şi stăvilează malurile rîurilor şi zideşte pe bolta uneı prăpăstiı, care se va prăbuşi poate de azı pe mîine, palaturı de cărămizı aşăzate în simetrie; astfel vrea el să oprească limba în marginile unor strîmte—dar cu ordine şi simetrie aşăzate—schematizmurı. Şi dupăcum natura, cea irezistibilă în tendinţile ieı cătră scopurı nouă necunoscute, sfarmă obstaculele omineştı şi-ş bate joc de pretenţiile la soliditate ale unuı furnicar, tot astfel şi limba

îş merge mersul ieı maı departe trecînd peste strădănuinţile ortografilor. Şi necontenit lupta se încinge şi necontenit se termină cu spulberarea regulelor şi simetriilor voinţii, căcı aşa a hotărît soarta ca lucrurile în sacadărı şi zigzagurı să meargă înainte, iar sacadările şi zigzagurile, pe terenul activităţii omineştı, şi prin urmare şi pe acel al limbii, de voinţă sînt provocate.

71) Astfel, fiindcă omuluı îı place cu ce s-a deprins, în limba scrisă stăpîneşte totdeauna tendinţa de a readuce la viaţă trepte maı vechı şi de a considera tot ce este vechiŭ, tot ce îş are rădăcinile departe în trecut, ca maı bun. De aicı regula ortoepică a luĭ Tiktin (ib. 26): »Tradiţiunea literară se va conserva cu stricteţă. O abatere dela dînsa nu va fi permisă decît atuncı, cînd uzul general al limbiĭ vorbite se va fi depărtat dela uzul limbiı scrise pănă acolo, încît o reformă a scrieriı se va arăta necesară în interesul înţălegeriı. Aşa, de ex., în ortografia romînă *u* scurt din cuvintele main, teiŭ, soiŭ, etc., dispărut din pronunţare, se mănţine totuş din cauză că uzul literar l-a păstrat pănă în ziua de astăzı şi, fiindcă nu îngreuiază cetirea, nu s-a simţit încă necesitatea de a-ı da concediul meritat...... In cazurile unde nu există un uz literar recunoscut şi nicı marea majoritate a celor culţı nu s-a hotărît încă pentru o pronunţare anumită, se va alege dintre rostirile în uz pe aceia care a domnit în perioada literară precedentă diferenţieriı lor..... Vroind a şti, de exemplu, dacă e maı bine a se zice vedea, făceam, tăiat, ca Munteniĭ, saŭ vede, făcem, tăet, dupăcum se pronunţă de Moldovenı, ne vom pune maı întîiu întrebarea: oare u-a fost odată un timp unde numaı unul din aceste două feluri de rostire să fi fost în uz? şi căutînd răspunsul în documentele noastre literare vom afla că, cu cît ne urcăm maı sus în trecut, cu atîta scrierile vede, făcem, tăet devin maı rarı chiar la scriitoriı moldovenı, pănă ce dispare orice urmă de ele, de unde vom conchide, în virtutea reguleı date, că trebue să pronunţăm şi să scriem vedea, făceam, tăiat..... Unde dezbinarea pronunţăriı este tot atît de veche cit şi literatura ţăriı, se va ţine samă de modul de a rosti al acelor pro-

17)

vincii, oraşe şi cercuri, în care limba literară se vorbeşte mai corect. Aplicînd această regulă la ortoepia romînă, vom da de regulă preferinţa pronunţării deobşte uzitate la Munteni, al căror dialect este mult mai apropiat de tradiţiunea literară decît orice alt dialect romîn vorbit astăzi, însă numai în acele cazuri unde dialectul muntenesc nu stă în contrazicere cu tradiţiunea, adică unde alegerea nu este prescrisă de una din regulele de mai sus.«

Apoi, fiindcă voinţa nu se împacă cu nesfîrşita variabilitate a fenomenelor, fiindcă nemăsurata ţăsătură de reguli şi de excepţii aparente ale faptelor limbistice, î se par iei ceva anarhic şi nesimetric (cu toate că în realitate anarhie şi nesimetrie nu este), se naşte pentru cel care scrie tendinţa de a lăsa la o parte multe din manifestările limbii, de a reduce adică pe acestea, prin analogie, la mai puţine tipuri. De unde altă regulă ortoepică a lui Tiktin (ib. 29): »El (gramaticul) se va opune din răsputeri novaţiunilor arbitrare întroduse de către un singur om sau o mică minoritate cu deplină conştiinţă şi intenţiune şi care tind a face din limba literară muzeul tuturor ideilor necoapte privitoare la chestiunea ortoepică. Grammatici custodes latini sermonis, zice Seneca. ori (pag. 26): »Intrucît uzul este stabilit, scriitorul de regulă va trebui să i se supue fără doar şi poate« —decît numai d e r e g u l ă şi f ă r ă d o a r ş i p o a t e se cam bat cap în cap— »căci numai nişte consideraţiuni de o deosebită greutate ar pute să justifice nimicirea unei unităţi cîştigate poate abia în urma unei lupte de multe secule dintre diferitele feluri de pronunţare.« Şi pe acestea le complectează el prin preceptul dela pag. 30: »Este în principiu neadmisibil ca să se aplice la neologizme alte legi fonetice decît acele care se află încă în vigoare în momentul cînd se întroduce noul cuvînt... Este de datoria gramaticului de a tinde naţiunii mîna sa călăuzitoare acolo unde vede că ia se abate din calea dreaptă odată apucată.« După cum se vede, vorbeşte T. de novaţiuni arbitrare, idei necoapte, de abateri dela calea dreaptă,—mai bine ar fi vorbit de abaterĭ dela schematizmul arid al limbii scrise, schematizmu arbitrar, ca

unul ce izvorește din voința unui om, iar nu din acțiunea lentă a forțelor psihice ale unui popor întreg.

Și dînd frîŭ liber acestor tendinți de organizare și disciplinare, T. alege, tae, scurtează, cerne și hotărește (pag. 177 sqq.): Să se scrie cu *a* și nu cu *ă*: acaț, defaim, las, sap, scap, declar, reclam...—să se scrie mai bine cu *ă*: amăraște, hotăraște, uraște, pîraște, tîraște..—vom scrie cu *ă*: bălan, bălaur, bărbat, măgar, mălaiŭ, nărav, păcat, păhar, țăran, văcar,..... iar nu balan, etc.—*e* a rămas în mînec, împiedec, lunec, judec, întunec.... s-a înlocuit prin *i* în biserică, duminică, carpin, frasin.... — Propunem a se scrie două, nouă, vouă,.... vom scrie însă cu *o* șeoaș, a înșeoa, a înfrăoa, pioar, flăcăoandru...—Verbele compuse latine de conjug. II și III se tratează după analogia verbelor romîne de aceiaș tulpină,... de ex. a conferi, referi, preferi, trausferi (!), după a suferi. Răŭ a refera, transfera.....« Și tot așa continuă T. în regularea cu bagare de samă a uzuluĭ limbii scrise, avînd de călăuză dialectul muntenesc, ca cel maĭ arhaic din Dacia. Dacă limba comună ar fi mai fixată decît cum este (cf. pag. 9), poliiala pe care vrea să i-o dea T. ar contribui fără îndoială la formarea iei definitivă. In starea însă de fluctuație în care ia se găsește, harnicul gramatic, cu toate silințile sale de a croi o limbă unică, nu numai că nimerește de multe ori forme cu prea puțini sorți de izbîndă, precum de pildă cînd cu toată seriozitatea propune să se scrie corabii, sabii, vrabii; epîngea; seamă (o etimologie populară: fiindcă există față în față seară sară, zeamă—zamă, s-a găsit de cuviință să se facă și lui samă, ung. szam, un corespondent seamă! Acest *sĕámâ* este vechiŭ de ajuns în limbă, dar totdeauna a fost—după cum și va rămîne probabil—dialectal); mătase, tuse (cel mai pur dialect muntenesc: *mâtásâ*, *túsâ* nu sînt doar eșite dintr-un mai vechiŭ *mâtáse, túse,* ci din contra. Aceste două cuvinte aŭ avut de baștină *-â*=*-a* ca terminație, fiiudcă *mâtásâ*—metaxa, mataxa, iar *túsâ* este tussis trecut la întîia declinare. Munteanul însă, fiindcă pronunță pe *s* [ca și pe *š*, *ž*] muiat, a prefăcut pe *-â* în *-e* supt influința consunantei precedente și a zis *mâtáse* în loc de *mâtásâ* și *túse* în loc de *túsâ*, după

cum a zis şi *mâtúše*, *úše*, *gríže* în loc de maı vechile *mâtúšâ*, *úšâ*, *grížâ*. T. respinge muntenizmele din urmă, dar admite pe cele dintîiŭ. După ce socoteală ?) ; îndemînă, pieptĕna, repez ; cîine, pîine, mîinı (iar un sacrificiu prea mare adus pe altarul muntenizmuluı ! Treı cazurı de o rară epenteză, întrebuinţate totdeauna numaı dialectal, rîdicate aşa de o dată la onoarea limbiı comune : »cîine pl. cîinı, pîine pl. pîinı, mîinı des mains, mîine saŭ mîinı demain, sînt scrierı maı bune decît cîne cînı, pîne pînı, etc. Dar săptămînı, Romînı, păgînı, rămîne.« Aşa zice T. scurt, dar poruncitor); pociu, etc. ;—dar uitînd indignarea cu care aruncă epitete ca 'falsificărı linguistice', 'strică-limbă descreeraţı', cu ocazia unor nevinovate şi umilite schimbărı ale altor gramaticı (şi încă nu e sigur dacă numaı dela gramaticı proviu), precum băzar, cănat, în loc de bazar, canat, orı părţeı, cărţeı în loc de părţiı, cărţiı, se aruncă el însuş, din nerăbdarea de a pune odată o regulă şi o simetrie în haosul limbiı noastre, în schimbărĭ de tot felul, din propria sa minte izvorîte, orı împărtăşite de uzul cîtorva indivizı numaı, precum : lingual, linguist, linguistică, dignitate, pugnal, signal, significare, significativ, consignaţie (limbist, limbistică, demnitate, pumnal, semnal, etc. sînt o »aberaţie a gustuluı , pentrucă se »dă un veşmînt jumătate latin jumătate romîn acelor formaţiunı latine, a căror temă s-a conservat în limba romînă, pecînd sufixul lor a dispărut din ia.« In realitate sînt nişte cuvinte împrumutate, primite cu un material apercepător foarte potrivit de nişte oamenı care eraŭ deprinşı cu limbile străine de unde s-a făcut împrumutul. Dacă ar fi împrumutat poporul pe *pugnal*, nu ş-ar fi dat socoteală că pe radicalul acestuı cuvînt îl are deja în limbă şi ar fi ţinut pe pugnal izolat de pumn. Dar cuvîntul a fost împrumutat de păturile culte şi pentru aceia a fost vîrît—cu drept cuvînt în grupul luı *pumn* şi modificat prin analogia acestuı din urmă grup. De unde a scornit-o T. şi cu această nouă lege, că atuncı cînd se »dă un veşmînt etc.« ar fi o aberaţie limbistică ? Cît de puţină aberaţie este, o probează întroducerea în limba comună a cuvintelor de maı sus, şi întroducerea atît de adîncă, încît

nici T. nu va fi în stare să le scoată. »Una din desfigurările cele mai monstruoase—strigă autorul într-un avînt de indignare 30—ne-o arată cuvîntul triunghiular, format oarecum dintr-un prototip latin triangulularis în loc de triangularis [căci ghiu din unghiu reflectează pe gulu din lat. angulus]. Incă un pas mai departe şi vom zice gîtal pentru gutural, vieţal pentru vital, crimal pentru criminal şi vom fi numai consecenţi înlocuind şi cordial prin inimal, palatal prin cerulgurial, majoritate prin maimaritate, optimist prin celmaibunist, spectacol prin privicol, origine prin răsărigine.« Dar mai întîiu cine te sileşte să fii aşa de consecvent? Şi apoi, chiar de s-ar naşte în romîneşte asemenea cuvinte, ce nenorocire mare ar eşi de acolo?); cvalitate, cvantitate, ecvilibru (pentrucă zicem ecvator, elocvent, consecvent, T. vrea ca pe toate cuvintele cu *qu* latinesc să le audă pronunţate tot la un fel!), eunuh, majestate, object, a objecta, project, subject, jezuit (T. nu vrea să sufere ca *j* latinesc să se pronunţe în mai multe feluri în rom. !); a protecta, a neglecta ; ba întroduce şi pe *h* latin, pe care de atîta vreme l-am perdut, în cuvinte ca vehement, nihilist, Polihimnia, cohortă (»recomandăm a se mărgini păstrarea lui *h* latin [=spiritul aspru în cuvinte grece] la cazurile unde el se află între două vocale egale, ca în....«. Pe acest *h* noi îl pronunţăm, adaptîndu-l cu materialul nostru apercepător, ca o spirantă. După T. ar trebui să-l pronunţăm ca spiritul aspru grecesc. Atunci chiar cu un sunet noŭ vrea el să neîmbogăţească limba?).

Şi cu toate acestea, fiindcă Tiktin ţine socoteală—dacă trecem cu viderea cîteva exagerări—de uzul actual şi recunoaşte 26 că Acolo unde pronunţarea şovăeşte şi deci unitatea lipseşte încă, este de datoria gramaticului a lucra în sensul înlăturării deosebirilor care îngreuiază înţălegerea mutuală. Dar şi aici activitatea sa va fi mai puţin acea a unui legislator decît acea a unui consultător competent: ultima deciziune va trebui rezervată naţiunii, căreia limba îi este binele comun cel mai preţios.«, ar fi de dorit ca limba scrisă, astfel cum el o fixează, să se întroducă odată şi să ne scape de năzuinţile voinţii, care nu ne lasă în pace. Mai bine ar fi negreşit să lăsăm să meargă

lucrurile mai cu încetul, până cînd limba comună se va fixa dela un capăt la altul al ţării prin influinţile încete ale scriitorilor populari, pentru ca să rămînă atunci gramaticului chiar numai sarcina unui consultător competent, iar nu a unui croitor pe de a întregul, cum am văzut că este Tiktin însuş. Dar o asemenea răbdare este contra spiritului nostru, cel puţin contra spiritului locuitorilor de prin tîrgurile romîneşti, şi după cum noi tindem cu orice preţ, chiar cu acel al unor forme goale, să avem de odată civilizaţia apusului răsădită în ţara noastră, tot aşa cu orice preţ tindem şi la căpătarea unei limbi scrise. Apoi atunci mai bine încalea să adoptăm limba luĭ T., căci este cel puţin limba unui competent consultător.

72). Cele trei direcţii, în care lucrează voinţa la fixarea limbii scrise, deprinderea, simetria şi ordinea, pot fi însă exagerate în aşa fel că gramaticul să treacă peste marginile uzului actual. Şi anume, tot urmînd tradiţiei în sus, gramaticul ajunge să depăşască în timp graniţile limbii şi să se lege de stări moarte ale aceşteia, pe care el vrea atunci să le readucă la viaţă. Astfel Cipariu s-a rîdicat până la al XVI secul (şi s-ar fi rîdicat şi mai sus, de ar fi fost o literatură romînă mai veche), şi în uzul actual a căutat cu amănunţime toate acele fenomene care i s-au părut lui maĭ arhaice şi pe toate le-a întrodus în limba scrisă. Alţii, mai ales Laurian şi Maxim (vezi bibliografia aceştei chestii în Intr. 55 şi Şăineanu, Istoria filolog. rom. 162, 235) s-aŭ avîntat încă şi mai sus, adică fiindcă la mijloc, de la al XVI secul în sus, n-aŭ găsit nimic—până la limba latină, pe care, cu puţine schimbări în formele gramaticale şi în sunete (schimbări de altfel pe nimic bazate, ci cu desăvîrşire capriţioase) aŭ vrut să o întroducă drept limbă scrisă romînească. Şi s-a întîmplat atunci faptul următor. Cîtă vreme anume stările moarte, readuse la viaţă, nu erau prea îndepărtate de starea actuală, cu silinţe mari reuşa omul să-ş potrivească după scris pronunţarea şi păstra între scris şi vorbă strictul paralelizmu astfel sigur trebue să-ş fi cetit Cipariu scrierile în zile de paradă—. Cînd însă stările tre-

cute ale limbii, readuse la viaţă, eraŭ prea vechı (şi chiar la stărı maı nouă, dacă îţı lăsaı vorba puţin maı liberă), o ruptură se producea între scris şi pronunţare, aşa încît ajungeaı de scriaı într-un fel şi ceteaı altfel, ca cum aı fi cetit, de pildă, latineşte şi aı fi tradus deodată în romîneşte. Noı căpătasem cu alte vorbe scrierea etimologică, o nebunie care nu ştiu dacă a maı intrat în capul vreunuı om, decînd aŭ scris oamenii pe pămînt, afară de capul patrioţilor noştri. Sînt popoare, care duc sarcina etimologizmuluı în spinare de nevoe, fiindcă nu s-au modificat scrisul după vorbă la vreme, astfel că între cele două fapte s-a produs la un moment o prăpastie, care nu se maı poate umple cu una cu două (ce ar face Francejii cu literatura lor de până astăzı, în caz cînd ar voi să părăsească ortografia lor actuală? Această literatură, cetită cum e scrisă, ar căde la nivelul celeı din sec. XII şi n-ar maı înţălege-o nimenı. Ar fi nevoiţı atuncı ca orı să reediteze toate bibliotecile în ortografia cea nouă, orı să înveţe alăturı cu noua ortografie pe cea veche!). Noı însă, tot maı meşterı, am vrut să scrim etimologic dela început.

Pe de altă parte, tot căutînd să pună ordine şi simetrie în fenomenele limbii, gramaticul ajunge de lasă prea mare frîu analogieı şi în loc de a se mulţămi cu cîteun ecvilibru şi project pe icı pe colea, ca Tiktin, ajunge să dea limbii atît de violente schimbărı, încît nu se maı ţine de uz nicio socoteală; pe altă cale ajunge legiuitorul atuncı la tot aşa de absurde rezultate ca şi cel cu scrierea etimologică. Cel maı curajos, din acest punct de videre, dintre toţı gramaticii romînı a fost Aron Pumnul (asupra bibliografieı vezı Intr. 56). Astfel, pentru ca să dăm cîteva exemple, el face maı întîiŭ limbii romîneştı un participiu prezent, alăturı cu cel existent (pe care îl numeşte gerundiu, înţălegînd printr-însul cine ştie ce), arînte, ernînte, omorînte, vezinte, vinzinte, veninte, răpinte, urînte, luînte, etc.; apoı un participiu futur în -oriŭ, pe care îl petrece iarăş de colo până colo la toate verbele, arătoriŭ, ernătoriŭ, omorîtoriu, văzătoriu, vînzătoriu, venitoriu, răpitoriu, urîtoriŭ, luătoriŭ, prădătoriu, atăcatoriu, lăţitoriŭ, măritoriŭ,

însemnătoriu, etc.; dă participiuluı prezent (celuı numit gerundiu de dînsul) o formă feminină alăturı cu una masculină, arînd, arîndă, ernînd, ernîndă, şi tot astfel omorîndă, văzîndă, vînzîndă, venindă, răpindă, urîndă, luîndă, etc.; nu sufere *a* neaccentuat neprefăcut în *ă* şi deci Trăian, Văsiliu, bărbar, Mănole, Lăscar, căpichihae, măzilire, Mohămet, nestătornicie, Hărcov, Astrăhan, literătură, lătină, ităliană, slăvoană, mătematecă, literătoriŭ, măterie, dătorie, năinte, imitătiv, Sclăvonı, făimos, Săsonii (Saxonii), Tărtărie, sărmatec, Măcedoniea, Dălmaţiea, geneălogie, Grăţian, Pănoniea, zăvistie, cătăstivul (catastihul), fămilie, Păleologı, Măria, hătman, pălătin, căstelan, părticular; preface pe oricare *a* urmat de *n* în *î*, frînţuzesc, Frînţuz, Vîndalı, înglic (anglic, inglizesc), Germîn, Germînia, Cîntăcuzinı, Cîntemireştı; pe oricare *o* urmat de *n* în *u*, cuntra, Cicerune, Arune, încuntra, Plătune, Cunrad; pe oricare *i* urmat de *ns* în *î*, învîns, însulă; pe oricare *é* urmat de *ă* în *ĕa*, etearnă, deamnă; pe oricare *-culu* în *-cĭŭ*, perichiŭ (pericul); propagă derivatele în *-čúne*, *-úrâ*, *-íntsâ*, *-táte*, *-ív*, cunsternăciune (supunere), mîntuiciune, împilăciune, jăcuiciune, opusăciune, năciune (naţie), trătăciune, zidiciune, ambiciune, împliniciune, apărăciune, desperăciune, pieriIciune, răsbunăciune, vărsăciune, întîmpinăciune, edăciune (ediţie), huliciune, măriciune, dejudecăciune, alăturăciune (comparare), cumputăciune (socoteală), resipiciune, legăciune, aminticiune,—începătură, închegătură, stîmpărătură, sughiţîtură, descălecătură, turbătură,—vorbinţă, folosînţă, scutinţă, rătăcinţă, doıuninţă, mărturinţă, veninţă, adeverinţă (adevăr), osteninţă, mîntuinţă,—vechietate, neruşinătate, adevărătate, linătate, fruptuosetate, numărosătate,—hulitiv, descoperitiv, scriitiv (pană scriitivă), vînturătiv (lopată vînturătivă), oţăriţiv (de care te oţăreştı); întroduce suf. -bilis supt forma *-văr*, neimitavăr, neaparavăr (inevitabil), neîmpăcavăr, nedeslegavăr, nenumăravăr; numeşte Constantinopolul Constantiniana şi St. Petersburgul Sînpetrina; schimbă cîteodată pe *m* între vocale în *n* fără ca să înţălegem pentru ce, arană (aramă), Mesopotanniea; maı întroduce şi alte multe schimbărı, unele prin analogiı vădite, altele maı ca-

prițioase, precum de al de evenemintele, întrocîndu-se (întorcîndu-se), șerbițiu, șerbesc, ocăjune, cunjurațı (conjurațı), esîmplariu, isteție, sînte (simte), peană, libăr (liber), demustru, Ruma (Roma), citeală (citație), păriete, începutele (începuturile), tîmp (timp), script (scris), Crest (Crist), regiă (regească), rumîniean (romînesc), meșceșug și tot astfel maı pretutindenea *šč* pentru *št*, pină (până), matoară (mature̊) ; în sfîrșit duplică pe un cap consunantele *l* și *n*, zillele, Egiptennilor, acellea, ranna, salle, Albannii, alle, Vienna, pomennim, tirănnie, all, hannilor, vallurı, Ștefann, etc., duplicare căreia caută să dea un motiv în Gramm. 24. Pumnul într-un cuvînt de stările maı vechı ale limbii nu voia să țină socoteală, macarcă se bucura cînd pentru creațiile sale găsea sprijin în limba din sec. XVI și XVII (precum aceasta și are loc cu unele din exemplele de maı sus. cf. Intr. 109). Cînd era vorba însă de a regula limba după șforile gramaticii tăind și îndreptînd și adăogînd, apoı îș îndeplinea sarcina cu un curaj care merită într-adevăr admirația noastră.

Maı puțin consecvent a fost Hasdeu în numeroasele proiecte de limbă scrisă pe care le-a dat la lumină dela 1859 încoace. Maı întîiŭ chiar în anul 1859 în două reviste, care aŭ apărut răpede una după alta, pentru a dispăre tot atît de răpede, în 'Romania, revista ebdomadară, sub redapciunea a D-lui Bogdan Petriceico Hìjdau, anul I, Carindarul (adică Ianuarie), Iași' și în 'Foaea de storiă română sub redapciunea lui Bogdan Petriceicu Hîjdaŭ, I, Jassi, Anul unirei 1' (H. număra anii pe vremea aceia dela o eră nouă, acea a unirii principatelor), inspirat pe de o parte de studiile luı Pumnul (care și le făcuse în rezumat cunoscute în Gramatica limbei romînești compusă de Vasiliu Ioanovici, Viena 1851 p. 212 sqq.), pe de alta de propriile sale chibzuințı, iubea mult suf. *-čúne* și lepăda pe *i* înainte de *s* urmat de consunantă: năciune, legislăciune, convănciune (convenție), storie, scălit; apoı nărăveală (tractat), înumbrire (ramificație), etc. Dar deja în 'Foița de istoriă și literatură sub redacțiunea lui Bogdan Petriceicu Hîjdău, Iași, 1860', H. pe lîngă era unirii

maı leapădă şi gustul de a scri fără *i* şi de a întrebuinţa atîta *-čúne*, dar se hotăreşte pentru altă reformă, schimbă anume pe *ct* în *pt*, carapterizare, apte (acte), etc., întroduce pe icı pe colea cîteun cuvînt arhaic, ca lătinie, şi maı cu samă iubeşte întrebuinţarea la urmă a auxiliaruluı, astfel că nu zice decît 'vrereaş îndemna', de pildă, în loc de 'aş vre să îndemn' cel obişnuit al nostru. In Columna luı Traian eminentul filolog rupe cu tradiţiile dela Iaşı' şi ia alte hotărîrı. In anul I al Columneı anume duplică consunantele (dar nu numaı pe *l* şi *n*, ca Pumnul, ci pe toate), condus de etimologia cuvintelor, unde o putea şti, iar unde nu, aşa cum se întîmpla, descăllecarea, territoriul, balladă, rolln, cellu, elle, mallnlu, correspunde, îllu, cunnoscutŭ, classificămu, attenţiune, şésse, allege, affla, glossă, assupra, éccĕ, correctŭ, presuppune, passŭ, ammestecul, ecclesiastică, officială, acollo, affară, éttă, gruppŭ; apoı n-admite decît *ss* pentru *cs*, essistă, ortodossı, lessicograful, şi *sč* pentru *št*, nascerii, scimŭ, mlascină, preface pe *e* urmat de *n* în *i* (o aducere aminte dela Pumnul), evidinte, affluinte, inconveninte, elocinte, exceptînd numaı pe suf. adverbial -mente, pentru care are o adevărată predilecţie, perfectamente, litteralmente, evidamente, radicalmente, probabilmente, escepţionalmente, documentalmente, perfectamente, absolutamente... şi maı zvîrle în sfırşit, pentru maı multă variaţie, din cînd în cînd, cîteo noutate încă, precum degia, mesură, versare, rôndu, dérŏ, mĕnunte, lîmuritŭ, giust, etc. In Columna din 1874 dispar duplicările, dar se mănţin celelalte reforme, care continuă de a exista în tot cursul aceşteı publicaţiı până la încetarea ieı (1883). Până la 1886 Hasdeu ş-a recules puterile, cînd a început publicarea dicţionaruluĭ etimologic şi, curînd după aceia (1887), a Revisteĭ nouă: de astă dată limba luı apare fără nicio pretenţie de inovaţie, ci adăpîndu-se dela izvorul general al limbiı comune romîneştı, care în vremea aceasta, dela etimologiştı începînd, continuase drumul său lent şi sigur, supt influinţa scriitorilor popuları, nu fără ca să fi fost însă influinţată şi de pretenţiile gramaticilor. Pecînd etimologiştiı şi Pumnul urmăreaŭ dela un capăt la altul al vieţiı şi activităţiı lor literare, fără aba-

tere şi cu o tărie de hotărîre mai bună pentru alte scopuri, aducerea la îndeplinire a visului de reformare a vorbirii după regulele arbitrare ale voinţii, Hasdeu se clatină dela nn ţăl la altul, adoptîndu-le cu aceiaş uşurinţă cu care le leapădă, simbolizînd în activitatea sa ortoepică întreaga desfăşurare a vieţii romîneşti. Cine vrea să privească lucrurile istoric, judecîndu-le în mersul fatal al desfăşurării lor, fără ciudă nici părtinire, va admira chipul cum în unul şi acelaş fenomen se oglindeşte o viaţă întreagă. Noi am avut oameni care au visat separarea noastră, a Romanilor din Dacia, de restul Europei şi desfăşurarea unui traiŭ independent de lumea cealaltă: ce ne interesăm noi de drumurile croite de civilizaţia altor popoare, cînd purtăm în sîngele nostru germenul stăpînitorilor lumii, în sufletul nostru forţele morale ale celor mai vrednicĭ oameni? Culmea fericirii este în trecut, în întoarcerea la acesta şi la calităţile specifice ale neamului romînesc stă tot secretul fericirii. Astăzi încă mai bate în inima unora această coardă, din nefericire tocită, şi se mai citesc încă prin reviste asemenea rîndurĭ: »Nu o dată, reamintindu-ne trecutul, o adîncă înduioşare ne cuprinde, cînd ne dăm samă cît de mult neam depărtat noi de părinţii noştri, cum ne-am lepădat de obiceiurile lor, dintre care multe eraŭ atît de bune şi de frumoase. S-a rupt oarecum firul vieţii noastre naţionale şi noi nu mai sîntem parcă urmaşii părinţilor noştri, nu continuatorii lucrării lor. Şi lepădîndu-ne de obiceiurile vechi, n-am luat altele, ci am rămas o societate în mare parte dezbrăcată de obiceiuri bine stabilite, adică demoralizată. Nu trebue oare să ne înspăimîntăm, cînd videm că demoralizarea aceasta se propagă în cercuri din ce în ce mai largi şi ajunge până la romînimea cea adevărată, care tot mai păstrează firea iei din batrîni? Dacă astfel vom merge înainte, va trebui să ne diferenţiem în viaţa noastră culturală pănă într-atît, că nici părinţii noştri, nici fraţii noştri din alte ţări n-ar mai pute să ne recunoască. Trebue să ne întoarcem, pecît întoarcerea mai e cu putinţă, la vatra strămoşască, la obîrşia culturală a noastră. Aşa cum în dezvoltarea limbii noastre numai prin întoarcerea la graiul viŭ al popo-

rului am putut să ajungem la stabilitate și la unitate, și în dezvoltarea noastră culturală vom ajunge la statornicie și la unitate numai dacă vom ține în toate lucrările noastre samă de gustul poporului, de felul lui de a vide și de a simți, de firea lui, care e pretutindenea aceiaș.« Vatra, I, 1. Și am avut, alături cu această năzuință spre întoarcere la tradițiile naționale și spre păstrarea individualității neamului nostru, ca o manifestare a iei pe terenul limbii, proiectele etimologiștilor și ale lui Pumnul. Pecînd însă cîțiva patrioți visau lucruri cu neputință, Romînii, răpiți fără pregătire în curentul civilizației apusene, aspirau lacom prin toți porii emanațiile, mai mult pe cele rele de cît pe cele bune, ale aceștei civilizații, și copleșiți de gusturi, pentru realizarea cărora le lipseau mijloacele, de idei, pe care n-avuse vremea să le priceapă cum se cade, se zbuciumau în sacadări violente dela străluciri europene la barbarii orientale, dela palaturi cu mode franțuzești la bordee supt pămînt și la sărăcia cu picioarele goale, dela patrioți sinceri și luminați la o adunătură de iustincte sălbatice, botezată cu numele de partide politice, dela activități intelectuale geniale ale unor oameni care într-adevăr au ajuns până la culmele realei civilizații, probînd în nobile avînturi că și mintea romînească poate cuprinde într-însa înțălepciunea actuală, la o mișină de producții calpe, de cîrpituri furate, de fraze sforăitoare și neînțălese, de compilații nerăbdătoare de prin dicționare enciclopedice, de banalități zvîrlite cu pompă de cavalerii de industrie ai inteligenții, perduți în propria lor admirație și tăvălind cu balele lor tot ce nu samînă cu dînșii. Și am avut, alături cu această buimăceală a vieții noastre întregi, ca o manifestare a iei pe terenul limbii, proectele gramaticale ale lui Hasdeu, care cu atîta entusiazmu și cu atît de răpede schimbare ne-au primblat dela redapciune la redacțiune, dela storiă la istoriă, dela acte la apte, dela duplicarea consunantelor la adverbele în -mente cele lungi de un cot. Hasdeu în limba sa, ca și în întreaga sa activitate, a fost icoana societății în care a trăit, el a avut toate calitățile și toate defectele majorității, dela care pentru aceia a avut și toate răsplățile, dar

şi multe neajunsuri, căci cu aceiaş uşurinţă a fost înălţat lîngă Pott şi mai presus de Littrê, cu care a fost scoborît în pulberea patimii şi muşcat, ca cel mai de pe urmă, de gura netrebnicilor.

Cînd gramaticii se conving că toate silinţile lor de a îndrepta limba rămîn zadarnice, fiindcă aceasta îş urmează drumul iei mai departe, fără să ţină socoteală de dînşii, recurg, pentru a satisface macar întru cîtva voinţa cea geloasă de drepturile sale, la expedientul că proectele lor de simetrie şi de ordine le îndreaptă numai asupra scrisului, lăsînd pronunţarea să se mişte cum pofteşte, liberă şi fără de nicio piedică. De pildă, *cunósc* sună la diferite forme în diferite feluri, *cunósc*, *cunóştĭ*, *cunŏáşte*. De pronunţat, vei pronunţa într-adevăr aşa, însă puţină ordine în această destrăbălare de forme ale unuia şi aceluiaş cuvînt pune macar din punct de videre al scrisului. Dacă pronunţi multiplu, scrie macar unic, de pildă cunosc, cunosci, cunosce (ori cunósce, dar în tot cazul nu cunoasce, că se strică simetria şi ordinea!). Ori pronunţi *vâd*, *vezĭ*, *véde*, *vidèám*, scrii însă ved, veḑi, vede, vedeam, păstrînd unul şi acelaş caracter de colo colo (cel mult poţi pune la *ved* un semn lui *e*, ca să se cunoască că nu-ĭ curat, de pildă ĕ ori ê, dar nu-ţi vei permite în tot cazul să scriĭ *vad*, căci se strică simetria şi ordinea!). Ca oricărui lucru născut dintr-un capriţiu al voinţii noastre, oamenii caută şi acestui soiŭ de scriere să-i găsească bunuri de tot felul. In realitate scriere bună este numai acea care corespunde pronunţării; iar pentru soiul din urmă de ortografie, care se întîlneşte de alt fel în toate limbile (vezi exemple din limbi străine la Paul Princ. 320 sqq.), în afară de explicarea origĭnii sale dacă mai vrea cineva să-i găsească şi vreun folos, apoi acesta nu poate fi altul decît doar că află voinţa în el o satisfacere. La noi Junimea a inaugurat acest fel de scriere (Intr. 56), care trebuia să aibă apoĭ aşa de mare succes la Academia romînă. »In sesiunile generale din 1880 şi 1881 Academia romînă, în lungi dezbateri, a aşăzat regulele ortografiei romîne, părăsind ortografia etimologică adoptată de societatea academică la 1869, ortografie care

o izolase de mişcarea literară a aproape întregei naţiuni, din cauză că acea sistemă de scriere n-a fost primită şi întrebuinţată mai de niciun scriitor de merit. Academia, reconstituită la 1879 ca institut naţional, a crezut de bine a reveni asupra aceştei importante chestiuni şi a întocmi pentru publicaţiunile sale o ortografie mai uşoară şi mai raţională, lăsînd vechiul etimologizmu riguros, dar neprimind nici principiul scrierii fonetice, dupăcum l-au înţăles unii, fără nicio regulă, scrii cum vorbeşti; ia a mărginit regulele scrierii romîne numai în marginile unui etimologizmu romîn, nu latin, şi astfel a crezut că a rezolvat de o cam dată chestiunea scrierii limbii romîne, cel puţin în punctele sale principale, prin regulele discutate şi votate în ultimele sale două sesiuni generale.« (Ortografia limbei romane, Bucureşti, 1881).

La această regulare a scrierii iudependente de pronunţare considerarea etimologiei, luarea adică în videre a deprinderii, care aşa de însemnat rol joacă în schimbările prin scris a vorbirii însăş, este lăsată la o parte. Reforma scrierii, întrodusă de adunarea noastră generală în anul 1881 pentru publicările Academiei, se întemeiază pe următoarele două reguli principale. 1. Acolo, unde o vocală sau o consunantă auzită în cuvintele romîneşti de azi are litera sa corăspunzătoare în alfabetul latin, se va scri totdeauna cu această literă. Vocalele şi consunantele, fixate astfel în scrierea lor, sînt în număr de 17 (a, b, d, e, f, h, i, l, m, n, o, p, r, s, t, u, v). Iar pentru ж s-a admis j. Cu stabilirea acestui principiu Academia romînă a primit sistema fonetică şi a părăsit pe cea etimologică. Căcĭ la scrierea acestor litere nu ne mai întrebăm de provenienţa originară, ci numaĭ de pronunţarea actuală. Cînd de ex. astăzi pronunţăm cuvîntul bine, îl şi scrim bine cu *i*, deşi în forma lui originară ne arată în silaba dintîiŭ vocala *e*, adică bene. Tot aşa scrim masa, iar nu mesa saŭ mésa; fata, iar nu feta saŭ fèta; nici-unulŭ, iar nu nece unulŭ; o, iar nu uă, etc.« An. Ac. rom. ser. II, t. VI, sec. I, 70. Numai simetria şi ordinea sînt luate în considerare, pentru realizarea cărora servesc două mijloace,

reducerea tipurilor la un maı mic număr. după analogia unuia din ele și acest mijloc l-am constatat deja la toate soiurile de limbă scrisă cercetate — și deosebirea prin scris a omonimelor. Mijlocul întiiŭ noı analogie l-am numit și pe al doilea l-am pute numi diferenţiare, decît o facem aceasta, fiindcă nu maı voim să îmbogăţim lista de terminı tehnicı. Să se bage însă bine de samă că este mare deosebirea între aceastá analogie și această diferenţiare, voluntar întrebuinţate la fixarea limbiı scrise, și analogia și diferenţiarea involuntare, a căror discuţie am făcut-o altă dată. Ca exemple să ne servească următoarele precepte din ortografia Academieı romîne. Se admite duplicarea luı *s* în puţinele cuvinte, în care poate servi pentru evitarea confuziuniı între două înţălesurı diferite, massă (la masse) și masă (la table), rassă (la race) și rasă (rasée), cassă (la caisse) și casă (la maison).« Neexistînd nicio cauză paleografică pentru scrierea accentelor, rămîne numaı trebuinţa logică drept singura cauză pentru primirea lor. Trebuinţa logică însă în limba romînă, cît pentru accentuare, se mărginește la conjugaţiı. Acolo deosebirea tonuluı aduce deosebirea înţălesuluı, tonul trebue dar neapărat exprimat prin accent, și anume prin accentul ` primit și cunoscut pentru asemenea cazurĭ. Vom scri dar vede, însă a vedè, laudă, însă lăudà, fac, însă făcù.« Acest articul a rămas numaı în proiect, nu s-a admis de Academie. »Pentru sonul ʒ se admit două scrierı. Acolo unde flecţiunea romînă îl arată ca provenind dintr-un *d*, se va scrie *ḑ*; asemenea acolo unde se arată *d*, fie și din cuvintele primite în limba romînă ca neologizme; în celelalte cazurĭ se va scri cu *z*. De ex. creḑı (credŭ), verḑı (verde), ḑeŭ (divinŭ), ḑiua (diurnă), însă zimbescŭ, zălogŭ, lucrezŭ, botezatŭ.« »ъ și ѫ se vor însămna cu semnul ˘ pus de asupra vocaleı, din care în lăuntrul formelor flecţionare ale limbiı romîne și chiar ale neologizmelor întroduse se vede că aŭ provenit. Numaĭ în persoana 3 singulară a perf. simplu de conj. I se va însămna *â* (cu circumflex). Acolo unde nu se constată proveninţa luı ъ și ѫ în lăuntrul limbiı romîne, se vor însămna cu *ă*, afară de ѫ la începutul cuvintelor în *in*, care se va însămna cu *i*. Vom

scri dar păscutŭ, păstorŭ (pasce), vĕdŭ, vĕḑĕndŭ (vedere), laudăndŭ, culegĕndŭ, măna (manualu), lăudâ, umblâ, pănă, cănd, făntănă, in, indată, inceputu, etc.« Acest articul, propriu ortografieı Convorbirilor literare, n-a fost admis de Academie, care n-a luat încă pănă astăzı vreo hotărîre. »щ se scrie cu *sc* unde vreo formă flexionară romînă arată un *sc*, din care a provenit, cunoscı (cunosc), pesce (pescuit), românescĭ (românescŭ); asemenea şi în cuvîntul a sci cu derivatele luĭ, sciinţă, consciinţă, etc. Se scrie însă Ştefanŭ, stergaru, aşteptŭ.« In special *ŭ* a dat mare batae de cap nemuritorilor noştri. »*ŭ* scurt final se va elimina în toate cazurile unde nu se aude. Vom scri dar om, bun, vedeam, lucram, etc. Aceasta este părerea majorităţii comisiunii. D-nii Bariţ şi Quintescu stăruesc însă a mănţine pe *u* scurt pentru raţiunı gramaticale. După D-lor fără *u* scurt se pierde regula pentru deosebirea genuluı masculin de feminin, se pierde regula unor forme de declinare, regula articuluₗuı şi deosebirea între singular şi plural la conjugare. In afară de munca intelectuală a comisiunii, aŭ trebuit maı multe şedinţe de dezbatere plenară pentru rezolvirea acestuı important punct. »După o discuţie, în care D-nii Alexandri şi Maiorescu cer suprimarea finaluluı *u*, deoarece nu se aude, iar D-nii Quintescu, Bariţ, Laurian şi Ionescu cer mănţinerea luı din consideraţii istorice şi gramaticale, închizîndu-se discuţia, se pune la vot şi se primeşte următorul amendament propus de D-nii Laurian, Fontanin şi Quintescu : în vorbele flexibile să se conserve *u* final, omu, bunŭ, socru, acru, macru, cultulŭ, lucrulŭ, plecŭ, dregŭ, facŭ.« An. Ac. rom. ser. II, t. II, sec. 1, 403—435. Şedinţile dintrun an n-aŭ fost îndestulătoare, ci s-a continuat discuţia asupra ortografieı şi în al doilea an, cînd s-a luat între altele o hotărîre asupra ortografieı diftongilor *ĕa* şi *oa*. »Diftongii *ea* şi *oa* se vor însămna cu *e* şi *o* cu accent acut, omŭ, ómenı, vécŭ, afară de *ea* dela imperfect, de ex. mergea, ţinea, şi afară de *ea* din stea etc., unde *a* dela fine are o valoare proprie gramaticală.« ser. II, t. III[1] 142—230. Şi nicı în doı anı nu s-a sfîrşit lucrul, ci s-a revenit asupra luı în ser. II, t. VI[1] 65—121, VII[1] 87 135, VIII[1] 143,

IX^1 154, X^1 74—75 şi s-a revenit probabil şi de atuncĭ încoace—căcĭ dela al X-lea tom am renunţat de a mai răsfoi voluminoasele publicaţii; la ce treabă?—Multe chestiĭ aŭ adus încurcătură, dar mai ales *ŭ*: să-l scrie ori să nu-l scrie? In anul 1888 încă, X^1 74 »d-l preşedinte întreabă ce crede Academia că este a se face cu chestia ortografică relativă la *u* mut final.« Şi în adevăr oare ce-ĭ de făcut?! Curat vorba veche, parturiunt montes, nascetur ridiculus mus. Ne-am ales din toată această asudare a savanţilor ţării cu o broşurică de trei file, cu 17 articulaşe pe dînsele (dintre care două, 10 şi 11, relative la *a* şi *î*, puse din mila editorului: »asupra acestor două puncte decisiunile academiei aŭ rămas de o cam dată necomplecte, după cum se vede din discuţiile urmate in şedinţile dela 3 şi 6 Aprilie anul curent, căcĭ nu s-a hotărît cum sînt a se scri sunetele ъ şi mai cu samă ѫ în atîtea multe cazuri în cîte vocala originală din care aŭ provenit nu se găseşte în etimologia romînă. Astfel fiind, regula pusă maĭ sus pentru acest caz nu este a Academiei şi s-a pus numaĭ provizor spre a umple această lacună.« Broşurica este din tipografia academiei eşită, n-are nume de editor, este ceva oficial, din sînul însuş al maturului corp izvorîtă. Dar eu aş crede că vreun băiat dela tipografie, fără revizuire de sus, a scris-o, judecînd după curioaza explicaţie dela No. 15 »Terminaţia imperfectului verbelor în *é* şi *e*, fiind formată dela infinitiv prin adaugerea unuĭ *a*, se va scri *ea* şi nu *é*.« Este adevărat că şi savanţii noştri aveaŭ asemenea curioaze păreri asupra originii imperfectului romînesc, dupăcum se poate vide din Traian, ziar politic, literar, ştienţific şi industrial, sub direcţia lui B. P. Hasdeu, Bucureşti 1869, No. 1 din 16 Aprilie. Dar de atunci aŭ trecut mulţi anĭ la mijloc şi Hasdeu era, cum singur spune într-un loc, la începutul carierei sale l i n g u i s t i c e). Ne-am mai ales apoĭ cu cercetări fragmentare, care de care maĭ stranii, asupra fonologieĭ romîneşti, precum: »D-l Hasdeu susţine că nu există două vocale obscure, ci numaĭ ъ, ѫ neexistînd prin sine însuş, ci numaĭ prin influinţa sunetelor învecinate. Aceste două semne aveaŭ până la 1750 numai o valoare caligrafică: ѫ se

18)

punea mai aleş la fine, pecînd la mijloc se înlocuia prin ѫ. Deosebirea între ele este că ѫ, aflîndu-se înaintea lui *r* saŭ *n* şi accentuîndu-se, se pronunţă maĭ dur.« An. Ac. rom. ser. II, t. II[1] 407; »D-l Hasdeu declară că a scris până acum şi scrie încă cu *é* şi *ó*, nu însă pentru vreo raţiune linguistică, care nu există, ci curat numai ca o facilitare aşa zicînd stenografică, în loc de două litere *ea* şi *oa*. D-sa recunoaşte însă că scrierea *oa* şi *ea* este singură justificată prin istoria limbii, căci *a* în *oa* şi *ea* nu e o excrescenţă a lui *o* şi *e* şi nu are a face cu diftongarea vocalelor latine scurte accentuate la Neolatinii din occident, ca în uomo, buono saŭ bueno, etc., ci este un adaus din afară, analog cu intercalarea vocalei în limbile celtice, adică ceia ce gramatica celtică ne dă ca regula armonizării a două silabe cu vocale eterogene. La Romîni *a* se intercalează între silaba cu *o* tonic şi silaba următoare cu *a* saŭ *e*, între silaba cu *e* tonic şi silaba următoare cu *a*. Cazul cînd se naşte *ea* înainte de o silabă cu *e* nu e general şi se datoreşte unei pure analogii.« ib. III[1] 193 (H. admite diftongarea prin desfacerea în două a unei silabe cu două vîrfurĭ, Sievers Phon. 230. Decît numai acest fenomen este un mijloc al epentezei, cu deosebirea că, pecînd de obiceiŭ sunetul epentetic face dela început parte din aceiaş silabă cu sunetele, în apropierea cărora se naşte, atunci cînd el se naşte prin gîtuirea unei silabe, se desface mai întîiŭ de aceasta în silabă deosebită şi are nevoe de o contracţie ulterioară. In caz cînd, prin urmare, diftongii din uomo, buono, bueno sînt prin excrescenţă născuţi, ca să ne servim şi noi de vorba lui H., iar *ea* şi *oa* romîneştĭ nu, apoi tocmai pe ei, mai mult încă decît pe diftongii romînĭ, ar trebui să-i însemnĭ cu două vocale, şi nu cu semne diacritice. Apoĭ de unde a luat că *ea* dinainte de *e* este un product al analogiei?). Şi mai departe alte curiozităţi. D-l Roman face următorul amendament: tonul trebue neapărat exprimat prin accent şi anume prin semnul accentuluĭ greu ` sunetul accentuat al lui *a* obscur, iar prin semnul ascuţit ´ sunetele accentuate ale tuturor vocalelor clare, unde accentul tonic nu cade după regula generală. D-sa dezvoaltă acest amendament arătînd

că în limba romînă accentul e un puuct fundamental după care trebue să se reguleze toată ortografia. In aceasta rolul accentului este deciziv, căci în adevăr sunetele ъ şi ѫ nu sînt altceva decît accenutaţii ale celorlalte vocale clare, care, după poziţia lor, trec prin patru grade diferite de accentuaţie. Diferinţele între unele din aceste grade trebuesc neapărat marcate prin accente şi în regulă generală se poate zice că accentul ` trebueşte pus acolo unde vocala este obscură, iar cel surt ´ acolo unde vocala este clară, neapărat, în uuul şi celalalt caz, cînd tonul bate pe acele vocale.« ib. III[1] 183. Mai sus decît această din nrmă—cum să-i zic? să-i zic afirmaţie—a eminentului academician şi filolog stă în importanţă doar numai curajul cu care un coleg al său tăgădueşte existenţa în romîneşte a diftongilor *ĕa* şi *oa*. D-l Ureche n-a putut lua parte la dezbaterile de anul trecut, fiind absent, dar D-lui este alăturea cu fonetiştii care nu fac războiŭ derivărilor din propria limbă. In cazul de faţă însă, cu părere de rău, nu va fi pentru concluzia raportului comisiunii relativă la *ó* şi *é*. Acest raport zice, spre a combate pe susţinătorii scrierii lui *ó* şi *é* cu accentul acut, că se cuvine a însămna alăturea cu *o* şi cu *e* litera *a*, findcă din cauza intonării ş-au însoţit acest son, pentru care există literă latină corăspunzătoare. Este eroare, *e* şi *o* în cazurile ca în cércă, tórnă« (citeşte *čárcâ*, *toárnâ)* nu ş-au însoţit sunetul lui *a*, ci s-aŭ transformat însele în nişte sunete speciale nouă. Nu este exact că *é* şi *ó* se pronunţă *ea* şi *oa*, fie chiar diftongate, ci la rostire urechea mea simte o neîndoioasă deosebire între *é* şi *ó* şi *ea* şi *oa*...« ib. III[1] 189.

73) In rezumat prin urmare fixarea în scris a limbii are loc, din punct de vedere al corespondenţei între scris şi vorbire, în patru feluri. 1) Scrierea corăspunde cuvintelor tip, astfel încît deosebirea între cuvîntul vorbit şi cel scris este aceiaş ca între cuvîntul ocazional şi uz. Acest soiu este cel fonetic. 2) De mult ce sacrifici elementului tradiţional şi tot vreai să te urci în sus, spre stări anterioare ale limbii. rupĭ legătura întrè scriere şi pronunţare şi se naşte atuncĭ scrierea etimologică. 3) De mult ce sacri-

ficĭ ordinei şi simetrieĭ, ajungi de nu maĭ ţiĭ socoteală de uz şi îţĭ croeşti tu unul a parte: scrierea pseudofonetică. 4) Renunţĭ la pretenţia de a regulamenta limba şi de a stabili concordanţă între ia şi scrisoare, ci numaĭ pe această din urmă, pentru ochiŭ, o încătuşezĭ prin analogii şi diferenţieri: rezultă atuncĭ acel soiŭ de scrisoare, pe care Academia romînă l-a numit etimologizmu naţional şi pe care noi îl vom numi scriere pseudoetimologică.

In cazul întîiŭ şi al treilea nu poate fi vorba de vreo influinţă a limbii scrise asupra celeĭ vorbite, căci este identitate între amîndouă. In cazurile al doilea şi al patrulea însă scrisul influinţează vorbitul în sensul acela că omul îş potriveşte pronunţarea după scrisoare. Şi astfel limba scrisă, ia însăş un product al schimbării pe care voinţa o aduce limbii, serveşte ca un noŭ principiu de schimbare pentru această din urmă.

Limba noastră comună a suferit multe schimbări din cauza etimologizmuluĭ şi a pseudoetimologizmului, şi fiindcă felul al doilea de scriere este inherent oricărei ortografii, oricît de demult va fi început un popor a scri şi oricît de mult s-ar sili scriitorul de a reproduce exact pronunţarea, apoĭ influinţile limbii scrise asupra celei vorbite vor trebui căutate la Romîni încă de prin secului al XVI-le. Cine ar vre să facă o asemenea cercetare, ar trebuĭ să studieze mai întîiŭ cu amănunţime ortografia scriitorilor celor mai cu băgare de samă, şi care tocmai pentru aceasta aŭ putut fi mai mult expuşi dorinţii de a regulamenta scrierea, precum mai ales a mitropolitului Dosoteiŭ, şi să o compare apoi cu scrierea altora, oameni conscienţi şi aceia de cele ce vor să scrie, însă fără pretenţiĭ de sistematizare, precum de pildă a mitropolitului Varlaam. Modificările rezultate, dacă am ave poeţi de pe atunci, s-ar pute constata în rimele poeţilor; fiindcă poeţii vechi lipsesc, le-am pute întrevede în pronunţarea actuală. In tot cazul noi putem constata în această pronunţare influinţile etimologizmuluĭ şi pseudoetimologizmului moderne. De pildă *meŭ*, care se aude alăturĭ cu *mĭeŭ*, este un product al etimologizmului; *-ŭ* dela a treia p. pl. a imperfectuluĭ, *lăudáŭ*, *tăcĕáŭ*, *zicĕáŭ*, *auzĕáŭ*, în loc de vechile romîne *lăudá*, *tăcá*, *zicá*, *auzĕá*, este un product al pseudoetimologizmului: s-aŭ diferenţiat adică în scris întîiŭ, şi apoi şi în pronunţare, p. 3

s. de p. 3 pl.; *a* dela 3. p. s. a auxiliarului *am*, pentru vechiul romîn și dialectal *aŭ*, este un product al pseudoetimologizmului: s-a diferențiat adică p. 3 s. de p. 3 pl.; vr. *se*, pronumele acuz. 3. p., care s-a întrodus în loc de modernul *sâ*, este un product al etimologizmului. Am auzit oameni care pronunță articulul masculin singular, *ómul*, *bóul*: acesta e un product al etimologizmului și pseudoetimologizmului, care pe întrecute aŭ apărat articulul de peire și-l vor apăra încă probabil multă vreme. Și asemenea fenomene, precum sînt cele înșirate aparțin limbii comune a noastre a tuturor. Individual însă influințile limbiĭ scrise asupra celeĭ vorbite sint mai numeroase și foarte multe trepte se găsesc dela om la om în această privință, dela omul, care vorbește g r a m a t i c a l și se silește a copia cu pronunțarea exact cele scrise, pănă la cel care nu vrea să țină socoteală de scris de fel. Și cînd te gîndești pe de o parte că sistemele ortografice la noi încă se bat cap în cap, iar pe de alta că copilul, dela timpul cînd încă n-a avut vremea să-ș împlînteze în minte limba comună vorbită învață pe de rost pe cea scrisă supt privigherea unuĭ maistru adeseaori pedant, veĭ ințălege cum mare încurcătură de influințe scrise de tot felul trebue să fi existînd în limba romînească, cum aceste influințe foarte numeroase trebuesc să fie, dar nu cu una cu două li se poate face o exactă cercetare.

Concluzie.

Dacă la sfirșitul discuției noastre voim să ne dăm socoteală de raportul în care principiile de schimbare înseș se găsesc unele față cu altele, constatăm că o limită bine hotărîtă între ele nu se poate trage, astfel că la cutare fenomen să poți constata numai acțiunea unuia din ele și la cutare fenomen altul numaĭ acțiunea altuia: maĭ multe principii lucrează împreună și pentru a înțălege o schimbare oarecare trebue să le aĭ pe toate în videre. Alunecarea sunetuluĭ, alunecarea înțălesuluĭ și toate celelalte principii de noi studiate nu-ș împart domeniul limbiĭ așa că să-l poți deosebi în regiuni, în întrul cărora să observi stăpînirea lor exclusivă: ele pleacă dintr-un trunchiŭ comun și se întrețese ca ramurile încîlcite ale uneĭ plante. O individualitate nu le poți tăgădui, dar o individualitate

pe deasupra înțăleasă, care dispare la o maĭ de aproape cercetare: astfel nu poțı tăgăduĭ individualitatea ramurilor, dar până la ce adîncime în trunchiŭ va trebui să taĭ pentru a le ave în adevăr separate unele de altele? Insă nu numaı din acest punct de videre se încurcă principiile între dînsele, că nu se pot adică separa domeniile lor de activitate, ci şi din acel al caracterelor lor specifice, căcı aşa de mult samînă unele cu altele, cînd bagı bine de samă, încît îțĭ pare separarea lor arbitrară: astfel legiuirea, limba scrisă sînt evident acelaş lucru, apoı difereuțiarea şi lămurirea psihică a cunoştinților aparțin strîns una alteia, dar chiar la comoditate analogia şi contaminația pot merge la un loc şi tot aşa metateza şi alunecarea sunetuluı, iar celelalte principiı sînt la urma urmelor toate schimbărı de schelet şi de înțăles pe care le primeşte limba, pentrucă îı este maı comod cu ele. Această comoditate însă cu toate subdiviziile sale este numaı o manifestare a clarificăriı, cum am văzut, şi legiuirea este o părticică din activitatea psihică totală. Cu alte vorbe principiile studiate ne apar, acum cînd le-am sfîrşit de cercetat şi le putem îmbrățoşa pe toate deodată, ca o unitate nedespărțită, ca un tot, care numaı în întregimea sa considerat poate fi priceput, şi anume ele ne apar ca manifestările uneia şi aceleiaş tendințĭ, ca fețele unuia şi aceluiaş cristal, ca şi colorile din lumina albă, pe care ochiul le poate deosebi cîteodată, dar care de cele maı multe orı se amestecă într-o masă unică. Acest tot nu este numaı psihic, nicı numaĭ fizic, el este limba insăş care merge pe drumul fatal al mişcăriı universale, cu toate elementele ieı atît de variı la prima videre, dar atît de greŭ de deosebit unele de altele, cu muşchiı, cu nerviı, cu sunetele, cu înțălesurile sale. Principiile de shimbare ale limbiı sînt limba însăş, ele nu există în afară de dînsa. Vorbirea nu stă pe loc, ci se schimbă şi fazele aceşteı schimbărı apar ca nişte motive ale schimbăriı. Dacă veı privi vibrațiile uneı coarde, aı să te ducı cu mintea la arcuşul care a mişcat-o, apoı la mîna care a mişcat arcuşul, dar de aicı veı considera mişcările anterioare pe care le-a făcut cîntărețul pănăcînd să apuce arcuşul, şi gîndul care a provocat acele

mişcări şi stările care au provocat acel gînd şi veı trece dela fiŭ la părinte, urmărind astfel şirul mişcărilor, şi veĭ percurge toată seria ascendenţilor umanĭ şi dela om veı ajunge la momiţă şi la alt animal în sus până la primitiva protoplazmă. Şi nicı acolo nu te veĭ opri, ci veı cuprinde firea întreagă vegetală şi minerală şi veı pricepe în sfîrşit acel haos de ondulaţii şi veĭ zice că lumea este rîu mişcător, din care fiecare val, cînd îţı mărgineştı cercul cercetării, apare ca o cauză de schimbare a valuluĭ următor. In starea de imobilitate n-ar fi principii de schimbare în limbă, dar nicı limbă n-ar fi. In starea de imobilitate n-ar fi schimbărı în lume, dar nicĭ lume n-ar fi, adică s-ar reduce la acel prototip omogen, unde nicio deosebire n-ar exista, nicı materie şi nicĭ spirit care să o contemple. Mişcarea dă substanţeı acele nenumărate feţe, supt care ia ne apare, ia deosebeşte lucrurile unele de altele, ia deosebeşte şi raporturile între ele; şi lucrurile şi raporturile însă sînt numaı formele trecătoare ale unuı substrat unic şi neperitor, în care se cuprinde tot, materie, spirit, concret, abstract, lucru, raport. Şi astfel lumea, contemplată de ia însăş, apare compusă din bucăţı, deosebite şi în acelaş timp asămănătoare, fiecare cu individualitatea sa şi în acelaş timp atît de strîns unite, încît nu se pot despărţi unele de altele şi nu pot trăi unele fără de altele, calităţı fără substanţă, spirit fără materie, raporturı fără lucrurı. Şi astfel în scurgerea fără sfîrşit lumea, contemplată de ia însăş, apare plină de variabilitate şi unică totodată, încît observatorii superficialĭ aŭ putut să hotărască că unul orĭ altul din aceste două caractere ale ieĭ este real, orı că numaĭ individe sînt şi totul este un vis al închipuiriĭ, orı numaı totul există iar individele sînt o înşălăciune.

In acest tremur general, care face să onduleze natura, nenumărate forme apar şi dispar în masa totuluı. Deosebite unele de altele, aceste forme, aceste valurı ale rîuluı universal aŭ maı ales o asămănare mare, anume aceia că în mic ele posed toată complexitatea de organizaţie a totuluı: o picătură de apă cuprinde în mic toate calităţile oceanuluı, o piatră, un grăunte de năsip, o coloare, un su-

net, un spirit posed organizaţia totului, cu acele deosebiri care constituesc individualitatea lor proprie. Ia dintr-o pînză o bucată şi veı observa că ia cuprinde toate caracterele pînzăturii întregı, dar inul a fost poate la dînsa maĭ putred, orı maı alb, orĭ firele sînt maĭ dese, orĭ maĭ simetrice. Ia din natură oricare formă a ieı, o bucată de fier, de pildă, şi veĭ observa în ia caracterele lumii întregı, dar cu deosebirile pe care frămîntarea aceşteı lumı i le-a imprimat: după judecata noastră omenească acest fier este un element din cele cîteva zecĭ de elemente nedescompuse încă şi care ele înseş se compun poate din aceleaş elemente ultime omogene! Este chestia prin urmare de o densitate maı mare şi maĭ mică, de combinarea orĭ necombinarea cu cutare orı cutare alte minerale şi metale. Atîta numaı deosebeşte această bucată de fier de cea maı inteligentă fiinţă şi de lumea întreagă. Oricare lucru este decı un microcozmu, care închipueşte prin el singur universul întreg. Decît, dupăcum nu este drept să separı prea strict lucrurile unele de altele, tot aşa nu trebue să le identificı: deosebirı există de la o formă la alta şi cu atît maı mult dela o formă la tot, microcozmul este în tot felul de privinţı atît de deosebit de macrocozmu ca o celulă de corpul întreg.

Şi pentru aceia, ca să venim la subiectul ce pe noĭ ne preocupă, nu degiaba sistemele ortografice romîneştı sînt o imagine a întregii vieţı romîneştı (pag. 262). Apoı lipsa de ţărmurire hotărîtă a principiilor de noĭ studiate nu trebue pusă pe socoteala vreuneĭ nedescoperirı a adevăruluı, care ar sta în ceva preciz şi lustruit ca un diamant: toate preciziile şi lustrurile sînt semnele slăbăciunii minţii de a pricepe adevărul, care este nebulos şi încurcat, şi cînd veı auzi pe cineva hotărînd cu o dumnezeească seninătate da icı, nu dincolo, să ştii că aı a face cu o întunecată inteligenţă, cu un fel de val al rîuluı universal care bate maĭ mult spre goril decît spre om. Limba trebue să fie unică pe de o parte, diversă pe de altă parte, clară cîteodată în principiile sale de schimbare, încurcată de cele maı multe orĭ, pentrucă aşa e natura întreagă şi în ia, micul grăunte de năsip, se oglindeşte imensitatea spaţiurilor şi a timpurilor.

Dar mai cu samă în ia se oglindeşte vorbitorul cu toate caracterele care-l asamînă cu ceilalţi vorbitori şi-l deosebesc de dînşii. Fiindcă astfel stau lucrurile şi natura se desparte în bucăţi deosebite, care se oglindesc unele pe altele ca părţi omogene ale unui întreg omogen, limba trebue în adevăr să fie o imagine înainte de toate a celui care o vorbeşte şi, dacă vrei să-ţi dai socoteală de un popor, cercetează limba lui ori — căci e tot una — principiile de schimbare ale limbii sale. Aceste principii îţi vor descoperi părţile pe care le are comune acest popor cu toţi oamenii şi cu natura întreagă, dar îţi vor arăta şi părţile deosebitoare ale sale. De obiceiu caracterele specifice ale activităţii intelectuale se numesc stil. Dar limba nu numai caracterele intelectului le reflectează, ci şi ale fizicului, şi deci nu putem vorbi, în înţălesul larg în care discutăm noi lucrul aici, de stiluri. Cu toate acestea, pentrucă avem trebuinţă de un termin scurt, ne vom servi de acest termin şi vom zice: în principiile de schimbare ale unei limbi se oglindeşte totul din care poporul respectiv face parte şi tot odată stilul poporului aceluia.

Astfel înşirarea preciză a cuvintelor în propoziţia nemţească, cea regulată ca după şfoară în poziţia diferitelor membre ale sale (pag. 230) nu este o imagină a întregii firi nemţeşti cu eticheta cea aspră, cu saluturile ceremonioase chinezeşti, cu ierarhia sfînt observată a gradelor şi a titlurilor, care începe cu Herr wirklicher Regierungsrath şi merge prin tot felul de ober- şi unter- până ajunge la Herr Secretar? nu este o imagine a acelei oştiri disciplinate, care păşeşte ca un zid mişcător, fără nebun entusiazmu la cîştig şi fără destrăbălare la pagubă? Iar accentele lin deosebite dela o silabă la alta şi fraza scurtă, tonul cîntător, frumuseţa sunetelor limbii franţuzeşti nu reflectează oare poporul cel plin de gust, Atenianul timpurilor moderne, şi plin de practicizmu, care nu se încurcă în ceremonii zadarnice, ci tinde la efectul răpede atins fără multe încurcături şi chibzuire? Nu mai reflectează ele însă şi spiritul de mahala, cel care se îmbată de aparenţe şi sacrifică solidul luxului, spiritul de sclifoseală, care dela Paris a inun-

dat Europa? Răstirea vorbirii ungureşti, începerea totdeauna cu un accent mult mai puternic decît cel dela sfîrşitul cuvîntului ori dela sfîrşitul perioadei, răstire care caracterizează şi muzica ungurească, nu este închipuirea fidelă a acelui popor aspru, gata pentru acţiuni extreme la orice ocazie, dar tot atît de gata de a slăbi în proporţie egală, atunci cînd coarda cea prea întinsă ameninţă a se rupe? Nu se vede în ia întreaga istorie ungurească, cu invaziile demonice ale lui Atila sfîrşite într-o împrăştiare de pulbere, cu loviturile eroicilor oştiri ale lui Ioan şi Mateiŭ Corvin terminate prin îngenunchiarea de secule supt picioarele paşilor dela Buda, cu strania tendiuţă de a repeta în mijlocul Europei robiri asiatice ale popoarelor, tendinţă ce se va sfîrşi probabil printr-o neputinţă egală? Răstirea vorbirii ungureşti în sfîrşit, de care s-au molipsit toate naţiile din Transilvania, şi Romînii şi Saşii, nu oglindeşte acele obiceiuri din topor, acea lipsă de civilitate, acea bădărănie, care încuujură pe călător dela Pressburg începînd pănă la poalele Carpaţilor? Cine a auzit pe un Leah ori pe un Rus vorbind, cu sunetele cele multe tot din vîrful limbii articulate şi cu gura plină de stupit, şi nu s-a gîndit la supt ori la băutură?—Dar pe cîteva particularităţi prinse din zbor nu poate cineva clădi caracteristica popoarelor, pe cîteva particularităţi anume ale limbii ori ale restului vieţii. Mare noroc trebue să fi avut Zola pentru a se pute lăuda că cele mai multe (căci de toate nici vorbă nu poate să fie) case burgheze̦ști din Paris sînt ca cea din Pot-bouille, că cei mai mulţi lucrători sînt nişte Coupeau, cei mai mulţi ţărani nişte Fouan. Apoi toate oştirile nemţeşti vor fi oare ca cele dela Sedan? Pe de altă parte o aşăzare de cuvinte, o muzică, o răstire a vorbirii, adică un caracter dintr-o mie altele lăsate în nebăgare de samă, îţi pot da dreptul de a stabili egalităţi cu alte caracteristice tot atît de superficial constatate? Şi este adevărat cu toate acestea că atunci cînd vei fi scos în evidenţă cît mai multe din caracterele specifice ale limbii unui popor, vei pute cu toată siguranţa trage concluzii asupra stilului poporului aceluia şi stabili egalităţi între ele şi între toate caracteristicele de

pe tot felul de terenuri, fizice tot aşa de mult ca şi psihice. O asemenea lucrare, dacă veĭ vrea să aĭ a face cu aceia ce este atît de caracteristic uneĭ limbĭ, încît la nicio altă limbă nu se maĭ găseşte, este imposibilă, pentrucă ar trebui să tragĭ în cercul comparaţiilor tale prea multe limbĭ, toate limbile de pe pămînt, şi vechĭ şi nouă. Intr'un cadru maĭ strîmt însă, de pildă în sînul limbilor neolatine, orĭ germane, s'ar pute ajunge după multă muncă acolo ca să înşire cineva într'un tabloŭ toate caracterele, orĭ macar pe cele maĭ multe. Un asemenea tabloŭ s'ar pute numi o istorie a stiluluĭ poporuluĭ în chestie şi am ave în el cuprins tot aceia ce în desfăşurarea universuluĭ aparţine, ca ceva propriu, poporuluĭ-microcozmu cutare. Şi în mijlocul aceleiaş limbĭ s'ar pute face acest studiu pentru dialecte, şi în mijlocul aceluiaş dialect pentru subdiviziĭ ale luĭ tot maĭ micĭ, până la individe. Şi cu atît maĭ mult s'ar pute face studiul acesta al stilurilor popoarelor şi individelor, cu cît începuturĭ s'aŭ făcut, şi nu de ierĭ de alaltăierĭ, ci de atuncĭ decînd aŭ început în Europa şi studiile gramaticale, anume dela retoriĭ şi gramaticiĭ grecĭ. Decît numaĭ, pecînd la studiarea limbilor oameniĭ aŭ procedat dela mare la mic şi maĭ întîiu au studiat limbile comunităţilor maĭ marĭ şi pe urmă pe ale celor maĭ micĭ, astfel că dialectologia este o ocupaţie modernă, în studiarea stilurilor s'a procedat din contra, Greciĭ adică aŭ început cu cercetarea stilurilor indivizilor (precum de pildă Dionysius Halicarnasseus περὶ τῶν ἀρχαίων ῥητόρων ὑπομνηματισμοί, περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος, περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτῆρος,—pentru ca să cităm un exemplu dintr'o sută), orĭ ale genurilor literare, maĭ ales ale discursuluĭ oratoric, pentru care probează retorica, studiu grecesc prin excelenţă, ale căruĭ subtilităţĭ, cu toată deşteptăciunea noastră modernă, de abia le putem pricepe, şi noĭ, iştĭ de astăzĭ, am sfîrşit cu cercetarea stilurilor popoarelor. Dar mult va maĭ trece încă până cînd—macar că lucrul nu este maĭ greu cu mult—filosofiĭ noştri vor pute produce o stilistică a unuĭ popor, care să fie la înălţimea gramaticiĭ luĭ Herodianus! N'ar fi trebuinţă decĭ de numirĭ nouă—precum poate de filosofia limbiĭ, Gabelentz,

Sprachwiss. 372 — pentru a însămna un lucru atît de vechiŭ, care este stilistică curată, şi parada de pregătire la o muncă grea, de încurcătură în terminĭ tehnicĭ, de răscolire a tot felul de banalităţı filosofice, şi maı ales de înecare a uneı biete ideĭ într-un nămol de cuvinte, ar trebui să dispară, macar de ruşine înaintea bătrînilor Grecĭ, care fără atîtea făgăduinţĭ şi opintele aŭ arat ceı dintîiŭ acest ogor cu bună reuşită.

Munca, atuncı cînd este vorba de a caracteriza popoarele prin limba lor, este grea din altă cauză, nu din aceia că am ave a face cu vreo straşnică filosofie. Anume istoricul este totdeauna prevenit, şi pe domeniul limbiĭ sale proprii şi pe acel al limbilor străine. Maĭ profund cunoscător ar trebui să fie cineva negreşit în stilul poporuluı din care face parte. Dar care European ar îndrăzni să denunţe defectele naţieı sale, cînd este hotărît că noı toţı, Romînı, Ungurĭ, Ruşı, Franceji, Nemţı, etc. sîntem ceı maı deştepţı, ceı maı vitejı, ceı maı nobilı, ceı maı etc. oamenĭ de pe faţa pămîntuluı? Este permis oare ca să aibă Francezul vreun defect, el care, după mărturia luı Victor Hugo, este singur în stare să gîcească secretele seculuiuĭ (le retour de l'empereur IV: oh! t 'abaisser n'est pas facile, France, sommet des nations, şi celelalte). Orı este permis să aibă Neamţul vreunul, cel solid şi sobru? Ar îndrăzni cineva fără pedeapsă macar beţia să i-o pună în spinare? Şi Romînul apoı, nepotul luı Traian, nu este ştiut de toată lumea că poate cuceri cît aı bate în palme toată cultura apusană? că el n-are trebuinţă de prea multă frămîntare de minte, ci numaı aşa prin puterea geniuluĭ săŭ poate şti toate celea? Aı pute să le spuı Romînilor că cultura lor este în mare parte o formă goală, că genialitatea lor este de multe orı numaı o nesocotinţă, că nimenı poate nu se ameţeşte atît de mult cu minciuna ca dînşiı, fără să-ţĭ aprinzı pae în cap? — Iar cînd este vorba de limbı străine, noı sîntem totdeauna dispuşı să găsim maı multe defecte decît sînt într-adevăr. Omuluı îı place cu ce s-a deprins şi, orice s-ar zice, îĭ place maı mult clopotniţa din satul luı şi limba de pe lîngă clo-

potniță decît un sat străin și o limbă străină. Și ți se pare, de pildă, că se răstește Ungurul la vorbă, pecînd din contra el vorbește mai armonios decît Italianul. Acestea sînt granițe ale puterii omineștĭ, peste care nimenĭ nu poate trece. Acestea sînt iarăș probe ale încurcăturii în care ne găsim, cînd voim să aflăm adevărul, acestea sînt iarăș reflexe ale naturiĭ celeĭ nebuloase în ia însăș. Vom da un exemplu. Gabelentz (răposat anul trecut) era fiul unuĭ poliglot și poliglot el însuș, cu o bogată cultură filologică de tot felul, profesor la universitatea din Lipsca, om așăzat, cuminte, la locul luĭ, cu toate garanțiile de a fi un judecător integru. Eĭ bine, punerea predicatuluĭ înaintea subiectuluĭ în limbile semitice o interpretează în următorul chip — de altfel foarte ingenios op. cit. 392: »Așăzarea verbuluĭ înaintea subiectuluĭ este semn de o vie sensualitate. Primesc impresia unuĭ fenomen și o fac cunoscută, — acesta-ĭ verbul. Tocmaĭ după aceia vorbesc de lucrul, care mi-a produs impresia, — acesta-ĭ subiectul. Impresia căpătată este în mine, o parte a euluĭ meŭ însuș, care eŭ ese astfel împreună cu dînsa la iveală. Pentru aceia numesc acest fel de a gindi și de a se exprima, un fel egoistic. 'Cade o piatră' se poate traduce astfel: 'Văd saŭ aud ceva căzînd și acel ceva este o piatră.' Această sensualitate este simțitoare și sentimentală și face din impresiile căpătate subiectul vorbiriĭ, subiectul psihologic al propozițieĭ. Cu această sensibilitate și cu acest sentimentalizmu însă stă în legătură și o puternică lăcomie, care pune ușor și bucuros mîna pe lucrul străin. Dorința după noutățĭ, de a vide străinătatea, tragerea de inimă la noŭ și la știință împinge oamenii din patrie spre țărĭ și spirite îndepărtate. Iubirea de câștig face din eĭ, când e vorba de binele material, niște negustorĭ harnicĭ, cîteodată însă și niște hoțĭ și niște potlogarĭ răutăcioșĭ, — cînd e vorba de bunurĭ spirituale, niște discipulĭ lacomĭ de învățătură.« Iar punerea atributuluĭ înaintea substantivuluĭ în limbile indogermanice (fenomen analog celuĭ de maĭ sus, căcĭ atributul și predicatul sînt maĭ acelaș lucru, pag. 187) provoacă luĭ Gabelentz următoarele reflexiĭ 381: »Maĭ mult preț, decît pe mult lăudata tendință de a da naștere la

forme nouă, pun eŭ pe altă aplecare a limbilor noastre, pentru care trebue să întrebuințez iarăș termini în aparență dojenitori, anume pe acei de precipitare, grabă, anticipare. Această particularitate stăpînește în caracterul rașei și al limbilor iei: un mers grăbit înainte, hotărît maĭ mult de dorul de a ajunge în viitor decît de aducerea aminte de trecut. Legile care hotăresc sandhi în limbile noastre se bazează în cea maĭ mare parte pe această notă caracteristică: sunetul următor hotărește pe cel precedent, nu din contra. Și umlaut în germana și în vechea nordică, epenteza în vechea bactrică sînt numai manifestări mai puternice ale aceleiaș tendinți. Adiectivul atributiv se așază de obiceiŭ înaintea substantivului, căruia aparține și pe a căruı formă de gen, de caz și de număr o împrumută. Iată ce se poate numi previdere și îngrijire de mai înainte! Cînd însă Slavul și Lituanul în graba numărării prefac noimile după modelul zecimilor: devĕtı: desĕntı, devyni: deszimtis, aceasta e curată dare de a tumba; și o oarecare grabă după următoarele zecimı arată și sanscrita ûnaviçati, și latina duodeviginti, undeviginti.« Unul și acelaș fenomen probează decı la Semițı lăcomie după averea altuia, hoție și potlogărie, iar la Indogermanĭ previdere, îngrijire de maı înainte, grabă, progres! Și nicı nu putea judeca altfel un Indogerman.

Pe de altă parte, părțile omogene, în care se desface în mersul său natura, nu se oglindesc unele pe altele și nu lasă a se oglindi în fiecare din ele totul numai în spațiu, ci și în timp. Adică lumea a fost totdeauna cam așa și totdeauna cam așa are să rămînă: între stările ieı dela un timp la altul se înșiră aceleaș deosebirı, care se găsesc între stările ieı dela un spațiu la altul, și dupăcum în spațiu valul oglindește maı direct pe cele din apropiere și pe urmă pe cele maı îndepărtate, tot astfel în timp stările imediat contigue sînt și cele maı asămănătoare. Fiind astfel, principiile de schimbare ale limbii aŭ fost dela început cam aceleaș cu cele de astăzı. Cine ar vre să admită identitatea între cele două stări s-ar înșăla ca și acel care ar vre

să admită complecta deosebire. Oamenii, care pentru contiguitatea în spaţiu n-aŭ admis totdeauna analogul manifestărilor naturii şi ş-aŭ închipuit — dupăcum îş şi închipuesc încă mulţi—că acele manifestări care trec peste marginile observaţiei omineşti, precum spaţiurile de dincolo de stele şi universul, sînt niscaĭ lucruri despre care fiinţa pămîntească nicio cunoştinţă nu poate să aibă, aŭ admis analogul manifestărilor naturii în timp şi ş-au explicat între altele istoria planetei noastre fără ajutorul cataclizmelor, numai prin acţiunea forţelor care şi astăzi sînt în vigoare. Aceia ce aŭ făcut de mult geologii trebue să facă istoricul limbii, cînd ar ave gust să meargă cu mintea pănă la cele dintîiu articulări ale celei dintîiu vorbiri omineşti. Origina limbii stă înaintea noastră, n-ai trebuinţă s-o cauţi prin alte sfere. Niciun cataclizmu n-a avut loc aici, tot aşa după cum n-aŭ avut loc catastrofe în istoria pămîntului. Sunete reflexe şi onomatopoeice, ca acele care şi astăzi se produc, au servit ca bază pentru alunecările de sunet, alunecările de înţăles, analogiile, izolările, etc. următoare, şi atîta tot. Decît preciz să afli lucrul, nu te încerca, căci ţi-ai perde munca degiaba. Intre cele dintîiŭ începuturi ale limbii şi limba de astăzi se află o enormă distanţă în timp, o distanţă comparabilă cu acea în spaţiu dintre pămînt şi ultimele stele zărite cu telescopul. Nicio observaţie proprie nu este posibilă (căci ca să laşi astăzi un copil să crească fără de a fi învăţat limba părinţilor, astfel încît să fie nevoit să-ş croiască el singur una, este cu neputinţă, şi apoi un asemenea copil nu este tot una cu omul primitiv, macarcă asămănare mare între amîndoi există) şi sîntem nevoiţi să recurgem la inducţie, cel de al doilea şi ultim mijloc de convingere. Inducţia însă se învîrteşte pe un teren falş, pe acel al absolutului, şi constitue tocmai partea caracteristică a spiritului nostru, care face ca acest spirit să nu fie tocmaĭ imagina exactă a restului naturii. Inducţia este bazată pe greşita închipuire că dacă un raport există între două individe, trebue să existe numaĭ decît şi între ideile corăspunzătoare. Aceste idei însă, macarcă un reflex ele înseş al asămănărilor dintre lucruri, sînt cu toate acestea o

plăzmuire a minţii şi a opera cu ele însamnă a opera cu lucrurĭ nereale obiectiv, cu lucrurĭ existente numaĭ în subiect, asămănătoare negreşit cu realităţile obiective, dar şi foarte deosebite de ele. Apoĭ aceste ideĭ se întreţese în minte astfel, încît eşti expus la fiecare moment să lărgeştĭ şi să strîmtezi cercul inducţiei în tot felul, fără să mai vorbim de deosebirile mari care pe acest teren există dela o minte la alta, ceia ce îngreuiază comunicarea cunoştinţilor. Cu propria observaţie cunoşti individele, te găseşti perdut în obiect, şi cu toate că acest obiect se resfrînge în diferite simţuri în diferite feluri, noi putem pătrunde o bună parte din el. Cu inducţia însă te strămuţi în mijlocul subiectului, unde lucrezi cu idei, slabe imagini ale asămănărilor ce există între diferitele forme ale naturii şi mai înainte de toate caracterele specifice ale acestui subiect însuş. Dacă ne-am permite încă o imagină—şi lectorul va fi priceput că imaginile şi comparaţiile se potrivesc cu modul nostru de a vide—şi pentru aceia ne-am servit aşa de mult de dînsele. Cînd nu pricepi un lucru, uită-te la altul şi poate îl veĭ pricepe pe acela mai bine. Atunci, cum ţi se pare cel de al doilea, cam tot aşa e şi cel dintîiŭ. Vorba comparaison n'est pas raison este o proastă traducere a preceptului exempla non probant, sed illustrant—am ziçe că un om, care se gîndeşte asupra lumii este ca un glob lustruit aşăzat pe o înălţime, în care tot felul de obiecte de prin prejur, până la distanţe foarte mari, se reflectează. Acest glob este un lucru analog tuturor celorlalte lucruri şi universului întreg, însă şi cu caractere deosebitoare, între altele cu acela de a reflecta neexact natura încunjurătoare. Dar oricît de neexactă este oglindirea, cîtă vreme ajung razele de lumină dela obiecte până la dînsul, îţi dai socoteală de acestea şi vezi colo cutare turn, dincolo cutare casă, etc. Cînd însă razele se stîng, se zăresc, din cauza transformărilor pe care le-a suferit lustrul metalului prin lumină, nişte conturu┐ şterse şi vezi colo ceva care samînă cu orice turn, dincolo altceva care poate fi orice casă. Şĭ acum, dacă te vei încrede tare în acel glob poleit dar săc, vei zice că în lume nu sînt decît case şĭ turnuri de soiul celor de pe dîn-

sul care nici acelea nu se văd cum se cade—.Ori dacă vei fi prea fricos, vei zice că în afară de cele pe glob desenate alte lucruri asămănătoare în lume nu sînt, şi că dincolo de orizon (de pildă la doi chilometri distanţă) se găsesc cine ştie ce minunăţii şi prăpăstii. Din cauza aceasta despre toate lucrurile care nu cad niciodată supt propria noastră observaţie n-avem decît cunoştinţi încurcate şi contrazicătoare, astfel că despre acelaş fenomen doi oameni pot susţine cu tot atîta dreptate păreri contrarii. Toată ştiinţa noastră, de a cărei rezultate gem bibliotecele, oricît de strălucită este, se bazează pe propria observaţie. Ia a crescut în raportul în care a crescut şi această din urmă. Toate calculele analogiei n-ar fi in stare să înlocuiască cel mai mic fapt văzut cu ochii. Cît de slabă bază dă judecăţii inducţia o probează încercările de a vorbi despre regiunile naturii care scapă observării simţurilor, căci atunci pluteşte mintea în gol şi trece dela o contrazicere la alta, fără ca să se poată zice cu toate aceste că n-ar întrevide nimic din adevărul de dincolo de simţuri.

Astfel, de pildă, pentru originile limbii se poate şti atît cît am însămnat noi mai sus în două rînduri. Şi cum că într-adevăr mai mult este greŭ de ştiut, vom da un exemplu, din care se va vide că acel care vrea să lungească vorba asupra unui asemenea subiect este nevoit să recurgă la curioaze expediente, precum să rezume întiiu ce a spus asupra altor chestii (care nu stau nici într-o legătură cu chestia de faţă), să afirme cu multă paradă de argumentare că nu-ĭ greŭ să afli adevărul, să atingă cîteva subiecte controversate, asupra cărora dela un cias la altul îţi poţi schimba părerea cu exact aceleaş probe, să rezume ce aŭ spus alţii totul cu mare pompă şi cu seriozitatea unui om care într-adevăr a pătruns până în fundul verităţii (cu care ocazie se mai zvîrle pe ici colea cîteo citaţie, cîteo anecdotă, cîteun cuvînt sanscrit ori hotentot ori din altă limbă maĭ puţin abordabilă)—şi la sfîrşit, cît se poate cu mai multe împluturi, pentru ca să se imple macar patru pagini, să-ş zvîrle şi el nimicurile sale. Whitney în a XII

lecţie vorbeşte în 48 de paginı (in traducerea luı Jolly, Die Sprachwissenschaft, München 1874) despre origina limbiı. Decît numaı iată cum procedează. In 4 paginı rezumează lecţiile din urmă (4). Spune apoı într-o pagină că este foarte interesantă chestia şi că ia »nu aparţine atît istorieı limbiı cît filosofieı limbiı, care ia însăş este un ram al antropologieı.« (5). Chestia nu-ı grea, o nu! (o pagină, 6). Limba nu-ı făcută gata de D-zăŭ (7 paginı. 13). »Oare ce a împins pe om să vorbească? Spun unia că omul nu poate gîndi fără vorbă. Aceasta nu-ı adevărat. Gîndirea există în mod independent de limbă şi înainte de dînsa. Omul a vorbit, nu pentrucă n-ar fi putut gîndi altfel, ci pentru ca să comunice cugetarea sa altora (20 paginı. 33). Şi acum i se pare luı W. că a început să se zărească origina limbiı: »de nu mă înşăl, o luminoasă rază de lumină a străbătut în origina limbiı prin asemenea consideraţiı. Ar maı trebui numaı rezumate diferitele păreri asupra chestieı. Dar tot maı sînt încă de pus vreo cîteva întrebări. De pildă, oare de ce a ales omul glasul ca mijloc de vorbire? Pentrucă limba (cea de carne) se mişcă maı răpede. Oare pe care lucrurı le-a exprimat omul întîiŭ prin vorbe? întîiŭ pe cele materiale orı pe cele morale, pe cele concrete orı pe cele abstracte? Pe cele abstracte-materiale întîiŭ (şi iată una din acele chestiı de detaliu asupra originiı limbiı, care n-ar maĭ trebui discutată zadarnic, pentrucă nu ne vom pute înţălege asupra ieĭ niciodată. 5 paginı. 38). Vin apoĭ rezumatele diferitelor părerĭ date de alţiı. Treı părerı. Una: cele dintîiŭ cuvinte aŭ fost onomatopoeice. Alta: cele dintîiŭ cuvinte aŭ fost sunete reflexe, provocate prin contactul simţurilor cu obiectul. A treia, împrumutată din System der Sprachwissenschaft al luı Heyse de Max Müller, care-ş bate joc de cele două dintîiŭ şi le numeşte pe una bow-wow-theory şi pe alta pooh-pooh-theory: cele dintîiŭ cuvinte aŭ fost sunete reflexe, dar nu provocate de obiect, ci de cunoştinţı, care, cînd se prezentaŭ în mintea omuluı primitiv, îl mişcaŭ parcă l-ar fi înţăpat,—de unde numele de ding-dong-theory (2 paginĭ. 40). Teoria luı Max Müller n-are nicio socoteală (1 pagină. 41).

In sfirşit, cind maı că frică ne era că W. chiar nimic n-are să spună, găseşte autorul mijlocul pe ultimele 7 paginı dintr-un capitul de 48 să ne lămurească cu lungı propozițiı că negreşit cuvinte onomatopoeice şi reflexe aŭ format baza celeı dintîiŭ vorbirı, că n-avem încotro, trebue să admitem acest simplu lucru, şi că în afară de el mare minune să fie să maı putem afla ceva!—Cînd aı sfirşit de cetit frumoasa lecție, încă un diamant din coroana de mare filolog a autoruluı, nu ştiı, fireşte, nimic maĭ mult asupra interesantuluı subiect decît inainte de a o fi cetit, dar mărturiseştĭ că mare meşteşug trebue să aibă cineva pentru ca aşa de puțin să ne spună în aşa de multe cuviute.

In al doilea loc, dacă manifestările naturiı sînt omogene, astfel că în una întrevezı pe toate şi totul, ele se şi deosebesc unele de altele, şi dupăcum omogeneitatea lor îțı face serviciul de a te pune în stare să pricepı prin comparare pe acele lucrurı, pe care nu le poțı răpede supune observațieı orı chiar nu le poțı observa de fel, tot astfel constatarea caracterelor propriı ale fenomenelor îțı dă mijlocul să puı un frîu destrăbălăriı inducțieı, să scapı de supt stăpînirea neînfrînateı tendințı omineştı de a vide în toate părțile identitățı şi absoluturĭ, să pătrunzĭ maı de aproape în cunoaşterea obiectuluı. Cînd ajungı anume a cunoaşte cît maı multe caractere propriı ale unuı fenomen şi constațı printre ele semnul deosebitor pe care i l-a dat natura pentru a-l separa de celelalte fenomene, aı privirea ațintită asupra lor şi, condus ca de un steag de recunoaştere, tăgădueştı prezența fenomenuluı acolo unde nu le observĭ pe dînsele. A samînă într-adevăr cu B: după cum e unul, cam tot aşa e şi celalalt. Dar şi se deosebesc unul de altul, şi nu tot ce se întîmplă la unul, se întîmplă şi la celalalt. Şi cînd A, B fac parte din acele valurı care se deosebesc mult unul de altul, primejdia de a te lăsa înşălat de inducție este maı mică. Cu cît samînă maı mult însă, cu atît primejdia creşte de a adopta cu ghiotura şi fără niciun control la unul cele ce aı observat la celalalt. Nebunie este de a-țĭ închipui că aĭ priceput ceva aşa de bine,

încît pelîngă cutare caractere să nu mai admiţi şi altele: atunci iar rob al inducţiei te faci şi iar te expui să reduci toate la un calup. Dar tot aşa nebunie este ca orice vezi la un lucru să admiţi la altul, şi anume cu atît mai mare nebunie, cu cît cele două lucruri se deosebesc mai tare unul de altul. Un fenomen, oricît de greŭ se deosebeşte de cele de prin prejur şi oricît de mult formează cu acestea un tot nedespărţit, are o independenţă oarecare, şi în această independenţă trebue să ne încercăm a-l pricepe, dacă voim să-l pricepem cum se cade. Lucrurile trebuesc pricepute şi explicate în ele înseş şi prin ele înseş. Compararea trebue să servească numai pentru a descoperi, prin mijlocirea celor mai uşoare de priceput, firea însăş a celor mai grele. Compararea îţi scoate la iveală fondul comun al formelor naturii, dar pelîngă acest comun trebue să pătrunzi numai decît părţile deosebitoare ale acelor forme, dacă nu vrei să pluteşti în buimăceală. Cu cît mai mult pătrunzi în aceste deosebiri şi cu cît te fereşti mai mult de a nu strămuta caracterele dela un lucru la altul, cu atît eşti mai sigur de a te apropia de adevărata privelişte a obiectului. Omul nu poate fi destul de prevenit încontra acelei tendinţi de precipitare, de tindere la absolut şi la identitate, care ameninţă să şteargă deosebirile formelor: este un fel de dor după neant, după haosul unic şi uniform, dela care a plecat natura şi spre care poate se întoarce, acea inducţie, ce s-ar pute considera, ia şi nu poezia, ca o aducere aminte din timpul de pecînd omul se perdea în uniformitatea totului. Şi cînd ai a face cu fenomene grele de observat şi grele de înţăles în ele înseş, cum sînt cele psihice (căci orice s-ar zice asupra siguranţei simţului intim—iar o vorbă goală această siguranţă tot mai greŭ este de observat psihicul decît fizicul), mai este încă permis să abuzezi de acea tendinţă. Cînd ai însă a face cu lucruri mult mai uşoare, pe care le-ai pute stăpîni relativ destul de bine, dacă ţi-ai da osteneală, şi recurgi cu toate acestea la extravagante analogii, trase din tot felul de alte fenomene, care de care mai îndepărtate de al tăŭ, apoi atunci eşti vinovat de a fi procedat fără pricepere.

In special limba, orı principiile sale de schimbare — căcĭ nu există independent unele de cealaltă—, îş are viaţa sa proprie, de care numaı decît trebue să-ş dea istoricul socoteală. In această viaţă proprie unele fenomene sînt caracteristice şi constituesc stilul, altele sînt comune cu ale altor limbı. Toate la un loc, caracteristice orı nu, sînt propriı limbiĭ, aparţin firiı aceşteia şi din firea aceşteia însăş trebuesc scoase la iveală şi pricepute. Vreaŭ să zic că, fără să fugĭ cu mintea prin regiunı străine, trebue să aı băgarea de samă aţintită înainte de toate asupra limbiı însăş pe care o cercetezı. Privirı de tot felul în tot felul de direcţiı poţı face şi trebue să facı, căcı limba, pe care o studiezĭ, nu este doar complect izolată de restul lumiı, ci face parte intimă din aceasta, dar să nu perzı ţălul din ochı şi toate comparările să-ţı servească numaı pentru a scoate în relief individualitatea luı. Cu cît maı mult ţi se arată individualitatea aceasta, cu atît maı răpede gîceştı oarecum restul, dupăcum două laturı ale uneı arhitecturı oarecare îţı dau bănuiala cam cum trebue să fie palatul întreg: orice analogiı de pe atară scoase nu te pot servi atît cît acele scoase din însăş limba studiată, tot aşa după cum oricîte colţurı din zidirı străine nu te pot lumina asupra cutăriı zidirı atît, cît te luminează un colţ zărit din aceasta însăş. Decĭ, să aı în videre la explicarea unuı fenomen limbistic toate principiile de schimbare după modul cum lucrează ele în cazurĭ sigure. Legile, negreşit, nu le veı pute afla pe toate, şi vor rămîne totdeauna lucrurı, pentru explicarea cărora trebue să-ţĭ declinı competenţa. Insă a explica un fenomen oarecare contra normeı unuı principiu, cînd el se explică lesne după norma altuı principiu, este greşală de neertat. Şi pentru a pricepe bine acest precept vom da un exemplu. Va trebui să luăm lucrurile cam de departe, dar, judecînd bine importanţa lor, găsim că a lungi puţin vorba nu este de prisos.

La 1829 trăia la Viena învăţatul Kopitar, slavist care se ocupase întru cîtva şi cu limbile albaneză şi romînă (o scurtă notiţă biografică şi bibliografică asupra luĭ dă Bogdan în C. L. XXVII, 1062). Cu ocazia uneı recensiı asupra

dicționarului lui Bob și a celui de Buda (Intr. 156), făcută de dînsul în Wiener-Jahrbücher din April-Maiŭ-Iuniu 1829 (citat in treacăt de Hasdeu în Cuv. II, 647), acest învățat s-a întins mai mult decît oricare alt străin înaintea sa asupra legăturilor ce există între limbile albaneză, romînă și bulgară din punct de videre al sintaxei, precum și asupra originii limbii romînești, și aceasta pentruca »pe de o parte să îndemne pe Germani la studiarea mai profundă a unui popor vechiu, care era odată, cum spune Herodot, cel mai numeros după Indiani, care a produs pe Orfeŭ și a ospătat pe Cadmus, din al cărui sîn a eșit Alexandru Machedon.... iar pe de alta ca să apere, cît se va pute, începuturile literaturii naționale a Romînilor de un mers greșit provocat de prejudiții.

Iată care sînt în rezumat părerile lui Kopitar. Dupăce arată prin exemplul limbilor occidentale, care aŭ cuvinte nelatinești și ortografii fonetice, fără ca pentru aceasta să le conteste cineva caracterul de limbĭ romanice, că este greșită dorința Romînilor de a alunga toate elementele străine din limbă, de a le înlocui cu elemente latine clasice și de a scri etimologic; autorul probează foloasele alfabetului chirilic asupra celui latinesc prin aceia că cel dintîiŭ are de ajuns caractere pentru sunetele limbii noastre, pecînd cel de al doilea are mai puține, și propune, pentru cazul cînd ar voi cineva să alunge numai decit scrierea slavonească, să se facă un amestec din cele două alfabete. Luînd apoi în cercetare origina limbii noastre, Kopitar, inspirat de Thunmann (Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker, Halle, 1774) și de Raynouard (Grammaire comparée des langues de l'Europe latine, Paris, 1821.—Citatele din acești autori vezi-le în Kopitar), găsește cauza deosebirii limbilor romanice intre ele în aceia că s-a amestecat un element comun, limba latină, cu un element diferit la diversele popoare, limbile autohtone; consideră limba tracă drept elementul autohton care amestecat cu limba latină populară a dat naștere limbii romînești; spune că limba albaneză este limba veche ilirică păstrată neatinsă de influința romană în munții Haemus, și că limba romînă, cea mai veche din limbile romanice, nu-ș are origina dela Traian, ci cu mult de mai înainte, de atuncĭ adică decînd Romanii au pus întiiaș dată piciorul în Iliric (a. Chr. 219).

Că Albanejii sînt vechii Iliri crede K. că probează prin faptul acela că în limba lor sînt mulțime de cuvinte latinești, în care pronunțarea lui *c*, *g* înaintea vocalelor palatale s-a păstrat guturală; iar că Romînii sînt Albaneji el

crede evident pentru două motive, întîiŭ pentrucă sînt multe cuvinte albaneze în limba romînă, şi al doilea pentrucă articulul se pune în urma substantivului atît în limba albaneză cît şi în cea romînească. Acest fapt, întrebuinţarea articuluĭ la sfîrşit, pe care-l probează că există tot prin influinţa tracă şi în limba bulgărească, şi pe care nu-l găseşte în altă parte în Europa decît la Bascĭ şi la Scandinavı, K. îl consideră ca o asămănare complectă formală.

Scurta notiţă a învăţatulu vienez dela 1829 a avut, în ce priveşte mişcarea ştienţifică din Romînia, un mare efect: ia a provocat întreaga activitate a lui Hasdeu pe cîmpul filologiei; căcı dorinţa maı ales de a proba convingerea, a priori făcută prin K., că Romîniĭ sînt acelaş neam cu Albanejiı, l-a împins să întreprindă acea serie de cercetărı filologice care s-a continuat cam de pe la 1873 până la 1883 în Col. Tr., şi aceiaş dorinţă nu l-a părăsit nicı dela 1883 încoace, cînd fapte de ordine maı înaltă, metafizice şi spiritiste, l-aŭ atras în cercul lor, astfel că tot ia formează călăuza eminentuluı barbat în ale sale miscellanea, pe care le publică supt numele de Magnum Etymologicum, şi în articulele răzleţe din R. N. (precum v, 5 'Strat şi substrat': toate popoarele balcanice, Romîniı, Greciı, Albanejiı, Serbiı şi Bulgariı, ne apar acum ca o singură familie strîns înrudită, ca un συμπόσιον de fraţı, de verı şi de cumnaţı. v, 287 'Un element femeesc în limba romînă': pag. 144. vi, 85 'Basarabiı': Basarab=ban+sarab (sarabi este numele casteı nobiliare la Dacı). vi, 301 'Statu-palmă-barba-cot': »la Dacı cot însămna ceva foarte mic, un rien, presque rien.«). Iar credinţa ce avea K. că prin cuvinte albaneze găsite în limba romînească şi prin asămănărı sintactice din punct de videre al întrebuinţăriı articuluı se poate proba comuna origină a limbilor albaneză şi romînă, a insuflat luı H. planul cercetărilor sale. A căuta cuvinte albaneze şi a proba asămănărı între cele două limbı din punct de videre al întrebuinţăriı articuluı i s-a părut mijlocul cel sigur de a proba aceiaş origină etnică pentru Romînı şi Arnăuţı.

Sarcina luı H., dacă ş-ar fi propus numaı să afle cuvinte albaneze în limba romînă, n-ar fi fost tocmaı grea; pentrucă, orı de am admite un împrumut recent între cele două limbı, orı de am admite o moştenire comună, înrudirea de înţăles şi de schelet între multe cuvinte albaneze şi romîne este aşa de mare, încît este evidentă una şi aceiaş origină. Ar fi trebuit în acel caz să probeze numaı imposibilitatea unuı împrumut recent. H. însă, care admitea dela început fără alte probe că Romîniı şi Albanejiı au avut a-

ceiaş limbă cu o mie şi cîteva sute de anĭ în urmă, s-a găsit îndreptăţit de a nu insista de fel asupra elementului albanez, ci asupra celui dac, şi de a se rîdica la prototipele dace pe baza cuvintelor albaneze. Odată pornit pe acest drum, a crezut că poate să se încerce a dezgropa şi celelalte cuvinte dace, pentru care nu sînt analoage la Albaneji şi care 'trebue să se fi găsind cu grămada în limba romînă.'

Vom înşira mai întîiŭ cuvintele considerate de H. ca dace şi vom arăta apoi de ce metod s-a servit ca să ajungă la dînsele. In înşirarea cuvintelor am observat ordinea cronologică, fără ca să avem pretenţia de a le fi înregistrat pe toate, căci ne-am mărginit analiza la cercul Col. Tr. (1873 1883) şi chiar, fiindcă n-avem la îndămînă colecţia complectă a aceştei reviste, dăm citaţiile nu numai dintr-însa, ci şi din diferitele extracte pe care le-a făcut H. din ia supt felurite titluri (asupra bibliografiei cf. Intr. 20).

zărnă (Col. Tr. 1873, 80=dac dierna ori tierna); ortoman (ib. 85); suf. -man şi -andru (ib.); jiiŭ (ib. =dac sil); jilţ, nume generic al pîrăului în Oltenia (ib.); argia (ib. 222=dac argilla); codru (ib. 110, 244 Noembre=alb. kodre); brad (ib.=alb. bred); mire (ib. 110=alb. mire); gîdil (ib.=alb. gudulis); ciocîrlie (ib.=alb. zoc); ciomag (ib. =alb. ciomaĭe); pat (ib. 112=alb. pat); sîmcia (ib. 239 =dac σκιμφήρα); barză (ib. 110 [Cuv. I, 269]=alb. bard); stejar (ib. 244 Noembre=dac. sthagara); ţundră (ib. 218 =dac tundra); rîmf (ib. 221=dac ῥουμαία); malaiu (Col. Tr. 1874, 52); gordin (ib. 90); dulău, dolcă (ib. 173); mosoc (ib. 174); ţurcă (ib. 175); cioară (ib. 176); iele (ib.); cioban (ib. 103); baciu (ib. 104); urdă (ib. 105 [Cuv. I, 307]); brînză (ib. [Cuv. I, 190]); traistă (ib. 116 [Cnv. I, 304]=dac staristra, alb. trastă, trase, draştă, ştreiţă); ademenesc (ib. 102); stînă (ib. 105=dac stana); doină (Principiĭ I, 20 [Col. Tr. 1882, 397, 529]=dac daina); melc, culbec (ib. 88 lecţia IV [Col. Tr. 1883, 193]=dac miliku, kadmiliku, alb. krămili, kăϑmili, kărmili, kremi, kărmi); ghinj (Col. Tr. 1876,1 alb. ghiuş, dac. ghiuga); hojma (ib.=dac. ghiugama); moţ, azugă, cujbă, vatră (ib. 32); ghiob (ib. 97 = dac ghiuba); vîj (ib. 123); pronumele *o*, personal şi nedefinit (Col. Tr. 1877, 461=dac va); mazîre (ib. 522=alb. moδulă); mînz (ib.); bunget (ib. 577=alb. bungh); viezure (ib. 579=alb. vieδulă, dac viedula); interjecţia deh (Cuv. I, 275=alb. deh); dezgauc (ib.=alb. cafca, dac. cauca); măgură (ib. 288=alb. magulă); mal (ib.=alb. malli, dac malva); moştean (ib. 294=alb. motşim); mugur (ib.=alb. mugul); noian (ib. 295=alb. uiana); vr. sămărît, vesel (ib.

299); po din posomorît (ib.=alb. pa); sufixul -ŭ din sămŭesc, căpătuesc, etc. (ib. 301=alb. u din plumbue, peşkue, etc.); stăvar (ib. 303=alb. stavă, mulţime); vr. uture, buhnă (ib. 309=alb. ut); coteiŭ (ib. 274=alb. kut); crieri (ib. =alb. krie); dracilă (ib. 276=dac drocila); vr. lostun, guzgan (ib. 287=alb. loş); susaiŭ (ib. 303=alb. şuşalvă); sîmbure (ib. 309= alb. sumbulă); genune (Cuv. II, 201); raţă (ib. 16=dac anatia).

Alăturı cu căutarea prototipelor la acele cuvinte, pe care le consideră ca rămăşiţă dela Dacı, H. a cercetat etimologiile şi la alte multe elemente din limba romînă (Cuv. I, II, passim). Avînd a caracteriza aici priceperea cu care a procedat la cercetarea originilor limbii noastre din punct de videre al dicţionaruluı, vom lua în considerare maı jos întreaga sa activitate pe acest teren.

H. stabileşte următoarele regulı, care trebue să conducă pe filolog în cercetarea etimologiilor (Principii I, 72 sqq.; Fragmente pentru istoria limbii romîne, I, 17, Bucur. 1876; Col. Tr. 1876, 179). 1) A aduna despre fiecare termin pus în dezbatere tot ce s-a scris asupră-ı, analizînd opiniunile altora maı înainte de a propune pe a sa proprie. 2) A oferi despre accepţiunea sau forma fiecăreı vorbe romîne texturĭ de prin monumentele noastre literare din diverse timpurı. 3) A nu recurge la sanscrita maı înainte de a fi restabilit, prin comparaţia variantelor dialectice sau din limbı congeuere aspectul cel maĭ vechiu fonetic şi logic al terminuluĭ romîn. 4) A păzi legea de corespondenţa sonurilor din limbă în limbă, silindu-ne a nu scăpa din videre în vorba supusă cercetării niciunul din elementele sale constitutive, fie el cît de mic în aparenţă. 5) A sprijini orice schimbare sporadică saŭ puţin evidentă, fie în forma unuı termin, fie în semnificaţia luĭ, prin alte cazurı perfect analoage, luate din aceiaş limbă în privinţa fonetizmuluı, iar în privinţa tranziţieı logice din orice alt graiŭ. 6) Cînd vorba romînă există de odată în una saŭ maı multe limbı eterogene, a nu decide a priori cine de la cine o va fi împrumutat, ci a cumpăni maı întîiu, prin linguistica ajutată de istorie drepturile fiecuı asupra cuvîntuluı în chestiune. 7) O tranziţie fonetică legitimă într-o limbă oarecare nu urmează încă a fi legitimă în toate limbile, ci pentru orice graiŭ trebue să se deie o demonstraţie separată. 8) Trecerea unuı cuvînt dintr-o limbă în alta prin împrumut este supusă unor regulı de altă natură decît acea prin moştenire, dar aproape tot atît de precize, excepţiile în ambele cazurı trebuind a fi justificate. 9) O analogie care se aduce pentru a face probabilă schimbarea fonetică a unuı

cuvînt prin trecerea lui dintr-o limbă în alta, trebue să fie exactă, adică să aibă în videre aceleaş sonuri din aceleaş limbi. 10) Vorbind despre mai multe semnificaţii ale unui cuvînt, să căutăm cu stăruinţă a stabili mai întîiŭ genealogia lor, ferindu-ne a lua o semnificaţie derivată drept semnificaţie fundamentală. 11) De a face deosebiri dacă un cuvînt oarecare face parte din sfera mesologică, genealogică ori antropologică, adică dacă este împrumutat din altă limbă, dacă este moştenit dela limba mamă, ori dacă-ş are origina în natura ominească, astfel ca apariţia să-i fie posibilă pretutindeni şi totdeauna.«

In cercetarea etimologiilor sale cu toate acestea H. nu ţine socoteală de aceste precepte, pe care de altfel le stabileşte aşa la întîmplare, fără să-ş dea socoteală de principiul din care izvoresc; căci, afară de regulele de supt 1, 2, 3, pe care le observă totdeauna, făcînd vădite în acest chip bogatele sale cunoştinţi bibliografice, nu ia în considerare pe celelalte. Ba aceia ce-l caracterizează chiar este tendinţa de a afla originile cuvintelor fără o cunoştinţă prealabilă a modului cum se schimbă sunetele în cuvintele romîneşti împrumutate ori moştenite, adică nesocotinţa regulei de supt 4. Şi pentru a face vădit acest lucru, vom înşira cîteva din etimologiile sale şi vom arăta abaterile lui H. dela însăş regula sa.

Din anteromanele *gĭúga* şi *gĭúba* derivă pe romîneştile *gĭuž* şi *gĭob*, fără să ţină socoteală de faptul acela că orice *g* roman înainte de *i* se preface în *ǧ*. Că răŭ a făcut că n-a ţinut această socoteală este lesne de înţăles; căci dacă un *g* roman s-a prefăcut în *ǧ* în anumite împrejurări, cu atît mai mult a trebuit să se prefacă în *ǧ* guturala din *gĭúga*, *gĭúba*, adică din acele cuvinte care eraŭ în limbă cu mult înainte de primirea elementelor romane. Regula de supt 8, că »trecerea unui cuvînt dintr-o limbă în alta prin împrumut este supusă unor reguli de altă natură decît acea prin moştenire, dar aproape tot atît de precize, excepţiile în ambele cazuri trebuind a fi justificate , nu se poate înţălege decît despre cuvintele intrate în limbă în urma unui fenomen oarecare: cuvinte slavoneşti, de pildă, cu *g* înainte de *i* se înţăleg, pentrucă sînt mai nouă în limbă decît cuvintele romane şi au putut intra atunci cînd prefacerea lui *g* în *g* era un fapt împlinit; dar să găsim guturala neschimbată înainte de *i* la cuvinte anteromane e peste putinţă. Rezultatul aceştei lipse de metod este că întreaga muncă a rămas zădarnică, că toate apropierile cele trudelnice pe care le-a făcut pentru a lega radicalele *gĭuga* şi *gĭuba* cu tot felul de radicale indogerma-

nice ne-ar proba poate numai ridicarea la limba primitivă a albanezului ghinş şi a bulgarului hub, şi că a făcut istoria limbilor albaneze şi bulgăreşti, iar un a limbii romîneşti.

Sufixele *-mán* şi *-ándru* le pune pe sama Dacilor, fără să ia în considerare prefacerea regulată în *î* a lui *a* acc. urmat de *n* din cuvintele romane şi fără să citeze vreun exemplu sigur de *a* acc. urmat de *n*, din cuvinte romane şi din aceleaş împrejurări, neprefăcut în *î*.

Pe *dóină* îl derivă din anteromanul *dáina*, cu toate că *a* acc. nu se găseşte prefăcut în *o* în asemenea împrejurări la niciun alt cuvînt, iar *o* acc. (H. ar pute spune că prefacerea în *o* a lui *a* este ceva anteroman) în elementele romane, şi cu atît mai mult în cele anteromane, se preface totdeauna în *oa*, cînd în silaba următoare este un *ă*.

Şi tot asemenea admite prefacerea in *viézure* a tracicului *viedula*, cu toate că *dl* nu se schimbă în şuerătoare decît înaintea lui *i*; identifică pe *má'gură* cu alb. magula, cu toate că nu se mai poate da vreun exemplu romînesc unde *a* acc. în aceleaş condiţii ca în magula să se fi prefăcut în *ă*.

Despre *câtsél*, *câtseá* (Cuv. I, 274) spune că ar pute proveni din catulus, şi despre *câtseá* spune că ar pute proveni şi din ungur. kutya, pecînd în adevăr din catulus nu ne putem explica nici pe *l* din *câtsél* (căci orice *l* între vocale se preface în *r* la elementele romane), nici pe *e*, nici pe *ts* din *t* (căci *t* se preface în *ts* numai înainte de *i*), nici accentul de pe penultima; iar din kutya nu ne putem explica accentul şi pe *ts*, căci nu *t* înainte de *i* se preface în *ts* numai la elementele romane şi prefacerea lui *t* în *ts* nici nu este ceva romînesc, ci ceva propriu limbii latine populare, pe vremea existenţei căreia nici urme de cuvinte ungureşti nu se pomeneaŭ in limba romînească.

Despre *gurgúiŭ* (Cuv. I, 284) spune că nu poate eşi din gurgulio, ci din gurgullus, pecînd tocmai din contra, dacă ne ţinem de legile de corespondenţă a sunurilor din limbă în limbă, tocmai din gurgulio trebuia să iasă *gurgúiŭ* (regulă: orice *l* din elemente romane se moaie înainte de *i*+vocală şi apoi cade, *bătáie* battalia, *fiŭ* filius, *íe*—ilia, *iépure*—*liepure, lepore, *meiŭ*—milium, *mĭruntáie*—minutalia, etc.), iar din gurgullus numai *gurgúl* (regulă: orice *ll* între vocale rămîne neschimbat, dacă cea dintîiŭ vocală nu este *e*, *i*, *u* şi cea de a doua *ă*, *i*, *cále* callis, *vále*—vallis, *cal* caballus, *moále*—mollis, *şălár*—sellarius, *stéle* stellae, *iéle*—illae, etc.).

Despre vr. *pestíre*, întirziare, afirmă că nu e altceva decît postire (Cuv. I, 296), cu toate că pretutindeni aiurea grupul *sti* din elementele romane a dat naştere lui *şti* în rom. (cf.

cîştig—castigo, *creştín* christianus, *oştí* hostes, *acéştĭ*—ecce+isti, *veşmî'nt, veştmı'nt*—vestimentum).

Tot aşa de puţin observă H. şi celelalte regulı.

Astfel în contra regulii 9 păcătueşte cînd zice că din *cadmilicu* dac a eşit *cadamelc* romînesc întocmaı aşa dupăcum din adverum a eşit *adevă'r*, pecînd în *adevă'r* din ad+verum se intercalează un *e*, nu *a*, dacă nu cumva a rezultat ceia ce este maı probabil—din ad + de + verum; şi cînd spune că în *codomelc*=*cadamelc* s-a prefăcut *a+m* ın *o+m*, dupăcum a avut loc prefacerea în *foáme*—*fomes, pecînd la această din urmă vorbă *a* acc. s-a prefăcut în *o*, iar nu *a* neacc. Apoı nu ţine socoteală de numita regulă atuncı cînd admite prefacerea luı *codomélc* în *culbéc*, fără să probeze prin exemple posibilitatea căderii luı *d* şi a metatezeı *bl lb*; şi cînd tăgădueşte fără motiv posibilitatea proveniriĭ luı *melc* din milax. In adevăr greul este de a admite metateza milax—limax; odată însă aceasta făcut, exemple sigure sînt pentru a întări derivaţia luı *melc* din milax, care ar fi putut ave calea următoare: milace—melace mealăce—mearăce pl. mearăci—mearce pl. mearci (cf. pentru căderea luı *ă* neacc. *destúl* de+sătul, *tát-so*, *sór-ta*, etc.) —mearc pl. mearci (mearc supt influinţa pluralului, cf. *berbéc, şoárec)*—mealc pl. mealci (cf. *adúlmec*—*adurmec, *túlbur* turbur) mealc pl. melci—melc pl. melci (melc supt influinţa pluralului).

Incontra regulii 11 greşeşte cînd dă o origină genealogică sufixului verbal *-u* din *câpătuésc*, *gemuésc* şi sufixuluĭ verbal *-u* din limba albaneză, peşkue, plumbue, pentrucă şi una şi alta din aceste limbı an dezvoltat în mod independent, antropologic (ca să ne servim şi noı de terminologia luı H.) această formă (pag. 155).

Incontra regulii 5 greşeşte cînd zice că germanul framea=tracul ῥομφαία prin metateza luı *f* (care *f*?) şi prin trecerea luı *o* în *a*, dupăcum la Celţı a eşit lang din λογχη şi dupăcum la Slavı a eşit mrav din skr. vamra. Ce are a face slavicul mrav cu celticul lang şi cu germanul framea?

Este cu atît maı curioază la acest barbat uitarea veşnică a unor regulı de procedare puse numaı de formă, cu cît, cînd este vorba de etimologiile altuia, e foarte dificil. Astfel imputa luı Cihac (Col. Tr. 1876, 183) că, pentru a proba prefacerea în *ĭe* a grupuluı iniţial *le* din cuvinte străine, aduce ca exemplu prefacerea în *ĭu* a grupuluı *lĭu* din vsl. lıubiti *ĭubíre*; că pentru a proba posibilitatea căderii luı *b* în lubrico *lúnec*, adică într-un grup de consunante, aduce ca exemplu căderea luĭ *b* în caballus, adică între două vocale...

In strînsă legătură cu această lipsă de metod în cer-

cetarea etimologiilor stau două fapte importante, întîiul stabilirea de norme ad hoc, şi al doilea, consecinţă a celui dintîiu, legi fonetice pripite.

Norme ad hoc înţăleg eŭ că se stabilesc atunci, cînd cineva hotărăşte mai denainte prototipul la care vrea să rîdice un cuvînt, şi apoi caută cu orice preţ analogii, de cele mai multe ori foarte puţin probabile. Ex. *críere* trebuind să vie numai decît din albanezul krie+re, H. găseşte suf. re la *spináre*=spina+re, pecînd în realitate un sufix nominal re nu există şi în *spináre* sufixul este -alis, un sufix împetrit. *crets* trebuind să fie numai decît crispus şi *tricolíčŭ* trebuind să fie *pricolíčŭ* (Cuv. I, 111), găseşte o analogie pentru schimbarea lui *p* în *t* în zaconicele βαθή—βαφή, θυτὲ φυτόν, cu toate că în realitate s-a schimbat la Zaconi nu sunetul închis *p* în sunetul închis *t*, ci spiranta labială *f* (cum sună în ngr. φ) în spiranta dentală (cum sună în ngr. θ). *žiŭu* trebuind să fie numai decît sil, caută cu orice preţ exemple de schimbarea lui *s* în *ž* şi găseşte pe următoarele: *žále* (salbie, sauge)—salvia, *žold*—solidum, *žâts* sessus, *žac*—sac, *žávrâ* σαυρα, *žémlâ* germ. Semmel, *žélitsâ*—ung. szellö, *žemlúgâ*—salmo, *žígâ*—Sigismundus, *žigárít* ung. szigorú. In realitate însă tocmai *s*—*ž* face neprobabilă derivarea astfel precum o dă H. Căci *ž* provine regulat dintr-un *z* dela sfîrşitul radicalelor străine şi romane, cînd vine în contact cu *i* dela terminaţii ori dela sufixe: *boz* *boži*; *obráz*—*obráži*; *viteáz* *vitéži*, *vitežíe*; *năcáz*—*nîcâžíre*; *putrežúne* şi *putreğúne*—putrez+-iune (pag. 182. Forma *putreğúne* provine din cauza africatei *dz*—di, care devine *dž*. De aceia şi pronunţarea *ğ* se aude în Moldova, unde chiar astăzi pe alocurea lat. di se pronunţă ca *dzi;* pecînd pronunţarea *ž* se aude în Muntenia, unde se ştie că încă din al XVI secul *z*—di a încetat de a mai fi un sunet dublu. Intr. 71); *rotunžór* şi *rotunğór* rotunz+-ior (aceiaş observaţie de făcut ca la *putrežúne)*; *mížloc*—**miziloc*, **míziloc* (In cuvintele romane *putrežúne*, *rotunžór* şi analoagele nu trebue să căutăm nişte formaţii vechi prea tare, din acel timp adică decînd *d* nu se prefăcuse în *z* supt influinţa lui *i*, nu trebue să egalizăm pe *râpežúne* cu *râpedĭúne*, pe *putrežúne* cu *putredĭúne*, pe *rotunžór* cu *rotundĭór*, etc., căci din *râpedĭúne, putredĭúne*, *rotundĭór* ar fi trebuit să avem *râpezúne, putrezúne, rotunzór*, dupăcum avem *orz*—hordeum, *frúnzâ*—*frondia, *miez* medium, *zâŭ* deus, *rázâ*—radius. In *putrežúne*, de pildă, s-a alipit suf. *-iúne* de radicalul *pútred-* atunci cînd *d* din acest radical se prefăcuse deja în *z* (ori *dz)* supt influinţa lui *i* dela pluralul *pútrezi* ori din altă parte, şi prin urmare

prototipul acestui cuvînt este **putreziúne*. Tot astfel se petrec lucrurile cu *rotunžór, râpežór* şi cu toate acele formaţii romane unde se găseşte în aparenţă un *d* urmat de *i*+vocală prefăcut în *ž* sau *ǵ*. *z* s-a păstrat neschimbat înainte de *i* la cuvintele romane numai atunci, cînd contactul între cele două sunete exista deja pe vremea asibilării lui *d*: *pútrezĭ* se zice, nu *pútrežĭ*, pentrucă înainte de *pútrezi* era deja **putredi*; se zice însă *mížloc* din *mizıloc, pentru că *i* din acest cuvînt a provenit din *u*, **mízĭloc*—**mizŭloc*, medius+locus [probabil aşa trebue explicat şi *-čúne*= **tsióne*, nu -tione pag. 182]). Apoi *ž* al. cu *ǵ* este reprezentantul unui *j* latin: *žug*—jugum, *žúne*—juvenis, *žúdec*—judico, *žur* juro, etc., şi a unui *ž* slav, *vrážâ*, *vînžós*, etc. Dar nu se poate găsi un exemplu macar de *s*—*ž*. Şi cu atît mai puţin exemplele date de H. pentru a proba trecerea lui *s* în *ž* sînt valabile, cu cît în mod vădit apar alte vorbe ca prototipe ale lor: *žále* nu este şi nu poate fi salvia, cuvînt căruia de altfel corăspunde rom. *sálbie*, ci ung. zsálya; *žold* nu este solidum, din care H. vá deriva foarte bine mai tîrziŭ pe *solz* (Cuv. I, 302), ci pol. žołd; *žâts* nu este sessus, din care a eşit regulat *šâs*, ci altă vorbă oare care; *žac* nu este imediat mediolatinul *saccus*, ci mediat ung. zsákol; *žâvrâ* nu este grec. σαῦρα (adică σαύρα?), ci un derivat imediat din *žâvrésc* **žârâvésc*, vsl. žirovati, žiroviti, vivere (*žávrâ* este prin urmare de o formaţie analoagă cu acea a luĭ *živínâ*—vsl. živovati, vivere, pe al căruĭ inţăles îl şi are, căci însămnarile de 'clabaud, clabaudeur, grognard, bavard', care se citesc în Cihac Dict., sînt scornite de acest autor, întocmai ca şi însămnarea de rigole a lui *rî'lâ* [pag. 147]!); *žémlâ* nu este germ. Semmel, ci ung. zsemlye; *žigârít*, adiectiv care însamnă după dicţionarul de Buda confectus, enervatus, miser, dar care se atribue mai ales cînilor bolnavi de tusă, de *žig*, nu poate fi deosebit de substantivul *žigâráe*, care exprimă această boală a cînilor, de substantivul *žig* şi de vsl. žigati, urere; *žélitsa*, care însamnă după dicţionarul de Buda aura, aurula, adică vînt uşor, boare, dacă-l vom pune in legătură cu idiotizmele 'trage jeliţa'=aurula spirat (dicţ. Buda), 'trage un vînt ca ibrişinul', se va pute lesne deriva din vsl. žiliţă, vena, el însuş derivat din vsl. žila, care după Miklosich are însămnările de vînă, tendon, nerv şi deja în vsl. însămna după acelaş autor şi 'curentul, firul apei' »usurpatur etiam de aquis.« (Miklosich, Lexicon, ad voc.): *žélitsa* din žilitsa tot aşa ca *žélište* din vsl. žilişte (pag. 152); *žígâ*—Sigismundus e unguresc; în sfîrşit lui *žemlúgâ* îi trebue căutată altă etimologie, el nu poate fi ung. szemling (Cihac), şi salmo nici atîta.

Ca o consecință neapărată a stabilirii normelor ad hoc este corespondența de sonuri greșită, sînt legile fonetice pripite pe care le pune înainte H. dela un capăt la altul al operei sale. Astfel, ca să nu citez decît cîteva exemple, *uv* la mijlocul cuvintelor ar da naștere lui *oa*: pluvies—*ploáie* (Cuv. I, 268), pecînd în realitate *v* cade și *ŭ*, prefăcut prealabil în *o*, se diftonghează;—*s*+*a*, *s*+*o*, *s*+*e*=*ž*: *žále* salvia, *žold*—solidum, *žémlâ*—Semmel;—*s*+*i*=*č*: *sîmčá* σαμψήρα (în realitate—*senticella, cf. vr. *sîmčelós*—*senticellosus cu gasconul senticous—senticosus);—*r*=*ll*: σαμψήρα—sampsilla;—*â* neacc. urmat de *a* dă naștere lui *e*: *stežár stâžár*—*stažár*, pecînd tocmai din contra din *stežár* a eșit *stâžár* și niciun exemplu nu se poate da altul de schimbarea lui *â* neacc., urmat de *a*, în *e*; *t*+*u*=*ts*: *tsúndrâ*—tundra;—*a* acc. se pretace în *e* (Col. Tr. 1873, 219): sagulum—*zége* (pentru acest cuvînt a propus mai tîrziu, Cuv. I, 311, altă etimologie, setula—*zége*); *ph*=*f*: romphaia *rîmf*;—și așa mai departe.

De altfel o asemenea ușurință în aflarea legilor fonologiei romîne nu trebue să surprindă și pentru aceia că H. are cunoștinți puțin îndestulătoare în fisiologia sunetelor și confundă din cauza aceasta unele cu altele sunetele cele mai deosebite. Așa, de pildă, la începutul carierei sale, cu vreo 20 de ani în urmă, confunda sunetul exploziv aspirat *ph* cu sunetul spirant *f*, căci spunea (Col. Tr. 1873, 220) că germanul framea a eșit din tracicul rompha (ῥομφαία) numai prin metateză; și confunda sunetul exploziv aspirat *ch* cu spiranta *h*, cînd zicea tot acolo că tracicul romphaia a eșit din fenicianul romcha întocmai așa dupăcum romînul rufă a eșit din ruhă și praf din prah: »romfa, ῥομφαία, rumpia, rhomphaea a provenit la Traci din fenicianul romcha prin trecerea lui *h* în *f* întocmai ca în vorbele romîne rufă din ruhă, puf din puh, marfă din marhă, praf din prah. Apoi mai încoace, la 1878, el face o confuzie de acelaș fel cînd spune (Cuv. I, 298) că rom. rășchira al. cu răshira probează strămutarea aspirației de pe *s* pe *c* și vice versa, ca în grec. χύτρα al. cu κύθρα, θέλπουσα al. cu τέλφουσα, considerînd astfel pe *š* ca un *s* aspirat și pe *h* ca un *c* aspirat, pecînd în realitate *š* are tot așa de puțină aspirație ca și *s*, iar *h* este complect deosebit de *c* aspirat, dupăcum adică poate fi o spirantă de o explozivă. Și tîrziŭ după aceia (Col. Tr. 1882, 379) H. probează o tot așa de superficială cunoștință a caracterelor fisiologice ale sunetelor, căci explică trecerea luĭ sglăvoc în sclăvoc »prin acomodare fisiologică: consoanele nevibrătoare *s*, *v*, *c* din sglăvoc prefac în nevibrătorul *c* pe vibrătorul *g*,« și consideră dar pe *v*

ca un sunet la a căruı producție curentul expirator nu trece prin coardele vocale în vibrație, pecînd în realitate *v* este tocmaı unul din sunetele vibrătoare. Tot acolo numeşte pe *l* 'ambiguu' într-un astfel de mod, încît dă a înțălege că numaı *l* din toate sunetele vibrătoare are proprietatea de a pute fi produs şi cu tonul vocal şi fără dînsul, adică de a pute deveni un sunet redus: grație acestuı proces acomodativ în sclăvoc toate consoanele şi consonovocalele (şi apoı care consonovocale?) sînt nevibrătoare, toate fără excepție, pănă şi ambiguul *l*, la rostirea căruia coardele vocale pot să vibreze saŭ să nu vibreze. Eı bine, toate sunetele vibrătoare sînt tot aşa de ambigue ca şi *l*, adică toate, chiar vocalele, pot fi produse şi cu tonul vocal şi fără dînsul. Acesta este adevărul.

Greşelı atît de des repețite nu pot fi dar considerate ca scăpări din videre şi trebue să rămînă vădit pentru oricine că H. avea la 1873 şi a avut încă la 1882 cunoştințı neîndestulătoare în acea fisiologie a sunetelor, pe care de altfel însuş o numeşte »o temelie, o piatră fundamentală a filologieı comparative. Principiı, I, 68. Că la 1873 era puțin cunoscător al aceşteı pietre fundamentale, cu toată convingerea ce avea de importanța ieı, se maı explică încă; dar ceia ce rămîne curioz este că cu puțin maı înainte de locul acela unde face confuziı între spirante şi aspirate, între spirante şi explozive, între tonice şi atone, a făcut un întreg studiu în treı numere consecutive ale Columneı (1882, Februar, Marte, April Maiŭ) asupra 'laleticeı', adică a fisiologieı sunetelor, în care probează ca totdeauna întinse cunoştințı bibliografice şi citează între alțiı pe Brücke, Sievers, Merkel, Donders..... Acest fapt stă în strînsă legătură cu cel observat maı sus, unde am văzut că H. îş pune nişte regulı de procedare în cercetarea etimologiilor şi este cel dintîu care nu se ține de dînsele. Amîndouă împrejurările acestea sînt foarte caracteristice nu numaı pentru autorul de care vorbim, ci şi pentru întreaga stare psihologică a țăriı noastre (pag. 263).

Din cauza aceşteı procedărı nemetodice, bazate pe o insuficientă cunoştință a fenomenelor sigure, de care să te conducı apoı noı am zis ca de un steag de recunoaştere pag. 286) la cercetarea fenomenelor maı puțin sigure, din cauza aceşteı plutirı prin tot felul de plăzmuirı neexacte ale inducțieı, unde te ameţeştı printr-o zvînturată primblare dela o limbă la alta, dela sanscrita la zendica, dela zendica la feniciana, dela feniciana la traca, etc., din cauza aceşteı procedărı am fi îndreptățițı să credem că H. întîlneşte numaı din întîmplare adevărul acolo unde îl întîlneşte. Cel

puțin sînt anumite locurı, unde chiar se poate proba întîmplarea. De pildă numele *žiŭ* (orı *žiiŭ*) al unuı rîu din Oltenia s-ar pute trage, în ce priveşte pe *l*, dintr-un prototip dac *sil-* — dar numaı în ce priveşte pe *l*, căcı pentru *s-ž* nu găsim nicio explicare — cu două condițiı însă: 1) dacă *l* a fost final, apoı să fi căzut odată cu consunantele finale latine şi să nu întîlnim nicio urmă despre el, oricît de mult ne-am urca în sus cu cercetările noastre; 2) dacă *l* a fost medial, apoı să se fi aflat în împrejurărı de acelea în care un *l* medial cade în romîneşte, anume să fi fost în împrejurărı de înmuiare, orı să fi avut valoarea unuı *ll* (şi atuncı maı trebuia pe deasupra ca în silaba următoare să fie un *ă*, pag. 33, astfel că genul masculin al acestuı rîŭ ar fi ceva noŭ), căcı *l* simplu şi nemuiat nu se sincopează la mijlocul cuvîntuluı cu una cu două. Dar în două acte citate de H., unul din 1429 şi altul din 1480, tocmaı se găseşte acest cuvînt scris zsuli şi zsilie (cu ortografia ungurească, adică *žúli* şi *žílie*), unde *li*, *lie* ar pute proba înmuiarea luı *l* (pentru păstrarea luı *l* muiat chiar în al XVI secul vezı Intr. 71). H. cu toate acestea, care ar vre cu orice preț să dea de prototip Jiuluı pe un Sil dac, începe prin a lepăda armele cele folositoare, căcı afirmă că în cele două acte citate numele rîuluı sună Zsilu şi dă astfel bănuiala celuı maı binevoitor om că despre alt rîu trebue să fie vorba, iar nu despre Jiul de astăzĭ, deoarece acest din urmă din zsilŭ, adică dintr-un cuvînt cu *l* nemuiat nu putea să iasă. Şi ca să nu maı fie îndoială că nu cunoaşte importanța celor două texturı citate în notă (unde ne-a păstrat din fericire pe zsuli, zsilie), spune de maı multe orı că prototipul luı *žilŭ* din al XV secul şi al *žíuluĭ* de astăzı este dacul *sil* pur şi simplu, adică un cuvînt unde *l* era final, un cuvînt în care nicı urmă de *l* nu s-ar fi putut păstra până în sec. XV, pentrucă consunantele finale din cuvintele latine și cu atît maĭ mult din cele anteromane — aŭ căzut în limba noastră cu cea maı mare regularitate. Prin urmare ca Jiul să fie un cuvînt dac, ca să se rîdice la un prototip Sil, se poate din punct de videre al luı *l*, dar calea apucată de H. este cea din urmă prin care ne-am convinge de acest lucru.

Intorcîndu-ne acum la cuvintele dace atribuite limbiĭ romîne, vom observa că toate regulele puse sînt în adevăr bune — cu condiție ca să ne ținem de ele atuncı cînd voim să stabilim legăturĭ genetice între două elemente cunoscute, de pildă între un cuvînt romînesc şi unul slav, latin, grec, turc, etc., saŭ chiar trac, orı atuncı cînd, în lipsa terminuluı de comparare, îl presupunem cam cum ar fi sunat; dar că sînt însuficiente cînd ne propunem să aflăm etymon trac

al unui cuvînt fără ca să fi avînd dela Traci vreun element cu care să comparăm cuvîntul romînesc. Regulele puse de H. sînt bune cînd vreaŭ să stabilesc legături între rom. *muiére* şi lat. *mulierem*, între trac. *romphaia* şi rom. *rîmf*, între vsl. *stanŭ* şi rom. *stî'nâ*, dar nu sînt suficiente cînd vreau să stabilesc legături între rom. *stî'nâ* şi un prototip trac închipuit *stana*. Dacă *stana* ne-ar fi rămas ca un rest din limba tracă, aş cumpăni atunci valoarea relativă între *stana* trac şi *stanŭ* slav şi aş pute da, de exemplu, preferinţa celui dintîiŭ. Dar cînd un *stana* trac este necunoscut, cine-mi permite? în puterea cărui principiu voiu pute eŭ să trec cu viderea pe *stanŭ* al Slavilor, dela care am mai împrumutat sute de cuvinte? Cine-mi permite? în puterea cărui principiu voiŭ pute eŭ să mă rîdic pentru cuvîntul *stežár* la un etymon trac închipuit *sthagara*, cutoatecă am pe vsl. stežerŭ (cardo), dela care şi din punct de videre al înţălesului şi din acel al scheletuluĭ poate prea bine deriva cuvîntul romînesc?

Aceia ce trebuia H. să hotărască maĭ înainte de orice, cînd îş propunea dezmormîntarea elementului dac în limba romînească, era aceasta: cînd anume îmi pot permite să consider un cuvînt oarecare ca dac (orĭ ca trac, căcĭ pentru H. este tot aceia). Odată acest lucru hotărît, regulele enumărate mai sus cu condiţie iarăş ca să ne ţinem de ele — ne-ar face bune servicii. Dar asupra unui punct atît de important, care trebuia dezlegat el mai întîiu, H. nu s-a pronunţat niciodată. Atîta spune numaĭ că »particularităţile comune limbilor romînă şi albaneză, întrucît nu se explică prin elemente latine, slavice saŭ altele, aparţin sorgintei trace, din care Albanejii s-au adăpat prin dialectul traco-epirotic, iar Romînii prin dialectul traco-dacic.« Col. Tr. 1876, 4 (după Miklosich şi Kopitar, citaţĭ de H. la acest loc). Şi acest principiu este pe de o parte unilateral, căci nu are în videre decît elementele comune limbilor albaneză şi romînă, iar pe de alta este neîndestulător din cauză că trebue să se probeze întîiŭ că un împrumut recent dela popor la popor n-a putut să aibă loc. Şi cînd este vorba de acel fel de elemente care mai greu se împrumută (pag. 148. Deja la 1862 Miklosich înşirase cîteva asămănărĭ de acest soiŭ între limbile peninsulei balcanice, Die slavischen Elemente im Rumunischen, 6), maĭ treci cu viderea; dar cînd este vorba de cuvinte, terenul supt acela care, bazat pe asămănarea romîno-albaneză, ar procede la constatarea prototipelor dace este foarte şovăitor. Cu atît maĭ şovăitor este, cu cît atît coloniile de Albanejĭ stabilite în mijlocul popoarelor celor maĭ diverse dela Nistru până

în Morea (Miklosich, Albanische Forschungen, I, 3), cît și contactul îndelungat pe care l-aŭ avut o bună parte din Dacoromanı cu Arnăuțiı pe însuș teritoriul peninsulei balcanice, apoı întrebuințarea dialectică și dificultățĭ fonetice ne conving adesea că un împrumut direct a avut loc, și voiu cita pentru convingere de cele spuse pe *gìuž*, cuvînt întrebuințat numaı în Moldova și care n-ar ave guturală înaintea luı *i*, dacă n-ar fi un împrumut recent din limba albaneză=*g'üš*, bunic (G. Meyer, Wörterbuch der alb. Sprache). Dar oricum, pentru cercetarea a o parte din așa numitele cuvinte dace tot dă un punct de sprijin, macarcă greșit, în aceia că cuvintele romîneștı sînt asămănătoare cu elemente albaneze. De cele maı multe orı însă nicı nu lasă macar să întrevidem motivul pentru care consideră ca dac cutare sau cutare cuvînt romînesc. Dacă în ce privește pe *códru*, *brad*, *mire*, *gĭ'dil*, *čocîrlie*, *čomág*, *pat*, *bárzâ*, *tráistâ*, *melc*, *culbéc*, *gìuž*, *mázîre*, *búnğet*, *viézure* găsește H., in tendința sa spre prototipurı anteromane, un punct de sprijin în aceia că stabilește identitățı genealogice cu alb. kodrε, breϑ, mirε, gudul̦is, zok, tšomage, patε, barϑ, trastε, kεϑmil̦, g'üš, mόzulε, bunk, vjėzul̦ε (ortografia luĭ G. Meyer); nu ne putem de loc explica pentru ce consideră ca originare dela Tracı pe *ortomán*, *tsúndrâ*, *úrdâ*, *dóĭnâ*, *negĭób*, pronumele *o*, *sâmârî't*, *mînz*, *ğenúne*, *rátsâ*, *steždr*, *ademenésc*, *stî'nâ*.....

Și asfel. urmărind pas cu pas pe Kopitar, H., dupace caută vorbe albaneze și apoı pe baza lor, orı chiar și fără baza lor, se avîntă pănă la vorbe traco-dace închipuite, cercetează cu amănuuțime poziția articululuı în cele două limbĭ surorı. Dar această parte a activitățiı sale o trecem aicĭ cu viderea, ca maı puțin instructivă pentru noı.

H. însă a fost și origiual, el a descoperit alfabetul Dacilor, pentru care vezı Tocilescu, Dacia înainte de Romanı, 919, apoı a cercetat dialectele din sec. XVI și XVII (pag. 238), și a stabilit în 'Strat și substrat', R. N. ᴛ, 5 o nouă filiație a limbilor slavice, despre care foarte nefavorabil conchide recensentul în Archiv für slavische Philologie 1894, 310, etc.—în sfîrșit a studiat constituția morfologică a articululuı în limbile romînă și albaneză și a căutat să scoată la iveală o nouă asămănare între acestea. Ne vom opri un moment asupra aceșteı chestiı (Cuv. II, 611—687).

H. anume studiează la articul formarea genitivo-dativuluı și caută să probeze că articulul masculin și feminin la genitiv-dativ se formează în acelaș mod în cele două limbĭ, prin alipirea a cîteun sufix la nominativ: rom.

masc. *luĭ*—lu+i, fem. *ieĭ*—*a*+*i*, nominativele fiind *lu*, *a*; alb. masc. *it*, *ut*—*i*+*t*, *u*+*t*, fem. *et*—e+t, nominativele fiind *i*, *u*, *e*.

Trecînd chiar peste împrejurarea aceia că formele romîneştı sînt vădit provenite prin analogie şi că H. crede că fem. *ieĭ* a provenit prin alunecarea sunetuluı din *â*+*a*+*i*, adică din terminaţia *â* a substantivuluı nearticulat alipită la articulul fem. nominativ *a* şi la sufixul *i*, fără ca să se încerce macar de a cerceta dacă în adevăr se maı găsesc în rom. exemple sigure de *â*+*a*+*i*—*ei*; pentru ca paralela de maı sus între articulele de genitiv-dativ romîn şi albanez să poată fi stabilită, a afirmat fără probă următoarele două fapte.

1. Că terminaţia *-et*, care se găseşte în loc de *e* la cîteva exemple dintr-o traducere albaneză a nouluı testament, este un articul feminin de genitiv-dativ, iar nu o terminaţie a genitivuluı nearticulat. Ca să fac vădit cît de greşit a fost H. cînd a presupus asemenea lucru, va trebui să spun că articulul feminin postpozitiv (substantival) are în alb. patru cazurı la singular: nom. *-a*, genit. dat. ablat. *-sɛ* (ortografia luı G. Meyer, din a căruı Kurzgefasste alb. Grammatik dau exemplele), acuz. *-nɛ*, locativ *-t*; treı cazurı la plural: nom. acuz. *-tɛ*, genit. dat. ablat. *-t*, locativ *-t*. Substantivele feminine aŭ două cazurĭ la sing.: nom. acuz. locat. vocat. sînt reprezentate prin tema însăş (*-ɛ*, *-e*, *-i*), genit. dat. ablat. *-e* saŭ *-je*; treı cazurı la plur.: nom. acuz. locat. vocat. (foarte variate forme, *-a*, *-ɛ*, *-ɛra*, *-ɛre*, umlaut, după teme), genit. dat. *-ve*, o formă specială pentru ablativ *-š* (*-ši*, *-šit*). Aşa de ex. formele de genitiv singular, articulate şi nearticulate, care pe noı ne interesează, sună dela diferite tipurı de substantive; *punɛ* (lucru), genit. neart. *pune*, genit. art. *púnesɛ*; *nuse* (logodnică), genit. neart. *núseje*, genit. artic. *núsesɛ*; *štepí* (casă), genit. neart. *štepije*, genit. art. *štepisɛ*. In tot noul testament, tradus nu prea de mult din limba greacă, Georg von Hahn, profund cunoscător al limbiı albaneze, a găsit treı exemple de substantive feminine terminate la genit.-dativ sing. în *-et* în loc de *-e* (Albanesische Studien, II, 29. H. citează pe unul din ele astfel: »desinenţa arhaică a genitivo-dativuluı feminin este *-e-t* pentru *-e-e-t* din primitivul *-a-a-t*. Aşa dela *dita*, zi, articulat dit'a=dită-a, în traducerea bibliei figurează genitivul *dittet* pentru *diteet* (Matth. XI, 23)=dită-a-t.« Nemulţămit dar cu indicările luı Hahn H. s-a apucat de a maĭ cetit biblia arnăuţească din capăt în capăt numaı pentru gustul de a afla el s i n g u r locurile în dezbatere! In privinţa aces-

tui punct compară întîlnirile luĭ H. cu Pictet asupra unor date din Pliniu. Col. Tr. 1873, 84: »Pliniu (hist. nat. VI, 7) ne spune etc....«, şi maı la vale: »Nemerind înainte de noı preţioasa indicaţiune a luĭ Pliniu, d-l Adolf Pictet etc.«). Este acest *et* un articul? Este el o terminaţie de genitiv nearticulat? Nimenı altul maı bine decît Hahn n-ar pute s-o spună. Acest barbat, care a trăit 19 anı în peninsula balcanică şi a făcut asupra limbiı albaneze cele dintîiŭ serioase cercetărĭ, spune că după un pronume demonstrativ substantivul este totdeauna nearticulat (II, 54), iar exemplele citate de el din noul testament aŭ toate un substantiv la genitiv terminat în *et* după un pronume demonstrativ. Iată-le citate întocmaı: »κόντρε κεσάιγ φυλίετ, gegen dieses Geschlecht Luc. XI, 32; νjερ κεσάιγ díττετ, bis auf diesen Tag, Matth. XI, 23; φjαλjε περνdίετ, Gottes Wort Luc. III, 2.« Eı bine, suum cuique, între Hahn şi H., care a învăţat albaneza dela Hahn, prefer pe cel dintîiŭ cînd e vorba să ştiu dacă un substantiv se articulează orĭ nu după un pronume demonstrativ în limba albaneză. Rămîne dar constatat că în cuvîntul *dittet*, desfăcut de H. în *diteet*, *dită-a-t*, n-avem a face cu un genitiv articulat, ci cu unul nearticulat; că terminaţia *-et* nu este un articul, un *a*+*t*, ci o terminaţie de genitiv, *-et*=*-e*; şi că din paralela stabilită intre articulul romînesc de genitiv-dativ şi articulul albanez de genitiv-dativ va trebui să eliminăm articulul feminin.

2. Presupune că articulele masculine de genitiv-dativ *it, ut* nu sînt resturile unor cazurı pronominale primitive, ci formaţiı albaneze, şi că articulele de genit.-dat. *luĭ, ieĭ* sînt formaţiı romîneştı; pentrucă numaı atuncı formele articuluıuı s-ar pute pune înainte ca un semn de înrudirea genetică între cele două limbı, cînd şi Romînuluı şi Albanezuluı le va fi venit în minte să alipească cîte-un sufix la nominativ pentru a da naştere genitivo-dativuluı.

Insă Romînul n-a făcut el de capul luĭ această operaţie pentru motivul că a moştenit-o dintr-o limbă maı veche. Formaţiile *-uĭ*, *-eĭ* ale cazurilor oblice dela pronume (care de altfel sînt provenite prin analogie, iar nu prin alipirea vreunuı sufix *-ĭ*, pag. 79) sînt comune maĭ tuturor limbilor romanice (ital. lui, lei; colui, colei; costui, costei etc.—prov. lui, lei; celui, celei; etc.—vfr. lui, lei; cestui, cestei; etc.—fr. lui, celui, etc.—rom. luĭ, ieĭ; aceluĭ. aceleĭ; acestuı, aceşteı; etc.) şi îş are origina în limba latină; astfel încît ca ceva propriu Romînuluı rămîne nu formaţia genitivo-dativuluı *luĭ*, *ieĭ* dela nominativul *lu, a* (!) prin mijlocirea sufixuluı *-i* (!), ci întrebuinţarea formelor comune romanice numaı pentru

gen.-dativ, pecînd celelalte limbı neolatine le întrebuinţează orı pentru toate cazurile, orı pentru toate cazurile afară de nominativ.

Apoı o analiză chiar superficială a formelor articululuĭ din limba albaneză probează că nu poate fi vorba în această limbă de adăugirea sufixuluı *t* la nominativele *i*, *u* pentru a da naştere genitivo-dativelor singulare *it*, *ut*. In adevăr, într-o limbă unde la declinaţia nearticulată există cazurı va trebui să ne aşteptăm ca aceste cazurı să se păstreze şi la declinaţia articulată în împrejurarea cînd articulul a devenit un sufix: va trebui să ne aşteptăm la asemenea lucru chiar atuncı cînd numele însoţit de un alt pronume afară de articul este nedeclinabil; pentrucă, dacă pronumele este separat de substantivul lîngă care se pune, acest din urmă poate dela o vreme să-ş piardă terminaţiile cazuale, ca unele ce sîut destul de reprezentate deja prin terminaţiile cazuale ale pronumeluı; cînd însă pronumele, adică articulul, a devenit un sufix, terminaţiile cazuale ale substantivuluı fiind prinse la mijloc nu pot dispăre aşa de lesne. In limba albaneză numele îş păstrează terminaţiile chiar cînd este precedat de articul, cu atît maı mult le va păstra cînd este urmat de dînsul. Stind astfel lucrul, articulul nu trebue separat, cum l-a separat Hahn şi cum după Hahn l-a separat H., ci va trebui să dezlipim dela începutul luı acele sunete, care aparţin terminaţiilor cazuale ale substantivuluı. Pentru maı bună priceperea lucruluı vom face cunoscute terminaţiile cazuale alăturı cu articulul astfel precum au fost hotărîte de Hahn (ortografia noastră).

		Terminaţiile substantivuluı masc.	Articulul postpozitiv masc. (substantival).
sing.	nom.	radicalul	*i*, *u*
	gen. dat.	*i*, *u*	*it*, *ut*
	acuz.	radicalul	*nâ*
	voc.	radicalul	
plur.	nom. acuz.	radicalul	*tâ*
	gen. dat.	*ve*, *e*	*vet*, *et*
	ablat.	*š*	ca genitivul
	voc.	radicalul	

Dacă separăm de articulul genitivo-dativuluı singular *it*, *ut* pe *i*, *u*, terminaţiı ale genitivo-dativuluı singular nearticulat, şi dacă despărţim de *vet*, *et*, adică de articulul stabilit de Hahn pentru genitivo-dativul plural pe *ve* şi *e*, terminaţiı ale genitivo-dativuluı plural nearticulat, vom căpăta următoarele forme pentru articulul masculin.

singular	nom.	*i*, *u*	plural	nom. acuz.	*tâ*
	gen. dat.	*t*		gen. dat. ablat.	*t*
	acuz.	*nâ*			

Nici atunci chiar, cînd între forma articululuĭ substantival stabilită de Hahn şi între articulul adiectival ar fi o mare asămănare, cînd terminaţia *t* s-ar constata şi la alte pronume la genitiv-dativ şi cînd radicalul *va* ar fi unul din radicalele pronominale în limba albaneză, nicĭ atunci n-ar fi prea greşită părerea de a separa articulul de terminaţiile cazuale. Cu atît mai mult aşa trebue procedat cînd a) între articulul substantival separat de terminaţii şi între articulul adiectival — care aŭ format probabil la început unul şi acelaş lucru — asămănarea e foarte mare, dupăcum se poate judeca din tabloul următor.

		Articulul adiectival, prepozitiv	Articulul substantival
sing.	nom.	*i*	*i*, *u*
	gen. dat. abl.	*tâ*, *sâ*	*t* (=**tâ*)
	acuz.	*e*, *tâ*	*nâ*
plur.	nom. acuz.	*e*, *tâ*	*tâ*
	gen. dat. abl.	*tâ*	*t* (=**tâ*)

şi din contra asămănarea e foarte mică, dacă nu separăm articulul substantival de terminaţiile declinării nearticulate, dupăcum se poate vide iarăş din tabloul următor.

		Articulul adiectival, prepozitiv	Articulul substantival supt forma stabilită de Hahn şi adoptată de Hasdeu
sing.	nom.	*i*	*i*, *u*
	gen. dat. abl.	*tâ*, *sâ*	*it*, *ut*
	acuz.	*e*, *tâ*	*nâ*
plur.	nom. acuz.	*e*, *tâ*	*tâ*
	gen. dat. abl.	*tâ*	*vet*, *et*.

Aşa trebue procedat şi pentru aceia că b) nicăiri la declinarea pronominală albaneză nu se observă terminaţia *t* pentru genitiv-dativ singular, nicĭ chiar atunci cînd radicalul este terminat în *i* (cf. *ai*, el, gen.-dat. *ati'*, *ti*, *ati'j*, ortografia lui G. Meyer. *tsilĭ*, gen.-dat. *tsilit*, care, căruia, nu poate fi pus înainte, pentrucă acest pronume se declină după declinaţia nominală articulată), şi c) la pronumele albaneze se întrebuinţează ca radicale *sa*, *ca*, *ta*, *na*, însă niciodată *va*, pe care ar trebui numai decît să-l admitem ca radical pronominal pentru a explica genitivo-dativul plural *vet*. *)

*) Această separare de articulul substantival a unor bucăţi străine de dînsul a fost făcută şi de G. Meyer (op. cit.), însa pe dos nu ştiŭ cum. El spune anume că *t* al genitivo-dativuluĭ se alipeşte la forma articulată a nominativului, ca *gurit* de ex. (pietrei) = nom. articulat *guri* (piatra) articulul gen.-dat. *t* (ca cum ar veni in rom. *piátraieĭ*, în nemţeşte des der Stein, în franţuzeşte de la la pierre, etc.), şi tot astfel şi pe celelalte forme ale articulului le tot anină ba la nominativul nearticulat, ba la nominativul articulat, fară de nicio nevoe, după cît am putut judeca dintr-o su-

Dar în sfîrşit, ca să încheem, de am admite chiar contra tuturor probabilităţilor că genitivo-dativul singular al articulului albanez este *it*, *ut*, de am admite chiar că şi *et* dela cele trei exemple din noul testament nu este terminaţie, ci articul femeesc, ce voeşte H. să probeze printr-o asămănare curat fortuită între o formă albaneză şi o formă romanică? Dacă Romînii sînt Albaneji pentru aceasta, atunci sînt Albaneji toţi Romanii.

perficială ochire în tabloul declinărilor întocmit de dînsul. Toate formele declinării articulate se par destul de lămurite dacă admiţi lipirea articulului la formele nearticulate corăspunzatoare, şi nu este trebuinţă de aglutinarî aşa de curioaze şi de fară exemplu ca acele admise de renumitul cunoscător al limbiî Arnauţilor, iar acolo unde întilneşti forme articulate care nu par exact compuse din formele corăspunzătoare nearticulate şi din articul, precum acuz. *gúrinε* (nearticulat *gur*), *mikunε* (nearticulat *mik*), aî pute admite, mai bine decît o lipire a articuluiuî la nominativul articulat, o lipire a luî la genitivo-dativul nearticulat, ori încă, şi maî bine, o influinţă a analogieî: *gúrinε*, de ex., a eşit din **gurnε* supt influinţa celorlalte forme articulate *guri*, *gurit*.

Indice de materiĭ

Indice de exemple.

Dela verb însămnăm în indice iufinitivul, dela substantiv siugularul, dela adiectiv și pronume masculinul singular. Cîte abateri dela această normă se vor observa, au fost toate provocate de dorința unei mai mari lămuriri. Exemplele din dialecte le dăm traduse, pe cît putem, în limba comună.

Explicarea scurtărilor.

Citațiile le-am făcut de obiceiŭ așa, ca să se înțăleagă lămurit despre ce este vorba. Cărților însă de maĭ la vale, pe care le-am citat des, am fost nevoit să le daŭ titlurile maĭ pe scurt decît să poată fi pricepute de toțĭ.

An. ac. rom. (Analele academieĭ romîne).
Arh. (Arhiva societățiĭ științifice și literare din Iașĭ).
Arh. ist. (Arhiva istorică a Romîniei de B. P. Hasdeu).
Brugmann Vergl. Gramm. (Brugmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen).
C. (Ducange, Glossarium mediae et infimae latinitatis. Citațiile din Ducange înseș le-am făcut iarăș numaĭ pentru scurtare: ele însamnă că cuvintele respective se găsesc in maĭ multe limbĭ romanice).
C. L. (Convorbirĭ literare).
Can. (Doine culese și publicate intocmaĭ cum se zic de Mihail Canianu, Iașĭ, 1888).
Cihac Dict. (Dictionnaire d'étymologie daco-romane par A. de Cihac).
Cip. gram. (Gramatica limbiĭ romîne de Tim. Cipariu).
Cip. princ. (Principiĭ de limbă și de scriptură de Tim. Cipariu).
Col. Tr. (Columna luĭ Traian).
Cont. (Contemporanul).
Coresi Ps. (Psaltirea de Coresi, reprodusă de Hasdeu, Bucureștĭ 1881).
Creangă an. (Ioan Creangă, Anecdote, Iașĭ, 1892).
Creangă pov. (Scrierile luĭ Ioan Creangă. Poveștĭ, Iașĭ, 1890).
Cuv. (Cuvinte din bătrînĭ de B. P. Hasdeu, Bucureștĭ, I 1878, II, 1879).
D. (Εἰσαγωγικὴ διδασκαλία de Daniel, în Miklosich Rumunische Untersuchungen I.)
Diez Gr. (Diez, Grammatik der romanischen Sprachen).
Diez W. (Diez, Etymologisches Wörterbuch der romanischen Sprachen).
Fr. Cand. (Rotacismul la Moțĭ și Istrienĭ de Frîncu și Candrea, Bucureștĭ, 1886).
Friedrich Müller, Grundriss (Grundriss der Sprachwissenschaft von Fr. Müller, Wien, 1877—1888).

Frunz. Dicț. (Dicționar topografic și statistic al Romîniei de D. Frunzescu, Bucureștı, 1872).
Gabelentz, Sprachwiss. (Georg von der Gabelentz, Die Sprachwissenschaft, Leipzig, 1891).
Gast. Chr. (M. Gaster, Chrestomathie roumaine, Leipzig-Bucarest, 1891).
Georg. Lex. (Lexicon der lateinischen Wortformen, von K. E. Georges, Leipzig, 1890).
Georg. Wört. (Ausführliches lateinisch-deutsches Handwörterbuch von K. E. Georges, VII ed.).
Grund. (Grundriss der romanischen Philologie, herausgegeben von G. Gröber).
Hasdeu Etymolog. (Etymologicum magnum Romaniae. Dicționarul limbiı istorice și poporane a Romînilor de B. P. Hasdeu).
Hasdeu Principiı (B. P. Hasdeu, Principiı de filologie arioeuropee, Bucureștı, 1875).
Intr. (A. Philippide, Introducere în istoria limbiı și literaturiı romîne, Iașı, 1888).
Ioan Neculcia (Letopisețul țăriı Moldovei de Ioan Neculcia. Cităm după a doua ediție a luı Cogălnicianu).
Isp. (Legende saŭ basmele Romînilor de P. Ispirescu, Bucureștı, 1882).
Istr. (Istro-rumunische Sprachdenkmäler, în Miklosich Rumunische Untersuchungen I.).
K. (Πρωτοπειρία de Kavalliotis, în Miklosich Rumunische Untersuchungen I.)
Kühner Gramm. (Kühner, Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache.—Kühner, Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache).
Meglen (Vlacho-Meglen, eine ethnographisch-philologische Untersuchung von G. Weigand, Leipzig, 1892).
Miklosich Beitr. (Miklosich, Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte. Vocal. = Vocalismus; C.=Consonantismus; Lautgr.=Lautgruppen).
Miklosich Gramm. (Miklosich, Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen).
Miron Costin (Miron Costin, opere complecte, de V. A. Ureche. Cităm după această ediție dintr-un fel de îndărătnicie, fiindcă am apucat această carte dintruntîiŭ în mînă la facerea notițelor. Ediția însă, macarcă tipărită supt auspiciile Academiei romîne după manuscripte, cu variante și note, cu o recensiune a tuturor codicelor cunoscute pănă astăzı, etc.,« nu este superioară nicı chiar edițieı a doua a luı Cogălnicianu).
Mussafia Formenlehre (Mussafia, Zur rumänischen Formen-

lehre, în Jahrbuch für romanische und englische Literatur X).
Mussafia Vok. (Mussafia, Zur rumänischen Vocalisation, în Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse LVIII).
Olimp (Die Sprache der Olympo-Walachen von G. Weigand, Leipzig, 1888).
Pan pov. (Culegere de proverburı saŭ povestea vorbiı de Anton Pan, Bucureştĭ, 1883).
Paul Princ. (Paul, Principien der Sprachgeschichte, Halle, 1886. Lucrarea de faţă datoreşte prea mult principiilor luı Paul pentru ca s-o pot eu aicı arăta în cîteva rîndurı. Cine va ceti însă cu băgare de samă amîndouă cărţile va pricepe îndată asămănările, dar şi deosebirile).
Ps. şch. (Psaltirea şcheiană, publicată de I. Bianu, Bucureştı, 1889).
R. N. (Revista nouă).
Rev. Toc. (Revista pentru istorie, archeologie şi filologie supt direcţia luı Gr. G. Tocilescu).
Schuchardt Vocal. (Schuchardt, Vokalismus des Vulgärlateins).
SeelmannAusspr. (Die Aussprache des Latein von E. Seelmann, Heilbronn, 1885).
Sievers Phon. (Grundzüge der Phonetik von Eduard Sievers).
Şăineanu Sem. (Şăineanu, Incercare asupra semasiologieı limbiı romîne, în Rev. Toc. VI[2]).
Şez. (Şezătoarea, revistă pentru literatură şi tradiţiunı populare, director Artur Goroveı, Fălticenı 1892).
Tiktin Gram. (Tiktin, Gramatica romînă).
Tiktin Stud. (Studien zur rumänischen Philologie von H. Tiktin, Leipzig, 1884).
Ureche (Domniı ţăriı Moldoviı şi viaţa lor de Ureche. Cităm după a doua ediţie a luı Cogălniceanu).
Vor. (Codicele voroneţan, cu un vocabular şi studiu asupra luı de Ion al luı G. Sbiera, Bucureştı, 1885).
Xenopol Istor. (Xenopol, Istoria Romînilor din Dacia traiană).
Zeit. (Zeitschrift für romanische Philologie).

Celelalte scurtărı sînt iarăş lesne de înţăles. Explicăm totuş vreo cîteva din ele.

al. (alăturı cu).—dial. (dialectal).—dr. (dacoromîn).—l. c. (limba comună).—mr. (macedoromîn). n (noŭ, de pildă nsl.=noua slovenică).—v. (vechiŭ, de pildă vsl.= vechea slovenică, vm.=vechea muntenească).

Greşelĭ

Cifrele micĭ arată linia de sus în jos. in. = începutul paginei. f. = finele paginei. — = în loc de.
cînd — când 3[3]
a — au 4[21]
asămănăriĭ — asămănărĭ 5[5]
-is — -ĭs 5[8]
-bus — -bŭs 5[9]
uzul — uzulŭ 5 f.
psihicul — psichicul 7 in.
chiar — char 10[21]
La pag. 28[12] nu *dezgînâ* din *dezbînâ*, ci din-contra. Compară pag. 107 f. şi pag. 237[17].
celalalt — celelalt 31[26]
zăŭa — zăŭâ 34[13]
áren, *árets — arén*, *arétsi* 33[15]
de maĭ sus — — de. maĭ sus, 34 f.
crŭčĭma — crŭcĭma 38[39]
cu vocala — cu vocală 41[15]
izmęna — izmena 44[21]
corăspunzătoare, — corespunzătoare - 55 f.
suffero — suflero 68[28]
*ŭaş — *ŭaš 69 f.
*vaş — *vaş 69 f.
*istaei — istaei 79[19]
fizică — fiizică 85[7]
acest — accst 90[4]
La pag. 93[21] trebue şters *acásâ* — ad+casa
vsl. svĕtŭ — vsl. svętĭ 97[16]
fi săturat de plîns']) — fi săturat de plîus'] 117[29]
(R. N.[v] 287 sqq.). — (R. N.[v] 287 sqq.) 144[6].
summus mons — summus mens 179[26]
-ĭno — ĭno 184[3]
vezĭ la compliment — vezĭ la cazurĭ 185[36]
faţă — faţä 185[23]
tanquam Peliam recoxerit — tanquam Peliam, recoxerit 189[14]

La pag. 200[14] să se adauge: actio perfecta prin participiul și infinitivul perfecte.
actio continua continuă—actio instans continuă 200[26]
qccupassent—occupasseni 203[15]
totuș—totuși 219[11]
*laudavera-(=*laudavesa-)—laudavera (=*laudavesa)* 225[4]
-ĭá—ĭá 232[25]
și, pecînd—și că, pecînd 242[30]
La pag. 312[1] balan trebue șters și numerele 150, 214 trebuesc adăugite la bălan aceiaș pag. [29]

Cărți rare ce se găsesc în depozitul

Librăriei-editoare FRAȚII ȘARAGA, Iași.

Codrescu Th. Protocolul conferințelor din Viena relative la chestia orientului. Corespondență diplomatică secretă a lordului I. Rossel. Acte importante atingătoare de princip. Dunărene. Un volum în 8, Iași 1855. . . . . Lei 15

„ „ Presa franceză și principatele Dunărene un volum în 8 Iași 1856. . . . . „ 15

„ „ Buletinul Ședințelor Divanuluĭ Adhoc 1 vol. în folio Iași 1857. 25

„ „ idem în limba franceză. 40

„ „ Foiletonul Zimbrului pe anil 85-86. . . . „ 20

„ „ Plăeșul logofăt mare, dramă în 5 acte. . „ 1

„ „ Buciumul romîn foaie mensuală coprinzînd din lit. veche. 3 vol. în 8, 1876—1881. . . . „ 30

„ „ Uricarul, sau colecțiune de diferite documente și hrisoave, cari pot servi la Istoria Romînilor 25 vol. în 8. cu o medalie de bronz, (50 m.m,) comemorativă. . . . . „ 175

Sutu N. (principe) Statistica asupra Moldovei, Iași 1852. „ 15

Idem în limba franceză. . . . . . . „ 25

Manualul Administrativ al Principatului Moldovei cuprinzător legilor și dispozițiilor introduse în țară de la 1832—55. 2 vol. în folio, Iași 1855. . „ 50

Reglimentul organic, al Principatului Moldovei vol. in 4 Iași 1837. . . . . „ 25

„ „ Idem retipărit la 1846. . . . . „ 20

„ „ „ tipărit în limba franceză 1 vol. în 4 New-York 1846. . . . . „ 40

Donici Al. Pravile 1 vol. în 4 Iași 1814. . . . . . „ 20

Cantemir Dem. Cronicele Moldo-Vlahilor 2 vol. în 8 Iași 1835. „ 30

Drăghici M. Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până'n zilele noastre, 2 vol. în 8 Iași 1857. . . . „ 20

Beldiman Al. Eterie, sau jalnicele scene prilegite în Moldova din resvrătirile Grecilor prin șeful lor Al. Ypsilante 1 vol in 4, Iași 1861. . . . . „ 10

Asachi Gh. Genealogia familiei *Stourdza sau Tourdza*, Iași 1842 . . . . „ 20

„ „ Nuvele Istorice a Romîniei ilustr. cu portretul autorului. . . . . „ 10

Șincai Gh. Cronicile Romînilor 3 vol. Iași 1853. . . . „ 30

Viața Operile și ideile lui Șincai . . . . „ 5

Iarca D. Catalogul cronologic al cărților romîne tipărite de la 1550—1864 1 vol. în folio București 1863 „ 10

Cogîlniceanu M. Letopisițele țărei Moldovei 3 vol. Iași 1852

„ „ „ 1872, 3 vol. „ 20

„	Arhiva Romînească 2 vol. Iași 1860. . . .	„	80
„	Dacia literară 1 „ „ „	„	20
„	Fragments des croniques Moldaves et Walaques 2 vol. în 8 Iași 1845.	„	40
„	Dorința partidului național din Molvova, redactată in Bucovina. Cernăuțĭ 1848. . . .	„	40
„	idem retipărită Iașĭ 1883.	„	5
„	Chestiunea Strussburg.	„	5
„	Apararea Ministerului din 30 Aprilie 1860.	„	5
„	Chestiunea Dunăreĭ București 1882. . . .	„	3
Bratiano I. C.	Mémoires sur la situation de la Moldo-Valachie depuis le traité de Paris, 1857. . .	„	10

Asemenea putem procura cărți vechi privitoare la istoria țărei, scrise și de autori străinĭ.

Barnuțiu S.	Dreptul Natural Public.	5	lei	50 bani
„	Dreptul public al Romînilor. . . .	10	„	—
„	Pedagogia.	6	„	—
Bujoreanu I. M.	Colecțiune de toate legiuirile vechi și noi votate până la 1875 impreună cu pravilele lui Caragea. legiuirile lui Stirbeiu, codul civil al Moldovei, (Calimah) Pravila bisericească, statutele coloniilor bulgare din Basarabia, Condica lui Ipsilant V. V, Instrucțiuni, Regulamente. Statute, Decrete, Tarife, etc. etc. 2 vol. mari, ...	50	„	—
„	Supliment III toate legile de la 1875—1885 împreună cu pravilele lui Matheiu Basarab și Vasile Lupu, etc. . .	25	„	—
Codrescu Th.	Dicționar Francez-Romîn. 2 vol. .	15	„	—
„	„ Germano-Romîn, 2 vol. .	10	„	—
Comăneanu.	Analele relative la istoria Romînilor din Dacia Traiană.	3	„	—
Hasdeu B. P.	Poesii.	3	„	—
„	Răsvan Vodă poemă dramatică, . .	2	„	—
„	Ioan Vodă cel cumplit, ilustrat. .	3	„	—
„	Psaltirea publicată romînește la 1577 de diaconul Coressi reprodusă cu un studiu bibliografic și un glosariu comparativ 1881, ...	15	„	—
„	Arhiva Istorică a României, 3 vol. .	20	„	—
Heliade R.	Curierul de ambe sexe, 5 vol. . . .	30	„	—
„	Spiritul și materie sau echilibrul între Anthiteze.	10	„	—
